

Vežljivost v slovenskem jeziku

Andreja Žele

Andreja Žele je leksikologinja v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Ukvarja se predvsem s slovensko skladnjo. Še posebej s problematiko vežljivosti v slovenščini. Tako s pomensko- kot strukturnoskladenjskega vidika skuša zlasti vežljivost slovenskih glagolov ujeti in sistematizirati v vežljivostni slovar slovenskih glagolov. Pri njenih jezikoslovnih obravnavah je v ospredju predvsem leksikološki vidik.

Linguistica et philologica

Zbirka Linguistica et philologica

Andreja Žele

Vežljivost v slovenskem knjižnem jeziku

(s poudarkom na glagolu)

© 2001, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za izdajatelja Varja Cvetko Orešnik

Založila Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Urednik založništva Vojislav Likar
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan
Prelom Brane Vidmar
Tisk Tiskarna Present

Izid knjige je podprlo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport
Republike Slovenije.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9616358359>.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'367.625

ŽELE, Andreja

Vežljivost v slovenskem jeziku : (s poudarkom na glagolu) /
Andreja Žele. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001-
(Zbirka Linguistica et philologica)

ISBN 961-6358-35-9

112879104

ANDREJA ŽELE

**VEZLJIVOST V
SLOVENSKEM JEZIKU**

(S POUĐARKOM NA GLAGOLU)

PREDGOVOR

Razprava o glagolski vezljivosti je skrajšana in delno predelana doktorska disertacija *Vezljivost v slovenskem knjižnem jeziku (s poudarkom na glagolu)*, ki je bila obranjena junija 2000 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Vseskozi me je vodila želja po sistematizaciji slovenske (glagolske) vezljivosti – torej najprej zbrati in z današnjega vidika pokomentirati dosedanje predstavitve oz. obravnave vezljivosti v slovenskem jezikoslovju, potem pa izoblikovati vezljivostno tipologijo glagolov (dodati pa še izglagolske samostalnike in pridevnike).

Izbirna ureditev dosedanjih vezljivostnih ugotovitev, ki so od Bohoriča pa do danes razkropljene v vseh slovenskih slovnica in v različnih jezikoslovnih člankih in razpravah, je pokazala razvoj slovenske vezljivostne teorije in hkrati dala osnovna teoretična izhodišča za nadaljnjo tipizacijo slovenske vezljivosti.

Glede na prvotno delo (disertacijo) je izpuščeno poglavje Slovarski prikaz vezljivosti, ki ima predvsem aplikativno vrednost. V vseh poglavjih je skrčeno ponazarjalno gradivo – za jasnejšo predstavitev je vključeno samo po nekaj vzorčnih zgledov, in le kdaj izjemoma vsi.

Delo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša mi je omogočilo, da sem lahko delala s celotnim gradivom za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Obravnava vezljivosti je namreč zahtevala stalno potrjevanje z zgledi, saj je jedmi del naloge grajen tudi v smislu oblikovanja zasnove vezljivostnega slovarja slovenskih glagolov.

Mentorici prof. dr. Adi Vidovič Muha se zahvaljujem za naklonjene nasvete pri izbiri relevantne literature in opozorila pri izbiranju in uporabi jezikoslovne terminologije, predvsem pa za stalno pripravljenost svetovati. Še posebej dragoceni so bili njeni nasveti, ki izhajajo iz slovarske prakse. Zahvaljujem se ji tudi za vse kritične pripombe, ki so opozorile na zastranitve v prvotnem besedilu in tako izboljšale določena poglavja te knjige.

Prav tako gre moja zahvala Založbi ZRC za uvrstitev knjige v svoj knjižni program.

Andreja Žele

VSEBINA

UVOD	11	
Namen raziskave	11	
Metoda dela	11	
Kratice najpogosteje navajanih del	12	
1	TEORETIČNA IZHODIŠČA OBRAVNAVE	13
1.1	O VEZLJIVOSTI NA SPLOŠNO	13
1.1.1	Opredelevanje osnovnih vezljivostnih pojmov	14
1.1.1.1	Vezljivost glede na vezavo, primik in ujemanje	14
1.1.1.2	Nosilci in udeleženci vezljivosti	15
1.1.1.3	Udeleženske vloge glede na določila	17
1.1.1.4	Stavčna vezljivost	18
2	ZGODOVINSKORAZVOJNI PREGLED DOMAČE	
	IN TUJE VEZLJIVOSTI	21
2.1	VEZLJIVOST V DOMAČEM JEZIKOSLOVJU	21
2.1.1	Besednozvezna vezljivost	21
2.1.1.1	A. Bohorič	21
2.1.1.2	M. Pohlin	24
2.1.1.3	O. Gutsman	25
2.1.1.4	J. Kopitar	26
2.1.2	Prehod besednozvezne vezljivosti v stavčno vezljivost	28
2.1.2.1	V. Vodnik	28
2.1.3	Stavčna vezljivost	29
2.1.3.1	P. Dajnko	29
2.1.3.2	F. Metelko	31
2.1.3.3	A. J. Murko	32
2.1.4	Medsebojna (tudi pretvorbena) povezanost besednozvezne in stavčne vezljivosti	33
2.1.4.1	A. Janežič	33
2.1.4.2	F. Miklošič	36
2.1.4.3	F. Levstik	37
2.1.5	Pomenskoskladenjski vidik vezljivosti	38
2.1.5.1	A. Breznik	38
2.1.5.1.1	Slovenska slovnica 1947	41
2.1.5.1.2	Slovnica štirih 1956	41
2.1.5.2	R. F. Mikuš	42
2.1.6	Večravninska obravnava vezljivosti (Začetki upovedovalne teorije) ..	43
2.1.6.1	Tesnièrevska skladnja C. Vincenota	43

2.1.6.2	Slovenska slovnica 1976 J. Toporišiča	44
2.1.6.2.1	Nova slovenska skladnja J. Toporišiča	45
2.1.6.3	Intenzivnejša vključitev tvorbeno-pretvorbenega vidika	46
2.1.6.3.1	J. Dular	46
2.1.6.3.2	A. Vidovič Muha	48
2.1.6.3.3	M. Križaj Ortar	49
2.1.6.4	Izpostavitev pomenske usmerjenosti (Vpliv anglo-ameriške literature)	50
2.1.6.4.1	O. Kunst Gnamuš	50
2.1.6.4.2	J. Orešnik	51
2.2	VEZLJIVOST V TUJEM JEZIKOSLOVJU	53
2.2.1	L. Tesnière	53
2.2.2	Nemška vezljivostna teorija	56
2.2.3	Češka in slovaška vezljivostna teorija	58
2.2.4	Ruske vezljivostne teorije	62
2.2.5	Vezljivost v anglo-ameriških literaturi	66
3	VEZLJIVOST KOT POMENSKO- IN STRUKTURNOSKLADENJSKI POJAV	69
3.1	GLAGOLSKI UDELEŽENCI	69
3.1.1	Dopolnila	69
3.1.2	Določila	70
3.1.2.1	Določila v sodobnem knjižnem jeziku	71
3.1.2.1.1	Sklonska predstavitev obveznovezljivih udeleženskih vlog	72
3.1.2.1.2	Leva in desna vezljivost	74
3.1.2.1.2.1	Imenovalniško določilo (Dl ₁)	74
3.1.2.1.2.1.1	Osebkove udeleženske vloge	75
3.1.2.1.2.2	Desna vezljivost	78
3.1.2.1.2.2.1	Desna sklonska določila	78
3.1.2.1.2.2.1.1	Tožilniško določilo (Dl ₂)	78
3.1.2.1.2.2.1.2	Rodilniško določilo (Dl ₃)	80
3.1.2.1.2.2.1.3	Dajalniško določilo (Dl ₄)	81
3.1.2.1.2.2.1.4	Določila ob predložnomorfemskih glagolih	82
3.1.2.1.2.2.1.4.1	Mestniško določilo (Dl ₅)	95
3.1.2.1.2.2.1.4.2	Orodniško določilo (Dl ₆)	95
3.1.2.1.2.2.1.4.3	Tožilniško, rodilniško in dajalniško določilo (Dl ₇)	101
3.1.2.1.2.2.2	Prislovna določila (Dl ₈)	101
3.1.2.1.2.3	Določila v zloženem povedku (Dl ₉)	105
3.1.2.1.2.3.1	Nedoločnik/Namenilnik (Dl ₁₀)	107
3.1.3	Legenda udeležencev, udeleženskih vlog in določil v pomensko- in strukturnoskladenjski vezljivosti	108
3.2	VEZLJIVOSTNA TIPOLOGIJA GLAGOLOV	113
3.2.1	Glagolska pomenskost kot izhodiščno merilo	113
3.2.2	Pomenskosestavinska hierarhija v okviru posameznih glagolov kot osnova glagolske vezljivostne mreže	119

3.2.3	Vežljivost glagolskih primitivov oz. primarnih glagolov	122
3.2.3.1	Glagol BITI	125
3.2.3.2	Glagol IMETI	129
3.2.3.3	Glagol DELATI	131
3.2.3.4	Predložnomorfemski primitivi (DELATI, IMETI, BITI)	134
3.2.3.5	Vežljivostna vloga predpovskih obrazil	135
3.2.3.6	Vežljivostna tipologija glagolov v pomožniški vlogi	141
3.2.3.6.1	Neudeleženska povedkovodoločilna vežljivost	143
3.2.3.6.1.1	Nepolnopomenke v okviru BITI	146
3.2.3.6.1.2	Nepolnopomenke v okviru IMETI	147
3.2.3.6.1.3	Nepolnopomenke v okviru NAREDITI	147
3.2.4	Vežljivost temeljnih (elementarnih) glagolov z vzorčnimi prikazi vežljivosti izglagolskih samostalnikov in pridevnikov	147
3.2.4.1	Temeljni stanjski glagoli	153
3.2.4.2	Temeljni glagoli netvornih dogajanj in procesov	161
3.2.4.3	Temeljni glagoli tvornih dejanj in procesov	164
3.2.4.4	Elementarni glagoli	176
3.2.4.4.1	Glagoli osnovnih življenjskih procesov in dejavnosti	178
3.2.4.4.2	Glagoli naravnih pojavov	180
3.2.5	Vežljivost specializiranih in višjih specializiranih glagolov	182
3.2.5.1	Delitev na vežljivostne glagolske pomenske skupine	188
3.2.5.1.1	Glagoli telesnega in duševnega stanja	188
3.2.5.1.2	Glagoli ravnanja/upravljanja/ustvarjanja (telesno delovanje)	191
3.2.5.1.2.1	Poudarjena pomenska sestavina premikanja	193
3.2.5.1.2.2	Poudarjene pomenske sestavine sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti	196
3.2.5.1.2.3	Poudarjena pomenska sestavina spremembe lastnosti	202
3.2.5.1.3	Glagoli govorjenja, razumevanja in mišljenja (duševno delovanje)	204
3.2.5.1.4	Glagoli s splošnim pomenom spremembe	207
3.2.5.1.5	Glagoli premikanja	208
3.2.5.1.5.1	Procesni glagoli premikanja (ProcGlag)	212
3.2.5.1.5.2	Ciljno usmerjeni glagoli premikanja (CiljGlag)	213
3.2.5.1.5.3	Dogodkovni glagoli premikanja (DogGlag)	213
3.2.5.1.5.4	Elementarna in temeljni glagoli premikanja	215
3.2.5.1.5.5	Najnavadnejši specializirani (netvorjeni) glagoli in višji specializirani (tvorjeni) glagoli premikanja	229
3.2.6	Vežljivost tvorjenk iz glagola (Povzetek ugotovitev)	230
3.2.7	Prevladujoče obveznovežljive udeleženske vloge po vežljivostnih glagolskih skupinah	234
3.2.8	Tipologija obvezne vežljivosti	236
3.2.8.1	Vežljivost kot razvojna kategorija	238
3.3	VEZLJIVOST Z VIDIKA STAVČNIH VZORCEV	239
3.3.1	O stavku in stavčnem vzorcu na splošno	239
3.3.2	Tipologija stavčnih vzorcev v slovenščini	243

SUMMARY	255
KAZALA	279
Imensko kazalo	279
Stvarno kazalo	283
Kazalo grafov	290
LITERATURA	291

UVOD

NAMEN RAZISKAVE

Namen dela je bil izoblikovati vezljivostno tipologijo (predvsem glagolov) v slovenskem knjižnem jeziku. Z vidika pomenskoskladenjske vezljivosti so se izoblikovale vezljivostne glagolske pomenske skupine. Pri tem sem se zgledovala po vezljivostni delitvi čeških glagolov v delu *Větné vzorce v češtině* (1987) F. Daneša in sodelavcev.

Vzorčni korpus glagolov (jezikovnosistemsko netvorjenih in tvorjenih), s katerim se je lahko zaobjelo vse tipične značilnosti pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti, je omogočil:

– Predstavitev vezljivostnih lastnosti v slovenskem knjižnem jeziku – predvsem vezljivost glagola, potem pa še problemsko oz. izbirno primerjalno, glede na različne besedotvorne pomene jedrnih izglagolskih tvorjenk v besednih zvezah, vezljivost izglagolskih pridevnikov in izglagolskih samostalnikov. Glagolska vezljivost je obravnavana v okvirih enostavne povedi oz. slovenskih stavčnih vzorcev.

– Izpostavitev slovenskih posebnosti v okviru razmerja udeleženska vloga : (/ne/sklonsko) določilo.

– Preizkušanje in izčiščevanje dosedanjega slovenskega vezljivostnega izrazja.

Z vzorčnimi predstavitvami pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti po vseh nosilnih glagolskih pomenskih skupinah ima delo tudi aplikativno razsežnost v smislu oblikovanja zasnove vezljivostnega slovarja slovenščine. In tudi sicer je vezljivost kot pomenskoskladenjski pokazatelj sprememb in razvoja glagolskih pomenov obravnavana tudi kot razvojna kategorija, in vezljivostni vidik ima pomembno vlogo pri posodabljanju oz. preurejanju slovarskih člankov.

Delo obsega splošna teoretična izhodišča z opredelitvijo osnovnih vezljivostnih pojmov, sledi zgodovinski pregled obravnave vezljivosti pri naših jezikoslovcih. Omejujem se na slovnice in na razpoložljive jezikoslovne razprave – namen je z vidika sodobnejše vezljivostne teorije nanovo ovrednotiti vezljivostni prispevek slovnice in vidnejših razprav. Kronološko-problemska predstavitev tuje vezljivostne literature pa izpostavlja tiste vezljivostne teorije, ki so neposredno ali posredno vplivale na razvoj slovenske vezljivostne teorije. Osrednje in zato najboljše je poglavje Vezljivost kot pomensko- in strukturnoskladenjski pojav, kjer je predstavljena vezljivostna tipologija glagolov in izglagolskih tvorjenk z možnimi udeleženci oz. določili, in kot posledica vezljivosti še pomensko-slovnični stavčni vzorci.

METODA DELA

Je sintetično-analitična. Domače in tuje vezljivostne ugotovitve preizkušam na slovenskih glagolih, tako da oblikujem pomensko-skladenjsko hierarhično vezljivostno mrežo.

Pomenskoskladenjski vidik vezljivosti oz. pomenskoskladenjska vezljivost obravnava ravnino hierarhično urejenih pomenskih sestavin (referenčnih/udeleženskih in predikacijskih, ki označujejo predmetnost ali o njej pripovedujejo).

Strukturnoskladenjski vidik vezljivosti oz. strukturnoskladenjska vezljivost pa se omejuje na skladenjskofunkcijsko ravnino z obravnavo vezljivosti v okviru stavka in besedne zveze. Koncept obravnave gradim na delu F. Daneša in sodelavcev *Větné vzorce v češtině* (1987). Uporabnost in teoretično jasnost Daneševega dela so potrdili tudi avtorji članka *Koncepcja czesko-polskiego słownika walencyjnego czasowników**. Danešovo vezljivostno teorijo primerjalno potrjujem še z vezljivostno tipologijo ruskih glagolov z vidika stavčnih vzorcev Ju. D. Apresjana (1967, ²1995). Pravilnost izbora temeljne literature pa potrjuje predvsem to, da se Daneševa in Apresjanova tipologija vezljivostnih glagolskih pomenskih skupin ujemata.

KRATICE NAJPOGOSTEJE NAVAJANIH DEL

- ESJ – Enciklopedija slovenskega jezika
- JiS – Jezik in slovstvo
- LS – Leksičeskaja semantika
- M – Mlumnice češtiny 3 – Skladba
- NSS – Nova slovenska skladnja
- PV – Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku
- SR – Slavistična revija
- SS – Slovenska slovnica
- SSB – Slovensko skladenjsko besedotvorje
- SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika
- VV – Větné vzorce v češtině

---

* Danuta Rytel Kuc, Zbigniew Greń, Grażyna Ordega, *Koncepcja czesko-polskiego słownika walencyjnego czasowników* v zborniku *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej XXXI*, Warszawa, 1993, 175–192.

1 TEORETIČNA IZHODIŠČA OBRAVNAVE

Splošni teoretični del z definicijami vezljivostnih pojavov, ki so teoretična osnova in izhodišče za nadaljnjo obravnavo.

1.1 O VEZLJIVOSTI¹ NA SPLOŠNO

Definicijo vezljivosti¹ smo v osemdesetih letih povzeli po nemško-češki vezljivostni teoriji (nosilca: G. Helbig in F. Daneš). Vezljivost je lastnost oz. zmožnost določene besede, da veže nase določeno/napovedljivo število mest oz. vezljivostnih položajev, je torej napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (nasproti družljivosti, ki označuje prosta skladenjska mesta). Obvezna skladenjska mesta, ki so napovedljiva iz pomenske usmerjenosti glagola oz. iz njegove pomenskoskladenjske vezljivosti (z udeleženskimi vlogami), so zasedena s t. i. določili v določeni slovnični obliki. Strukturnoskladenjsko obveznost določil pa dodatno določajo stavčni vzorci. Nepolnopomenski glagoli oz. glagoli v pomožniških vlogah kot samó slovničnofunkcijska jedra povedi lahko v okviru strukturnoskladenjske vezljivosti uvajajo samó neudeležensko povedkovodoločilno vezljivost.

Poleg glagolov so vezljivi tudi pridevniki in izglagolske/izpridevniške tvorjenke (*Pojav škodi razvoju, Pojav je škodljiv razvoju, Knjiga je vredna branja, Vrednotenje razvoja, Škodljivost/Vrednost razvoja* ipd.).

Obravnava vezljivosti zaobjame pomensko (pomenska usmerjenost/intenca), skladenjskofunkcijsko in izrazno ravnino (vezava/ujemanje/primik).² Opis pomenskoskladenjske vezljivosti namreč ne more nadomestiti strukturnoskladenjske vezljivosti in obratno. Pomenska a) usmerjevalna ali samo b) opredelitelvena zmožnost besed se v procesu upovedovanja z a) vezljivostnimi in b) družljivostnimi skladenjskimi silami³ izrazi z vezavo, primikom ali ujemanjem.

¹ Términ **vezljivost** za mednarodno **valenco** je v slovensko jezikoslovje v drugi polovici sedemdesetih let uvedel J. Toporišič. Za širšo javnost pa je izraz prvič zapisal v polemiki o novem osnovnošolskem učbeniku, Delo (Sobotna priloga), 18. 11. 1978, 22.

Dosedaj najnovejša definicija vezljivosti je v članku M. Križaj Ortar (1989: 134) z naslovom *Vezljivost: iz pomena v izraz*.

² Več vidikov obravnave desne vezljivosti imamo tudi v novejši ruski vezljivostni literaturi (prim. Mel'čuk 1993: 45–49), ki glede na jezikovno ravnino obravnave ločuje tri vrste desne vezljivosti – a) 'oblikoslovno vezljivost' (morfologičeskoe upravljenje/upravljenje¹, ki izpostavi oblikoslovno /ne/ujemanje na površinskoizrazni ravnini, npr. *znanstvena analiza : analiza znanstvenikov*), b) 'leksikalno vezljivost' (upravljenje², obravnava problem predložnih glagolskih morfemov oz. kako se z medleksemskimi pomenskimi primerjavami/povezavami določajo oblikoslovno-besedotvorne in pomenske meje leksema), in c) 'pomensko-skladenjsko vezljivost' (upravljenje³ universal'no teoretičeski, ki vključuje oz. mora upoštevati besedotvorno, oblikoslovno, pomensko in skladenjsko ravnino in je zato univerzalna).

³ Izraz uporablja J. Toporišič. Upoštevani so bili zapiski predavanj *Skladnja, Sporočanje* (SKJ II) v štud. letu 1991/92.

V okviru izhodiščne pomenskoskladenjske vezljivosti lahko ločujemo a) absolutno/popolno vezljivost, ki v okviru glagolskega leksema označuje edino možno ali prevladujočo vezljivost, in b) relativno/delno vezljivost, ki v okviru glagolskega leksema označuje vezljivost določenega pomena, npr. pri stanjskih glagolih tipa *ležati*.

Tudi za slovenščino veljajo dragocene vezljivostne ugotovitve Ju. D. Apresjana (1965, 1967, ²1995):

1) Glede na vezljivostno moč (merjeno v razponu 0–1) ločujemo a) predmetno vezljivost, ki je praviloma močnejša oz. bližje vrednosti 1 – to ne velja samo za tožilnik, ampak tudi za druge sklone, odvisno od glagolskega pomena; b) nepredmetno vezljivost, v okviru katere so vezljivostno najmočnejša določila s prostorskim pomenom, sledijo pa časovni pomen, vzrok in način; c) v okviru prostorskih določil so vezljivostno močnejša določila pri prostorsko usmerjenem delovanju, in sicer določila s ciljnim pomenom; č) določila z vzročnim pomenom so navadno močnejše vezljiva kot časovna ali načinovna določila.

Glagoloma se z istovetenjem vezljivostne moči večja tudi njuna pomenska splošnost (s tem se pomensko približujeta).

2) Obveznovezljiva določila morajo biti izražena, ker natančneje in globlje izražajo pomen vezljive besede oz. glagola.

3) Poleg obveznih določil v okviru t. i. motivirane obvezne vezljivosti, ki oblikuje skupine pomensko sorodnih glagolov z istim vezljivostnim tipom, obstaja tudi t. i. nemotivirana obvezna vezljivost oz. skladenjska obveznost (tj. tista, ki ne izhaja iz določenega glagolskega pomena, ima pa svojo vsebino – vsebino nemotivirane vezljivosti).

4) Algoritem pomenskih razmerij (t. i. 'maksimalnih/minimalnih pomenskih razdalj') med glagolskimi pomeni znotraj posameznih glagolov in med glagoli znotraj posameznih glagolskih pomenskih skupin omogoča pomensko izčiščenje glagolskih skupin (nastanejo tudi podskupine), kar dá natančnejšo glagolsko vezljivostno tipologijo.

1.1.1 Opredelitev osnovnih vezljivostnih pojmov

1.1.1.1 Vezljivost glede na vezavo, primik in ujemanje

Vezljivost je kot del jezikovnega sistema (tj. pomenske in skladenjskofunkcijske ravnine) v besedilu uresničevana predvsem kot vezava ali primik. Vezava in primik sta torej načina izražanja vezljivosti, s tem da je pri vezavi glagolska usmerjevalnost izrazno napovedljiva z določeno slovnično obliko oz. s sklonskimi določili, pri primiku pa je pomenskoskladenjska povezanost z jedrim glagolom nima sklonske vplivnosti, zato ni (končniško) izražena.

Ker vezljivost kot pomensko- in strukturoskladenjski pojav vzročno-posledično povezuje pomensko, skladenjskofunkcijsko in izrazno ravnino, sta tudi vezavni in primični način izražanja razmerij pomenskoskladenjsko pogojena. To pomeni, da vezava površinskoizrazno označuje pretežni del desne vezljivosti, primik pa pretežni del družljivosti. Izjeme so mejni primeri a) z vezavnodružljivimi glagolskimi predložnimi morfemi (ti so od glagola samo sklonsko vplivani, zato imajo samo strukturoskladenjsko (sklonskodoločevalno) vlogo, pomenskoskladenjsko pa so del predložnih prislovnih določil, npr. *hoditi po cesti/travi* /nasproti primiku *hoditi po/v hiši/*), sèm spadajo tudi vezavnodružljiva predložna prislovna določila načina tipa *delati z veseljem* s primično pretvorbo *veselo delati*, in b) s primičnovezljivimi (predvsem krajevnimi) prislovi, npr. *živeti doma/tam*, *hoditi tja*, *goditi se zjutraj*,

delati strojno/ročno ipd. Desnovezljive prislove bi lahko razlagali kot pretvorbe predložnih zvez, kjer predložni vezavni morfem s prostorsko-upravljalnim pomenom po pretvorbi ostaja neizražen in uvaja končniško neizraženo vezljivost.

V okviru prisojevalne vezljivosti pa je ujemanje povedka z osebkom (v osebi, številu, spolu in sklonu) samo oblikoslovno-skladenjska izrazitev stavkotvornega razmerja.

1.1.1.2 Nosilci in udeleženci vezljivosti

Najtipičnejši nosilci vezljivosti so glagoli (poleg navadne zunanje vezljivosti imamo pri glagolskih tvorjenkah tudi t. i. notranjo (podstavno) vezljivost)⁴. Po L. Tesnièreju je vezljivost samo lastnost glagolov. Danes pa prevladuje teorija, da je vezljivost stalna (dinamična/statična) lastnost tudi pridevnikov in izglagolskih in izpridevniških samostalnikov (*nor na gobe, norenje za gobami, norec za gobe, norost zaradi gob*), le da pridevniki (v primerjavi z glagoli) označujejo različna stanjska lastnostna razmerja. Zagovarja jo eden najvidnejših vezljivostnih teoretikov G. Helbig, ko govori o nadrejenih besedah – nosilkah aktivne/sredobežne vezljivosti⁵ in o odvisnih besedah – udeleženkah s pasivno/sredotežno vezljivostjo. Tako so pridevniki in del samostalnikov lahko ali nosilci aktivne/sredobežne vezljivosti ali samo njeni udeleženci s pasivno/sredotežno vezljivostjo. Večbesednovrstna vezljivost je bila potrjena z izdajami vezljivostnih slovarjev za pridevnike in samostalnike.⁶

Netvorjeni samostalniki pa so lahko samo udeleženci vezljivosti – tudi ko so jedra besednih zvez z razmernimi pridevniki (svojiilnimi/vrstnimi) kot pretvorb udeleženskih vezljivostnih razmerij (prisojevalnega, npr. *očetova hiša, sosedov sin*, in vezavno/primično vezljivega, npr. *alpska rastlina, mladostna igrača, naglasno mesto*) ali jedrni nosilci priložnostnih lastnosti kot pretvorb neudeleženske povedkovodoločilne vezljivosti, npr. *lepa hiša, človek žaba, hotel Turist* ipd.

1.1.1.2.1 Pri glagolskih tvorjenkah lahko govorimo o napovedljivosti vezljivosti na morfološki ravni (to dá tudi vezljivostna primerjava glagolov tipa *premikati se – iti – stopati – korakati, delati – udarjati/tolči – sekati – cepiti* ipd.). V zvezi z morfološko napovedljivostjo vezljivosti je potrebno upoštevati a) besedotvorni vidik in b) vlogo vidskosti.

a) Besedotvorni vidik

Možnosti napovedljivosti vezave iz morfološke sestave glagolov so bile že nakazane in deloma tudi obravnavane (Dular 1982: 150; 1983a). Izdelava skladenjskih podstav tvorjenk (Vidovič Muha 1988; 1991a, b) je omogočila natančnejšo obravnavo vezljivostnih posebnosti glagolskih izpeljank (ki so v nalogi primerjalno obdelane kot višji specializirani glagoli), glagolskih tvorjenk iz predložne zveze, glagolskih zloženek in glagolskih sestavljenk.

⁴ Delitev na zunanjo in notranjo vezljivost je uvedla in podrobneje piše o tem M. D. Stepanova (1971).

⁵ Češka vezljivostna teorija, prim. *Mluvnice češtiny – Skladba* (1987: 39), razlikuje med 'glagolsko vezljivostjo' (valence slovesná) in t. i. 'vezljivostno razvitostjo' pridevnikov in izglagolskih pridevnikov/samostalnikov (valenční rozvíjení slovních druhů).

⁶ Gl. K. E. Sommerfeldt, H. Schreiber, *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*, Leipzig, 1973¹, 1984¹; *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*, Leipzig, 1977¹, 1980².

Slednje so vezljivostno obravnavane (Vidovič Muha 1993a) v razmerju sestavljenka *vpisati* : sinhrono netvorjeni glagol *pisati* : (skladenjsko)podstavni *pisati* v, kjer je predstavljeno, kakšne lastnostne in številčne spremembe udeleženskih vlog lahko povzročajo predponška obrazila. Primerjalno uporaben je članek A. Jirasové (1987), v katerem ugotavlja, da se v primerjavi z netvorjenimi glagoli vezljivostno polje izsamostalniških glagolov praviloma zoži, vezljivostno polje izpridevniških glagolov pa se praviloma razširi.

V okviru obravnave izglagolskih tvorjenk kot vezljivostnih udeleženk pa Z. Topolińska⁷ uporablja pojem dvojne reference – na pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost tvorjenk namreč vpliva tako njihova podstavna kot stavčna navezanost.

b) Vloga vidskosti

V okviru tvorjenosti in njenega vpliva na glagolsko vezljivost je prek glagolskih pripon, predponskih obrazil in predponsko-priponskih obrazil vzpostavljeno tudi razmerje med glagolsko vrstnostjo in glagolskim vidom.

Da pri pomenskoskladenjski vezljivosti ni odločujoča vidskost, temveč le kombinacija pomenskih sestavin znotraj posameznega glagola,⁸ se jasno izraža zlasti pri glagolskih pomenih s široko pomenskoskladenjsko rabo, npr. pri *obračunati* z/s₂, *obstati*₃, *odgovarjati*₉ (pog.), *ostati*₄, *odpasti na/za*₄, *udariti*₁₁ (ekspr.), *vreči*₁ (nav. eksp.), *vreči se na/v*₄ ipd., kjer se v določenem skladenjskem pomenu zaradi pomenskorazločevalne vloge lahko uporablja samo en člen nepredponskoobrazilnega glagolskega vidskega para. Sèm sodijo še enovidski glagolski pomeni kot *ustrezati*, *odlikovati se* in glagoli v samo posebni skladenjski vlogi, npr. *streči po življenju*. Pri tem pa je potrebno upoštevati tudi ugotovitve, da je dovršnik močnejši/označeni člen vidskega para oz. nasprotja (Merše 1995: 30, 35), ki se nezaznamovano uporablja samo v nestanjskih glagolih. Leksemsko samostojnost glagolskih sestavljenk in predložnih glagolskih izpeljank potrjuje tudi trditev (Jakopin 1966: 177), da je bil prvotni najpomembnejši motiv za prefiksacijo preoblikovanje glagolskega pomena, in ne glagolski vid.⁹ Sicer pa o vidskosti oz. raje o vidskih nasprot-

⁷ Avtorica v poglavju *Składnia grupy imiennej* (301–386) v okviru poljske slovnice (*Gramatyka współczesnego języka polskiego – Składnia*, Warszawa, 1984) govori o prvotnih udeleženskih izrazih (prymarne wyrażenia argumentowe), ki največkrat sovpadajo s predmetnimi udeleženskimi izrazi (wyrażenia argumentowe przedmiotowe) proti t. i. izpeljanim udeleženskim izrazom (wyrażenia argumentowe derywowane), s katerimi so največkrat poimenovane izglagolske tvorjenke; s takšnimi delitvami je opozorjeno tudi na vezljivostne posebnosti izglagolskih tvorjenk kot tudi na vezljivostne posebnosti glagolov, ki pogosto vežejo izglagolske tvorjenke (stavčnočlensko so glagoli, ki lahko vežejo izglagolske/izpridevniške tvorjenke označeni kot 'povedki višje stopnje' (predykaty wyższego rzędu).

⁸ Prim. J. Orešnik (1994: 67–68) ugotavlja, da »ima vsak glagol kot slovarska enota svojo lastno vidsko vrednost«, ki je v praksi določljiva na podlagi njegovega vidskega prispevka k njegovi najpreprostejši glagolski vezljivosti.

Medsebojno povezanost in soodvisnost med /ne/tvorjenostjo glagolov, njihovo vidskostjo in vrstnostjo in vezljivostjo predstavljajo študije ruskih glagolov, prim. T. Pettersson (1972). S stališča rusko-slovenske primerjave so skladenjsko zanimivi primeri stanja – dejanja, npr. rus. *videt'* (ploho, horošo) – *uvidet'* (kogo/čto) : slov. *videti* (slabo, dobro) – *zagledati* (koga/kaj), rus. *Doroga prohodit' po lesu* – *Vremja prohodit'* – *Tri časa prohodil po ulice* : slov. *Cesta gre skozi gozd* – *Čas mineva/beži* – *Tri ure je hodil po ulici*.

⁹ Dve osnovni zahtevi za čisto vidskost predponskih obrazil sta a) pomensko izpraznjeno predponsko obrazilo (v slovenščini naj bi bila po F. Ramovšu možna čistovidska predponška obrazila o-

jih¹⁰ lahko govorimo samo pri glagolih, ki označujejo zaključena dejanja/dogodke (z izhodiščem in ciljem/usmeritvijo), npr. *krotiti/ukrotiti, goreti/dogoreti*. Pri procesnih glagolih pa je s faznostjo predponskih obrazil poudarjena predvsem vrsta glagolskega dejanja, zato namesto o vidskosti govorimo o faznosti/stopenjskosti procesa oz. o t. i. trenutnih 'kvantnih dogodkih' (po F. Danešu, kvantovaná událost / minimální kvantum) znotraj procesa, npr. *zibati/zazibati, spotikati se/spotakniti se* ipd.

Tako se je pri vezljivosti smiselno omejiti predvsem na t. i. »vidski del vsakokratnega stavčnega položaja« oz. na »vidski pomen«,¹¹ ki ni samo vidskost posameznih glagolov, ampak je vezan tudi na določen stavčni položaj¹² oz. upošteva tudi stavčno organizacijo glagola in njegovih udeležencev (hkrati pa tako upošteva tudi paradigmatičnost glagolskega vida).

1.1.1.3 Udeleženske vloge glede na določila

Pri vezljivosti je pomembna vrsta udeleženca in način zapolnitve napovedljivih skladenjskih mest.

Pomenskoskladenjska vezljivostna vloga udeleženca v okviru določenega glagolskega pomena je odvisna od pomenskih in skladenjsko-oblikoslovnih lastnosti udeleženca. Posledica tega je njegova udeleženska vloga, ki pa je za določen glagolski pomen prednostna (pomensko nujna), za drugega pa spet ne (pomensko nenujna). Z razvrstitvijo vseh možnih udeleženskih vlog v okviru posameznega glagolskega pomena se izoblikuje razvrstitvena tipologija za določene pomenske skupine glagolov.

Izhodiščna za vse glagole pa je splošnoveljavna hierarhija udeleženskih vlog (prim. Apres-

po-, na- iz-, z/s-. To, da ni predponskih obrazil s čisto vidsko vlogo, tudi v primerih kot *vedeti – zvedeti, znati – poznati* ne, potrjuje tudi I. Němec (1958: 15), in b) ni mogoča tvorba t. i. sekundarnega nedovršnika, temveč samo omejenost glagolskega dogodka, kot npr. v primeru *pisati : napisati*. Vedno znova se potrjuje tudi trditev, da so čista vidska razmerja samo razmerja med predponskoobrazilnimi dovršniki in njihovimi sekundarnimi nedovršniki, npr. *zapisati : zapisovati*. Predvsem besedotvorno modifikacijskopomensko vlogo predponskih obrazil pri določanju vrste glagolskih dejanj izpostavlja M. Merše (1995: 286–317), kjer v poglavju Vrste glagolskega dejanja (Aktionsart) razdeli predponska obrazila glede na a) fazno določanje glagolskega dejanja, b) količnostno-merno določanje glagolskega dejanja, c) količinsko določanje predmetov glagolskega dejanja in na č) kratno določanje glagolskega dejanja ter na d) načinovno določanje izvrševanja glagolskega dejanja.

¹⁰ V delu M. Merše (1995: 29) je »vidsko nasprotje« opredeljeno kot širši pojem k »vidski parnosti«, ki ga določa le pogoj vidske različnosti tvorbeno povezanih glagolov, medtem ko pomenska izenačenost členov ni obvezna, npr. *pisati – zapisati* ipd.

¹¹ Gl. J. Orešnik (1994: 19, 67–77, 79) govori o »vidskem pomenu stavka«, in poleg navadnega glagolskega vida posameznih glagolov po C. S. Smithovi opredeli tipe univerzalnih vzorčnih stavčnih položajev s časovnimi značilnostmi stanje+/-, telično+/-, trajno+/-: a) stanje, b₁) netelično/b₂) telično dogajanje, c₁) netelični/c₂) telični dogodek (a) *Kmetija stoji na hribu, Zna grško, Je priden*, b₁) *Sprehaja se po parku, Smeji se*, b₂) *Zidal je most*, c₁) *Potrkal/Zakašljal je*, c₂) *Razbil se je, Zadel je tarčo*). Našteti vzorčni položaji glagolov v stavkih poudarjajo vsakokratno možno specifičnost organiziranja določenih udeležencev v določenih udeleženskih vlogah, kar spremeni njeno sporočilnost. Šele povezava lastne vidske vrednosti glagola in časovnega ustroja določenega stavčnega položaja dá vidski pomen stavka.

¹² J. Orešnik (1994: 25) vzorčne stavčne položaje deli na a) prototipične osnovne (*Janez govori*), b) premaknjene (*Janez je spregovoril*) in c) izpeljane (*Janez kar naprej isto govori*).

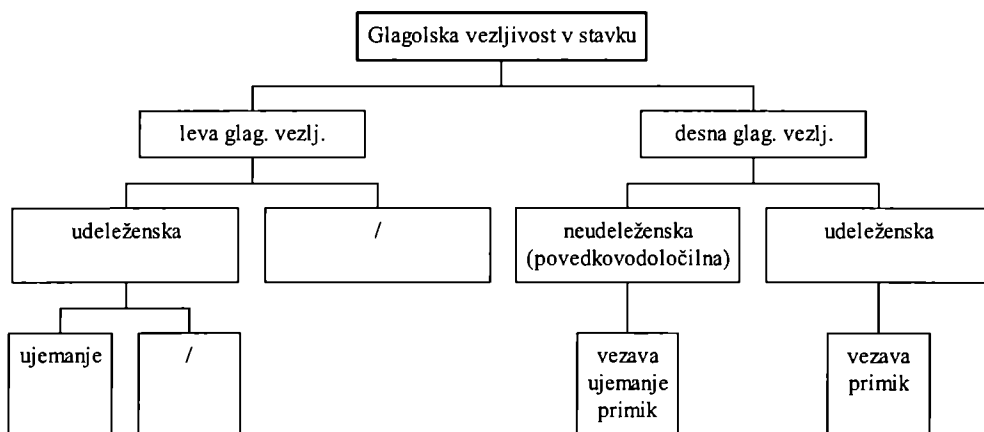
jan 1995: 126), ki najbližje glagolskemu pomenu postavlja vršilca in predmet dejanja; malo dlje vsebino, naslovnika in prejemnika; še dlje pa orodje, sredstvo, izhodišče, cilj in čas, ki navadno le dopolnjujejo vsebino.

Skladenjskofunkcijski vezljivostni označevalci udeleženskih vlog so določila. Ta so lahko pomensko /ne/nujna, skladenjsko /ne/obvezna in izrazno /ne/opustljiva.

Najzaneslivejši merili za določila sta a) neizpustljivost oz. zaznamovana izpustljivost (elipsa) in b) nezamenljivost.

S pomensko- in strukturoskladenjskega vidika ločujemo a) neizpustljiva/nezamenljiva določila v frazemih in idiomih, npr. *držati korak/gobec*, *držati ga za pametnega*, b) obvezna določila, npr. *razkazati/nasloviti komu kaj*, c) neobvezna določila, ki so izpustljiva/zamenljiva, npr. *dopisovati si s kom*, *spremiti koga do postaje*, č) splošna /ne/obvezna določila, tipična za celo glagolsko pomensko skupino (najtipičnejša so prislovna določila sredstva/načina), npr. *doseči strop s palico*, *doseči priznanje z delom*, in d) okoliščinska določila, ki so lahko udeležensko d₁) obvezna (*živeti doma*) ali d₂) neobvezna (*živeti sedaj*) ali d₃) neudeleženski modifikatorji (*dobro/lepo/brezskrbno živeti*).

1.1.1.4 Stavčna vezljivost

Dobro pripravljena naloga se je dobro/neuspešno predstavila manjšemu zboru uporabnikov na srečanju.

Omejitev na prosti stavek zahteva ločevanje med a) glagolsko vezljivostjo (to so glagolsko usmerjana/izbrana določila) in b) povedkovo vezljivostjo (ki jo z odpiranjem skladenjskih mest zahteva povedkov glagol, določata pa pomenski in slovnični stavčni vzorec).¹³

Zunaj povedkove pomenskoscladenjske napovedljivosti pa je strukturoskladenjska ob-

¹³ Za razmerje med glagolsko vezljivostjo in povedkovo (stavčno) vezljivostjo je zanimivo stališče N. F. Irtenjewe (1971), da ima vsak stavek svojo globinsko zgradbo, in njeni udeleženci so zaradi vpliva na slovničnost stavčne povedi, v nasprotju z drugimi, pozneje dodanimi, členi, tudi površinsko neizpustljivi oz. vezljivostno obvezni. Vezljivostno neobvezni udeleženci so označeni šele v površinski zgradbi povedi.

veznost nevezljivih udeležencev (po F. Danešu 'skladenjska relevantca', po Ju. D. Apresjanu 'neglagolska/nemotivirana vezljivost').

Tako je z vidika a) glagolske vezljivosti smiselno govoriti o za določen glagol tipičnih ali netipičnih določilih. Vezljivostno tipologijo določenega glagola sestavljajo samo tipična določila. Z vidika b) povedkove vezljivosti, ki v okviru stavčnega vzorca vedno izraža samo po en skladenjski pomen določenega glagola, pa lahko govorimo o pomensko- in strukturnoskladenjsko obveznih in neobveznih določilih, ki jih povedkov glagol lahko skladenjsko upravlja tudi prek svojih prostih predložnih morfemov (zato sčm sodijo tudi zgledi z neleksikaliziranimi obveznovezavnimi predložnimi morfemi). Po načelu c) skladenjske relevance (syntaktická relevance; prim. Daneš 1987: 65) pa lahko dobijo obvezno skladenjsko mesto tudi glagolsko nevezljiva prislovna določila. Za takšno skladenjsko vlogo so tipični izpridevniški prislovi načina, kratnosti, kolikosti in pozitivnega/negativnega vrednotenja – npr. v povedi *Naloga se je dobro iztekla* je načinovni prislov *dobro* stavčnočlensko neobvezen, v nasprotju s stavčnočlensko obveznima prislovoma v zgledih *Naloga se ni dobro iztekla*, *Naloga se je neuspešno iztekla*.

2 ZGODOVINSKORAZVOJNI PREGLED DOMAČE IN TUJE VEZLJIVOSTI

2.1 VEZLJIVOST V DOMAČEM JEZIKOSLOVJU

S pregledom slovenskih slovnice sem poskušala določiti teoretični razvoj slovenske (zlasti) glagolske pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti, in ugotoviti, v kolikšni meri so naši slovničarji in jezikoslovci že uspeli opisati slovenske (predvsem strukturnoskladenjske) vezljivostne značilnosti.

Pregled je namenoma kronološki, ker tako bolj jasno izpostavi nekatere zastranitve v razvoju vezljivostne teorije.

2.1.1 Besednozvezna vezljivost

2.1.1.1 A. Bohorič¹ je v *Zimskih uricah* v poglavju *Glagolska skladnja* s stranskimi skloni (*De syntaxi verborum cum obliquis*, 219–253) za izhodišče obravnave glagolske vezljivosti izbral samo površinskoizrazno ravnino – celotna obravnava slovenske skladnje sloni na primerjavah z latinsko in nemško skladnjo, kot metajezik pa je bila takrat lahko možna samo latinščina². (Metajezik/opisovalni jezik = latinščina, jezik – objekt/opisovani jezik = slovenščina. Normativnoizrazni vidik uporabe sklonov določa smer predstavljanja glagolske vezljivosti: površinskoizrazna ravnina > skladenjskofunkcijska ravnina > pomenska ravnina.)

¹ A. Bohorič (1987, l. izd. 1584), *Arcticae horulae succisivae (Zimske urice proste)*. Prevedel in spremno študijo je napisal J. Toporišič. Predgovor 1–24; 25–331.

² O tem N. Mečkovska (1984: 209–222). Na str. 221 na podlagi primerjanj prvih slovanskih slovnice predstavlja preglednico razlikovalnih lastnosti, »važnih za zgodovinsko-filološko in kulturološko tipologijo slovnice«: a) etničnost-neetničnost jezika objekta – Bohoričeva slovnica (+); b) etničnost/neetničnost metajezika slovnice – Bohoričeva slovnica (-); c) dolgotrajno filološko izročilo – Bohoričeva slovnica (-); č) vsebinska samozadostnost slovnice – Bohoričeva slovnica (-); d) razmerje slovnice do nadaljnjega slovničnega izročila naroda (+). Tudi za Bohoričevo slovnico velja pripomba na str. 215: »/.../ Glavni vzrok, da so sprejemali latinščino za metajezik, pa je vendarle v izdelanosti latinskega slovničnega izrazja in širše – v izročilu rabelatinščine kot metajezika. V duhu protestantske ideologije bi bila sestava slovnice lastnegajezika v svojem jeziku, toda narediti ta korak je bilo težje kot prevesti sveto pismo v materinščino.« B. Pogorelec (1983) pravi, da je razlaga razvoja slovnične misli mogoča iz dveh zornih kotov, in sicer a) iz medsebojne primerjave slovnice in b) iz teoretičnih izhodišč, ki so vodila pri nastajanju slovenskih slovničnih besedil. Glede na to, je pomembna ugotovitev, da »sta bila sprva obdelana predvsem črkopis in z njim v zvezi glasovna vrednost črk ter morfologija, veliko manj pa skladnja in besedotvorje« (91). J. Toporišič (1984b: 168) v okviru obravnave tožilniške vezave piše: »/.../ Tu je Bohorič res bolj ali manj slepo sledil latinski slovnici, je pa v latinščini iste kategorije v veliki večini prevajal, kakor je zahtevala slovenska jezikovna struktura /.../.«

Bohorič ostaja v okvirih besednozvezne skladnje³ in opozarja, da je upošteval in iskal predvsem razlike med slovenščino in latinščino, ki jih je včasih razlagal tudi z nemščino.

V prevladujoče razpravljanje o uporabi sklonov (te ne ločuje prav dobro oz. jih meša) pa se nezavedno vriva tudi vloga glagolskega pomena⁴ in z njim seveda tudi pomenskoskladenjska glagolska vežljivost⁵. Tako v okviru **leve vežljivosti** za glagole tipa *obstati, paſti* v *S'rezho red obſtoji tār pade savupajnje* (219) pravi, da tvorijo stavek brez stranskih sklonov. V okviru **desne vežljivosti** pa je nakazano, da je strukturoskladenjska oz. sklonska hierarhija odvisna od glagolskega pomena, ki veže določene udeležence, ki se lahko izražajo samo z določenimi skloni oz. da »se pri vseh tvornih glagolih ne podrejajo brez reda vsi skloni /.../« (220). Tako v okviru sklonske rabe uvaja tudi pomenskoskladenjsko hierarhijo: »Izmed dveh tožilnikov eden pomeni osebo, drugi stvar, kakor *Vuzhim tebe kunſhti /.../* (226). /.../ Glagolom dodeljevanja se dodaja dvojni dajalnik, katerih eden izraža osebo, drugi vzrok, ker se stvar dodeljuje ali v korist ali v škodo /.../« (224), npr. *Gre oli pride meni h'dobizhku* s pretvorbo *Je muj dobizhek* (226).

Na še nedefinirano, vendar opisno že izraženo ločevanje strukturoskladenjske vežljivosti od pomenskoskladenjske glagolske vežljivosti kažejo tudi ugotovitve: »Glagol *ſpomifli* se s tožilnikom veže s predlogom ali brez njega. Kajti govori se oboje: *ſpomifli na rezhi* ali *ſpomifli rezhi*« (222). Pri določenih glagolskih pomenih opozori tudi na rabo predložnih sklonov (npr. mestnika) v stavčnoočlenski vlogi prislovnih določil: »/.../ Glagoli skrbi in duševnega nemira dopuščajo tudi ločilnike, kakor *ſēm v ſerzi ſhaloſten* upravlja **dajalnik s pridetim predlogom** v« (poud. A. Ž., 223).

Zaveda se različnih pomenskoskladenjskih vlog predlogov⁶ in jih komentira: »Slovani se zadovoljujejo z **enim predlogom**, naj je **dostavljen ali pristavljen**« (258). Torej je kot predložni glagolski morfem z glagolom skladenjskopomensko tesneje povezan (tj. vezavno-vežljiv) ali samo primaknjen (tj. vezavnodružljiv). Glagoli s predložnim glagolskim morfemom so označeni kot »sestavljene glagoli s pridruženim predlogom«, npr. *Bo pitan (debel) oli ſe pita ſkusi ſpajnje ali ſ'ſpanjem*« (227, 228) v pomenih 'Spanje (ga) obnavlja/vzdržuje', ali pa določeni s trditvami kot »glagol *pērpravim* si določa tožilnik s predlogom *ob*« (228).

Ima tudi primere za obvezno prislovnodoločilno vežljivost, npr. »Glagol *pejľjal* ima za seboj tožilnik s pridruženim predlogom *v'* Govorimo tako: 1. *Pridem v'mejſtu* Venio in urbem: s tožilnikom. 2. *Vlezhem is mejſta* Proficiſcor ex Urbe: z ločilnikom. 3. *Na plazu prebiva* Habitat in foro: z dajalnikom« (241), in še »1. Imenom mest se večkrat dodajajo predlogi, kakor *Ie priſhēl k'Meſſani oli v'Meſſano* Venit ad Meſſanam, kar je izraženo z

³ J. Toporišič je v predgovoru k izdaji *Zimskih uric* (1987: 314) zapisal: »Ta skladnja je besednozvezna, ne stavčnoočlenska (taka je postala šele čez 230 let – pri Vodniku).«

⁴ Potrjuje pa se tudi ugotovitev N. Mečkovske (1986: 263), da je bil glagol za takratne slovanske slovničarje ena najtežjih besednih vrst, pri obravnavi katere so se še najbolj opirali na druge, že dodelane, jezikovne sisteme oz. na antične slovnice.

⁵ J. Toporišič (1984b) ugotavlja, da je Bohoričeva skladnja v bistvu vežljivostna, in v nadaljevanju izdela vežljivostne tipe za prisojevalno razmerje in za desno neimenovalniško sklonsko vežljivost.

⁶ J. Toporišič (1984b) pravi, da ima predloge oz. predložne glagolske morfeme prikazane po sklonski vezavi na podlagi latinščine, in navaja primere kot *od Buga, pres njega, s'Bugom, ſkrivſhi pred ozhetom* ipd.

dajalnikom in s tožilnikom. 2. Po zvezah z mesti se ravnao tudi naslednja občna imena: DOMUS: *fëm domá* [fum domi; prislovno v pomenu na mesto: *Grem domov ali na dom* Eo domum (s tožilnikom)« (243).

Za predložne sklone uporablja oznako ločilnik, ki ima največkrat skladenjsko vlogo prislovnih določil (tako imamo na straneh 227, 228 poimenovanja kot ločilnik sredstva, ločilnik vzroka, ločilnik načina ipd. za zglede kot *S'pregledajnem oli s'f'honajnem se pèrjatelji obdàrshé, se pita skusi spanje ali s'panjem, Vojfkovanje (oli kreg) je s'veliko hitrostjo dopèrneffenu* proti *Da bi teiste rezhi pred mano naskrival, fëm sinu navadèl* (226) proti *Bodi pèr redi* (254) ipd. Sicer pa Bohorič ločilnik označuje kot tipični trpni sklon (230), in v tej zvezi nezavedno izpostavi pretvorbeno razmerje med pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo (primarna/sekundarna dialeza): »Trpnim sklonom se dodajajo drugi, ki jih tvorni glagoli dobivajo poleg pravega tvornega tožilnika, npr. *Bom z'mezhom vdarjen* percutior gladio: tu se tožilnik podreja glagolu s predlogom in **zadene ob ločilniško zvezo** (Ablativi Constructiones), kadar pomeni orodje« (230). V tvorniku ločuje tožilniški prizadeti predmet od orodja v orodniku, in hkrati ju postavlja v razmerje z orodnikom, ki je lahko pretvorbeno različica npr. imenovalnika (pri *mez*) v trpniku.

Vpliv pretvorb (glagolnik : namenilnik : odvisnik) na strukturnoskladenjske spremembe vezavnosti pokaže, ko poleg *Ieft ga poshlem k'gledanju grada* navaja še možnosti *Poshlem ogledati grad, Poshlem, da gleda grad* (233).

Na izostren jezikovni čut kaže tudi ločena obravnava naklonske rabe povedkovnika *potreba* v zvezah kot *Ie potreba kunfhti* (< Opus est arte) (208).

Posebej opozarja tudi na vezavo glagolov tipa *tizhe, nadleshi, se hozhe/lufhta, se f'podobi* ipd. (248–252), kjer je posredno opozorjeno na t. i. smiselni osebek: »/.../ oseba v dajalniku se dodaja naslednjim glagolom /.../ *Na letim meni veliku nadleshi, da te vidim* (249). Imenovalnik se tukaj zamenjuje z dajalnikom zaradi predloga *na*« (248).

Pri deležnikih posebej pripominja, da »se ravnao po skladu svojih glagolov« (252) in opozori na obvezno vezljivost v zgledih *Zhrepinja ohrani duh dolgu, s'katerim je enkrat posmahana* z razlago: »*Posmahana* namreč hoče dajalnik *s'katerim /.../*« (202). Ohranjanje glagolske vezljivosti ugotavlja tudi v primerih kot *dolshan/kriv tatvine* ipd. – »tu se rodilniki podajajo kakor rodilniki pri glagolih« (206). Samo pri nekaterih pridevniških besedah v zloženem povedku v okviru t. i. povedkovodoločilne vezljivosti ločuje med a) pretvorbo predmetnega razmerja 'imeti bele zobe', npr. *Mur je bél na sobeh* (tj. v *sobe*) – »Podaja se z rodilnikom s predlogom, in z vezavo predloga« (206), in med b) pretvorbo prislovnodoločilnega razmerja, npr. *Ie trudèn od f'kàrbi/pred f'kàrbjo/sa voljo f'kàrbi* – govori o »ločilniškem skladu pri imenu« oz. o »ločilniku vzroka« (206–207).

Ob pripombah kot npr. »Rodilnik presežnika Kranjci izražajo s primerniku dodano členico *ner-* in povrh dodano besedo *mej*, ki pomeni inter. /.../ *Platon, narvuzhenešhi mej Gèrkmi /.../*« (204) lahko govorimo tudi o začetkih vzpostavljanja razmerij med besedotvorjem in skladnjo.

Če povzamem – Bohorič je z bogastvom zgledov iz žive govornjene slovenščine na široko zaobjel skladenjsko problematiko v slovenščini. Pri komentarjih pa se je zadovoljil s slovensko-latinskimi normativnimi primerjavami na izrazni ravnini. Posredno, s primerjalnimi medjezikovnimi opisi, je nakazano tudi razmerje med pomensko- in strukturnoskladenjsko (predvsem fraznostrukturno) vezljivostjo. Čeprav prevladuje obširna obravnava besednozvezne skladnje in vezljivosti, ga jedrne izglagolske tvorjenke v obravnavanih besednih

zvezah potiskajo v hkratno pretvorbno obravnavo stavčne skladnje. Tako ga tudi pri stavčni vežljivosti niso presegle vse do začetka 19. stoletja.

2.1.1.2 M. Pohlin

V okviru slovensko-nemške protistave⁷ se v nekaj naslednjih slovnicaх nadaljuje površinskoizrazno opisovanje skladnje, začenši s **Pohlinovo slovnico**⁸, in sicer v četrtem poglavju *Von der Wörterfügung* (163–199) z razlago *Die Wörterfügung* (skupskladanje teh besedy). V obravnavo po besednih vrstah je vključena tudi glagolska vežljivost Von Fügung der Zeitwörter (O vezavi glagolov, 179–183)⁹, ujeta v normativnooblikovno predstavitev besednozvezne sklonske rabe. (Metajezik/opisovalni jezik = nemščina, jezik – objekt/opisovani jezik = slovenščina; smer predstavljanja glagolske vežljivosti je izrazna ravnina > skladenjskofunkcijska ravnina > pomenska ravnina.)

V okviru **leve vežljivosti** je opozorjeno na ujemanost v sklonu, spolu in številu med osebkom in povedkom, npr. *Jeft sem fdrav*. Pohlin opozarja tudi na možno skladenjsko vlogo nedoločnika, npr. *Usakemu upati ni dobru, Dobru shiveti stury dobru umreti*.

V okviru **desne vežljivosti**¹⁰ so pri obravnavi **imenovalnika** prvič naštetih nepolnopomenskih glagoli v vezni vlogi: *biti* (*Ti stari so sami svoja bolefn*), *imenovati* (*Bosh pak Cefas imenuvan*), *klicati* (*Tu mejstu se Najm klizhe*), *ratati* (*Ti stari ratajo dvakrat otrozi*), *ostati* (*Ostanem en ponifhn slufshabnek*), *se držati* (*On se uselej koker en pamétn zhlovek zadershy*). Pri naklonskih glagolih opazi tudi posebno uporabo nedoločnika v sestavljenem povedku, npr. *On namore mene terpeti, ne shivega videti*.

Brez opomb so kot posebnost **rodilnika** navedeni glagoli z besedico SE in tudi glagoli s predposkim obrazilom NA-: *dotikati se, bati se, lotiti se, navaditi se, učiti se, zderžati se, vogibati se, spomniti se, spovedati se, veseliti se, užiti, naveličati se, nazobati, najesti se*. V okviru roditeljske rabe ob trpniku je kot izvor dejanja navajan t. i. smiselni osebek, npr. *Ti bosh od mene pohvalen, Turki so bli od Kraynzov v'wejj, v'tek fapodeni*. Izpostavljena je tudi zveza glagola s predložnim morfemom *od* pri glagolih: *prejeti, vzeti, peljati, iti* ipd. Pri **dajalniku** je posebej izpostavljena oseba, z njo pa slovnična kategorija človeškost, ki vključuje tudi živost. S tem pa čisto sklonska vežljivost že sega tudi v pomenskoskladenjsko vežljivost¹¹ (*dati, odpustiti, voščiti, vzeti, slišati* v pomenu 'pripadati', *namerse* v pomenu

⁷ Poimenovanje povzemam po A. Vidovič Muhi (1988: 33). Avtorica pri zgodovinski obravnavi tvorjenk prvo obdobje, ki ga začenja z Vodnikovo slovnico, poimenuje *Obdobje slovensko-nemške normativne protistave*.

⁸ *Kraynska grammatika, das ift: Die kraynerifche Grammatik, oder Kunst die kraynerifche Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben /.../, Laybach, 1783. R. P. Markus a S. Antonio Paduano Augustiner Varfufher.*

⁹ J. Toporišič (1983: 121) v svoji razpravi Pohlinova slovnica to poglavje poimenuje kot *Glagolska skladnja*.

¹⁰ J. Toporišič (1984b: 170): ».../ Pohlin je v obravnavi desne vežljivosti na videz zelo skromen, poleg tega ne loči vezave od primika. Tako za roditeljsko desne vežljivosti pravi le, da ga imajo »mnogi glagoli« /.../« (142).

¹¹ J. Toporišič (1983: 121-122): ».../ Pohlin skuša navesti pomenske kategorije, ki uravnavajo vezavo. ROD: glagoli pomanjkanja /.../, DAJ: glagoli darovanja, usluge, zapovedi, želje /.../, TOŽ: tožilniško vezavo pripisuje vsem dejanjskim glagolom (ali tvornim, kar bi bilo manj res) /.../, OR: nima pravila /.../«. Na str. 127 še: ».../ Pohlinovo besedotvorje in skladnjo je nadaljeval šele Metelko /.../«.

'tožiti se', še primer zloženega povedka z deležnikom *biti naročeno*), npr. *Komu se dal? Očetu, materi* (172). Za **tožilnik** je rečeno, da ga lahko veže vsak glagol, ki označuje delovanje, npr. *Kajfta pred eno uro delala? Smo ribe lovila* (172). Našteti so glagoli kot *spoštovati, učiti* ipd. Pri normativni obravnavi predložnosklonske rabe tožilnika in mestnika je z vprašalnicami posredno opozorjeno na različno pomenskoskladenjsko vezljivost, npr. *Kam gresh? V'Lublano, v'shola* (172), *proti Kje se je tu godilu? V'Lashki dušhêli*, in ne *V'Lashko dušhêlo* (172).¹² Za **orodnik** je ugotovljeno, da se precej uporablja, predstavljena je tudi uporaba različnih predlogov, npr. *Samson je en tífhez Filitstarjov is eno oslovo zhelufstjo potovkl, Te buqve so s'posebno mujo floshene*. Pohlín z ločevanjem brezpredložnih sklonov od predložnih ostaja pri površinskoizrazni obravnavi besednozvezne vezljivosti in še ne zmore ločevati različnih pomenskoskladenjskih oz. stavčnočlenskih vlog. Tako kar skupaj navaja zglede s predmeti v različnih predložnih sklonih, npr. *is eno oslovo zhelufstjo, zhes namarsheno mladeh ludy*, in osebké ob trpnih glagolskih oblikah, npr. *prezh od mene*, in prislovna določila načina, npr. *s'posebno mujo*.

V okviru besednozveznega povezovanja samostalnikov in pridevnikov (*Von Fügung der Haupt- und Benwörter*, 171–175) opozori a) na pretvorbe *Dobruta tèga Gospuda slushè k'hudobyi tega hlapza* > *Gospudova dobruta slushè k'hlapzovi hudobyi*, b) na vezljivost izglagolskih pridevnikov (174): »Werden Benwörter, welche die Bedeutung der Zeitwörter so die 3. Endung begehren, haben, gemacht, wie: *Sam sebi pridn, drugem shkodliv /.../*«. Za **rodilnik** ima primere: *kruha lazhn, vina sit*; za **tožilnik**: *Eno moshno dnarjov dolshn*; za **orodnik**: *Is njim v'red poredn, Pod nosam smerkov*.

2.1.1.3 O. Gutsman

Do enake spoznavne stopnje pri obravnavi glagolske vezljivosti seže tudi **Gutsmanova slovnica**¹³, kjer je v okviru obravnave besednih zvez (2. del slovnice *Von der Wörterfügung – O zvezah besed*) obdelana tudi glagolska vezljivost (*Von der Fügung der Zeitwörter – O vezavi glagolov*, 96–107). Temu poglavju sledi še poglavje o rabi predlogov (108–113). (Metajezik/opisovalni jezik = nemščina, jezik – objekt/opisovani jezik = slovenščina; smer predstavljanja glagolske vezljivosti je izrazna ravnina > skladenjskofunkcijska ravnina > pomenska ravnina.)

Težko bi bilo reči, da je uvrstitev vezave predlogov med vezavo glagolov in med vezavo prislovov zgolj slučajna. Verjetno prej nakazuje jezikovni čut, ki predlog obravnava kot del glagola oz. kot predložni glagolski morfem, ki sooblikuje glagolski pomen, npr. *Je v'Zelovi rojen, Mi smo vu Velikouzi prebivali, Eni se v'Doberleveys, eni pak v'Tershizh popelajo; On je sa frednika med nami biu postaulen, On bo sa miestnega sodnika svolen gratau* (110–111).

V okviru **leve glagolske vezljivosti** opozarja na ujemalnost v spolu, sklonu, številu in osebi in tudi na kategorijo živosti, npr. *Denar, svojobodnost inu shenftvu je mladenzha isvratalu* (96), vendar *Shenin inu nevesta bota rajala* (97). Dopusča različice kot *Ou, voda inu shganje meni ne difhi/dishijo* (96). V zvezi s prisojevalnim razmerjem je opozorjeno tudi na

¹² O Pohlínovem opozarjanju tudi na vezavnost predlogov oz. na vezavnost predložnomorfemskih glagolov piše J. Toporišič (1984b: 178).

¹³ *Windische Sprachlehre (verfaßet von Oswald Gutschmann)*, Gratz, 1777; skladnja je obdelana na straneh 81–133.

nezaznamovanost moškega spola, npr. *Jelen, košhuta inu tele fo vbieshali* (97), ki pa ne velja pri skupnih imenih kot *Mofhtvu fo po redi hodili, shenftvu fo se pak smotile* (98) proti *En diel ludi fo jedli, en diel fo jigrali* proti uporabi glagola v ednini, npr. *Voifka pruti nam vliezhe* (98).

Desna glagolska vezljivost je tako kot pri Pohlinu obravnavana po sklonih, kar je hkrati posredna predstavitev pomenskih glagolskih skupin. Tako v okviru **rodilnika** obravnava obširno skupino glagolov z besedico SE:¹⁴ *bati se, lotiti se, navaditi se, naučiti se, zdržati se, odvaditi se, ogibati se, spomniti se, spovedati se, zdeti se, veseliti se, ustrašiti se, dotakniti se, deržati se, prijeti se, naveličati se*; glagoli, ki izražajo odsotnost koga/nečesa pa so: *manjkati, ne imeti, stradati*.

Posebej so obravnavani glagoli z besedico SE (103–105), ki ima po Gutsmanovi razlagi posredno in neposredno pomenskoskladenjsko vlogo. Tako Gutsman ločuje SE z vzajemnim in povratnim pomenom *Al ste fe na zefti frezhali* (103), *Sem fe jesau* (104), ki delajo glagole neprehodne, od tistih SE, ki označujejo povratnoosebni zaimsek, npr. *Obuj se!*, *Ne pohujšaj se!*, in ohranjajo prehodnost glagolov. V okviru vezljivosti samostalnikov (*Fügung der Hauptwörter*) dá tudi primera *Ni preftora : Ni preftor* (83), kjer prehod imenovalnika v zanikani rodilnik ob glagolu *biti* obravnava zgolj kot oblikovno posebnost, in ne s pomenskoskladenjskega vidika. Pri **dajalniku** in **tožilniku** zelo skopo in brez komentarja našteje samo nekaj glagolov: *dišati, posmehovati se, postreči, zdeti se; ubogati, boleti, peči, srečati, spomniti*. Pri glagolu *nahajati* posebej opozarja na možno različno vezavo, ki je seveda odvisna od glagolskega pomena. Tako Gutsman navaja primera za tožilnik *Nahajam lete preklad* v pomenu 'Ravnam se po tem primeru' in *Njemu mersliza nahaja* (102) v pomenu 'Zgrabila ga je mrzlica'.

Pri obravnavi vezavnosti opozori tudi na predponskoobrazilni *do-*, ki v *Dofeshem/Dozhakam moi konz* ipd. napoveduje vezavo s tožilnikom.

Pri **mestniku** in **orodniku** se sklicuje na nemške primere, ki izražajo usmerjevalno vrednost predlogov kot glagolskih predložnih morfemov, npr. *Jes po tiftem jeleni stavim, Vera mure s'nafhemi delami delati* (103).

Posebej so navajani tudi glagoli premikanja, npr. *iti, tezi* v *Jidi okul, Tezi mimu*, kjer lahko govorimo o obveznovozljivem primiku.

Tako za **Pohlina** kot za **Gutsmana** je škoda, da sta se v okviru slovensko-nemških primerjav omejila na površinskoizrazno obravnavo slovenske skladnje. Tako se njuno poznavanje slovenskih pomenskoskladenjskih posebnosti odkriva samo posredno, po drobcih in zato nesistemske.

2.1.1.4 J. Kopitar

Čeprav je bilo že večkrat povedano,¹⁵ da **J. Kopitar**¹⁶ skladnje ni posebej obravnaval, se pri

¹⁴ J. Dular (1982: 4) pri tej skupini opozori tudi na »bogato dokumentirano« dvojnično vezavo, npr. *Navadim fe tepenja ali na tepenje* ipd.

¹⁵ O tem R. Kolarič v spremni besedi *Ob novi izdaji Kopitarjeve slovnice* (1971): »/.../ že iz kazala vidimo, da Kopitar ni obdelal dveh velikih poglavij slovenske slovnice, namreč besedotvorja in sintakse /.../. Filozofske osnove za moderno sintakso je dal že Herder, ki ga je Kopitar poznal, saj ga celo citira /.../. Kopitar ni bil filozofska natura, ki bi na dolgo in globoko razmišljal o sintaktičnih in stilističnih vprašanjih /.../.« Obširnejša predstavitev slovenske skladdenjske teorije pa je v razpravi J. Toporišiča (1984b).

obdelavi posameznih besednih vrst ni mogel izogniti tudi pomenskoskladenjskim vprašanjem. Sicer pa predvsem s ponazarjalnim gradivom¹⁷ samo še potrjuje, kar so, vsaj posredno, nakazovali že njegovi predhodniki – da je tudi pri obravnavah posameznih besednih vrst nujno potrebno upoštevati povezanost in soodvisnost oblike, skladenjske vloge in pomena.

Njegova vezljivostna opozorila ostajajo v okviru besednih zvez. (Metajezik/opisovalni jezik = nemščina, jezik – objekt = slovenščina; smer obravnave glagolske vezljivosti je pomenska ravnina > skladenjskofunkcijska ravnina > izrazna ravnina.)

Tako pri obravnavi samostalnika (*Das Substantivum*, 216–254) našteje latinska poimenovanja za vseh šest sklonov in jih prikaže na različnih vrstah samostalnikov. V okviru pridevnikov (*Das Adjectivum*, 254–280) pri *lép* opozori tudi na spremembo naglasnega mesta, ki je povezana s pomenskoskladenjsko vlogo pridevnika, npr. kot prilastek *lépo dělo* ali *lepó dělo*, kot povedkovo določilo pa *Dělo je lepó, teshkó, lahkó* (256). S pretvorbenim razmerjem med povedkovodoločilno ujemalnostjo in prilastkovo ujemalnostjo opozori na možno pomensko razločevalnost skladenjske vloge, npr. *Mosh je vefél, Shèna je veféla, Déte je vefélo* proti *vefél mosh, veféla shèna, vefélo déte* (258). V okviru pridevniške besede kot strukturnoskladenjsko posebnost izpostavi tudi zveze samostalnikov s števniki od pet naprej s skladenjskopovezovalno močjo v imenovalniku *Pét golóbov je perletélo* in v tožilniku *Jáftrob je pét golóbov pojédel* (276–277) proti neimenovalniškim/netožilniškim različicam *s'pét kónji / s'pètimi kónji*. Veliko skladnje je vključene pri analizi zaimkov. Naj pri teh omenim samo navajanje razločevalnopomenske skladenjske vloge besedice SE: *Njím se pòzh dòbro godí proti Imásh ti vero? Imej njo sam per sebi pred Bogam: blagur tímú, kateri sebe ne stury kriviga s'tim, kar sa dobru sposná* (288). Mimo skladnje ne more tudi pri naštevanju različnih vrst prislovov (366–374). Sklonsko vezljivost pa je Kopitar predstavil pri obravnavi različnih pomenskoskladenjskih vlog različnih predlogov v okviru posameznih sklonov (374–384), npr. *od sazhetka svetà, k'febi vlézhi, Zhes tebe govoré, po kom mahnit, s'nosham résati*.

Pomenskoskladenjska glagolska vezljivost je samó posredno omenjena s prehodnostjo glagolov – prehodne označuje kot aktivne, neprehodne pa kot nevtralne.

Zbrano besednovrstno gradivo kaže, da tudi J. Kopitar ni mogel mimo skladnje, čeprav je ni uvrstil v posebno poglavje. Že funkcijskoskladenjska razvrstitev besednih vrst, vključno s ponazarjalnim gradivom, dokazuje, da se je zavedal vzročno-posledičnega razmerja med pomenom posameznih besednih vrst in njihovo skladenjsko vlogo ter oblikovnimi posebnostmi na izrazni ravni. S svojim pomenskoskladenjskim vidikom obravnave je vplival na F. Miklošiča.

¹⁶ Kopitarjeva slovnica *Grammatik der Slavischen Sprache*, Laibach, 1808.

¹⁷ Prim. J. Toporišič (1980c: 396): ».../ Znanstvenost je Kopitar v veliki meri dosegel z omejitvijo na obravnavo izrazne in deloma slovnične ravnine jezika, ne da bi se bil spuščal kaj dosti v besedotvorje ali skladnjo (na obeh področjih je ločil zlasti slovensko od nemškega, oboje le priložnostno), od tvorbe pa je izpustil besedotvorje in tako ostal le pri oblikotvorju in oblikosprijemljanju.«

2.1.2 Prehod besednozvezne vežljivosti v stavčno vežljivost

2.1.2.1 V. Vodnik

Prvi samo slovenski opis skladnje v okviru stavka (in ne samó besednozvezne skladnje) imamo v **Vodnikovi slovnici**¹⁸. Poglavlje o skladnji je V. Vodnik poimenoval *Vésanje* (115–147). (Metajezik/opisovalni jezik = slovenščina (prvič je uporabljena slovenska jezikoslovna terminologija), jezik – objekt/opisovani jezik = slovenščina; smer predstavljanja glagolske vežljivosti je od izrazne ravnine > skladenjskofunkcijska ravnina > pomenska ravnina.)

Prvič definira vežljivost z vidika stavka: »Vésanje vuzhí famotne beféde véšati v'fkup dershézhge govorjenje. De se nam bo govorjenje véšalo, tréba pervizh véditi, kako se v'fako pleme befédi s'drugimi fklepa ino fklada; drugizh, kak'fhin fléd, ver'fsto ino red hozhejo beféde imeti v'zelih isrékih ino fstavkih govorjenja« (115). Glagolska vežljivost je obdelana v poglavju *Vésanje glagolov fploh* (123–130). Razmerje med pomensko-¹⁹ in strukturno-skladenjsko glagolsko vežljivostjo v stavku V. Vodnik izpostavi že z normativnim komentarjem uporabe tvornega in trpnega glagolskega načina. Njegova normativna opozorila pa hkrati dokazujejo, da se slovenščino lahko obravnava kot samostojni jezikovni sistem. Po Vodniku lahko trpni način uporabimo samo v primerih, ko ne izražamo vršilca dejanja s predlogom *od*, npr. *Tat je bil ispodèn*, in ne *Tat je bil od mene isgnan*, saj ugotavlja, da noben Slovenec ne bi rekel *Mifh je od mazhka jéden*, ampak samo *Mazhik jé mifha* (124). In čeprav je glagolska vežljivost predstavljena po sklonih (125–128), ni obravnavana samo normativnoizrazno. Tudi pomenskoskladenjski vidik je izpostavljen že pri imenovalniku (*Vésanje glagolov s'imenovavnim padesham*), ko ugotavlja, da v imenovalniku lahko nastopa vršilec dejanja (*délaviz*) ali predmet dejanja (*terpíviz*).

Pri obravnavi **imenovalnika** našteje glagole, ki jih še ne opredeli kot nepolnopomenske, vendar pa se zaveda njihovih skladenjskih posebnosti – »snajo dva imenovavna poleg sebe imeti, kakor: *Salomon je bil Kral /.../, Kri ni voda, Ofel ofstane ofel*« ipd. Te glagole našteje v prvi osebi ednine: *sim, bom, se klizhem, se imenujem, se pišhem, nifim, ofstanem, se mi sdi*. Glagole, ki vežejo **rodilnik** deli na a) zanikane s t. i. iztožilniškim rodilnikom – navaja samo *nimam* in *ni*, na b) tiste s posrednim rodilnikom, ki »pomenio ftrah, obdolshenje, obilnoft, maloft, shele, gnušjenje, potreбноft, framoto, proshno, zhakanje, veselje«, npr. *bojim se, obdolshím, nájém se, dotaknem se, navsamem se, ogibam se, poftlushim se, framujem se, tóshim se, zhakam, veselím se* ipd., in na c) tiste »s'predlogam *na* pred seboj«, npr. *nájém se, navelízham se* ipd. Z izpostavo predpanskega obrazila odpira tudi področje vpliva tvorjenosti nosilke vežljivosti na spremembo njene vežljivosti.

Pri glagolski vezavi z **dajalnikom** in **tožilnikom** opozori tudi na strukturnoskladenjske oz. sklonske različice istega udeleženca glagolskega dejanja (t. i. dvojnična vezava), npr. *Naflédvam komu (koga ino sa kom), Profim te za nék'fhino rezh*, pa tudi: *Eno rezh te profim*. V okviru tožilnika pa opozarja na posebno pomensko-skladenjsko vlogo povedkovih določil, ko pravi: »Toshivniga imajo lahko v'fi djavni na pra'fhanje: kaj? koga? po'fsebni pa fo tifti,

¹⁸ V. Vodnik, *Pifsmenofst ali Gramatika sa Perve Shole*, v Ljubljani, 1811; Uvodni del: 3–8, *Iliria oshivlena*, Vseбина: 1–190.

¹⁹ J. Dular (1982: 4) pripominja, da če upoštevamo Vodnikovo izjavo, da je bila njegova slovnica v nemščini napisana že leta 1807, »mu je treba priznati prvenstvo pri vpeljavi pojma glagolska prehodnost«.

ktiri ga hozhejo bres tiga prařhanja v drugih vunajnih jesikih, taki řo: me imenujejo Jerneja, me klizhejo Polóno, ře řkashem pořhteniga, sahvalim koga«.

Pri **mestniku** (řkasaven padesh) in **orodniku** (řturiven padesh) pa opozarja, da ju uporabljamo samo s predlogi oz. ob predložnomorfemskih glagolih.

Na uporabo predlogov v stavčnočlenski vlogi dela prislovnih določil kraja in časa Vodnik opozarja v poglavju Potřeba ino nepotrěba predlógov (130–132). Izhaja iz vprařalnic: kam? – predlog v + »toshivni padesh« (*Grém v'Štrashifše, Ribnico /.../*); kjé? – predlog v + »řkasavni padesh« (*v'Tupalzhah, Vipavi /.../*), za zgornji vprařalnici ima ře primere s predlogom *na*. Sledijo ře vprařalnice: od kóđ? (*is Bitin, is Lafhkiga /.../*); kóđ? (*po Kópi ře vosim /.../, grém sa vodo /.../*); kdaj? (*po nozhi, po simi /.../*).

Na vzpostavljanje razmerja med besednozvezno in stavčno vezljivostjo kažejo tudi pripombe, da sta *pomladi* in *jeřeni* prislova (narézhja), posledica česar je ločevanje med samostalniřkimi predložnimi zvezami in med prislovi v skladenjskih vlogah prislovnih določil. Na tvorbeno-pretvorbena raven pa seže z vezljivostjo pridevnikov (118–119), posebej izglagolskih, npr. *řhelen navúka, pořlúřhen gořpodarju, bolen na pluzhah* ipd.

2.1.3 Stavčna vezljivost

2.1.3.1 P. Dajnko

Za tisti čas zelo sodobno obdelavo skladnje imamo v **Dajnkovi slovnici** *Lehrbuch der Windifchen Sprache*.²⁰

Stavčna vezljivost je namreč obravnavana že kot odraz razmerja med pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo.

Jasno so izraženi jezikoslovnoteoretični vplivi takrat vodilnega jezikoslovca v slovanskem svetu Josefa Dobrovskega.²¹ Te vplive potrjujejo tudi dejstva, a) da je od južnoslovanskih jezikov Dobrovský najbolje poznal prav slovenščino in imel /ne/posredne prijateljske stike s Pohlinom, Vodnikom, Primicem, Schneidrom, Metelkom, Dajnkem, predvsem pa s Kopitarjem; b) da je Dobrovský pri preučevanju jezikov že postavil razmerje slovar : slovnica (slovní materiál jazykový : gramatická stavba jazyka) in ugotovil, da je za medjezikovno primerjanje potrebno poznati predvsem govor kot uresničevanje določene jezikovne zgradbe (stavba mluvnická); in c) da je z ločevanjem med besedotvorjem in oblikoslovjem in z natančnim opisom stavčnočlenske skladnje presegel vse dotedanje slovnice, tako da je bila njegova slovnica vzor vsem slovanskim slovniciam vsaj ře celo prvo polovico 19. stoletja. Dajnko pri obravnavi slovenske skladnje izhaja iz posebnosti slovenske stavčne zgradbe, zato lahko tudi vse slovnične kategorije natančneje predstavi – 2. del slovnice *Von der Wortfügung* (*O skladnji*, 269–296). (Metajezik/opisovalni jezik = nemščina, jezik – objekt/opisovani jezik = slovenščina; smer predstavljanja glagolske vezljivosti je od skladenjsko-funkcijske ravnine k izrazni in pomenski ravnini.)

²⁰ Pri Dajniku (1824) se zgolj mehanična normativnoizrazna sklonska obravnava umakne bolj problemsko zastavljeni obravnavi, ki skuša razkrivati posebnosti slovenske stavčne zgradbe.

²¹ V zborniku študij J. Dobrovskega B. Havránek (1953: 101) piše, da je J. Dobrovský izmed južnoslovanskih jezikov najboljšo poznal slovenščino in bil v posrednem ali neposrednem stiku s Pohlinom, Vodnikom, Primicem, Schneiderjem, Metelkom, Dajnkem; posebno trdna in dolgotrajna pa je bila znana naveza Dobrovský – Kopitar.

Verjetno po zgledu slovnice Dobrovskega *Podrobná mluvnice jazyka českého (v redakcích z roku 1809 a 1819, 4–991)* deli obravnavo skladnje na a) *Regeln der Angemessenheit (Pravila primernosti/ujemalnosti)* in na b) *Regeln der Abhängigkeit (Pravila odvisnosti)*. Postavljena in upoštevana je hierarhija stavčnočlenskih razmerij, zato so najprej predstavljene vse posebnosti prisojevalnega razmerja (v primerjavi z Dobrovskim v precej skrajšani obliki in z izvirnimi slovenskimi zgledi), med njimi tudi t. i. nedoločni oz. splošni osebek (das unbestimmt Subject, 273), npr. *Se pita, Se dela, Se govori*. Osebek obravnava kot glavni/osrednji stavčni člen, ki mu je podrejen povedek. Iz tega pa izpeljuje, da ima zato stavek lahko en osebek in več povedkov, npr. *Drevo rase, cvete ino rodi : Ja, ti, on, ona, ono, mi, vi, ino vsi živóci hodimo, gledamo, delamo, jemo, pijemo ino spímo*.

Če je bila ujemalnost v osebi, spolu, številu in sklonu v okviru prisojevalnega razmerja izpostavljena že pri prejšnjih slovničarjih, pa so besedne zveze prvič predstavljene kot zloženi stavčni členi (prim. Dobrovský 1940: 630–634) in tako vključene v višjo stavčnočlensko skladnjo, npr. *Pet delavcov je bilo, Blizo šest jezero let je že minulo*. Tako imamo ločevanje med besednozvezno in stavčnočlensko skladnjo. Škoda, da Dajnko ne povzame opise J. Dobrovskega za povedkovodoločilno rabo, npr. *rád-a,-o v Rádi sme ho slysseli* ipd. (Dobrovský 1940: 657).

Uporaba sklonov je obdelana v okviru stavčnočlenske odvisnosti predmetov od povedka (277–285).

Pri **imenovalniku** je izpostavljena tudi /ne/živost osebká, npr. *Ogen žgè, Lydjé se segrevajo*. Ob nepolnopomenskih glagolih *sem, imenujem se, se zovem, se rečem, se velim* pa je imenovalnik predstavljen kot del povedka – »das Prädikat im Nominativ« z zgledi kot *Toti člověk je dobrótník, Moj pomočník se imenuje Pavel*. Pri **rodilniku** so z vidika pomenskoscladenjske vezljivosti zanimivi primeri *Kováčovo delo je iz želéza* (prim. Dobrovský 1940: 683–685), kar izpostavi zvezo *biti iz (česa)*, ali pa rodilnik samostalnika *dom* v vlogi prislovnega določila kraja, kar Dajnko nakaže z vprašalnico *Wo?*, npr. *Juter bom doma*.

Pri **dajalniku** in **tožilniku** je s pomensko- in strukturnoscladenjskega vidika opozorjeno na osebo kot cilj dejanja, npr. *Ja grem proti tebi, ti pá k'meni*, ali kot nosilca dejanja, npr. *Dopádne se mi, Zdí se mi; Strah me je* (prim. Dobrovský 1940: 704). V okviru **mestnika** ob predložnomorfemskih glagolih kot *Pri vratáh, na sohi je vtičja gnezda, Po snegi se vozimo na sanéh* (prim. Dobrovský 1940: 711) jasno ločuje predložnopredmetno rabo od prislovnodoločilne, npr. *Ptá se po ném : Pta se po ulici*). Pri **orodniku** pa je samo z naštevanjem že nakazano stavčnočlensko ločevanje glede na živost med predmetom in prislovnim določilom ≙ *z'nami, z'vami* ipd. proti *pod nebom, pred suncom, med zvezdami* (prim. Dobrovský 1940: 712–717).

V okviru poglavja o frazah (*Von den Redensarten, 290–296*) pa je posredno opozorjeno tudi na glagolske predložne in druge proste morfeme, npr. *Gre na roke, Gre od rok, To se dá čúti, Spravití na nič/v'nesrečo* ipd. Mogoče ga je k temu spodbudila obsežna obravnava Dobrovskega (1940: 717–742) o rabi predlogov.

Napredek je tudi v tem, da vezljivost glagolov in pridevnikov, ki so v povedku, ne obravnava ločeno - tako je v vezljivost vključen tudi pretvorbeni vidik z zgledi *Hvale si nevreden, Vina smo žedni, Spane je smerti podobno* ipd. (prim. Dobrovský 1940: 688, 704).

2.1.3.2 F. Metelko

Prava nadgradnja Dajnkove slovnice pa je **Metelkova slovnica**²² (polglasnik, ki je v slovnici označen s posebnim znakom, izpisujem kar z *e*), ki že opažene slovenske skladenske posebnosti še ponazarjalno obogati in terminološko opredeli. Da je stavčna skladnja izhodišče obravnave, lahko razberemo že iz naslova poglavja *Regeln der Abhängigkeit (Pravila odvisnosti, 236–260)*. (Metajezik/opisovalni jezik = nemščina, jezik – objekt/opisovani jezik = slovenščina; smer predstavljanja vezljivosti je od skladenskofunkcijske ravnine k izrazni in pomenski ravnini.)

Metelko v obravnavi skladnje natančno sledi Dobrovskemu, ponekod navaja celo iste primere. Izpušča in krči pa le tiste opise, ki ne veljajo za slovensko skladnjo.

Skloni so samo formalno oz. izrazno vodilo za urejeneje predstavljanje različnih skladenskih možnosti. V okviru povedka, ki veže predmet v roditelju, našteje tudi zveze *je tréba/je škoda/je sram/je skerb (snage)*. Izpostavi tudi zloženo povedkovo določilo, npr. *Ste bogate ze žitam* proti *Je nan jezen* (239, *ze žitam* je del povedka, *nan* pa predmet). S pomensko- in strukturoskladenskoga vidika opozori, da je prehod **imenovalnika** v roditelj povezan s pomenskostjo glagola *biti*, npr. *Ne bo mož* (v pomenu 'nikoli ne bo postal mož') proti *Ne bo moža* (240, v pomenu 'mož ne bo prišel'). (Dobrovský (1940: 692–693) ima primere za povedkovodoločilno rabo orodnika, npr. *Bud' mužem*, kar je bilo morda izhodišče za razmišljanje o različni pomenski rabi ob polnopomenskem glagolu *biti*.)

Pri uporabi **rodilnika** se mu izlušči še nekaj »novih« nepolnopomenskih glagolov *spoznati se (za)*, *delati se (za)*, *skazati se (za)*; *izvoliti za*, *postaviti za*, *pitati ga z* (241).

Ponazarjalno gradivo pa brez dodatnih razlag opozarja tudi na različne pomene in s tem tudi na različne skladenske vloge besedice SE, npr. *Otrók se veselite* (SE je glagolski morfem) proti *Várevate se zapeliváh továršev* (243–244, SE je povratnoosebni zaimek; prim. Dobrovský 1940: 696). V okviru roditelja je pri glagolskih sestavljenkah opozorjeno tudi na povezavo predpanskega obrazila s spremembo tožilnika v roditelj, tj. vpliv tvorjenosti glagola na njegovo pomensko- in strukturoskladensko vezljivost, npr. *sekna dokupite : kupite sekno*; *vode perlite : vodo lite*; *vina nabrate : vino brate* (244). Pri teh glagolskih sestavljenkah Metelko govori o izpustu količinske besede (die Ellipse der Quantität; prim. Dobrovský 1940: 703)²³.

Pri uporabi **orodnika** pa so pomenskosciladensko zajeti primeri, ki pa, žal, niso komentirani, ampak samo označeni z **vezanje** ali **druženje**: *se kmete se pečate*, *rézate ze nožem*; *ze božejo pomočjo doseče*, *se silo vzete* (prim. Dobrovský 1940: 712–717). Hkrati je, vsaj posredno, kot vezavni oz. vezavnodružljivi glagolski morfem označen tudi predlog, ki je v različnih obglagolskih vlogah (v vezavno /ne/leksikaliziranih ali v vezavnodružljivih) pred-

²² F. Metelko, *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*, Laibach, 1825; Uvodni del: 3–52, Vsebina: 1–216. Metelko že v naslovu omenja vpliv J. Dobrovškega: *Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des hrn. Abbé Dobrowský*.

²³ B. Havránek (1953: 108–109) ugotavlja, da je vpliv slovnice J. Dobrovškega *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache (1809) in Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris (1822)*, ki naj bi bili (posebno glede ločevanja besedotvorja in oblikotvorja) splošnopriznani vzorec slovanskim slovniciam celo prvo polovico 19. stoletja, posebno opazen pri F. Metelku. Tudi J. Toporišič (1980c: 411): »/.../ to /op. dograditev Kopitarjeve slovnice/ je že prej kot v 20-ih letih zares storil Metelko, ko je po Dobrovškem podal natančno besedotvorje (pobude za to je dajal sam Kopitar) in do neke mere tudi skladnjo slovenskega jezika /.../«

stavljen v obširnem poglavju o predlogih oz. o predložnih sklonih (247–256). Npr. za predlog *čez* ima primere *Čez tebe govore, Voda me je bila čez kolena, Čez zid skočite*, proti družljivosti *Čez tri nedele pridem*. Zajame tudi vezljivost izglagolskih tvorjenk, npr. *lubezen do Boga*.

Zaveda se, da so skloni samo izrazno sredstvo za delovalnike in okoliščine, vendar to lahko razberemo samo iz ponazarjalnega gradiva ali iz zelo skopih razlag, npr. oseba v dajalniku (257) *Na tém svéte nam je veliko terpéte* (prim. Dobrovský 1940: 717–748).

Pri obravnavi vezljivosti jasno opozori na pretvorbe, npr. *Stric sem mu > Sem njegov stric, Je rane grešneku zacelil > Je grešnekove rane zacelil, Očetu streže > Je ustrezliv očetu* ipd. Neke vrste posredni pokazatelj, da sta P. Dajnko in F. Metelko pri obravnavi skladnje segla najdlje, je tudi slovnica **F. Malavašiča**, Slovenska slovnica za prve slovenske šole (v mestih in na deželi) s pripombo Po nar boljših dosadanjih slovnica zdélana od Fr. Malavašiča (Lj. 1849), kjer je večina poglavij (prim. Zlaga in sklada besed, in zlasti Sklada (113–145)) kar poslovenjenih iz Metelkove slovnice. Poleg zelo skrajšanih slovenskih povzetkov Dajnkove in Metelkove skladnje je slovnica dragocena zaradi poskusov (smiselnega) slovenjenja jezikoslovne terminologije, npr. podsébek za osebek, prisvojivnik za dajalnik, druživnik za orodnik.

2.1.3.3 A. J. Murko

Nič novega oz. samo bolj praktičnouporabno različico Metelkove slovnice imamo pri **A. J. Murku**.²⁴ Pri obeh Murkovih izdajah slovnice, iz leta 1832 (*Wortfügung (Syntax)*, 122–156) in iz leta 1850 (*Syntax*, 121–141), so navajani odstavki in poglavja iz Metelkove slovnice. V *Teoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche* (1832) sta v okviru posameznih sklonov (122–128) skupaj obravnavani besednozvezna in stavčna vezljivost, kar pomeni, da se težišče obravnave zopet pomakne na izrazno ravnino. (Metajezik/ opisovalni jezik = nemščina, jezik – objekt = slovenščina; smer predstavljanja glagolske vezljivosti je izrazna ravnina > skladenjskofunkcijska ravnina > pomenska ravnina.)

Težišče obravnave glagolske vezljivosti je na površinskoizrazni ravnini – v okviru uporabe sklonov (*Fügung des Hauptwortes* (1832: 123–131), *Von Nominativ/Genitiv/Dativ/Accusativ/Local und Instrumental* (1850: 123–129)) in v okviru posameznih besednih vrst (*Gebrauch des Beiwortes/der Zahl- und Fürwörter/des Zeitwortes/der Partikeln* (1832: 131–152)); posebej je predstavljeno prisojevalno razmerje (*Verbindung des Subjects mit dem Prädicate* (1850: 121–123)).

Od začetne obravnave skladenjskih lastnosti in posebnosti v okviru posameznih besednih vrst (obrnava uporabo pridevnikov, števnikov, zaimkov, glagolov in členkov) v tridesetih letih prehaja v slovnici *Teoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache* (1850: 121–123) na stavčni, in s tem na bolj Metelkov, način obravnave skladnje, kjer je že ločeno obravnavano prisojevalno razmerje *Verbindung des Subjects mit dem Prädicate*. Predmetna vezava pa je obdelana v okviru uporabe posameznih sklonov (upoštevane so tudi pretvorbe tipa *bratova ljubezen < ljubezen brata : bratovska ljubezen < ljubezen bratov*).

²⁴ V časovnem razmaku približno dvajsetih let sta izšli dve Murkovi slovnici, in sicer *Teoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche; (nach den) Volksprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten* iz 1832. in *Teoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärten, Krain und dem illyrischen Küstenlande* iz 1850.

Nekatera opozorila, vzeta iz Metelkove slovnice, že kažejo na postopno uzaveščanje razmerja med pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo.

Tako je npr. pri obravnavi **rodilnika** opozorjeno na hierarhijo udeleženskih vlog, in sicer, da mora biti človeški udeleženec v tožilniku, stvar pa v rodilniku, npr. *Kúge nàs jè rešil* (125).

In če v slovnicaх izpušča Metelkovo pomenskoskladenjsko predstavitev predlogov, v slovarju²⁵ opozori na a) vezavne usmerjevalnoprostorske in prostorske pomene predloga, npr. *na pézh djáti, na léd iti, na gori domováti, po mórji se vosíti, po zésti sem in tjè hoditi*, in na b) vezavnodružljive časovne in načinovne pomene predlogov, npr. *per ti prizhi iti; po móje iti* ipd.

Sicer pa je npr. v nemško-slovenskem delu slovarja v pomensko razlago nemške iztočnice vključena tudi obvezna vezljivost slovenske ustreznice, npr.: *abholen* – 'po koga áli po kar priti, po koga áli po kar iti'; *abkaufen* – 'kúpiti od koga kar' navadno tudi 'odkúpiti áli dolkúpiti komu kar'; *anstellen* – 'postáviti, naftáviti kar kamor'; *aufreden* – 'pergóvoriti ali perfíliti kogá s'zhém'; *ausgehen* – 'iti od dóma' tudi 'is dómi nekámor odíti'; *entsetzen* – 'od flúshbe odstáviti, ob flúshbo djáti, is flúshbe správití' ipd.

2.1.4 Medsebojna (tudi pretvorbena) povezanost besednozvezne in stavčne vezljivosti

S prehodom v drugo polovico 19. stoletja se začenja obdobje slovensko napisanih slovníc s slovenskim jezikoslovnim izrazjem.

To je obdobje **Janežičevih izdaj slovenske slovnice, Miklošičeve skladenjske teorije**, ki je bila v slovenščini predstavljena v Šumanovi slovnici, in **Levstikovih** predvsem normativnih pripomb.

In če se v obdobju slovensko-nemških primerjav večinoma ni namerno posegalo v pomenskoskladenjsko vezljivost (tj. v natančno obravnavo povedja z možnimi udeleženskimi vlogami), se je v drugi polovici 19. stoletja pokazala potreba po boljšem poznavanju stavčne pomenske podlage oz. njenih sestavin za predstavljanje stavčne in besednozvezne vezljivosti.

2.1.4.1 A. Janežič

Ohranja Metelkov problemskovsebinski koncept obravnave, tako da obravnavi prisojevalnega razmerja sledi v okviru samostalniške besede uporaba sklonov, ki posredno predstavi desno glagolsko vezljivost.

Janežičeva Slovenska slovnica (1854) v poglavju *O skladoslovji* (95–113) v okviru uporabe sklonov pretvorbena obravnava tudi vezljivostne lastnosti izglagolskih samostalnikov (imen) in pridevnikov (prilogov). Nakazano je, sicer samo z zgledi, tudi razmerje med pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo: »/.../ 4. Na vprašanje *Kedaj? kdaj?* odgovarja Slovenec: a) večidel z rodilnikom, p. *Leta 1853; enega dné*; b) s tožilnikom, p. *Peti dan po smerti očeta se nam je ta nesreča prilagodila*; c) z mestnikom, p. *Končal je svoje*

²⁵ A. J. Murko, *Slovensko-Nemški in Nemško-Slovenski Rózhni besédnik (Kakor se Slovénsčina govóri na Shtájerfkim, Koròshkim, Krájnskim in v'sahodnih stranih na Vógerfkim)*, *Slovensko-Nemški Del, V'Gradzi*, 1833; *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch (Nach den Volksprecharten der Slowenen in Steiermark, Kárten, Krain, und Ungarn's westlichen)*, *Deutsch-Slowenischer Theil, Grätz*, 1833.

mlado življenje v petnajstem letu» (101). Prvič so skloni, z izjemo orodnika, poimenovani z današnjimi imeni – imenovavnik, rodivnik, dajavnik, toživnik, mestnik in druživnik.

Stavčna vezljivost je problemsko in zelo obširno (v primerjavi z dosedanjimi slovniciami) predstavljena v slovnici iz leta 1863²⁶, kjer v poglavju *Skladnja* samo skladnjo prostega stavka obravnava na sedeminpetdesetih straneh (156–212).

V okviru prostega stavka je razložena stavčnočlenska skladienjska hierarhija. Na stavkovtvorno pomembnost prisojevalnega razmerja opozarjajo že vsi prejšnji slovničarji in jezikoslovci, vendar nikjer ni to razmerje tudi opisno protistavljeno vezavi in vezljivemu ali družljivemu primiku: »V samih golih stavkih bi svojih misli ne mogli po vseh razmerah na tanko razodeti; zato pristopijo, kakor nanese potreba, še druge besede, ki osebek ali dopovedek ali pa oba bolj pojasnijo ali na pomenu dopolnijo. V ta namen nam služijo: a) prilastki kot pojasnila osebka in drugih samostavnih stavkovih določil, n. pr. *Strastna navada je težka klada /.../,* b) predmeti ali dopolnki kot dopolnila dopovedka, če je glagol ali prilog, n. pr. *Delo béli jélo.* N. pr. – *Snaga je Bogu draga /.../,* c) prislovni določki ali prirečja kraja, časa, načina, vzroka (namere, sredstva, orodja), n. pr. *Počasi se daleč pride.* N. pr. – *Po delu plačilo /.../.* Prilastki, dopolniki in prislovni določki so nebitveni stavkovi členi, ker jih ni vsacemu stavku bistvena in neogibna potreba« (157).

V okviru povedka oz. dopovedka (160–161) ločuje med polnopomenskimi glagoli in nepolnopomenskimi glagoli. Tako npr. glagol *biti* enkrat obravnava kot pomožnik, drugič kot polnopomenski glagol, npr.: »*/.../* včasih služi pomožnik za samostojen dopovedek kakor drugi glagoli, n. pr. *Vsa modrost je od Gospoda /.../, Ni planine brez doline*« (161). Prvič pa so definirani tudi drugi nepolnopomenski glagoli: »Kot vez ali spona nam rabi še nekaj drugih glagolov */.../*«, in jih določi za neprehodne – a) neprehajavniki: *stati, ostati, postati, navstati, priti, prihajati, nahajati, nastopati, hoditi, leči, ležati* in še drugih enacih nekaj */.../,* b) nekteri povračavniki, kakoršni so: *imenovati se, klicati se, kazati se, rekati, praviti, roditi se, storiti se, viditi se, zdeti se, zvati se* in še drugih več */.../*« (161). Prvič je predstavljena tudi pretvorbena vrednost glagolskih primitivov: »Pri tej priložnosti bodi omenjeno, da gre glagol *postati* previdno in varčno v rabo jemati; njegovo moč imajo v sebi iz predlogov izobraženi neprehajavniki III. in IV. vrste, n. pr. *Temni se, Mračí se, Dani se, Svetli se, Trava zelení /.../,* včasih se tudi še drugači pové, n. pr. *Noč se dela, Mrak se je storil, Luč je posvetila, Razdanilo se je* itd.« (161). Posredno je opozorjeno tudi na pomensko in skladienjsko podstavo glagolskih tvorjenk, ki »imajo splošni pomén 'komu kaj dati, storiti ali vzeti' kakor *služiti, priditi, koristiti, škodovati, streči, ubogati, braniti (komu), jenjati, dovoliti, zaupati, obljubiti, priporočiti, varovati, primeriti, prisposodobiti /.../*« (163).

Na razmerje med pomensko- in strukturoskladienjsko vezljivostjo (*Raba in skladienja v prostem stavku*, 170–173) opozori z: »Dopolnek ali predmet imenujemo tisti stavkov člen, ki služi glagolu ali prilogu kot dopolnilo njegovega pomena (op.: pomenskioskkladienjska vezljivost); brez njega bi bil govor pomanjkljiv in nedoločen (op.: /ne/obvezna strukturoskladienjska vezljivost). Kot dopolnila nam rabijo sploh samostavniki, včasih pa tudi kak drugi sklonljiv besedni razpol ali glagolov nedoločnik. Ime kot dopolnek stopi vselej v tisti odvisni sklon, ki ga dopovedek zahteva (op.: strukturoskladienjska vezljivost), namreč a) v roddivnik, n. pr. *Vsak delavec je vreden plačila /.../,* b) v dajavnik, pa ne tako po gostem kakor

²⁶ A. Janežič, *Slovenska slovnica* (za domačo in šolsko rabo), predelana in popravljena izdaja, Celovec, 1863.

v una dva sklona, n. pr. *Zvijaka je sili kos*, n. pr. *Človek je enak dimu na strehi /.../*, c) najraje v kazavnik, n. pr. *Sila moč premaga*, n. pr. *Iskra velik ogenj zažgè /.../*.« Za predmeti, ki jih imenuje dopolnila, obravnava prislovna določila (prislovni določki), za katera pravi, da »so določila ali pojasnila djanja ali stanja z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok«. To poudarjam zaradi tega, ker odkriva Janežičevo stališče, kateri udeleženci glagolski pomen dopolnjujejo in kateri ga določajo.

Strukturoskladenjska oz. sklonska vezljivost je še podrobneje obdelana v poglavju II. *O sklonih* (173–212), kjer ločuje nepredložne in predložne sklone, s čimer vsaj posredno izpostavi tudi skladenjske vloge predlogov, saj, kot pravi: »/.../ Skloni sami ob sebi nimajo tolike moči, da bi nam na tanko zaznamnjevali vseh razmeri samostavnih imen v stavku; /.../ za to nam služijo predlogi ali razmerniki /.../« (194).

Prvič so predstavljeni skloni v možnih stavčnoočlenskih vlogah, npr. roditeljski kot osebki: *Ženskih je skrb snage, moških pa učenosti* (Vodn.), roditeljski kot dopovedek: *Ta hiša je mojega očeta*, roditeljski kot predmet: *Komur krajcarja ni mar, ne bode rajniša gospodar*, tožilnik prislovnega določila: *Kar se mlade dni zamudi, ne popravi se vse žive dni* (Slom.) ipd.

Pri obravnavi **roditeljskega** je ponovljena in tudi razložena Metelkova ugotovitev, da se roditeljski uporablja ob zanikanem pomožniku *biti* le, če ima le-ta samostojni/polni pomen, npr. »*Ni kruha brez truda*« ipd. (185). Posebno izpostavljena je udeleženska vloga pri uporabi **orodnika** oz. **druživnika**, ki po Janežiču lahko »znamnjuje društvo« (živost/človeškost+) ali sredstvo (živost/človeškost-) proti »ali mesto ali čas ali pa še kako drugo razmér« (193). Z vidika vezljivosti in družljivosti je pomembno ločevanje delovalnikov od okoliščin, npr.: »/.../ b) orodje ali sredstvo v dosego kake reči (orodnik), n. pr. *Brezen, če z rivcem ne rije, pa z repom vije /.../*, c) način in druge okolnosti, n. pr. *Skopost s kupom rastel.../ Pridna gospodinja je s prvim svitom že na nogah /.../*, d) predmet ali objekt djanja, n. pr. *Kdor se prepira s kruhom, prepira se tudi z ljudmi /.../*« (204).

Pretvorbena razmerje med stavčno in besednozvezno vezljivostjo je izpostavljeno pri razlagi rabe roditeljskega: »Rodivnik osebka (osebkov roditeljski) nam služi: 1. kedar se denete dve stvari v tako razmero, da reč izhaja od osebe kot njeno delo. V taki zvezi stoji delavna oseba (uporablja tudi vdeležena oseba) v roditeljskem, n. pr. *Razpis c. k. pravosodnjega ministerstva /.../*« (181).

Manjše spremembe, predvsem, verjetno po J. Šumanu, bolj izdelano in izpopolnjeno terminologijo, prinaša še **Sketova predelava Janežičeve slovnice** (4. del – *Skladnja*, 165–205, 6. izd., 1889). V primerjavi s prejšnjimi izdajami Janežičeve slovnice je natančnejša opredelitev prisojevalnega razmerja (169): »Da vsakdo lahko ume, kar dopovedujemo, treba je, da stopi dopovedek vselej v najozjajo zvezo s svojim osebkom in se ujema z njim«, ali tudi »Včasih je osebki skrit v dopovedku /.../« (168), »a) Vezilo *biti* se ujema sploh z osebkom; če je pa dopolnilo glavna reč, ravna se rajši po dopovedku. N. pr.: *Pobožna dejanja so visoka lestva v nebesa* (Cegn.) proti npr. *Temna ječa mu je bilo prijetno stanovalo* (Ravn.) /.../. d) Z osebkom v jedrini družijo se dopovedki večkrat v množini, in sicer: /.../ 2. če je osebki kako skupno ime, kakor: *gospoda, družina, žlahta, deca*; na pr.: *Gospoda se spogledajo, smrt mu prizanesajo* (N. ps.) /.../«. Iskanje primerne poimenovanja za prisojanje se kaže v različnih določitvah, kot najozjaja zveza, ujemanje in druženje.

2.1.4.2 F. Miklošič

Miklošičevo jezikoslovno teorijo, ki temelji na primerjalnoslovanski obravnavi oblikoslovno-pomenskih lastnosti besed in skladnje, je poslovenil J. Šuman.²⁷

J. Šuman skladijsko problematiko predstavi v obsežnem četrtem delu svoje slovnice *Skladnja* (261–360). Smer predstavitve glagolske vezljivosti je: pomenska ravnina (izhodišče je univerzalna pomenska podstava povedi) > skladijskofunkcijska ravnina > izrazna ravnina. Miklošičev oblikoslovno-pomenski pristop je razviden že iz dveh glavnih podnaslovov poglavja *Skladnja*: 1. del – *O besednih vrstah (O besednih razpolih (Wortart))*, 2. del – *O pomenu besednih oblik*. (Miklošič skladijsko deli na *Pomen besednih vrst* v 1. delu in na *Pomen besednih oblik* v 2. delu.)

Funkcijskoskladijsko razvrstitev besednih vrst je F. Miklošič povzel po Kopitarju in na podlagi razmerja oblikoslovje : skladijska ugotavljal, da oblikoslovje naredi t. i. »osnove« (stämme), primerne za izražanje misli, slovenska skladijska pa omogoča slovenski način izražanja slovenskega mišljenja.²⁸ Slovenska skladijska in z njo vezljivost sta izraženi implicitno – s skladijskopomensko vlogo besednih vrst in oblik in z različno hierarhičnostjo oz. odvisnostjo med njimi.

Z vidika današnjega pojmovanja glagolske vezljivosti ostaja Miklošičeva skladijska, in z njo vezljivost, besednozvezna – tj. ne upošteva hierarhične zgradbe stavka z glagolom kot organizacijskim jedrom. Tako Miklošičeva primerjalnoslovanska skladijska ne ločuje brezosebni glagolov tipa *Dežuje* od neosebne rabe glagolskih oblik, npr. *Vzameš žlico sladkorja*. Samo na ravni glagolske besedne zveze opozarja na skladijskopomenske premike glagolov, npr. *Mečem kamenje proti Meče ga (o Valentinovem bolenju)*, *Trga me (v trebuhu)* proti *Hlače trgam*. Ločuje tudi primere s t. i. zunanjim tožilnikom, npr. *Trgam hlače*, proti zvezam z notranjim tožilnikom pri neprehodnih glagolih, npr. *Trpim ves čas*, *Živimo kratko življenje* (po Miklošiču, 385–387: »acc. des inneren objectes«).

Vpliv glagolske tvorjenosti na glagolsko prehodnost je izražen s komentarjem, da predponška obrazila delajo določene neprehodne glagole prehodne, (Miklošič: 272, 378), npr. *naiti*, *obiti*, *doiti*, *nahoditi*, *probežat*, *vlezt*, *zastoit*. Opozorjeno je tudi na pomenske podstave posameznih /ne/tvorjenih glagolov: »Prehodni glagoli so lahko brez predmeta za se (absolut), če se predmet sam umeje ali se le djanje naglaša: *mlatim (imam mlatitvo)*, *vežem*, *orjem*, *sadim*, *šivam*, *berem*, *pišem*; *vidim (dobro vidim)*, *čujem* itd.« (303). Z obravnavo glagolske /ne/prehodnosti pa so se odkrile različne pomenskoskladijske vloge besedice SE – od povratnih glagolov, ki so hkrati tudi tvorni in prehodni, ker je besedica SE v vlogi povratnoosebnega zaimka *umivati se*, do t. i. srednjih glagolov, kjer je SE prosti glagolski morfem in so glagoli lahko prehodni ali neprehodni, npr. *smejati se (komu/čemu)*, (tj. obenem tudi neobvezna pomenskoskladijska vezljivost), pa do trpnih neprehodnih glagolov s

²⁷ Josip Šuman, *Slovenska slovnica (po Miklošičevi primerjalni)*, Ljubljana: Matica slovenska, 1881. Skladijsko problematiko predstavi v obsežnem četrtem delu svoje slovnice *Skladnja* (261–360).

²⁸ Vendar obsežno Miklošičevo delo *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*, Dunaj, 1868–1874, ki v prvem delu vsaj posredno obravnava tudi besednovrstno vezljivost, v drugem delu pa stavčnočlensko vezljivost, je bilo za J. Šumana prezahtevno, da bi lahko problemsko izpostavil posebnosti slovenske skladijske.

Dosedaj opravljene in objavljene raziskave v slovenskem prostoru pa dokazujejo, da je za Miklošiča značilen funkcijski vidik analize predvsem na ravni morfematike in morfemske sintagme, prim. razpravo A. Vidovič Muhe (1992: 173–191).

prostim glagolskim morfemom SE, npr. *mračiti se* (304–305). Na nujno soodvisnost pomenske- in strukturnoskladenjske ravnine kažejo različnopomenski in razločevalnopomenski skloni kot npr. rodilnik raznega pomena (330). Na to je opozorjeno v poglavju *O pomenu besednih oblik*. Pri imenovalniku so obravnavani tudi glagolski primitivi *biti, postati, kazati, misliti, imeti, narediti, imenovati se, imenovan biti* in povedni imenovalniki oz. povedni predmeti (tj. povedkova določila) in povedi »pri glagolih *biti, imenovati* in enakih, ki imajo v klasičnih jezikih dva nominativa ali dva accusativa: *kaj za ljubo imeti; za tovarša je bil jelen; turkinjo za ženo vzeti*« (326). Pri obravnavi rabe sklonov posega v sklonsko vezljivost in posredno opozarja tudi na rabo predložnomorfemskih glagolskih primitivov, npr. *v' neslast' imeti, svi hrdost'ú vz neho byti, vz hospodu státi, imejte me danas čez noč* ipd. (400, 404, 447). Tako je v Miklošičevih primerjalnoslovanskih razlagah s pomenskoskladenjskega in posledično tudi s strukturnoskladenjskega vidika jasno nakazano ločevanje med predložnimi glagolskimi morfemi kot /ne/leksikaliziranimi sestavinami glagolovega pomena in vezavnodružljivimi predlogi kot sestavinami udeleženskih besednih zvez.

2.1.4.3 F. Levstik

Obdobje Janežičevih slovníc in Miklošičevih razprav o skladnji dopolnjujejo še **Levstikova razmišljanja o jeziku**²⁹. Levstik³⁰ tako v okviru pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti opozori predvsem na normativno rabo, ki je tudi prebuditeljsko naravnana. (Smer predstavitve glagolske vezljivosti je: pomenska ravnina > skladenjskofunkcijska ravnina > izrazna ravnina.)

Glagolska vezljivost je obravnava pod naslovi *Kako se cépijo glagoli po razmerju, v katerem stojé do oseb in rečí* (1858a: 160–161), nekaj še v *Napakah slovenskega pisanja* (1858b) in v okviru oblikoslovja glagola v *Die slovenifche Sprache nach ihren Redetheilen – Das Zeitwort* (*Glágol*, 46–123), kjer se /ne/stézni glagoli preimenujejo v /ne/prehajálne glagole. V trditvah, da se je potrebno izražati in pisati v »duhu jezika«, je zelo smiselno povezal pomensko in skladenjskofunkcijsko ravnino jezika.

S kritiko napačnega pisanja izpostavi delovalniško razmerje Vd (vršilec dejanja = po Levstiku delalna oseba) : Pd (predmet dejanja = po Levstiku reč): »Ako je v delavnem stavku imenovalnik *živa oseba*, Slovenec ne jemlje nikoli trpnega naklona; kadar je imenovalnik reč, potem ga lahko denemo v storilnik s predlogom »s« in tako naredimo trpni naklon. Prešeren pravi: »poroseno od ljubezni čiste«. To je gotovo neslovenski; ali dobro bi bilo: »porošeno s čisto ljubeznijo« (1858b: 48). In še razmerje Vd : L (lastnost): »Hoteli so z rodilnikom nadomestiti naši pisatelji stari sami storilnik, pa tudi proti jezikovnemu duhu, n. pr.: »Mogočnih rok ga zavihiti«, namesto: »z mogočnimi rokami«. Res jako pogrešamo zgubljenega storilnika, ali kdo si ga pisati upa? Nikakor ne velja staviti namesto njega rodilnik. – Ta sklon pa je vselej na pravem mestu, ako popisujemo lastnosti. Dobro je: »človek bistrega očesa«; napak je: pogledal me je »bistrega očesa« (1858b: 50). Na področju besedotvorne skladnje pa Levstik izpostavi delovalniško razmerje Sd (sredstvo dejanja = po Levstiku priprava/orodje) : De (dejanje), (1858b: 68–69): »Saj vemo, da nekateri naši književ-

²⁹ Povzeta so iz Levstikove razprave *Napake slovenskega pisanja* (1858, cit. po ZD 6, 1978), 38–87.

³⁰ O tem B. Pogorelec (1983: 94): »/.../ Pobuda za lastno sintakso je prišla leta 1858 od Levstika (*Napake slovenskega pisanja*) in šele tedaj se v slovnícah polagoma razvija tudi to področje slovenskega slovničnega vedenja in je slovensko gradivo samostojneje obravnavano /.../.«

ni možje rabijo z jezikom ravno kakor oni tesar, ki ni vedel, kaj bi naredil iz lesene klade, ki je ležala pred njim; ali bi naredil klop ali malika? /.../; »počilo« namesto: »počitek, pokoj, počinek (dolenjsko)«; vse to pa samo, da bi se ustreglo slabim stikom na koncu slabega verza in pa tudi iz nevednosti v jeziku. Človek bi menil, da je »počilo« kaka priprava, kako orodje za počitek, kakor: »motovilo, cedilo, kresilo, šilo« itd. itd. /.../«

Stavčnočlensko hierarhijo je razlagal kot: »/.../ Glavna beseda (Grundwort) pripoveduje, kaj oseba ali reč dela, in ločilna (Bestimmungswort), nad čim to dela /.../« (1858b: 38–87, 62).

Glagolsko vezljivost je Levstik posredno zajel v podrobni obdelavi oblikoslovja glagola in pri obravnavi (ne)prehodnosti glagolov; pri pomenskih razlagah izglagolskih tvorjenk je izhajal iz pomenskosladdenjske glagolske vezljivosti.

2.1.5 Pomenskosladdenjski vidik vezljivosti

V prvih desetletjih dvajsetega stoletja se je slovenska skladdenjska teorija vidno posodobljala. Z A. Breznikom, predvsem pa z R. F. Mikušem je skušala slediti aktualnim evropskim jezikoslovnim dogajanjem.

2.1.5.1 A. Breznik

V (skladdenjskih) definicijah **A. Breznika** se prepletata pomenska ravnina oz. pomenskosladdenjska razmerja (ko npr. pri glagolu govori o prisojanju in prehodnosti, pri pridevniku o prehodnosti ipd.) in skladdenjskofunkcijska ravnina oz. strukturnosladdenjska razmerja (ko govori o stavčnih členih, npr. o predmetu, povedku ipd.).

Posledica pomenskosladdenjske obravnave stavka oz. stavčnih členov je tudi natančnejše jezikoslovno izrazje in opuščanje Miklošičevih poimenovanj »notranji/zunanji predmet«, tako da lahko govorimo o Breznikovi skladdenji.

Glagolska vezljivost (predstavljena od skladdenjskofunkcijske ravnine k izrazni in pomenski ravnini) je obravnavana v poglavju *Skladdenja* ali *O stavku* v vseh izdajah njegove *Slovenske slovnice za srednje šole*.³¹

Nadgradnja k dosedanjim razpravam o skladdenji je izpostavitev vzajemnega vpliva pomenskosladdenjske in strukturnosladdenjske vezljivosti in eksplicitna izpostavitev glagola kot nosilca stavčnih razmerij³², tj. že neke vrste verbocentriem (Slovenska slovnica za srednje šole, *Skladdenja* 1916: 228–264): » /.../ Med besedami v stavku pa je – glede na tvoritev – ena najtehtnejša in na to se vse druge besede nanašajo; ta beseda je glagol, t. j. določeni glagol /.../« (228).³³

³¹ Upoštevala sem štiri izdaje Breznikove *Slovenske slovnice za srednje šole*: 1. izd. – Celovec, 1916: Družba sv. Mohorja; 2. predelana izd. – Prevalje, 1921: Družba sv. Mohorja; 3. izd. – Prevalje, 1924: Družba sv. Mohorja; 4. razširjena izd. – Celje, 1934: Družba sv. Mohorja.

³² Na to, da Breznik obravnava glagol kot organizacijsko stavčno jedro, je na pretvorbeni (besedotvorni) ravni opozorila A. Vidovič Muha (gl. npr. SSB: 40–43) in /ne/glagolskost »sintaktične zveze« postavila kot temeljno delitveno merilo zloženek pri Brezniku (ta ločuje zloženke s »sintaktičnimi zvezami brez glagola« in »sintaktičnimi zvezami glagola z raznimi besednimi razpoki«).

³³ Vpliv takratnega evropskega jezikoslovja je izražen v razpravi *Besedni red v govoru* (gl. *Jezikoslovne razprave*, Ljubljana: Slovenska matica, 1982, ur. J. Toporišič, 238–239) trdi, da je boljša definicija stavka z vidika govora – stavek je predvsem glasovna in besedna enota, ne pa vsebinska

Z upoštevanjem pomenskoskladenjskih razmerij (prisojanja in prehodnosti) zgradi stavčnočlensko hierarhijo, in v okviru desne vezljivosti ločuje predmetno vezljivost od povedkovo-določilne vezljivosti.

Tako mu pri stavčni analizi uspeva okviru enega stavka zajeti pomensko, skladijskofunkcijsko in izrazno ravnino³⁴, npr. *Kdo piše? Piše* je povedek (»najiminitnejši člen stavka«), ki mu je podrejen osebek (stavčnočlenska ravnina), ki označuje še neznano tretjo osebo (pomenska ravnina); *kdo* je osebek/glagolska oseba (skladijskofunkcijska ravnina), določen(a) z osebkovo besedo³⁵ (označuje jo kot »določilo glagolskega osebk« – izrazna ravnina). Kasneje, v Slovnici štirih pa izraz osebkova beseda izgubi to izraznodoločljivo vlogo in postane nepotrebna.³⁶

Glagole označi kot »najiminitnejše besede v stavku« in jih deli na tiste, »ki zahtevajo v svoje določilo predmet v tožilniku, dajalniku, roditeljskem ali v kakem sklonu s predlogom, imenujemo relativne (predmetne); tisti, ki se ne dajo rabiti s predmetom, so absolutni (brez-predmetni).«

S trditvijo, da predmet dopolnjuje pomen glagolov in pridevnikov, uvaja obvezno pomenskoskladijsko vezljivost in hkrati opozarja na glagolske in pridevniške vezljivostne zmožnosti sploh.³⁷ S prislovnimi določili, ki da določajo kraj, čas, način ali vzrok kakega dejanja, pa označuje neobvezno vezljivost ali družljivost (1916: 231).

Razlikovanje med družljivostjo in /ne/obvezno vezljivostjo je samo posredno, z jezikovnim čutom, brez utemeljitev, izraženo pri prislovnem določilu načina (230): način (*Imej ga trdó, Pel bo lepó, s strahom kaj delati, brez skrbi biti*): sredstvo (*s kolom udariti koga, igrati se s prstanom*): družitev (družba/skupnost) (*potovati s kom, Na postelji spi z majhnim otrokom v roki*).

Nekaj novosti prinaša še četrta razširjena izdaja Breznikove slovnice.³⁸ V zvezi s pomensko

in oblikovna. Tako po E. Sieversu povzema: »Stavek je vsaka v sebi zaključena glasovna skupina, ki daje, kadar je v gotovi zvezi, govoru ali pa sploh situaciji pravi pomen.«

³⁴ O tem M. Križaj Ortar (1987: 508): »Breznik določa pomenska in stavčnočlenska razmerja, svojo hierarhijo stavčnih členov gradi na pomenskih razmerjih. /.../ pomenska razmerja (prisojanje in prehodnost) pa so razmerja v globinski sestavi (GS), tj. med skladijskimi pomeni.«

³⁵ Iz razlag je razvidno, da ne loči brezosebne glagole od samo brezosebno rabljenih glagolov (1916, 229): »Včasih podmeta (osebkove besede) ne moremo izraziti s posebno besedo, ker ga ne poznamo ali ga nočemo izraziti; toda z glagolovo obliko vendar povemo, da podmet biva, četudi nam ni znano, kaj je ta podmet. Stavki kakor *Bode me, Trga me, Zebe me, Zaboletelo nas je; Bliska se, Grmi, Dani se, Dežuje* itd. so popolni stavki s povedkom in osebkom; nedostajajo jim le osebkove besede.«

³⁶ O osebkovi besedi piše J. Toporišič (1982: 381) pri obravnavi skladnje osnovnošolskih učbenikov. V okviru stavčnih členov pripominja: »/.../ že pred definicijo in po njej se poleg izraza osebek po nepotrebem uporablja še izraz osebkova beseda. /.../ Izraz osebkova beseda je popolnoma nepotreben, razen tega zavaja k misli, da osebek sestoji iz ene besede, kar pa ni res /.../«

³⁷ Na predloge kot glagolske morfeme opozarja s komentarjem (1916: 250, 1934: 225): »Mnogo glagolov in pridevnikov zahteva predmet v kakem sklonu s predlogom (predlogovni, prepozicijski predmet): *Stariši skrbe za otroke, Naše gore so bogate z rudninskimi zakladi, Človek hrepeni po sreči in blagostanju*« (250); in še: *skrbeti za kaj, po zdravju vprašati, za dež prositi, premišljovati o čem /.../«* (225).

³⁸ Na skladijske novosti oz. »na teoretično uspele pristope k problemom upovedovanja« zadnje izdaje Slovnice je opozoril že J. Toporišič (1982: 18). Skladnjo zadnje izdaje Breznikove slovnice (1934: 197–224) je podrobneje analizirala M. Križaj Ortar (1987).

glagolsko vezljivostjo pri obravnavi /ne/prehodnosti glagolov (221) govori o neposredno prehodnih glagolih, ki imajo določilo v tožilniku, npr. *Ljubim prijatelja*, in o posredno prehodnih glagolih, ki imajo določila v dajalniku kot »sklonu posrednega ali daljnega predmeta, npr. *Telovadba koristi telesu*«, samostalniki *življenje* v zvezi *živeti življenje* pa poimenuje vsebinski objekt.

Sicer pa je upoštevanje razmerja udeleženska vloga : sklon jasno izraženo s hierarhično razvrstitvijo v 1) okviru vršilca dejanja, na kar opozarja z opombo (1916: 241): »Včasih stoji namesto ednine dvojina, ker imamo dva osebka v mislih, od katerih pa se eden izraža z orodnikom, npr. *Vsako nedeljo greva z očetom v mesto* (= greva jaz in oče v mesto), *Borita se za premoč z vetrom*«, in v 2) desni dvojni vezavi (246–250): »/.../ Svoj predmet imajo tožilniku: /.../ č) samostalniki *groza, strah, sram, skrb, konec, misel, volja*, kadar jih z glagolom *sem, biti* v 3. edninski osebi srednjega spola jemljemo v rabo; in sicer stoji **osebni predmet** (pomenska in stavčnoočlenska ravnina) v tožilniku (izrazna ravnina), **rečni** pa v roditelniku (pomenska in izrazna ravnina). /.../ *Groza me je bilo nočne pošasti /.../*«. Pri nepolnopomenskih glagolih³⁹ še dodaja (246): »Dva tožilnika imajo v sebi, in sicer **predmetni** in **povedni tožilnik** (stavčnoočlenska in izrazna ravnina) zadnjega rajši s predlogom **za**: /.../ Imenovali so ga (predmetni tož.) rešitelja (povedni tož.) /.../«, in še (247): »Nesreča uči človeka (osebni predmet) biti (rečni predmet) ponižnega (povedni tožilnik).«

Pri prilastku uvaja pretvorbena povezava med stavčnoočlenskimi in besednozveznimi razmerji.

V okviru obravnave samostalniških prilastkov uvaja pretvorbena povezava med stavčnoočlenskimi in besednozveznimi razmerji. Pretvorbena opozori tudi na pomenskoskladenjske vloge predlogov, npr. *ljubezen do domovine, skrb za sebe, življenje po smrti, delo brez blagoslova, pokrov za na kad, oklep za na prsi, oje pri vozu* ipd.

Zelo sodoben za trideseta leta v slovenskem prostoru, je komentar, ki pod skromnim naslovom *Najnavadnejše napake v skladnji* (239–240) odkriva védenje o medsebojni povezanosti pomenske, skladenjskofunkcijske in izrazne ravnine, in hkrati o izhodiščni/prvotni pomenskoskladenjski vezljivosti in drugotni oz. posledični struktumoskladenjski vezljivosti: »Največ napak v skladnji narede pisatelji zaradi tega, ker ne gledajo na obseg glagolskega dejanja. Obseg glagolskega dejanja (op. avtorice: pomenskoskladenjska vezljivost) ni poljuben, ampak natančno določen in ga pisatelji ne smejo svojevoljno spreminjati. Nekateri glagoli (neprehodni) ne morejo imeti dopolnila v nobenem sklonu (**Joče zadnje solze : Toči solze*), drugi samo v določenih sklonih (op. avtorice: struktumoskladenjska (ne)obvezna glagolska vezljivost) in morejo izražati le določene okolnosti, t. j. nekateri izražajo samo kraj, drugi samo čas itd.«

³⁹ Posodobljena je Breznikova obdelava nepolnopomenskih glagolov (230), ki jih deli na pomožnike s faznimi podpomni (*sem biti, postati, nastati, ostati, prihajati*) in povratnike (*imenovati se, klicati se, zdeti se, videti se*), »pojasnila, ki določajo glagolsko vsebino« pa poimenuje »povedno (povedkovo) določilo (Prädikatsbestimmung)«. Znotraj povedkovega določila pa prvi opozori tudi na skladenjske posebnosti kot a) povedni imenovalnik: *Prijatelj je zdravnik*, b) povedni roditeljik: *Bodimo dobre volje*, c) povedni dajalnik: *Bolje je lačnemu zaspati ko dolžnemu ostati*, č) povedni tožilnik ali orodnik: *Bil je izvoljen za vladarja, Bil je izvoljen vladarjem* (J. Dular je opozoril (1982: 6), da so slovnice, ki so vsaj formalno nastajale z Breznikovim sodelovanjem, vendarle izločile ta papirmati slavizacijski tip.), in na d) predložnomorfemsko razmerje oz. na »sklon s predlogom« v povedku: *Bodite brez skrbi*.

Breznikovo jezikoslovno delo je bilo dobra teoretična podlaga za nadaljnje jezikoslovno razmišljanje. Za slovensko skladnjo so pomembne njegove študije⁴⁰ o stavčnem zanikanju v slovenščini, v okviru kritik slovenskega sloga pa obravnave⁴¹ rabe prislovnega določila načina in rabe predlogov *z/s* in *od*, ki ju razlaga s pomočjo udeleženskih vlog (vršilca dejanja in sredstva dejanja), pa tudi vprašanje povedkovega določila. Pod vplivom Breznikove skladnje so nastale tudi posodobljene slovnice. Tako samo skrajšana različica Breznikove skladnje – slovnica **S. Bunca** *Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika* (Maribor, 1940) prinaša predvsem nekaj natančnejših slovničnih definicij na stavčnočlenki ravnini. Tako je v okviru obravnave **osebka** dodano razmerje med **slovničnim** in **logičnim** osebkom (86), npr. **Kmet orje njivo : Popoldne greva z bratom v gozd** (102). Pri obravnavi predmeta kot določila povedku ločuje t. i. **prave povratne glagole** od **nepravih povratnih glagolov**, npr. *umivati se/česati se : smejati se/čuditi se/smiliti se* (100), tako posredno ločuje med pomenskoskladenjsko različnimi besedicami SE.

Z opisi kot npr., da predmet v dajalniku »zaznamuje osebkovo udeležbo« (88), stavčnočlenko ravnino povezuje z izrazno in pomensko.

2.1.5.1.1 Slovenska slovnica 1947

Jasno ločevanje med stavčnočlenko in besednozvezno skladnjo, in tudi nekaj nadpovedne skladnje, imamo v slovnicah po letu 1940, vendar je vse povzeto po Brezniku.⁴² V **Slovenski slovnici 1947** je stavčnočlenka skladnja obravnavana v poglavju *Stavek*. Pomenskoskladenjsko-izrazna definicija stavka je: »Za izražanje misli (moja op.: tj. pomenska ravnina) je potrebno, da stojé besede v nekem redu in določeni medsebojni zvezi (moja op.: tj. skladdenjska ravnina), ki je izražena v oblikah (moja op.: tj. izrazna ravnina). Takó izraženo misel imenujemo **stavek**« (264). So tudi prvi poskusi grafične predstavitve stavčnočlenke hierarhije – ker je »najiminenitnejša beseda v stavku« povedek, je tudi prisojevalno razmerje grafično predstavljeno z navpičnico (266, 272, 276, 280), tako da je na vrhu povedek in spodaj osebek ali t. i. osebкова beseda (slednje poimenovanje se zgolj kot izrazni označevalnik opušča). Vsa druga vezavna in primična razmerja sicer tudi izhajajo iz povedka, vendar pa so to sáme poševnice, izpeljane pod različnimi koti – mogoče prisojevalna navpičnica proti drugim /ne/vezljivostnim poševnicam izraža stavčnočlenko hierarhijo, ki pa še ne ločuje med /ne/obvezno vezljivostjo in družljivostjo.

2.1.5.1.2 Slovnica štirih 1956⁴³

Povzema Breznikovo definicijo stavka kot smiselno zaključenega sporočila, in sicer da »so

⁴⁰ Gl. A. Breznik (1982, I. izd. 1908). *Stavčna negacija v slovenščini* (1982: 255–294) z zanimivim komentarjem, kako je lahko sprememba sklona pri zanikanju pokazatelj oz. neke vrste orientacija za določanje /ne/obvezne vezljivosti (294): »Zanikani povedni glagol vpliva samo na objekt, ne pa na prislove, ki stoje v tožilniku. Napak je: Niti jednega trenutka ni premišljeval (Tavčar, LZ 1883, 179), prav: niti en trenutek, ker je to prislov mere, na vprašanje: koliko? /.../«

⁴¹ A. Breznik (1982: 303–314); tu še *Primeri predikatnega nominativa v slovenščini* (295–302). Iste razprave še v *Življenje besed*, priredil J. Šolar, Maribor, 1967: Obzorja, 82–92.

⁴² Po letu 1940 si sledijo slovnice *Slovenska slovnica 1947* (Uredniški odbor, Ljubljana), *Slovenska slovnica 1956* (A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, J. Šolar), *Slovenska slovnica 1964* (isti avtorji), *Slovenska slovnica 1976* (J. Toporišič).

⁴³ *Slovenska slovnica 1956*, avtorji A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel in J. Šolar; druga popravljená izdaja je izšla 1964.

besede tako razvrščene, da iz njih spoznamo miselno zvezo. Taka besedna skupina ima pomen in je stavek. Besede pa v stavku niso v poljubnih oblikah, marveč s svojimi oblikami izražajo miselno zvezo« (283). Pomembna ugotovitev je, da sta povedek in osebek »temelj, na katerem sloni stavek« (283). Iz nje pa izhaja zgradbena opredelitev stavka, po kateri imajo popolni stavki določno glagolsko obliko, nepopolni pa so brez nje. Izpostavljeno je tudi vprašanje vezljivosti in družljivosti, vendar ostane samo pri ugotavljanju stanja, brez kakršnih koli zaključkov (290): »Včasih razmerje med povedkom in predmetom izraža predlog z ustreznim sklonom. Tu je treba paziti na razloček med predmetom in prislovnim določilom, ki je včasih zelo blizu, n. pr. *S kolom ga je udaril po glavi* (S čim? – Kako? Po čem? – Kam?) *Otroku so se pocedile sline po obleki* (Po čem? – Kam?) *Hlapec si je obrisal potno čelo z velikim rdečim robcem* (S čim? – Kako?).« Danes bi si pomagali z razmerjem med pomensko-skladenjsko in strukturoskladenjsko vezljivostjo, kamor sodi tudi stavčnoočlenska vezljivost⁴⁴, npr.: Vd (vršilec dejanja je skrit v glagolu = leva obvezna vezljivost), Sd (sredstvo dejanja = *s kolom* = desna neobvezna vezljivost), Prd (prizadeta predmeta dejanja sta dva – *ga* (v tožilniku = obvezna vezljivost, *po glavi* = neobvezna vezljivost); v drugem primeru imamo Vd = *otroku* = neobvezna vezljivost, Pd = *sline* = obvezna vezljivost, Prd = *po obleki* = neobvezna vezljivost, tu imamo še enakozvočje predposnskega obrazila in predloga; v tretjem primeru imamo Vd = *hlapec* = leva obvezna vezljivost, Prd = *potno čelo* = obvezna vezljivost, Sd = *z velikim rdečim robcem* = neobvezna vezljivost.

Pomenskoskladenjska vezljivost glagolov v zgornjih primerih odkriva, da udeleženci vršilec/predmet dejanja (Vd/Pd) in prizadeto z dejanjem (Prd) navadno zahtevajo obvezno strukturoskladenjsko vezljivost, sredstvo dejanja (Sd) pa neobvezno strukturoskladenjsko vezljivost.

2.1.5.2 R. F. Mikuš

Poleg Breznika pa je v petdesetih letih skušal prekiniti tok predvsem slovničarskega jezikoslovja R. F. Mikuš (1945; 1952), vendar njegove ugotovitve niso imele nikakršnega jezikoslovnega odziva v tedanjem slovenskem jezikoslovju, kaj šele v slovenskih slovnica. Mikuševo delo je predstavila in ovrednotila A. Vidovič Muha. Naj tu izpostavim samo njeno razpravo *O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša* (1994a) s celovito jezikoslovno analizo in spremstveno bibliografsko predstavitevjo Mikuševega znanstvenega delovanja.

Z vidika vezljivosti je potrebno omeniti, da Mikuš nasprotuje Tesnièrjevemu fetišizmu glagola in po F. de Saussurju trdi, da jezikoslovje temelji na istovetenju in različnosti v smislu vzajemno-dopolnjevalnega razmerja. Osebkovo-povedkov stavek razlaga – tudi v skladu z binarnostjo mišljenja – kot prostorsko-časovno enoto in prototip za vse druge sintagme, saj je zakodiran v vsakem jeziku in hkrati osnova vsej binarni sintagmatski strukturi mišljenja in izražanja.

Tesnièrju priznava tudi vezljivostno koristno ugotovitev o obstoju zloženega povedka, ki posledično odkriva tudi obstoj neudeleženske povedkovodoločilne vezljivosti (Mikuš 1960).

⁴⁴ J. Dular (1982: 6) opozarja, da je Slovnica »štirih avtorjev« pri vezavi prinesla nekaj novih razlag, a tudi nekaj nejasnosti. Slovnica opozarja na povezanost prehodnosti s pomenskimi spremembami, in v zvezi s tem na možnost različne stavčnoočlenske vrednosti pri nekaterih predložnih sklonih, npr. *Zagledal se je v daljavo* : *Zagledal se je v sosedovo*. Nejasnost pa je pri neuskklajeni delitvi predmetov na neposredne (samo tožilniški) in posredne (samo predložni), 312.

2.1.6 Večravninska obravnava vezljivosti (Začetki upovedovalne teorije)

Razprave, navajane v nadaljevanju, so teoretična podlaga za nadaljnje preučevanje posebnosti slovenske pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti, in bodo natančneje komentirane pri posameznih pojavih v jedrnem delu naloge.

Kompleksnejšo obravnavo vezljivosti s pomensko- in strukturno-skladenjskega vidika (s prvotno usmerjenostjo od oblike k pomenu in obratno ter z upoštevanjem tvorbeno-pretvorbenega jezikoslovja) imamo v drugi polovici sedemdesetih let – *Slovenska slovnica J. Toporišiča* (ki izhaja iz *Slovenskega knjižnega jezika I–IV (Sintaksa stavka, 1965: 67–74; O četverih stavčnih členih, 1967: 181–202; Posebni tipi stavkov, 1970: 151–187)*). Približno istočasno je bila slovenska vezljivost obravnavana v francosko pisani slovnici C. Vincenota *Essai de Grammaire Slovène* (1975), ki predstavlja sistematizacijo glagolske vezljivosti v slovenščini.⁴⁵

Na pomenskосkladenjsko vezljivost v ožjem smislu (na vezavo) je opozorjeno v članku *Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku (Vloga dativa v stavku)* B. Pogorelec (1968). V okviru pretvorbenih zmožnosti pa vezavo (dajalniško) obravnava T. Korošec (1977) v članku *Slovenski dajalnik in nominalizacija dajalniških zvez*.

V osemdesetih letih je bila skladnja samostojno in zato vezljivostno podrobneje in bolj poglobljeno obdelana v Toporišičevi *Novi slovenski skladnji* (1982; gl. tudi oceno A. Vidovič Muhe (1984) *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*). Z vezljivostnega vidika so tehtnejša dela in razprave (po kronološki razvrstitvi) še: disertacija J. Dularja (1982) v *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*; diplomska naloga M. Križaj (1981) *Glagolska vezljivost* (na podlagi korpusa črke b v SSKJ); iz naloge tudi članek *Glagolska vezljivost* (1982); in še razprave M. Križaj Ortar (1989) v *Vezljivost: iz pomena v izraz*, in A. Vidovič Muhe *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti* (1993a) in *Pomenski preplet glagolov IMETI in BITI – njuna jezikovno-sistemska stilistika* (1998).

2.1.6.1 Tesnièrjevska skladnja C. Vincenota

S francosko pisano slovnico slovenskega knjižnega jezika C. Vincenota *Essai de Grammaire Slovène* smo 1975. dobili prvo predstavitev tesnièrjevske vezljivostne teorije na slovenskem gradivu. V razmerju statične skladnje, ki obravnava besednovrstne kategorije, in dinamične skladnje, ki se omejuje predvsem na stavčno poved, je izpostavljeno razmerje besedna kategorija : besedna funkcija. To razmerje hkrati nakazuje sistemsko-funkcijski vidik obravnave skladnje.

V okviru t. i. statične skladnje oz. besednovrstnih kategorij je obdelana sklonсka vezljivost (posebno poglavje predstavlja pomenskосkladenjske vloge sklonov). V okviru površinski-ozrazne/sklonske vezljivosti je posredno potrjena tudi neustreznost t. i. logičnega osebka. Prednostni funkcijski vidik izlušči tudi funkcijskoposledične besednovrstne lastnosti povedkovnika. V okviru vpliva tvorbeno-pretvorbenih procesov na vezljivost izpostavi tudi vlogo vidskosti glagolskih predponskih obrazil (pomensko polnih ali izpraznjenih) pri vezljivosti.

⁴⁵ Slovnica z vidika prispevka k sistematizaciji slovenske vezljivosti ni bila nikoli objektivno ovrednotena. Končalo se je s kritiko J. Toporišiča (1979; 1982: 389–415), ki pa je bila v celoti negativna.

V okviru t. i. dinamične skladnje verjetno pod vplivom tesničrjevskega verbocentrizma podrobneje predstavi predvsem glagolsko vezljivost in udeležence. Stalno prepletanje oz. združevanje strukturnoskladenjske in pomenskoskladenjske vezljivosti izraža tudi opozarjanje na nejasno ločevanje med delovalniki in okoliščinami v mestniku in orodniku. Izdelana je tipologija glagolske vezljivosti – nevezlj. glag. (*Bliska se.*) : enovezlj. glag. (*Svetilnik bliska.*) : dvovezlj. glag. (*Mornar bliska sporočilo.*) ipd. Poleg udeleženske vezljivosti v okviru nepolnopomenskih glagolov v povedku prepozna tudi neudeležensko vezljivost oz. povedkovodoločilno vezljivost, npr. *Otrok je bolnik/bolan, Ni bil(o) mraz.* nasproti polnopomenskemu *biti v Ni bilo mraza.*

To je prva eksplicitna večravninska predstavitev slovenske skladnje in hkrati slovenske vezljivosti.

2.1.6.2 Slovenska slovnica 1976 J. Toporišiča

V sedemdesetih in osemdesetih letih je bila predstavljena slovenska skladnja s pomenskega, skladenjskofunkcijskega in izraznega vidika. (Pri tem uvodnem pregledu sem se omejila samo na predstavitev slovenske vezljivostne terminologije v SS 76 in v NSS, vključno z njunimi ocenami.)

V *Slovenski slovnici 1976*⁴⁶ vezljivost še ni izrecno omenjena – za širšo javnost jo je J. Toporišič prvič zapisal dve leti po izidu slovnice, in sicer v polemiki o novem osnovnošolskem učbeniku (gl. Delova sobotna priloga, 18. 11. 1978, 22; o tem prim. J. Dular (1982: 17)). že SS pa ima primere za priglagojsko, prisamostalniško in priprivedniško vezljivost, kar omogoča večjo splošnost pri določanju pojma.

Pomensko- in strukturnoskladenjska obravnava je napovedana že z ugotovitvijo, da sta »osnovna pojma skladnje /sta/ poved in stavek« (419). Vendar bi razmerju poved : stavek (503) moralo biti za jasnejše primerjalno (in razlikovalno) védenje dodano tudi razmerje stavek : stavčni vzorec. S poglavjem o upovedovanju je prvič problemsko, tudi s stališča slovenščine, izpostavljena medsebojna povezanost in soodvisnost pomenske, skladenjskofunkcijske in izrazne ravnine. Izhodiščna pomenskoskladenjska glagolska vezljivost oz. t. i. glagolska intenca je opisana z »notranjo obliko glagola« : »Glagolska fraza je odvisna od t. i. notranje oblike glagola. Z notranjo obliko glagola je mišljeno to, kakšno okolje zahteva ob sebi« (472). V okviru strukturno-skladenjske vezljivosti pa sta predstavljeni ujemalno(prisojevalno) in vezavno razmerje: »Povedek /.../ od osebka dobiva po ujemanju t. i. ujemalne lastnosti, sam pa določa vezavno obliko« (482). V okviru vezavnosti (291) je izpostavljeno pomensko-skladenjsko razmerje prehodnost : objektnost (prehodnost je oblikoslovno izražena z glagolskimi priponami in s prostimi glagolskimi morfemi /predlog/se/; *objektnost* pa s t. i. »objektnimi glagoli«, tj. s tistimi, ki lahko imajo predmetna določila). Pri *vezavnosti* je omenjeno je tudi »vezavno prislovno določilo« (463), ko »glagoli zahtevajo prislovno določilo«, ki obenem izpostavi tudi vpliv glagolske tvorjenosti na glagolsko vezljivost: »/.../ *Vstopite v kuhinjo*, kjer predpona *v-* v *vstopite* zahteva še predlog *v* pri prislovnem določilu.« S trditvijo, da je »prislovno določilo preko povedka lahko povezano s celo predikacij-

⁴⁶ Prim. Dularjevo oceno skladnje v *SS 1976*. J. Dular (1978: 50–53) ugotavlja, da je četrtna knjige posvečena skladnji oz. sklidenjskim pojavom. Za največjo novost označi a) podpoglavje Upovedovanje (ki krepi vlogo pomenoslovja v skladnji); ugotavlja, da b) je zelo podrobno obdelana zgradba prostega stavka, da c) je uporabljena pretvorbena metoda, in da č) slovnica prinaša veliko pojmovnih in metodoloških novosti.

sko skupino in je pogosto izpustno« (463), omenja tudi kategorijo /ne/opustljivih besedilnih določil. SS pomeni tudi začetke upovedovalne teorije v slovenistiki (422–437).

2.1.6.2.1 Nova slovenska skladnja J. Toporišiča

Širše in natančneje je slovenska skladnja obdelana v *Novi slovenski skladnji* (1982) J. Toporišiča. Prinaša še danes aktualne trditve, z upoštevanjem nekaterih kritičnih pripomb A. Vidovič Muhe v oceni *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*⁴⁷. V četrtem delu (371–415) je tudi avtorjev kritični pregled dotedanje slovenske skladnje.⁴⁸

Z vidika pomenskoscladenjske vezljivosti so pomembne trditve, da nujna predmetnopomenska določila ob nepolnopomenskih (neprehodnih) glagolih tvorijo večbesedno povedje (226); kot večbesedne sestavine pomenske podstave so obravnavane tudi večbesedne stalne zveze. V okviru hierarhizacije pomenske podstave povedi pa so glede na »prehodnost povedja« predstavljene udeleženske vloge udeležencev (242).

V okviru glagolske vezljivosti (prisojevalno- in vezavnovezljivi glagoli) je opozorjeno tudi na teoretično še neobdelano področje »prislovnih zvez kot /ne/obveznih sestavin glagolskih zvez« (110). Sicer pa je vezljivost kot termin samo nekajkrat omenjena, je pa izpostavljeno ločevanje med obveznovezavno vezljivostjo, npr. *potreben miru, govoriti resnico* in neobveznovezavno ter ujemalno vezljivostjo *govoriti iz dna srca, govoriti sam* (29).

Prisojevalna vezljivost (154) je opredeljena kot tipično razmerje med osebkom in povedkom, ki sta glavna stavčna člena, proti t. i. drugim dopolnilnim stavčnim členom. Osebek je oblikovno opredeljen kot tisti stavčni člen, ki je obvezno v imenovalniku (151). Z obstajanjem brezosebnih stavkov pa je zanikana trditev, da je v vsakem stavku hkrati s povedkom določljiv tudi osebek (156).

Za desno vezavno vezljivost je pomembna pomenskoscladenjska opredelitev predloga kot morfema glagola ali pridevnika in njegov skladenjski vpliv na sklon (333).

Posredno, prek skupin predlogov, ki vežejo isti sklon, so predstavljeni glagoli (93–100)⁴⁹ z leksikaliziranimi prostimi predložnimi morfemi oz. s t. i. »vezavnimi predlogi« (59), ki neprehodne glagole delajo prehodne.⁵⁰ Pri neleksikaliziranih vezavnih predlogih pa avtor (v nasprotju z leksikaliziranimi prostimi predložnimi morfemi) govori o »predmetni vlogi« predlogov. V okviru vezavnosti so še posebno zanimivi samotožilniški, samorodilniški in samodajalniški predlogi, kjer avtor ne ločuje dobro glagolov z leksikaliziranim in neleksikaliziranim predložnim morfemom. Prehod med neleksikaliziranimi in leksikaliziranimi pred-

⁴⁷ Iz ocene A. Vidovič Muhe (1984a) velja z vezljivostnega vidika izpostaviti predvsem predloge za a) ustrežnejšo funkcijskoscladenjsko delitev besednih vrst namesto tradicionalne, b) izčiščenje razmerij med glagolskomorfemskimi in udeleženskimi vlogami predlogov, c) natančnejše (tudi pretvorbene) razlaganje vezavnih razmerij in posebnosti prisojevalnega razmerja, ter opozorila na č) ločevanje pomensko nepopolnih glagolov (z oslabljenim ali s splošnim pomenom) od pravih pomožnikov (s samo slovničnim pomenom).

⁴⁸ V NSS so ocenjene: *IV Skladnja tradicionalne slovnice* (371–377), *V Skladnja osnovnošolskih učbenikov* (379–388), *Tesniérjevska skladnja slovenskega knjižnega jezika* (389–415).

⁴⁹ Avtor tudi razvojno predstavi teorijo o t. i. prostih predložnih glagolskih morfemih (kot prve slovenske vire navaja *Ss 1956*: 175; *Skj 3* (1967): 111). Zanimive so nekatere besedne zveze, s katerimi J. Toporišič opiše določene predložne pomene, npr. DO – »z močnim krajevnim pomenom«, OD – »izrazit prostorski predlog«, OB – »pomeni tesno predmetno bližino, drugi pa izgubo«, PO – »gre za neko strnitev namenskosti in predmetnosti« ipd.

⁵⁰ O tem prim. tudi J. Dular (1982: 7).

ložnimi morfemi z močnim prvotnim krajevnim/prostorskim pomenom (*do, od, po*) je povezan s pomenskim prenosom, npr. *prebiti se do spoznanja* (94); *napotiti se po gobe, iti po otroke* (96) > vse se lahko razume tudi okoliščinsko, čeprav gre za strnitev namenskosti in predmetnosti. Nagibanje v okoliščinskost izraža npr. *udariti se v roko*. Predlog *po* pri tožilniku združuje namenskost s predmetnostjo (*Šel je po zdravniku*), pri *mestniku* izraža pravo predmetnost (*vprašati po otrocih*) ali čisto krajevnost (*razbijati po vratih*) (98).

Pri pretvorbah prehodnih glagolov, povedkovnikov in pridevnikov v samostalnike je vezljivost, in z njo vezavnost, predstavljena kot »skrit poseben slovnični predložni morphem v glagolskem morfemskem sistemu« (53), ki se kot »obrazilo prehodnosti« (53) s pretvorbami kdaj tudi pokaže, npr. *bati se očeta* > *strah pred očetom*. V zvezi z izglagolskimi pridevniki so omenjani t. i. vezavni predlogi, ki »ohranjanjo vezavo glagolske podstave« (59). Tako bi lahko rekli, da je splošna lastnost /neleksikaliziranih/ predložnih morfemov, da ohranjajo pomenskoscladenjsko vezljivost glagolov.

2.1.6.3 Intenzivnejša vključitev tvorbeno-pretvorbenega vidika

Že v začetku osemdesetih imamo študije in razprave⁵¹ J. Dularja, A. Vidovič Muhe in M. Križaj Ortar, ki z obravnavo vezljivostnih vlog glagolskih prostih morfemov in s preučevanjem vpliva glagolske tvorjenosti na glagolsko vezljivost dopolnjujejo in nadgrajujejo dotedanje védenje.

2.1.6.3.1 J. Dular

Njegova disertacija *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)* iz leta 1982 posredno dokazuje, da je omejitev samó na obravnavo vezave z vidika vezljivosti nekako nasilna in nedorečena. Neupoštevanje pomenskega izhodišča vezljivosti pa ima za posledico nesistemske in praktično neobvladljivo delitev glagolov na kar petintrideset pomenskih skupin. Za zaokrožitev Dularjevega prispevka k slovenski vezljivosti moramo upoštevati še članka *Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini* (1983b) in *Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola* (1983/84).

2.1.6.3.1.1 Delo *Priglagolska vezava ...* (v nadaljevanju PV) je pomemben prispevek k začetnemu razvijanju slovenske vezljivosti z več vidikov:

– **Prinaša popis slovenske vezljivostne terminologije** z začetka osemdesetih let (gl. poglavje *Splošni del – Osvetlitev temeljnih pojmov* (20–64)). Pri pregledu definicij temeljnih pojmov je jasno, da avtor obravnava pravzaprav vezavno vezljivost – v definicije vključuje tako (zanj izhodiščno) izrazno ravnino kot skladenjskofunkcijsko in pomensko ravnino.

⁵¹ Najpomembnejša dela s področja glagolske vezljivosti v slovenščini so *Nova slovenska skladnja* (1982) J. Toporišiča. *Priglagolska vezava v SKJ (20. stoletja)*, disertacija, 1982; *Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov* (1983a); *Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini* (1983b); *Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola* (1983/84), vse razprave J. Dularja. *Glagolska vezljivost* (1982); *O posamostaljenju povedka prisojevalne zveze* (1984); *Vezljivost samostalniške besede*, magistrska naloga, 1985; *Vezljivost: iz pomena v izraz* (1989), vse razprave M. Križaj Ortar. *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča* (1984a); *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)* (1993a); *Pomenski preplet glagolov IMETI in BITI – njuna jezikovnosistemska stilistika* (1998), vse razprave A. Vidovič Muhe.

Tako npr. *vezavo* pojmuje kot »izid samoleksičnega usklajevanja« na poti od »globinskih sklonov« k »površinskim sklonom« (PV: 98), ki se izraža s specializiranimi oblikoslovnimi sredstvi (funkcijskimi morfemi – sèm šteje tudi slovnične besede in obliko premege govora).

– **S pomenskosladdenjskega vidika** je pomembno spoznanje, da vezava ni samo površinskoskladdenjska, ampak ima izhodišče v skladdenjskem pomenu (predvsem glagola, deloma tudi pridevnika). Tako priglagonosko vezavo definira kot del glagonoske vezljivosti, in sicer kot vpliv skladdenjsko odločilnih pomenskih (slovarskih) lastnosti glagola na izbiri oblikovnih (neslovarskih) lastnosti nekaterih vezljivostno predvidenih določil v glagonoski besedni zvezi (v nasprotju z nevezljivimi, prosto pridruženimi dopolnili oz. dodatki). V zvezi s predvidljivostjo (PV: 82) še ugotavlja, da predvidljivost pri izbiri pomenskih lastnosti in predvidljivost pri izbiri oblikovnih lastnosti izhajata z medsebojno neodvisnih različnih ravnin, ker bi se v nasprotnem primeru morala pri metaforizaciji in podobnih pomenskih spremembah spreminjati tudi oblika, npr. *pozdraviti belega oblaka* (glagonos *pozdraviti* predvideva živi drugi delovalnik). Na večravninsko pojavnost vezljivosti opozarja z definiranjem pojmov vezljivost (valenca), usmerjenost (intenca), prehodnost (tranzitivnost), predmetnost (objektnost). V okviru razmerja prehodnost : predmetnost (PV: 22) pa ločuje prehodnost glagola kot slovarske enote od predmetnosti, ki je lastnost stavčnega povedka v besedilu. Posledica takšne delitve so /ne/prehodni glagonosi in /ne/predmetni povedki. V okviru usmerjenosti glagonoskega dejanja (PV: 23–27) je pomembno ločevanje na 1) intenčno napovedljiva skladdenjskoobvezna in skladdenjskoneobvezna določila in na 2) neintenčna dopolnila. Na pomenski ravnini govori o /ne/obveznosti, na skladdenjski ravnini o /ne/opustljivosti, v okviru nadpovedne skladdenje oz. na besedilni ravni pa ima še sporočilno /ne/opustljivost, ki ni del jezikovnega sistema (vprašanje relativne in absolutne sobesedilne rabe).

Z upoštevanjem vezavne vezljivosti/druželjivosti (prim. tudi obveznovezavni (/ne/leksikalizirani) : neobveznovezavni (neleksikalizirani) : vezavnodruželjivi predložni morfemi) se avtor zaveda tudi pomanjkljivih rešitev pri vezljivosti prostomorfemskih glagonosov – govori o »omahljivosti predložnosklonske vezave« (prim. SS: 293, NSS: 91), vendar se omejuje samo na zglede tipa *izstopiti iz*.

Pomembna pripomba je še, da glagonoski vid načelno ni neposredno povezan z vezljivostjo. Na ravnino t. i. kvazivezljivosti seže z obravnavo frazeoloških glagonosov (frazeološko : nefrazeološko dopolnilo; multiverbizacijske zveze, klišeizirani tropi, gl. PV: 132–133).

– **S strukturnosladdenjskega vidika** opozarja na slogovne razsežnosti vezavnih pojavov (PV: 161–178). Predložnosklonske vezave kot različice golim sklonom (t. i. dvojnične vezave), npr. *zvedeti (za) novico, igrati (na) kitaro, upreti se (proti) sovražniku* ipd., razlaga kot pomensko nevtralizacijo prvotno prostorskih predlogov oz. predložnih morfemov. Nove dvojnice navaja tudi med prvotno predložnosklonskimi oblikami, npr. *spotakniti se ob/kamen* (PV: 190) ipd.

Površinskoizrazni oz. sklonski vidik je izhodiščno merilo tudi ureditvi vseh možnih udeleženskih vlog. Merilo sklonske rabe pa seveda ne more biti izhodiščno za določanje vezljivostno relevantnih glagonoskih pomenskih skupin, zato avtorjeva delitev glagonosov na petintrideset pomenskih skupin ni vezljivostna.

– Vsaj nakazana je **potreba po upoštevanju tvorbeno-pretvorbenege vidika**.

2.1.6.3.2 A. Vidovič Muha

V njenih delih je vežljivost obravnavana predvsem z vidika besedotvorja oz. z vidika vpliva tvorjenosti besed na njihove vežljivostne lastnosti.

2.1.6.3.2.1 V knjigi *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek* (1988), v poglavju Pomeni glagolov iz skladenjske podstave glede na vežljivost (57–71) avtorica ugotavlja, da skladenjskopodstavna vežljivost povedkovnega glagola odloča, kateri zloženski glagolski pomen bo prevladal v potencialni zloženki. Tako za izhodiščno formalno merilo delitve zloženskih glagolskih pomenov izbere vezavo. V okviru tožilniške vezave podstavnih glagolov zaobjame vse nosilne vežljivostne pomenske skupine glagolov, kar je še en dokaz, da tožilnik kot sistemsko nezaznamovan sklon lahko izraža vse udeleženske vloge: 1 glagole s splošnim pomenom lastnosti, 1.1 telesnega zaznavanja (*videti...*), 1.2 duševnega nagnjenja (*ljubiti...*), 1.3 (telesnega nagnjenja (*jesti...*), 2 glagole povzročanja lastnosti, stanja (*nositi...*), 3 glagole poklicne (pridobljene) dejavnosti (*nositi...*), 4 glagole ohranjanja česa, tudi stanja (*hraniti, vzdrževati...*), 5 glagole spreminjanja – večanja (*kopati...*), manjšanja (*lomiti...*), pridobivanja (*loviti...*), 6 glagole ugotavljanja, spoznavanja (*meriti...*), 7 glagole nastajanja (*kuhati, pisati...*), 8 glagole manjšanja, izginjanja (*topiti, celiti...*); – v okviru dajalniške vezave ločuje: *služiti, verjeti, hliniti*; – v okviru mestniške vezave ločuje: *pisati, hlepeti, sumiti*; – v okviru orodniške vezave ločuje: *trgovati z/s, metati z/s, boriti se z/s* (dodatno delitveno merilo sta slovnični kategoriji živosti in človeškosti); – v okviru predložne tožilniške vezave: *boriti se za*.

Za podstavne samoprisojevalne glagole ugotavlja, da označujejo duševno ali telesno stanje, lastnosti in tudi trajnejšo dejavnost, npr. *boleti, skrbeti, teči, puhati; skakati, padati, tresti; tvoriti, vladati v glavobol, vodotok, listopad, umotvor, dvovladje*.

O obvezni desni vežljivosti govori že pri samostalnikih ob neleksikaliziranem glagolskem predlogu v vlogi skladenjskopodstavnega prislovnega določila tipa *delati na polju, živeti v vodi, iti/hoditi po/v, moleti iz* z možnostjo pretvorbe v *poljedelec, vodožitje, vnebohod, luknjemolec* ipd. (1988: 68).

Sicer pa avtorica dopušča (Vidovič Muha 1984a: 144) /redke/ primere primične obvezne vežljivosti, ko trdi, da gre z oblikoslovnega vidika za končniško izraženo (vezava) in za končniško neizraženo vežljivost (primik) oz. za »končniško izraženo (pri samostalniku) in končniško neizraženo (pri prislovu) sklonsko vplivnost glagolskega predložnega morfe-ma«. Obveznovežljivi primik imajo zloženke tipa *mimolet, mimobežec* z glagolom premikanja in npr. s krajevnim prislovom *mimo* v skladenjski podstavi.

Delo tudi z besedotvornega vidika potrjujejo možnost oblikovanja dokončne skupine temeljnih vežljivostnih pomenskih skupin glagolov.

S pomensko-skladenjskega vidika so v članku *Pomenski preplet glagolov IMETI in BITI – njuna jezikovnosistemska stilistika* še dodatno predstavljena bazična razmerja med skladenjskimi pomeni primitivov *biti* in *imeti*. Tudi z vežljivostnega stališča je namreč pomembno ugotavljanje in dokazovanje A. Vidovič Muhe (1998: 297), da je *biti pri* prostorska nadpomenka *imeti*, npr. *Avto je pri sosedu*, in da je svojina le vrsta (način) prostorske umeščeno-sti, npr. *Pri sosedu imajo avto* (z možno pretvorbo *Sosedovi imajo avto*).

2.1.6.3.2.2 Vpliv tvorjenosti besed na njihovo vežljivost avtorica obravnava v razpravi *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vežljivostne lastnosti* (1993a).

S primerjanjem glagolskih sestavljenk z njihovimi skladenjskopodstavnimi glagoli in z usreznimi nesestavnimi glagoli, npr. *izpisati* : *pisati iz* : *pisati* ugotavlja, da je predponsko obrazilo pretvorba (vsaj) enega skladenjskopodstavnega glagolskega razmerja, kar zoži vezljivostno polje tvorjenega glagola (izjema so sestavljenke s samo faznim predponskim obrazilom). V razmerju med sestavnim (tvorjenim) in nesestavnim glagolom pa so spremembe predvsem v okviru leva – desna vezljivost, npr. *izbuljiti oči* : *buljiti* ipd.

Izkaže se tudi, da se pri glagolskih sestavljenkah z istim predponskim obrazilom ne odpira vedno tudi isto število desnih vezljivostnih mest. Tako bi se npr. v okviru predpanskega obrazila *iz-* lahko izoblikovali vsaj dve vezljivostni skupini: a) desno enovezljivo s splošno pomensko razlago 'dati dokončno obliko, podobo' (*izboljšati cesto*, *izprazniti nabiralnik*) in b) desno dvovezljivo s splošno pomensko razlago 'napraviti, da gre kaj odkod' (*izčrpavi vodo* (*iz vodnjaka*), *izgnati ljudi* (*iz vasi*)).

2.1.6.3.3 M. Križaj Ortar

Izčrpen in zgoščen prikaz vezljivostne problematike s potrebno terminološko ureditvijo prinaša članek *Vezljivost: iz pomena v izraz* (1989).⁵²

Članek, ki se opira na vezljivostne klasike Tesnièreja, Helbiga in Fillmorja, obenem pa upošteva spoznanja novejše češke vezljivostne teorije, ki nam je tudi jezikovno najbližja, prinaša a) osnovna vsebinska izhodišča in b) terminološko ureditev.

a) Osnovna vsebinska izhodišča

– Izhodišče vezljivosti je v pomenu, rezultat pa v obliki/izrazu. Vezljivost izhaja iz besednega pomena – pomenskosestavinska zgradba besede in njena usmerjenost sta univerzalni, izražata pa se v različnih jezikih z različnim številom in z različnimi slovničnimi oblikami določil, tj. z različno strukturoskladenjsko vezljivostjo.

– Vezljivost je lastnost določene besede, da veže nase določeno/napovedljivo število mest/valenčnih položajev; je torej napovedljivost/obveznost skladenjskih mest (v nasprotju z družljivostjo, tj. s prostimi skladenjskimi mesti).

M. Križaj Ortar vezljivostne lastnosti tudi ravninsko opredeli, tako da vezljivost uvršča na slovnično ravnino, usmerjenost na pomensko ravnino, vezavo/primik/ujemanje pa na izrazno ravnino. Usmerjenost in vezljivost sta tako del jezikovnega sistema, vezava/primik/ujemanje pa so načini uresničitve jezikovnega sistema in spadajo v besedilo.

Glagolsko vezljivost obravnava na podlagi delitve na levo (eno- in ničvezljivi glagoli) in desno vezljivost (dvo- in večvezljivi glagoli). Ločuje a) nevariantno (10) sklonsko vezljivost (tj. predmetu se sklon ne spreminja) in b) variantno (59–66) sklonsko vezljivost, glede na to, ali se predmetu sklon spreminja zaradi a) spremenjenega glagolskega pomena ali zaradi b) spremenjenega pomenskega odtenka glagola ali zaradi spremenjenega glagolskega podpomena. Sporna je pripomba (193), da »tu ne obravnavamo neobvezne desne vezljivosti (primika), ker primične enote ne zahteva noben glagol«, saj je potem potrebno vezavo iskati tudi v končniško neizraženih obveznovezljivih stavčnih členih, ali pa tudi primik v določenih primerih uvrstiti v obvezno vezljivost.

⁵² Zaključen samostojni prispevek o slovenski vezljivosti je že avtoričina diplomska naloga *Glagolska vezljivost (na podlagi korpusa črke b v SSKJ, 1–160)*; iz naloge tudi članek *Glagolska vezljivost* (1982).

b) Terminološka ureditev

Z vezljivostnega vidika se je natančno določila uporaba poimenovanj določilo proti dopolnilo. S stavčnim vzorcem pa so se natančneje opredelila tudi obveznovezljiva določila.

– Določilo je izraz v določeni slovnični (skladenjski, morfemski) obliki na napovedljivem skladenjskem mestu. Določila se delijo na sklonska določila (samostalniki, predložne zveze) in na prislovna določila (prislovi, prislovni izrazi). Udeleženci, ki jim pomen glagola določi udeleženske vloge, so na skladenjski oz. slovničnofunkcijski ravnini povedi obvezna določila; tisti udeleženci, ki pa dane udeleženske vloge oz. napovedljivega skladenjskega mesta ne zasedejo, so možnostna določila.

– Dopolnilo je izraz na nenapovedljivem/prostem skladenjskem mestu.

– Pomenski stavčni vzorec (besedno pomensko polje/besedna usmerjenost na pomenski ravnini povedi) : slovnični stavčni vzorec (slovnična ravnina povedi).

– Na izrazni ravnini so slovničnofunkcijska razmerja izražena z načini (vezava/ujemanje/primik) in sredstvi (slovnične kategorije/besedni red).

2.1.6.4 Izpostavitev pomenske usmerjenosti (Vpliv anglo-ameriške literature)

V sooblikovanje teorije slovenske vezljivosti sta z natančnejšim obravnavanjem pomenske ravnine jezika oz. z natančnejšo obdelavo pomenske sestave povedi posegla **O. Kunst Gnamuš** in **J. Orešnik**. Pri obravnavi vezljivosti je vsekakor potrebno omeniti njuni deli s pomenskosladdenjskega področja, to sta *Pomenska sestava povedi* O. Kunst Gnamuš (1981) in *Udeleženske vloge v slovenščini* J. Orešnika (1992). Deli se teoretično in metodološko opirata na anglo-ameriške študije, zato je z vidika slovenske vezljivosti pomembna predvsem obravnava v okvirih pomenske ravnine.

2.1.6.4.1 O. Kunst Gnamuš

V začetku osemdesetih let je **O. Kunst Gnamuš** po zgledih tvorbenih slovnic skušala obravnavati slovenski stavek z vidika natančnejše analize njegove pomenske sestave. Pomembno je avtoričino vztrajanje, da je treba izpopolniti teorijo stavčne pomenske podstave, ker je z občutljivostjo za spoznavne in sporazumevalne funkcije jezika zmožna razložiti pomensko in oblikovno odvisnost jezikovnih sredstev od zunajjezikovnih okoliščin upovedovanja (1981a: 37).

V okviru glagolske vezljivosti po S. C. Diku (1978) pri glagolu z obveznimi določili govori o t. i. nuklearni predikaciji, pri glagolu z neobveznimi določili ali z nevezljivimi dopolnili pa o razširjeni predikaciji (1981a: 46). Dragocenejša pa je izpostavitev neudeleženske vezljivosti naklonskih glagolov (1981a: 63) z ugotovitvijo, da se včasih z naklonskimi glagoli izražajo obvezna splošnoveljavna razmerja, npr. *Vstajati je treba zgodaj : Vstajati moraš zgodaj ; Na obisk se ne hodi zvečer : Na obiske ne smeš (hoditi) zvečer*.

Razmerja med glagolsko pomensko- in strukturoskladdenjsko vezljivostjo se avtorica dotakne v poglavju *Pravila povezovanja*, kjer obravnava šolske primere (in težave) pri oblikovanju glagolskih stavčnih vzorcev (1981a: 151). Pri udeležencih v okviru stavčnih vzorcev je izpostavljeno razmerje med lastnostnimi pomeni udeležencev in njihovimi udeleženskimi vlogami, ne pa npr. odnos med besedotvornimi pomeni udeležencev in njihovimi skladenjskimi pomeni, npr. *Ta sesalnik je zelo zmogljiv in cenjen : S sesalnikom/sesalcem je počistila vso hišo : Sesalec je v laboratoriju naredil veliko škode : Ta sesalec je zelo redka vrsta, zato ga skrbno nadzorujejo*.

Komentar v zvezi z levim udeležencem, da glagoli tipa *mračiti se*, *deževati* ipd. ne zahtevajo vršilca dejanja ali nosilca stanja (1981a: 89), posredno potrjuje, da takšen vršilec dejanja obstaja že v samem načinu mišljenja (t. i. logični udeleženelec).

V poglavju o pretvorbah zavrača postavko o vmesni stopnji med pomensko in površinsko ravnino – o t. i. globinski sestavi kot podlagi za pretvorbene procese. Čeprav se zdi, da bi si to *globinsko sestavo* lahko razlagali kot skladdenjskofunkcijsko opredelitev pomenskih sestavin in zato ima/daje pomensko utemeljene slovničnofunkcijske lastnosti. Prvotno tezo (povzeto po R. A. Jacobsu in P. S. Rosenbaumu), da pretvorbe ne vplivajo na temeljni pomen, ampak omogočajo samo izrazne različice (1981a: 102–103), spremeni pri obravnavi slovenskih primerov. Pri primerih tipa *Obisk sorodnikov je neprijeten* z možnima pomenoma 'Neprijetno je, če obišeš sorodnike' in 'Neprijetno je, če te sorodniki obišejo' namreč ugotavlja, da so pretvorbe skoraj vedno povezane s pomenskimi premiki, ker »s pretvarjanjem v površinski sestavi brišemo podatke o globinski pomenski sestavi stavka, poved lahko postane dvoumna« (132). Sploh pa iz šolske prakse ugotavlja, da so pretvorbe lahko dobro pomagale za razčlenbo zapletenih razmerij med pomenom in izrazom v stavkih (146, 169).

2.1.6.4.2 J. Orešnik

Izziv in zato osvežitev prinašajo jezikoslovne razprave **J. Orešnika** z bolj ali manj uspešnim preizkušanjem severno- in zahodnoevropskih ter ameriških jezikoslovnih teorij na slovenskem gradivu – nekateri slovenski zgledi so neuporabljivi v praksi. Pred nadaljnjo obravnavo je potrebno iz avtorjevega predgovora povzeti, »da je imel pred očmi /predvsem/ samodejno prepoznavanje slovenske skladnje« (1992: 9), teoretične nedorečenosti pa opravičuje opomba, da monografija *Udeleženske vloge v slovenščini* sodi bolj na področje uporabnega jezikoslovja, medtem ko za teoretični del navaja Marijo Bolta Golden. že uvodna ugotovitev, da je določanje udeleženskih vlog na sedanji stopnji vednosti precej odvisno od raziskovalčeve presoje, ker je še vedno teoretično nedomišljeno, uvaja bralca v bolj razpravljalno branje.

Tako že takoj na začetku avtor poleg vršilca dejanja, prejemnika in prizadetega izpostavi vprašanje /ne/potrebosti udeleženske vloge sredstva ali orodja. V udeleženske vloge so od udeležencev vključeni samo delovalniki, okoliščine kraja in časa pa naj bi bile s stališča glagola navadno nekaj vzporedno spremljajočega, in zato glede na glagolski pomen navadno nekaj neobveznega. Zadrege pri udeleženski vlogi sredstva ali orodja so pričakovane, saj se v slovenščini od primera do primera pogostokrat pojavlja vprašanje, dati npr. orodniški samostalnik k obglagolskim delovalnikom in ga tako stavčnočlensko opredeliti kot predložni predmet ali ta orodniški samostalnik obravnavati kot okoliščino, in ga zato stavčnočlensko opredeliti kot prislovno določilo načina. V takšnih primerih je opredelitev samo slovenska, saj je odvisna od določenega glagolskega pomena v slovenščini.

V zvezi z /ne/upravičenostjo udeleženske vloge sredstva ali orodja J. Orešnik odklanja možnost, da bi vlogo sredstva ali orodja imel tudi osebek, npr. *Janez je žogo premaknil z roko* : *Roka je premaknila žogo*. Vendar je možen tudi primer *Roka je premaknila žogo z mezincem* s t. i. prislovnim določilom sredstva dejanja, ki je po avtorjevem mnenju, bolj primerno za »domnevno vlogo sredstva ali orodja« (1992: 14). Neprepričljivost zgornjih primerov pa dokazujejo tudi možnosti *žogo je premaknil z mezincem na roki* : *Mezinec na roki je premaknil žogo*, pa še *Roka je premaknila žogo s kazalcem/prstancem* : *Kazalec/*

prstanec je premaknil žogo. Razlika je le ta, da je navadno v stavčnočlenski vlogi osebkva vršilec dejanja, ki pomeni izvor in izvedbo dejanja, pri sredstvu ali orodju dejanja pa je v ospredju izvedba dejanja (neposredni »krivec« za začetek dejanja je zamolčan). Po tem bi lahko sklepali, da o tem, ali je v vlogi osebkva vršilec dejanja ali sredstvo/orodje dejanja, odloča tudi členitev po aktualnosti.

Pomensko moč t. i. neimenovalniških logičnih osebkov pa avtor dokazuje s trditvijo, da praviloma ne morejo ostati neubesedeni, npr. *Janezu se blede : Blede se** (stavek ni sprejemljiv (111)).

V okviru t. i. linearne razvrstitve vlog vršilec, prejemnik, prizadeto (avtor jih po S. C. Diku (1978) poimenuje tudi »krovne vloge«, pod katerimi se skrivajo »dodatne različice vlog«) in z upoštevanjem razmerja udeleženska vloga : sklon avtor obravnava vsako »slovarsko enoto« in njeno udeležensko okolje posebej. Tako npr. glagolu *jesti* (1992: 15 >) dodeli dve udeleženski vlogi, vršilca in prizadeto. Pravilno ugotavlja oz. potrjuje, da je določanje udeleženskih vlog predvsem ali izključno pomenoslovno vprašanje, zato opozori na možne pomenske odmike pri organiziranju udeleženskih vlog okrog določenega glagola. Tako dá primer *Janez je jedel juho s krožnika*, kjer zvezo *s krožnika* skladenjskofunkcijsko opredeli samó kot prislovno določilo kraja (in ne kot desni obsamostalniški prilastek), ki kot samostojno povedje *biti na krožniku* ne spada v obvezno udeležensko okolje glagola *jesti* in dodatno zahteva udeleženca prizadeto (v tem primeru je ta neizražen udeleženec *juha*). Vseeno pa je v okolju glagola *jesti* zveza *s krožnika* lahko enoumno uporabljena v poudarjalni vlogi, npr. *Janez je juho jedel s krožnika* (=> ne npr.: *iz skodelice*). Dvoumnost povedi *Janez je jedel juho s krožnika* in tudi preizkušanje pomenskih odmikov z uporabo nikalnice pa dokazuje, da pomen glagola *jesti* na svoji desni ne prenese hkratne vežljivosti (*juho*) in družljivosti (*s krožnika*) brez pomenskih sprememb, zato je za enoumno razumevanje potrebna razvezava povedi v stavčje *Janez je jedel juho, ki je bila na krožniku* => tudi z zanikanjem, npr. *Janez ni jedel juhe, ki je bila na krožniku : Janez je jedel juho, ki ni bila na krožniku* (nam. dvoumnosti v *Janez ni jedel juhe s krožnika*).

Zanikanje avtor uporablja tudi takrat, ko skuša površinskoizrazno razlikovati med dvema desnima tožilnikoma v vlogah prejemnik in prizadeto. Avtor ugotavlja, da v takšnih primerih gre tožilnik – prejemnik »mnogo raj« v roditeljski kot tožilnik – prizadeto, in navaja primer *Janez uči Micko matematiko > Janez ne uči Micke matematiko* (1992: 37 >). Vendar ta primer ni najbolj posrečeno izbran, saj je *matematika* ob glagolu *učiti* tudi t. i. vsebinski predmet in ima zato v okviru vloge prizadeto poseben položaj. Kot posebnost bi lahko navedli še zglede kot *Janez ocenjuje Micko > Janez ne ocenjuje Micko : Janez ne ocenjuje Micke*, kjer desno določilo združuje udeleženski vlogi prejemnika in prizadetega in s tem izničuje zgornje pravilo o zanikanju.

S slovarskega vidika je pomembna izpostavitve pomenske vežljivosti kot odločujočega merila pri ločevanju (in hierarhiji) posameznih pomenov določene slovarske enote. V zvezi s tem je avtor iz ene slovarske iztočnice *pleti* naredil dve. Ločuje namreč med *pleti osat* ('odstranjevati osat') z udeležensko vlogo prizadeto ali z udeležensko vlogo prejemnik ('reševati osat (korenja)'), in med *pleti korenje* ('reševati korenje (plevela)') s samó udeležensko vlogo prejemnik.

Vežljivostna obravnava slovarskih iztočnic pod črko J s stališča udeleženskih vlog je v poglavju *Dodatek* (1992: 161 >). Tu moram izpostaviti dragoceno opozorilo o upoštevanju razmerij in razlik med vežljivostjo besed v pomenskih razlagah slovarskih iztočnic in med

vezljivostjo teh slovarskih iztočnic, tj. razmerij med vezljivostjo razlagalnih in med vezljivostjo razlaganih besed, prim. *roditi, povreči (jagnje) : jagnjetiti*. Avtor skuša s čimbolj natančnimi pomenskimi razlagami napovedati okvirno pomensko vezljivost slovarske iztočnice.

Pri obravnavi skladnje avtor tudi v slovenščini predlaga upoštevanje dveh pristopov (1992: 29 >), in sicer poleg tega, da je a) skladnja napovedljiva iz pomenske podstave stavka (povedje + njegove udeleženske vloge), je možno tudi b) skladenjsko že polno razviti stavčni zgradbi »od zunaj« dodati /ali vsaj spremeniti/ pomensko podstavo. Tako v okviru razmerja med pomensko in slovnično zgradbo stavka ločuje t. i. pomenski modul oz. pomenski stavčni vzorec, ki vključuje udeleženske vloge in pomenoslovne kategorije, in t. i. skladenjski modul oz. slovnični stavčni vzorec z zgradbenimi označevalci. V stavčni povedi lahko ostane kakšna udeleženska vloga iz pomenskega modula oz. pomenskega stavčnega vzorca nepodeljena, s stališča skladenjskega modula oz. slovničnega stavčnega vzorca pa je nesprejemljivo, če v stavku ostane kakšen sklon nenasičen, ker lahko pride tudi do takšnih nesmislov kot npr. *Janez kupi Micki knjigo : *Janez dežuje Micki knjigo* (1992: 39). V okviru podeljevanja udeleženskih vlog je pomembno razvrstitveno pravilo, da so najprej na vrsti t. i. enovlogovni skloni (vsi predložni skloni in dajalnik), nato pa še večvlogovni skloni (imenovalnik, tožilnik in rodilnik). Z upoštevanjem pretvorbenih razmerij pa avtor pripominja, da »za dodeljevanje udeleženskih vlog znotraj besednih zvez veljajo v teoriji pomenskega modula nekoliko drugačna pravila kakor na stavčni ravnini« (1992: 51). Rodilnik prevzame prevladujočo vlogo, tako da je razvrstitev desno od besednozveznega jedra: levi rodilnik (navadno z vlogo vršilec) > desni rodilnik (tudi večvlogovni) > kateri koli sklon.

Preveliko naslanjanje na zahodnoevropske in skandinavske jezikovne sisteme in včasih ne najustreznejša izbira slovenskega ponazarjalnega gradiva s stališča vezljivosti dajeta za slovenščino presplošne ugotovitve. Pomenskioskladenjska vezljivost je namreč, poleg nujnega upoštevanja določenih sprejetih splošnoveljavnih teoretičnih pravil, odvisna od pomenskih in skladenjskih posebnosti posameznega jezika. Tako je monografija prispevek k slovenski vezljivosti predvsem z vidika razmerij udeleženci : udeleženske vloge.

2.2 VEZLJIVOST V TUJEM JEZIKOSLOVJU

Kronološko-problemski pregled najrelevantnejše tuje vezljivostne literature, ki je neposredno ali posredno vplivala tudi na razvoj slovenske vezljivostne teorije in hkrati prekrivnost različnih vezljivostnih teorij, z vzajemnimi dopolnitvami, potrjuje in omogoča splošno vezljivostno obravnavo v pomenski podstavi stavčne povedi in s tem posplošeno pomenskioskladenjsko vezljivost, ki je izhodišče za specifične strukturoskladenjske vezljivosti posameznih jezikov. Razmerja med pomenskioskladenjsko vezljivostjo in strukturoskladenjsko vezljivostjo izpostavljajo pomensko usmerjenost (intenco) glagolov/pridevnikov v povedju, udeležence v različnih udeleženskih vlogah in njihove možne izrazne ureditve v strukturoskladenjski vezljivosti.

2.2.1 L. Tesnière

Pri L. Tesnièreju (1965) je njegova skladnja odvisnosti osredotočena na glagol (tj. na glagol-

sko vežljivost), ki je razumljen kot organizacijsko središče stavka,⁵³ zato Tesnièrejeva glagolska vežljivost zaobjame cel stavek. Strukturalnofunkcijska skladnja je predstavljena kot izraz pomenske podstave povedi s povedjem, delovalniki in okoliščinami. Za skladijske vloge udeležencev ločuje delovalniška in okoliščinska mesta. Pomembna je ugotovitev, da celo isti glagoli znotraj svoje pomenskosti nimajo oz. ne morejo imeti vedno istega števila delovalnikov. V nasprotju z delovalniki število okoliščin ni določeno – tako glagoli lahko nimajo nobene okoliščine ali pa neomejeno število. Dragocena je tudi ugotovitev, da so meje med delovalniki (izpostavlja predvsem tretje delovalnike) in med okoliščinami včasih zabrisane oz. težko določljive. Avtor ne upošteva glagolov, ki nujno zahtevajo oz. odpirajo obvezno mesto okoliščinam, npr. *stanovati*, *(po)staviti*.

Vzajemno povezanost pomenskosladijskega in izraznega vidika vežljivosti dokazujejo poimenovanja: vršilec dejanja > prvi delovalnik > osebek > v imenovalniku; predmet dejanja 'kdor dejanje podpira' > drugi delovalnik > neposredno predmetno določilo (*complément direct* ali *complément d'objet*) > izraženo s tožilnikom; tisti, ki ga dejanje zadeva – se odvija v njegovo korist ali škodo > tretji delovalnik > posredno predmetno določilo (*complément indirect*) > izraženo z dajalnikom. S funkcijskosladijskega in izraznega vidika vežljivosti je pomembno tudi to, da ločuje predložna in nepredložna določila (*complément prépositionnel* ou *complément non prépositionnel*).⁵⁴

/Ne/prehodnost glagolov je glede števila udeležencev izražena z ničto, enojno, dvojno in trojno skladijsko vežljivostjo – a) nevezljivi glagoli (*les verbes avalents*); nepravi/fiktivni delovalnik je vedno označen s 3. osebo ednine, npr. *il, es*, b) enovežljivi glagoli (*les verbes monovalents*) z osebkom kot prvim delovalnikom; so neprehodni, c) dvovezljivi glagoli (*les verbes divalents*); sèm uvršča tudi povratne glagole, in č) trovezljivi glagoli (*les verbes trivalents*), ki so vežljivostno najzapletenejši; v to skupino uvršča glagole govorjenja in dajanja. S trovezljivimi nosilnimi glagoli *reči* in *dati* izoblikuje skupine pomensko sorodnih glagolov, ki imajo v svoji pomenski podstavi ta dva glagola, tako za *reči* (*dire*) navaja: *izreči* (*énoncer*), *izraziti* (*exprimer*), *pripovedovati* (*raconter*) ipd., in za *dati* (*donner*): *podariti* (*donner*), *dobaviti* (*fournir*), *priskrbeti* (*procurer*) ipd.

Različna stavčnoočlenska izraženost povedja⁵⁵ in udeležencev pa je podrobneje opisana s štirimi vrstami diatez – tvorno, trpno, povratno in vzajemno. Tako je znotraj tvorno-trpne diateze vršilec dejanja (Vd) izražen z orodnikom: *Charles fait tuer Bernard par Alfred* *'Charles je ubil Bernarda po Alfredu', v povratni diatezi pa je zajeta tudi vežljivostna problematika glagolov z besedico *se* kot povratnoosebni zaimkom ali kot samo prostim glagolskim morfemom. Dobro se zaveda tudi pomenskosladijske vloge vežljivosti, tako da znotraj istega glagola opozarja na ločevanje med *Alfred* (*prime actant*) *apprend la gram-*

⁵³ Verbocentriem pa po Mikušu (1960: 128) ni v skladu z naravo jezika, tj. z izražanjem prostorsko-časovne realnosti. Prav Tesnièrejevo zagovarjanje organizacijskozgradbene središčnosti glagola nasproti Mikuševemu načelu linearnosti znotraj vsake sintagme je po A. Vidovič Muha (1994b: 230–232) eden temeljnih nesporazumov med jezikoslovcema.

⁵⁴ Termin *complément*, navajan v oklepaju, je pri Tesnièreju uporabljan kot (vezljivo) določilo.

⁵⁵ V zvezi z zloženimi glagolskimi oblikami v povedku, ki jih Tesnière (1965²) poimenuje zloženo jedro (*nucléus dissocié*), je prišlo do razhajanj z nemško aktantsko teorijo (G. Helbig / W. Schenkel 1969), ki je sprva zagovarjala tezo, da so tudi vse besede v povedkovem določilu udeleženci v vežljivosti.

maire (second actant) 'Alfred se uči slovnico' : Charles (prime actant) fait apprendre la grammaire (second actant) à Alfred (tiers actant) 'Charles uči Alfreda slovnico'.

V okviru strukturnoskladenjske vezljivosti govori o dodajanju novih delovalnikov, ki tvorijo novo vezljivost. Takšno spremenjeno oz. novo vezljivost dosega a) analitično, z zloženim povedkom, npr. *Bernard tombe* 'Bernard je padel' : *Alfred fait tomber Bernard* 'Alfred je povzročil padec Bernarda', b) sintetično – predvsem z dodajanjem predpinskih obrazil glagolom; tu ima tudi francosko-slovensko primerjavo *déferrer un cheval : izbositi konja*, vendar naj bi francoski primer pomenil stanje pred dejanjem, slovenski primer pa stanje po dejanju (rezultat), in c) s pomenskorazločevalno skladenjsko rabo, npr. *Sortir* 'Iti ven' (enovezljivo) : *Sortir un pot de fleur* 'Zadeti cvetlični lonec' (dvovezljivo). Šem uvršča še pomensko enovezljive glagole, ob katerih je lahko izražen notranji predmet v tožilniku, npr. *Vivre sa vie, Dormir un bon sommeil* 'živi svoje življenje, Sanja dobre sanje'. Z izrazom la metataxe pa opozarja na razlike, ki pri prevajanju istih povedi nastajajo na izrazni ravnini, hkrati pa tako opozarja tudi na povezanost med vezljivostnimi pojavi na pomenski, skladenjskofunkcijski in izrazni ravnini.

2.2.1.1 Kritika R. F. Mikuša (1960) je Tesnièrejevo delo prizanesljivokritično dopolnila, tako da je natančno (po poglavjih) obravnavala a) terminološka in b) vsebinska vprašanja. Pod a) terminološkimi vprašanji Mikuš omenja odvečnost ali celo napačnost rabe STRUKTURALNA ob besedi SKLADNJA, češ da to lastnost vključuje že sama beseda SKLADNJA. In še netočnost FRAZE za označitev PVEDI, netočnost besede ZVEZA za SINTAGMO, in odvečnost/netočnost izraza NOEUD (vozel) za MALO SINTAGMO in NUCLÉUS (jedro) za VELIKO SINTAGMO. Po Mikuševem mnenju bi moral Tesnière dodatno utemeljiti in podpreti vsesplošno poenotenje terminologije, ne pa vnašati še svoja nova poimenovanja, ki podirajo koncept linearnosti in sintagemske enotnosti v govoru. Glavna b) vsebinska oporekanja so: 1) Opredelitev zveze/fraze se zgleduje po tradicionalnih konceptih, ki pa bi jim bilo potrebno dati znansstveno natančnost. Kot je pri Beliču fetišizem samostalnika, je tu fetišizem glagola. 2) Kritik po F. de Saussurju navaja, da je težišče jezikoslovnega mehanizma osnovano na istovetenju in različnosti, torej gre za vzajemno dopolnjevalno razmerje. In če sta izhodiščni t. i. diktalna in modalna sintagma, ki sta na isti ravnini, je znotraj povedi kot dikto-modalne sintagme medsebojno dopolnjevalno razmerje med osebkom in povedkom enako prostorsko-časovnemu razmerju. Kot posebnost izpostavi povedi tipa *Dežuje*, kjer naj bi prevladovala diktalna sintagma, modalni element pa se izraža samo z intonacijo. 3) Kritik meni, da so za napredek vezljivostne teorije pomembne predvsem Tesnièrejeve ugotovitve o zgradbi povedka. V zvezi s tem avtor govori o disociiranem jedru, kar je v bistvu zloženo povedkovo jedro v zgledih tipa *Alfred je prišel*. V takšnem povedkovem jedru je istovetnostni aktualizirajoči element v skladenjski vlogi pomožnega glagola *je (biti)*, razlikovalni polnopomenski spregatveni glagol pa *prišel (priti)*.

Glede na to, da je Tesnière izhajal iz stavčne zgradbe, je v okviru svoje verbocentrične koncepcije stavka izpostavil tudi vprašanje, ali je zgradbeno središče stavka glagol ali povedek. Pri vzpostavljanju razmerja med glagolsko in povedkovo vezljivostjo je bilo izhodiščno vodilo, da vezljivost izhaja iz glagolskega pomena: pomensko izpraznjen glagol ne more biti nosilec vezljivosti. Samostalniške in pridevniške besede ob nepolnopomenskem *biti* pa so po Tesnièreju del povedja, in ne samostojni udeleženci, kot so to prvotno trdili predvsem predstavniki nemške vezljivostne teorije. Tako zazna tudi neudeležensko po-

vedkovodoločilno vezljivost (la valence supplémentaire) – lahko bi jo imenovali tudi notranja povedkova vezljivost. G. Helbig in W. Schenkel in drugi so svoje stališče utemeljevali z opozarjanjem na neenotnosti, npr. *Mo  je mlad : Mo  je kovač*, kjer naj bi *kovač* ohranil delovalniške lastnosti. Sporni so bili tudi primeri *Znamenje je opomin : Znamenje opominja*.

Tako  e na podlagi Tesni rjeve vezljivostne teorije lahko izpostavimo razmerje med povedkovodoločilno vezljivostjo (la valence supplémentaire) z neudeleženskimi določili in med glagolsko vezljivostjo z udeleženskimi določili (la valence du verbe).

2.2.2 Nem ska vezljivostna teorija

Tesni rjeva teorija o aktantih je zelo kmalu naletela na odzive in bila tudi kritično obravnavana v nem ski vezljivostni teoriji, predvsem pa je bila dobro izhodi e za nadaljnji razvoj na področju vezljivosti (H. J. Heringer (1967), G. Helbig in W. Schenkel (1969), K. Brinker (1977), U. Engel (1970)). Izidi vezljivostnih slovarjev, predvsem G. Helbiga in W. Schenkla, so konec šestdesetih in v sedemdesetih letih dokazali tudi praktično uporabnost dotedanje teoretične obdelave vezljivostne problematike.⁵⁶

Tako z jezikovnoravninsko opredelitvijo vezljivosti G. Helbig dopolnjuje Tesni rja. Ločuje logično vezljivost, ki je zunajjezikovno razmerje med vsebinami predmetnosti, od pomenskosladdenjske vezljivosti, ki je zunanje in notranje motivirana s tem, da ugotavlja pomenske vrednosti besed in možnost smiselnega povezovanja med njimi oz. razvrstitvene/kombinacijske zmožnosti določenih besednih pomenov ali semov, in od struktumoskladdenjske vezljivosti, ki je izrazna podoba prejsnjih dveh vezljivosti in označuje število vezljivostnih mest, določa slovnične lastnosti določil, ter s tem opozarja na skladdenjskofunkcijske lastnosti in posebnosti posameznih jezikov. Pomembna je Helbigova ugotovitev, da je potrebno vezljivost vedno obravnavati kompleksno (tj. triravninsko), tudi ko se pri opisu omejujemo samo na eno vrsto vezljivosti. Saj je v vzročno-posledicnem razmerju vezljivostnih pojavov skladdenjska vezljivost samo linearnomehani ni način ubesedovanja logično-pomenske vezljivosti. Gre namreč za medsebojno pogojene, samo metajezikovno ločljive pojme. Na ve ravninskost obravnave vezljivosti opozarjajo tudi W. Bondzio (1969) in H. J. Heringer (1967), in hkrati s tem zlasti na nujnost uzave enega in urejenega medravninskega povezovanja vezljivostnih pojavov.

V nasprotju s svojimi zgodnjimi trditvami, da je vezljivost predvsem skladdenjski fenomen, ki ni neposredno odvisen od pomena, Helbig pri vezljivostni obdelavi nem skih glagolov izhaja iz struktumoskladdenjske vezljivosti,⁵⁷ ki jo dopolnjuje s pomenskimi omejitvami med glagolom kot nosilcem vezljivosti in med udeleženci. Ti udeleženci oz. določila zapolnjujejo ali bi mogla zapolniti odprta skladdenjska mesta. Takšna zapolnitev razpoložljivih skla-

⁵⁶ Na to opozarjajo prakti nouporna dela *Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwarts-sprache* (1978, 21981) in *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben* (1969) G. Helbiga in W. Schenkla, in slovar K. E. Sommerfeldta / H. Schreiberja *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive* (1977, 21980).

⁵⁷ Takšno pomensko- in struktumoskladdenjsko vzajemno dopolnjevanje potrjujejo tudi študije U. Engela (1970), medtem ko npr. W. Bondzio (1969) izhaja iz pomensko-logične ravnine, ki je mi ljenjska/nejezikovna, saj pomenska razmerja oz. njihovo uresničitev označuje kot motivacijsko in oblikovno osnovo stavkov in drugih skladdenjskih zvez. Pomenska razmerja pa prek skladdenje in oblikoslovja vplivajo tudi na intonacijo.

denjskih mest je določena/usmerjana na osnovi /ne/kompatibilnosti oz. /ne/združljivosti, ki je med pomenskimi lastnostmi nosilca vezljivosti in pomenskimi lastnostmi možnega udeleženca, kar pomeni, da se izločajo udeleženci s pomenskimi lastnostmi, ki jih nosilec lastnosti ne sprejema.

Pri slovarskem prikazu glagolske vezljivosti G. Helbig ločuje tri stopnje: 1. številčna določitev določil, 2. oblikoslovnoskladenjske lastnosti določil: odtod tudi delitev določil U. Engela na sklonska določila in na določila, in 3. razmerja med glagolskimi pomeni in pomeni določil. Delovalnike pa Helbig ločuje glede na a) skladenjsko vlogo (obvezni/obligatorni : neobvezni/fakultativni), b) skladenjsko-oblikoslovno predstavitev (osebki v tož., daj., rod., in v predložnih sklonih) in c) pomenske lastnosti (človeško+/-, živo+/-, abstraktno/konkretno). V teh treh stopnjah lahko predstavimo vezljivost glagolov, pridevnikov in samostalnikov. Prav širjenje vezljivostnih zmožnosti še na pridevnike in samostalnike oz. t. i. vprašanje vezljivostnega obsega pa je po Helbigu ena izmed osnovnih teženj sodobnih teorij o vezljivosti. Največ jezikoslovcev, med njimi H. Brinkmann, P. Grebe in W. Bondzio, prisojajo vezljivostne lastnosti še samostalnikom in pridevnikom.

Helbig ugotavlja veliko število dvo- in trovezljivih glagolov. Pri pridevnikih, kakovostnih in vrstnih, pa naj bi prevladovali večinoma enovezljivi, le kakovostni pridevniki so tudi dvovezljivi. Glede na število upoštevanih udeležencev lahko pri pomenskoskladenjski vezljivosti govori o absolutni/popolni ali relativni/delni pomenskoskladenjski vezljivosti. To je pomembno pri ločevanju pomenov in podpomenov v okviru leksemov – različni pomeni istega leksema imajo, glede na prevladujoči leksemski pomen z absolutno/popolno vezljivostjo, tudi različno relativno/delno pomenskoskladenjsko vezljivost.

Pri nadrejenih besedah oz. pri nosilcih vezljivosti lahko govorimo tudi o t. i. aktivni/centrifugalni ali sredobežni vezljivosti proti vezljivostnim udeležencem s t. i. pasivno/centripetalno ali s sredotežno vezljivostjo.⁵⁸ Tako je npr. pridevnik v povedkovniški vlogi nosilec vezljivosti (Valenzträger), osebkov/predmetni samostalnik pa vezljivostni člen (Valenzpartner); pridevnik v prilastkovni rabi je vezljivostni člen, jedrni samostalnik pa nosilec vezljivosti.

2.2.2.1 Pri upoštevanju glagolskopomenske usmerjenosti in pomensko-skladenjske vezljivosti G. Helbig ločuje med a) pomensko-skladenjsko obveznimi delovalniki oz. določili (Aktanten, Mitspieler, Ergänzungen) in med b) pomensko-skladenjsko neobveznimi dopolnili oz. 'dodatki' (freie Angaben). Med slednje uvršča tudi proste prislove, ki so na meji med vezljivostjo in družljivostjo, in so lahko b₁) še vezljivostno možni členi oz. določila; to so krajevni prislovi z izbranimi/določenimi pomenskimi omejitvami, ali pa b₂) že vezljivostno neodvisni členi oz. dopolnila, npr. vzročni prislovi.

Po posamostaljenju ohranijo vezljivost osnovnega glagolskega pomena samo izgagolske

⁵⁸ Pojma sredobežna in sredotežna vezljivost srečujemo v delih ruskih jezikoslovcev (L. N. Zasorina, V. P. Berkov (1961: 133), B. A. Abramov (1966: 34–44)) in njune izrazne različice kot aktivna vezljivost in pasivna vezljivost. Pojem vezljivosti razširijo, tako da jo definirajo kot potencialno povezanost istovrstnih jezikovnih enot, tudi manjših od besede, npr. morfemov/fonemov. Na oblikoslovni ravni je po mnenju ruskih jezikoslovcev sredobežna vezljivost neobvezna, sredotežna vezljivost pa obvezna. S stališča besednih pomenov imajo besede s t. i. relativnim pomenom obvezno sredobežno vezljivost, besede z absolutnim pomenom pa imajo samo neobvezno sredobežno in sredotežno vezljivost.

tvorjenke z besedotvornim pomenom dejanja (De = glagolniki), medtem ko so izglagolske tvorjenke, ki izražajo rezultat/predmet/sredstvo dejanja (Rd/Pd/Sd), že predmeti, in zato spremenijo tudi osnovno glagolsko vezljivost.

2.2.3 Češka in slovaška vezljivostna teorija

Helbigovo vezljivostno teorijo dopolnjujeta češka in slovaška vezljivostna teorija s predstavniki F. Kopečným, J. Kořenským, P. Adamcem, F. Danešem, H. Běličovo, J. Kačalo, E. Páležem idr., ki sta nam zaradi jezikovne sorodnosti bližji in zato uporabnejši. Daneševo delo (1987) mi je bilo pri analizi gradiva tudi metodološko vodilo. F. Daneš (1957: 17) je namreč že v petdesetih letih opozoril, da je potrebno pri vezljivosti upoštevati pomensko, skladijskofunkcijsko in izrazno ravnino. Sodobnejši problemski pristop k razmerjem pomenskosciladensjske in strukturosciladensjske vezljivosti, npr. vprašanje obvezno izraženih okoliščin in /ne/izraženosti delovalnikov ipd., je v delih P. Sgalla (1986a, b), E. Hajičové (1975, 1983), J. Panevové (1975) idr. Našteti avtorji zagovarjajo dosledno večravniškost obravnav, pri čemer je v razmerju med obliko in pomenom, pri večpomenskosti slovničnih oblik, pomembno načelo t. i. nesomerne dvojnosti (asimetričnega dualizma).

2.2.3.1 že leta 1943 je E. Pauliny⁵⁹ z delom *Štruktúra slovenského slovesa* razvijal teorijo glagolske intence in tako izpostavil razmerje intenca (usmerjenost povedja) : valenca (vezljivost). To je eden od prvih poskusov oblikovanja vezljivostne teorije z izhodiščno tezo, da če sprememba intence glagolskega dejanja poteka v okvirih enake/nespremenjene intence vrednosti, ostaja intenci tip glagola nespremenjen, npr. *Pripovedovalec je zabaval poslušalstvo ves večer : Poslušalstvo se je s pripovedovalcem zabavalo ves večer*. Tako glagolom z isto vezljivostno sposobnostjo prisojajo enak vezljivostni potencial in znotraj strukturosciladensjske vezljivosti enak slovnični stavčni vzorec.

Češka vezljivostna teorija, npr. I. Němec (1980: 45–46) in J. Filipec in F. Čermák (1985: 145–148, 246), ločuje med vezljivostnim potencialom / pomensko zmogljivostjo, ki izhaja iz pomenske usmerjenosti posameznega leksema, med pomensko vezljivostjo, ki poudarja pomenska razmerja, predvsem posebnosti stalnih besednih zvez, in med slovničnofunkcijsko vezljivostjo. Po E. Paulinyju povzemam še a) intenci stavčno zgradbo, ki je omejena z intenco glagolskega dejanja⁶⁰ in b) pomensko stavčno zgradbo, ki poleg glagolskih intencičnih pomenov zaobjame tudi neintencične pomene. Pauliny uvaja kategorialne pomenske komponente z dinamično razporejenosti v času in prostoru v smislu glagolske intence in subkategorialne pomenske komponente, ki so le natančnejša opredelitev kategorialnih pomenskih komponent v smislu določitve /ne/usmerjenosti glagolskega dejanja, dejavnosti ali stanjskosti ipd., in c) vsebino stavka, ki poleg kategorialnih in subkategorialnih pomenskih komponent vključuje še individualne komponente.

Razvila se je teorija minimalne popolnosti stavka (Kořenský 1984: 59), ki zaobjema glagol-

⁵⁹ Pri oceni dela E. Paulinyja *Štruktúra slovenského slovesa* (*Štúdiá lexikáлно-syntaktická*) je J. V. Bečka v jezikoslovni reviji *Český časopis filologický* (Praha, 1944/45, III/1, 20–23) opozoril tudi že na hkratni pomensko-skladenski vidik Pavlinyjeve obravnave glagolske vezljivosti, ki pa pri razlagi glagolske vezljivosti še ni neposredno izražen.

⁶⁰ J. Ružička (1968a: 115–117) glede na tvorbo stavčnih vzorcev govori o glagolih z najmanjšo pomensko- in strukturosciladensjsko omejitvijo, npr. *Mladi vadijo za sprejem*, in o glagolih z največjo pomensko- in strukturosciladensjsko omejitvijo, npr. *Mladi radi hodijo plesat*.

sko intenco ali glagolskopomensko usmerjenost v pomenskem stavčnem vzorcu na pomenski ravnini, ki mu na skladenjskofunkcijski ravnini ustreza slovnični stavčni vzorec. Obveznovezljiva določila pa skupaj z določenim glagolom predstavljajo slovnično jedro stavka.

2.2.3.1.1 Znotraj glagolske pomenskoskladenjske vezljivosti je predstavljena tudi udeleženska hierarhija oz. hierarhija pomenske valence. H. Běličová (1982: 82) označi sklone glede na intenco/usmerjenost: imenovalnik je vedno intenčni/usmerjevalni sklon, tožilnik je navadno intenčni sklon, dajalnik je sobesedilno intenčni sklon samo v zvezi z neakcijskim povedkom. Tudi F. Miko (1983: 23–28) teorijo intence prenaša na sklone, ki jih deli na intenčne in neintenčne/okoliščinske. E. Pálež (1990: 30–48) pa je teorijo globinskih sklonov Ch. J. Fillmoreja⁶¹ podrobno obdelal na slovaškem gradivu, in zaradi sorodnosti jezikov posredno predstavil oz. nakazal tudi problematiko v slovenščini. Udeleženci nastopajo v različnih udeleženskih vlogah, vendar so te pomenske vloge ali t. i. globinski skloni posameznih udeležencev neodvisne od površinske zgradbe povedi. Tako E. Pálež po zgledih češke in anglo-ameriške literature iz osemdesetih let loči t. i. obvezne pomenske sklone v sedem procesnih/dogajalnih skupin: materialna dogajanja, govorna dogajanja, dogajanja zaznamovanja/sprejemanja, razpoznavna dogajanja, čustvena dogajanja, dogajanja poudarjanja značilnosti, dogajanja istovetenja/enačenja. Z dogajalnimi skupinami je izpostavljena glagolska pomenska usmerjenost (glagolska intenca), ki je bila merilo za oblikovanje naštetih sedem glagolskih pomenskih skupin.

Za pomenskoskladenjsko obvezne udeležence so v slovaški literaturi uporabljana določila, dopolnila pa so uporabljana širše, za vse pomenskoskladenjsko /ne/obvezne udeležence – vendar je raba /ne/obveznosti s pomenskoskladenjskega vidika nedosledna.

Ločevanje med pomensko usmerjenimi/obveznimi določili in med prostimi dopolnili J. Pa-nevová (1975) uvaja in preizkuša s tremi merili: a) pomenska obveznost določenega tipa določil pri določenem glagolu, b) možnost kombiniranja vseh glagolov z določenim določilom in c) možnost kopičenja določil določenega tipa pri istem glagolu. E. Hajičová (1975: 30) pa prikazuje glagolsko vezljivost z upoštevanjem razmerja med pomenskoskladenjsko in funkcijskoizrazno vezljivostjo. Pomenskoskladenjska vezljivost je vedno smiselna oz. so po Sgallu (1986a: 119–127) vsa skladenjska razmerja v t. i. globinski oz. pomenski stavčni zgradbi, ki je izhodiščna/najvišja ravnina skladenjskih pomenov, leksikalno pogojena in osmišljena, zato tudi obvezna. Po mnenju E. V. Padučeve (1974: 43) lahko upravičeno govorimo tudi o neobvezni pomenskoskladenjski vezljivosti le v primeru dodanega glagolskega pomena, npr. *On kósi v kuhinji : Kuhinja je kraj, kjer on kósi* ali v primeru okoliščin glagolskega dejanja, ki so tudi leksikalno osmišljene, npr. *On hitro teče* ipd. Ruska vezljivostna teorija je takšno neobvezno pomensko vezljivost oz. nedelovanje glagolske usmerjenosti poimenovala z »nemotivirovanoe glagol'noe upravlenie« (Krjučkova 1979).

2.2.3.1.1.1 Razmerja med pomenskoskladenjskimi vlogami udeležencev so določana s povedjem. Tu je potrebno omeniti še Daneševo (1987: 75–84) delitev povedkov na pet skupin po razločevalnih lastnostih: dinamičnost/statičnost, mutacijski/nemutacijski, razčlenjeni/ne-

⁶¹ Ch. J. Fillmore (1968: 24–25) ločuje vršilca dejanja (Agentive (A)), orodje dejanja (Instrumental (I)), prejemnika/prizadeto (Dative (D)), rezultat dejanja (Factitive (F)), mesto dejanja (Locative (L)) in predmet dejanja (Objective (O)), ki ima najsplošnejši pomen.

razčlenjeni, akcijski/neakcijski z enim udeležencem/z več udeleženci. Osnovna delitev povedkov je na statične in dinamične, dinamični procesi pa se delijo na enostavne in mutacijske. Mutacijske procese F. Daneš deli na a) nerazčlenjene (pri nas enodelne stavčne povedi) *Zmračilo se je*, b) enovezljive akcijske in neakcijske *Fant se je navadil na hojo : Voz se je razmajal*, c) dvovezljive akcijske in neakcijske *Mož je podrl drevo : Pes je podrl vazo*, č) večvezljive akcijske in neakcijske *Pepe je vzel očetu nož : Pepe je izgubil očetu nož*. J. Kačala (1982, 1989) pa ločuje štiri intencne/usmerjevalne tipe glagolov: a) osebko-predmetne (-V-; *kositi*), b) osebko (-V; *iti*), c) predmetne (V-; *žejati*), č) brezudeleženske (V; *pršeti*). Glagol določa smer intence oz. glagol usmerja dejanje. Glagolsko intencno oz. usmerjevalno vrednost pa spreminja⁶² na tri načine: a) iz osebkovega glagola naredi osebko-predmetni glagol, s tem pa prvotno prislovnodoločilna predložna zveza postane vezavna, npr. *Pripeljali so se z avtom : Pripeljali so se s prijatelji*; b) isti glagol, npr. *zasipati*, ima lahko različno usmerjevalno vrednost: osebko-predmetno v *Delavci zasipajo jamo*, in predmetno v *Tam jih je zasipalo*; c) besedotvorna obrazila lahko spreminjajo glagolsko usmerjevalno vrednost, npr. *Tone je šel domov : Tone je obšel znanca*. Čeprav stavčnočlensko prekrivanje ali nejasno razločevanje med predmeti in prislovnimi določili razlaga kot nekaj jezikovnosistemske povsem naravnega, skuša tisto, kar je neposreden rezultat oz. posledica glagolskega dejanja, stavčnočlensko označiti kot predmet. Vsa sredstva, lastnosti in okoliščine dejanja pa označuje kot prislovna določila. J. Kačala se na primeru, ki ga za ponazarjalnega lahko uporabimo tudi v slovenščini, *Náštevník odišiel z domu bez čiapky* 'Obiskovalec je odšel iz hiše brez kape', sprašuje, ali je *bez čiapky* 'brez kape' prislovno določilo, predmet ali povedkovo določilo – ugotavlja, da bi bilo lahko vse troje. Vendar se po pretvorbi zgornjega stavka v priredno stavčje *Návštevník odišiel z domu a bol (pritom) bez čiapky* odloči za povedkovo določilo. Zgornji primer *Obiskovalec je odšel iz hiše brez kape* lahko v slovenščini pomensko enakovredno nadomestimo z vzrokom *Obiskovalec je pustil/pozabil kapo v hiši*, s tem pa odpade tudi (posledična) predložna zveza *brez kape*, ker je *brez* del glagolske predložne zveze *oditi brez, kapa* pa obvezni predmet. Sicer J. Kačala sprejema Oravčevo⁶³ delitev predmetov na prizadete, izidne, ciljne, vsebinske, razmerne. Pri nas je Oravčevo sklonsko teorijo (1967) že predstavil J. Dular (1982: 117).

2.2.3.1.1.2 že v začetku petdesetih let se srečamo z vzorčnimi primeri (prim. Kopečný 1952, 1962), ki jih potem povzemajo tudi druge slovanske slovnice, npr. *Bydlet v malém domku* 'Stanoval je v majhni hišici', s stališča glagola razloženo kot pomensko neločljiva okoliščinska razmerja. V okviru okoliščinskih vezav je izpostavljeno ločevanje med prislovnodoločilno vezavo v *Dívat se nad dveře/pod dveře/za dveře* 'Gledati nad vrata/pod vrata/za vrata' in predmetno vezavo v *Dívat se na dveře* 'Gledati vrata'. Pri istem glagolu pa sta posredno predstavljeni tudi različni skladenjski vlogi predloga, npr. *Přistoupit k oknu* (prislovno določilo) : *Přistoupíme ke svým plánům* (predmet). Kopečný večini indirektnim/posrednim dajalniškim vezavam in večini predložnim vezavam prisoja prislovnodoločilne lastnosti. Glagole oz. povedke z orodnikom pa deli na glagolske skupine s predmetnim orodnikom, posebno, če je to edina glagolska vezava, in na glagolske skupine s prislovnodoločilnim orodnikom.

⁶² J. Popela (1968: 199) v zvezi s spremembami intence govori tudi o nevtralizaciji glagolske intence, npr. *Jaz ne spim v Meni se ne spi*.

⁶³ Iz dela J. Oravca, *Vázba slovíes v slovenčine*, Bratislava, 1967.

2.2.3.1.1.2.1 V osemdesetih letih so natančneje predstavljeni prislovi in predložne samostalniške zveze kot okoliščine s skladenjsko vlogo vezavnih ali primičnih določil, npr. *Leži v pokoji* (kje?) 'Leži v sobi', *Postavit stůl doprostřed pokoje* (kam?) 'Postaviti stol v sredo sobe', *Vystoupit z tramvaje* (od kod?) 'Izstopiti iz tramvaja', *Přejít po moste* (kod?) 'Iti po mostu': *Nakoupit brambory* (cilj) 'Nakupiti krompir': *Voda (mu) sahala vysoko/ až po ramena* (mera) 'Voda mu je visoko segala/do ramen': *Přednáška trvala dve hodiny* (količina časa) 'Predavanje je trajalo dve uri': *Počínat si obratně/ jako hlupák* (način) 'Ravnati spretno/kot neumnež': *Vyšší organismy se vyvinuly z nižších* (izvor) 'Višji organizmi so se razvili iz nižjih'.

2.2.3.1.1.2.1.1 Znotraj predložne samostalniška zveze v orodniku pa moramo ločiti, ko je udeleženec a) orodje: *Bobnati s prsti* – obvezno predmetno določilo – pomenskorazločevalno: *Bobnati (po bobnu) s paličkami* – neobvezno predmetno določilo; b) snov: *Pokriti z barvo* – obvezno predmetno določilo – pomenskorazločevalno: *Pokriti streho s slamo* – neobvezno predmetno določilo; c) posrednik: *Spoprijateljiti se s konjem* – obvezno predmetno določilo: *Spoprijateljiti se z Janezom* – obvezno predmetno določilo: *Spoprijateljiti se s tečajem* – prislovnodoločilno dopolnilo.

E. Hajičová (1975: 19–20) postavlja orodje v orodniku v vzročno-posledično razmerje z živim vršilec dejanja (ž+, navadno tudi č+) v imenovalniku. Tako npr. predložna zveza s *kamnom* v zvezi *razbiti okno s kamnom* nujno zahteva tudi vršilca dejanja, šele tako dobimo smiselno izraženo sporočilo *Janez (č+) je razbil okno s kamnom* proti primerom *Veter (ž-) je razbil okno* in *Okno se je razbilo*. So pa primeri, ko je vršilec dejanja (Vd) kot logični udeleženec neizražen in na njegovo mesto – na mesto imenovalnika pride prvotni prizadeti predmet v vlogi nosilca dejanja/procesa, npr. *Obleka šumi*, *Čevlji škripajo*.

2.2.3.1.2 Razmerje med pomensko- in strukturoskladenjsko vezljivostjo M. Grepl in P. Karlík (1986: 165–166) razlagata s primarno diatezo – vršilec dejanja pomenske podstave stavka ima skladenjsko vlogo osebkva, in sekundarno diatezo – vršilec dejanja zaseda neosebkeve, tj. zanj drugotne skladenjske vloge, npr. v trpniku. E. V. Padučeva (1974: 41) ločuje še izhodiščno in izpeljavno diatezo, npr. *Premica seče krožnico* (izhodiščna diateza): *Premica in krožnica se sečeta* (izpeljavna diateza).

2.2.3.1.3 Nemška vezljivostna teorija s Helbigom in češka vezljivostna teorija sta se na začetku delno ločevali po delitvi določil na skladenjski ravnini, čeprav je šlo bolj za terminološke kot za vsebinske razlike. Po Helbigovi delitvi – obvezna in neobvezna/fakultativna določila, prosta dopolnila, in po češki vezljivostni teoriji – vezljiva obvezna in neobvezna/potencialna določila, nevezljiva dopolnila. Osebni zaimek *mu* bi v primeru *Razlaga (mu) tezo* opredelili kot neobvezno/fakultativno določilo (Helbig) ali kot neobvezno možno/potencialno določilo (češka vezljivostna teorija). Problemsko zanimivejše je takšno ločevanje delovalnikov ob glagolih premikanja – po F. Danešu (1987: 99): *Janez je izstopil iz vlaka* (obvezno določilo): *Janez se je vrnil domov* (neobvezno/možnostno določilo): *Vrnil se je s poti / popoldne / dobre volje* (prosto prislovnodoločilno dopolnilo – po Danešu nevezljivo dopolnilo). Pozneje, v delih po letu 1990 (prim. Pala – Ševeček 1997), s postopnim razčiščenjem vezljivostnih razmerij, pa se je češka teorija terminološko izenačila z nemško. Vezljivostno terminologijo po G. Helbigu povzema tudi hrvaška vezljivostna teorija (prim.

Samardžija 1986). V stavčni povedi ločuje vezljiva obvezna in neobvezna določila in nevezljiva prosta dopolnila, znotraj besedilne vezljivosti pa nujna in opustljiva določila.

2.2.3.1.3.1 Pri G. Helbigu se v primerjavi s češko vezljivostno teorijo postavlja vprašanje, ali je osebek v imenovalniku skladijsko obvezno določilo (po Helbigu) ali neobvezno dopolnilo (po Danešu in češki vezljivostni teoriji). Če je možna tvorba stavka samo z osebno glagolsko obliko, potem v okviru leve vezljivosti govorimo o besednih/morfemskih določilih.

2.2.3.1.4 Pomembne so tudi razprave Sgalla in njegovih sodelavcev (1986a, b), kako členitev po aktualnosti prek strukturoskladijske realizacije vezljivosti vzvratno vpliva na pomensko usmerjenost oz. vezljivost glagolov in tako spremeni usmerjenost istega glagola z istimi udeleženci.⁶⁴ H. Běličová (1982: 26) govori o »hierarhizaciji pomenske zgradbe stavka« oz. o »hierarhizaciji pomenske vezljivosti povedka«. Spet gre za vzajemno vplivanje pomenske, skladijskofunkcijske in izrazne ravnine jezika, npr. *Vyčerpāt vodu ze studny* > *Vyčerpāt studnu* 'Izčrpati vodo iz vodnjaka' > 'Izčrpati vodnjak', *Naložit cihly na vuz* > *Naložit vúz cihlami* 'Naložiti opeko na voz' > 'Naložiti voz z opeko'. Vprašanje je, kdaj se neobvezna/potencialna določila izpišejo in kdaj ne. Po Danešu (1987: 66-68) se neobveznega določila ne izpiše, če njegov pomen ne presega splošnoveljavne definicije, npr. *Vid bere* v pomenu 'bere nekaj, kar je sporočilo in nič več'. To je po Danešu t. i. splošni predmet, tudi minimalni predmet s posplošenim in zato izpraznjenim pomenom; J. Bresnan⁶⁵ pa ta pojav označi kot globinski predmet, ki ni izražen s slovničnim predmetom. Izpis določila ni obvezen tudi v primerih, ko je povedek sicer dvovezljiv, vendar z neobveznima/potencialnima določiloma, npr. *Mati (mu) je odpustila (žalitev)* = Os + (Os_{udaj}) + (Os_{ioz}). Nasprotno pa je potrebno (neobvezna) določila izpisati, ko le-ta natančneje določajo glagolski pomen – hkrati pa pomenskorazločevalna vloga neobvezna določila spremeni v obvezna, npr. *Vid bere knjigo/časopis/Nerudo/neke neumnosti*. Neizpis delovalniškega ali okoliščinskega določila pomeni, da je že z glagolom pokrit njun celotni pomenski obseg, kdaj samo z omejitvijo na določeno splošno razpravljanje, npr. *Vid že bere, Ta konj dobro vleče*. Glagol ima v teh primerih neaktualni pomen, ker je njegov pomen dejanja oslabel in je pospremljen samo s prislovnim določilom.

2.2.4 Ruske vezljivostne teorije

2.2.4.1 Apresjanov (1967) model *pomen* <-> *besedilo* temelji na oblikovanju slovnično pravih stavkov in na zmožnosti ugoditi pomenskim zahtevam besedila. Ju. D. Apresjan se v skladu s sodobnim pomenoslovjem osredotoča na pomen stavčne povedi in skuša postaviti standardna pravila za pretvorbo enih izrazov v druge oz. splošne pomenske ekvivalente (prim. njegovo pomensko razlago *dati* (1967:10)). Zato je avtor za natančno in enostavno razlago pojmov naravnega jezika izoblikoval umetni pomenski jezik z izhodiščnimi elementarnimi nedeljivimi znaki – semi, t. i. pomenskimi množitelji. Ta umetni pomenski

⁶⁴ O tem E. Hajičová (1975), zlasti od strani 33 dalje.

⁶⁵ Gl. P. Sgall (1986a: 57) navaja ugotovitve J. Bresnan iz dela *A Realistic Transformational Grammar V: Linguistic Theory and Psychological Reality*, Cambridge, 1978.

jezik ima tudi svoja skladijska pravila. Vsak besedni pomen naravnega jezika ni samo preprost seštevek nekakšnih elementarnih pomenskih množiteljev iz umetnega pomenskega jezika, ampak je že na določen način organizirana zgradba. Tako je proces nastanka besedila lahko predstavljen kot prevod iz umetnega pomenskega jezika v naravni jezik, proces razumevanja pa kot prevod iz naravnega jezika v pomenski. Uvaja umetni jezik Basic z zgradbo globinskih odvisnosti in s tem v zvezi interpretira Fillmorjeve globinske sklone in njihovo sprejemljivost v ruščini ter razmerja udeleženske vloge : udeleženci.

Vpliv skladnje na besedne pomene obravnava Ju. D. Apresjan tako, da besedam z vstavljanjem v posebno sobesedilo priložnostno spremeni pomen. Ugotavlja razmerja in odvisnosti med leksemskimi in skladijskimi pomeni določene besede. Razumevanje pomenov predstavlja z dvema leksikalnima funkcijama – na paradigmski osi funkcijo zamenjav, na sintagmski osi pa leksikalne parametre; v okviru glagolov ločuje še osnovne glagolske leksikalne parametre (polpomožnike tipa Oper₁, Oper₂, Func_{0/1}, Labor_{ij}) in druge glagolske parametre (to so polnopomenski glagoli). Pod pogojenostjo pomena – zanj je vsak pomen načeloma pogojen, vendar na različni stopnji, razumeva leksikalne in skladijske omejitve glede na sobesedilo, v katerem se uresničujejo določeni pomeni – npr. znotraj glagola *iti* pomen 'padati' obravnava kot leksikalno pogojen v *Dež/sneg gre*, pomen 'iti' pa kot skladijsko pogojen, ker lahko usmerja oz. določa samostalnik v dajalniku, npr. *Šljapa idjot jemu* v pomenu 'Klobuk mu pristoji'. Izkazalo se je tudi, da glagol s sposobnostjo usmerjati ta ali oni sklon še ne pridobi posebnih posplošenih značilnosti – tako npr. glagoli, ki se vežejo z dajalnikom, v ruščini ne izražajo bistvene pomenske splošnosti. Isto velja tudi za glagole, ki se vežejo z orodnikom, čeprav v ruščini razpadejo kar na vrsto zelo jasnih pomenskih skupin – Ju. D. Apresjan (1967: 32) našteje petnajst takšnih skupin. Nasprotno pa ugotavlja, da tudi različni skladijski položaji oz. določila označujejo glagole z zelo podobnimi pomeni, npr. *imet' dom* : *vladet' domom* v pomenu 'imeti dom'; *uvažat' bogotvorit' kogo-libo* : *preklanjat'sja pered kem-libo* v pomenu 'zelo spoštovati koga' ipd.

Potrjuje, da glagolski vid znotraj glagolske vezljivosti praviloma ne igra vloge. Izpostavi se samo v primeru, ko eden izmed členov nepredponskoobrazilnega glagolskega para dobi v stavku glede na svoj vidkoparni člen pomenskorazločevalno vlogo, tj. v določenem pomenu nastopa kot enovidski); enovidske posebnosti so tudi glagoli tipa *ustrezati*, *odlikovati se* ipd. Avtor opozarja še na glagole, pri katerih kategorija vida posega v njihovo pomensko zgradbo oz. je del njihove pomenske zgradbe – tj. glagolske pripone, npr. *bledeti*, *rdečiti*. Pomenskost glagolov preučuje glede na njegove skladijske lastnosti v stavčnih povedih, zato glede na merilo oblikovno polnih in pravilnih stavkov izpostavi dva tipa pravilnih stavkov, tj. a) standardni način izražanja misli, ki jih uporabljamo v govoru in b) pravilni stavki znotraj jezikovnega sistema. V stavkih pa Ju. D. Apresjan (1967: 43) ločuje obvezne in neobvezne položaje. Udeleženci v obveznih položajih skupaj z ustreznim glagolom oblikujejo predikativni minimum.

Večpomenskost skladijskih položajev po Apresjanu predstavlja vidno težavo, saj je uspeh opisovanja pomena s pomočjo skladnje odvisen od tega, v kolikšni meri lahko pomen zajamemo tudi z oblikovnimi sredstvi. Tako Ju. D. Apresjan priznava, da opis pomenov s pomočjo skladnje ne rešuje vseh nalog pomenslovja, vendar pa vseeno razreši kompleks bistvenih nalog, ki so povezane z ugotavljanjem različic in nespremenljivk. Za pomenslovje so najbolj zanimivi dovolj produktivni pomenski obrazci. Najbolj produktivni pomenski obrazci so v besednih zvezah z osnovnimi glagolskimi pomeni, najmanj produktivni

pa v besednih zvezah oz. frazah s frazeološko vezanimi pomeni (neproduktivni pomenski obrazci so idiomi). Avtor (1967: 94) našteje glagole⁶⁶ z neproduktivnimi pomenskimi obrazci, sèm sodijo predvsem glagoli premikanja, fizičnega delovanja in stanja, in glagole s produktivnimi pomenskimi obrazci, to so glagoli intelektualne in čustvene dejavnosti, izmenjave informacij, in tudi nefizičnih dejanj in stanj. Apresjanova oznaka produktivnosti ni binarna, kar pomeni, da so besedne zveze z načeloma neproduktivnimi in z načeloma produktivnimi obrazci povezane z obširno skalo prehodnih primerov. Poved *On b'jot lošad'* 'On bije konja' z jedrno zgradbo $Nn^1 V Na^2$ ima naslednje skladenjske različice: 1) razvita zgradba: $Nn^1 V Na^2$ po Nd^3 – *bit' lošad' po bokam*; $Nn^1 V Na^2 V Ni^3$ – *bit' lošad' nogami*; in 1.1) transformacija: $Nn^1 V Na^2 > Nn^2 V sja Ni^1$ – *lošad' pobita im*; $Nn^1 V Na^2 > Nn^1$ nanosit' $N(V)a$ – *nanosit' pobjo lošadi*; $Nn^1 V Na^2$ po $Nd^3 > Nn^1 V Na^2 v Na^3$ – *bit' lošad' v boka*; $Nn^1 V Na^2 > Nn^1$ po $V Na^2$ – *pobit' lošad'*.

Zgornja enostavčna poved in glagolske besedne zveze imajo sedem skladenjskih oznak. Manjše število možnih skladenjskih oznak pa ima glagol *bit'* npr. v povedi *Armija b'jot vraga*.

V okviru slovničnofunkcijske in površinskoizrazne glagolske vežljivosti je Ju. D. Apresjan (1967: 118–124) za ruščino izoblikoval tipologijo štiriinosemdesetih vzorčnih/osnovnih jedrnih glagolskih zvez. Posredno, z zgledi, so predstavljeni tudi tipični glagoli za posamezno jedrno zvezo, vendar kljub tipski predstavitvi niso pokomentirane lastnosti/posebnosti vseh pomenskih skupin vključenih glagolov. Jezikovnoravninska sistematizacija vežljivostnih pojavov je popolnoma dodelana, tako ločuje pomensko /ne/obvezne udeležence proti skladenjsko /ne/obveznim udeležencem. Avtorju se tako izoblikuje devet tipov, ki združujejo pomensko- in strukturnoskladenjsko vežljivost (1967: 155). S stališča skladenjske reorganizacije udeležencev pri poprivedljanju in posamostaljanju glagolov pa je predvsem primerjalno zanimivo poglavje o sprevačanju – konverzne in sinonimne pretvorbe (1967: 136–152).

2.2.4.2 Znotraj skladenjske teorije R. A. Budagov (1973: 3–15) opozori na razmerja med skladnjo posameznega jezika : skladnjo sorodnih jezikov : tipološko skladnjo. Pomembno je spoznanje, da je skladnja sorodnih jezikov kljub zelo podobnemu oblikoslovju različna. Ne moremo trditi, da različnost skladenjskih zgradb ne bi imela nobenega vpliva na logiko in pomenoslovje. Avtor celo trdi, da skladnja neodvisno od leksike razpolaga s svojimi vsebinskimi kategorijami. Dokaz za to naj bi bili npr. predlogi, ki nimajo leksikalnega pomena, imajo pa svoje skladenjske vloge in zato tudi skladenjske pomene. Drobljenje skladenjskih kategorij na podkategorije dokazuje, da v skladnji ni splošnih receptov, zato je nujno analiziranje posameznih jezikov, skupin sorodnih in nesorodnih jezikov. Skladenjsko pomenoslovje je tesno povezano s t. i. globinsko skladnjo, njegova osnovna enota pa je smiselni stavek ali pomenski model stavka.⁶⁷

⁶⁶ Teoretično sicer neinovativna, zato pa gradivno bogata je predstavitev glagolskih skupin in podskupin z vidika pomenske vežljivosti M. L. Krjučkove (1979: 93). Dobra iztočnica za razmišljanje je njena ugotovitev, da se z razvojem jezika najbolj in tudi najhitreje spreminja prav glagolska vežljivost.

⁶⁷ Bogatejšo terminologijo o tem ima O. I. Moskal'skaja (1974: 37). Ista avtorica (1973: 34) pomensko zgradbo stavka enači s (stavčno) globinsko zgradbo, ki se (posredno) uresničuje v površinski zgradbi stavka, ali pa kar v več površinskih zgradbah stavka. Neposredne povezave med pomen-

2.2.4.2.1 V okviru trojnega odnosa v skladnji – oblika : vloga : pomen opozori na pomen-skorazločevalno vlogo sklonov tudi V. A. Ickovič (1982: 29–30, 36–41), ko ugotavlja, da je izbira sklona znotraj določene glagolske skupine odvisna od pomena predmeta, npr. v skupini glagolov kot *čakati, pričakovati, prositi, hoteti, iskati se* se predmeti s konkretnimi pomeni izražajo s tožilnikom, predmeti z abstraktnimi pomeni pa z rodilnikom, čeprav se ta sklonska pomenska razločevalnost s prevlado tožilnika zabriše. Primeri kot *Mačka ne je gnjati* – splošnoveljavno: < *Koška ne jest vetčiny* proti *Mačka ne je gnjat* – trenutno: < *Koška ne jest vetčinu*, in pa normirana uporaba rodilnika ob zanikanih glagolih, ki jo sodobna jezikovna raba ne potrjuje vedno, so dobra iztočnica za podobne analize v slovenščini. Vsekakor pa je pri obravnavi uporabe sklonov potrebno ločevati med prednostnimi skloni in obveznimi oblikami. V okviru /ne/predložne uporabe istega sklona se pokaže tudi pomembna vloga slovnične kategorije živosti (človeškosti), v kateri se prepletajo slovnična in pomenska merila, npr. *Vam poslana knjiga (ž-)* : *K vam poslana gostja (ž+)*.

2.2.4.3 Terminološko važno in pomembno zaradi obdelave razmerja leksika : skladijska vezljivost je delo E. V. Padučeve *O semantike sintaksisa* (1974). Pri obravnavi enojne, dvojne in trojne pomenskoskladijske vezljivosti opozori na razlikovanje med pomenom oz. pomeni leksema v nasprotju z omejitvijo zgolj na slovnične lastnosti leksemov, t. i. izbirne omejitve povedkov – tu gre za omejitve na posamezne skladijske tipe znotraj določenega leksemskega pomena.

E. V. Padučeva uporablja a) skladijski tip za določitev skladijskih funkcij določenega leksema, b) skladijski model vezljivosti pa označuje vse vezljivostne možnosti, ki jih omogoča določen leksem. Tako bi bilo dobro ločevati med vezljivostjo glagolov in drugih (predvsem izglagolskih) besed in vezljivostno razvitostjo različnih besednih vrst sploh.

Polje glagolske pomenske vezljivosti je v ruski vezljivostni teoriji (Prokopovič idr. 1981: 51) označeno tudi s poimenovanjem leksikalno-pomenska omejenost odvisnih besed. E. L. Ginzburg (1979: 238) definira tudi término vsebina vezljivosti, ki vključuje vse pomenske sestavine osrednje besede kot vezljivostnega jedra in njeno (besedno) pomensko vezljivostno polje.

2.2.4.3.1 A. V. Bondarko (1971: 98) izpostavi tudi razmerje informativno logični jezik – idealni vzorec jezika, ki v pomensko zgradbo vključuje največje število različnih povedij z različnimi udeleženci : lastni jezikovni pomen (Sgall idr. 1986a: 77).

Pri obravnavi glagolov pa je potrebno upoštevati tudi opise t. i. funkcionalno-pomenskih kategorij glagolov, kar A. V. Bondarko (1971: 109) izpeljuje iz preučevanja funkcijsko-pomenskih razmerij med besednimi vrstami in iz svojih razlag razmerij pomen : smisel, vsebinski plan besedila : smisel besedila. Zgledi kot *Imate vžigalice? / Nimate vžigalice? (U vas jest' spički? / U vas njet spiček?)* imajo isti smisel in različen vsebinski plan. Pri obravnavi pomenske podstave (avtor uporabi besedo zgradba) stavkov pa Bondarko (1978: 43–46) izhaja iz češke vezljivostne teorije (P. Adamec, P. Sgall, E. Hajičová, F. Daneš), ki upošteva posebnosti konkretnih jezikov in njihovih stilistik. Npr. v zgledu *Učenec se uči v šoli (Učenik učitsja v škole)* sestavini pomenske podstave stavka kot osebek – učiteljski

---

sko zgradbo stavka in njegovo površinsko zgradbo torej ni, zato pomenske obravnave samo na osnovi površinskih zgradb ne more biti.

kolektiv in predmet – učenec nista ubesedeni, nakazujejo pa ju pomenska razmerja, izražena na površinskoizrazni ravnini določenega jezika (Bondarko 1978: 92).

2.2.4.4 Temeljito sistemsko predstavitev glagolske, pridevniške in samostalniške vezljivosti v ruščini z upoštevanjem tvorjenosti oz. besedotvorja, predvsem izglagolskih tvorjenk, ima tudi N. Ju. Švedova (1980). Pri glagolske vezljivosti ločuje t. i. močno in šibko vezavo; z močno vezavo označuje obvezno pomenskoskladenjsko vezljivost, s šibko vezavo pa označuje neobvezno pomenskoskladenjsko vezljivost. Pri obvezni vezljivosti govori o predmetnih in okoliščinskih določilih, pri neobvezni vezljivosti pa govori o prekrivanju predmetnih in določilnih/okoliščinskih razmerij. N. Ju. Švedova pri obravnavi vezljivosti, tako pomenske kot skladenjske, izhaja iz stavčnočlenske skladnje in zato tudi terminološko ostaja pri predmetnih in določilnih razmerjih. Izraz dopolnilo pa je nadpomenka za vsa odprta glagolska udeleženska mesta.

2.2.5 Vezljivost v anglo-ameriški literaturi

Upoštevanih je samo nekaj temeljnih anglo-ameriških del in slovníc, tudi sicer pogosto navajanih v slovenskih jezikoslovnih delih.⁶⁸

2.2.5.1 Teorija pomenske skladnje z dokazovanjem nezadostnosti samo površinskih opisov jezika (površinski izraz in pomen se ne prekrivata) želi čimbolj približati pomenske analize in globinsko/pomensko sestavo stavka⁶⁹. Nosilci pomenskoskladenjskih razmerij so glagoli. Ti določajo pomenskoskladenjske vloge udeležencev. Iz globinske sestave prek pretvorbenih pravil dobimo površinsko sestavo stavka s slovničnofunkcijskimi položaji in fonološkimi sestavinami. Od tod tudi poimenovanja in ločevanje med pomenskimi udeleženci in skladenjskimi udeleženci.

2.2.5.1.1 N. Chomsky je s *Skladenjskimi zgradbami* (1957) in s poskusi prevajanja pomena v izraz napovedal razvoj tvorbeno-pretvorbenega jezikoslovja. Z vezljivostnega vidika je navedel nekaj tez oz. kâr pravil prevajanja iz pomena v izraz, ki so oporna usmeritev pri odpravljanju pomenskih dvoumnosti in hkrati pri ugotavljanju vezljivostnih lastnosti določenega jezika. Tako ugotavlja, da če jedro besedne zveze zahteva ob sebi udeleženca npr. s pomensko vlogo prizadetega, mu s tem hkrati izbere tudi kanonično skladenjsko obliko, in tako globinska zgradba postane skladenjski zapis; pogoj za pravilno oblikovani logični zapis je, da vsak udeleženec lahko nastopa le v eni udeleženski vlogi. Pripisovanje globinskega sklona oz. udeleženske vloge poteka v globinski zgradbi, površinski sklon pa je dodeljen v površinski zgradbi, tako da površinski sklon in vrsta udeleženske vloge nista nujno povezana. Iz tega sklepa, da tudi površinska sestava in členitev vplivata na pomensko razlago stavka. Kot vezljivostno izjemo med glagoli navaja naklonske glagole (faznih ne), ker ne podeljujejo novih udeleženskih vlog – dokaz za to je npr. *Utegne deževati* ipd.

⁶⁸ Upoštevana so dela N. Chomskega (1957, 1986) in Ch. J. Fillmorja (1965, 1968, 1971) in slovnice *A University Grammar of English*, Hong Kong, ²⁷1993, in *A Comprehensive Grammar of the English Language*, New York, ²⁰1994 R. Quirka idr., in *An Introduction to Functional Grammar*, London, ³1994 M. A. K. Hallidaya.

⁶⁹ Gl. zbornik *Semantic Syntax*, urednik Pieter A. M. Seuren, Oxford, 1974.

2.2.5.1.2 Ch. J. Fillmore zagovarja hkratno obravnavo na pomenski, skladijsko-funkcijski in izrazni ravnini, in zato nujno tvorbeno-pretvorbena obravnavo vezljivosti. V nasprotju s Chomskym se osredotoča predvsem na opis globinske sestave. T. i. univerzalna bazična skladijska pravila omogočajo upovedovanje temeljnih pomenskih razmerij. Osnovni nosilci teh temeljnih pomensko- in strukturoskladijskih razmerij so glagoli; s tem se znova potrjuje Tesnièrejeva skladijska teorija. Razmerje med pomensko- in strukturoskladijsko vezljivostjo terminološko označuje s pomenskimi vlogami in s sklonskim okvirjem – to so skloni, ki jih površinskoizrazno določa glagolska beseda. Številni glagoli imajo glede na pomen lahko več sklonskih okvirov.

Razlikuje t. i. globinski sklon oz. udeleženska vloga, ki je del pomenskoskladijske vezljivosti, in površinskoizrazni sklon, ki spada v strukturoskladijsko vezljivost (Fillmore 1968: 21). Pomenskoskladijska vezljivost je zaobsežena s sklonskimi razmerji in s poljem skladijskih razmerij, strukturoskladijska vezljivost pa vključuje slovnično vlogo glagolske/povedkove sestave, ki določa različne položaje, potrebne za ustrezno uporabo določene vrste glagolov, in sklonske vloge.

V svoji sklonski teoriji Fillmore (1968: 24–25) ločuje vršilca dejanja (Agentive (A)), orodje dejanja (Instrumental (I)), prejemnika/prizadeto (Dative (D)), rezultat dejanja (Factitive (F)), mesto dejanja (Locative (L)) in predmet dejanja (Objective (O)), ki ima najsplošnejši pomen.

Jasno ločuje pomensko in površinsko sestavo stavka. Npr. osebek in predmet opredeli oblikovno kot kategorije površinske sestave, ki jih ne moremo razložiti pomensko, pokrivajo namreč lahko različna pomenska razmerja. Tako priznava samo imenovalniški osebek z udeleženskimi vlogami vršilca, prejemnika, koristnika, naklonjenega in obravnavanega oseba. Pri roditelju ločuje osebkovosvojilni in predmetni roditelj, ki pretvorbena nevtralizirata imenovalnik in tožilnik. Predvsem živi dajalnik je tesno (usmerjevalno) povezan z glagolskim dejanjem, tožilnik je pomenskoskladijsko najbolj univerzalen sklon, mestnik je statično in dinamično določen z glagolom, orodnik je kot neživa sila ali predmet vzročno povezan z glagolskim dejanjem.

Tako v okviru vršilskosti kot rezultativnosti in različne okoliščinskosti opozarja na hierarhizacijo udeleženskih vlog, ki je posledica pomenske soodvisnosti med glagolskim dejanjem/stanjem in udeleženci. Pri vezljivostnih vprašanjih je upoštevana tudi členitev po aktualnosti, vključena v logično podstavo⁷⁰, ki izraža razmerje med osnovnimi zgradbami jezika in predmetnostjo, in v pragmatično podstavo, ki izraža razmerje med povedmi in njihovimi sobesedili.

2.2.5.2 M. A. K. Halliday je predstavnik sistemsko-funkcijske slovnice. V nasprotju s Chomskym, ki pri jezikovni analizi poudarja jezikovne zmožnosti govorečih, opozarja na enakovredno pomembnost jezikovnega in nejezikovnega konteksta. Če je funkcijskost usmeritev, je sistemskost predvsem v poudarjanju medsebojne povezanosti jezikovnih ravnin in v preučevanju jezikovnih uresničitev/predstav. S tesno povezavo pomenske, skladijsko-funkcijske in izrazne ravnine je poudarjena tudi tesna povezanost pomenskoskladijske in strukturoskladijske vezljivosti. Vezljivost je predstavljena znotraj stavčne pomensko-

⁷⁰ O tem E. L. Keenan v članku *Two kinds of presupposition in natural language* v zborniku *Studies in Linguistic Semantics* (Ur. Ch. J. Fillmore, D. T. Langendoen 1971: 51).

sti – stavčne pomenske podstave in stavka kot sporočila. Tako z vidika stavčnopovedne in nadpovedne skladnje ločuje kar tri skladijske vloge osebk – slovnični, logični in psihološki (slednji je tema/izhodišče). Osebek definira kot slovnično obvezno določilo. Procese, udeležence in okoliščine opredeljuje kot pomenske kategorije, ki označujejo tri posplošene načine prevajanja oz. prestavitve predmetnosti v jezik. Z vidika glagolske vežljivosti pa so primerjalno zanimivi glagolski primitivi in leksikalizirani predložni glagoli (podrobnejši komentarji ob posameznih zgledih so v jedrnem delu).

3 VEZLJIVOST KOT POMENSKO- IN STRUKTURNOSKLADENJSKI POJAV

Obraavnava je vezljivost na **pomenski ravnini** (vezljivost glagolskih pomenov in posameznih glagolskih skupin) in na **skladenjskofunkcijski ravnini** (določitev vrste in števila glagolskih določil v okviru slovenskih slovničnih stavčnih vzorcev). Z vključitvijo izglagolskih samostalnikov in pridevnikov pa je upoštevan tudi tvorbeno-pretvorbeni vidik.

Obenem je obravnava preizkušanje ugotovitev danes že evropske vezljivostne klasike – nemške vezljivostne teorije (predvsem G. Helbiga), češke vezljivosti (eden pomembnejših predstavnikov je F. Daneš) in ruske vezljivosti (predvsem Ju. D. Apresjana in N. Ju. Švedove) na slovenskem gradivu (zbrano gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika) z upoštevanjem stilnih in zvrstnih posebnosti. Helbigova vezljivost se predvsem s pretvorbenega (besednozveznega) vidika dopolnjuje z ugotovitvami N. Chomskega in Ch. J. Fillmorja, aktualizira pa z novejšimi anglo-amerškimi študijami R. Quirka, S. Greenbauma in M. A. K. Hallidaya.

3.1 GLAGOLSKI UDELEŽENCI

Udeleženci so predstavljeni z vidika stavčne vezljivosti, tj. z vidika skladenjskih razmerij v prostem stavku: a) osebek – povedek, b) povedek – predmet, c) povedek – prislovna določila, z upoštevanjem č) odnosov znotraj zloženega povedka.

Iz izhodiščne stavčnočlenske vezljivosti je izpeljana tudi drugotna pretvorbena besednozvezna vezljivost.

Oblikoslovnoskladenjska oz. slovničnofunkcijska predstavitev UDELEŽENCEV v UDELEŽENSKIH VLOGAH se z razmerjem **dopolnila : določila** iz vezljivosti glagolov v povedju posplošuje tudi na vse izglagolske tvorjenke in na vse besede kot nosilke vezljivosti sploh.

3.1.1 Dopolnila

V najširšem pomenu besede so lahko predstavljena kot leksemi, ki izražajo časovna in prostorska razmerja.

V slovenskih jezikoslovnih delih z začetka osemdesetih let je bilo DOPOLNILO splošna oblikoslovnoskladenjska oznaka za vsako udeležensko vlogo, ki dopolnjuje tako glagolske pomene kot pomene drugih (izglagolskih in neglagolskih) nosilcev vezljivosti in družljivosti.¹

¹ a) Tako npr. pri J. Toporišiču (1982) še ni izrazne sistemskosti, zato tudi še ni prekrivnosti razmerij določilo : dopolnilo z vezljivo : družljivo. V okviru vezljivosti uporablja tako »predmetno dopolnilo« (57) kot »predmetno določilo« (60). b) J. Dular (1982) zaradi neločevanja vezljivostnih pojavov po jezikovnih ravninah enkrat piše o »pomensko obveznih dopolnilih« in »pomensko neobveznih določilih«, drugič pa o »prostih (nevezljivostnih) dopolnilih« in »predvidenih (vezljivostnih) dopolnilih« (54). Na splošno pa se poimenovanje DOPOLNILO kot vezljivostna in

Ne samo da še ni bilo natančnega ločevanja vezljivostnih pojavov po jezikovnih ravninah, tudi na skladenjskofunkcijski ravnini ni bilo hierarhičnega razmerja med splošno oblikoslovnoskladenjsko oznako in stavčnočlensko oznako oz. opredelitvijo določil.²

Danes velja, da sklonska in prislovna dopolnila zapolnjujejo prosta skladenjska mesta in tako uvajajo družljivost, medtem ko sklonska in prislovna določila označujejo vso vezljivost.

Ta natančnejša razmejitev je bila predlagana šele v drugi polovici osemdesetih let³ z a) definiranjem vezljivosti po jezikovnih ravninah in z b) definiranjem razmerja vezljivost : družljivost.

Brez natančnejše pomenske, skladenjskofunkcijske in izrazne razlage, ki vezljivost sistemsko in besedilno opredelijo, ne bi bilo mogoče ločevati med pomensko nujnimi/nenujnimi udeleženci in njihovimi udeleženskimi vlogami, in med skladenjsko obvezno-/neobvezno-vezljivimi določili in nevezljivimi dopolnili ter med izrazno neopustljivimi/opustljivimi sklonskimi/prislovnimi določili in prostimi dopolnili.

3.1.2 Določila

Določila so lahko a) pomensko vezana in omejena na pomen osnovnih skladenjskih vzorcev (besednih zvez/povedi) kot /ne/obveznovezljiva določila, ali pa so b) vezana na funkcionalno pomensko razmerje med govorečim, naslovnikom in besedilom kot t. i. besedilna /ne/opustljiva določila. Tako v prvem primeru, z vidika skladenjskih vzorcev, lahko govorimo o a) skladenjsko (navadno stavčnovzorčno) blokiranih kategorijah, v drugem primeru, ki spada na področje sporočanja, pa o b) pragmatično (besedilno) blokiranih kategorijah, s čimer upoštevamo tudi členitev po aktualnosti, posebnosti besedilne vezljivosti in pojav elipse (Kořenský 1979b: 73).

Besednovrstno so DOLOČILA najpogosteje samostalniške in pridevniške besede in prislovi, manj pogosto nedoločniki in namenilniki. Z oblikoslovnoskladenjskega vidika jih označujemo kot sklonska (samostalniška in pridevniška) določila, pri nedoločniških in namenilniških določilih govorimo o nekakšni skladenjski sinonimnosti s skloni, in kot nesklonska

---

nevezljivostna nadpomenka pojavlja na skladenjskofunkcijski in izrazni ravnini: »predmetna dopolnila«, »osebkovna dopolnila«, »predložnosklonska dopolnila« (55), »vezavna dopolnila« (114). c) Po ameriških in angleških jezikoslovcih (prim. R. Quirk in S. Greenbaum, *A University Grammar of English*, Hong Kong, 271993; R. Quirk uporablja poimenovanja kot 'osebkovna in predmetna dopolnila', 13–14) O. Kunst Gnamuš (1981a,b) v okviru dopolnil, ki so splošna oznaka in hkrati nadpomenka za vse udeležence glagolskega dogodka, ločuje »obvezna in neobvezna/prosta pomenska določila« v stavku in »leva/desna /ne/ujemalna pomenska določila« v besednih zvezah. Po S. C. Diku sestavo glagola in obveznih določil imenuje nuklearna predikacija, glagolski dogodek pa nadalje razširja s »prostimi pomenskimi določili« (46).

² Poljščina npr. za prislovna določila kraja/časa/načina uvaja stavčnočlensko oznako okoliščnik (okolicznik) kraja/časa/načina. Poljska vezljivostna teorija (*Gramatyka współczesnego języka polskiego, Składnia*, 1984) v okviru pomenske podstave povedi (PSPA – podstawowe struktury predykatowo-argumentowe) posebno na str. 255–256 tudi v zvezi s prislovi govori o pomenskopodstavnih udeležencih in o nepomenskopodstavnih izrazih (argumenty predykatów podstawowych in niepodstawowe wyrażenia predykatywne) v primerih kot *Marija sedi na ganku* : *Marija sežiga papir na ganku*.

³ Natančnejšo pomensko-skladenjsko razmejitev med določili in dopolnili v slovenščini ima M. Križaj Ortar (1989: 134).

prislovna določila. So izrazi, ki zasedejo napovedljiva skladenjska mesta (nasproti dopolnilom na prostih skladenjskih mestih). Stavčnočlensko pa so to osebk, obvezni predmeti in obvezna prislovna določila. V okviru povedka imamo še neudeleženska povedkova določila, ki so ob nepolnopomenskih glagolih del povedka oz. povedja.⁴ V povedkovo vezljivost so kot skladenjsko obvezne povedkove neudeleženske sestavine⁵ oz. kot nekakšni »dopolnilni povedki« (Orešnik 1994: 131–132) vključeni tudi povedkovi prilastki, npr. *Spoznali so ga /za krivega//kot dobrotnika : On se je vrnil /prestrašen//kot gospod/cel možak.*

3.1.2.1 Določila v sodobnem knjižnem jeziku

Oblikoslovnoskladenjska tipologija slovenske priglagoške, vezljivosti je narejena na podlagi oblikoslovnoskladenjskih lastnosti določil z upoštevanjem modelov skladenjskega okolja glagolov v nemškem, češkem in hrvaškem jeziku.⁶

V slovenskem jeziku ločujem pet osnovnih skupin določil, ki jih glede na oblikoslovnoskladenjske lastnosti še naprej delim v deset razredov (Dl₁₋₁₀):

a) ob polnopomenskih glagolih kot nosilci vezljivosti (zaradi vezljivostnih lastnosti so mednarodno označeni kot funktoři, ob katerih določila označujejo ustreznega udeleženca oz. njegovo udeležensko vlogo na skladenjskofunkcijski ravnini):

– sklonska⁷ določila (Dl₁₋₄): imenovalniška, tožilniška, roditeljska in dajalniška (besednovrstno so to samostalniške besede);

⁴ Vezljivostno obveznost DOLOČILA potrjuje tudi termin povedkovo določilo. O tem J. Dular (1982: 114): »/.../ Vezava pa pogosto nastopa že znotraj povedka, in sicer ali med splošnim pomožnim glagolom in samostalnikom v vlogi povedkovnega določila, npr. *Postal je predsednik*, ali med naklonskim ali faznim glagolom in nedoločnikom, npr. *Hočem/Začnem hoditi*.« Primerjalno koristno, tudi z vidika vrste določil, je ločevanje med pravimi primitivi, pravimi nepolnopomenskimi glagoli in polnopomenskimi glagoli v angleščini, prim. v *A Comprehensive Grammar of the English Language*, New York, 201994, 121–128.

⁵ V slovenski literaturi J. Dular (1982: 115) se v primeru povedkovnega prilastka govori o posredni/pogojni vezavnosti, ki ni posledica glagolske usmerjenosti, ampak samo skladenjske odvisnosti, in sicer nekakšne sinteze osebkevega/predmetnega ujemanja in povedkove vezave. Podobno še J. Orešnik (1992: 140): »Povedkov prilastek vstopa v skladenjsko vezljivost slovarske enote v svojem povedju /.../ taka slovarska enota brez povedkovnega prilastka /ima/ včasih drugačen pomen kakor ista slovarska enota z dodanim povedkovim prilastkom /.../.« Omeniti je potrebno opozorilo tudi avtorjevo na razlikovanje med povedkovimi prilastki in prostimi prilastki samostalniških udeležencev.

⁶ V vezljivostni literaturi sta se z modeli skladenjskih opisov glagolov največ ukvarjala G. Helbig (1984: 559–563) in U. Engel (1970: 374–375; 1977). Oba modela sta nastala s ciljem leksikološko in slovnično opisati vezljivost nemških glagolov. Model U. Engela zajame samo obveznovozljiva določila, ki oblikujejo stavčne vzorce (Satzbaupläne) v določenem jeziku, npr. v slovenščini. Engel ločuje deset skupin določil (sklonska določila so Nominativergänzung, Akkusativergänzung, Genitivergänzung in Dativergänzung; predložnosklonska določila so Präpositivergänzung; prislovna določila so statična /Situativergänzung/ in smerna /Direktivergänzung/; določila kot povedkovniki so samostalniška /Subsumptivergänzung/ in pridevniška /Qualitativergänzung/; in glagolska oz. nedoločniška/namenilniška določila /Verbativergänzung/). Poleg prvih in najtemeljitejših nemških vezljivostnih študij sem primerjalno, predvsem zaradi skladenjske in siceršnje sorodnosti jezikov, upoštevala tudi hrvaške (Žepić 1975: 26; Samardžija 1986: 98–142) in češke (Ružička 1968b: 50–56; Mrázek 1964) vezljivostne študije.

⁷ Glede na to, da se sklon kot slovnična kategorija imenskih besed uporablja za slovnično organizacijo stavka, lahko upravičeno govorimo o sklonskih določilih.

- predložnosklonska določila (D_{1,7}): mestniška in orodniška (besednovrstno so samostalniške besede, ki jih sklonsko določa predložni glagolski morfem); vezavna usmerjenost predložnomorfemskih glagolov pa je še posebej poudarjena pri drugotnih predložnosklonskih določilih (tožilniških, roditeljskih, dajalniških); stavčnočlensko so to predmeti in predložna prislovna določila s statičnim pomenom predložnega glagolskega morfema (v mestniku in orodniku) ali z dinamičnim pomenom predložnega glagolskega morfema (v tožilniku, roditeljski, dajalniku);
- prislovna določila (D₈): besednovrstno so prislovi; stavčnočlensko so to statična prislovna določila (kraja/časa/načina/vzroka) in dinamična prislovna določila smeri in cilja;
- b) ob nepolnopomenskih glagolih** kot samó slovničnofunkcijskih nosilcih vezljivosti (zaradi pomenske splošnosti in elementarnosti so mednarodno označeni kot prafunktorji, ob katerih desna neudeleženska določila kot obvezna pomenska sestavina povedja določenega udeleženca lastnostno opredeljujejo):
- sklonska/prislovna povedkovniška določila (D₉): besednovrstno so samostalniške in pridevniške besede, glagoli in prislovi;
- nedoločniška/namenilniška določila (D₁₀): besednovrstno so glagoli.

3.1.2.1.1 Sklonska predstavitev obveznovezljivih udeleženskih vlog

Oblikoslovnoskladenjska obravnava gre od sklonov z največjo vezljivostno zmožnostjo k sklonom z najmanjšo vezljivostno zmožnostjo – tj. od sklonov, ki lahko sprejmejo različne udeleženske vloge (večvlogovno skupino sestavljajo imenovalnik, tožilnik in roditeljski) do sklonov, ki sprejemajo vedno isto udeležensko vlogo (enovlogovno skupino sklonov sestavljajo vsi predložni skloni⁸ in nepredložni dajalnik).

Zato ni nobeno naključje, da se je pri obravnavi sklonskih določil v slovenščini in v njej sorodnih jezikih (tu jo primerjam s hrvaščino, češčino in slovaščino) izoblikovala ustaljena sklonska razvrstitev.⁹

Možnost soobstoja samo določenih udeleženskih vlog v okvirih istega sklona temu sklonu

⁸ Najpogostejši predlogi *za, z/s, o, v, pri, na* so pomenskoskladenjsko vedno glagolski predložni morfemi. Rezultat predložnomorfemskih glagolov je sklonsko razmerje TMROD – mestnik (M) je po pogostosti tako visoko, ker sta predloga *o* in *pri* samomestniška, *z/s* pa samoorodniški, drugi trije predlogi pa so večsklonski.

⁹ Sklonska razvrstitev po pogostosti rabe v slovenščini je TRIMOD. Sicer pa je v slovenski jezikoslovni literaturi stalna razvrstitev ITRDMO, ker so glagoli najprej obravnavani z vidika prisosejalne vezljivosti, kjer imenovalnik (I) skladenjskofunkcijsko označuje vse osebkove vloge, nato pa še z vidika vezavne vezljivosti. V okviru vezavne vezljivosti pa najprej vsi nepredložnosklonski udeleženci oz. nepredložni glagoli (tožilniški, roditeljski, dajalniški), sledijo še predložnomorfemski glagoli z delovalniki in okoliščinami (predvsem mestniški in orodniški) – o tem prim. NSS (82–100), SS (475–497, 349–361), SSB (57–64), J. Dular (1982: 117–122). Zgoraj navajano stalno razvrstitev sklonov s svojimi ugotovitvami uveljavlja R. Jakobson v *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre* (1936), kjer deli sklone na osrednje in obrobne. Razmerja med splošnimi stalnimi pomeni sklonov določa z binarnimi nasprotji pomenskih lastnosti kot so a) usmerjenost, b) obsežnost in c) osrednjost. Tako v okviru osrednjih sklonov, tj. tistih, ki lahko izražajo osrednje vsebine, na prvem mestu navaja imenovalnik (I), na drugem pa tožilnik (T), ki izraža najtesnejšo pomensko-skladenjsko povezavo z glagolom in je v primerjavi z drugimi skloni sistemsko nezaznamovano izrazno sredstvo. Sledi roditeljski (R), ki je zanikani tožilnik, in nato pogosto skladenjsko neobveznovezljivo dajalniško določilo (D).

daje tudi prevladujočo specifičnopomensko vrednost – tako T označuje predvsem 'neposredno vključenost v dejanje in prizadetost z dejanjem sploh', R označuje predvsem 'izhodiščnost in razmernost dejanja', D označuje predvsem 'ciljnost dejanja', M označuje predvsem 'prostorsko razmeščenost dejanja', O pa 'način poteka dejanja in spremstvenost sploh'. (Pri čemer je upoštevana ugotovitev Ch. J. Fillmorja (1968: 24–25), da se v vezljivostnem polju določenega pomena nobena udeleženska vloga ne more podvojiti. Če pa udeleženec združuje dve udeleženski vlogi, je vedno ena izmed njiju prevladujoča.) Vezljivost oz. vezavnost predložnih sklonov (poimenovanje predložni sklon je dopustno samo s strukturno-skladenjskega vidika) natančneje določajo predložni glagolski morfemi:

- T/v = rezultat dejanja (Rd) – neživo (v – ob SE)
  - T(na/za/ob/v) = razmerni predmet dejanja/stanja/procesa ($R_{a_{d/s/p}}$) – živo/neživo (po – SE)
  - T/v/na/ob/za = prizadeti predmet dejanja/procesa ($Pr_{d/p}$) – živo/neživo
  - T/za/v/zoper/na/ob/po/nad = cilj dejanja/procesa ($C_{d/p}$) – neživo
  - T/na/za/v = vsebina dejanja/stanja/procesa ($Vs_{d/s/p}$) – neživo (na/za/v ob SE)
  - T = pojav (Po) – neživo
  - $T_{na/v/na/d/skozi/čez/med/pod/za/ob}$ = ciljno mesto/ciljni čas dejanja/procesa ($CM/CC_{d/p}$) – neživo
  - $T_{skozi/čez}$ = mesto/čas dejanja/stanja/procesa ($M/\check{C}_{d/s/p}$) – neživo
  - $T_{na/v/za/med/skozi/čez}$ = način dejanja/procesa /smer/ ($N_{d/p}$) – neživo
- T kot sistemsko nezaznamovan sklon izraža vse desne udeleženske vloge.

- R_{od} = prizadeti predmet dejanja (Pr_d) – neživo/živo
  - $R_{iz/zaradi}$ = vzrok dejanja (Vz_d) – (tudi: M_v/D_{proti});
  - R = vsebina dejanja (Vs_d) – neživo (ob SE);
  - R = cilj dejanja (C_d) – izglagolski samostalnik (ob SE)
  - $R_{iz/od/do/glede}$ = razmerni predmet dejanja (Ra_d) – neživo (ob SE)
  - $R_{iz/od/do/z/s/blizu/mimo/okrog/okoli/blizu}$ = mesto/čas dejanja/procesa ($M/\check{C}_{d/p}$), izhodiščno/ciljno mesto / izhodiščni/ciljni čas dejanja/procesa ($IM/I\check{C}_{d/p}$, $CM/CC_{d/p}$)
  - $R_{iz/z/s/blizu}$ = mesto stanja/procesa ($M_{s/p}$) – neživo
  - $R_{iz/od/z/s}$ = izhodišče/izvor dejanja (Iz_d)
  - R_{do} = cilj dejanja (C_d)
  - R_{iz} = vsebina stanja/procesa ($Vs_{s/p}$)
  - $R_{blizu/mimo/okrog/okoli}$ = potek dejanja/procesa ($Po_{d/p}$)
  - $R_{brez/do/od}$ = način dejanja/procesa ($N_{d/p}$)
- NI izražen rezultat.

- D = prejemnik dejanja/procesa ($Pre_{d/p}$) – živo
  - D = prizadeti z dejanjem/procesom (Pr_d) – živo
  - D/k = razmerni predmet dejanja/stanja/procesa ($Ra_{d/s/p}$) – živo/neživo (k ob SE)
  - D/k/proti = cilj dejanja/procesa ($C_{d/p}$) – živo/neživo
  - $D_{k/proti}$ = ciljno mesto dejanja/procesa ($CM_{d/p}$) – neživo
- NI izražen rezultat, vsebina, izhodišče.

- $M_{po/na/pri}$ = prizadeti predmet dejanja (Pr_d) – živo/neživo
- $M_{o/v}$ = razmerni predmet dejanja (Ra_d) – živo/neživo
- M_o = vsebina dejanja (Vsd) – neživo (ob SE – v)

- $M_{na/v/pri/ob/po} =$ mesto/čas dejanja/stanja/procesa ($M/\check{C}_{d/s/p}$) – neživo
  - $M_{po} =$ ciljno mesto/ciljni čas dejanja/procesa ($CM/CC_{d/p}$) – neživo
  - $M_{po/v/na/ob} =$ način dejanja/procesa /smer/ ($N_{d/p}$) – neživo
- NI izražen rezultat, izhodišče.

- $O_{z/s/nad} =$ prizadeti predmet dejanja (Pr_d) – neživo
  - $O_{z/s/pred} =$ razmerni predmet dejanja/stanja/procesa ($Ra_{d/s/p}$) – živo/neživo (ob SE)
  - $O_{z/s/med/nad} =$ vsebina dejanja (Vs_d) – neživo
  - $O_{z/s/za/nad} =$ razmerje do vsebine dejanja (Rad_{vsd}) – izglagolski samostalnik
  - $O_{z/s/pred/med/nad/pod/za} =$ cilj dejanja/procesa ($C_{d/p}$) – neživo
  - $O_{z/s} =$ sredstvo dejanja (S_d) – neživo
  - $O_{z/s/pod/nad/pred/med/za} =$ način dejanja/procesa ($N_{d/p}$) – neživo
  - $O_{pred/nad/pod/za/med} =$ mesto/čas dejanja/stanja/procesa ($M/\check{C}_{d/s/p}$) – neživo
- NI izražen rezultat, izhodišče.

Nedoločnik = vsebina dejanja (Vs_d)

Namenilnik = cilj dejanja (C_d)

3.1.2.1.2 Leva in desna vezljivost

Pri obravnavi določil je kot izhodiščni izbran strukturoskladenjski vidik vezljivosti, ker lahko opozori na slovenske vezljivostne lastnosti oz. posebnosti.

3.1.2.1.2.1 Imenovalniško določilo (DI_1)

Položaj imenovalniškega določila v vezljivostnem skladenjskem okolju glagola je skladenjskofunkcijsko določen z osebkovimi¹⁰ vlogami v okviru leve vezljivosti.

Leva vezljivost s kanoničnimi oz. normativnimi lastnostmi namreč označuje ujemalnopri-sojevalno stavkotvorno razmerje, in je zato pogoj za slovnično pravilni stavek¹¹, kar potem velja tudi za osebkovo mesto, ki je stavčnoobvezno¹² in zato vedno slovnično predvidljivo

¹⁰ V NSS, 151: »Čisto oblikovno bi se za osebek reklo, da je tisti stavčni člen, ki je obvezno v imenovalniku /.../«. O. Kunst Gnamuš (1989/90: 16, 22, 24) ga označuje kot »formalni slovnični pojem«.

¹¹ J. Ružička (1968b: 54–55) s stališča tročlenske zgradbe pomenske/intenčne vrednosti glagolskega dejanja navaja šest intencijskih tipov, za katere je izhodiščno merilo vršilec dejanja – agens. F. Daneš (1987) govori o nesorazmerni dvojnosti med vršilcem na pomenski ravnini in osebkom na slovnični ravnini. Dvojnosti tako na slovnični kot na pomenski ravnini pa ugotavlja J. Dular (1982: 58–61) – tako glagol a) na slovnični ravnini nastopa kot osrednji stavčni člen, ki določa slovnično sestavo stavka, ali kot odvisni člen zveze z osebkovim samostalnikom, b) na pomenski ravnini pa ločujemo položaj povedkovega glagola v stavčni sestavi ali položaj glagola samo v povedkovi zvezi oz. v t. i. predikacijski sintagmi. Tako do križanja stavčnostrukturne vezljivosti in besednozvezne odvisnosti lahko prihaja samo v predikacijski sintagmi – v teh primerih govorimo o medsebojni/dvosmerni odvisnosti (po L. Hjelmslevu, *IO základech teorie jazyka*, Praha, 1972, 28/ medsebojnoodvisnostno/interdependenčno razmerje). O tem tudi razprava F. Esvana (1989: 21): »/.../ on doit logiquement faire également l'hypotèse d'une relation de sujet au nominatif gardant ses caractéristiques canoniques«.

¹² Samoumevno udeleženosť osebkov zagovarja npr. N. Chomsky (1986: 122), ko trdi, da se osebek lahko izneveri udeleženski označenosti le, če je v ta položaj s pravilom premeščanja vstavljena

(Dular 1982: 211) ter zelo univerzalno glede izbire udeležencev (zato morajo biti upoštevane slovnice kategorije živosti+/-, človeškosti+/- in abstraktnosti+/-, npr. *Oče potrebuje denar/pomočnika/počitek : Stvar/Pobuda potrebuje čas*)¹³, ki so strukturnoskladenjsko opredeljeni kot stavčnoočlenska ali morfemska določila. Na površinskoizrazni ravnini so to imenovalniki ali samo glagolska končniška obrazila¹⁴, ki označujejo ujemalno razmerje.

V primerih nekakšne vzročne pojavnosti ali delujoče sile pri opisu naravnih pojavov, ko se medij zliva s procesom, je osebkova vloga le navidezna in, z obliko za tretjo osebo ednine srednjega spola, samo formalno neprisojevalno stavkotvorna (brezosebni /samotretjeosebni/ glagoli označujejo odsotnost udeležencev sploh, prim. ESJ: 48). Ker pa se glagolska vezljivost izhodiščno opira na spoznavni/propozicijski del pomenskosti, lahko tudi z neizraženimi, t. i. logičnimi oz. predvidljivimi neznanimi, udeleženci (tj. brez konkretne osebe kot prisojevalne kategorije) uvaja formalno stavkotvorno razmerje. Tovrstni primeri z nepravim/formalnim ali praznim osebkom (Toporišič 1982: 82, 106; ESJ: 336) so *Grmi, Dežuje ipd.*,¹⁵ proti splošnemu ali nedoločnemu osebkju (t. i. obobščennyj sub"jekt pri I. B. Levontini 1996: 47) v primerih kot *Tod se je zmeraj hodilo*.

3.1.2.1.2.1.1 Osebkove udeleženske vloge

Osebek lahko označuje različne udeleženske vloge, ki glede na to ali so a) prvotne osebkove udeleženske vloge ali b) drugotne osebkove udeleženske vloge izražajo a) izhodiščne stavčne zgradbe ali b) pretvorjene/drugotne stavčne zgradbe. Prvotne osebkove udeleženske vloge so vršilec/povzročitelj/pobudnik (V/Pv/Pb_u) ob glagolih tipa *spreminjati/zažigati/vzpodbujati* in nosilec dejanja/dogajanja/procesa/stanja (N_{d/dog/p/s}) ob glagolih kot *teči/dogajati se/spreminjati se/bivati* ipd. Drugotne osebkove udeleženske vloge pa so prizadeto/prejemnik/sredstvo/rezultat pri dejanju (Pr/Pre/S/R) v pretvorjeni povedi, pogosto ob zloženem povedku z deležnikom na -n/-t. Med najnavadnejšimi pretvorbami so potrpnjenje in postanjenje z najnavadnejšo drugotno osebkovo udeležensko vlogo – s prizadetim pri dejanju, npr. iz izhodiščnega stavka *Anica (Vd) stavi vazo (Pr_j) na mizo v Vaza (Pr_j) je*

---

neka druga prvina. Vsekakor pa različne razprave, tako za slovanske kot za neslovanske jezike, prihajajo do zaključkov o stavčni obveznosti osebkove vloge. Tako se v češko-ruskih primerjavah (prim. J. Popela 1968) o osebkju govori kot o vsebinsko-logični kategoriji. Na poseben položaj osebkja opozarja tudi delitev vlog na osebkove vloge in dopolnilne vloge, ki obsegajo vsa predmetna in prislovna določila. O tem tudi M. Bolta (1986: 424): »Osebkovo mesto je v stavku torej vedno upoštevano, tudi v tistih primerih, kjer nekateri jeziki dovoljujejo zaimkovno osebkovo SZ izpuščati ali je celo nikoli ne ubesedujejo.«

¹³ Ruska vezljivostna teorija najnavadnejši osebek (Živo' in človeško') označuje kot »kanoničeskij sub"jekt / nastojaščij sub"jekt«, neživi in nečloveški osebkji pa so označeni kot »nekanoničeskije tipy sub"jektov« (47) – o tem gl. I. B. Levontina (1996: 46).

¹⁴ V ruski vezljivostni teoriji imamo za morfemsko izražen osebek skladenjsko oznako »determinacija sub"jektnejaja«, gl. N. Ju. Švedova (1989: 75), in še V. N. Belousov, G. K. Kasimova in M. M. Korobova v *Slovo i grammatičeskie zakony jazyka: Glagol*. Podrobneje o tem tudi V. S. Hrakovskij, G. N. Akimova in I. O. Gecadze v *Tipologiji konstrukcij s predikatnymi aktantami*, Leningrad: Nauka, 1985.

¹⁵ V češki vezljivostni teoriji se uporabljata término **ničto intencijsko polje** (intenční pole nulové) in **ničti slovnice osebke** (nulový gramatický subjekt), prim. J. Ružička (1968a). Po I. B. Levontini (1996: 47) tudi providencial'nyj sub"jekt – vysšaja sila.

stavljena/se stavi na mizo (tj. potrpnjenje *proti* stanju *Vaza (Ns) stoji na mizi*) in v *Vaza (Pr.) je postavljena na mizi* (postanjenje).

Določenim udeleženskim vlogam in določenim določilom na izrazni ravnini pa ustrezajo samo udeleženci z določenimi pomenskimi lastnostmi (Daneš 1987: 60, 61). Tako je npr. uporaba udeleženca s pomenskimi sestavinami živo*, človeško* v orodniku nesmiselna, npr. *Pavel je zaprl okno : Okno se je zaprlo s Pavlom** (možna smiselna razlaga s *Pavlom* je, da je sovršilec dejanja - poleg še enega neizraženega vršilca). Primera *Veter je zaprl okno : Okno se je zaprlo z vetrom*, pa kaže, da pri naravnih pojavih lahko govorimo o nadomestnih vršilcih dejanja s pomenskimi sestavinami kot živo-, naravno* (pravi povzročitelj ni izražen), zato je izražanje z orodnikom možno in izraža nekakšno naravno sredstvo dejanja. Sicer pa se s sklonsko uporabo (npr. imenovalnik ali orodnik) v okviru osebka jasno izrazi tudi vršilskostna hierarhija oz. stopnja vršilskosti¹⁶, npr. *Janez (Vd) je razbil okno : Kladivo (Sd) je razbilo okno* (pomenski prenos oz. metonimija) : *Janez (Vd) je razbil okno s kladivom (Sd)*.

Iz povedanega sledi, da ima osebek, kljub temu, da lahko izraža različne udeleženske vloge, stalno stavkotvorno ujemalnoprisojevalno razmerje. Izražanju z neimenovalniškimi določili (t. i. logični osebek) nasprotuje že utemeljitelj pomenskega sklona Ch. J. Fillmore, ki v skladu s tvorbeno-pretvorbena teorijo osebek opredeljuje kot površinskoizrazno kategorijo samo v okvirih pomenske delitve osebkovih imenovalnikov.¹⁷ Fillmorjevo osebkovo ime-

¹⁶ V zvezi z razširjanjem območja vršilskosti se zlasti v angleški in ameriški jezikoslovni literaturi omenja t. i. ergativno razmerje (ergativ = osebek prehodnega glagola, tj. ergativne zgradbe so prehodne), ki je obenem tudi nekakšno vzročno-posledično in oziralno razmerje med pobudnikom/povzročiteljem dejanja (lahko je eden ali pa jih je več) in vršilcem/nosilcem dejanja. Torej se poleg vršilskosti 'to do' izpostavi tudi vzrok dejanja oz. pobudnika 'make to do' (o tem M. A. K. Halliday 1994: 163–164, 169–172). Tako se navadno razmerje *Janez (vršilec dejanja) brca žogo* (predmet/cilj dejanja) lahko spremeni v *Marko (pobudnik) povzroča/spodbuja, da Janez (vršilec) brca žogo* (prizadeto). Z izpustom enega izmed delovalnikov znotraj vršilskosti se poruši vzročno-posledično razmerje, s tem pa se spremeni tudi pomen sporočila v *Marko brca žogo*.

O ostankih ergativnosti v določenem jeziku lahko govorimo vzporedno z ohranjanjem leksikalnih razlik neprehodnosti in prehodnosti. Skladenjska definicija ergativnosti pa osebek prehodnega dejanja pojmuje drugače kot osebek neprehodnega dejanja, predmet prehodnega dejanja pa enako kot osebek neprehodnega dejanja – v ergativni tipologiji je ergativni stavčni vzorec zgled za prehodni stavek, absolutni stavčni vzorec pa zgled za neprehodni stavek. Zmožnost t. i. ergativnih glagolov je, da isto dejanje lahko opišejo s stališča povzročitelja ali s stališča prizadetega, tj. da se lahko uporabljajo prehodno ali neprehodno, npr. *upirati se, zapreti (se), blokirati (se), raziti se, hiteti, eksplodirati, napihiti (se), odtajati (se), razveseliti (se)*; ergativni glagoli imajo v desni vezljivosti lahko prislovna določila, npr. *oditi, izstopiti, vstati, izluščiti se, vzpenjati se, spustiti se, nalepiti/prilepiti se* ipd.

¹⁷ Ch. J. Fillmore (1968: 6) deli osebkove imenovalnike na a) nominative of personal agent, b) nominative of patient, c) nominative of beneficiary, č) nominative of affected person in na d) nominative of interested person, kar je v slovenščini imenovalnik vršilca dejanja (*Mož je brcnil žogo*), imenovalnik prejemnika dejanja (*Mož je dobil udarec*), imenovalnik koristnika (*Mož je dobil darilo*), imenovalnik naklonjenega osebka (*Mož jo ljubi*) in imenovalnik obravnavanega osebka (*Mož ima črne lase*). Na Ch. J. Fillmorja se je pri določanju 'pomenske valence' ruskega jezika opiral Ju. D. Apresjan (1995: 25–26, 125–126), ko je po Fillmorjevem vzorcu globinskih sklonov izdelal 9 osnovnih udeleženskih vlog za ruščino in 25 natančnejših različnih možnih tipov pomenske vezljivosti (glede na pomensko različne udeležence).

novalniško teorijo podpira tudi stavčnočlenska analiza, ki vršilce dejanja ali nosilce dejanja/stanja označuje kot imenovalniške osebkke ali kot neimenovalniške predmete (kamor sodi tudi logični/smiselni osebek).

G. Helbig pa s stavčnočlenskega vidika z upoštevanjem slovnčnih kategorij neživo in nečloveško razširi obseg osebkovih vlog od t. i. normalnega osebkka na netradicionalne vsebine osebkovih vlog.¹⁸

Sistemsko bolj dodelana glede na vrstnost delovanja in sorazmerno nova, prilagojena računalniškim zmožnostim obdelave, je novejša delitev udeleženskih vlog v slovaškem jeziku¹⁹.

3.1.2.1.2.1.1.1 Določanje osebkka z upoštevanjem pomenske sestave povedi in členitve po aktualnosti²⁰ presega meje leve vezljivosti. Težave pri določanju osebkka se najbolj jasno

¹⁸ Gl. G. Helbig, J. Buscha (1984: 560–562). Osebkove možne (prvotne in drugotne) udeleženske vloge so: vršilec dejanja (*Mati pere*), vzrok dejanja (*Voda je spodkopala hišo*), nosilec dejanja (*Roža je odcvetela/Fant se je razvil*), nosilec stanja (*Peter ima vročino/Perilo je suho*), udeleženec (sopovzročitelj) dejanja ali stanja (*Mleko vre/Peter je poškodovan*), rezultat dejanja (*Hiša bo zdaj zgrajena*), naslovnik (*Učenci so dobili pomoč*), sredstvo dejanja (*Nož reže kruh*), mesto dejanja (*Zaboj je poln knjig*), nosilec telesnih procesov (*Prst mi krvavi*), nosilec duševnih procesov (*Igralec se jezi zaradi poraza*), udeleženec (sopovzročitelj) duševnih procesov (*Neurje je prestrašilo otroka*), nosilec razsodbe/spoznanja (*Voznik je ocenil položaj*), udeleženec razsodbe/spoznanja (*Ta problematika je za znanstvenika nova*), nosilec zaznave/opažanj (*Mati opazuje otroka*), udeleženec zaznav/opažanj (*Njegov klic na pomoč je bil sprejet*), nosilec (priredni/podredni) razmerij (*Sekcija ima dva oddelka/Dva oddelka spadata v to sekcijo*), označevalec obstajanja/navzočnosti (*Včeraj se je pripetilo hudo neurje*), nameščeni udeleženec (*Knjige so na polici*).

¹⁹ E. Páleš (1990) ločuje »agens« (živega povzročitelja in vršilca dejanja, npr. *Sosed je kupil avto, Voznik vozi avto*), za neciljno delovanje ima »elementiv« (neživi prapovzročitelj dejanja oz. naravna sila, npr. *Veter je razbil okno, Reka je očistila korito*), za povratno dejanje ima »procesor« (svojo dejavnost usmerja nase *Kmet kosi (travo)*), »produktor« (živi ali neživi proizvajalec ostaja nespremenjen in njegovo dejanje ne prizadeva nobenega predmeta, npr. *Sonce sveti, Oče kriči*, včasih je nosilec lastnosti, npr. *Rože dišijo*), »statual« (nosilec fizičnega ali psihičnega stanja, npr. *Micka je zardela, Grad je opustošen*; v vlogi osebkka v govornih procesih avtor ločuje »editor« (govorca oz. tvorca govornega ali pisnega izdelka), v procesih zaznavanja »perceptor« (npr. *Dekle je zavonjalo duh rože*, v procesih spoznavanja »kognizant« (npr. *Faust se je zamislil nad življenjem*), v čutnih ali čustvenih procesih »afektor« (živi preživljalec, npr. *Deček se je prestrašil psa*), v procesih pripisovanja lastnosti »atributant« (npr. *Zemlja je okrogla*), v procesih istovetnosti »identifikant« (npr. *Janez je postal vodja*).

²⁰ Z večjim poudarjanjem in upoštevanjem členitve po aktualnosti pa se *logičnemu osebkku* in *slovnčnemu osebkku* dodaja še *psihološki osebek* (nanj opozarja M. A. K. Halliday (1970), v ruski vezljivostni teoriji pa je označen kot psevdosub"jekt, gl. I. B. Levontina (1996: 49)). V primerjavi s prvima dvema je besedilna prvina in hkrati tudi eden izmed nosilnih elementov sporočila – je del sporočilnega jedra ali izhodišča. Določitev osebkov s stališča besedilne teorije oz. teorije govora pa so drugačne. Po Hallidayu (²1994: 30, 44, 72, 80, 93, 163–174, 285–286) npr. *Mati* (slovnčni osebek) *mi* (logični osebek) *je dala ogrlico*. *Ogrlica* (psihološki osebek) *je bila pozneje spravljena pri hčerki*. *Pozneje smo ji* (psihološki osebek) *vdelali še napis*. Brez upoštevanja besedila in sobesedila pa bi bila pričakovana določitev: *Ogrlica* (slovnčni osebek) *ji* (logični/smiselni osebek) *je všeč*. V besedilu (in mogoče z upoštevanjem še sobesedilnih elementov) pa je *ogrlica* lahko tudi psihološki osebek.

Tako stavčnočlenska oznaka osebek označuje tri krovne osebkove vloge na različnih jezikovnih

odkrivajo v BITI-stavkih (Kunst Gnamuš 1989/90). Pri nas je bilo ugotovljeno, da v takšnih primerih vlogo osebkov pripišemo tisti besedi, ki v nezaznamovanem besednem redu zaseda vlogo izhodišča. Drugo merilo pa je pomenski dejavnik, ki vlogo osebkov prisojajo besedi s pomensko lastnostjo 'konkretno' (proti besedam z abstraktnjšimi pomeni), npr. v *Ta knjiga je resnica* je osebek *ta knjiga*. Tudi v angleščini je močna težnja zlitih izhodišč z osebkom (Halliday 1994: 117), sicer pa je osebek = oznaka vsebine (Token, H. 129) in obvezno določilo = ovrednotenje (Value, H. 129), tako da veljajo ustaljena razmerja osebek : določilo, določano : določujoče, oznaka vsebine : ovrednotenje. V istovetenjskih BITI-stavkih so vloge opredeljene kot *Janez* (osebek = določana vsebina) je *eden izmed najbogatejših ljudi* (povedkovo določilo = določujoča vrednost). Iz tega primera lahko izpeljemo tudi stavka *Janez* (določani osebek) je *najbogatejši* (določujoče povedkovo določilo) => istovetnost je izražena v smeri ovrednotenja vloge, proti *Najbogatejši* (določano povedkovo določilo) je *Janez* (določujoči osebek) => istovetnost je izražena v smeri oblikovanja vsebine. Poleg tega pa se pokaže, da je določujoče v povedi vedno tudi pomensko poudarjeno, kar pa uvaja tudi zaznamovani besedni red.

3.1.2.1.2.2 Desna vezljivost – v okviru desne vezljivosti so najprej obravnavana sklonska in prislovna določila, z upoštevanjem nepolnopomenskosti določenih glagolov pa še povedkovniška sklonska in prislovna določila in nedoločniška/namenilniška določila.

3.1.2.1.2.2.1 Desna sklonska določila

Vsa ta določila so vezavna. Vezljivostna posebnost so t. i. notranji udeleženci, ki so že vključeni v glagolski pomen in so zato neobveznovezavni, npr. *Pel je celo pesem*.

3.1.2.1.2.2.1.1 Tožilniško določilo (D₁)

Tožilnik je najbolj tipična vezavna oblika in s svojimi oblikoslovnimi merili tudi dovolj splošna (v tožilniku so lahko vse pregibne besedne vrste in tudi nedoločniki), da deluje kot sistemsko nezaznamovano izrazno sredstvo. Tudi današnja vezljivostna usmeritev slovenščine gre še vedno v tožilniško vezljivost (Dular 1982: 162).

Pomen tožilnika je ozkopomensko in neposredno povezan s glagolskim pomenom, tako da dopušča celo izpust glagola, npr. *Ti pa kar najdražje čevlje*. Na tožilnik se neposredno

---

ravninah – v sporočilu se kot besedilna/kontekstna sestavina pojavlja t. i. psihološki osebek, ki je glede na govorčevo zavest tudi nezaznamovano izhodišče sporočila oz. tema; slovnični osebek vzpostavlja prisojevalno razmerje tudi z nečloveškim ali z neživim vršilcem ali nosilcem dejanja; t. i. tipični/navadni osebek v imenovalniku pa označuje človeškega vršilca dejanja. Neimenovalniški logični/smiselni vršilec dejanja je površinskoizrazno predmet. V stavku so lahko vse te tri pomenske vloge označene z istim osebkom ali z različnimi osebkami ali s predmetom, npr. *Vojvodinja* (psihološki/slovnični/logični osebek) je *dala moji teti ta čajnik*, *Moja teta* (psihološki/slovnični osebek) je *dobila ta čajnik od vojvodinje* (predmet), *Ta čajnik* (psihološki osebek) je *vojvodinja* (slovnični/logični osebek) *dala moji teti*, *Ta čajnik* (psihološki osebek) je *moja teta* (slovnični osebek) *dobila od vojvodinje* (predmet). Glede na razporeditev osebkovih pomenskih vlog K. F. Sundén (1916) ločuje še logične in nelogične predikacije. Kot lastnost nelogičnih predikacij, ki so izpeljane iz logične predikacije z isto pomensko zgradbo, navaja nesovpad logičnega in slovničnega osebkov. Tako, da je pomembna logična vrednost slovničnega osebkov v predhodni (neizpeljani) logični predikaciji (gl. primere zgoraj).

prenaša glagolsko dejanje, in intenzivnost tožilniške vezavnosti je odvisna od skladenjskih pomenov glagola. Tako ločujemo obvezno pomenskosladdenjsko vezljivost od neobvezne pomenskosladdenjske vezljivosti, npr. *Vodilni je razložil načrt. Učitelj predava (snov).*

Pri tožilniku se jasno izrazijo razlike med pomensko- in strukturnosladdenjsko vezljivostjo. Tako se strukturnosladdenjska vezljivost v okviru stavka ravna po ustaljeni sklonski razvrstitvi,²¹ ki vedno daje prednost nepredložnim sklonom, ki se pri predložnomorfemskih glagolih vrinjajo med glagol in prosti predložni morfem, npr. *pripraviti/pregovoriti koga za kaj, določiti/dodeliti/klicati/imenovati/predlagati/potrditi/prepoznati/šteti/jemati koga za kaj, zamenjati/uporabiti koga za kaj, ceniti/prikazati koga kot kaj, povišati/oblikovati/spremenjati koga v kaj, obmetavati/pitati/obkladati/obsipati/častiti koga s čim* ipd.

3.1.2.1.2.2.1.1.1 Najpogostejše udeleženske vloge, ki jih označuje tožilnik v okviru t. i. **materialnih procesov** (prim. Páleš 1990) so: razmerni predmet (/ne/živi, ki se ne spreminja, npr. *Delavec naklada premog / Učitelj sprašuje učenca*), rezultat (ki prej ni obstajal, npr. *Delavec je izrezal figurico*), izničenje (ki preneha obstajati, npr. *Razbil je bokal na črepinje*), spremenjenec (npr. *Obrusil je deske*), prizadeti (živi nosilec mišljenjskih ipd. procesov, ki so značilni za človeka, npr. *Ranil je prijatelja*); v okviru **govornih procesov** se ločujeta oblika in vsebina, npr. *Janez piše pismo, Opisuje nesrečo*; v okviru **procesov zaznavanja in spoznavanja** je pojav, npr. *Začutil je vonj*, v okviru **čutnih in čustvenih procesov** pa vzrok, npr. *Objokuje izgube/napake*.

3.1.2.1.2.2.1.1.2 Neudeležensko tožilniško določilo pa je zaimenski prosti glagolski morfem, t. i. »leksikalni čustveni tožilnik« (prim. Dular 1982: 149). Imajo ga samo glagoli, ki v vseh pomenih skladenjsko zahtevajo tožilniško določilo, npr. *odnesti jo* 'pobegniti', *lomiti ga* 'kršiti dogovorjene norme', *udariti jo* 'hitro oditi' ipd.

Med glagoli, ki nimajo kot prvo vezavno določilo tožilnik, je največ tistih s SE: *spomniti se, vdati se, seznaniti se*.

Poleg zaimenskega fiktivnega določila imamo še nezaimenski SE v vlogi glagolskega prostega morfema, ki pri neprehodnih glagolih (*mračiti se; smejati se, jokati se;*) in pri prehodnih glagolih (*bati se, veseliti se*) izraža samodejni pojav.²²

3.1.2.1.2.2.1.1.3 V okviru **tožilniških določil** imamo tudi splošno/minimalno predmetno določilo (ta termin je uvedla češka vezljivostna teorija, prim. Kořenský 1984: 19–20), ki je zaradi splošnosti pomensko izpraznjeno; npr. v *Janez rad bere* (–) lahko sklepamo, da rad bere (vse vrste literature), brez natančnejše opredelitve. Razlikovati moramo a) *Janez pije alkohol* (= aktualni dogodek) : b) *Janez pije alkohol* (= navada), ki je pomensko enakovredno s c) *Janez pije*. Pri primerih b) in c) imamo t. i. izraženi ali neizraženi splošni predmet. Ničelna vezljivost izhaja iz nedoločnega pomena, kjer pa neaktualnost ni pogoj, npr. *Janez ravno bere*. In obratno – neaktualnost tudi ne izloča desne vezljivosti, tako so primeri kot

²¹ Pri nas je B. Vodušek (1961/62) v svoji leksikografski razpravi izoblikoval »gramatično sintaktični okvir« za glagol *vzeti*, ki pa se ga lahko posploši v sklonsko razvrstitev: tožilniški predmet > dajalniški predmet > predložne različnosklonske zveze.

²² Podrobnejša (primerjalna) analiza vrst in uporabe SE-ja je v članku Chikako Shigemori Bučar (1992: 149).

npr. *Janez kadi* : *Janez kadi pipo* lahko obravnavani kot aktualni ali kot neaktualni (Daneš 1987: 67).

Neobvezna tožilniška določila so relativno redka, ker imajo precej poljubno vsebino, ki je za ene glagole obveznovezavna, za druge pa neobveznovezavna (*jesti, piti, pisati, brati, slikati* ipd). Ne glede na možnost absolutne nevezavnosti pa so glagoli tipa *brati* pomenskosladdenjsko dvovezljivi, tj. predvidevajo dva udeleženca. Pokazalo se je tudi, da sta neobvezna vezavnost in absolutna nevezavnost značilni predvsem za prvotne glagolske pomenne, medtem ko so preneseni glagolski pomeni tesneje skladdenjsko vezani in zato zahtevajo obvezno vezavo²³ oz. podporo besedila sploh – tako npr. prvotno nevezavni *rdeti* v prenesenem pomenu *rdeti zaradi sramu/pred prijatelji* ipd. zahteva vezavnostno potrditev z določili.

3.1.2.1.2.2.1.2 Rodilniško določilo (DI₁)

S tvorbeno-pretvorbenega vidika (Fillmore 1968: 8) je rodilnik nekakšna nevtralizacija imenovalniških in tožilniških sklonskih razmerij. Še zlasti to velja v besednih zvezah.²⁴

Neposredno rodilniško določilo je iztožilniško ob zanikanem prehodnem glagolu (t. i. slovanski rodilnik), zato je pri sklonski razvrstitvi obravnavano kot tožilnik. Posredno rodilniško določilo pa je najpogostejše ob glagolih s SE (izzaimenskem ali prostomorfemskem), ki je hkrati lahko že pravo (izzaimensko) ali samo navidezno (pomensko izpraznjeno prostomorfemsko) tožilniško določilo – v zvezi s t. i. fiktivnim določilom J. Dular govori o sistemski redukciji (Dular 1983/84: 292). Rodilnik kot prvo desno določilo pri glagolih brez SE pa učinkuje starinsko in je stilno opazen, zato se takoj ponudi dvojnična vezava rodilnik/tožilnik, npr. *pogrešati česa/kaj*. Opozorjeno je že bilo na ločevanje delnega in vezavnega rodilnika (Dular 1982: 168), npr. *Pri zidavi je uporabil tudi nekaj samokolnic kamenja, Zidal je iz kamenja*.

3.1.2.1.2.2.1.2.1 Pri zanikanih prehodnih glagolih je še vedno vprašanje (vsaj v praktični rabi jezika) o izbiri rodilnika ali tožilnika – predpogoj pa je, da se ne spremeni pomenskosladdenjska vezljivost zanikanega glagola, kar to izbiro uvršča v stilistiko jezika.

3.1.2.1.2.2.1.2.2 Posredno rodilniško določilo se lahko uporablja nezaznamovano (glagoli s SE tipa *otepati se/varovati se*) in zaznamovano, npr. dvojnična vezava tipa *pogrešati družbo/družbe*.

Takšni glagoli s SE so tipa *spomniti se*; močna je pomenska vloga predponskega obrazila *na- + se*, npr. *najesti se* ipd. Možnost je tudi vpliva kategorije živosti, npr. *izogniti se medvedu/skale* (gl. Dular 1982: 169).

3.1.2.1.2.2.1.2.3 V okviru pretvorbene predstavitve različnih pomenskih vrednosti rodilniških razmerij v slovenščini (Vidovič Muha 1981) je bila tudi pretvorbena potrjena stavčna hierarhija – osebkov rodilnik se kot pretvorba prisojevalnega razmerja lahko vedno po-

²³ Po Ju. D. Apresjanu (?1995: 150) je to '(desna) kvaziobvezna skladdenjska vezljivost'.

²⁴ J. Orešnik (1992: 56–61) pri podeljevanju udeleženskih vlog znotraj besednih zvez ločuje leve (neprave svojilne) rodilnike z vlogo vršilec in desne rodilnike z možno vlogo prejemnika, naslednji desni rodilnik pa označuje vlogo prizadetega.

pridevi, npr. *dvom očeta* > *očetov dvom*, proti predmetnemu roditelju kot pretvorbi tožilniške vezave, npr. *košnja otave* > *otavna košnja**, kjer to ni vedno smiselno (NSS: 50–52; Vidovič Muha 1984a: 145). Besednozvezni predložni roditelj ob /ne/glagolniškem jedru pretvorbno potrjuje tudi različne pomenskoskladenjske vloge predlogov. V neglagolniškojedrnih zvezah pomensko pripadajo roditeljskemu prilastku, ki označuje snovnost/sestavinskost, npr. *hiša iz lesa/kart*, medtem ko so v glagolniških zvezah pomenskoskladenjsko del glagola oz. glagolski morfemi, npr. *odhod od/iz hiše*.²⁵

3.1.2.1.2.2.1.3 Dajalniško določilo (Dl₃)

Glede na vezljivost oz. vezavnost lahko dajalniška določila delimo na a) obvezno- in neobveznovezavne predmetne/vsebinske dajalnike²⁶ z glagoli tipa *čestitati*, *kljubovati*, *služiti*, *škodovati* ipd., in na b) večinoma nevezljive proste dajalnike²⁷, ki so navadno čustveno obarvani in potrjujejo tezo, da se je prvotni razmerni (koristnostni) pomen dajalnika navezoval na osebek, obglagolska predmetna vloga pa naj bi bila drugotna. Konec šestdesetih let je bilo v okviru obravnave slovenskega prostega stavka ugotovljeno (prim. Pogorelec 1968), da so zveze z dajalnikom, zaradi po navadi ohranjenega osnovnega dodatnega pomena 'smeri dejanja', pomensko intenzivnejše od drugih zvez, npr. od zvez s tožilnikom, in se zato dosledno ohranjajo tudi po posamostaljanju.

3.1.2.1.2.2.1.3.1 Predmetno (udeležensko) dajalniško določilo se pojavlja samo ob določilih glagolih, najpogosteje ob glagolih s SE, npr. *izogibati se*, *prilagoditi se*, *upirati se* (gl. Dular 1982: 184–185). Ob glagolih kot *dati*, *darovati*, *omogočiti*, *posoditi*, *pripovedovati* ipd. je z vidika vezavnosti (človeško) dajalniško določilo po navadi pomensko- in strukturoskladenjsko neobvezno.

Dajalnik lahko združuje več udeleženskih vlog, tako ima v okviru **glagolov rekanja** lahko vlogo čistega naslovnika, v **materialnejših procesih** (po E. Pálešu 1990) pa tudi vlogo prejemnika, npr. *sporočiti komu kaj*, *dati komu kaj*. Hkrati lahko združuje udeleženski vlogi *naslovnika* in protivršilca (kontraagenta)²⁸, npr. *odgovoriti komu*.

3.1.2.1.2.2.1.3.2 V nevezljivo²⁹ nepomenskopodstavno naklonsko plast povedi spada t. i.

²⁵ Na to je, med drugim, v oceni Toporišičeve *Nove slovenske skladnje* opozorila A. Vidovič Muha (1984a: 144–145).

²⁶ B. Pogorelec (1968: 146) jih označuje kot »ožje dative« in kot »rekcijske objektne dative«. T. Korošec (1977) pa ugotavlja, da v dajalniškemu predmetu ni razlik med slovenščino in slovanskimi jeziki in da se pri pretvorbah dosledno ohranja.

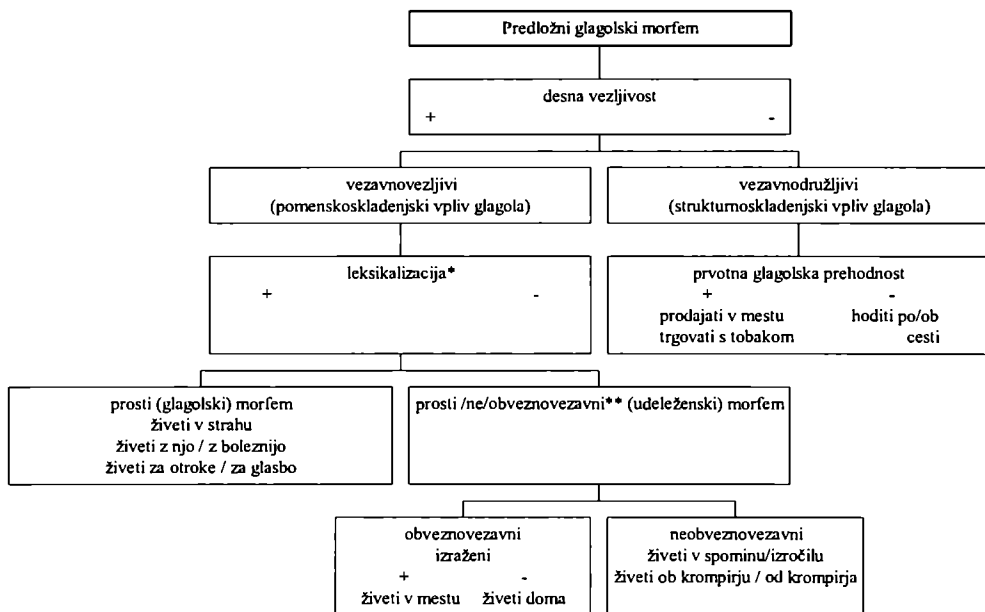
²⁷ B. Pogorelec (1968: 146) jih označuje kot »proste dative«. T. Korošec (1977: 59) pa ugotavlja, da so v okviru primerjav slovenščine z drugimi slovanskimi jeziki najboljčutljivejša mesta razlikovanja v enodelnih glagolskih stavkih in v povedkovodoločilni vlogi med a) osebkovim dajalnikom in b) svojilnim dajalnikom. Rešuje jih s pretvorbami: a) *Sanjalo se mu je* (tvorno), *Dvajset let ji je* (netvorno); *Odleglo mu je* (navadno nezmožnost poprivedljenja), b) *V želodcu mu je krulilo* : *želodec mu je krulil* (> *Njegov želodec je krulil*). O tem v češki literaturi predvsem F. Trávníček (1951: 1216–1218) in P. Pit'ha (1971).

²⁸ Izraz uporablja Ju. D. Apresjan (²1995: 25, 140).

²⁹ U. Engel (gl. U. Engel – P. Mikić 1983: 208–209) prostega zaimenskega dajalnika ne prišteva k dajalniškemu določilom, ker meni, da bi z upoštevanjem tudi tega nastalo preveč podskupin dajalniško vezavnih glagolov, kar bi namesto natančnejše vezljivostne obdelave ustvarjalo samo zme-

prosti zaimenski dajalnik³⁰, ki pa je strukturoskladenjsko oz. stavčnočlensko obvezen.³¹ Lahko je a) dajalnik škode (*A ti ne polomi vsega*), b) etični dajalnik³² (po mnenju T. Korošca (1977: 67) mu je zelo blizu t. i. »kontaktni dajalnik«, npr. *Grem in se ti spotaknem*), c) dajalnik namere (*Kaj ti ne gre kar prosit*) in č) dajalnik pripadnosti (SS 1976: 205 opozarja tudi na možnost dvojnega razumevanja – kot čustveni ali kot svojilni dajalnik: *Kje tihi si mi dom*).

3.1.2.1.2.1.4 Določila ob predložnomorfemskih glagolih

Opombi (*, **) h grafu:

- * Leksikalizacija je tu uporabljena za označitev pojava, pri katerem beseda iz skladenjske zveze, v tem primeru predlog, postane del besednega pomena – iz skladenjske enote postane slovarska enota/leksem.
- ** Predlogi v skladenjski vlogi udeleženskega obveznovezavnega izglagolskega morfema navadno ohranjajo prvotne prislovne pomene, kot neobveznovezavni udeleženski izglagolski morfemi pa imajo drugotne prenesene pomene.

do. To samo nakazuje tudi T. Korošec (1977: 66), ko v okviru »predikativnih konstrukcij« opozarja na ločevanje med prostim dajalnikom nosilca stanja, ki »ni vzorcetvoren«, npr. *Mraz je bilo – Mraz mu je bilo* proti npr. *žal mu je*, kjer je dajalnik nosilca stanja »konstituent strukture«.

³⁰ B. Pogorelec (1968: 146) ločuje dativ koristi oz. škode, etični dativ, posesivni dativ, dativ ozira, dativ cilja in dativ povzročitelja.

³¹ J. Toporišič (1982: 394) to strukturoskladenjsko vlogo označuje kot »nekako člensko rabo« (394); čustveni dajalnik omenja v okviru čustvenostne upovedovalne določitve (285).

³² Čustveni/etični dajalnik je nevezljivostno, kot čustvenostna upovedovalna določitev, obravnavan tudi v češki slovnici (*Mluvnice češtiny (Skladba 3)*, 1987, 663), kjer je označen kot 'prosti poročevalni dajalnik' (volný dativ sdílnosti), ki poved čustvenostno obarva.

Poleg mestniškega in orodniškega določila so ob predložnomorfemskih glagolih upoštevana še (predložna) tožilniška, roditeljska in dajaljska določila.

že to, da so predlogi izprislovnega izvora (razvili naj bi se iz prostorskih prislovvov, ki natančneje določujejo dejanje), kaže na njihov obglagolski pomenskoskladenjski položaj. Izhodiščno so torej prosti glagolski morfemi³³. Predložni glagolski morfem je leksikalizirani (pomensko sograjuje glagolski pomen, je del glagolskega leksema kot slovarske enote in hkrati del glagolske vezljivosti) ali neleksikalizirani (udeleženski, tj. v okviru določenega glagolskega leksema pomensko izhaja vsaj iz enega glagolskega pomena, zato sodi v njegovo pomensko- in strukturoskladenjsko vezljivost in je del povedkove vezljivosti).³⁴

Udeleženski predložni izglagolski morfem pri sklonskih delovalniških določilih ohrani svoj a) prostorsko-usmerjevalni pomen ali pa samo b) upravljalno-usmerjevalni pomen, in ima z upoštevanjem pomenskih lastnosti udeležencev stavčnočlensko vlogo a) prislovnih določil kraja ali b) predložnih predmetov; na izrazni ravni pa lahko govorimo o končniško izraženi/neizraženi sklonski vplivnosti predložnomorfemskega glagola. Udeleženski predložni izglagolski morfem je kot del povedkove vezljivosti lahko obveznovezavni in uvaja t. i. »delno obvezno vezljivost« glagola³⁵. S tem pa spreminja tudi skladenjski pomen glagola oz. znotraj glagolskih pomenov odpira nove skladenjske možnosti.³⁶ Kot neobveznovezavni ne spreminja skladenjskega pomena glagola in tako ne vpliva na izbiro glagolskega pomena, temveč dani pomen samo še dodatno pomensko potrjuje. Udeleženski predložni izglagolski morfemi omogočajo obvezno vezavnost samo prislovnih določil kraja (prehod iz obveznovezavne vezljivosti v obveznoprimitično vezljivost omogoča pretvorba v izsamostalniške prislove tipa *na dom – domov, na domu – doma*). Upravičenost obveznega primi-

³³ Términ **prosti predložni glagolski morfem** se pri nas uporablja od šestdesetih let naprej (SKJ III 1967: 111).

³⁴ ESJ (1992) ločuje »vezavni morfem« oz. »predložni vezavni morfem« (*govoriti o, ukvarjati se z/ s*) in »prosti morfem« (*misliti na, vstopiti v*). O tem tudi N. Ju. Švedova (1980: 156). Za predloge M. Žic Fuchs (1991: 123) povzema po J. M. Andersonu delitev na 'vgrajeno leksemsko vsebino' (inherent lexical content), kar je pomenskoskladenjsko **prosti predložni glagolski morfem**, in na 'izpeljano leksemsko vsebino' (derived lexical content), kar je pomenskoskladenjsko **udeleženski predložni izglagolski morfem**.

³⁵ Če v okviru določenega leksema lahko govorimo o absolutni obvezni predmetni vezljivosti, pa hkrati (razen redkih izjem, npr. *stanovati, trajati*) lahko govorimo le o delni obvezni prislovnodoločilni vezljivosti. Po vezljivostnem nihanju so poznani predvsem stanjski glagoli tipa *ležati*; o tem tudi M. Samardžija (1986: 119).

³⁶ V Slovarju (SSKJ) so čisti zgledi udeleženskega obveznovezavnega predložnega morfema pod oznako *pre(n)eseno*, ki označuje nov skladenjski pomen in s tem novo povedkovo vezljivost izhodiščnega pomena. Na skladenjske lastnosti izhodiščnega glagolskega pomena vplivajo različni udeleženci, npr. *Beži pred težakim delom/pred svetom* ('umikati se/odklanjati'), *Luč bije v oči, Trušč bije v ušesa* ('slepiti/glušiti'), *Trpljenje je dospelo do vrha* ('doseči'), *Ozrl se je v preteklost/po zgodovini* ('pregledati/upoštovati'), *V govoru je mahnil po njem* ('kritizirati'), *Veter se je igral z listjem* ('premetavati'), *Njegovo dramo so izkopal iz pozabe* ('rešiti'), *Sonce je poskrbelo za toploto* ('prispevati/dati'), *Sreča se je oddaljila od njega* ('zapustiti'). Sicer pa neleksikalizirani udeleženski predložni morfem posredno upošteva tudi sklonska teorija N. Chomskega (1986) v zgledih kot *Spraševal sem (se), koliko je ura*, kjer je glagol *spraševati* sicer tožilniško prehodan, ne dopušča pa vezav *spraševal sem (se) čas*. In tako šele z vstavljenim predlogom oz. s predložnim morfemom kot pripisovalcem sklona samostalniškemu določilu omogočamo pravilno zgradbo t. i. 'sklonskega sita', tj. *Spraševal sem (se) za čas/o času*.

ka potrjuje R. Mrázek (1976) z zvezo »sil'noe primykanie«; posredno potrditev imamo tudi v SSB, 20: »Skladenjski pomen je vezavni s tožilnikom in primični.« Obveznovezljivi pri-mik je možen, ko gre za a) pretvorbene različice, npr. *Živijo na domu/doma* ali za b) pri-slovne zaimke kot nadomestne različice, npr. *Živijo tam, Gre/Prihaja/Teče do tja/od tam*.

Upravičenost delitve **glagolskih predložnih morfemov**³⁷ na a) leksikalizirane in na b) ne-leksikalizirane (udeleženske)³⁸ potrjuje tudi dvom pri določevanju spodnje meje glagolskih frazemov – ali so zveze glagola s predložnim morfemom frazeološke besedne zveze ali že besede.³⁹

Aktualni skladenjski pomen obvezno- in neobveznovezavnega udeleženskega izglagolskega predložnega morfema se kaže v tesni povezavi s pomenskimi lastnostmi udeleženca, kar se na skladenjskofunkcijski ravni kaže kot stavčnoočlenska razločevalna vloga, npr. *Stanovati/živeti pri mestu/gledališču* ('v bližini' = prostorski/prislovni pomen predloga ob prostorskih samostalnikih) proti *Stanovati/živeti pri teti* ('skupaj' – usmerjevalni/distributivni pomen predloga ob neprostorskih samostalnikih). V zglelih kot *stanovati pri otrocih/z otroki/med otroki* se torej prvotni konkretni/specialni prislovni oz. prostorski pomen udeleženskega izglagolskega predložnega morfema zaradi prilagoditve pomenskimi lastnostim udeležencev (npr. človeško, abstraktno) lahko spremeni oz. posploši (tj. ob udeležencu z neprostorskim pomenom predlogu ostaja upravljalno-usmerjevalni pomen). Ob prostorskih udeležencih pa so ohranjeni predlogovi konkretni/specialni prislovni (predvsem prostorski) pomeni del vezavnega prislovnega določila (so neleksikalizirani prostomorfemski prostorsko-časovni modifikatorji glagola znotraj povedka in vezavnega razmerja, tako da prostorsko/krajevno, časovno in tudi načinovno natančneje določajo dejanje).⁴⁰ Ko je na skladenjsko-funkcijski ravni predložni glagolski morphem obojestransko voden (glagolsko in udeležen-

³⁷ Čeprav NSS (1982: 93–100) ne ločuje med leksikaliziranim in neleksikaliziranim udeleženskim predložnim morfemom, npr. *ločiti se od otrok 'zapustiti'* : *ločiti se od žene, iti proti vsem 'nasprotovati'* : *iti proti železniški postaji, zlesti s konja 'razjahati'* : *zlesti z omare*.

³⁸ J. Toporišič (1967: 122) jih že v drugi polovici šestdesetih imenuje »predloge prehodnosti«. V »morfemski sistem glagola« pa jih kot »obrazilna prehodnosti« prvič jasno uvrsti v SKJ III (1967: 111).

³⁹ E. Kržišnik (1994: 58–62) sklepa, da v primeru neleksikaliziranega udeleženskega predložnega izglagolskega morfema lahko govorimo o frazeološki besedni zvezi, v primeru leksikaliziranega prostega glagolskega predložnega morfema pa lahko govorimo o frazemu – besedi.

⁴⁰ Kako predlog oz. predložni glagolski morphem prilagaja svojo pomenskioskladenjsko vlogo pomenskimi lastnostim udeleženca še posebej nazorno kaže postopek sprevečanja, na sinhroni ravni, prislova v predlog ali predloga v nepravi predlog, npr. *ostati zunaj / hoditi okrog* (prislov) > *ostati zunaj vasi / hoditi okrog vasi* (nepravi predlog), *gledati v pričo* (predlog) / *gledati vpričo sodnika* (nepravi predlog). Na to opozarja, sicer ne v istem kontekstu, J. Dular (1982: 89). Na razmerje **prislov** : **predlog** in s tem hkrati na različne pomenskioskladenjske vloge predlogov opozarja S. J. Gruber (1976: 15) in ugotavlja, da glagol *pierce* v pomenu 'predreti' pomenskioskladenjsko vključuje prosti predložni glagolski morphem *through* 'skozi', ne pa prislov *through*, zato je smiselna stavčna poved *The pencil pierced through* 'Svinčnik je predril skozi' proti povedi z udeleženskim predložnim morfemom s prislovno vrednostjo *through* v *The pencil pierced the paper through* 'Svinčnik je predril skozi papir'. Medtem ko npr. glagol *cross* v pomenu 'prečkati' pomenskioskladenjsko hkrati vključuje usmerjevalno-prislovno vrednost *across* v pomenu 'čez' v *John crossed the bridge* v pomenu 'Janez je prečkal most'.

sko), je kot pomensko izpraznjen upravljalno-usmerjevalni del obveznega obglagolskega sklonskega /delovalniškega/ določila – ker izgubi prvotno prislovno vrednost, je z vidika obveznega neprostorskega udeleženca njegov izbor ozko določen – tako npr. ni smiselna raba *stanovati za/pred otroki//na otrocih* ipd. Ob prostorskem udeležencu z neokrnjenim prislovnim pomenom so udeleženski predložni morfemi s prislovno vrednostjo *za/pred/pod/nad naseljem//pri/v/ob naselju//na podstrešju* absolutno obveznovezavni ob glagolih tipa *stanovati* in delno obveznovezavni ob glagolih tipa *živeti* (kjer je predložni morfem kot del povedka tudi sestavni del samo določenih skladenjskih pomenov glagola, zato je enkrat pomenskovezljivostno nujen, drugič pa nenujen – od tod t. i. delno obvezna pomenskosladdenjska vezljivost proti npr. *igrati*, ki je neobveznovezavni).

Stopnjevano pomensko oddaljevanje predloga s prislovno vrednostjo od glagolskega pomena prek neobvezne vezavnosti vodi v nevezljivost. Tako je npr. pri *brati brez očal brez* le še vezavnodružljiv, ker ne izhaja iz leksemskih pomenov *brati* 'razpoznavati, razumevati, ugotavljati', medtem ko so v zgledih *brati z obraza/dlani//na obrazu/v očeh/iz kart/zvezd* v skladenjskih pomenih 'ugotavljati misli, čustva po zunanjih znamenjih, ugibati, napovedovati' predložni morfemi *z, na, v* in *iz* vezavnovezljivi in v okviru leksema *brati* določajo poseben pomen – ker ohranjajo tudi prislovni/prostorski pomen, uvajajo obveznovezavno prislovno določilo kraja.

Stavčnočlenskost pomenskosladdenjsko neobveznih udeležencev, npr. v *Sedel je na stol* (*na* ima prostorski pomen, *stol* pa se pomensko prilagodi prostorskemu pomenu predložnega glagolskega morfema), lahko spremeni tudi členitev po aktualnosti. V zgornjem zgledu skladenjski pomen glagola samo potrjuje določen pomen glagolskega leksema z neobveznovezljivim prislovnim določilom kraja, nasproti zgledu *Sedel je na stol, ne na mizo*, kjer zaradi poudarjanja vrste predmeta predložni morfem ohrani samo upravljalno-usmerjevalni pomen in zato uvaja (predložno)predmetno rabo. Predložni morfem *na* izgublja prislovni/prostorski pomen tudi v ustaljenih zvezah tipa *sesti na vlak/letalo*, kjer je odločilen pomenski vpliv sredstev premikanja (Švedova 1980: 172).

Prostorsko-usmerjevalna in upravljalno-usmerjevalna vloga predložnih glagolskih morfemov sta najbolj jasno predstavljeni ob glagolih s t. i. širokim pomenskim obsegom (tj. slovarska oznaka za glagole z največ možnimi skladenjskimi pomeni)⁴¹, tako npr. glagolski

⁴¹ Predložni morfemi lahko s svojimi različnimi pomenskosladdenjskimi vlogami vplivajo na različno skladenjsko uporabo glagolskega pomena – glagole s široko pomenskosladdenjsko uporabo lahko pomensko precizirajo in obratno.

a) Ob prvotno splošnejših pomenih so navadno neleksikalizirani obveznovezavni predložni morfemi, ki s prostorskoupravljalnim/prislovnim pomenom precizirajo (in hkrati aktualizirajo) glagolski pomen, npr. *upravljati z orožjem* 'ravhati', *napravljati iz sadja* 'pridobivati, izdelovati', *izročati denar v hrambo* ipd.

b) Prvotno dovolj pomensko specializirani glagoli z leksikaliziranim predložnim morfemom lahko postanejo širše pomenskosladdenjsko uporabni: **ekspr.** *Spet je segel po cigaretah*, *Rad seže po dobri knjigi*; **nav. ekspr.** *spopasti se z debelostjo/z obsežnim gradivom*; **ekspr.** *Sklanja se nad knjigo*, *Sklanja se nad bolniki*; **ekspr.** *truditi se za otroke/z otroki*. S predložnimi glagolskimi morfemi, npr. pri *obračunati z/s* v pomenu, ki 'izraža odklonilen odnos' npr. *Brezobzirno je obračunal z njim*, pri nedovršenem parmem glagolu *obračunavati z/s* pa v pomenu 'obravnavati medsebojne spore, nesoglasja', npr. *Z otroki je fizično obračunaval*, zaradi 'medsebojnega vplivanja' udeležencev se prosti predložni morfem lahko tudi nevtralizira, npr. *Grdo obračunavata* ipd.

Podobno je še pri glagolu *odpasti* v pomenu 'izraža, da kdo je, postane deležen tega, kar izraža

leksem *živeti* v okvirih različnih pomenov dopušča tako prislovno/prostorsko kot usmerjevalno/upravljalno vrednost uporabljenih predložnih morfemov. Strukturnoskladenjska posledica tega pa je tudi slovničnofunkcijsko in izrazno razlikovanje med prislovnimi določili in predložnimi predmeti.

Vezavnodružljivi predlog oz. predložni morphem, v nasprotju z vezavnovezljivim predložnim morfemom, vedno ohrani svojo prislovno vrednost in uvaja nevezljivo dopolnilo, ki je s stališča slovnične pravilnosti stavka izrazno opustljivo.

V okviru obvezne vezljivosti in razmerja predložna vezava : primik so pomensko- in strukturnoskladenjsko zanimive glagolske zveze tipa *Živi tu, v mestu*, kjer se vezavno prislovno določilo kraja lahko zamenjuje s primičnovezljivim prislovnim zaimkom in obratno.

Obvezna pomenskoskladenjska vezljivost in neopustljivost določil na izrazni ravnini namreč zahtevata ločevanje med končniško izraženo (sklonsko) vezavo in med končniško neizraženim (prislovnim) primikom z zakodiranim neizraženim vezavnim glagolskim predložnim morfemom – tako, s sinhronega vidika, lahko tudi prislov spada med obveznovezljiva določila. Prehod med vezavno in primično vezljivostjo pa so predložnomorfemski glagoli premikanja tipa *vstopiti v*.

Med udeleženskimi pomenskimi lastnostmi glede na vezljivostne posebnosti še posebej izstopa kategorija človeškosti. Tako udeleženski predložni izglagolski morphem *k/h* pri *Iti h kovaču* (= metonimična raba) v pomenu 'iti v kovačijo' uvaja vezavno prislovno določilo kraja, podobno kot v primerih *Iti h konju/k vodnjaku*, in v nasprotju s (predložnim) predmetom, npr. *Iti k sestri* v pomenih 'približati se sestri / obiskati sestro'.

Obstoj neleksikaliziranega udeleženskega izglagolskega (izražene ali neizražene)⁴² predložnega morfema se dá razložiti tudi razvojno:

- *iti/priti domov* (po F. Bezlaju (1976) je dativ cilja) se lahko nadomešča z *iti/priti na dom*;
- *ostati/živeti doma* (po F. Bezlaju (1976) je otrdel lokal) se lahko nadomešča *ostati/živeti na domu*;
- *iti/priti daleč/blizu* ('v daljavo / v bližino') proti *živeti daleč/blizu* ('v daljavi' = prislov iz pridevnika, 'v bližini' = otrdeli mestnik pridevnika *bližnji*);
- *iti tod* (ide.: kazalni zaimek + krajevni prislov) proti *iti kod* (ide.: vprašalni zaimek + krajevni prislov);
- *iti tu* (po A. Bajcu (1959) prvotno smerni pomen => 'iti na tej poti' : *vidim tu* 'vidim na tej poti' (iz ide. je *tu* kot prvotno mestniška oblika; če pa v *tu* združimo a) smerni oz. kazalni pomen in b) mestniško obliko, lahko opravičimo zveze *iti tu – iti po poti, iti po mestu, iti ob*

---

samostalnik', ki s predložnima glagolskima morfemoma *na* in *za*, ki se leksikalizirata v *odpasti na/odpasti za*, in z dodatno stilnofunkcijsko oznako **publ(icistično)** še poudarja odklik od osnovnega pomena, npr. *Upa, da bo zanj/nanj kaj odpadlo, Del denarja odpade za nakup opreme, Na travnike odpade četrtnine površine*. Glagolu *vreči se* je dodan leksikalizirani predložni prosti morphem *na* izoblikoval pomen, ki 'izraža nastop intenzivne dejavnosti, kot jo določa samostalnik' v *vreči se na delo/v študij* 'začeti delati/študirati', *vreči se na jedačo* 'začeti hlastno jesti', *vreči se na knjigo* 'začeti brati/študirati', *vreči se na politiko* 'začeti politično delovati'.

⁴² Neizraženi oz. zakodirani udeleženski izglagolski predložni morphem se lahko razkrije s pretvorbo (NSS: 53, v op. 66), npr. *bati se življenja – strah pred življenjem* proti *bati se za življenje – strah za življenje*; *spomniti se mladosti/na mladost – spomin na mladost*; *bati se v življenju – strah v življenju*. Leksikalizirajo pa se predložni morfemi v primerih *bežati pred resnico – beg pred resnico*.

hiši). Če je smernost v *tu/tam* že dana – tj. t. i. notranja smernost, pa morata biti npr. izhodiščnost in ciljnost kot potencialna udeleženca glagolov premikanja dodatno izražena z vezavnimi predložnimi morfemi, npr. *iti od/do tu* proti npr. *iti tja* ('iti k temu'). Lahko bi rekli, da udeleženski predložni izglagolski morfemi pomagajo glagolskim pomenom po potrebi spreminjati notranjo smernost prislovov oz. prislovnih besednih zvez (ki se dajo nadomestiti s prislovnimi predložnimi imenskimi zvezami), s katerimi se povezujejo, npr. *prihajati od tam* (*tam* = 'pri prijatelju/na robu/v hiši')⁴³ => *prihajati od prijatelja/z roba/iz hiše*. Ti zgledi kažejo tudi na končniško neizraženo ali izraženo sklonsko vplivnost vezavnega izglagolskega predložnega morfema (Vidovič Muha 1984a: 144–145).

– Uporaba neleksikaliziranega izraženega/neizraženega udeleženskega predložnega izglagolskega morfema, npr. *na*, lahko glede na večjo ali manjšo stopnjo prislovnega pomena deli tudi t. i. neprave predloge tipa *vrh, konec, sredi, okoli/okrog* na a) sklonske/neprislovne in b) nesklonske/prislovne: *stati/živeti na vrhu hriba/na koncu vasi* proti *stati/živeti vrh hriba/konec vasi*; *iti/priti na vrh hriba/na konec vasi* proti *živeti/stati/iti/priti okoli/okrog (vasi)* : *živeti/stati sredi vasi*.

– Obstoj neleksikaliziranega udeleženskega predložnega izglagolskega morfema posredno potrjujejo tudi prislovi – tj. sklopi predloga in prislovnega zaimka. Pomensko in siceršnjo navezanost na glagole pa včasih izražajo tudi slovarske pomenske razlage, npr. *odtód* – 'izraža krajevno mejo v bližini govorečega, od katere poteka dejanje', *dotód* – 'izraža krajevno ali časovno mejo dejanja, stanja', *vstrán* – 'izraža mesto, položaj desno ali levo glede na osebek', *naokóli/naokróg* – 'za izražanje položaja v (širšem) krogu, ki v celoti obdaja kaj v središču'.

Različne predložne zveze samo potrjujejo domnevo, da je prvotni pomen vezavnovezljivih predložnih morfemov prostorski/krajevni.⁴⁴

⁴³ J. Toporišič (1982: 69–70) pri zvezah tipa *od tam* govori o posamostaljenih prislovih. To utemeljuje med drugim s tem, da je edino logično, če predlog stoji pred samostalnikom. Vendar pa skladijsko ti predlogi niso deli predložnih samostalniških zvez, ampak so udeleženski prosti morfemi glagolov. A. Vidovič Muha (1984a: 144, 148) govori o prislovih ob predložnomorfemskih glagolih. In če za krajevne zveze velja, da so vedno predložne, predvideva, da bi vsaj implicitno to veljalo tudi za časovne, npr. *meseca maja* – *v mesecu maju*.

⁴⁴ O tem A. Bajec (1959: 9): »Kakor pričajo najstarejši pisani viri ie. jezikov, so se predpone in predlogi razvili iz krajevnih prislovov, torej so prvotno natančneje določevali glagolsko dejanje.« Kratke pomenske razlage za šest najpogosteje uporabljenih predlogov v slovenščini: *za, z/s, o, v, pri, na*; (po A. Bajcu, *Besedotvorje slovenskega jezika, IV Predlogi in predpone*, Ljubljana, 1959). Samo potrjujejo prvotnost prostorsko-časovnih pomenov in razmerij.

ZA (str. 50) – Njegov prvotno krajevni pomen je ohranjen še v vseh slovanskih jezikih; zelo blizu krajevnemu je časovni pomen. S tožilnikom pomeni predmet, na katerega je gibanje usmerjeno, z orodnikom pa predmet, za katerim se kaj dogaja. V slovenščini je najbolj razširjena namembnost, npr. *v iti v boj za domovino, Toliko je prebila zate* ipd.

Z/S (str. 107) – Prvotna je raba z družilniškim orodnikom, ki pomeni skupnost z nečim in se veže tudi z glagoli premikanja. Vsako sredstvo je tudi spremljajoča okoliščina oz. spremstvo; za spremstvo se označuje tudi časovna vzporednost.

O (str. 88) – V slovanskih jezikih ima dva krajevna pomena: a) okoli predmeta in b) dotikanje predmeta. Pri glagolih rekanja in mišljenja se uporablja kot 'dotikanje' v prenesenem pomenu.

V (str. 114) – Osnovni pomen je krajevni, iz njega izhaja časovni. Najpogostejša je prostorska uporaba v prenesenem pomenu, npr. *izkazati se v skakanju*.

Tako imamo v časovnih zvezah *iti/iziti/oditi/priti v maju/maja* ali *iti/iziti/oditi/priti jutri* (prvotno mestnik od *jutro*) lahko le vezavnodružljive obglagolske predložne morfeme z neprostorskim pomenom.

Pomenskoskladenjsko uporabo glagolskih predložnih morfemov lahko obravnavamo tudi z vidika 1) /ne/polnopomenskih primarnih glagolov in z vidika 2) polnopomenskih neprimarnih glagolov.

1 Najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi glagolskimi morfemi in neleksikaliziranimi udeleženskimi predložnimi izglagolskimi morfemi je pri /ne/polnopomenskih primarnih glagolih. Leksikalizacija predložnega morfema je pri nepolnopomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu 'izgubiti hišo', *imeti ga za pametnega* v pomenu 'ceniti ga kot pametnega', *dati na njegovo besedo* v pomenu 'upoštevati njegovo besedo', *delati na tej temi* v pomenu 'obravnavati to temo', *klobuk dobiti za suknjič* v pomenu 'klobuk zamenjati s suknjičem'. Neleksikalizirana uporaba predložnega morfema je pri polnopomenskih rabah kot *biti ob hiši* v pomenu 'nahajati se ob hiši', *imeti za pametne* v pomenu 'hraniti za pametne', *dati na mizo* v pomenu 'položiti na mizo', *delati na polju* v pomenu npr. 'orati na polju', *dobiti za nesramnost* v pomenu 'ozmerjati/pretepesti za nesramnost'.

1.1 Nekateri predložnomorfemski glagoli so pomenskoskladenjsko zamenljivi z drugimi predložnomorfemskimi glagoli, npr. *biti brez – ne imeti: Sčasoma so bili brez vsega – Sčasoma niso imeli več nič; biti od* – imeti: Ta hiša je od sestre – To hišo ima sestra; biti za – delati kot: V kraju je za poštarja – V kraju dela kot poštar.*

2 Leksikalizacija predložnih morfemov s polnopomenskimi neprimarnimi glagoli lahko njihove prvotne specializirane pomene posploši. Takšne predložnoglagoleske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne, in zaradi tega pridobijo še funkcijskozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) = 'postajati', *oblikovati se v* = 'postajati', *obstajati iz* = 'imeti', *predelati v* = 'spremeniti', *zaplesti se v* (ekspr.) = 'začeti' ipd.

Predložne glagolske morfeme prehodnosti imajo zveze: *leviti se v, oblikovati se v, obstajati iz, preiti v, prekaljevati se v, prihajati do, razrasti se v, shajati brez, sloneti na, spravljeni se nad, spremeniti se v, spustiti se v, stati pred, vleči se na, vzdržati brez, zaplavati v, zaplesti se v*; pri drugih glagolih pa predložni glagolski morfemi samo pomensko- in struktumoskladenjsko spreminjajo vezljivost glagolov, npr. *prerasti v, prestopiti na, prignati do, prijeti za, pripraviti ob, šteti za, trpeti za, valiti na, veljati za, vleči na.*

2.1 Leksikalizacija predložnega glagolskega morfema je še v zgledih kot *koketirati s/z, ozirati se na, naleteti na, nameriti na, vklepati v*. Z enakozvočnostjo predponskih obrazil in predložnih morfemov se izpostavlja tudi vezljivost glagolskih sestavljenk.

Če povzamem – predložnomorfemska raba glagolov obsega: **predložne glagolske morfeme** kot a) leksikalizirani glagolski prosti morfem, b) neleksikalizirani udeleženski izglagolski morfem; proti c) obglagolski vezavnodružljivi predložni morfem.

PRI (str. 97) – V slovenščini je najpogostejši krajevni pomen 'bližine'. Pogosti so preneseni prostorski pomeni kot spremne okoliščine, npr. *gibčen pri plesu, zbranost pri molitvi*.

NA (str. 33) – Prvotni je krajevni pomen, sicer pa se je po pomenskih prenosih razširil še bolj kakor drugi, npr. *žive duše ni na spregled, Na sodbi bo odgovarjal, Vsi so na delu*. Iz časovnega pomena pa izhaja tudi vzročni pomen, npr. *na zahtevo/predlog poslanca* ipd.

a) Leksikalizirani predložni glagolski morfem

Prosti predložni glagolski morfem je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika izražen s slovničnimi kvalifikatorskimi pojasnili: s predložnim povedkovim določilom, s predložno zvezo, s predlogom, v zvezi z/s.

Iz prvih treh naštetih slovničnih kvalifikatorskih pojasnil lahko takoj razberemo, da gre za predložne glagolske morfeme, kvalifikatorsko pojasnilo v zvezi z/s pa zaobjame še skupino zaimenskih glagolskih morfemov tipa *pobrisati jo* – ta je manjša in manj problematična. Predložni glagolski morfem je v Slovarju označen pri 165 leksemih tipa *dajati na* – ekspr. 'prisojati komu vrednote, ceniti'; *dajati se s/z* – ekspr. 's težavo upirati se čemu'; *dreti* v – ekspr. 'zelo hitro se bližati čemu slabemu'.

S slovarsko čustvenostno oznako **ekspr(esivno)** so označeni tudi istokorenski glagoli z različnimi predložnimi morfemi, ki v okviru pomenskih polj teh glagolov lahko poudarijo in izrazijo različne pomenske sestavine – pri a) *vreči se* 'namenskost' ali 'intenzivnost' dejanja, pri b) *vstati* 'prenehanje dejanja' ali 'nasprotovanje', pri c) *zagoreti* 'vznemirjenje' ali 'prizadevnost', pri č) *zakopati se* 'intenzivna dejavnost', pri d) *tiščati* 'vsiljivost', pri e) *živeti* 'tvorna/netvorna razmerja' ali 'pridobivanje' ali 'porabljanje'.

a.) Različna uporaba

1 Predložni glagolski morfem uvaja desno vezljivost:

1.1 Ob prvotno neprehodnih glagolih kot *priti do*, *dozoreti za*, *viseti med*, *spuščati se v* ipd.

1.2 Pri primitivih (*biti ob*, *delati na* ipd.).

1.3 Ob glagolih premikanja ohranjajo samo usmerjevalne pomene, ki predložnemu leksemu dajejo drugotne prenesene pomene a) faznosti/omejevanja dejanja/lastnosti/stanja (*prehajati k*, *prevesiti se v/prehajati v*, *oddaljiti se od*, *planiti po* ipd., in b) posploševanje/naklonskost delovanja (*spravljati se nad*, *dregati v*, ipd.).

1.4 Glagoli z besedico SE (ki ima predvsem vlogo slovničnega morfema). Primerov z zaimenskim SE je zelo malo, pa še pri teh pomenska vloga SE, ki označuje predvsem samodejnost, splošnost in procesualnost, prehaja v slovnično, ker predvsem skladenjskofunkcijsko označuje, da dejanje kljub tožilniški vezavi ostaja v okviru istega udeleženca. Šele prosti predložni morfem pomensko usmerja dejanje/dogajanje na druge udeležence, npr. *spopasti se z/s* (nav. ekspr.) – 'začeti reševati, opravljati kaj težavnega, neprijetnega', *posloviti se od* (ekspr.) – 'nehati uporabljati, uživati'; *sončiti se v* – 'biti v veliki meri deležen naklonjenosti nekoga'.

2 Predložni glagolski morfem prvotno prehodnim glagolom lahko spremeni pomen in s tem tudi desno vezljivost, npr. *vleči na*, *gledati po*, *gnati v*.

3 Frazeološke glagolske predložne zveze, ki mimo slovničnofunkcijskih in izraznih (sklon-skih) lastnosti izpostavljajo predvsem pomenske lastnosti izbranih udeležencev, npr. *zagreti se za stvar*, *vstati proti sovražniku*.

3.1 Tipologija izbranih udeležencev; npr. a) pojmovni samostalniki: *viseti med dobrim in slabim*, b) pridevniške besede – barvni pridevniki: *vleči na rdeče*; – števnik: *zaleči za dva*, c) samostalniki s kategorijo človeško+: *lepiti se na koga*.

4 Razširjanje desne vezljivosti glagolskih sestavljenk z enakozvočnimi predložnimi glagolskimi morfemi, npr. *oddaljiti se od*, *zaleči za*, *iztrgati iz*, *vdajati se v*; včasih predponsko obrazilo ohrani samo še fazni pomen, npr. *gledati po* : *pogledati po* (proti npr. *vprašati po* : *povprašati po*).

4.1 Prislovnost predpionskega obrazila je poudarjena še s predložnim morfemom, npr. *pri-lepiti k/na, nagibati se k, prebiti se do, predelati v*.

4.2 Predpionsko obrazilo ohrani predvsem faznost, upravljalno-prislovni pomen pa se prenese na predložni morfem, npr. *zariti se v, zavozlati se v, pomuditi se z/s, zamuditi se z/s, potlačiti v*.

5 Glagolski pomeni, ki v okviru svojega pomenskoskladenjskega vezljivostnega polja omogočajo samo omejeno zamenljivost predložnih morfemov, npr. *gledati na otroke : gledati za otroki; iti na/nad; spati pri (z/s); vpiti na otroka/nad otrokom*.

b) Neleksikalizirani predložni glagolski morfem

b₁) Uvajanje novih udeleženskih vlog

1 Je predložni morfem kot uvajalec edinega udeleženca za natančnejše določanje in s tem konkretiziranje/aktualiziranje splošnega samozadostnega pomena. Npr. a) usmerjevalni pomen imajo pri glagolih usmerjenega obvladovanja, premeščanja, uvajanja/nadaljevanja, omejevanja, preprečevanja, npr. *poslati/pošiljati po, iztegniti iz, osnovati na, nadaljevati z/s, skrčiti na, predramiti iz*; b) prostorski pomen ohranjajo pri glagolih premikanja – npr. ciljnost: *držati v, drseti v*; c) prenehanje stanja: *kipeti iz, zbudati se iz, prebuditi se iz*. Izpostavljena je tudi kategorija živosti – *koketirati z/s (ž*) : operirati z/s (ž)*.

1.1 Enakozvočnost s predpionskim obrazilom (predložni morfem je samo prislovna okrepitev predpionskega obrazila) pri glagolih premikanja, ki uvaja nekakšno smerno vezavnost, npr. *oddaljevati se od, vstopati v, zahajati za* ipd.

2 SE kot prosti (nezaimenski) slovnčni morfem in predložni morfem (nepravi predlogi tipa *okoli* poudarijo prislovno vrednost, zakodirano v glagolu), npr. *muhati se okoli, omuhavati se okoli, smukati se okoli, zavzemati se za, zbudati se iz* ipd.

2.1 Predložni morfem je lahko uvajalec drugega udeleženca, npr. *hraniti se z/s, pripraviti se k* ipd.

2.2 Medsebojna soodvisnost morfema SE in predložnega morfema je v tem, da prvotno zaimenski SE prevzema slovnčno vlogo. Prikaz postopnega upadanja (od 1 proti 5) pomenske vloge morfema SE in naraščanja pomenske vloge predložnega morfema: 2.2.1 *hraniti se z/s* – 'uživati, jesti', 2.2.2 *preživljati se z/s* (knjiž.) – 'jesti, uživati', 2.2.3 *oblikovati se v* – 'izraža, da osebek dobiva vsebino, obliko, kot jo nakazuje določilo', *pripraviti se k* – 'izraža nastop opravljanja dela, opravila, kot ga določa samostalnik', 2.2.4 *koncentrirati se na* – 'usmerjati prizadevanje, aktivnost', *skoncentrirati se na* – 'usmeriti prizadevanje, aktivnost', *osredotočati/osredotočiti se na* – 'usmeriti prizadevnost, aktivnost', 2.2.5 *izroditi se v* – 'spremeniti se na slabše sploh', *sprevreči se v* (ekspr.) – 'spremeniti se v kaj slabšega'.

2.3 Prostomorfemski SE-ji v zgledih kot *obirati se, obotavljati se* dokazujejo udeleženskost, in ne samo slovnčno vrednost predložnega morfema.

3 Samostalniška beseda med glagolom in predložnim morfemom z/s: a) medsebojno podkrepitvijo predpionskega obrazila in predložnega morfema, npr. *iztegniti (koga/kaj) iz, sprejemati (koga/kaj) z/s, zainteresirati (koga) za*, b) pomenskoskladenjsko usklajenostjo predpionskih obrazil in predložnih morfemov v zgledih kot *pritisniti (koga/kaj) na, pritisniti (koga/kaj) k, pritisniti (koga/kaj) v, pritisniti (koga/kaj) ob*, kjer predpionsko obrazilo pripomeni 'tesno bližino', predložni morfemi pa dodajajo različno smerno vezavnost z 'načini pritiskanja', c) *krstiti koga za/na, reducirati kaj na, krmariti kaj z/s*.

b₂) Udeleženski predložni izglagolski morfemi so lahko stalni (stilno nezaznamovani) del

predložnomorfemskih glagolov tipa *temeljiti na*. Primerjalno zanimive so predložne zveze *mejiti na (z/s)*: *mejiti na gorenjščino*, *mejiti z dvorano/s sosedom* (proti leksikaliziranim prostim morfemom v pomenu 'biti zelo podoben' (s slovarskim pojasnilom 'ekspr., navadno v zvezi z na'): *pisanje meji na reportažo/na blaznost*).

V nasprotju z leksikaliziranimi predložnimi glagolskimi zvezami neleksikalizirane predložne zveze niso nujno omejene samo na en glagolski pomen, npr. *ravnati se po* v pomenih 'imeti za vodilo pravilnosti', npr. *Ravna se po drugih*, ali 'delati, vesti se v skladu s čim', npr. *Ravna se po navodilih/po vremenu*.

Tipični za to skupino so tudi prehodni glagoli s prostomorfemskim *se* tipa *ukvarjati se z/s*, ki samo strukturnoskladenjsko zaseda mesto tožilniškega samostalnika, zato moramo izražati prvi premi predmet z nekim drugim sklonom (v Slovarju navadno s pojasnilom *navadno v zvezi z/s*): *ponašati se z/s*: *ponašati se z bogastvom/junaštvom/otroki*; *potegovati se za* (tudi v pomenu: 'prizadevati si za'): *potegovati se za naklonjenost*.

b.) Udeleženski predložni izglagolski morfemi so izpustljivi, če je njihov usmerjevalni pomen že vključen v pomenih glagolov. A. Bajec (1959: 35) trdi, da se je predložni morfem *na* po pomenskem prenosu razširil še bolj kot drugi predložni morfemi: *čakati (na) vlak*, *gledati (na) oblake*, *igrati (na) piščalko*, *odgovoriti (na) vprašano(Rd)* : *odgovoriti (na) vprašanje(Pd)*, *paziti (na) otroke/zdravje*, *pritiskati (na) gumb*, *streljati (na) sovražnika*, *zadeti (na) oviro*; *loviti (za) rokav*, *popasti (za) nogo*, *poterjati (za) denar*, *prostiti (za) pomoč*.

c) Razmerja med leksikaliziranimi predložnimi morfemi in neleksikaliziranimi (udeleženskimi) predložnimi morfemi:

Prehod 1) glagolskih leksikaliziranih predložnih morfemov v 2) glagolske neleksikalizirane (udeleženske) predložne morfeme:

1 > *pristopiti k* – 'začeti kaj, lotiti se česa', 'postati član česa' (*pristopiti k delu*, *pristopiti k stranki/k partizanom*);

> *vstopiti v* – 'začeti biti v kakem obdobju', 'postati član česa' (*vstopiti v novo leto*, *vstopiti v samostan*);

2 > *pristopiti k* – 'stopiti h komu/k čemu' – ciljnost (*pristopiti k njej/k mizi*);

> *vstopiti v* – 'stopiti v kaj sploh' – ciljnost (*vstopiti v sobo*).

Na vzajemno pomenskoskladenjsko povezanost predpanskega obrazila in predložnega morfema in hkrati na različne pomenskoskladenjske možnosti opozarjajo še zgledi:

lepiti |(sebe) na_k T|, | – 'gor' > na- + -lepiti + se > *nalepiti se*;

> *lepiti se na| koga* : *lepiti se| na kaj* : *lepiti kaj| na ...*;

> *nalepiti se na| koga* : *nalepiti se| na kaj* : *nalepiti kaj| na kaj*;

> *prilepiti se (na)|komu/(koga)* – ciljnost je že v predpanskem obrazilu.

č) Pri obravnavi določil ob predložnomorfemskih glagolih je potrebno upoštevati tako **stavčnočlenski** (č₁) kot tudi **sporočevalni vidik** (č₂).

č₁ Stavčnočlenski vidik

Helbigovo ugotovitev o vplivu glagolskega pomena oz. njegove pomenske usmerjenosti na ločevanje med predmeti in prislovnimi določili in hkrati razširitev vezavnosti na prislovna določila so povzele tudi slovanske vezljivostne teorije.

G. Helbig je dopolnil Admonijevo merilo⁴⁵ ločevanja (predložnega) predmeta in (predložno)sklonskega prislovnega določila s postavkami: a) (predložni) predmeti so praviloma zamenljivi z zaimki, (predložno)sklonska prislovna določila pa s prislovi, npr. *sanjariti o dekletu/o njej, delati s težavo/težavno*; b) pri (predložnih) predmetih je predložni glagolski morphem pomensko odvisen od glagola, zato je pomensko izpraznjen⁴⁶, pri (predložno)sklonskih prislovnih določilih pa ostaja predložni glagolski morphem pomensko samostojen in tako specificira razmerje do samostalniške besede, npr. *govoriti o miru : govoriti pri miru*; c) v okviru (predložnih) predmetov so predložni glagolski morfemi pomensko usmerjeni iz glagola, zato določeni glagoli izberejo samo določene predložne glagolske morfeme (enega ali več), npr. *misliti na/o*, medtem ko je v okviru (predložno)sklonskih prislovnih določil ta izbira predložnih glagolskih morfemov širša in navadno prehaja v družljivost⁴⁷, npr. *misliti s težavo/po starem/za jutri/v stiski/pri problemu*.

Razmerje med glagolsko vezljivostjo in povedkovo vezljivostjo je izpostavljeno predvsem z uporabo udeleženskega izglagolskega predložnega morfema – v primerih, ko izhaja iz glagolskega pomena, ohrani svoj prislovni pomen (npr. *Janez živi/stanjuje v mestu*, nasproti npr. *Janez trguje v mestu*, kjer kot vezavnodružljivi predložni morphem uvaja nevezljivo dopolnilo). Prislovnost⁺ udeleženskega izglagolskega predložnega morfema je pomenskoodločilna v zgledeh kot *Janez se prereka s sorodniki| za hišo* (vezavnodružljivi predložni morphem *za* uvaja dopolnilo) : *Janez se prereka s sorodniki za| hišo* (vezavnovezljivi predložni morphem *za* uvaja predmetno določilo). Z vidika obveznosti⁺ udeleženskega izglagolskega predložnega morfema oz. določila ločujemo zglede kot *Umetnik se vrača domov/iz mesta* (obveznovezavni /udeleženski/ predložni morphem) : *Umetnik se vrača na sceno* (neobveznovezavni /udeleženski/ predložni morphem).

Kako glagolski pomen odloča o izbiri predložnega morfema kažejo npr. zglede *delati na projektu* (pov. dol.) : *govoriti za/o njega/njem* (obvezno dol.) : *klestiti s šibo* (neobvezno dol.).⁴⁸

⁴⁵ V. G. Admoni (1955: 346–350) je postavil merilo, ki ločuje (predložni) predmet in (predložno)sklonsko prislovno določilo. Pri (predložnem) predmetu ima predložni glagolski morphem kopalativno vlogo, tj. označuje samo upravljalno-usmerjevalno vezo med glagolom in samostalnikom in ima t. i. slovnični pomen, medtem ko pri prislovnem določilu predložni glagolski morfemi obdržijo svojo prislovno vrednost.

⁴⁶ Ju. D. Apresjan (²1995: 27) v okviru obvezne desne vezljivosti govori o leksikalnem izpraznjenju predložnega morfema oz. o njegovi idiomatični rabi.

⁴⁷ Za vezavnodružljive predložne morfeme J. Orešnik (1992: 13) dá primere, ko samostalniška zveza za predlogom (v tem primeru s prostorskim pomenom) dobi vlogo prejemnika, ki jo zahteva »njen« predlog in ne glagol (tj. nevezljivi primik), npr. *Janez dela v svoji sobi* (primer z glagolom *delati* ni vzorčno najprimernejši, ker kot glagolski primitiv dopušča tudi zveze *delati v* v pomenu 'biti vključen' (npr. *delati v stranki*) proti primerom, ko samostalniška zveza dobi udeležensko vlogo prejemnika od glagola, npr. *Janez je udaril Micko po glavi*, predlog *po* pa ima prostorski pomen.

⁴⁸ O tem oz. o t. i. glagolskih morfemih je že v štiridesetih letih pisal V. V. Vinogradov (1947: 678). Govori o »glagol'nyh priklejkah«, ki izražajo predložno prehodnost glagolov. Pri nas pa je to obširneje obravnaval J. Toporišič (1982: 53), v op. 66: »/.../ Na sploh si je vso vezavnost najlažje predstavljati tako, da si v glagolu (in v drugih besednih vrstah, posebej tudi v izglagolskih tvorenkah ali oblikah) zamišljamo skrit poseben slovnični »predložni« morphem, ki se pri samostalnikih iz glagola eventualno tudi pokaže (čeprav tudi z drugačno vezavo): *strašiti se očeta* > *strah pred očetom*). In še na str. 96 z vidika glagolskega predložnega morfema – eden *ob* pomeni »tesno predmetno bližino«, npr. *zadeti ob zid*, drugi *ob* pa izgubo, npr. *priiti ob kaj*.

Udeleženske izglagolske predložne morfeme imamo v primerih *Janez živi |v mestu/na vasi* (nasproti *Janez živi z|materjo*)⁴⁹ – skladenjski pomen glagola zahteva določilo, ki ima pomenskorazločevalno vlogo, vendar zato njegov predložni morfem še ni nujno leksikalizirani in ohranja prislovno vrednost. Podobno obveznovezljiva so prislovna določila ciljnosti tipa *vstopiti v hišo*.

č_{1,1} Široki skladenjski pomen glagola dopušča široko/različno izbiro predložnega morfema, npr. *delati na tem* (pov. dol.) : *delati/živeti na polju/v mestu* (obvezno dol.) : *delati na črno* (neobvezno dop.). Tudi prislovna določila (prislovi, samostalniške zveze), ki niso del povedka, širokopomenski primitivni glagol natančneje skladenjskopomensko opredelijo, npr. *Janez je doma/v hiši*. Nasprotje tem so prislovna dopolnila (prislovi, samostalniške zveze), npr. *Janez poučuje doma/v hiši*, ki glagolski pomen ne sooblikujejo (tj. glagolskega pomena zato tudi ne določajo), ampak ga samo (neobvezno) dopolnjujejo.

č_{1,2} Za glagole tipa *sedeti, ležati, iti* je značilna delna vezljivost⁵⁰ in so pomensko usmerjeni predvsem v okoliščine. Prav delna pomenska odvisnost oz. delna vezljivost opravičuje poleg glagolskih (leksikaliziranih) prostih predložnih morfemov še obstoj udeleženskih izglagolskih (neleksikaliziranih) predložnih morfemov. Ti ob glagolih tipa *sedeti* lahko uvajajo obvezno vezljivost, npr. *Možje so sedeli v sobi* (določilo), ki je tudi ob glagolih z oslajenim pomenom, npr. *Možje so sedeli v klobukih* (določilo) : *Ptiči so sedeli v klobukih* (določilo). Samo stavčnočlensko obvezno pa je določilo v *Možje so sedeli v jezi* – določilo v *jezi* ne spada v pomensko/intenčno polje glagola *sedeti*. Ker z vidika glagolskega pomena ni predvidljivo, je pa za natančnost sporočila stavčno oz. strukturoskladenjsko neopustljivo, je obvezni del samo povedkove vezljivosti.

Pri glagolu *ležati* je potrebno opozoriti še na primere, ki izpostavljajo tudi pomen udeleženec, npr. *ležati na mizi* (kje? => prisl. dol.) : *ležati na prtju* (na čem? => (predložni) predmet). *Miza* je lahko obravnavana kot prostorski samostalnik, zato je *na mizi* stavčnočlensko prislovno določilo kraja nasproti npr. *na prtju*, kjer samostalnik *prt* ni prostorsko opredeljen in zato lahko označuje samó predmetni pomen, in je stavčnočlensko predmet. Nevezljiva dopolnila (ki so lahko samo stavčnočlensko obvezna) so v *Leži na hrbtu/trebuhu/boku* ipd., kjer je izpostavljen način.

V primerjavi z glagolom *ležati*, ki izraža stanje, pa npr. glagol *položiti* izraža smernost dejanja/gibanja, vendar stavčnočlenska vloga istih določil (tudi zaradi istih udeleženskih pomenskih lastnosti) ostaja ista. Le da tokrat gre za dinamična/smerna prislovna določila kraja – *položiti na mizo* (kam? => prisl. dol. kr.), *položiti na prtiček* (na kaj? => (predložni) predmet).

⁴⁹ O glagolih tipa *živeti, stanovati* ipd., ki vedno odpirajo skladenjsko mesto t. i. (predložnemu) določilu, piše tudi M. Samardžija (1986: 119–121). Vendar s paradigemskimi razmerji nepravilno dokazuje, da so takšna (predložna) določila stavčnočlensko vedno prislovna določila, npr. *Stanoval je|v hotelu* : *Stanoval je|pri starših*. Pri nas o t. i. sintagmatski in paradigemski vlogi predložnih morfemov piše I. Orel Pogačnik (1993: 84–85). Pri sintagmatski vlogi predlogov z glagolom kot spremenljivko (usmerjenost/mirovanje) dá zglede kot *hoditi v gozd* – *hoja v gozd* : *počivati v gozdu* – *počitek v gozdu*; za paradigemsko vlogo predlogov, kjer je predložni morfem kot spremenljivka, pa dá zglede *iti v gozd/iz gozda/po gozdu/skozi gozd*. Vendar gre v obeh primerih za pomenskoscladenjsko rešitev, saj je izbira (v teh primerih obveznovezavnega) predložnega morfema vedno odvisna od skladenjskega pomena predhodnega glagola.

⁵⁰ M. Samardžija (1986: 118–119) govori o 'možni delni pomenski odvisnosti', kar pomeni, da se glagol lahko uporablja tudi nevezljivo.

Vežljivostna posebnost so glagoli premikanja, npr. *iti* > kod?, kam? (*po cesti, v mesto*); > po čem? (poudarek na snovi: *po travi*) : kod? (poudarek na prostoru: *po travniku*); > s kom?/s čim? (*s prijateljem* (č+)/ *s psom* (č-))⁵¹. V *iti* z *vozilom/peš* sta zaradi oslABLjenega sklADenjskega pomena *iti* obveznovozljiva (vezavna oz. primična) oba udeleženca (proti npr. nevezljivi zvezi *dobro iti* ipd.). Stavčno obveznovozljiva je tudi široka pomenskosklADenjska raba *iti*, npr. *iti po kaj?/po koga?* (*po krompir / po otroke*), *iti s čim?* (*iti s košaro* 'nesti košaro'), nasproti npr. nevezljivemu *iti* z *avtom* ('peljati se z avtom').

č_{1,3} Pomenska usmerjenost glagolov kot npr. *nakladati, vlagati* ipd. je naravnana naprej na prve/preme tožilniške delovalnike, npr. *nakladati* > kaj? (*drva, pesek*), neprvi/nepremi udeleženci so neobveznovozljivi, npr. s čim? (*z lopato / z viličarjem*) : kako? (*ročno/ strojno*), > v kaj? (*v vrečo*) : kam? (*na tovornjak*). Izven pomenskega polja glagola *nakladati* je prenesena pomenska raba z *besedami*, ki sklADenjsko opredeli spremembo glagolskega pomena in s tem tudi spremembo sporočila.

PomenskosklADenjsko oddaljevanje predložnega morfema od glagola k samostalniku povzroči stavčnočlenski prehod od predmetov k prislovnim določilom, lahko pa tudi v družljivost – k prislovnim dopolnilom. Na prehod v družljivost, predvsem s pretvorbami, npr. *osuščestvit' na praktike* > *osuščestvit' praktičeski* v pomenu 'uresničiti v praksi – praktično uresničiti',⁵² opozarjata tudi N. N. Prokopovič in L. A. Deribas (1981: 41).

č₂ Sporočevalni vidik

P. Sgall (1976) opozarja, da stavčna zgradba (stavba věty) poleg stavčnočlenske organiziranosti (základní syntaktické členění) obsega tudi členjenje po aktualnosti (členění aktuální), ki je z izražanjem hierarhije vedenja o predmetnosti nepogrešljivi del in eden izmed pogojev upovedovanja.⁵³

Pomembnost členitve po aktualnosti za določanje sklADenjskih vlog v okviru enostavčne povedi potrjuje Z. Topolińska⁵⁴, ko pravi, da povedje z določenim številom udeležencev (tj. določena pomenska podstava stavka – propozicija) lahko tvori različne povedi, odvisno od aktualizacije posameznih udeležencev oz. od namena sporočila.

Tako bi v povedi *Leži na zemlji* predložno samostalniško zvezo *na zemlji* stavčnočlensko opredelili kot prislovno določilo kraja (Kje leži?) proti povedi *Na zemlji leži*, kjer je pomensko poudarjena predložna samostalniška zveza *na zemlji* lahko stavčnočlensko predložni predmet (*Na čem leži?*).

Tudi ničto mesto namesto obvezno uresničenega člana je lahko sredstvo aktualizacije, npr. v otroški govorici *To ne velja, on gleda*.⁵⁵

⁵¹ Izmed sedmih meril za stavčnočlensko ločevanje, ki jih navaja M. Samardžija (1986: 116), bi izpostavila peto zamenljivostno merilo, ki vključuje možnosti pozajmljanja, npr. *iti* z *očetom* = *iti* z *njim* : *iti* z *avtobusom* = nam. *iti* s *tem** je *iti* kako, proti npr. *peljati se* z *avtobusom* : *peljati se* s *tem*.

⁵² Načelo pomenske oz. t. i. družljivostne prilagoditve med najbližjimi sklADenjskimi enotami je v vežljivostni teoriji poimenovano kot juxtapozicija (> lat. *iuxta* = zraven, v bližini/bližino).

⁵³ O tem je zanimivo razmišljanje O. Šoltysa (1986). Gl. še razprave v dveh zbornikih *Problemi di Morfosintassi delle Lingue Slave 1, 2* (Seminario di Studi, Bologna, 1988, 1989), 15–25.

⁵⁴ Gl. Z. Topolińska (1981: 8): »/.../ The same proposition could constitute different utterances depending on how it is actualized, i. e. depending on its referential quantification and on its functional perspective. /.../ actualization implies the presence of quantifiers referring to objects (QO) and/or quantifiers localizing in time (QT) in the semantic structure of the utterance /.../«

⁵⁵ Pri F. Danešu (1987: 69): *To neplati, on se divá*.

Pri določanju stavčnoočlenskosti v okviru povedi tipa *Leži na slami* (kje? ali na čem? > odvisno od tega, ali je pomenski poudarek na mestu ali na snovi) si stavčna razmerja razjasnimo šele s sobesedilom, npr. *Leži na slami ali na senu* (pomenski poudarek na snovi: na čem?): *Leži na slami ali pod senom* (pomenski poudarek na mestu: kje?), *Leži na slami ali pod slamo* (pomenski poudarek na mestu: kje?). Podobno še *Delam s strojem ali pa z lopato* (pomenski poudarek na sredstvu/orodju: s čim?): *Delam s strojem ali z rokami* (pomenski poudarek na načinu: kako?).

3.1.2.1.2.2.1.4.1 Mestniško določilo (D₁)

Mestniško določilo je predložnosklonsko določilo, ki omogoča stalno in najširšo pomenskoskladenjsko uporabo glagolskih predložnih morfemov. Pri (prizadetih/razmernih/vsebinskih) predmetih imajo predložni glagolski morfemi upravljalno-usmerjevalne pomene, pri prislovnih določilih pa prostorsko-usmerjevalne pomene. Predložni skloni M_{po/na/pri/ob/v/o} so predvsem ob glagolih ravnanja/upravljanja s pomenskima sestavinama 'premikanja' in 'sonahajanja/sopojavljanja',⁵⁶ ki v okviru obvezne vezavnosti poleg predmetnih pomenov (npr. *govoriti o hiši*) uvajajo dinamične in statične okoliščine, npr. *iti po hiši/ob hiši*; *stati v/pri/na hiši* ipd.

3.1.2.1.2.2.1.4.2 Orodniško določilo (D₁)

S splošnoslovanskega oz. primerjalnoslovanskega vidika je za začetek potrebna opomba, da je v slovenščini (poleg lužiške srbščine) nujna uporaba predloga oz. predložnega glagolskega morfema. Za osnovni in izhodiščni pomen je označen spremstveni pomen.⁵⁷ Pri izražanju pomensko nujne spremstvene okoliščine ob nepolnopomenskih glagolih sta brezpredložni orodnik v povedkovodoločilni rabi, npr. *Imenuvali su Napoleona cesarom, Detetom postajem*, nadomestila imenovalnik ali (predložni) tožilnik, kar pa sporočilno ni

⁵⁶ J. Dular (1982: 189–190) trdi, da se uporabljajo večinoma vezavno. V gradivu je izkazana uporaba M_{po/na/pri/ob/v/o} z glagoli, ki imajo pomenske sestavine nasilnega učinkovanja, čutno-čustvene usmerjenosti, udeležbe, vztrajanja ali sodelovanja.

⁵⁷ F. Kopečný (1973: 246–249) orodniški spremstveni pomen označuje tudi s slovenskimi zgledi kot *Kdor se z volkovi pajdaši, mora z njimi tuliti; potovati s kom, s praznimi rokami priti*. V okviru spremstvenega pomena izpostavi predvsem izražanje vsebine, npr. *hrnec s vodou* ('lonc z vodo'), *lopata s držadlem* ('lopata z ročajem'), *bogat z žitom*, in izražanje načina, ki je predstavljeno predvsem s pojmovnimi samostalniki in s telesnimi deli, npr. za slovenščino *s strahom pogledati kamo, s praznimi rokami priti*. V tesno povezanost s spremstvenim pomenom postavi tudi izražanje sredstva in orodja, kjer so tudi samostalniki s pomeni telesnih delov, npr. *s palicami biti, s kolom udariti koga, igrati se s puško: Konj se brani s krepko nogo*. Pri nas A. Bajec (1959: 107–109) v zvezi z uporabo predloga oz. predložnega glagolskega morfema *z/s* ugotavlja, da je tudi za slovanske jezike prvotna uporaba »s sociativnim instrumentalom, ki pomeni skupnost, združenje /.../«. In še pomembna pripomba pri stavčnoočlenski uporabi predložnega orodnika (Oz/s), da je vsako sredstvo nekakšna spremljajoča okoliščina in zato »/.../ se ni čuditi, da je poleg golega orodnika (instrumentala) jel nastopati v takih primerih s + družilnik (sociativ) /.../«. Čeprav je opozorjeno na ločevanje med družilnikom (*tepsti se s fanti*) in orodnikom (*tepsti se s cepci*), pa niso obravnavane stavčnoočlenske razlike predložnih samostalniških zvez med *Z njim so dobili mogočnega zaveznika* (=> s kom? – z njim), *Vozniki se že peljejo z balo* (=> s čim? – z balo): *Prišel je s praznimi rokami* (=> kako? – s praznimi rokami), *Z veseljem vam ustrežem* (=> kako?).

isto – *On je bil sodnikom* lahko prevajamo kot *On je bil za sodnika* (začasna/pridobljena lastnost) nasproti *On je bil sodnik* (trajna lastnost).⁵⁸

Z vidika stavčnočlenskosti orodnik izpostavlja najtežje določljivo razmerje med (predložnim) predmetom in prislovnim določilom/dopolnilom načina.⁵⁹ Tako npr., če je pomen udeleženega sredstva/orodja⁶⁰ namesto z orodnikom lahko izražen s še kakšnim drugim pomensko enakovrednim sklonom, je takšno sredstvo/orodje stavčnočlensko (predložni) predmet, npr. *posuti cesto s peskom* : *posuti pesek na cesto* (Orešnik 1994: 42). V tem primeru je udeleženec bolj snov kot sredstvo in je zato še bolj upravičeno predmet.⁶¹ Isti orodniški udeleženec lahko glede na glagolski pomen prevzame vlogo snovi ali sredstva, sredstva ali prizadetega npr. *polniti kad z vodo* (snov) : *umiti kad z vodo* (sredstvo), *obmetavati ograjo s kamenjem* (sredstvo $\cap$ prizadeto).

Zadrega pri stavčnočlenskih opredelitvah izraža tudi oznaka prislovno določilo orodja/sredstva (Orešnik 1994: 42).

Razlika med sredstvom dejanja (Sd) in orodjem dejanja (Od) je ta, da Sd pri dejanju spre-

⁵⁸ Zgodovinski pregled uporabe in obravnave predlogov oz. predložnih morfemov v slovenskem jezikoslovju imamo v razpravah M. Orožen (1975) in I. Orel Pogačnik (1993), ki potrjujejo tezo, da se je predložni sistem v smislu sodobne knjižne norme izoblikoval šele konec 19. stoletja in se tako približal današnji.

⁵⁹ V drugi polovici sedemdesetih let v okviru vezljivosti v sodobni poljščini npr. D. Buttler (1976: 163–186) pri orodniku v skladijski vlogi predmeta (narzędnik w funkcji dopełnienia) z vidika glagolskega pomena govori o bližjem dopolnilu (dopełnienie bliższe) – tj. o obveznem določilu. Za orodnik v skladijski vlogi prislovnega določila (narzędnik w funkcji okolicznikowej) pa z vidika glagolskega pomena govori o okoliščinskih pomenskih razmerjih (określone znaczenie relacyjne) in o slabi vezavi (slaba rekcja). V poglavju o predložnih zvezah – V. Konstrukcje przyimkowe (187–215) v primerih predložnega glagolskega morfema ali (predložnega) predmeta govori o 'predložni vezavi glagola' (reakcja przyimkowa czasowników), pri predložnih prislovnih določilih pa o okoliščinski vezljivosti (określona walencja). Orodnik kot (predložno)sklonsko določilo, ki označuje prehodni tip med vezljivostnimi in nevezljivostnimi stavčnimi členi, natančneje in primerjalno uporabno tudi za slovenščino obravnava *Mluvnice češtiny – Skladba 3* (1987: 190–192).

J. Dular (1982: 191) navaja, da so ob orodniku najpogostejši predložni morfemi *z/s*, *za*, *pred*, *med*, *nad*. Za predmetno stavčnočlensko vlogo orodnika J. Dular navaja pogoje: a) Orodnik izraža prizadeti predmet pri glagolih številnih pomenskih skupin (npr. glagoli, ki vežejo telesne dele (*vrteti z očmi/z glavo*), glagoli, ki se vežejo samostalniki, kot npr. *ravnati s strojem*; b) Orodnik izraža vsebinski predmet pri glagolih tipa *ukvarjati se s tihotapstvom*, *obirati se z odhodom* ipd.; c) Orodnik izraža razmerni predmet pri glagolih, ki izražajo solidarnost ali podobnost, npr. *potrpeti z ljudmi*, *primerjati se s sorodnico* ipd.

⁶⁰ Za **sredstvo** in **orodje** dejanja SSKJ v pomenskih razlagah uporablja tipski oznaki **naprava** (za večje, sestavljeno) in **priprava** (v ožjem pomenu tudi: orodje; za manjše, enostavnejše). Izraz **sredstvo** je nadpomenka za napravo in pripravo (ki vključuje tudi orodje in je namenjena za določeno delo). Tipski oznaki **orodje** in **stroj** sta v primerjavi z zgornjimi pomensko ožji, ker natančneje označujeta namenskost za določeno delo.

⁶¹ J. Orlovský (?1965: 372) zagovarja pravilo, da če je orodnik zamenljiv s tožilnikom, ima skladijsko vlogo (predložnega) predmeta. Če pa orodnik ni zamenljiv s tožilnikom, ima skladijsko vlogo prislovnega določila, npr. *šúhat' nohami* – *šúhat' nohy* => (predložni) predmet. V slovenščini v pomenu 'drgniti' ali 'drsati' to ne gre, ker sta orodnik in tožilnik pomenskorazločevalna. Podobno še *krútit' hlavou* – *krútit' hlavu* (v slovenščini se v pomenu 'vrteti, sukati, obračati' uporablja tožilnik, npr. *vrteti glavo*).

minja tudi svoje lastnosti oz. za uresničitev določenega dejanja lahko prispeva del sebe, Od pa tudi po koncu dejanja ostaja nespremenjeno. Sredstvo in orodje dejanja imata kot določili tudi z vidika strukturnoskladenjske hierarhije različni oblikoslovnoskladenjski vlogi (prim. Apresjan ²1995: 128), npr. *Šivati hlače s črno nitjo na šivalnem stroju* ipd.

Tudi za slovenščino zanimivo razpravljanje o orodniku po zgledu Fillmorja je v članku Barbare Hall Partee⁶². Opozorjeno je na razmerja med a) vsebinskim predmetom v tožilniku ali orodniku (the instrumental adverb) in med b) orodnikom, ki izraža orodje (the clearly instrument), npr. a) *We loaded hay onto the truck, We loaded the truck with hay* ('Na voz smo naložili seno, Voz smo naložili s senom'): b) *We loaded the truck with hay with pitchforks* (*'S senenimi vilami smo naložili voz s senom'). Ugotavlja, da bi v primeru a) težko govorili o prislovnem določilu v orodniku (the instrumental adverb), ker so pomeni pod a) pomensko zelo blizu povedku s tem, da je uporaba enkrat tožilnika in drugič orodnika pomenskorazločevalna, npr. *Na voz smo naložili seno* (=> 'ni nujno, da je voz poln'): *Voz smo naložili s senom* (=> 'voz je poln'). Pod b) pa je jasno izpostavljeno pomensko razločevanje med orodnikom kot vsebinskim predmetom in orodnikom, ki izraža orodje, npr. **S senenimi vilami* (prislovno določilo orodja) *smo naložili voz s senom* (vsebinski predmet). Ista opažanja in isti pomenski premiki veljajo tudi za slovenščino.

Orodnik kot sredstveni predmet ali kot prislovno določilo orodja pretvorbena določata E. V. Padučeva in R. I. Rozina (1993). Avtorici ugotavljata, da orodnik izraža sredstvo, ko ostaja poved smiselna tudi po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik, npr. *Dokumente je spel s sponko* > *Sponka spaja dokumente*; če pa orodnik izraža orodje, poved po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik ni več smiselna, npr. *Dokumente je spel s spenjačem* > **Spenjač spaja dokumente*.

V primerih kot *Ona je zagrnila okno z zaveso* : *Zavesa zagrinja okno* zaradi zmanjšanja števila skladenjskih udeležencev po pretvorbi udeleženec *zavesa* združuje udeleženski vlogi vršilca in sredstva dejanja (Vd ∩ Sd). Je potemtakem sredstvo dejanja vsak leksem, ki lahko sprejme tudi vlogo vršilca dejanja? Po zgornjih primerih bi lahko odgovorili pritrdilno.

Pretvorbe iz orodnika v imenovalnik ali tožilnik kot merilo za ločevanje med predmetnim in prislovnodoločilnim orodnikom (verjetno tudi pod vplivom Padučeve) navaja tudi D. Buttler (1976: 163–186).

3.1.2.1.2.2.1.4.2.1 Ob polnopomenskih glagolih ravnanja/upravljanja s pomenskima sestavinama 'premikanja' in 'sonahajanja/sopojavljanja' ima orodnik skladenjsko vlogo predmeta (s čim), če je glagolski pomen neposredno povezan s pomenom udeleženca. Med prvotnim glagolom in udeležencem torej ne sme biti še dodanega vmesnega premostitvenega glagola, npr. *Preti s sekiro* > v pomenu 'pretiti s telesno poškodbo' (*sekira* je tu s stališča glagolskega pomena vsebinski predmet, zato je lahko izražena tudi v imenovalniku *Preti mu sekira* v prenesenem pomenu 'Preti mu telesna poškodba'). Drugače pa je v primeru *Preti s sekiro* s premostitvenim glagolom *udariti z/s* v pomenu 'Preti, da ga bo udaril s sekiro' (*sekira* je tu s stališča glagolskega pomena orodje dejanja (Od), zato pretvorba iz

⁶² Gl. članek *On the Requirement that Transformations preserve Meaning* – Pogoji, da pretvorbe ohranjajo pomen v zborniku razprav Ch. J. Fillmorja in D. T. Langendoena (1971: 21). Ch. J. Fillmore (1968: 24–25) med opisom globinskih sklonov označi orodnik (instrumental (I)) kot sklon, ki izraža neživo silo ali predmet, ki je vključen v dejanje oz. ga določa glagolski pomen.

orodnika v imenovalnik na površinskoizrazni ravnini ni smiselna *Preti mu sekira (*sekira* = 'orodje'). *Pretiti* je tu šele v posrednem odnosu s *sekiro*, zato je v tem primeru s *sekiro* neobveznovezljivo prislovno določilo načina (kako?).

Zgornji primeri samo potrjujejo, da je pri stavčnočlenskem ločevanju med (predložnimi) predmeti in prislovnimi določili potrebno poleg **slovnicega vidika** upoštevati tudi **sporočilni vidik** oz. predvsem členitev po aktualnosti. Tako npr. je pomenski poudarek na *sekira*, ko ta pomeni 'telesno poškodbo', v drugem primeru pa je pomenski poudarek na *pretiti*, saj *sekira* tu pomeni le 'eno izmed različnih orodij pri pretnji'.

Z vidika istorečja je v primeru *sekati s sekiro* izpis udeleženca *sekira* na prvi pogled čisto odveč, v resnici pa ima njen izpis pomenskorazločevalno vlogo⁶³ v pomenu 'sekati s sekiro, in ne s kakšnim drugim rezilom' in je stavčnočlensko zato predmet.

Sploh pa je pomenskorazločevalna vloga stalna ob predložnomorfemskih glagolih z oslabljenim pomenskoskladenjskim pomenom, npr. *Maha s sekiro* (predmet), zato imamo v tovrstnih pomenih samo obveznovezljiva določila.

3.1.2.1.2.2.1.4.2.1.1 Kot (primerjalno) posebnost je potrebno omeniti vezavno družljivost ob glagolih premikanja, ki jo uvaja orodnik. V okviru glagolov premikanja⁶⁴ imamo osnovna glagola ITI in PELJATI SE⁶⁵, ob katerih je prevozno sredstvo različno strukturnoskladenjsko oz. stavčnočlensko (kot prislovno določilo načina ali kot (predložni) predmet) opredeljeno. Tako se po predložni zvezi z *avtobusom* v glagolski zvezi *iti z avtobusom* vprašamo s KAKO?, ker je predložni glagolski morfem pomensko del predložnega prislovnega določila načina in zvezo lahko pomensko razgradimo v 'iti' v vozilu/avtobusu' => iti kako?; vprašalnico primerjalno potrjuje glagolska zveza *iti peš*. Podoben primer je *bežati s kolesom*, ki ga pomensko razložimo kot 'hitro iti' + 'biti na kolesu' => 'hitro iti, tako da si na kolesu' => 'hitro iti' kako? => bežati kako? => predložna zveza s *kolesom* je prislovno določilo načina.

V glagolski zvezi *peljati se z avtobusom* pa že glagol *peljati se* vključuje pomene 'iti + biti v vozilu', tako da je *avtobus* samó natančnejša pomenska določitev vrste vozila, in zato ima stavčnočlensko vlogo (predložnega) predmeta.

Sicer pa so ob procesnih in dogodkovnih glagolih premikanja⁶⁶ lahko trdimo, da pomen prevoznega sredstva navadno združuje sredstvo in mesto dejanja (Sd ∩ Md), npr. *peljati se z avtobusom* (Ju. D. Apresjan 1995: 128, 140). Prvotno *orodniško sredstvo dejanja* zaradi lastne aktivnosti oz. izvornosti dejanja lahko po metonimični/metaforični pretvorbi nastopa tudi v vlogi osebka. Navadno je to tehnični pripomoček, stroj ali naravna sila, še najbolj navadno pa je prevozno sredstvo, npr. *Pripeljal se je z avtobusom*, *Avtobus ga je pripeljal* (Pálež 1990: 35). Ta pretvorbena zmožnost sredstva dejanja nastopati v osebki vlogi ga, vsaj pogojno, uvršča v vezljivostno polje glagolov premikanja.

⁶³ Npr. v okviru glagolskih tvorjenk A. Vidovič Muha (1985: 49) obravnava tudi skladenjskopodstavno orodniško vezavo, kjer »glagolska tvorjenka poimenuje dejanje na podlagi pripomočka, sredstva, s katerim se dejanje opravlja /.../«.

⁶⁴ F. Daneš (1987: 88–119) pri glagolih premikanja govori o pomenskih sestavinah kot: samogib. +/ - (samohyb +/-), živo +/- (anim +/-), orod.+ (instr +), narav.+ (natur +) ipd.

⁶⁵ Pri nas je o vezljivostnih posebnostih glagolov premikanja pisala I. Černelič Kozlevčar (1979), predvsem z vidika oblikovanja slovarskih pomenov in izbire ponazarjalnega gradiva.

⁶⁶ Takšno delitev glagolov premikanja povzemam po F. Danešu (1987: 88–119), v poglavju *Vzorce se slovesy pohybu*.

3.1.2.1.2.2.1.4.2.2 Glagolski pomen ustvari določeno udeležensko hierarhijo, posledica kateri je strukturoskladenjska hierarhija med določili – med predmeti in izsamostalniškimi prislovnimi določili.

Vzemimo, da sta izsamostalniška prislova *ročno* in *strojno* okoliščinski nadpomenki za delovalnike, ki označujejo orodje dejanja (Od) ali sredstvo dejanja (Sd). Če je ob istem glagolu poleg udeleženca z vlogo sredstva ali orodja smiselna uporaba izsamostalniškega načinovnega prislova *strojno* ali *ročno*, ki označuje način glagolskega dejanja, je samostalniški udeleženec stavčnočlensko (predložni) predmet, ki pomensko/predmetno natančneje določa način dejanja *strojno/ročno*. Če pa uporaba prislova *strojno* ali *ročno* ni smiselna, je takšen samostalniški udeleženec stavčnočlensko navadno del predložnega prislovnega določila načina. Glede na povedano so možne strukturoskladenjske različice z določili: *Piše (ročno/strojno) (kako?) s peresom/z računalnikom (s čim?)*, *Piše s peresom/z računalnikom (kako?)* proti dopolnilom: *Računa s svinčnikom/z računalnikom (kako? => prim. pog.: Računa peš)*.

V nasprotju z neživimi samopremičnimi delovnimi/prevoznimi sredstvi so abstraktni pojmi kot *veselje*, *žalost* ipd. neudeleženske sestavine (tj. ne spadajo v pomensko podstavo povedi). Povedkov glagol samo lastnostno opredeljujejo – to potrjujejo pretvorbe v izpridevniške prislove, npr. *Z veseljem se je odpeljal – Veselo se je odpeljal*.

3.1.2.1.2.2.1.4.2.2.1 Razmerja med vršilcem dejanja (Vd) ali družilnikom (Dd) in orodjem (Od) so izražena v zgledih kot *Se je odpeljal/je kopal / s prijateljem / s psom / z lopato* ('On in prijatelj/pes sta se odpeljala' / 'On in prijatelj sta kopala, tako da sta zarila lopati' (možna pretvorba iz orodnika v imenovalnik izraža vršilca dejanja ali družilnika). Medtem ko je primer **Lopata je kopala* dokaz, da *lopata* z udeležensko vlogo orodja (Od) zahteva tudi vršilca dejanja (Pauliny 1943). Uporabljene besede *prijatelj* (Vd/Dd), *pes* (Dd) in *lopata* (Od) so samostalniška določila, stavčnočlensko pa predmeti.

Ko pa ima glagolski pomen zasedena že vsa svoja bistvena udeleženska mesta kot so vršilec dejanja, prejemnik in prizadeto z dejanjem, površinskoizrazno pa je prenasičen z orodniki, npr. *S sosedi (družilnik) so založili klet (prejemnik) s premogom (prizadeto) z lopato* (okoliščina), sta sredstvo ali orodje lahko samó okoliščinski dopolnili.

Udeležensko hierarhijo oz. hierarhijo udeleženskih vlog v stavčni povedi potrjuje tudi Fillmoreova teorija o globinskih sklonih in sklonskih razmerjih,⁶⁷ ko npr. osebek enkrat izraža vršilca dejanja (a), drugič pa orodje dejanja (b). V primeru, ko sta v povedi obe udeleženski vlogi, pa je osebek vršilec dejanja (c): a) *John broke the window* ('Ivan je razbil okno') : b) *A hammer broke the window* ('Kladivo je razbilo okno') : c) *John broke the window with the hammer* ('Ivan je razbil okno s kladivom'). Ker osebek lahko označujeta (po Fillmoru) dva različna globinska sklona (agentiv = pobudnik/vršilec glagolskega dejanja, je živo bitje : instrumental = sredstvo/orodje, je neživa sila ali predmet, ki povzroča glagolsko dejanje ali stanje), ju ni mogoče povezati v priredno zloženi osebek, npr. *John and hammer broke the window* ('Ivan in kladivo sta razbila okno'). Dokaz torej, da enakovrednosti prirednih sestavin ni mogoče razumeti samo strukturoskladenjsko, ampak mora biti vedno upoštevan pomen teh sestavin (Kunst Gnamuš 1981a: 121).

⁶⁷ O tem Ch. J. Fillmore (1968: 22). Pri nas pa s prenašanjem te teorije tudi O. Kunst Gnamuš (1981b: 30>).

Pretvorbe tudi pokažejo, da je vloga sredstva dejanja (Sd) neposredno povezana z dejanjem (De), tako da sredstvo učinkuje na predmet, ne da bi pri tem moralo postati orodje – je samodelovalno. Zato sredstvo dejanja (Sd) lahko nadomešča vršilca dejanja (Vd). Orodje dejanja (Od) pa je samo posrednik med vršilcem dejanja (Vd) in predmetom dejanja (Pd), zato ne more nadomeščati vršilca dejanja (Vd). Sredstvo proti orodju izraža tudi samodelovalne lastnosti.

Strukturinoskladenjsko oz. površinskoizrazno ločevanje orodnikov z udeležensko vlogo sredstva dejanja (Sd), orodja dejanja (Od) in vršilca dejanja (Vd) je v angleščini⁶⁸ razlikovalno izraženo, predvsem v trpniku, s predložnim morfemom *by* za Sd in Vd in s predložnim morfemom *with* za Od, npr. *I go to school by car* (= Sd, 'V šolo grem z avtomobilom'), *He was killed by a terrorist* (= Vd, '(On) je bil ubit od teroristov'): *You can cut the bread with that knife* (= Od, 'Ti lahko odrežeš kruh s tem nožem'). To samó potrjuje samodelovalno zmožnost predvsem Vd, kot izvor delovanja se mu pridružuje še Sd, medtem ko je Od pasivni udeleženec dejanja. Primeri uporabe orodnika + *z/s* v trpniku pa kažejo, da samostalniki za predložnim morfemom *by* označujejo predvsem Vd, ko pa tega ni, lahko tudi Sd/Od, npr. pri *The window was broken /by a boy/by a ball* proti *The window was broken with a ball/*with a boy*, kjer samostalniki za *with* v trpniku lahko označujejo samo Od, v tvorniku pa tudi družilnik, npr. *You're coming with us* (Quirk idr. 1993: 160).

3.1.2.1.2.2.1.4.2.2.1.1 Posebnost je, ko v vlogi sredstva dejanja (Sd) nastopa človek ali pa samo deli telesa, npr. *Božal ga je z očmi* (s čim? => z očmi = Sd; z možno pretvorbo *Njegove oči so ga božale*). Pretvorba samo še potrjuje del telesa oz. organ kot delujoči del osebk, zato v takšnih primerih govorimo o osebki vezljivosti, ki vključuje 'osebo' in 'vršilskost' (proti *predmetni* vezljivosti, ki vključuje 'predmet' in 'udeleženosť' (po Apresjanu² 1995: 165, sub"jektnejša valentnost in ob"jektnejša valentnost'), in ne o orodniški predmetni vezljivosti (prim. Apresjan² 1995: 129).⁶⁹ V. Kalenić (1970: 121) primere kot *Streljal me je bijesnim očima* označuje kot vzorčne zglede orodnika s kategorijo živosti*.

Pri nas se odklanja teza, da bi predvsem udeleženska vloga orodja imela tudi stavčnočlensko vlogo osebk, npr. *Roka je premaknila žogo* (< 'Janez je žogo premaknil z roko'). Celo v nevsakdanjih metonimičnih rabah osebk se namreč udeleženska vloga orodja (in tudi sredstva) umika v prislovno določilo orodja (ali sredstva), ki je najprimernejši nosilec domnevne vloge orodja ali sredstva, npr. *Roka je premaknila žogo z mezincem*. (Zgled je z vidika naravne rabe slovenščine prisiljen, kaže pa na normativne zmožnosti jezika.) Od tod tudi upravičena misel, da je pomen sredstva ali orodja skrit že v predložnem morfemu *z*, ta pa podeli vlogo orodniku (Orešnik 1992: 14, 24).

3.1.2.1.2.2.1.4.3 Tožilniško, roditeljsko in dajalniško določilo (D₁)

Tožilniška, roditeljska in dajalniška določila ob predložnomorfemskem glagolu pričakovano pokrivajo vse vezljivostne pomenske skupine glagolov (glagole stanja, glagole ravnanja/upravljanja, glagole govorjenja/mišljenja/razumevanja, glagole splošnih sprememb in glagole premikanja) prevladuje pa skupina glagolov ravnanja/upravljanja s pomensko sestavino 'premikanja'.

⁶⁸ Prim. R. Quirk idr., *A Comprehensive Grammar of the English Language* (201994: 559).

⁶⁹ F. Daneš (1987: 89 >) pravi, da se povedki z isto pomensko formulo povedja (SF – sémantická formule) razlikujejo glede na t. i. **izbirne/selektivne pomenske težnje udeležencev** (selekčni sémantické tendence participantů).

S strukturnoskladenjskega vidika je to *analitična raba*, ki ima lahko tudi pomenskorazločevalno vlogo, npr. *navaditi se česa* > *navaditi se na kaj*, *končati kaj* > *končati s čim*, *igrati kitaro* 'znati igrati kitaro' : *igrati na kitaro* 'igrati kitaro'. Izpostavljena je tudi časovnost (Dular 1982: 170), v brezpredložnem tožilniku je pomen 'navadno, kadarkoli', pri predložni rabi tožilnika pa je poudarek na opredeljenem obdobju, pa tudi na vrsti inštrumenta.

Pogoj za nastanek predložnih dvojnic je nevtralizacija konkretnega prislovnega (krajevne-ga/časovnega ...) pomena glagolskega predložnega morfema, npr. *spotakniti se ob/v kamen* ipd. (prim. Dular 1982: 162). Naslednja stopnja ohranitve samo upravljajlno-usmerjevalnega pomena predložnega morfema pa je pogoj za nastanek predmetne vezave, npr. *čakati mater/čakati na mater* (nasproti npr. *čakati na/ob/pri cesti*, kjer predložni glagolski morfe-mi kot deli predložnih prislovnih določil ohranijo prislovne pomene). Upravljajlno-usmerjevalna vrednost prostega predložnega morfema izraža popolno pomensko odvisnost od določenega izbranega glagola, npr. *izbrati za vodiča*, *iskati za brata*, *brusiti za naročnika*.

3.1.2.1.2.2.1.4.3.1 Tožilniško določilo

Najpogostejše (predložno)tožilniške zveze ob predložnomorfemskih glagolih v gradivu so $T_{nu/ob/v/za/po/nad/zoper}$ in izpostavijo ciljni predmet dejanja/procesa (C_{dp}); potrjuje jih tudi J. Dular, prim. PV.

Prevladuje vezljivostna pomenska skupina glagolov ravnanja/upravljanja s pomensko sestavino 'premikanja'. (V okviru glagolov ravnanja/upravljanja imajo prevladujočo tožilniško vezavo še glagoli s pomenskimi sestavinami usmerjanja pozornosti ali dejavnosti; vplivanja, nanašanja ali sklicevanja; neposrednega dinamičnega stika, izgubljanja; dinamičnega stika ali duševnega razmerja; zavzemanja za dosego cilja; nasprotovanja.)

Tožilniško določilo lahko izraža združevanje predmeta in (pritrjenega) sredstva dejanja, npr. *brisati čevlje ob krpo* (v nasprotju s tipičnim sredstvom dejanja *brisati čevlje s krpo*) – to Ju. D. Apresjan (²1995: 140) poimenuje kot sinkretizem predmeta in sredstva dejanja ($Pd \cap Sd$).

3.1.2.1.2.2.1.4.3.2 Rodilniško določilo

Najpogostejše (predložno)rodilniške zveze ob predložnomorfemskih glagolih so $R_{iz/do/od/glede}$ (za vezavo jih potrjuje tudi J. Dular, prim. PV) in izpostavijo predvsem razmerni predmet dejanja/procesa (Ra_{dp}).

Prevladujejo glagoli s pomenskimi sestavinami izražanja prostorskega razmerja, oddaljevanja in ločevanja, in sporazumevanja.

R_{iz} ima lahko tudi udeležensko vlogo orodja, s katerim se prosto upravlja, npr. *streljati iz puške*, *polivati iz vedra* ipd.

3.1.2.1.2.2.1.4.3.3 Dajalniško določilo

V gradivu so zgledi za $Dk/h/pri$ ki ob predložnomorfemskih glagolih izpostavljajo razmerni in ciljni predmet dejanja/procesa (Ra/C_{dp}).

Prevladujejo glagoli s pomenskimi sestavinami ciljnosti, ujemanja in nasprotovanja.

3.1.2.1.2.2.2 Prislovna določila (Dl_p)

Pri obravnavi bodo upoštevani tako t. i. statični prislovi kraja/časa/načina/vzroka in dinamični prislovi smeri/cilja (ob glagolih premikanja).

3.1.2.1.2.2.1 Pravi prostorski in časovni prislovi so lahko tudi pomenskoskladenjsko vezljivi in s strukturnoskladenjskega vidika izrazljivi kot primik.⁷⁰

Glagoli, ki zahtevajo obveznovezljiva prostorska ali časovna prislovna določila, so npr. *stanovati, trajati* (v SSKJ so označeni s slovničnim pojasnilom s prislovnim določilom).

Glagolski pomeni kot *glasiti se* – 'biti slišen', *hušniti* – 'hitro, za kratek čas se pojaviti', *igrati* – 'biti opazen, viden', *imeti* – 'izraža navzočnost v prostoru in času', *iti* – 'izraža obstajanje dejanja, dogajanja, kot ga nakazuje določilo' zahtevajo obveznovezljiva prislovna določila. Takšna delna vezljivost samo v določenih/navajanih pomenih, npr. *Leži in gleda* : *Od danes leži doma/na podstrešju* potrjuje upravičenost neleksikaliziranega (izraženege/neizraženege) udeleženskega izglagolskega predložnega morfema.

Prav znotraj prostorskih določil, ki so v okviru prislovnih določil najboljše skupina, moramo izpostaviti razmerja med vezljivostno obveznimi prislovnimi določili, kot nasprotje nevezljivim dopolnilom, npr. *živi doma/Gre domov* (nasproti npr. *Kmetuje doma/Staršem so pripeljali otroke nazaj domov*). Pomenskoskladenjsko obvezna prislovna določila lahko označujejo tudi procese v prostoru brez končnega cilja, npr. *Janez teka naokrog*, ali pa označujejo samo spremembo prostora, npr. *Janez teče domov*.

3.1.2.1.2.2.2 V okviru stavčne vezljivosti povedi pa ne moremo mimo pomenskoskladenjsko obveznih nevezljivih dopolnil.⁷¹ Pomenskoskladenjsko nevezljivi so izpridevniški prislovi kot posebni neudeleženski skladenjskoobvezni modifikatorji glagola.

Tako ima lahko npr. pravi izpridevniški prislov LEPO skladenjsko vlogo povedkovega določila⁷² (povedkovodoločilna vezljivost), tj. pomenskopodstavno je del povedja, npr. *Bilo mu je lepo* (*On je lepo* > Njemu je lepo*).⁷³ Čeprav ne more biti samostojna sestavina pomenske

⁷⁰ Po češki vezljivostni teoriji lahko pri vseh povedih govorimo o t. i. abstraktnih prislovnih določilih (abstraktni lokalizace). Vsako dejanje/dogajanje je namreč lahko sprememba v prostoru in času, npr. *Učitelj je naučil učenca računati, Brat je bil opravičen vojaške obveznosti, Denar sodi k bivanjskim sredstvom* ipd. po N. Ju. Švedovi (1980) bi bili to »kvalifikatory predikata« tipa *Pel je zvečer*. S prislovnimi določili je lahko izražena neobvezna primična vezljivost, ki se bolj ali manj približuje družljivosti.

⁷¹ Nujnost enoumne sporočilnosti povedi kot glavnega merila za /ne/obveznost stavčnih členov zagovarja P. Sgall (1986a: 65–66, 122).

⁷² Meja med neudeleženskimi izpridevniškimi prislovi in udeleženskimi prislovnimi izsamostalniškimi pretvorbami je pogosto zbrisana. Sicer pa so, npr. pri slovarski iztočnici *delati*, neudeleženski izpridevniški prislovi lahko vključeni v pomenske razlage: 'kazati do česa določen odnos, ki se izraža zlasti v dejanjih' *grdo/prav delati z knjigami*, 'izpolnjevati, opravljati kako nalogo' *uspešno/pridno/veselo delati < delati in biti uspešen/priden/vesel*. (Slovar slovenskega knjižnega jezika označi uporabo neudeleženskih izpridevniških prislovov, npr. pri iztočnici *gledati* – 's pogledom izražati kaj' *grdo/prijazno/lepo gledati*, 'imeti določen odnos do česa' *čisto drugače gledati na svet*, pri *jemati* – 'imeti določen odnos do česa' *jemati kaj resno, tragično*, pri *misлити* 'imeti pozitiven ali negativen odnos do koga, česa' *Dobro, slabo misli o meni*.) Udeleženske prislovne izsamostalniške pretvorbe pa so označene s pomenskimi razlagami 'zavestno uporabljati telesno in duševno energijo za pridobivanje dobrin' *umsko/ročno delati < delati z umom / delati na roko*, 'opravljati delo na določenem področju', npr. *kulturno/politično delati < delati v kulturi/politiki*.

⁷³ Na področje povedkovniških nesklonskih določil segamo z izpridevniškimi lastnostnimi prislovi ob nepolnopomenskih glagolih. So del večbesedne pomenskopodstavne sestavine – povedja, tako da se skladenjski obveznosti in izrazni neopustljivosti dodaja še pomensko nujna neudeleženska

podstave povedi (v pomensko podstavo je lahko uvrščen le v glagolski zvezi), je s stališča pomena stavka sporočilno nujen in zato tudi upovedovalno obvezen. Izpridevniški prislov načina je kot lastnostni modifikator⁷⁴ (kolikostni/kratnostni ali pozitivnega/negativnega vrednotenja) prisojevalnega razmerja stavčnoočlensko neopustljiv oz. skladenjsko obvezno primično prislovno dopolnilo, npr. *Lepo je pisala*.

3.1.2.1.2.2.2.1 Zgled *Bilo bi lepo narediti z zvezo biti lepo* spada skupino pomenskopodstavnih glagolskih zvez naklonskih glagolov s polnopomenskimi nedoločniki. Tovrstne glagolske zveze pa so tudi potrditev, da je naklonskost obvezni sestavni del upovedovanja in zato tudi konstitutivni (bistveni) del povedi, ker je izražena tudi sporočevalčeva doživljajsko-razmerna plast. V okviru upovedovanja ima že sama izbira besed naklonske prvine, in še posebno pri povedkovih glagolih z razmernim/odnosnim pomenom so lahko ti odnosi mimo propozicije tudi stopenjsko ovrednoteni in tudi neposredno skladenjsko izraženi.⁷⁵ Izpridevniški prislovi praviloma izražajo tvorčev odnos do jedrnega dela (zato so poimenovani tudi kot 'vrinjeni globinski povedki'⁷⁶, 'vložene povedi' ali kot 'stavčni prislovi' – v zvezi z naštetimi poimenovanji so razlage o 'križanju ali spajanju propozicij', o 'medpropozicijski pomenski odvisnosti'). Zaradi aktualizacijskih lastnosti pa so pomenskopskladenjsko podobni členkom.

Po Ju. D. Apresjanu je to 'nemotivirana obvezna vsebinska vezljivost', ki obenem izpostavi tudi vezljivostne posebnosti glagolov, ki so z izpridevniškimi prislovi dodatno lastnostno opredeljeni, npr. *dobro kuhati, lepo slikati*.⁷⁷ V okviru 'konstrukcij s povedkovimi deloval-

---

sestavina, npr. pri glagolih tipa *obnašati se/vesti se, držati se* (pog.); del povedja in zato pomensko nujna sta tudi prislova *rad* in *lahko*, npr. *lahko/rad-a-o hoditi*; npr. *Otroci se obnašajo neuglajeno, Za svoja leta se odlično drži* (prim. M. Samardžija (1986: 80–81). Tovrstna skladenjska prislovna določila načina imajo ob teh glagolih z oslabiljenim pomenom, glede na to, da so izpridevniški prislovi, vlogo povedkovih določil, ki opredeljujejo kvaliteto dejanja/stanja (gl. NSS: 114, 117).

⁷⁴ Tovrstna nepomenskopodstavnost je predstavljena (NSS: 226–229, SSB: 17) pri obravnavi modifikacijskih besedotvornih vrst – pri glagolskih modifikacijskih izpeljankah kot *drem-uck-a-ti* in pri glagolskih sestavljenkah tipa *predelati*. V okviru glagolskih sestavljenk še ugotovitev (SSB: 23–24), da izgubo vezljivosti lahko povzročajo tudi metonimični pomenski premiki predponskih obrazil (uporaba njihovega drugotnega pomena, npr. *poglodati, oklicati, pregreti* ipd.

⁷⁵ O. Kunst Gnamuš (1987/88: 8–16) ugotavlja, da upovedovalna teorija izgublja jasnost in preglednost zaradi nejasnih prehodov med propozicijsko in naklonsko pomensko plastjo. To pa po njenem mnenju izhaja iz tega, ker je delitev človeka na spoznavno bitje na eni strani in na pragmatično bitje na drugi strani nasilna. Po vsem tem avtorica prihaja do sklepa, da bi bilo vredno poskusiti propozicijsko pomensko sestavino razčleniti na dve plasti – na a) plast doživljajsko nepredelane predstave o zunanji predmetnosti – Pd in na b) plast miselnih in doživljajskih razmerij/pričakovanj – Pr/p.

⁷⁶ J. Orešnik (1996: 257) v zvezi s povedkovim prilastkom ugotavlja oz. vsaj sklepa, da »naravnost sistemsko nadomešča prislovno določilo načina«. Za oba navedena stavčna člena pa velja, da sta neke vrste sopovedek oz. stranski povedek; navaja še ruski izraz 'dopolnilni povedek' in španski 'napol povedek'.

⁷⁷ Češka vezljivostna teorija, gl. *Mluvniče češtiny – Skladba* (1987: 18, 38, 254), takšne primere označuje kot »syntagmata rozvitá«. Izpridevniška prislovna določila načina so opredeljena kot skladenjsko obvezna določila (t. i. 'skladenjska relevantca', ki oblikuje 'obrobni/stranski tip (okrajový typ) stavčnega vzorca') predvsem v izpeljanih stavčnih zgradbah v okviru sekundarne diate-

niki' (konstrukcii s predikatnymi aktantami; Hrakovskij 1985: 5–8), kjer so obravnavana povedkova določila, so izpridevniški prislovi predstavljeni tudi kot 'konstrukcije s širšim obsegom' – 'konstrukcije s povedkovo okoliščino' (konstrukcii s predikatnym sirkonstantom) oz. s prislovnim določilom. Hierarhija med pomenskopodstavnimi sestavinami in pomensko nenujnimi naklonskimi sestavinami je nazorneje prikazana s stališča povedi, ki ima zgradbo razširjenega stavčnega vzorca, npr. *Zelo majhna deklica zelo mirno spi*, kjer je zelo s stališča slovnične pravilnosti in sporočilnosti povedi pomensko nenujno, medtem ko sta besedni zvezi *majhna deklica* in *mirno spi* sporočilno nujni, s tem da je slednja še stavkovtorna; iz njiju dobimo goli (neovrednoteni) sestavini predmetnosti *deklica* in *spati*.

3.1.2.1.2.2.2.2 S stališča razmerja povedkov prilastek : prislovno določilo načina se prehod iz lastnosti vršilca – Vd (iz ujemanja) na lastnosti/način dejanja – De (na primik) giblje v okviru prisojevalnega razmerja.⁷⁸ In čeprav so izpridevniški prislovi lahko izraženi tudi kot sestavna lastnost neosebkih skladijskih vlog, se vedno praviloma navezujejo na osebek. Lahko pa ločujemo a) prislove, usmerjene na osebek, npr. *Skrčeno je sedela na klopci*, in b) prislove, usmerjene na predmet, npr. *Nekaj nerazumljivo godrnja*. Tako je pri skladijskem določanju izpridevniškega prislovnega določila načina še posebej poudarjena dvojna vloga osebkovega skladijskega mesta,⁷⁹ in sicer najpogosteje združuje udeleženski vlogi vršilca dejanja in nosilca procesov. In prav vloga osebkva – procesorja izpostavi način poteka dejanja/dogajanja, npr. *On dobro študira : Študij mu dobro gre*.⁸⁰ Na dogajanje v okviru prisojevalnega razmerja kot nosilnega stavčnočlenskega razmerja opozarjajo vsi omenjeni avtorji s primeri kot *Vrtnice lepo dišijo*, *Ona graciozno duha vrtnice*. Zgledi kot *Prišel je prestrašen > Prestrašeno je prišel* (= pomenska strnitev < *Prišel je, Bil je prestrašen*) opravičujejo obstoj plasti doživljajskih razmerij znotraj pomenske podstave povedi propozicije (dodatne nepomenskopodstavne naklonske določitve vseeno so, npr. *zelo/povsem prestrašeno*). Do prekrivnosti pomenske podstave povedi in njenih »zunanjih« naklonskih pomenskih sestavin lahko pride v primerih, ko zunajdogodkovni poročevalec poroča o dogodku z dvema udeležencema, npr. *Janez je odločno (prekrivnost) začel/hotel*

ze – »adverbiální výrazy se stávají obligatorním komponentem derivované struktury«, v nasprotju s »syntagmatu valenčni«. Ruska vezljivostna teorija pa jih označuje kot 'določnostno odvisnost' v nasprotju z 'udeležensko odvisnostjo', gl. Ju. D. Apresjan (1995: 51, 130).

⁷⁸ Ta pojav je pri P. Sgallu, E. Hajičovi, J. Panevovi (1986b: 143) poimenovan tudi kot 'dvojna odvisnost' (double dependency). O. I. Moskal'skaja (1973: 40) se med možnostima, da 'povedek označuje razmerje med osebkom in prislovnim določilom načina' ali da 'povedek skupaj s prislovnim določilom načina natančneje določa osebek' odloči za slednjo, ki jo označi kot 'povedkovo-okoliščinska opredelitev povedi' (processual'no-obstoitel'stvennye determinirujuščie predloženiya). Dovolj nazorno-pretvorbena jo potrjujejo tudi zgledi kot *Pritlično se je namestil < On se je namestil, tako da je v pritličju*. Podobno še pri *On deluje podtalno* ipd. E. I. Ivančikova (1965: 85) pa glede na '/ne/dovršenost oz. /ne/popolnost pomenskoskladijskih konstrukcij' ločuje tudi 'zgradbeno /ne/obveznost besed' (strukturnaja fakul'tativnost'/objazatel'nost').

⁷⁹ O tem gl. *Mlumnice češtiny 3 – Skladba* (1987: 254–255). J. Orešnik (1994: 29) pa iz angleške slovnice R. Quirka idr. navaja prislovna določila (moja op.: izpridevniška), »ki se morejo navezovati na vršilski osebek stavka«.

⁸⁰ Tudi F. Daneš (1987: 93) ugotavlja, da pri povedkovih procesnih glagolih lahko postane del povedkovega intenčnega polja tudi prislov načina in časa, npr. *Gre hitro, Gre jutraj*. Tu pride v poštev tudi po avtorju definiran pojav 'skladijske relevance'.

predavati : *Janez je moral odločno* (neprekrivnost) *rešiti problem*. Samo z vršilcem/nosilcem dejanja se lahko upovedujejo tudi lastnostni izglagolski prislovi, npr. *sede kuhati, kleče prositi* ipd. V t. i. brezosebnih stavčnih povedih z neprisojevalnimi glagoli, npr. *Včeraj je močno deževalo*, ko med vršilcem dejanja in dejanjem ne more biti lastnostnega prenosa, je tovrstni *močno* samo nepomenskopodstavna naklonska pomenska sestavina nepomenskopodstavnega poročevalca. Ocena zunanjega (neudeležene) poročevalca je v obliki naklonskega lastnostnega prislova jasno izražena v povedih tipa *Lepo si ga polomil, Lepo zna govoriti*.

Slednji zgled, tudi zaradi izpridevniškega prislova, izraža neaktualno oslABLJENO glagolsko dejanje.

Če povzamem: lastnostni izpridevniški prislovi so samo ob nepolnopomenskih glagolih del glagolske oz. povedkovodoločilne vezljivosti, sicer pa ne spadajo v glagolsko vezljivost – kot besede modifikatorji se uvajajo v pomensko podstavo samo kot del glagolske zveze. Kljub temu so v okviru proste enostavne povedi vseeno sporočilno obvezna neudeleženska dopolnila (čeprav glagolsko nemotivirana /neusmerjana/), pri izpustu katerih je lahko poved vseeno smiselna in slovnično popolna oz. pravilna, ni pa sporočilno popolna oz. enakovredna. Pri upovedovanju sodoločajo pomen stavčne povedi (oz. stavkotvorno prisojevalno razmerje) in zato spadajo v povedek.⁸¹

3.1.2.1.2.3 Določila v zloženem povedku (D₁)

Tu gre za neudeležensko glagolsko vezljivost v mejah **povedja** oz. povedka⁸² ob **nepolnopomenskih/pomožniških glagolih** (najtipičnejši so fazni in naklonski glagoli z nedoločniki in namenilniki) in ob **pravem pomožniku BITI s sklonskimi/prislovnimi določili**, ki so stavčnočlensko **povedkova določila**; to so lahko t. i. pravi povedkovniki⁸³, samostalniške/

⁸¹ To mojo opredelitev za slovenščino potrjujeta tudi **ruska vezljivostna teorija**, prim. npr. N. Ju. Švedova (1980: 222) uporabo izpridevniških prislovov ob splošnopomenskih glagolih tipa *obnašati se, vesti se, izražati se* označuje kot nujno za natančnejšo predstavitev konkretne vsebine povedi (»Pri etih glagolah, dlja utočnenija konkretnega sodržanja vskazyvanija, neobhodimo upotreblenie narečija, /.../«), in **češka vezljivostna teorija**, ko za predikacijsko sintagmo/prisojevalni sklad trdi, da je območje aktualizacije osnovnih komunikacijskih sestavin v povedi: »/.../ je rámcem pro aktualizaci jakožto základní komunikativní složku výpovědy (základní složku výpověď' otvorného aktu)«. Še J. Novotný (1979: 291). O tem še E. Hajičová idr. (1983: 143–144), ki 'pomen stavka' (význam věty) kot logično-pomensko kompleksno enoto, ki je omejena tudi s slovničnim stavčnim vzorcem, primerjajo s propozicijo povedi in ugotavljajo, da pomenska stavčna zgradba v nasprotju s propozicijo vključuje tudi natančnejša in rahlejša razmerja, ki ohranjajo aktualizacijo oz. 'resnične pogoje' sporočila v povedi.

⁸² Gre za neudeležensko povedkovodoločilno vezljivost, in sicer ali med pomožnikom in samostalnikom v vlogi povedkovega določila, npr. *biti predsednik*, ali med naklonskim/faznim glagolom in nedoločnikom, npr. *hoteti/začeti hoditi*. Nepolnopomenski glagoli v povedek vežejo tudi različne izglagolske tvorjenke (po ruski vezljivostni teoriji so to 'povedkovi delovalniki') in tvorijo t. i. 'konstrukcije s povedkovimi delovalniki'. (V češki vezljivostni teoriji pa vezljivost glagolskih primitivov z izglagolskimi tvorjenkami podrobneje obravnava F. Čermák (1974)). W. Fleischer (gl. pod Stepanova – Fleischer 1984) uporablja zveze **vnutrenie sintagmatičeskie otnošenija, vnešnie sintagmatičeskie otnošenija**, M. D. Stepanova (1984: 97, 170–177) pa **vnutrenn'aja valentnost', vnešn'aja valentnost'**.

⁸³ Pravi oz. prvotni povedkovniki so: *žal, mar, treba, vseh, prav, res, proti, zoper, prida*. Konverzni

izsamostalniške, pridevniške/izpridevniške in prislovne besede, ki so del povedka in določajo njegov pomen.⁸⁴

Samostalniška povedkova določila povedek vsebinsko razvrščajo in uvrščajo, pridevniška povedkova določila pa so neke vrste kvalifikatorji.

Glede na to, da je imenovalniško povedkovniško določilo najpogostejše, je tudi stilno nevtrarno.

V okviru BITI-stavkov se izpostavlja sporočilna vrednost povedi *Janez je učitelj – Janez je za učitelja – Janez uči*. Izhajamo iz postavke (Ju. D. Apresjan, LS: 157), da je *učitelj* pomensko zapletenejši in zato pomensko določnejši kot pomensko splošnejši *učiti* (ki se s postopnim praznjenjem od pomena aktualnega dejanja v pomen splošnega ponavljalnega dejanja približuje slovničnofunkcijski vlogi glagola *biti* z ustrezno izglagolsko tvorjenko). V primerih, ko vršilec ni označen s poklicem, ampak z neko splošnejšo dejavnostjo, npr. *On dobro nosi – On je dober nosač*, sta povedi sporočilno enakovredni (po F. Danešu, VV: 68, prihaja do 'prekrivanja motivacije'). Do večjega sporočilnega prekrivanja zaradi oslabitve glagolskega dejanja prihaja tudi v primerih *On dobro uči – On je dober učitelj*, ker se pomensko težišče iz *uči* deloma prenese na lastnost dejanja *dobro*. O večji sporočilni prekrivnosti lahko govorimo tudi v primerih *On celi rane – On je ranocelik* (v nasprotju z *On zdravi – On je zdravnik*).

Ob faznih glagolih in ob nepolnopomensko rabljenih glagolih ravnanja, npr. *začeti (se)*, *odvijati se*, *izbruhniti*, s pomenom načina *obnašati se*, *delati se*, *zdeti se*, *izgledati*, *ravnati* ipd. so pomenskoscladenjsko obvezna prislovna določila samo podskupina povedkovih določil z nepredmetno prostorsko-časovno-načinovno vrednostjo, in jih potemtakem lahko uvrščamo tudi v povedkovodoločilno vezljivost.⁸⁵ Po R. Katičiču (1986) bi rekli, da ta določila povedek natančneje določajo – »poblize odreduju«.

oz. drugotni povedkovniki pa so: *škoda*, *mraz*, *sram*, *strah*, *drugače*, *dolgčas*. Posebnost povedkovnikov je, da so vezljivi le z vezjo (samo s pravim pomožnikom BITI v brezosebni rabi), ne morejo pa natančneje opredeljevati pomensko samostojnih glagolov in pridevnikov (o tem I. Černelič Kozlevčar (1968: 14; 1971: 2–3, 7).

⁸⁴ Češka vezljivostna teorija – gl. npr. F. Daneš (1987: 48) – ima za povedek natančno izdelano terminologijo. Tako pomen in obliko povedka združuje v izrazu **predikátor**, samo pomen povedka pa označuje z izrazom **predikát**.

⁸⁵ R. Quirk (Upoštevani sta slovnici *A University Grammar of English*, Hong Kong, ²⁷1993, in *A Comprehensive Grammar of English Language*, New York, ²⁰1994. Definicije navajanih terminov so na straneh 354 (*A University Grammar ...*) in 505, 1174 (*A Comprehensive Grammar ...*)) govori o prislovnih določilih tudi v vlogi povedkovnega določila: »The only copula that allows an adverbial as complementation is be. /.../ The adverbials, termed predicative adjuncts in this function, are mainly place adjuncts /.../«. In še na str. 730: »Obligatory adverbials (subject-related and object-related adverbials) are subclass of predication adjuncts.« Za prislovna določila kot obvezna določila uporablja še poimenovanje »the obligatory complementing adverbials«. Ko jih postavlja v razmerje s povedkovimi določili, pa tudi zvezo »the obligatory predication adjuncts« proti neobveznim povedkovim določilom / prislovnim določilom (»the optional predication adjuncts« / »the optional complementing adverbials«), npr. *She lived in London* ('(Ona) živi v Londonu' (prislovno določilo) proti *She's studying the linguistics in London* ('(Ona) študira jezikoslovje v Londonu' (prislovno dopolnilo)).

Z. Topolińska (1981: 43–44) ima za prislovna določila poimenovanji »nominal predicates 'place' 'direction', 'route'« in »localising predicate«, kâr bi dobesedno slovenili kot 'povedkovniki prostora, smeri in poti' in 'prostorski predikativi'.

H. Křížková (1968: 104–105) ima poleg térmína objektová determinace tudi adverbialni determinace ali tudi objektové/adverbialni determinanty. Ravno tako ima N. Ju. Švedova (1964) poleg poimenovanja determinirujuščij ob"jekt tudi determinirujuščije obstojatelj'stvo, ki tudi lahko tvori t. i. predikativnyj minimum predloženija = povedkov minimum stavka (Ju. D. Apresjan 1964: 47).

Pomenskosladdenjsko soodvisnost med povedkovimi glagoli in povedkovimi določili ali prislovnimi določili lahko razlagamo tudi s tem, da ob nepolnopomenskih glagolih praviloma imamo povedkova določila, npr. *Janez je kovač*, ki so seveda del povedka; prislovna določila pa s svojo prostorsko-časovno vrednostjo oz. opredelitvijo nepolnopomensko rabo spremenijo v polnopomensko, npr. *Janez je v šoli* v pomenu 'Janez se nahaja v šoli'. Torej možnost zamenjave nepolnopomenskega glagola s polnopomenskim označuje tudi prehod od povedkovih določil v prislovna določila, npr. *biti v dvomih* : *biti v mestu*.

V okviru povedka se v zgledih kot *Spoznali so ga /za krivega//kot dobrotnika* : *On se je vrnil /prestrašen//kot gospod/cel možak* izražajo okoliščinske lastnosti glagolskega dejanja/dogodka/dogajanja s t. i. povedkovimi prilastki⁸⁶ oz. neke vrste 'dopolnilnimi povedki' (tj. tuji izraz za povedkov prilastek; gl. Orešnik 1994: 131–132).

V slovenski literaturi (gl. J. Dular, PV: 115) se v primeru povedkovega prilastka govori tudi o posredni/pogojni vezavnosti, ki ni posledica glagolske usmerjenosti, temveč je s strukturalno skladdenjskega vidika nekakšna posredna vezljivostna sinteza osebkovega/predmetnega ujemanja in povedkove vezave.

3.1.2.1.2.3.1 Nedoločnik/Namenilnik (DI₁₀)

Vezava nedoločnika kot nesklonskega določila z neko »notranjo predikacijo« je priznana tako v slovenistiki kot širše v slavistiki (zanika pa jo nova ruska slovnica). J. Dular (1982: 113) pravi, da gre za skladdenjsko oz. »funkcijsko sinonimnost s skloni« (Dular 1982: 128), čeprav pretvorba ni zmeraj mogoča. Nedoločnik se uporablja lahko tudi nevezavno, npr. *Tukaj ostati ni varno*, medtem ko je raba namenilnika lahko samo vezavna, v nasprotnem primeru gre za izpust vodilnega glagola, npr. *Takoj spat!*

Glede na to, da se lahko uporablja ob nepolnopomenskih⁸⁷ (naklonskih/faznih) ali polnopomenskih glagolih, je nedoločnik lahko neudeležensko povedkovo določilo ali predmetno določilo. Vendar je meja med predmetno in povedkovo rabo nedoločnika lahko zabrisana, npr. *Boji se tvegati* proti *Ne želi tvegati*.

V slovenski jezikoslovni literaturi (Bolta 1986: 423) je poimenovanje za glagole, vezavne samo z nedoločnikom, »mostni glagoli«. Ti so pretežno t. i. nadzorovalni glagoli, ki nedo-

⁸⁶ Pri nas je to poimenovanje uvajala B. Pogorelec (1974). Omeniti je potrebno opozorilo na razlikovanje med povedkovimi prilastki kot skladdenjsko obveznimi glagolskimi sestavinami in prostimi prilastki kot določili samostalniške udeleženske skladdenjske sestavine. O tem J. Orešnik (1992: 140–142): »Povedkov prilastek vstopa v skladdenjsko vezljivost slovarske enote v svojem povedju /.../ taka slovarska enota brez povedkovega prilastka /ima/ večasih drugačen pomen kakor ista slovarska enota z dodanim povedkovim prilastkom /.../« (142): »Pripadnost povedku se kaže v okolnosti, da je prosti prilastek po pomenu pogosto blizu prislovnemu določilu /.../«

⁸⁷ Večina tovrstnih glagolov je **naklonskih** (nadpomenke so *želiti, hoteti, marati, smeti, blagovoliti, izvoliti, drzniti si, predrzniti se, poskusiti, meniti, nameravati, kaniti, morati, moči, pustiti, upati si, usoditi se, vabiti, veleči, vedeti, znati*) in **faznih glagolov** (nadpomenke so *začeti, končati, nadaljevati, muditi se, nehati, prenehati*). Z namenilnikom so vezljive glagolske nadpomenke kot *dajati, dati, hiteti, hoditi, iti*; z nedoločnikom ali z namenilnikom je vezljiv *pohiteti*.

ločniškemu določilo avtomatično pripišejo minimalno stavčno zgradbo in obenem vzpostavijo istovetnostni odnos med osebkom glavnega in nedoločniškega stavka (isto udeležensko vlogo, npr. *Janez je nameraval priti*, proti npr. neprisojevalnemu nedoločniškemu določilu **Janez je nameraval deževati*). Nasprotno pa t. i. dvigovalnimi glagoli osebek nedoločniškega stavka »dvigajo« v osebek nadrednega stavka, npr. *utegniti, morati, ne moči, znati* ipd. (gl. Bolta 1986: 427). Slednji z osebkom niso vezljivi in mu zato tudi ne pripišejo udeleženske vloge (*Janez bi utegnil priti, Utegnilo je deževati*). Jedrni povedkov glagol navadno odpira mesto nedoločniškemu določilu brez upoštevanja vidskosti, manjša skupina faznih glagolov (npr. *začeti/začenjati, nadaljevati, končati*) pa odpira skladenjsko mesto samo nedovršniškim določilom.

3.1.2.1.2.3.1.1 Navadno pa je vezava nedoločniškega določila odvisna od pomena povedkovega glagola. Čeprav so tovrstni glagoli lahko dvovezljivi kot drugi glagoli (imajo imenovalniško in nedoločniško določilo, slednje je skladenjskofunkcijsko kot samostalniško določilo), število določil za slovnično pravilni stavek ni odvisno od njih, ampak od skladenjskopomenskih lastnosti nedoločniškega določila, ki veže nadaljnja določila, npr. *Brat se je odločil začeti učiti voziti avto*. Takšna verižna vezljivost se konča z nedoločniškim določilom, ki ne odpira mesta nadaljnjim nedoločniškim določilom, ampak samostalniškemu določilu. Verižna vezljivost nedoločniških določil, poleg maksimalne sporočilne zgoščenosti, odkriva tudi skladenjska razmerja med pomensko nepopolnimi in pomensko popolnimi glagoli. Vezava nedoločniških določil gre namreč v smeri glagolske popolnosti (prim. NSS: 100–103). Z vidika stavčnega vzorca so glagoli z nedoločniškimi določili dvovezljivi. Vsa nadaljnja vezljiva nedoločniška določila pa niso več neposredno vezljivostno odvisna od izhodiščnega glagola, zato lahko govorimo le o razširjenem prostem stavku. S pretvorbo prostega stavka v večstavčno poved pa prehajamo na besedilno ravnino, kjer se porušijo znotrajstavčna merila pomenske nujnosti/nenujnosti, skladenjske obveznosti/neobveznosti in izrazne opustljivosti/neopustljivosti določil.

3.1.3 Legenda udeležencev, udeleženskih vlog in določil v pomensko- in strukturnoskladenjski vezljivosti

Udeleženske vloge (pomenskосkladenjska vezljivost) in določila (strukturnoskladenjska vezljivost) so pri tipološki predstavitvi slovenske vezljivosti označeni s poslovenjenimi simboli (simboli so povzeti po F. Danešu (1987) in predelani oz. prilagojeni strokovnemu izrazju v slovenskem jezikoslovju, prim. NSS, SSB). Kombinacije simbolov pa oblikujejo t. i. pomenske formule (po Danešu (1987: 52) sémantická formule (SF)), ki označujejo osnovno pomenskосkladenjsko vezljivost posameznih glagolskih pomenskih skupin.

V predstavitve pomensko-in strukturnoskladenjske vezljivosti bodo vključene a) predmetnopomenske in slovničnokategorialne lastnosti udeležencev, ki so sistemske sestavine ali t. i. klassemi (živo^{+/-}, človeško^{+/-}, konkretno^{+/-}), b) skladenjski pomeni oz. pomenske vloge udeležencev – t. i. udeleženske vloge (vršilec, prejemnik, prizadeto, cilj ipd.) in na skladenjskofunkcijski ravni še c) skladenjske vloge (osebek, povedek, predmet ...) v določenem sklonu.

Legenda:

– osnovna bivanjska razmerja:

- +/- = vzpostavitev/ukinitvev razmerja/stanja
- E*/E· = eksistenca +/-
- T = prehajanje s spremembo – poslovenjene krajšave:
- POS = položaj M/IM/CM
- L = usmerjana lokacija (mesto/kraj) M_{so}
- LC = sonahajanje/sopojavnost (natančnejše mesto) P
- P = pripadnost L
- K = kvalifikacija/lastnost S
- S = razumevanje R/M
- D/M = rekanje(D)/mišljenje(M) R'/M'
- R_{D/M} = reagiranje(R) na rekanje(D)/mišljenje(M)

– vrsta dejanj:

- d = dejanje
  - dog = dogodek
  - s = stanje
  - p = proces
- posamostaljeni pomeni v okviru povedja:**
- De = dejanje
  - Dej = dejavnost
  - St = stanje
  - Pro = proces

UDELEŽENCI

– okoliščine:

- v = kraj/mesto (dejanja/stanja/procesa) (Md/s/p)
- **delovalniki/lastnosti (glede na okoliščine):**
- x = (navadno) delujoči udeleženec (oseba) – 1. delovalnik
- y = neposredni udeleženec dejanja oseba/predmet – 2. delovalnik
- z = posredni udeleženec dejanja – predmet/oseba za/pri dejanju – 3. delovalnik
- α = splošni udeleženec – pojavnost/vzročnost (naravni p.)
- w = lastnost/zmožnost/vsebina/poročilo (pri neudeleženski vezljivosti v okviru povedja natančneje lastnostno opredeljuje dejanje/dogajanje/proces/stanje)

– za pomenskoskladenjsko vezljivost

UDELEŽENSKÉ VLOGE – pomenske vloge udeležencev v stavčni povedi

- leve (prvotne) udeleženske vloge:
  - xA = izvor dejanja/vršilec dejanja Vd
  - xPROC = povzročitelj/sila dogajanja P_{v^{dog}}
  - xINIC = pobudnik dejanja/dogajanja P_{b^{d/dog}}
  - xN = nosilec dejanja/dogajanja/procesa/stanja N_{d/dog/p/s}
- poslovenjene krajšave:

- desne udeleženske vloge:
- y = prizadeto/izid/pripomoček pri dejanju Pd/Rd/Sd/Od
(tvorno vključeno v dejanje)
- z = prejemnik/cilj dejanja Pre_d/C_d

Natančnejša opredelitev desnih udeleženskih vlog:

Udeleženska vloga **predmeta dejanja/stanja (Pd/s)** je različno opredeljena glede na različne načine/stopnje vplivanja in poseganja dejanja/stanja (d/s) na predmet dejanja/stanja (P_{ds}) > posledica tega so različna pomenska razmerja d/s – P_{ds}:

prizadeto z dejanjem – tj., kar glagolsko dejanje spreminja ali samo premešča v druge količine (Pr_d)

razmerje z dejanjem – tj., kar glagolsko dejanje/stanje natančneje prostorsko in lastnostno opredeli ali označi in ne spreminja (Ra_{ds})

vsebina dejanja – tj., kar glagolsko dejanje/stanje zajema/obsega ali samo nakazuje (Vs_{ds})

pojavnost – tj., kar glagolsko dejanje samo zazna (Po)

vzrok dejanja/stanja – tj., kar razlaga upravičenost glagolskega dejanja (Vz_{ds})

izhodišče/izvor dejanja/stanja – tj., iz česar glagolsko dejanje izhaja/izvira (Iz_{ds})

cilj dejanja/stanja – tj., kar glagolsko dejanje dosega ali k čemur je usmerjeno (C_{ds})

izhodišno mesto/izhodiščni čas dejanja/stanja – tj., od tod/tedaj je glagolsko dejanje usmerjeno (IM_{ds}//IČ_{ds})

ciljno mesto/ciljni čas dejanja/stanja – tj., do tod/tedaj je glagolsko dejanje usmerjeno (CM_{ds}//CČ_{ds})

mesto/čas dejanja/stanja – tj., kjer/ko glagolsko dejanje poteka (M_{ds}//Č_{ds})

pot/ek/ dejanja – tj., glagolsko dejanje poteka (Po_d)

način dejanja – tj., kako glagolsko dejanje poteka (N_d)

sredstvo/orodje dejanja – tj., kar glagolsko dejanje uporabi pri doseganju in uresničevanju ciljev (S_d/O_d)

prejemnik dejanja/stanja – tj., kar glagolsko dejanje dosega in zadeva (Pre_{ds})

rezultat dejanja – tj., kar glagolsko dejanje ustvarja ali samo omogoča (R_d)

– za strukturnoskladenjsko vezljivost

Glag – glagol

Glag_p – glagolski primitiv

Mo – morfem (oznaka ob predlogih kot prostih glagolskih morfemih)

Sam₁₋₆ – samostalnik (1–6 skloni)

Prid_{kv} – pridevnik (kakovostni/vrstni)

Prisl_{kv/iv/kol} – prislov (kraja/časa/načina/količine)

' – pri Sam₁₋₆/Prid_{kv}/Prisl_{kv/iv/kol} ' označuje neudeleženska povedkova določila

Povdk = povedkovnik

slovnične in pomenske kategorije:

človeško = č^{+/-}

živo = ž^{+/-}

abstraktno = abstr.

konkretno = konkr.

+ – sosledje stavčnih členov

/ – izbirna različica

() – neobvezno vezljivo določilo

// – skladenjsko obvezni modifikator

|| – pomenske vloge in lastnosti udeležencev

∩ – soobstoj in slovnično ujemanje predložnega morfema s samostalniško končnico

a) Z vidika slovničnega stavčnega vzorca oz. skladnje prostega stavka⁸⁸ lahko rečemo, da so udeleženci, ki jim povedkovi glagoli odpirajo skladenjska vezljivostna mesta, številčno omejena vezljivostna določila (nasproti skladenjsko nevezanim udeležencem, ki so številčno neomejena nevezljivostna dopolnila⁸⁹).

b) Z vidika pomenskega stavčnega vzorca pa ima pomensko intencno polje glagola določeno število praznih pomenskih mest (za določeno število udeležencev), ki so označena z določenimi stavčnopomenskimi funkcijami oz. z udeleženskimi vlogami.

b₁) Vpliv udeleženskih pomenskih lastnosti na skladenjski pomen glagola je najizraziteje predstavljen pri glagolih z najširšim pomenjem.

Tako npr. pri *delati* udeleženci v vlogi prizadetega z dejanjem (*Pr₁*) natančneje skladenjsko določajo glagolski pomen v *Delavci delajo malto* 'mešajo', *Delajo (boljši) dopis* 'sestavljajo/(popravljajo)', *Delajo (daljšo) nalogo* 'pišejo/(dopolnjujejo)' ipd. Udeleženski vlogi rezultata/cilja dejanja (*R/C₁*) glagolu *delati* prisodijo skladenjska pomena 'proizvajati, izdelovati' v primerih *Tovarna dela športne čevlje*, *V Idriji delajo čipke*, *Delati aparate za izvoz*; udeleženska vloga cilja dejanja (*C₁*) narekuje tudi skladenjska pomena 'pridobivati, napravljati' v *Gumi delamo iz kavčuka*, *Vino se dela iz grozdja*. Pomenske lastnosti udeležencev ob *narediti* pa se kombinirajo v okviru udeleženske vloge rezultata dejanja (*R₁*), npr. **pag.** *narediti si hišo* 'sezidati', *narediti si šotor* 'postaviti', *narediti črto* 'potegniti', *narediti ogenj* 'zanetiti', *Rože so naredile popke* 'pognale'; z leksikaliziranim glagolskim predložnim morfemom *za* v pogovarjalnem pomenu 'izbrati, nameniti za kaj' *Naredil ga je za dediča*, *Naredili so ga za direktorja* 'izvolili'. Vpliv udeleženskih pomenskih lastnosti je možen tudi pri glagolskih nadpomenkah kot npr. *spravljati* (z neleksikaliziranimi obvez-

⁸⁸ Osnovne ugotovitve oz. definicije z upoštevanjem razmerja **stavek** : **poved** so: Prosti stavek je skupina besed, ki se zbira okrog ene določne glagolske oblike (ki pa je, kadar se razume iz sobesedila, lahko tudi izpuščena). (SKJ I 1965: 67; definicija ponovljena še v NSS: 145). Prosti stavek je sestavljen iz štirih temeljnih enot – tj. iz štirih glavnih stavčnih členov (osebka, povedka, predmeta in prislovnega določila), in ker ima osebek in povedek, je prosti stavek vedno dvodelen (NSS: 148). Tipi dvodelnih stavkov se tvorijo na podlagi glagolske vezljivosti (NSS: 23), to potrjujejo tudi glagolski enodelni stavki (z glagoli, ki ne odpirajo udeleženskih mest oz. ne dodeljujejo udeleženskih vlog).

Povedi so narejene iz poimenovalnih enot (besed in besednih zvez) in iz stavkov na podlagi skladenjskih vzorcev. Skladenjski vzorec najmanjše možne oblike povedi ima obliko stavka – stavčnega skladenjskega vzorca. V glavnem stavčnem vzorcu so besede zbrane okrog osebne glagolske oblike (SS: 418–419).

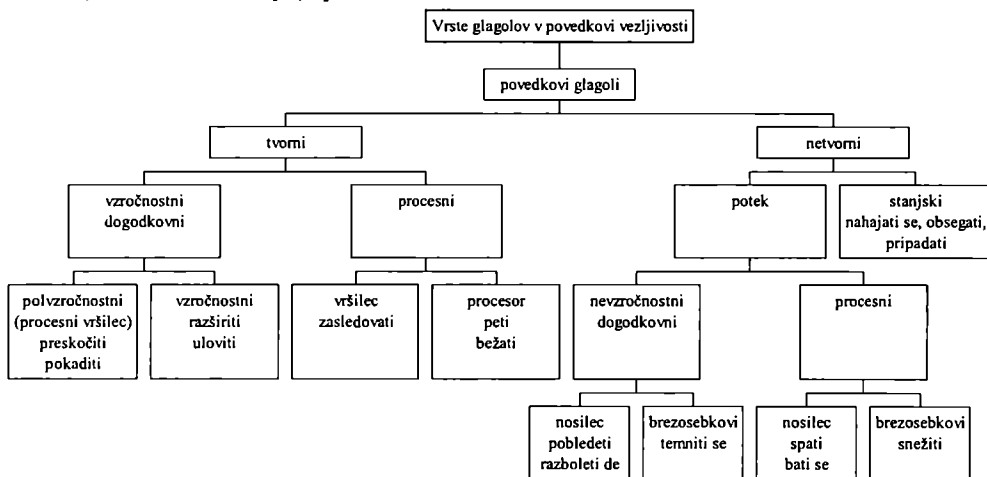
⁸⁹ Mednje, kot posebnost, uvršča vezljivostna teorija tudi t. i. implicitne pomenske elemente, ki so že sestavina glagolskega pomena, in potemtakem ne spadajo v glagolsko pomenskoskladenjsko vezljivost. Lahko pa stavčno poved sporočilno neobvezno razširjajo, npr. *Mati češe hčer*, kjer sta v pomen *česati* vključena še pomena 'glavnik' in 'lase', v zgledu *Mati češe psa* pa sta v pomen *česati* vključena pomena 'krtača' in 'dlaka'.

novezavnimi predložnimi morfemi): *spravljati les iz gozda* 'voziti', *spravljati ovire s poti* 'odstranjovati', *spravljati madeže s preproge* 'čistiti', *spravljati kaj v zvezo s kom* 'povezovati kaj s kom', *spravljati ljudi pod svojo oblast* 'podrejati si'; **ekspr.** *spraviti pijanca na noge* 'doseči, da vstane', **ekspr.** *spraviti vso hišo pokonci* 'zbuditi jih', **ekspr.** *spraviti čevlje na noge* 's prizadevanjem jih obuti'.

b_{1,1}) Pomembna je pomenskoskladenjska vloga kategorij živosti in človeškosti, npr. v okviru udeleženske vloge razmerne predmeta dejanja/stanja ($Ra_{d/s}$) pri *držati* v pomenu 'svojo oblastjo, z vplivom ohranjati koga na določenem mestu' *Držati ga na policiji*, v pomenu 'svojo dejavnostjo, postopki ohranjati kaj v določenem stanju', npr. *Držati potrošnjo v mejah realnih možnosti*, v pomenu z oznako **žarg.** 'zaradi kakega namena ohranjati kaj v določenem stanju', npr. *Držati ovce in dve kozi*.

c) Med pogostejše upovedovalne posebnosti poleg elipse⁹⁰ sodi tudi 'ničta uresničitev predvidljive sestavine določenega stavčnega vzorca' (po F. Danešu, VV: 66, nulová realizace členu vzorce). Za tovrstne glagole (npr. *brati*, *mučiti se*, *obstati*, *ostati*) je namreč značilno, da zaradi svoje samozadostne pomenskoskladenjske vloge⁹¹ možne udeležence lahko izrazijo ali pa ne. Tako so potencialni udeleženci oz. udeleženske vloge lahko izraženi šele s sobesedilom ali s spremljajočo situacijo, zato je njihova uresničitev na stavčni ravni neobvezna, npr. *Tone bere*, *Mati se muči (z otroki)*, *Janez bo obstal (s strogo nego)*, *Zelenjava je ostala (brez konzerviranja)* ipd.

⁹⁰ To je nezapolnjeno pomenskoskladenjsko obvezno mesto v stavčnem vzorcu, zato po F. Danešu (1987) govorimo o sistemski elipsi (elipsa systémová). Na elipso posebej opozarja že H. J. Heringer (1970: 78).

⁹¹ Do nerealizacije desne vezljivosti pride, ko pomen možnostnega desnega udeleženca v okviru pomena dane povedi /oz. glede na pomen glagola/ in s stališča svojega leksemkega oz. t. i. notranjega pomena (»intenzionalni význam«, izraz F. Daneša (1987: 66)) ne presega okvirov splošnoveljavne »definicije«. Tako je npr. pri glagolu *brati* obseg desnih udeležencev zelo majhen, saj je omejen samo na 'pisano informacijo', tako da čim ožji je notranji (»intenzivni«) pomen glagola (kot npr. *brati*), tem več je možnosti, da ostanejo udeleženske vloge nezasedene. Na podoben način lahko razložimo nezasedenost možnostnih udeleženskih vlog pri glagolih kot *pri-ti*, *prinesti*, pri katerih pride do zasedbe desnih udeleženskih vlog bodisi zaradi poudarjanja ali pa zaradi širjenja glagolskega pomena (»extenzionalní význam«, npr. *pri-ti k vratom*).

3.2 VEZLJIVOSTNA TIPOLOGIJA GLAGOLOV

3.2.1 Glagolska pomenskost kot izhodiščno merilo

Pri oblikovanju tipologije glagolske vezljivosti je izhodiščno merilo POMENSKOST (oz. pomenskosestavinskost) glagolov, drugotno merilo pa njihova TVORJENOST.

V celoti torej obseg in vsebino izbranih glagolov narekuje vzorčna zapolnitev t. i. glagolske pomenske piramide, ki je hkrati idealna zasnova za tipologijo pomenske usmerjenosti glagolov oz. intence.

Pri analizi je bilo upoštevano 600 glagolskih netvorjenk (tovrstnih sinhrono netvorjenih glagolov /temeljnih in specializiranih/ je v SSKJ 837, kar je 5,08 % celotnega glagolskega besedišča) in 1100 glagolskih tvorjenk (izpeljank in sestavljenk; sicer pa je v SSKJ 7525 glagolskih tvorjenk, ki imajo v svoji pomenski ali skladenjski podstavi primitiv⁹² *biti* ali *imeti* ali *delati*, kar je 45,66 % vseh glagolov).

Razlaga osnovnih pojmov: pomenska sestavina/sem, pomen/semem, pomenje/semantem; pravi glagolski primitivi, pravi pomožnik BITI, nepolnopomenska/pomožniška raba/vloga, pravi nepolnopomenski glagoli – fazni/naklonski glagoli; temeljni glagoli : specializirani glagoli : višji specializirani glagoli.

Sem⁹³ v ožjem pomenu označuje najmanjšo pomensko nedeljivo pojmovno pomenskouvrščevalno (generično) ali pomenskorazločevalno sestavino oz. enoto pomena/semema (uni-verzalni/absolutni ali tudi kategorialni semi – t. i. klasemi pa označujejo slovníčnokategorialne lastnosti kot spol, število ipd.). V širšem pomenu pa **semi** označujejo pomenskorelevantne (uvrščevalne in razločevalne) opomenjene vsebinske lastnosti, ki hierarhičnorazločevalno določajo **pomen/semem** oz. njegovo vsebovanost v okviru določenega leksema (ta pa lahko obsega tudi več pomenov oz. pomenje/**semantem**⁹⁴). Po Ju. D. Apresjanu (1967: 9–10) so **semi** t. i. pomenski množitelji, ki v različnih kombinacijah ponujajo najširše vezljivostne možnosti. Njihove kombinacije dajo pomene naravnega jezika. Tako je proces

⁹² Oznaka **primitiv** oz. **primitivni** se mi zdi upravičena, ker združuje 'prvotnost', 'osnovnost' in 'enostavnost' oz. 'netvorjenost'.

⁹³ Za pomenske lastnosti oz. pomenske sestavine ali seme določenega pomena/semema navaja Ju. D. Apresjan (²1995: 8–9) različna poimenovanja in delitve. Tako npr. N. I. Tolstoj (*Nekotorye problemy sravnitel'noj slavjanskoj semasiologii, Slavjanskoe jazykoznanie*, 1968) deli na a) oporne seme (konkretne in nezaznamovane) in na b) spremstvene seme (abstraktni in zaznamovani); V. G. Gak (*Semantičeskaja struktura slova kak komponent semantičeskoj struktury vyskazyvanija, Semantičeskaja struktura slova*, 1971) ločuje a) izvirne seme ali »arhiseme« in b) dopolnilne seme ali »diferencialne seme«; G. Helbig in W. Schenkel (1969) trdita, da so za pomen – semem pomembni tako kategorialni kot subkategorialni semi; J. Filipec in F. Čermák (1985) pomensko odločilne seme opredeljujeta kot generične seme in specifične oz. diferencialne seme; L. G. Heller in J. Macris (*Parametric linguistics*, 1967) sta izoblikovala slovarsko hierarhijo pomenskih sestavin ali »parametrov« z a) glavnimi sestavinami in b) odvisnimi sestavinami.

Pri nas so bili semi oz. pomenske sestavine prvič obdelane v *SKJ 2* (1966) J. Toporišiča pri strukturalnopomenski obdelavi besede *dekle*. Najnovejšo definicijo pomenske sestavine oz. sema imamo v *Slovenskem leksikalnem pomenoslovju* (2000: 52) A. Vidovič Muhe. Avtorica sem oz. pomensko sestavino definira kot najmanjšo nedeljivo pomensko enoto leksikalnega (slovarskega) pomena, ki je vezana samo na vsebino (označeno), zato nima izraza (formativa).

⁹⁴ O tem gl. uvodno razpravo *Razmerja med leksemi in homonimija* A. Vidovič Muhe k *Slovarju slovenskih homonimov* (J. Bálint 1997).

nastanka besedila nekakšen »prevod« iz umetnega pomenskega jezika v naravni jezik, medtem ko je proces razumevanja »prevod« iz naravnega jezika v umetni pomenski jezik. Tako je umetni pomenski jezik z izhodiščnimi elementarnimi nedeljivimi pomenskimi znaki – semi definiran kot sredstvo za neprekinjen in ekonomičen opis pomenskosti naravnih jezikov. Upravlja namreč s tako važnimi metajezikovnimi pojmi kot sta npr. pojma 'vzročnosti' in 'norme'. Uporaba tovrstnih pojmov omogoča naravno razlago pomena večine besed: *dati* pomeni 'povzročiti, da kdo kaj ima', *vzeti* pa 'povzročiti, da jaz kaj imam', večji pomeni 'več kot je norma', manjši pa 'manj kot je norma'. Semi so slovarsko ubesedeni v nadpomenkah. V nadaljevanju so semi oz. pomenske sestavine izražene z nadpomenkami, ki izražajo prevladujočo glagolsko usmerjenost oz. vezljivost obravnavanih podpomenk.

Pomenskosestavinska hierarhičnost med primitivnimi, temeljnimi in specializiranimi glagoli je predstavljena s t. i. **uvrščevalnimi in razločevalnimi pomenskimi sestavinami** (UPS, RPS)⁹⁵. Pri opisu pomenskosti navajanih vrst glagolov gre namreč za izpostavitvev predvsem tistih pomenskorelevantnih predmetnostnih lastnosti, ki vplivajo na njihovo vezljivost.

Strukturalno določeni slovarski pomen vsebuje slovarsko izraženi denotat s predvidljivo izbiro in predvidljivo hierarhično ureditvijo pomenskih sestavin. Strukturalna pomenoslovnazasnova in pomenska organizacija sploh temeljita na splošnem pojmovnem svetu leksemov. V smislu uslovarjanja splošne pojmovnosti je po A. Wierzbicki (prim. A. Vidovič Muha 2000b: 54) omejevanje na neposrednost razvrščanja nujno. V jedro slovarskega pomena sodijo kategorialne pomenske sestavine (spol s podspoloma živo in človeško, števnost, vid, intenca idr.), saj povezujejo sintagmatsko in paradigmatsko razmerje (A. Vidovič Muha 2000b: 111–115). Temeljno urejevalno načelo slovarskega pomena je sintagmatsko – podredno razmerje pomenskih sestavin je določano z vodilno uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) in določujočimi razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS). Glagoli kot endogeni leksemi (z notranjo pomenskosestavinsko zgradbo) imajo do določene mere predvidljive UPS, ki uvrščajo (glagolski) leksem v neposredno višje in s tem pomensko intenzivnejše pojmovno polje. Pridevniki in povedkovniki kot eksogeni leksemi pa imajo le t. i. zunanjo UPS, ki jo določa vsakokratni skupek RPS. Zbir medsebojno hierarhično povezanih UPS (z ustreznimi RPS) izoblikuje pomensko piramido, ki je hkrati največje pomensko polje določenega leksema (prim. Vidovič Muha 1988: 27). Vzpenjanje po t. i. pomenski piramidi pomeni pomensko širjenje, posploševanje in približevanje pojmovno širšim denotatom, in obratno, spuščanje po pomenski piramidi pa je pomensko ožjenje in intenziviranje ter s tem približevanje pojmovno ožjim denotatom. Zaimenski in glagolski primitivi, kot besedotvorne skladijskopodstavne jedrne sestavine in slovarske uvrščevalne pomenske sestavine hkrati, z vrha pomenske piramide so pri semaziološkem postopku (slovarskega) ugotavljanja (denotativnega) pomena tudi ključ za odkrivanje še drugih podpomenskih uvrščevalnih pomenskih sestavin v pomenju leksema. Te podpomenske uvrščevalne pomenske sestavine so (ubesedene) izražene z najbolj informativnimi temeljnimi leksemi oz. t. i. ba-

⁹⁵ Poimenovanji **uvrščevalna in razločevalna sestavina** povzemam po A. Vidovič Muha (1986a; 1988: 26). Hierarhija pomenskih sestavin znotraj leksemskega pomena določa uvrščevalni pomenski sestavini (UPS) vlogo, da opredeljuje pomen leksema z vidika njegove vpetosti v načeloma neposredno višje pojmovno in s tem (lahko) tudi pomensko polje, medtem ko ima razločevalna pomenska sestavina (RPS) vlogo slovarskoprepoznavno določiti pomene leksemov, ki sodijo v pojmovno polje iste UPS (Vidovič Muha 2000: 87–88).

zičnimi leksemi, ki tvorijo bazično pomensko ravnino določenega leksema (Vidovič Muha 2000b: 50–62).

Pravi glagolski primitivi oz. **primitivni leksemi** – *biti, imeti, delati* so bazično glagolsko pomenje oz. trije bazični semantemi z uvrščevalnimi pomenskimi sestavinami za vse glagole (tj. *biti* = z uvrščevalnimi pomenskimi prasestavinami za 'stanje', *imeti* = z uvrščevalnimi pomenskimi prasestavinami za netvorne procese, *delati* = z uvrščevalnimi pomenskimi prasestavinami za tvorne procese/dogodke).⁹⁶ Nekakšne spremstvene fazne prasestavine⁹⁷ zgornjim pa so *postati, dati* – *dobiti, narediti*, naklonskost pa je izražena z *biti, imeti* in *dati*. Tudi Ju. D. Apresjan (²1995: 47) na začetek naštevanja t. i. glagolskih leksikalnih parametrov uvršča a) glagolske parametre s faznim pomenom in b) glagolske parametre z naklonskim pomenom (dodaja glagolski pomen ustreznosti/neustreznosti v določenih položajih). Te ugotovitve fazne in naklonske glagole označujejo kot **prave (prvotno) nepolnopomenske glagole** (s prvotno pomožniško vlogo).

Za **prave glagolske primitive**⁹⁸ je značilen širok pomenski obseg (zmožnost polnopomenske (predmetne) rabe in pretvorbene (slovnične) rabe) in zato velika pomenska splošnost. Posledica tega je možnost t. i. absolutne pomensko- in strukturnoskladenjske rabe oz. neve-

⁹⁶ Primitivi so splošnopomenski in z najširšim posplošujočim (ekstenzivnim) pomenom kot besedotvorne in slovarske uvrščevalne pomenske sestavine hkrati zasedajo vrh glagolske pomenske piramide (Vidovič Muha 1988: 27).

⁹⁷ Tako npr. I. Čermelič Kozlevčar (1975/76: 78) govori o »fazni ali modalni različici vezi *BITI*« oz. o faznih in naklonskih glagolih, ki »samo na poseben način opredeljujejo dejanje, izraženo z drugim glagolom«.

⁹⁸ Merila za prave glagolske primitive (Glag_p) so: a) Pri pravih glagolskih primitivih zaradi njihove najširše možne splošnopomenskosti (z najširšimi pomensko-skladenjskimi vezljivostnimi zmožnostmi) lahko šele v konkretnih stavčnih povedih govorimo o konkretnih skladenjskih pomenih. Hkrati konkretni pomenski stavčni vzorec odloča tudi o nepolnopomenski/polnopomenski skladenjski rabi glagolskega primitiva, npr. *Takrat/Tam ni mož* (> 'Takrat ne postane mož/'Tam se ne obnaša kot mož'): *Takrat/Tam ni moža* (> 'Takrat/Tam se ne nahaja/ne živi mož'); *To je dom* : *To je doma*. Zato ob primitivih dobro ločujemo povedkova določila (> ko imajo Glag_p nepolni pomen), npr. *On je birokrat* od samostalniških določil (> ko imajo Glag_p polni pomen), npr. *On je z birokrati / pri birokratih*, in od prislovnih določil (> ko imajo Glag_p polni pomen), npr. *On je v birokraciji*. Glagolski primitivi zaradi široke skladenjskopomenske uporabe pogostejše kot drugi glagoli vežejo tudi izgagolske samostalnike. b) Primitivi so zaradi zmožnosti polnopomenske ali nepolnopomenske skladenjske uporabe najbolj natančni pokazatelji pomensko- in strukturnoskladenjskih vlog predložnih morfemov. Tako sta v okviru istega glagolskega pomena možna: 1) nepolni skladenjski pomen + samo leksikalizirani predložni morphem ali 2) polni skladenjski pomen + vezavni /ne/leksikalizirani ali samo vezavnodružljivi predložni morphem. Njihova /ne/polnopomenskost torej dopušča največje možno število različnih predložnih morfemov, zato se t. i. skladenjsko pomenoslovje lahko uresničuje v največji možni meri. c) Zaradi posplošenega pomena jih je mogoče izraziti tudi (besedotvorno)morfemsko – pretvarjajo se v obrazila ali v obrazilne morfeme pri tvorbi glagolskih izpeljank, tvorjenk iz predložne zveze in glagolskih zloženek. č) Pravi glagolski primitivi (*delati /za dejanje/, imeti, biti /za stanje/*) nimajo vidskih parov; imajo pa fazne podskupine (zakodirana faznost je časovnoprislovna /SSB: 22/) *narediti, dobiti/dobivati, postati/postajati*, ki pretvorbene ne nastopajo vedno v popolnem vidskem paru; dejanje in stanje se združuje v *dati/dajati* (< *narediti/delati, da biti/imeti*). *Imeti* in *dati* lahko v pogovornem jeziku nadomeščata naklonske glagole, npr. *To ima* ('mora') *narediti*, *To mu ne dá* ('ne dovoli') *narediti*.

zavnost v okviru stanja (*biti*, *imeti*⁹⁹) ali dejanja (*delati*), zato za **primitive** velja, da so prvotno neprehodni (skladenjskopomenski prehodi v specializirane pomene pa jih delajo prehodne).

Tipični **pomožnik** in slovničnofunkcijska vez (s slovničnokategorialnimi lastnostmi) v zloženem povedku je glagol **biti**.¹⁰⁰ Glagol **biti** je označen tudi kot edini pravi pomožnik oz. kot glavni pomožni glagol (NSS: 104). Drugi, glagolu **biti** podrejeni, glagoli, ki lahko opravljajo skladenjsko vlogo slovnične vezi, vendar z dodatnimi pomenskimi lastnostmi oz. pomenskimi sestavinami, so označeni kot »pomožni pomožniki«, npr. *Videti si / kaže se / zdi se / izgleda zdrav* (SS 1976: 481). Sicer pa se za vsak primitiv izoblikujejo nekakšni »splošnostni rangi sopomenk« (Toporišič 1980a). Najpogosteje uporabljene nepravne sopomenke (po češki vezljivostni teoriji t. i. 'polvezni glagoli' (polosponové slovesa)) npr. za glagol **biti** so *nahajati se*, *obstajati*, *živeti*, *čutiti*, *veljati*, *izražati*, *govoriti*, *kazati*, *prikazovati se*, *spreminjati se*, *povzročiti*, *igrati*, *iti* ipd.

Z vidika glagolskih primitivov so to splošnejši izrazi oz. glagolske podpomenke, ki so obenem nadpomenke specializiranih glagolskih pomenov.

V nasprotju s faznimi in naklonskimi glagoli, ki so pravi/prvotni nepolnopomenski glagoli, so ti splošnopomenski glagoli lahko **samo nepolnopomensko/pomožniško uporabljeni** in so zato drugotno (samo skladenjsko) nepolnopomenski. V svoji pomenski splošnosti združujejo predmetni, besedotvorni in slovnični pomen – združevanje predmetnega in slovničnega pomena je stalno (npr. *Janez je kovač – Janez biva/obstaja kot kovač*).

Po F. Danešu (1987: 75) so to 'visoko polisemni glagoli' (vysoce polysémni slovesa), Ju. D. Apresjan (21995: 45–46) pa jih označuje kot leksikalne parametre oz. konstante s spremenljivo funkcijsko vrednostjo (na sintagemski osi) in z abstraktnimi tipološkimi pomeni, ki se, podobno kot slovnični pomeni, izražajo pri precejšnjem številu besed. Tovrstnih glagolskih parametrov s skladenjsko vlogo »oglagoljevanja« najbližjih samostalniških določil naj bi bilo šest osnovnih vrst: Oper₁ = povezuje osebek z določenim delovanjem (*A izkazuje vpliv na B*) in konverziv Oper₂ (*B se nahaja pod vplivom A*); Func₁ = povezuje delovanje osebka z drugim udeležencem dejanja (*Vpliv na B izhaja iz A*), konverziv Func₂ (*Vpliv A se razširja na B*); Labor_{1,2} = izraža odnos med osebkom in drugim neposrednim udeležencem, vključujoč njune dejavnosti (*A podreja B svojemu vplivu / A ima B pod svojim vplivom*); Copul = ima najčistejšo skladenjsko vlogo 'oglagoljevanja' samostalnikov (*biti učitelj*, *biti za učitelja*). Vsaj del skladenjskopomenske splošnosti ohranjajo sinhrono netvorjeni/tvorjeni **temeljni (ali elementarni) glagoli**¹⁰¹, ki pa so z izrazito prevladujočo slovarsko uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) oz. s prevladujočim osnovnim/elementarnim pomenom že dovolj vrstno označeni oz. generični, da so lahko temeljno delitveno merilo za osnovne glagolske pomenske skupine, ki označujejo 'obstajanje', 'razumevanje', 'govorjenje', 'mišlje-

⁹⁹ Gl. F. Čermák (1974: 297) ugotavlja, da se IMETI izmed vseh treh primitivov najpogosteje povezuje z glagoli in izglagolskimi besedami. To je seveda posledica najširšega vezljivostnega polja med primitivi.

¹⁰⁰ Prim. J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik III* (1967: 142). Glagol BITI kot vezni glagol izraža res samo slovnične (predikacijske) kategorije. O tem tudi v oceni *Nove slovenske skladnje* J. Toporišiča (Vidovič Muha 1984a: 150).

¹⁰¹ Izraz **temeljni** povzemam po M. Žic Fuchs (1991: 113), ki ga uporablja v zvezi **temeljni leksem** in ga povzema iz zahodne literature, prim. J. E. Grimes, *Systematic Analysis of Meaning (Notes on Linguistics No. 13, 1980, 22)*.

nje', 'spreminjanje', 'ravnanje/upravljanje', 'premikanje'¹⁰². Imajo pa tudi skladske vloge:¹⁰³ a) konkretizirajo (aktualizirajo) določeno pomensko lastnost, npr. *končati boj, spolniti plan*; b) so lahko pomensko soodvisni z izglagolskimi samostalniki, npr. *izvedeti razglas*; c) izražajo lahko tudi način dejanja, npr. *naložiti si službo, opravljati službo*; č) izražajo vzročnostni odnos oz. vršilskost, npr. *vzbuditi/imeti zanimanje*. Temeljni glagoli z osnovnimi razvrstitvenimi pomeni so hkrati pomensko tako široki, da se jih ne dá definirati s pomočjo pomensko bližjih ali sorodnih glagolov, ker imajo ti že preveč ozek pomenski obseg.

Če ima **primitivni glagol** oz. **primitiv** najširše pomensko polje (tj. se uvršča v pojmovno najvišji razred) in tako splošen pomen, da mu zato ni potrebno izbirati udeležencev glede na njihove pomenske lastnosti, ima **temeljni glagol** še vedno zelo široko pomensko polje in zato še precej pomenov (vključuje in kombinira tudi pomene primitivnih glagolov). Izbira udeležencev pa je že delno omejena samo na udeleženske lastnosti, ki jih pomeni določenega glagola dopuščajo. Nadpomenke oz. ubesedena skladskepodstavna jedra, in zato hkrati slovarske uvrščevalne pomenske sestavine (UPS) temeljnih glagolov, so navadno primitivi, zato so temeljni glagoli takoj pod vrhom t. i. glagolske pomenske piramide (v vrhu je glagolski primitiv; gl. SSB: 27),¹⁰⁴ npr. pri *izvršiti* (kaj) in *izpolniti* (kaj) – 'narediti (UPS) pričakovano/zahtevano (RPS)', pri *uresničiti* (kaj) – 'narediti (UPS) zamišljeno (RPS)', pri *lastiti si* (kaj) – 'imeti/šteti (kaj) za svoje (UPS) zlasti neupravičeno (RPS)' ipd. Pri *bivati* so lahko v enem pomenu uvrščevalne pomenske sestavine *biti/eksistirati/obstajati* (UPS), v drugem pomenu pa uvrščevalne pomenske sestavine *prebivati/stanovati/živeti* (UPS) z razločevalno pomensko sestavino 'kje (RPS)', ki uvaja desno vezljivost. Pri elementarnem glagolu *spati* so v različnih pomenih možne različne kombinacije uvrščevalnih in razločevalnih pomenskih sestavin: 'biti (UPS) v stanju/položaju (RPS)', 'biti (UPS) nedejaven/nedelaven (RPS)', 'imeti (UPS) ležišče/prostor (RPS) + kje (RPS)', ki uvaja desno vezljivost. **Elementarni glagoli** imajo za slovarske (ubesedene) pomenske sestavine v svojih pomenskih razlagah poleg primitivov tudi temeljne glagole, npr. *veljati* z nevezavnimi pomeni 'imeti (UPS) pravno moč (RPS)', 'imeti (UPS) zagotovilo (RPS)', 'biti (UPS) upoštevan/uporabljan (RPS)', 'biti (UPS) v skladu z resničnostjo (RPS)', 'izraža (UPS) omejitev lastnosti na mnenje (RPS)', 'izraža (UPS) nujnost/potrebno uresničitve (RPS)' proti desno-vezljivim oz. vezavnim pomenom 'imeti (UPS) ceno (RPS)' (koliko), 'biti (UPS) namenjen

¹⁰² Takšno pomensko delitev glagolov posredno potrjuje tudi A. Wierzbicka (1972). Avtorica na izbranih temeljnih področjih navaja tudi pomensko osnovne glagole: pri a) PROSTORU različne glagole premikanja, pri b) ČASU glagole začetnosti, končnosti in trajanja, pri c) GOVORU glagola govoriti, reči, pri č) ČUSTVIH glagole čutiti, hoteti, želeli, pri d) MIŠLJENJSKIH glagolih izpostavi *misлити, meniti, predstavljati si*, v okviru e) MODALNOSTI obravnava istost, nikalnost, in glagole tipa *morati*.

¹⁰³ O uporabi glagolskih nadpomenk imamo za češčino podrobnejše obravnave, npr. pri F. Čermáku (1974; 1985).

¹⁰⁴ Prim. A. Vidovič Muha (1986a: 82): »Pri glagolu so razločevalne pomenske sestavine verjetno katere izmed lastnosti glagolskega dejanja, če je treba lahko seveda v različnih povezavah; verjetno pridejo v poštev vse pomenske prislovne možnosti pa tudi različne povezave s predikativom /.../. Uvrščevalno (hipermimno) pa je mogoče opomenjati predmetnost samo do določene, tj. zadnje ali najvišje stopnje, če si uvrščevalno hipermimnost predstavljamo kot neke vrste vzpenjanje po pomenski piramidi«, tako da »na najvišji pomenski stopnji postaneta uvrščevalni pomenski sestavini slovarskega netvorjenega in besedotvornega (obrazilnega) /slovničnega/ pomena prekrivni« (87), npr. pri BITI.

(RPS) (komu/čemu). Med pretežno desnovozljive se uvrščajo npr. *videti* s pomeni 'biti sposoben zaznavati (UPS) z vidom (RPS)', 'zaznavati (UPS) z vidom (RPS)' (kaj), 'spoznavati/ugotavljati (UPS)' (kaj), 'izraža (UPS) navzočnost v prostoru/času (RPS)'; podobno še *slišati*, tudi *čutiti* s pomeni 'zaznavati (UPS) s čutili (RPS)' (kaj), 'dojemati/predvidevati (UPS) nagonsko (RPS)' (kaj), 'ugotavljati (UPS) prisotnost (RPS)' (koga/česa), 'imeti/doživljati (UPS) čustva/občutke (RPS)', 'izraža (UPS) stanje (RPS)' (koga/česa). Veliko pomenskoscladenjsko širino glagola *držati* izražajo pomeni kot 'imeti (UPS) oprijeto z rokami (RPS)' (koga/kaj) *Držati otroka/kozarec* proti npr. 'imeti (UPS) določeno prostornino (RPS) *Posoda drži pet litrov*, 'ohranjati (UPS) v določenem položaju/mestu/stanju (RPS)' (koga/kaj) *Držati škafo pod vodo*, *Držati otroka doma*, *Držati potrošnjo v mejah* z žargonsko različico 'ohranjati (UPS) v odnosu (RPS)' (koga/kaj) *Držati služkinjo/ovce* in s pogovarjalno nevezavno različico 'ohranjati (UPS) svojo lastnost/uporabnost (RPS)' *Pričeska drži*, *Hlače dobro držijo*, 'opravljati (UPS) povezovanje (RPS)' (koga/česa) *žebli držijo*, *Oče trdno drži kmetijo*, nevezavni pomen 'biti (UPS) v skladu z resničnostjo (RPS)' *Napoved drži*, *Številke držijo*, uvrščevalna pomenska sestavina 'prostorske usmerjenosti' uvaja pomen 'biti (UPS) usmerjen (RPS)' *Cesta/Most drži čez reko*, *Vrata/Stopnice držijo v spalnico*, *Sled drži čez travnik*.

Zaradi pomenske posplošenosti so temeljni in elementarni glagoli hkrati nadpomenke oz. uvrščevalne pomenske sestavine t. i. **specializiranim glagolom**.¹⁰⁵

Za sinhrono netvorjeni **specializirani glagol** je značilno močno zoženo pomensko polje z malo pomeni, ki jih lahko razstavimo na slovarske uvrščevalne in razločevalne pomenske sestavine. Te glagol pomensko skonkretizirajo in izbirno pomenskoscladenjsko omejujejo samo na določene udeležence s točno opredeljenimi lastnostmi. Takšni specializirani glagoli so npr. *biti bljem* = 'močno (RPS) udarjati (UPS)' ob/na (kaj), *gnati* = 'povzročati (UPS) gibanje/premikanje' (RPS) (koga/česa), *pokusiti* = 'zaznati (UPS) z jezikom (RPS)' (kaj), *svetovati* = 'izražati/dajati (UPS) mnenje (RPS)' (o čem) ipd. Vezljivostne zmožnosti *stiskati* so izražene s pomeni 'držati (UPS) trdno (RPS)' (koga/kaj) *Stiska vrat/za roke*, 'držati (UPS) ob sebi (RPS)' (koga/kaj) *Stiskala je otroka k sebi*, 'spravljati (UPS) (koga/kaj) v tesen položaj (RPS) s prijemom (RPS)' *Stiskal je parketne ploščice*, *Stiskala je otroka k sebi*, 'spravljati (UPS) (kaj) iz česa (RPS)' *Stiskal je olje iz semen*, 'dajati (UPS) (čemu) določeno obliko (RPS)' *Stiskal je seno v bale* ipd.¹⁰⁶

Izsamostalniške in izpridevniške glagolske izpeljanke (*krtačiti*, *beliti*), in iz njih tvorjene glagolske sestavljenke kot drugostopenjske tvorjenke (*izkrtačiti*, *prebeliti*) ter glagolske sestavljenke s specializiranim glagolom v jedru skladenjske podstave (*iztismiti*, *presoditi*) oblikujejo skupino **višjih specializiranih glagolov**.

Pri izsamostalniških glagolskih izpeljankah je razmerje med a) slovarskim pomenom in b)

¹⁰⁵ Npr. F. Daneš (1987: 71–79) v okviru enostavčne povedi ločuje a) enostavne/elementarne povedke (predikáty jednoduché/elementární), ki se ne dajo nadomestiti s pomensko enakovrednimi povedki (to bi lahko bili temeljni in elementarni glagoli), in b) povedke višje stopnje (predikáty vyššího stupně), ki so kombinacija elementarnih povedkov (to bi lahko bili specializirani glagoli).

¹⁰⁶ Pomenskosestavinskost leksema glede na njegove možne skladenjske vloge J. Kačala (1982: 6), npr. v primeru *stiskati*, po E. Paulinyju (1943) opredeli z glagolsko usmerjenostjo (intenco) Vd – tvorno dejanje – Pd kot kategorialno pomensko sestavino, dejavnost tvornega dejanja (De) kot subkategorialno pomensko sestavino, individualne slovarske uvrščevalne pomenske sestavine pa so v tem primeru *držati* in *spravljati*.

besedotvornim pomenom izraženo z a) uporabo temeljnih oz. elementarnih glagolov ali glagolskih primitivov kot osnovnih pomenskorazločevalnih lastnosti oz. slovarskih uvrščevalnih pomenskih sestavin glede na poimenovano predmetnost v pomenski podstavi tvorjenke proti b) uporabi samo glagolskih primitivov kot besedotvornih uvrščevalnih pomenskih sestavin v skladijski podstavi tvorjenke. Določeni temeljni in elementarni glagoli (*govoriti, iti, spreminiti, gledati, vzeti, igrati*) so slovarske uvrščevalne pomenske sestavine, primitivi (*biti, imeti, delati*) pa besedotvorne uvrščevalne pomenske sestavine: *govoriti* (slovarska UPS) vi / *delati* (besedotvorna UPS) vi > *vikati, iti* (slovarska UPS) kot štorcklja / *delati* (besedotvorna UPS) kot štorcklja > *štorckljati, spremeniti* (slovarska UPS) v kapital / *delati* (dati) (besedotvorna UPS) v kapital > *kapitalizirati, gledati* (slovarska UPS) / *delati* (besedotvorna UPS) srepo > *srepeti, vzeti* (slovarska UPS) za plen / *narediti* (besedotvorna UPS) za plen > *zapleniti, igrati* (slovarska UPS) (na) citre / *delati* (besedotvorna UPS) na citre > *citrati*).

Tipične izsamostalniške izpeljanke z zoženim vezljivostnim poljem (z udeležencem že v podstavi) so npr. *krampati, plužiti, bobnati; načelovati, fantovati, sestankovati, taboriti* ipd. Večina specializiranih glagolov označuje dogodke (veliko manj procese), npr. dogodek, ki označuje a) prehod (T) iz stanja (s) v proces (p) = *steči/planiti* (sTp), b) prehod (T) iz procesa (p) v stanje (s) = *napiti se* (pTs), c) prehod (T) v različne stopnje (-/+, 'l') procesa (p) = *dogorevati/dogoreti* (p'Tp⁻), *razgorevati se* (p'Tp⁺), č) prehod (T) v različna stanja (s/s⁺): *obnoviti/obnavljati se* = (sTs⁻)Ts⁺ ipd.

Temeljni splošni pomen je 'spreminjanje' s pomenskimi sestavinami faznosti ('izhodiščnosti/začetnosti' in 'končnosti') in kratnosti dejanja/dogodka/procesa. Prevladujoči osnovni pomeni so 'ustvarjanje' in 'pridobivanje', npr. *Umetnik je ustvaril dragoceno delo* > xVd/dog/p ((yE) T (yE)⁺), *Pridobil si je zaupanje* > xVd/dog/p ((xPw) T (xPw)⁺), pri čemer je x udeleženec v vlogi vršilca dejanja (Vd), y je predmet dejanja (Pd oz. natančneje rezultat dejanja (Rd)), w pa je z dejanjem nastala lastnost/vsebina, E je obstoj, T označuje prehajanje s spremembami in P je pripadnost. Prehod iz izhodiščnega/začetnega stanja (s) v končno stanje (sTs/s⁻Ts) se izraža tudi z osebkom, ki je nosilec dejanja/stanja (xNd/s), s primeri kot *Janez se je razjokal/pojavil* ali pri označevanju naravnih pojavov kot *Stemnilo se je / Razjasnilo se je* ipd. Glede na vršilskost osebkov so glagoli dejanj in procesov označeni kot tvorni ali netvorni.

Za a) **glagole tvornih dejanj/procesov** je značilna tvorna udeležba izraženega vršilca dejanja/dogodka/procesa (Vd/p = x), npr. *obnoviti/obnavljati v Arhitekti obnavljajo hišo* > xVd/p ((yLw) T (yLw)⁺), proti neizraženemu vršilcu pri potrpnjenju/posplošitvi, npr. *Hiša se obnavlja / Hiša se obnavlja* > a (yLw) T (yLw)⁺. Lahko pa je vršilec dejanja/procesov hkrati tudi nosilec dejanja/procesov (Vd/p ∩ Nd/p), npr. *Otroci se veselijo/smejejo* > xNd/p ((xLw) T (xLw)⁺). Pri b) **glagolih netvornih dejanj/procesov** pa vršilec oz. nosilec dejanja/procesa ni dejaven oz. ni tvorno udeležen. Povzročitelj dejanja (Pv_g, npr. naravni vir ali pojav – sonce, bolezen/starost, čas) pa praviloma ni izražen, npr. *mediti, umirati, zoreti v Hruške medijo, Ljudje umirajo, Dekleta zorijo* > aPvd/p ((xLw) T (xLw)⁺).

3.2.2 Pomenskosestavinska hierarhija v okviru posameznih glagolov kot osnova glagolske vezljivostne mreže

Pri pomenskosladijski obravnavi glagolov¹⁰⁷ je pomembna hierarhija njihovih pomen-

¹⁰⁷ Razprava B. Voduška *O leksikografskem ugotavljanju in urejevanju besednih pomenov* (1961/62: 5–10) in dopolnilo k razpravi *Pomenska ureditev glagola vzeti*, izdelano na podlagi leksikološkega materiala iz kartotečne zbirke SAZU (1961/62: 117–121), sta zame še dragocenejša, ker

skih sestavin. S pomenskohierarhičnega in hkrati z vezljivostnega vidika je najpomembnejša tista uvrščevalna pomenska sestavina glagola, ki kot neke vrste vezljivostna stalnica določa pomenskosladdenjsko razmerje med glagoli in udeleženci v smeri od primitivnega glagola prek /ne/tvorjenega temeljnega (ali elementarnega) glagola k specializiranemu (netvorjenemu) oz. višjemu (tvorjenemu) specializiranemu glagolu. Pri vseh teh pomenskohierarhično različnih glagolih se v okviru istih pomenov ohranjajo iste pomensko nujne udeleženske vloge oz. ista odprta vezljivostna mesta, le da je obseg le-teh obratnosorazmeren pomenskosestavinski zgradbi leksema – z obsežnejšo pomenskosestavinskostjo glagola se manjša obseg udeleženskih vlog; hkrati pa se udeleženci v vedno ožjem izboru lastnostno tipizirajo in specializirajo.

Pomenskosestavinska hierarhija v okviru glagolskih pomenov omogoča širši ali ožji izbor pomensko ustreznih udeležencev (po F. Danešu (1987: 59) je to izbirna pomenska usmeritev).

a) Temeljni glagoli zaradi svoje širokopomenskosti oz. širokega obsega svojega pomenja lahko še posebej jasno izpostavijo razmerje med vezljivostno odločujočo uvrščevalno pomensko sestavino in ostalimi pomenskimi sestavinami. (Pomenska sestavina (PS) 'premikanja' ali 'gibanja' je navadno stalna sestavina vseh glagolov.) Odločilno vlogo uvrščevalnih pomenskih sestavin (UPS) pri vezljivostnem določanju dokazujejo pomenskosestavinske predstavitve temeljnih glagolov, npr. *udariti* in *tolči*. Glagola sta po zaznamovani skladdenjskopomenski rabi delna sinonima, razločevalna pomenska sestavina med njima je 'faznost'. Tako *udariti* z močno spremstveno pomensko sestavino 'začetnosti', in seveda zaznamova-

---

sem ju brala šele pozneje – ne kot vodilo za delo, ampak že kot potrditev mojega načina iskanja pravil slovenske pomenskosladdenjske vezljivosti s pomenskohierarhično obravnavo razmerij med primitivnimi, temeljnimi (in elementarnimi) in specializiranimi (in višjimi specializiranimi) glagoli. Voduškovke še danes aktualne teoretične postavke so: 1) Izhodišče je prepričanje, da se mora pomenska analiza jezika opirati na slovnično oz. skladdenjskofunkcijsko ureditev jezika – več pomenov istega glagola je navadno izraženo z različnimi skladdenjskimi razvrstitvami, ki so odvisne od slovničnih in skladdenjskih zakonitosti danega jezika.

2) Avtor je izoblikoval skladdenjskofunkcijski okvir oz. »gramatično sintaktični okvir« za slovenščino: 1. skupina – tožilniški predmet, 2. skupina – tožilniški predmet + dajalniški predmet, 3. skupina – predmeti + predložne različnosklonske zveze, 4. obveznovezljivi prislovi, 5. zgledi s SE, 6. zgledi s SI, 7. brezosebna uporaba. 2.1) Skladdenjski okviru so najboljša rešitev za sistematično in enotno obdelavo leksema. Glede na to, da je celotno mišljenje antropomorfn, je tožilniški predmet lahko stvar ali oseba, čutni ali abstraktni; tako osebkki kot predmeti pa se ločujejo glede na živost+/- in na človeškost+/- . Znotraj skladdenjskofunkcijskega okvira so pomenska merila razvrstitve: a) čutni pomen ima prednost pred nečutnim, človeško pred nečloveškim; b) na čutnem področju ima prednost tisto, kar je zaznavno specialno, pred tistim, kar je manj specialno, npr. pri *vzeti* imajo prednost pomeni, ki vsebujejo »predstavni element roke«; c) v okviru človekove dejavnosti prehajanje od enega organa na drugega, gibi ustnic, gibi rok itd.; č) prostorski pomeni imajo absolutno prednost in prvotni jezikovni prostor je pojmovan antropocentrično – govoreči je središče premikov; d) pomeni, ki se dajo razstaviti na najmanjše predstavne enote/elemente, imajo prednost pred pomeni, ki se ne dajo razstaviti oz. so nejasni.

3) Poleg pomenskih razlag s sopomenkami (s pomenskimi ali samo s stilističnimi odmiki) in s protipomenkami je z vidika pomenskosestavinskosti leksema še posebej koristna obravnava pomenskih razlag z »najmanjšimi predstavnimi enotami/elementi«, npr. *vzeti klobuk* = 'iztegniti roko, zgrabiti klobuk in primakniti si ga'. Razširitev t. i. skladdenjskofunkcijskega okvira mu pomeni le poudarek določenega predstavnega elementa, npr. *vzeti kaj* : *vzeti kaj v roko*.

no skladenjskopomensko rabo, ki vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'premikanje' s slovarsko UPS *iti/hoditi* v *udariti jo čez travnik/v gore/za kom*; pomen z UPS 'pojav' in s slovarsko UPS *nastopiti/pojaviti se* v *Udarilo je močno deževje*; pomen z UPS 'stanje' in s slovarsko UPS *nastop stanja* v *Močno jih je udarilo*; pomen z UPS 'govorjenje' in s slovarsko *začeti govoriti / zagovoriti se* v *Udarili so o politiki*; pomen z UPS 'pitje/jedenje' in s slovarsko UPS *začeti piti/jesti* v *Udarili so po novem vinu in štrukljih*, in pomen z UPS 'igranje' in s slovarsko UPS *zaigrati* v *Udarili so eno za ples*. Tolči pa vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'bivanje' in s slovarsko UPS *živeti/shajati* v *Tolkli so revščino*; pomen z UPS 'premikanje' in slovarsko UPS *iti/hoditi* v *Tolkel je isto pot dvakrat na dan*; pomen z UPS 'govorjenje/igranje' in s slovarsko UPS *govoriti/igrati* v *Kar naprej tolče eno in isto*, in pomen z UPS 'jedenje' in s slovarsko UPS *jesti* v *Tolče po zelju*.

a₁ Zgornje pomenske sestavine, zaobsežene v temeljnih glagolih *udariti* in *tolči*, se lahko izbirno porazdelijo med določene **specializirane glagole** – zoži se zaznamovana skladenjskopomenska raba glagolov *udariti* in *tolči*. Tako pomenje leksema *klepati*, s stalno spremstveno pomensko sestavino 'slabšalnosti' v zaznamovani skladenjskopomenski rabi, vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'premikanje' in s slovarsko UPS *težko stopati* v *Klepal je ob palici*; pomen z UPS 'igranje' in s slovarsko UPS *slabo igrati* v *Klepal je na klavir*, in pomen z UPS 'jedenje' in s slovarsko UPS *slabo jesti* v *Klepalni so žgance*. Zaznamovana skladenjskopomenska raba leksema *sekati* vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'pojav' in s slovarsko UPS *udarjati* v *Strele so sekale*, in pomen z UPS 'stanje' s slovarskima UPS *prekinjati* in *biti speljan / biti speljan čez* v *Svetloba seka temo / Cesta seka reko*. V pomenu 'delati z ostrim orodjem' z UPS 'delovanje' in s slovarsko UPS *udarjati* podeljuje udeležensko vlogo poljubnemu udeležencu z ostrino, npr. *sekati z nožem/steklom/kamnom* ipd. S prehodom v nov leksem z leksikaliziranim *jo* izpostavi 'premikanje' s slovarsko UPS *iti/hoditi* v *Seka jo čez travnik*; podobno je še pri leksemu *sekati ga* z UPS 'delovanja' in s slovarsko UPS *počenjati neumnosti* v npr. *žena mu ga seka*. Medtem ko leksem *cepiti/cépiti* že vključuje tudi pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'spremembe lastnosti (prizadetega predmeta – drva)', s slovarsko UPS *sekati*, in zato podeljuje udeležensko vlogo natančno izbranim udeležencem, npr. *cepiti s sekiro* ipd. Porazdelitev pomenskih sestavin doseže končno točko, ko seže v medleksemska razmerja, npr. z enim leksemom *cvreti* izpostavi pomen z UPS 'delovanje' in s slovarsko UPS *pripravljati (na ognju)* v *Cvrejo meso*, z drugim leksemom *cvreti se* z UPS 'telesno stanje' in s slovarsko UPS *zadrževati se* v *Cvrli so se na soncu*, in še z tretjim leksemom *cvreti jo* z UPS 'premikati se' in s slovarsko UPS *teči/bežati* v *Cvrli so jo po cesti*.

a_{1,1} Nadaljnja zožitev pomenskosestavinskosti je pri **višjih specializiranih glagolih**. Ti glagoli z vključenim 'sredstvom/orodjem/snovjo/načinom delovanja' že vključujejo več razločevalnih (udeleženskih) pomenskih sestavin, zato so usmerjeni predvsem na prizadeti predmet ali v cilj:

čófniti/čofôtniti – izpostavlja pomensko sestavino 'premikanja', izraženo s slovarsko UPS *udariti* v *čófniti* – 'slišno/plosko (RPS) udariti (UPS) z roko (RPS)', *čofôtniti* – 'slišno/plosko (RPS) udariti (UPS) po vodi (RPS)'; *kljuniti* – izpostavlja pomensko sestavino 'jedenje', izraženo s slovarsko UPS *udariti* v 'udariti (UPS) s kljunom (RPS)'; *bobnati* – izpostavlja pomensko sestavino 'igranja' s slovarsko UPS *udarjati/igrati* v 'udarjati/igrati (UPS) (na) boben (RPS)'; *trobentati* – izpostavlja pomensko sestavino 'igranja' s slovarsko UPS *igrati* v 'igrati (UPS) (na) trobento (RPS)'.

Razločevalne pomenske sestavine (RPS), ki omogočajo ožji izbor udeležencev, so še posebej izpostavljene v tvorjenkah: *korakati* – uvrščevalna pomenska sestavina 'premikanja' izpostavlja razločevalno pomensko sestavino 'načina (premikanja)', izraženo s slovarsko RPS *korak* v 'hoditi (UPS) v koraku (RPS)'; *plužiti* – vključuje specializirano razločevalno pomensko sestavino (RPS) sredstva, izraženo s *plug* v 's plugom (RPS) odstranjevati (UPS)'; podobno še *krampati* v 'kopati (UPS) s krampom (RPS)'.

Pri vezljivostni obravnavi specializiranih glagolov (pri netvorjenih specializiranih in pri tvorjenih višjih specializiranih (sestavljjenkah in izpeljankah)) je potrebno upoštevati, da so v njihovo pomenje poleg tipičnih (uvrščevalnih) pomenskih sestavin 'delovanja' in 'stanja' vključenih tudi po več razločevalnih pomenskih sestavin, ki so hkrati tudi že možne udeleženske sestavine. Te tvorjenim glagolom zožijo pomenskoskladenjsko vezljivostno polje¹⁰⁸ oz. jih celo lahko naredijo pomensko samozadostne in jim omogočijo absolutno rabo.

Slovarsko bi pomensko- in struktumoskladenjska vezljivost morala biti predstavljena tako, da bi bila pri obravnavi vezljivosti vsake glagolske iztočnice kot razlagane besede v njeni pomenski razlagi posredno predstavljena (vsaj deloma) ista vezljivost njene razlagalne besede. Te pomenskorazlagalne besede pa bi potem kot glagolske razlagane iztočnice v svojih pomenskih razlagah spet imele (vsaj delno) istovezljive razlagalne besede. Takšna verižna predstavitev vezljivosti bi se nadaljevala vse do razlagalnih *biti*, *imeti* ali *delati* v pomenskih razlagah. Te primarne glagolske nadpomenke pa so, kot že rečeno, lahko slovarske in besedotvorne uvrščevalne pomenske sestavine hkrati. Tako se izoblikuje nekakšna pomenskohierarhična mreža za glagol.

3.2.3 Vezljivost glagolskih primitivov oz. primarnih glagolov

Z vezljivostno obravnavo stanjskih *biti*, *imeti*, netvornih dogajanj/procesov (*delati se / narediti se*), in tvornih dejanj/procesov (*delati/narediti*) je v celoti zajeta glagolska vezljivost. Tako je vezljivost BITI lahko univerzalni in idealni vezljivostni vzorec za glagole bivanja, obstajanja, nahajanja, vezljivost IMETI za glagole pripadnosti, posedovanja in vezljivost DELATI za vse glagole ravnanja/delovanja.

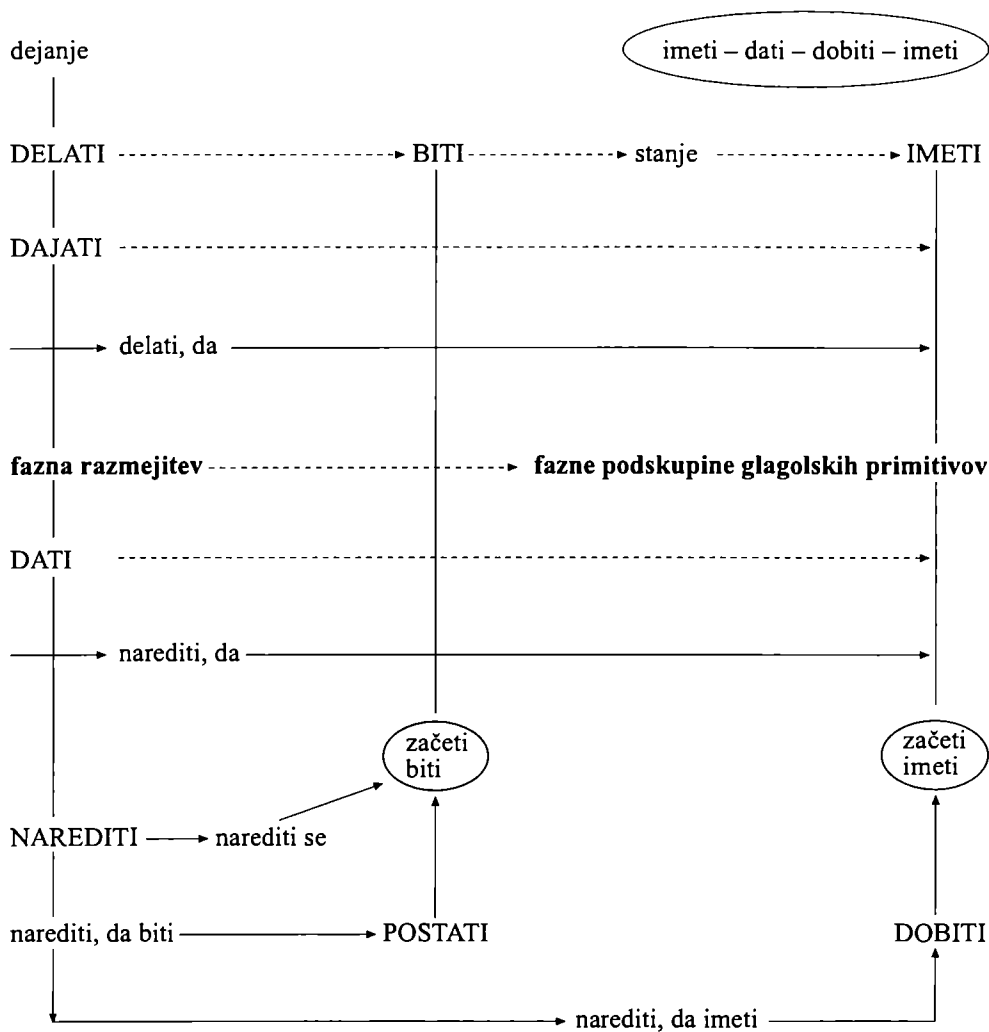
Nosilni glagolski primitivi so trije: BITI – IMETI – DELATI.

Pogostnost uporabe glagolskih primitivov izoblikuje smiselne vzročno-posledične povezave DELATI – NAREDITI, DATI – DOBITI – IMETI, POSTATI – BITI. Z njimi je v okviru besedotvorja zaobsežena tudi pomensko- in skladenjskopodstavna (neudeleženska) vezljivost. Družljivost pa je (poleg glagola BITI) upoštevana še s parom ITI – PRITI, ki po pogostnosti sledi zgornjim faznim parom v okviru primarnih glagolov.

Z vezljivostjo (tj. z možno/smiselno obvezno vezljivostjo) glagolskih primitivov se lahko predstavi pomenske meje t. i. širokega pomena (pomenskost > pomenskoskladenjska vezljivost) in t. i. oslabljenega pomena (tvorjenost > neudeleženska skladenjskopodstavna vezljivost).

V okviru označevanja dejanja so pogostejši dovršni glagolski primitivi *narediti* in *dati* (je fazna podpomenka štiričlenskega stanjsko-dejavno-stanjskega niza, ki ga vzročno začenja

¹⁰⁸ Ju. D. Apresjan (1967: 25) leksikalne in skladenjske omejitve pomena označuje kot 'pogojenost pomena', zato je po Apresjanu vsak pomen pogojen, samo na različnih ravninah. Tako je npr. pri glagolu ITI pomen 'padati' leksikalno pogojen v *Dež gre* in pomen 'ustrezati, skladati se' skladenjsko pogojen v *Čevlji grejo k torbici*.

in posledično zaključuje stanjski primitiv *imeti*). Pomenski razvoj *dati* pa opozarja na pomensko in oblikovno sorodnost (včasih že kar na križanje) z *deti*, s čimer pa tudi *dati* (fazno) povezuje z *delati*, kar si lahko razlagamo kot težnjo po rezultativnosti/učinkovitosti. Pri izražanju stanja z *biti* in *imeti* pa je bolj navadna nedovršnost.

Fazne pomenske podskupine glagolskih primitivov upoštevajo vidsko razmerje trajanje : trenutnost in imajo fazno pretvorbene vrednosti. Čistih vidskih parov v okviru glagolskih primitivov ni, npr. DELATI – NAREDIRI (*delati* ima skupni indoevropski koren z *deti* 'postaviti'), fazni dvojici sta POSTATI – BITI (*biti* ima prvotni pomen 'rasti, nastati', kar ga izvornopomensko povezuje s *postati*, potem se razširja na pomena 'bivati' (po F. Bezlaju (1976) prvotno ponavljalnik k *biti*) in 'obstajati'). Pri DOBITI – IMETI posledično stanje

imeti odkriva že prvotni pomen 'držati', pomenskoizvorno pa se povezuje še z 'jemati, vzeti'¹⁰⁹; *dobiti* (iz *do in biti*) pa se pomenskorazvojno razlaga kot 'dočakati, doseči (čas/dobri-no)'¹¹⁰, ki vključuje različni (netvorni) udeleženski vlogi osebka (prejemnik – nosilec dejanja) oz. imamo kar pomenski krog stanjskega IMETI (*imeti – dati – dobiti – imeti*).

Posebnost pravih glagolskih primitivov je, da imajo svojo vidskost zakodirano v korenu (prim. *delati : narediti*) ali so enovidski (*biti, imeti*; vidsko izražanje z glagolskimi priponami *bivati, imevati* se je ohranilo samo v južnonotranjskih narečjih).

Čiste vidske pare pa imajo *dati – dajati* in fazni podskupini *postati – postajati*¹¹¹, *dobiti – dobivati*.

Poleg **faznosti** pa je sestavni del glagolskih primitivov tudi **naklonskost**. Izpostavljena sta stanjska glagola BITI (v pomenu slovnične vezi in v eksistencialnem pomenu, npr. za 'nujnost' *biti prisiljen : biti sila*; s čustvenim/naklonskim dajalnikom se lahko izražajo še: možnost, dvom/omahovanje, željo/hotenje, namero, zapoved) in IMETI (poleg nujnosti, npr. *Imam narediti* v pomenu 'moram narediti' lahko izraža še: namero, zapoved/prepoved, možnost), ki že v prvotnih vlogah označujeta razmerja in odnose. Med tvornimi primitivi pa je DATI (najpogosteje v razpoložljivem slovarskem gradivu nadomešča glagol možnosti: *Potem bi se dalo živeti*, glagole nujnosti: *dati si najprej opraviti na mizi*, glagole hotenja: *dati se naslikati*, glagole zapovedi: *dati v bukve napisati*, lahko izraža tudi dovoljenje/dopustitev: *ne dati narediti*).

Tako se časovnost (v oblikah faznosti) in različna razmerja (v obliki naklonskosti) potrjujejo kot prvotne/primarne pomenske sestavine vseh glagolov.

Skladenjski pomeni BITI, IMETI, DELATI

Pri primitivih *biti, imeti, delati*, ki so neke vrste glagolski nadleksemi, se razlikujejo vse stopnje pomenskosti. Predložni glagolski morfem pa se pri nepolnem (slovarsko: oslabljenem) pomenu leksikalizira, pri polnem pomenu pa kot neleksikalizirani predložni morfem ohranja prislovno/prostorskoupravljajno vrednost; npr. pri **delati** – *delati projekt* > *projektirati* (slovnični pomen *delati*): *delati na projektu* (nepolni/oslabljeni pomen *delati* z leksikaliziranim *na*) : *delati na polju, delati na kliniki, delati na up* (polni pomen *delati* z neleksikaliziranim *na*); *delati po kalupu* > *kalupirati* (slovnični pomen *delati po*) : *delati po kalupu* (nepolni/oslabljeni pomen *delati* z leksikaliziranim *po*) : *delati po urniku* (polni pomen *delati* z neleksikaliziranim *po*); za **imeti** – nepolni/oslabljeni pomeni *imeti* z leksikaliziranimi predložnimi morfemi (*imeti čez trgovino, imeti proti komu, imeti za poštene*), polni pomeni *imeti* z neleksikaliziranimi predložnimi morfemi (*imeti v zalogi, imeti za večer-*

¹⁰⁹ Posredno to potrjuje tudi F. Čermák (1974: 298), ko med najpogosteje nepolnopomensko uporabljane glagole uvršča tudi *vzeti*.

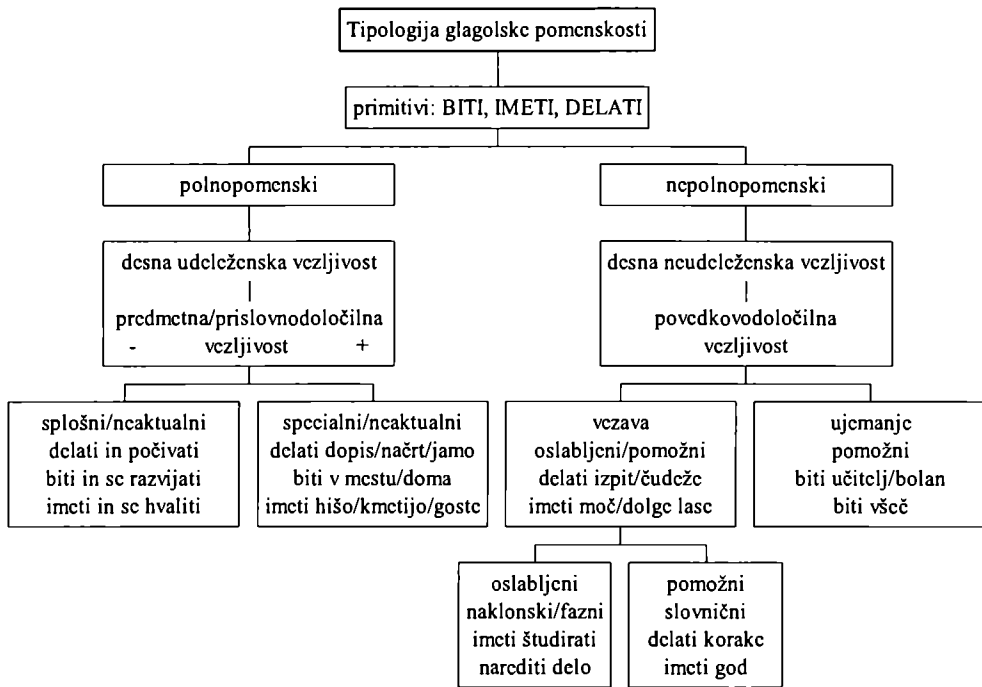
¹¹⁰ F. Čermák (1974: 298) med najpogosteje nepolnopomensko uporabljane glagole uvršča tudi *doseči*.

¹¹¹ Po A. Wierzbicki (1972: 17) je primitiv samo nedovršnik *postajati*. Glagola POSTAJATI in POSTATI sta odločneje določena tudi kot pomožna glagola v čeških in ruskih slovarjih: – štiri-zvezkovnik *Slovník spisovného jazyka českého* (1964): *státi se* /.../ 1. jako sponové sloveso vyjadřuje změnu stavu; *začít nečím, nějakým být, nabyt nového rázu, nové podoby, podstaty, vzdezení, jakosti* ap.; – enozvezkovnik S. I. Ožegova, *Slovar' russkogo jazyka* (1973): *stat'* /.../ 8. neopr. Upotr. kak vspomogatel'nyj glagol »byt'«, a v bud. vr. preimušč. v znač. načat': On stal rabotat'. 9. kem-čem, kakim n. bezl. Upotr. kak vspomogatel'nyj glagol v znač. sdelat'sja, prevratit'sja: On stal nervnym ili nervnyj, On stal pisatelem, Stalo svetlo.

jo); za **biti** – *biti v zimi* > *zimiti* / *biti na vladi/poti* > *vladati/potovati* (slovnični pomeni *biti v / biti na*) : *biti v reji* / *biti na kocki/nogah* (polni pomeni *biti* z neleksikaliziranimi predložnimi morfemi).

Prav pri obravnavi vezljivosti glagolskih primitivov in še nekaterih faznih podpomenk kot *dati*, *dobiti* se najizraziteje pokaže vzajemna povezanost pomenskoskladenjske in strukturoskladenjske vezljivosti oz. prilagojenost vezljivosti priložnostnemu skladenjskemu glagolskemu pomenu, npr. *biti ob barvo* – 'izgubiti barvo', *dati mu delati* – 'dovoliti mu delati', *dobiti prijatelja* – 'srečati prijatelja', *dobiti vse razmetano* – 'najti vse razmetano'.

Vezljivost glagolskih primitivov namreč je, če že obstaja, navadno obvezna, ker jim vedno določa natančnejši skladenjski pomen in s tem ukinja njihovo splošnopomenskost.

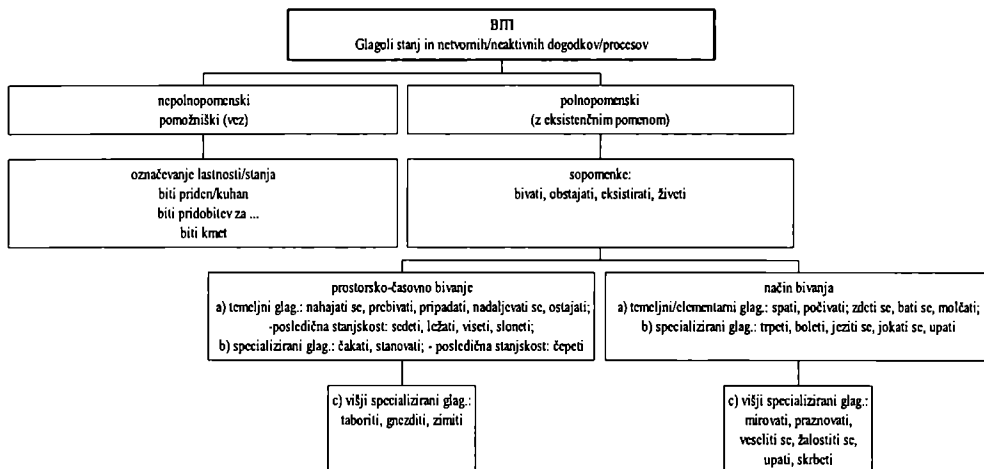
3.2.3.1 Glagol BITI

V okviru BITI so zajeti eksistenčni pomeni (polnompomenski BITI) in označevalni slovnični pomeni (nopolnompomenski BITI) do samo veznega BITI. Tako BITI s svojo široko pomenskostjo zaobjema a) krajevno-položajne in časovne pomene, npr. *Knjiga je na mizi*, *Janez je v Ljubljani/pri tabornikih* *Izlet je v petek*, b) abstraktne uvrstitve kot *Janez je človek*, c) razmerja del – celota, npr. *V vodi je razkužilo*, č) lastnostna razmerja kot *Janez je visok / je učitelj / je kadilec* in d) sorodstvena razmerja *Janez je njen brat/mož* (ki v okviru osnovnega/bazičnega stavka omogočajo t. i. simetrična, polysimetrična in asimetrična pomenska razmerja. Npr. polysimetrično ali asimetrično pomensko razmerje z različnim leksikalno-slovničnim odnosnikom/odnosnico in zato z različno stavčno uresničitvijo osnovnega pomena – *Ona je Janezova sestra/žena* (polsimetrično r.) / *Ona ima brata/moža Janeza* (asime-

trično r.). Simetrično pomensko razmerje z enakim leksikalno-slovničnim odnosnikom/odnosnico in z isto stavčno zgradbo pa je možno v zgledih tipa *Janez je njegov brat – On je Janezov brat* (Kořenský 1979a).

Najobsežnejša je pomenskoscladenjska vezljivost glagola BITI, ki obsega vse splošnobivanjske, splošnorazmerne in splošnodelovalne okoliščine. (Gradivo za SSKJ obsega 19136 izpisov.) Tu moramo upoštevati članek J. Toporišiča (1980a). Pomenskoscladenjska in samo slovničnofunkcijska oz. vezna vloga sta osnovni slovnični merili, v okviru katerih avtor obravnava možne pomene glagola BITI.

Glagol BITI je osnovna izhodiščna nadpomenka¹¹² glagolov BIVANJA/OBSTAJANJA. Spodnji graf predstavlja medleksemska pomenska (pomenskosestavinska) razmerja.

1 Za polnopomenski BITI avtor upravičeno predlaga namesto izraza navzočnost natančnejšo različico obstajanje, v drugem pomenu pa namesto ponovljene navzočnosti prostorsko-časovno natančnejšo opredelitev nahajati se. Iz prvotne prostorske izpeljano časovnost izražajo primeri tipa *Tedaj je bila vojna*, združeni v tretjem pomenu s pomensko razlago 'dogajati se'. Časovni prislovi so lahko vezljivi samo pri glagolih, ki prostorske in časovne sestavine enakovredno vključujejo v svoj pomen, tako da lahko kot okoliščina nastopi prostorsko ali časovno določilo, npr. *Koncert se začne/poteka sedaj*, *Vojna je izbruhnila prejšnji teden*, *Proslava traja cel dan*.

1.1 Kot polnopomenski glagol,¹¹³ zanikan v prisojevalni zvezi predstavlja prvotni osebek v rodilnik: *Ali je kak izhod? – Ali ni nobenega izhoda?, (Tukaj) je jama – (Tukaj) ni jame; (Tedaj) je bila vojna – (Tedaj) ni bilo vojne:*

¹¹² Po J. Orešniku (1994: 49) je *BITI* »nadnadpomenka (= arhileksem) stanjskih glagolov«.

¹¹³ Glagolski primitiv *biti* sem je vezljivostno, z vidika strukturalnega pomenoslovja, obravnavan v članku J. Toporišiča (1980a). V okviru pomenskosti glagola *biti* sem je v SSKJ obvezna vezljivost prislovnega določila kraja (tako vezavna kot primična) označena še z dodatnim pojasnilom **navadno s prislovnim določilom**, npr. *Hiša je ('stoji') sredi polja*, *Domači so bili ('so se ude-*

– pomen 'obstajati': *Ali je kak izhod?; Še so stvari, Red mora biti, Tak kralj je res bil, Mraz je bil hud, Kar je je;*

– pogoj za 'obstajanje' je 'sestavno-snovna izvornost', ki lahko izraža neposledično/posledično stanje: *Je iz kamna/iz delov/iz sestavin.*

Pomenskoskladenjske vezljivostne formule za zgornje pomene so:

Sam₁|xNs/p ž^{+/-}| + Glag|E⁺|;

Sam₁|xNs/p ž^{+/-}| + Glag|E⁺| (+ Prisl_{ve}|yM/Čs/p| / p ∩ Sam₅|yM/Ras/p|);

Sam₁|xNs ž^{+/-}| + Glag|POS/M_{so}s| + p ∩ Sam₂|yVss ž|.

1.2 Pomeni: – 'nahajati se' (pri zanikanju z nosilcem stanja v rodilniku): *Tukaj je jama – Tukaj ni jame, Hiša je sredi polja, V vodi je kisik, V knjigi so napake, Domači so na zabavi, Drva so na dvorišču, Za gozdom je travnik, Otroci so doma;*

– 'imeti': *V vsakem človeku je kaj dobrega;*

– 'udeleževati se': *Bil je proslavi/na zabavi/pri pouku/pri sestanku;*

Sam₁|xNs/p ž^{+/-}| + Glag|POS/M_{so}s/p| + Prisl_k / p ∩ Sam_{2,4-6}|yMs/p//Ras/p ž|.

1.3 Pomena 'dogajati se, vršiti se': (*Tedaj je bila vojna – (Tedaj) ni bilo vojne, (V Kamniku) je bil semenj; Proslava bo (v nedeljo) s pomenskoskladenjskimi vezljivostnimi formulami:*

Sam₁|Np/d/dog/s ž^{+/-}| + Glag|E⁺|;

Sam₁|xVd/Ns/p/d/dog ž^{+/-}| + Glag|M_{so}s/p/d/dog|(se) (+ Prisl_{č/n/kol} / p ∩ Sam₂₋₆|yM/Č/IM/IČ/CM/CČ/C/PO/N/wL/S/Ra/Vs_{s/p/d/dog} ž^{+/-}|).

2 S stanjskoposledično označevalno vlogo BITI kot slovničnofunkcijsko jedro ostaja v okvirih struktornoskladenjske vezljivosti. Je združevalni vezavni člen in nosilec slovničnokatégorialnih lastnosti (oseba, število, spol) – povezuje zanikano in zatrjevalno obliko prisojevalnega razmerja s predpostavko obstajanja. Poleg povezovalne vloge pa mu splošnorazmerna oz. označevalna vrednost dopušča tudi razlikovalno vrednost. Ker ni intencno jedro, ampak samó slovničnofunkcijsko jedro, je slovničnorazlikovalna vloga veznega ujemanovezljivega BITI v nanašanju (kaže na bitnost) in prisojanju (pripisuje vrednost).

Razlikovalna vloga veznega BITI se izraža v razmernih stavkih tipa *On je učitelj* (= stalna /statična/ natančna poklicna opredelitev; *on* ima vlogo prizadeto oz. je nosilec dejavnosti/ lastnosti (Nd/l)) : *On učitelj* (= trenutna /dinamična/ poklicna opredelitev; *on* ima vlogo vršilec dejanja (Vd)) : *On je za učitelja* (= splošna /nepoklicna/ opredelitev)¹¹⁴ : *On uči* (vrsta dejavnosti). (Zgornji zgledi hkrati dokazujejo večjo pomensko zapletenost besede

ležili') *na zabavi/tam* proti neobvezni (primični) vezljivosti *Nesreča je bila* ('se je zgodila') *včeraj*. Nekateri (prim. Samardžija 1986: 118) pri stanjskih glagolih pišejo tudi o samo 'delni (obvezni) odvisnosti' prislovnih določil (nasproti 'obvezni odvisnosti'; 'delna odvisnost' je posledica samo delnega prekrivanja povedkove vezljivosti z glagolsko vezljivostjo, medtem ko 'obvezna odvisnost' izraža popolno prekrivanje glagolske in povedkove vezljivosti). Zgornje zveze *biti sredi, biti na izpostavijo* tudi neleksikalizirani obveznovezavni (udeleženski) predložni izglagolski morfem ob polnompomenskem *biti* proti leksikaliziranemu predložnemu glagolskemu morfemu ob nepolnompomenskem *biti* v *biti brez kosti/od blata* ipd.

¹¹⁴ V angleščini je v tovrstnih povedih pomenskorazločevalna uporaba določnega (trenutna lastnost) oz. nedoločnega (trajna lastnost) člena, npr. *He is the chairman (predsednik), She is the secretary (tajnica)* = trenutno stanje, proti *Paganini was a violinist / Bill is an engineer* = trajna oz. trajnejša lastnost.

učitelj v primerjavi z glagolom *učiti*.) Razmernovezna vloga BITI samo uvaja a) označitve trajne/trenutne lastnosti, naklonskosti (*biti nadarjen/pijan/dolžen*), b) uvrstitve (*biti učitelj, Kit je sesalec*) in c) istovetenja (*Pedagogika je nauk o vzgoji, Ena in ena je dve*).

Pri določanju razmernih BITI-stavkov pa izhajamo iz predpostavk (prim. O. Kunst Gnamuš 1992/93), da vlogo osebkova prevzame referenčni udeleženelec (pri določanju izrazne zgradbe je pomenska podstava pomembnejša kot besedni red) in da osebek določa obliko povedka (obliko za osebo, število, spol in sklon).

Neudeleženska povedkovodoločilna vežljivost uvaja neprave/nereferenčne udeležence, ki so del zloženega povedka. Njihova neprava/netipična udeleženska vloga pa povzroči besednovrstno konverzijo – samostalniki v povedkovodoločilni rabi izgubijo predmetni pomen. Tako v povedkovodoločilni vlogi (prim. Černelič Kozlevčar 1968) nastopajo le **samostalniki z določenimi pomeni**, ki se lahko pomensko premaknejo v lastnost, in označujejo a) poklic/naziv/dejavnost (*biti kuhar/magister/plesalec*), b) lastnost (*biti lenuh/bolnik/butec*), c) nadpomenke (*biti vino/avto/žival*), č) stvar/pojav/dejanje (*biti mesto/uspeh/nerečča/nasprotovanje*), d) počutje (*biti strah/groza*) in e) modalnost (*biti resnica/dolžnost*).

V okviru **pridevnikov, ki so del povedka** in povedkovodoločilne vežljivosti, je še z vidika dvoje vežljivosti (povedkovodoločilne in udeleženske) zanimiva omejena skupina izglagolskih in neizglagolskih pridevnikov, ki označujejo telesna in duševna stanja. In če je pri izglagolskih pridevnikih vežljivost posledica izhodiščnega glagolskega pomena, je pri neizglagolskih pridevnikih vežljivost posledica dinamičnega pomena pomensko sorodnih glagolov – gre predvsem za stanjske pridevnike s prevladujočim razmernostanjskim skladenjskim pomenom (ki ga dodatno potrjuje še prostopredložnomorfemska raba): a) meritve/mere: *biti oddaljen od (koga/česa)*, *biti prisoten (pri kom/čem)*, *biti skupen (komu/čemu)*, *biti prost/poln (koga/česa)*, *biti odprt (za koga/kaj)*; b) primerjave: *biti isti/enak (kot kdo/kaj//s kom/čim)*, *biti enak za (koga/kaj)*, *biti odvisen od (koga/česa)*, *biti podoben (komu/čemu)*; in c) vrednotenja lastnosti/stanja: *biti očiten/jasen/znan (komu)*, *biti zmožen (česa)*, *biti nagnjen k (komu/čemu)*, *biti radoveden za (koga/kaj)*, *biti ponosen na (koga/kaj)*, *biti nujen/obvezen/primeren/upravičen/pomemben za (koga/kaj)*, *biti izkušen/zadovoljen/nepošten/pravičen/ljubezniv s (kom/čim)*.

Pomenskoskladenjska vežljivostna formula je:

$Sam_{1,3,6} |xNs/p \check{z}^+| + Glag_p (Mo) + Sam_1 / Prid Sam_{2-5} / Prid_k / Prisl_n / Povdk |wL|$:

Dekle je učiteljica/je večje angleščine/je dolžna veliko denarja/ je tiho, Tu mu ni dobro, Z njim je dolgčas.

2.1 Predložnomorfemska raba:

$Sam_1 + Glag_p \text{ brez/od/proti/ob/za/z/s} + Sam_{2-4,6} |wL|$:

Je brez pameti/od brata/proti razvoju/ob imetje/za napredek/s šibkimi.

2.2 Naklonska raba:

$Sam_3 + Glag_p (Mo) + Prisl_k + Nedol$; (nosilec stanja/poteka v dajalniku):

Tu mu je biti, Tu mu ni (za) biti, Temu ni za pomagati, Je (mu) kam iti / kaj delati.

Brezosebna raba v *Bilo je mraz/škoda/čudno/prav* izraža priložnostno lastnostno opredelitev že obstoječega stanja:

$Glag_{p3os} + Sam_1 / Prisl_n / Povdk |wL|$.

3.2.3.2 Glagol IMETI

Glagol IMETI zajema vsa (polnopolnomska in nepolnopolnomska) razmerja pripadnosti, npr. *Janez ima hišo* ('Janez poseduje hišo'), *Hiša ima veliko vrednost* ('Hiša je veliko vredna') ipd.

IMETI označuje bivanjska oz. prostorsko-časovna razmerja, zato je tesno pomensko povezan z glagolom BITI (z različnimi predložnomorfemskimi zvezami glagola BITI). Kot vrsta prostorsko-časovnega razmerja prevladuje pripadnost.¹¹⁵ (V listkovnem gradivu za SSKJ (5724) prevladuje najpogosteje uporabljan najširši prostorskopripadnostni razmerni pomen (147), ki s slovarskim kvalifikatorskim pojasnilom **z oslabljenim pomenom** zaobjema oz. izraža a) lastnost in stanje osebkov, b) stanje osebkov glede koga, c) odnos osebkov do dejanja in č) velikost, mero.) Razmernost IMETI lahko vključuje tudi govorca. Pri posplošenem pomenu pripadnosti gre torej za izražanje lastnosti, tudi stanja in dejanja, v najširšem smislu v zvezi s kom/čim, tj. prostorske opredelitve česa (ev. koga) glede na koga (ev. kaj). V razmerju pomenskosti oz. v medleksemskih pomenskosestavinskih povezavah gre za nad-oz. podpomensko razmerje (Vidovič Muha 1998: 315).

Po A. Vidovič Muha (1981: 23–25) sprejemam pomenskohierarhično razvrstitev v okviru IMETI, ki postavlja prostorska razmerja kot izhodiščno splošno osnovo in pogoj za razvoj pripadnostnih pomenov /ne/prave svojine,¹¹⁶ tudi z vezljivostnega vidika se je prostorska opredelitev pokazala kot inherentna in konstitutivna. Prostorsko-časovno razmerje, ki obsega stanjska/dejanjska/sestavinska razmerja (/ne/prava svojina), predstavlja prehod med polnopolnomskeimi IMETI in njihovimi nepolnopolnomskeimi/oslabljenimi pomeni. Lastnost pa uvaja nepolnopolnomskei/slovnični IMETI:¹¹⁷

¹¹⁵ Opisan tudi kot BITI (UPS) + 'bližina' (RPS), gl. v *Lingua 103* (1997: 183) v prispevku F. Nuesela kot oceni Zbornika *Grammatical Theory and Romance: Selected Papers from the 25th Linguistic Symposium on Romance Languages* (LSRL XXV). Po J. Kořenskem (1972: 164) sta pomena eksistence in posedovanja praosnovi vseh razmerno-stanjskih zgradb. IMETI z razmerjem pripadnosti pa je nadgradnja izhodiščnemu eksistenčnemu BITI. Za slovenščino so jasno izražene prostorske povezave BITI–IMETI – *biti pri* je v pomenu 'prostorske umeščenosti' prostorska nadpomenska *imeti*. Gl. v razpravi A. Vidovič Muhe (1998: 297–298).

¹¹⁶ Poleg polnih pomenov IMETI pojem svojilnosti z različnimi lastnostmi, dejanji in stanji zapolnjuje tudi nepolnopolnomskei IMETI. Svojilna razmerja so tako obravnavana **a) s stališča prave/neprave svojine: a₁) prava svojina** – prava lastninska svojina: – slovarsko 'izraža, da je kaj osebkova svojina, lastnina': *imeti hišo* – biti lastnik hiše; – nelastninska razmernostanjska svojina: sorodstveno ali podobno razmerje – slovarsko 'izraža obstajanje, ki je z osebkom v določenem odnosu': *imeti sestro/prijatelja*; **a₂) nepravna svojina** – razmernostanjska/razmernodejanjska svojina: – slovarsko 'izraža, da je pri osebkov kaj, s čimer razpolaga' oz. 'osebkov odnos, razmerje do stvari, kot ga izraža določilo': uporabnostno razmerje: *imeti stanovanje*, pripadnostno razmerje: *imeti pokojnino*, razpolagalno razmerje: *imeti pero*, delovno razmerje: *imeti čiščenje*; in **b) s stališča lastninskega razmerja: b₁) lastninska prava svojina: imeti hišo** – biti lastnik hiše; **b₂) nelastninska (razmernodejanjska/razmernostanjska) razmerja**: uporabnostno razmerje: *imeti stanovanje*, pripadnostno razmerje: *imeti pokojnino*, razpolagalno razmerje: *imeti pero*, delovno razmerje: *imeti čiščenje*, sorodstveno ali podobno razmerje: *imeti brata/prijatelja*.

¹¹⁷ Po J. Kořenskem (1972: 160, 166) pri IMETI gre za vezni pomen z določenimi pomenskimi lastnostmi, ki so pomenske modifikacije veznega pomena – to so posledične stanjske lastnosti. Različni, polni in nepolni, pomeni glagola *imeti* so s stališča njihove pretvorbene vrednosti obdelani pri določanju vrst svojilnih pridevnikov (A. Vidovič Muha 1981: 23–25). Ista avtorica (1998: 313) za merilo prepoznavanja /ne/polnopolnomskei IMETI določi zmožnost skladišne razvr-

1 Pravo svojilno razmerje je izraženo v pomenu 'izraža, da je kaj osebkova svojina, lastni-na': pomen *imeti* označuje lastninsko svojino: *Imajo avtomobil/hišo/tri konje/veliko knjig, Imajo malo/veliko*; 1.1 pog. 'gojiti, rediti': *Pri sosedu imajo čebele*.

1 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž⁻|;

1.1 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž⁺ č⁻|.

2 Stanjska ali dejanjska razmerja so označena v pomenih: 'izraža, da je pri osebkju kaj, s čimer razpolaga': ta pomen *imeti* uvaja nepravo svojino: *Urednik ima dosti gradiva za objavo, Imajo abonma/žiro račun, V trgovini imajo dovolj praška*.

2.1 Pomen 'obstajanja osebe, ki je z osebkom v določenem odnosu': označuje nelastninsko razmerno (stanjsko) svojino: *Ima brata/ljubico/direktorja/tekmeca*:

2 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž⁻|;

2.1 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas č⁺|.

3 Zgornjim primerom je obveznovezljivo prislovno določilo kraja dodano s pomeni: 'izraža, da je pri osebkju/stvari kaj, navadno krajši čas in s kakim namenom': še vedno je to neprava (stanjska) svojina: *Danes imamo goste/prijatelja na obisku*, pog. *Jutri bomo imeli pri nas zidarje*;

3.1 'izraža, da je stvar, ki je z osebkom v kaki zvezi, na določenem mestu': *Knjige ima na mizi, V naročju je imela otroka, Država ima industrijo na severu*, pog. *Starše ima pri sebi*: Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž^{+/}č⁺| + p ∩ Sam₅|z/xMs ž^{+/}|.

4 Sestavno-snovni pomen, ki hkrati označuje tudi stanje 'izraža, da je kaj bistvena bivanjska sestavina, del česa': *Voda ima precej kalcija* (V vodi imamo precej kalcija – V vodi je precej kalcija), *Katere sestavne dele ima celica, Zakon nima take določbe*:

Sam₁|xNs/p ž^{+/}| + Glag|P| + Sam₄ / Prid_{ko1}Sam₂|yVss ž⁻|.

5 Prostorsko-časovni pomen z obveznovezljivim prislovnim določilom 'izraža navzočnost v prostoru in času a) določenega stanja, stvari, dejanja'. Ob krajevnih določilih se *imeti* navadno zamenjuje s polnopomenskimi stanjskimi glagoli, ob časovnih določilih pa s polnopomenskimi tvornimi glagoli: *Tri dni/Letos imamo dež, Tam imamo zdaj noč, Na svetu imamo dobro in zlo; V vodi imamo veliko živih bitij, publ. Na desni strani imamo hrib, ne levi pa reko, Danes smo imeli/imamo/bomo imeli krompir v omaki*; 5.1 dov. 'roditi': *Prejšnji mesec je imela otroka*:

5 Sam₁|xNs/p č^{+/}| + Glag|E⁺ + P| + Sam₄|yRa/Vs_{vp} ž^{+/}č⁻| + p ∩ Sam₅|zMs/p ž⁺ č^{+/}| / Prisl_č|zMs/p/Čs/p ž^{+/}|;

5.1 Sam₁|xNs/p č^{+/}| + Glag|E_f + P ∩ (L⁻ T L⁺)| + Sam₄|yRas č^{+/}|.

6 Pomožniški (slovarsko: oslavljeni) pomeni z ohranjanjem samo splošnih razmerij ali samo naklonskosti v razmerju *imeti* – *biti* uvajajo povedkovodoločilno vezljivost.¹¹⁸ Čiste vezno-

stitve svojilnega pridevnika s pomensko oslavljenim podstavnim IMETI – pridevnik s pomensko oslavljenim podstavnim IMETI se ne more pojavljati ob veznem BITI. To tudi kaže na nesmiselnost hkratne pomenskoskladenjske uporabe kar dveh pomožnikov (IMETI in BITI) v splošnorazmerni in vezni vlogi.

¹¹⁸ Tudi v pomožniških vlogah IMETI ohranja razmerno vrednost (Vidovič Muha 1981: 23–25).

sti pri *imeti (se)* ni.¹¹⁹ V okviru skladenjsko- oz. stavčnokategorialnih lastnosti se ohranja 'naklonskost', medtem ko je polni pomen 'obstajanja' že »uporabljen« v predpostavki obstajanja (to dokazujejo tudi zgledi s slovarsko oznako ekspr(esivno), npr. *Ta se ima!* v pomenu 'dobro živi'; in še *On je tukaj in ima se dobro* ima isti pomen kot *On je tukaj in je dobro*). S tem sodita tudi frazna *imeti za in imeti se*.

6.1 $\text{Sam}_1|\text{xNs}/\text{p } \checkmark^{+}| + \text{Glag}_p|\text{P}| + \text{Sam}_4|\text{Prid}_{\text{kol}}|\text{Sam}_2|\text{wL}|$:

Mož ima brado/vročino/podporo/dolžnosti/pouk/preveč kilogramov/petdeset let; – ločujejo se a) sestavinska svojilnost – delna svojilnost: *Drevo ima liste, žival ima dlako*; b) sestavinskost – spremstvenost, lastnost: *Vrata imajo dve krili, Ima sto kilogramov, Ima petdeset let*; c) stanjskost/dejanjskost: *Ima vročino, Ima podporo, Ima predavanje*;

6.2 $\text{Sam}_1|\text{xNs}/\text{p } \checkmark^{+}| + \text{Glag}_p|\text{P}|\text{Mo}_{\text{vna}} + \text{Sam}_4|\text{yRas } \checkmark^{+}| + \text{Sam}_5|\text{wL}|$:

Ima stroj v popravilu/v redu, Ima prijatelja na hrani, Ima stanovanje v lasti;

6.3 $\text{Sam}_1|\text{xNs}/\text{p } \checkmark^{+}| + \text{Sam}_4|\text{yRas } \checkmark^{+}| + \text{Glag}_p|\text{P}|\text{Mo}_{\text{za}} + \text{Prid}_k|\text{Sam}_4|\text{wL}|$:

Ima jo za ljubico, Imajo ga za bogatega, Imajo trditev za resnično;

6.4 $\text{Sam}_1|\text{xNs}/\text{p } \checkmark^{+}| + \text{Glag}_p|\text{Naklon}(\text{se})/\text{za} + \text{Nedol}/\text{Sam}_4|\text{wVs}/\text{p}| + \text{p} \cap \text{Sam}_4/\text{Prisl}_k|\text{yMs}/\text{yRas abstr.}|$:

Ima se zahvaliti za pomoč, Imaš za posoditi tisoč dolarjev, Vlak ima vsak čas odpeljati, Ima vzrok za jezo, Ima dokaze za kaj, ima možnost kam iti;

6.5 $\text{Sam}_1|\text{xNs}/\text{p } \checkmark^{+}| + \text{Glag}|\text{Naklon}| + \text{Sam}_4|\text{yRas } \checkmark^{+}|$:

Ti čevlji me res imajo;

$\text{Sam}_1|\text{xNs}/\text{p } \checkmark^{+}| + \text{Glag}|\text{Naklon}|\text{se}/ + \text{Prisl}_n/\text{sklad. obvezni modifikator}$:

Ima se dobro/slabo.

3.2.3.3 Glagol DELATI

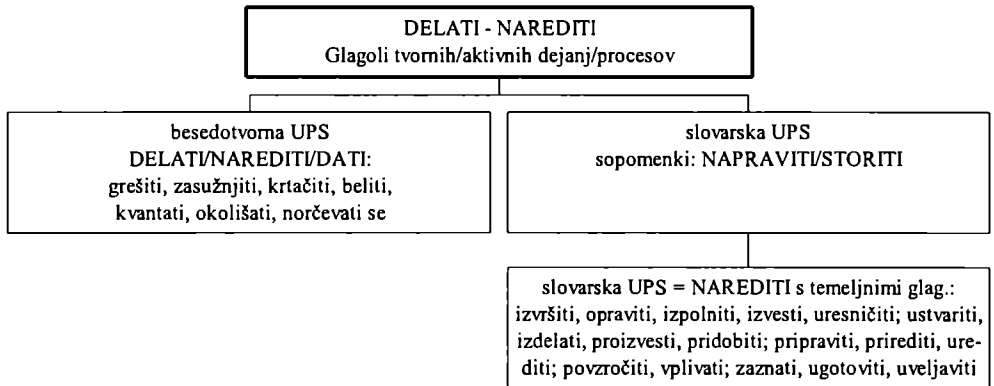
Ob pregledu slovarskega gradiva za glagol DELATI (obsega 1674 izpisov), ki je nadpomenka za tvorne dejanjske glagole, sta števično vodilna pomena a) zavestno uporabljati telesno in duševno energijo (136) in b) opravljati, izvrševati kako delo ali aktivnost sploh (91). DELATI SE pa je nadpomenka za netvorne dejanjske glagole.

S stališča udeleženskih vlog je izpostavljen vršilec dejanja (Vd) oz. izvor dejanja sploh. Potem pa se udeleženski krog širi, tako da pomenski poudarek vsaj deloma prehaja tudi na Pd, Sd in Rd. Iz osnovnega razmerja Vd – De je pomenski prehod na razmerje Vd – Pd. Z morfemom SE postane vršilec dejanja (Vd) hkrati tudi nosilec dejanja (Nd) ali samo slednje. V primerjavi z DELATI je pri NAREDITI izpostavljen vzročno-posledični odnos Vd – Rd (vršilsnost – rezultativnost), ker dovršnost izpostavlja predvsem dosego ali nastanek česa in s tem končnost dejanja.

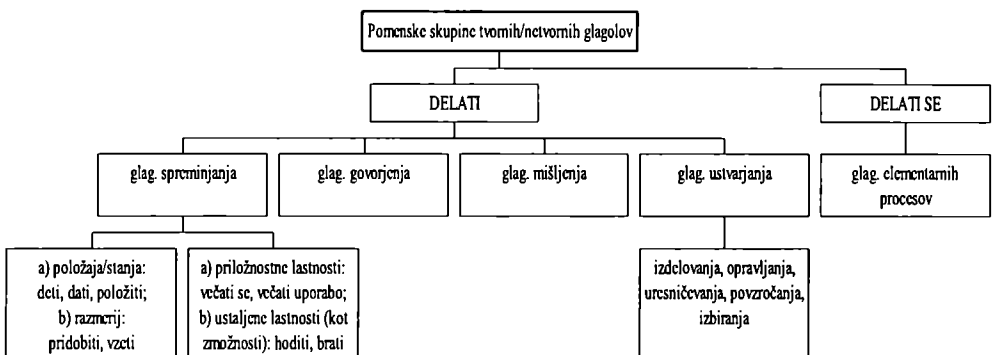
Sem spada predvsem izražanje lastnosti in stanj. V lastnost lahko prehajajo zveze z IMETI, ki označuje a) pravo nelastninsko sestavno svojino: – slovarsko 'izraža, da je pri osebk/stvari kaj kot njegova sestavina, del': *imeti jezik/glavo – biti jezičen/glavat; imeti bodice – biti bodičast*; in b) nepravo stanjsko svojino: – slovarsko 'izraža stanje, lastnost, značilnost osebk/stvari': *imeti brado – biti bradat, imeti tristo kilogramov – biti tristokilogramski; imeti osemdeset let, imeti skodrane lase – biti osemdesetleten/skodranolas*; > prehod v lastnost izražajo tudi primeri kot *imeti trdnost – biti trden, imeti smisel za humor – biti humorističen* ipd.

¹¹⁹ V zvezi s tem so bistveni ugotovitvi, da glagol IMETI nikoli ni samo vezni, posledica česar je tudi, da ne more vstopati v povedkovodoločilno razmerje s pravimi povedkovniki (Vidovič Muha 1998: 314, 318).

Pri hierarhiji pomenov glagola DATI pa so jasni pomenski prehodi z vršilca na prejemnika in potem še na prizadeto. Prehod z vršilca na prejemnika je označen s slovarsko pomensko razlago 'napraviti, da preide ...', vršilskost pa se razširi tudi na prejemnika s pomensko razlago 'napraviti, da lahko kdo kaj dela, s čim razpolaga'. Dodan morfem SE omejuje udeleženske vloge ob glagolu DATI samo na osebek kot na vršilca ali nosilca dejanja.

1 Pomensko najboljše je splošni/neaktualni pomen glagola *delati*, ki označuje 'delovanje' – 'zavestno uporabljanje telesne in duševne energije'. Širokopomenska absolutna raba z osredotočanjem na vsebino dejanja omeji število udeležencev in tako blokira desno vezljivost. Osebek združuje vloge povzročitelja/vršilca/nosilca dejanja (Pv/V/Nd): *Delajo in počivajo /vse življenje/cel dan/, /Od jutra do večera/ delajo, /Pridno/težko/ delajo, Dela /v tovarni/; pri nečloveškem vršilcu (in hkrati nosilcu) dejanja v pomenu 'biti v delovnem stanju': Motorji delajo, Srce je začelo delati, Pošta/Tovarna ne dela, pog. Strup dela /hitro/:* Sam, |xNd ž^{+/}| + Glag;
Sam, |xPvd ž^{+/}| + Glag /+ p_{z/s} ∩ Sam₆ / p_{na} ∩ Sam₄|yPrd/Rad/Vsd ž^{+/}| / /Prisl_n|yNd| = modifikator/;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag} /+ \text{Prisl}_{\text{ne}} / p \cap \text{Sam}_2 \cap \text{Sam}_2 |wNd/\check{C}d| / p \cap \text{Sam}_5 |zMd \check{z}^+| = \text{modifikator/}$

Pomenski poudarek na POTEKU oz. NAČINU delovanja – 'izpolnjevati, izvrševati, opravljati kako nalogo, delo ali aktivnost sploh' še posebej poudarja pomenskoscladenjsko (nevezljivo) vlogo lastnostnih okoliščin – zahteva skladdenjskoobvezni prislovni modifikator načina: *Odbor /dobro/ dela, Nekateri člani /slabo/ delajo, Avto mu /dobro/ dela, Dela /kot stroj/črna živina/, Delajo /z veseljem/ izkušnjami/*

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag} /+ \text{Prisl}_{\text{yNd}}| + \text{kot} \cap \text{Sam}_1 / p \cap \text{Sam}_{5-6} |yNd/Sd/Vsd \text{ abstr. } \check{z}^+| \text{ modifikator.}$

1.1 Določnejši/aktualnejši pomen označuje 'vrsto delovanja' – 'opravljati delo na določenem področju' in zahteva obveznevezljivo prislovno določilo. Pri *Kulturno/Politično delati* se obveznevezavni neleksikalizirani udeleženski izglagolski predložni morfem, impliciran v *kulturno/politično*, odkriva s pretvorbami v pomenu 1.1.1 'razvijati': *Delajo v kulturi/politiki*. Leksikalizirani predložni morfem pa je izražen v pomenih 1.1.2 'nasprotovati' *Delajo proti okupatorju*, 1.1.3 'usmerjati' *Delajo z mladino*, 1.1.4 'prizadevati si' *Delajo za odpravo zaostalosti*, 1.1.5 'prispevati' *Delajo v korist človeštva*, 1.1.6 'sodelovati/delovati' *Delajo pri društvu, Delajo v organizaciji*:

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{GlagMo}_{\text{vza/zs/prj/proti}} + \text{Sam}_{3-6} |yCd/Vsd \check{z}^+ / yRad/Prd \check{c}^+|$

1.2 'Ukvarjanje s konkretno dejavnostjo' je vezljivostno označeno s predmetno vezavo, tudi z vezavo človeškega udeleženca: *Dela v trgovini, Dela pri računalnikih, Delajo s kemikalijami/s knjigami/s stroji; Rože delajo popke, Žene delajo okraske*:

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{GlagMo}_{\text{vprj/zs}} + \text{Sam}_{5-6} |yMd-Sd/Vsd \check{z}^+|$;

$\text{Sam}_1 |xPvd \check{z}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4 |yRd/Cd/Prd \check{z}^+|$;

$\text{Sam}_1 |xNd \check{z}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4 |yRd \check{z}^+|$.

2 V pomenu 'razmerja delovanja' je predmetna vezava ob prislovnem določilu načina kot (družljivem) modifikatorju: *S knjigo/Z njo delajo kakor s cunjo/v skladu s predpisi//grdo/, Dela s pravopisom/na pravopisu*; še zveza s povedkovnikom kot načinovnim modifikatorjem: */Prav/ delajo*:

$\text{Sam}_1 |xPvd \check{z}^+| + \text{Glag} + p_{\text{zs}} \cap \text{Sam}_6 / p_{\text{na}} \cap \text{Sam}_{4-5} |yPrd/Rad/Vsd \check{z}^+| / + \text{Prisl}_{\text{yNd}}| = \text{modifikator/}$;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{GlagMo}_{\text{zs}} + \text{Sam}_6 |yPr/wVsd \check{z}^+|$;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag} + p \cap \text{Sam}_6 |zSd \check{z}^+|$.

3 'Rezultativnost/Ciljnost' ('smernost' je vključena v glagolu DATI) izražajo pomeni¹²⁰ 'proizvajati, izdelovati': *Delajo stroje/čevlje/čipke* in 'pridobivati, napravljati': *Delajo gumi (iz kavčuka), Dela (naročniku) za denar/uslugo/kravo*:

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4 |yRd \check{z}^+| (+ p_{\text{iz}} \cap \text{Sam}_2 |yPr/IMd \check{z}^+|)$;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag}(\text{Mo})_{\text{za}} + (\text{Sam}_3 |yPred \check{c}^+|) + \text{Sam}_4 |yCd \check{z}^+|$.

¹²⁰ Obvezna vezavnost je v SSKJ kdaj označena z oznako **preh(odno)** v pomenu 'z delom omogočati nastajanje česa', npr. *delati* ('sestavljati') *dopis, delati* ('graditi') *nov most*. Pri *narediti*, ki v primerjavi z *delati* izraža še rezultativnost, je pojasnilo s **širokim pomenskim obsegom** hkrati tudi oznaka za obveznevezljivega udeleženca v skladdenjski vlogi rezultata ali cilja dejanja (R_d/C_d), npr. *narediti cesto/nalogo/čevlje*; pomensko polje zožijo predložni morfemi, ki se z glagolom leksikalizirajo, npr. *narediti za* ('nameniti za/izbrati za') *dediča/direktorja*.

4 Neudeleženska povedkovodoločilna vezljivost

Pomožniška vloga DELATI je vključena v pomene 4.1 'delovanja' *Delajo korake/grehe/kupčije, Dela čudeže/napake*; 4.2 'dejavnosti' *Dela kot skladiščnik*, in 4.3 'lastnosti' je v *Frizura jo dela mladenko/mlajšo, Cvetje dela sobo lepšo*; in 4.4 'odnosa' je v *Dela (mu) žalost/veselje*:

4.1 $\text{Sam}_1|\text{xVd ž}^+| + \text{Glag}_p + \text{Sam}_4|\text{wL}|$;

4.2 $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag}_{\text{kot}} + \text{Sam}_1|\text{wL}|$;

4.3 $\text{Sam}_1|\text{xPvd ž}^+| + \text{Glag}_p + \text{Sam}_4|\text{Prd ž}^+| + \text{Sam}_4'/\text{Prid}_k|\text{wL}|$;

4.4 $\text{Sam}_1|\text{xPvd ž}^+| + \text{Glag}_p (+ \text{Sam}_3|\text{yRad ž}^+|) + \text{Sam}_4|\text{wL}|$.

Prostomorfemski DELATI SE izraža samotvornost nosilca procesa (tudi navidezno pri naravnih pojavih). Pomenskoscladenjsko označuje a) nastajanje/razvijanje, v pomožniški vlogi (kot del povedja) pa b) navidezno stanje/lastnost:

a) 'biti v stanju nastajanja':

$\text{Sam}_1|\text{xNp ž}^+| + \text{Glag}_{\text{se}}|\text{F(E/L·T E/L}^*)|$:

Mrak se dela;

$\text{Sam}_1|\text{xNp ž}^+| + \text{Sam}_3|\text{yNp ž}^+| + \text{Glag}_{\text{se}}|\text{F(E/L·T E/L}^*)|$:

Bula se mu dela;

b) 'kazati določeno stanje ali lastnost, ki v resnici ne obstaja':

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p č}^+| + \text{Glag}_{\text{p,se}}|\text{E}_f \cap (\text{L·T L}^*)| + \text{Sam}_4'/\text{Prid}_k|\text{wL}|$:

Dela se prijatelja/bojnega;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p č}^+| + \text{Glag}_{\text{p,se}}|\text{E}_f \cap (\text{L·T L}^*)| + \text{Sam}_3|\text{yRas/p č}^+| + \text{Sam}_4'/\text{Prid}_k|\text{wL}|$:

Dela se mu prijatelja/dobrohotnega;

$\text{Sam}_1|\text{xNp ž}^+| + \text{Glag}_{\text{p,se}}|\text{E}_f \cap (\text{L·T L}^*)| + \text{Sam}_4|\text{wL}|$:

Dela se norca.

3.2.3.4 Predložnomorfemski primitivi (DELATI, IMETI, BITI)

Ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladenjskopomensko uporabo, se lahko izrazijo vse možne pomenskoscladenjske vloge predložnih morfemov, npr. *Delajo za hišo, Delajo za tri dni, Delajo za dva* (kot vezavnodružljiv je pomenski del predložnega prislovnega določila), *Delajo za jed, Delajo za sovražnika, Delajo za prenehanje sporov* (kot vezavnovezljiv je del glagola). Sicer pa se ob glagolu DELATI najpogosteje razvrščajo predložni morfemi NA, Z/S, V, ZA, PO, zato lahko tudi najbolj spreminjajo oz. izpopolnjujejo glagolski primitiv. Manj pogosto se uporabljajo še drugi predložni glagolski morfemi – glede na pogostnost si sledijo IZ, PRI, DO, OD, BREZ, PRED, OB, ČEZ, PROTI, POD, NAD, MED, ZOPER, KLJUB.

Samo **slovnično pretvorbena vrednost** v skladenjskih podstavah imajo predložne zveze kot *delati na fuš* > *fušati*, *delati s plugom* > *plužiti*, *delati v besedi** > *besediti**, *delati po kalupu* > *kalupiti*. Glagolsko **nepolnopomensko rabo** z leksikaliziranim predložnim morfemom izražajo zveze: *delati na načrtu/krepitvi*, *delati z lopato*, *delati v dobrobit/spomin*, *delati za partizane/mir*, *delati po predlogi/skicah/umu*, *narediti iz fanta pevca*, *delati pri slovarju*, *delati pred njimi*, *delati proti interesom*, *delati nad načrti*. **Polnopomenska raba** glagolov pa uvaja neleksikalizirane vezljive (V) udeleženske izglagolske in nevezljive (NV) predložne morfeme družljivih predložnih zvez: *delati na polju/kliniki (V)*, *delati na up/zoper (NV)*, *delati z njo/igralci (V: ona/igralci morajo imeti udeležensko vlogo prejemnika*

(Pre)), *delati z veseljem/umom (NV)*, *delati v kmetijstvu/komisiji (V)*, *delati v jezi/ritmu (NV)*, *delati za zaprtimi vrati (V)*, *delati za dva (NV)*, *delati po hišah (V)*, *delati po preudarku (NV)*, *delati iz lesa (V)*, *delati iz rok v usta (NV)*, *delati pri Presečniku (V)*, *delati pri luči (NV)*, *delati do mraka (NV)*, *delati od jutra (NV)*, *delati brez oddiha (NV)*, *delati nad vasjo (NV)*.

Ob DATI je v primerjavi z DELATI, tudi zaradi močne pomenske sestavine 'usmerjenosti dejanja', razvrstitev predložnih morfemov precej zožena – glede na pogostnost V, NA, ZA, DO. Najpogosteje uporabljan predložni morphem V ima npr. te možnosti: – kot leksikalizirani je uporabljan v zvezah *dati v časopis* : *dati v šolo/rejo* : *dati v mlin* : *dati v dar* (v prvih treh zgledih se predložna zveza DATI V lahko zamenja z *objaviti v*, *vpisati/poslati v*, *peljati v*, zadnja zveza pa je lahko skladijskopodstavno pretvorljiva v *darovati*). Neleksikalizirani predložni morfemi z ohranjenostjo prostorske vrednostjo so v zvezah *dati v žep/koš*. Posebnosti so zveze DATI z izpredložno tvorjenimi prislovi kot *dati narazen*, *dati vbogajme*, ki prvotno glagolskim predložnim morfemom ukinjajo vezavnost, ne pa obvezne vezljivosti. Kot pri DATI je tudi pri DOBITI močna pomenska sestavina 'smernost', ki se izraža z izbiro najpogosteje uporabljanih predložnih morfemov – V, NA, PO in ZA. Leksikalizirani so v zgledih *dobiti z velemojstrom*, *dobiti za šest* ipd. Neleksikalizirani udeleženski izglagolski predložni morphem je v *dobiti v jadra*, proti vezavnodružljivemu v *dobiti po pošti/na upanje*. Ob glagolu IMETI ostaja obseg predložnih morfemov isti, le da je njihova razvrstitev glede na pogostnost drugačna (ZA, V, NA, Z/S, PRED, PRI). Leksikalizirani predložni morfemi so v *imeti (koga)* za *sleparja/poštenega*, *imeti (kaj)* proti *komu*, *imeti (kaj)* pri *tem*, *imeti čez trgovino* ipd. Neleksikalizirani predložni morfemi s prostorsko vrednostjo pa v *imeti (po-sest)* na *ravnini*, *imeti (blago)* v *kleti/pri sosedu* ipd.

Glagol BITI, ki v širokopomenskosti obsega skladijske pomene stanja, procesa in dogajanja, omogoča najširšo vezljivostno uporabo različnih leksikaliziranih glagolskih predložnih morfemov (G) ali neleksikaliziranih izglagolskih udeleženskih predložnih morfemov (U): *biti v pomoč/korist (G)*, *biti v lasti/vodstvu (U)*; *biti na obisku/stažu (G)*, *biti na mestu/vrsti (U)*; *biti za rabo (G)*, *biti za hišo (U)*; *biti ob premoženje (G)*, *biti ob njem (U)*; *biti pri projektu (G)*, *biti pri roki (U)*.

Ko imamo ob BITI dva ali več predložnih morfemov zapovrstjo, je obglagolski praviloma leksikalizirani glagolski morphem, naslednji pa udeleženski izglagolski predložni morphem, npr. *biti za v smeti* – *nameniti v smeti* / *biti namenjen v smeti* (podobno še v pravih frazah, npr. *biti za pod zob* 'biti užitno', *biti za v kot* / *biti za med staro šaro* 'biti obnemogel/star'). Vezljivostna posebnost so glagoli premikanja, ki v svojo vezljivost lahko vključujejo izhodišče in cilj. Glagolske sestavljenke ohranjajo krajevnost oz. smernost predponskih obrazil, ki mora biti potrjena še z neleksikaliziranim predložnim morfemom, npr. *priti k hiši/v hišo*. Predložni morphem lahko 'smernost' še natančneje opredeli, npr. pri glagolski nadpomnenki tipa *iti*, npr. *iti iz* (= *iziti*).

3.2.3.5 Vezljivostna vloga predponskih obrazil

Pri obravnavi glagolskih sestavljenk sta poleg predponskih obrazil hkrati zaobjeta tudi glagolski vid in vrstnost.¹²¹ Glagolske sestavljenke s skladijskopodstavnimi (predložnomor-

¹²¹ M. Merše (1995) vrstnost glagolskega dejanja opredeljuje kot pomensko kategorijo, ki zajema le del glagolskega besedja, medtem ko je glagolski vid slovnična kategorija, obvezna za vse glagole. In še, da je z ugotavljanjem vidskoparnega in nevidskoparnega značaja predponskoobrazilnih

femskimi) *delati, dati, biti, iti* pokrivajo pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost vseh glagolskih sestavljenk. Pri primerjavi tovrstnih sestavljenk z nepredponskoobrazilnimi primitivi se zaradi splošnopomenskosti primitivov še jasneje in natančneje izraža pomenska vrednost predponskih obrazil¹²² – razmerje med njihovo slovničnokategorialno vidsko vlogo in pomenskomodifikacijsko besedotvorno vlogo (pri uporabi določenega predponskega obrazila se v okviru pomenov iste sestavljenke ustvarijo tudi različna pomenskohierarhična razmerja med faznostjo, prislovnostjo ali lastnostjo določenega predponskega obrazila). Jasneje je izraženo tudi pomensko razmerje med predponskim obrazilom in predložnim glagolskim morfemom – uporaba predložnih glagolskih morfemov se izbirno zoži. Izbirna uporaba udeležencev z določenimi pomenskimi lastnostmi oz. sestavinami pa vzvratno opozarja na različne razločevalne pomenske sestavine (RPS) v pomenkah določenega glagola. S predponskimi obrazili kot besedotvornimi modifikatorji glagolskih pomenov so pri glagolskih sestavljenkah¹²³ s skladenjskopodstavnimi *delati, dati, biti* in *iti* izražene vse dodatne pomenske lastnosti oz. razločevalne pomenske sestavine, ki tako odkrivajo vse možne vrste glagolskih dejanj.

Pri pomenih v okviru posamezne sestavljenke s skladenjskopodstavnim *delati* so osnovne pomenske vrednosti predponskih obrazil, ki določajo vrsto glagolskega dejanja, faznost (začetnost/trenutnost/končnost), rezultativnost (enkratna/večkratna) in lastnost/mera (stopenjskost/količinskost). Sestavljenka je prehodna, ko je *faznosti* dodana še ena izmed drugih dveh naštetih razločevalnopomenskih sestavin. Pomenska vrednost predponskega obrazila vpliva tudi na udeležensko vlogo vezljivostnega določila. Tako je npr. pri sestavljenkah s skladenjskopodstavnim *delati* pri *dodelati* rezultativnost izražena s C_d , lastnost s C_d ; pri *izdelati* je lastnost izražena s Pr_d , rezultativnost s C_d ; pri *nadelati* je mera izražena s C_d , rezultativnost s C_d , usmerjenost s Pr_d ; pri *obdelati* in *razdelati* je rezultativnost izražena s C_d , lastnost/mera pa s Pr_d ; pri *oddelati* je lastnost izražena s Pr_d ; pri *podelati* je rezultativnost izražena s C_d/Pr_d , lastnost pa s Pr_d ; pri *predelati* so rezultativnost, lastnost in mera izraženi s Pr_d ; pri *pridelati* je rezultativnost izražena s C_d ; pri *udelati* je lastnost izražena s Pr_d , mera pa s Pr_d ; pri *vdelati* in *zadelati* je prvotna prostorskost, drugotna lastnost pa je izražena s Pr_d . Glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnimi (predložnomorfemskimi) *delati, dati, biti* in *iti* so glede na pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost vzorčne izhodiščne nadpomenke za vse druge glagolske sestavljenke, ki jih uvrščam v višje specializirane glagole:

dodelati – 'končnost' (Fk): 'končati delo' – 'absolutna končanost dejanja' – absolutna pomenskosckladenjska uporaba glagola: *dodelati /za danes/*: Sam₁|xVd č*| + Glag|Fk|: domaševati/dotrpeti ipd.; 'relativna končanost dejanja': *dobranati/dokositi* ipd.;

glagolov, ki vrstno določajo glagolsko dejanje, mogoče ustvariti povezavo med jedrom glagolske kategorije vida in njenim obrobjem.

¹²² A. Vidovič Muha (1993a: 162) ob kategoriji vida in vrstnosti zadeva s trditvami, da je vloga predponskih obrazil slovničnokategorialna oz. vidska in besedotvorna, v katero sodi tudi poimevanje vrst glagolskega dejanja; in da je pri sestavi, ko imamo opraviti s predponskimi obrazili, vloga teh obrazil vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo.

¹²³ Pri tej vzorčni obravnavi sestavljenk so bile pri določanju predponskoobrazilnih vrednosti upoštevane tudi pomenske vrednosti predponskih obrazil po A. Bajcu (1959) in po M. Merše (1995: 286–317).

– 'rezultativnost': 'izdelati kaj do konca' – 'opravljenost dejanja do konca': *dodelati obleko/sliko*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/}|: dodojiti/doorati/dopeči ipd.;

– 'lastnost': 'opraviti dokončna dela za lepši videz, boljšo kakovost': *dodelati okrasje / dodelati tkanino*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|yCd ž^{+/}|: dočakati/dobojevati/doseči ipd.

Iste razločevalne pomenske sestavine imajo še: *izdelati*:

– 'lastnost': 'dati dokončno obliko, podobo': *izdelati obleko, izdelati članek/stališča/tehniko*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|yPrd ž^{+/}|: izboljšati/izbočiti/izbrusiti ipd. 'Lastnost' je poleg spremljajoče 'faznosti' z isto pomenskoscledenjsko vezljivostno formulo vsebovana še pri predponskem obrazilu *z-/s-*: zbalansirati jadrnico, zbombardirati mesto, zbuditi otroka, sceftrati papir.

– 'rezultativnost': *izdelati pravilnik/film/čevlje*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/}|: izkašljati/izliti/izpahnniti ipd.;

– 'končnost': 'absolutna končanost dejanja': *izdelati (razred/ izpit)*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk|(se): izhlapeti/izkrvaveti/izžareti/izživeti se ipd.;

nadelati se: – 'mero (stopenjskost/količinskost)': 'doseči veliko mero': *Nadelal se je*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk|_{se}: nabesedičiti se/načakati se/nadihati se ipd.;

nadelati: – 'mera/lastnost': *Stare planinske poti so nadelali*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|yCd ž^{+/}|: nabasati/nabeliti/nabiksati ipd.;

– 'prostorska usmerjenost' – 'dati': Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk| (+ Sam₃|Rad č⁺|) + Sam₄|yPrd ž^{+/}|: naložiti/namigniti/namočiti ipd.;

– 'rezultativnost': 'dobiti, pridobiti': Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/}|: načrpati/nakopati/namolsti ipd.;

Samo fazni pomen 'končnosti' ima predponsko obrazilo *na-* v primerih kot: naččekati ime, načrtati krog, napisati enačbo, naslikati pokrajino.

obdelati: – 'rezultativnost': 'na določen način urediti, pripraviti': *obdelati določene površine zemlje, obdelati kamniti blok, obdelati gradivo/podatke*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/}|: občrtati/obkopati/obkrožiti ipd.;

– 'lastnost'/'mera': 'dati čemu določeno obliko, lastnost': *znanstveno obdelati postopke/predmete*; v pomenu 'stopenjskosti/mere' dejanja se lahko uporablja (v listkovnem gradivu označeno kot »iz srhb.«) tudi *razdelati*, npr. (*statistično*) *razdelati gradivo*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|yPrd ž|: obglodati/obgristi/razjesti ipd.; – podskupino tvorijo primeri, kjer poudarjena pomenska sestavina 'premikanja' daje predponskemu obrazilu pomen 'smernosti' in s tem odpira še eno vezljivostno mesto: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|yPrd ž| (+ p_{za/v/na} ∩ Sam_{4/5}|yCd/Md ž|): razgnati demonstrante;

oddelati: – 'absolutna končanost dejanja': 'opraviti, narediti': *Svoje je oddelal*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk|: odbrenkati/odbučati/odcveteti ipd.;

– 'lastnost': Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|yPrd ž|: odbrusiti/odcediti/oddrgniti ipd.

Poudarjena pomenska sestavina 'premikanja' daje predponskemu obrazilu pomen 'smernosti', ki v teh primerih uvaja vezljivo izhodišče: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk (L·T L⁺)| + Sam₄|y-

Prd ž| (+ p_{od} ∩ Sam₂|yIMd ž^{+/}): odkrušiti omet (od stene), odlomiti skorjo (od štuca), odstraniti stol (od vrat), odtrgati okrasje (od podlage);

podelati: – 'trenutnost/končnost dejanja': *podelati (na polju), podelati kaj (okrog hiše)*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Ft/k|: pobrsirati/počepniti/popadati ipd.;

– 'rezultativnost': 'opravi nekaj': Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/}: pognati/pojesti/pokončati ipd.;

– 'rezultativnost': 'predelati': *podelati blago, podelati jabolka*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk| + Sam₄|yPrd ž^{+/}: poklati ipd.;

– 'lastnost': *podelati hlače/stranišče, ves se podelati*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/}: pobarvati/pobeliti/pobrisati ipd.;

predelati: – 'rezultativnost': *predelati premalo mleka*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk| (Mo) + Sam₄|yPrd ž^{+/}: preleviti (se) v;

– 'lastnost': *predelati plašč, predelati pohištvo/obleke*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/}: prebarvati/prebosti/prebrati ipd.;

– 'mera': *predelati slovnico/knjigo/vsebino*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/}: prebičati/prebrati/prehraniti ipd.; – 'smernost' kot posledica poudarjene pomenske sestavine 'premikanja' uvaja neobvezno 'mestnost/ciljnost': Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/} (+ p_{za/v/na/skozi} ∩ Sam_{4/5}|yCd/Md ž|): preložiti deske (za/v/na drvarnico), pretakniti nit (skozi šivanko);

predelati se: – 'lastnost': *Pripravljena solata se predela*: Sam₁|xNd ž^{+/} + Glag|Fk (L· T L⁺)|se: prepričati se;

pridelati: – 'rezultativnost': 'pridobiti kaj/koga': *pridelati rudo/dobiček*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/}: priberačiti/pričakati/pričarati ipd.;

– 'pridobiti/doseči lastnost': prignusiti/priljubiti/priskutiti ipd.

Samo 'končnost' z 'rezultativnostjo' izraža sestavljenka *pridobiti*: *pridobiti si veliko premoženje/kupce/naročnike, pridobiti maslo, pridobiti zemljo, pridobiti občinstvo/zaupanje*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk ∩ P| + Sam₄|yCd ž^{+/}.

Nekoliko zožen pomenski obseg imajo sestavljenke kot:

udelati: 'lastnost': *udelati platno, Voda je udelala strugo*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž|: ubeliliti/ubrusiti/ugladiti ipd.;

– 'mera': *udelati njivo/vinograd*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/}: ubraniti/ubrzdati/učakati ipd.; – 'usmerjenost' dejanja uvaja neobvezno 'ciljnost': Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/} (+ p_{za/v/na} ∩ Sam_{4/5}|yCd/Md ž|): uvesti delavca (v delo);

udelati se: 'lastnost': *Roke so se udelale, Gnoj/Zemlja se mora udelati*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺)|se: uleči se/usesti se/vesti se ipd.;

– 'prostorskost' kot razločevalna pomenska sestavina je prvotna, 'lastnost' pa drugotna pri: *vdelati*: *vdelati diamant v prstan, Hipoteze se ne dajo vdelati v dosedanjo teorijo*: Sam₁|xVd č⁺ + Sam₄|yPr/Vsd ž| + GlagMo_v + Sam₄|yCMd ž-|; Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L· T L⁺) + Sam₄|yPrd ž^{+/} (+ p_{za/v/na} ∩ Sam₄|yCMd ž|): vbrizgati/vdreti/vdolbsti ipd.;

zadelati: *zadelati špranje v okviru s kitom, zadelati oglarsko kopo, zadelati otroka v posteljico, nevidno zadelati nit na šivu*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fk| + Sam₄|yPrd ž^{+/-}| + p_{za/v/na} ∩ Sam₄/Prisl_k|yCMd ž|; *zabetonirati/zabiti/zaciniti* ipd.; – 'usmerjenost': *zadreti/zatakiniti/zatlačiti* ipd.; – 'način': *zaležati/zasedeti*; – 'začetnost': Sam₁|xNd ž^{+/-}| + Glag|F₂|se: *zabrnati, zadremati, zagoreti, zasijati, zaiskriti* se;

zadelati se: 'ostati kje delajoč': *zadelati se (na polju)*: Sam₁|xVd č⁺| + Glag_{se}: *zaklepetati se*.

Predponsko obrazilo *za-* ima samo fazno vrednost (začetnost/trenutnost) le pri neprehodnih oz. neprehodno uporabljenih glagolih, kjer ni prehajanja dejanja na udeležence: Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fz/t|: *zabevskati/zabolesteti/zabobnati* ipd. Prehajanje dejanja na udeležence pa 'faznosti' dodaja še 'usmerjenost dejanja': Sam₁|xVd č⁺| + Glag|Fz/t|Mo_v + Sam₄|yCMd ž|/Sam₃|Cd č⁺| + Sam₄|yPr/Vsd ž|: *zagledati/zaglodati/zajesti* ipd.

Če je pri *delati* močna splošnopomenska sestavina 'časovnost', je pri *dati* to 'prostorskost'. Pri *dati* je močno izražena smernost, tako npr. predponsko obrazilo DO- pri *dodelati* pomeni 'dokončno dopolnitev dejanja' pri *dodati* pa 'primaknitev zraven';

dodati – 'dati k čemu še kaj': *dodati plin, dodati testu jajca*:

Sam₁|xVd č⁺| + Sam₄|yPrd ž-| + GlagMo_{v/k} + Sam₄|yCMd ž-|/Sam₃|Cd ž^{+/-}|: *docurniti/doliti/dokupiti* ipd.;

'dodatno povedati': Sam₁|xVd č⁺| (+ Sam₃|Rad č⁺|) + Sam₄|yVsd ž-|: *dopovedati/doreči/dosoditi* ipd.;

pridati – 'dodati': *pridati drobovino na rezance, pridati naslov k imenu*: Sam₁|xVd č⁺| + Sam₄|yPr/Vsd ž-| + GlagMo_{v/w/na} + Sam₄|yCMd ž-|/Sam₃|Cd ž^{+/-}|: *prikleniti/priklopiti/prilepiti* ipd. Sam₁|xVd č⁺| (+ Sam₃|Rad č⁺|) + Sam₄|yVsd ž-|: *prikazati/prisoditi* ipd.

Krajevnost oz. prostorskost je označena z 'usmerjenostjo' dejanja, ki jo s hkratno 'rezultativnostjo' izraža *izdati* v pomenih:

izdati izraža 'usmerjenost dejanja' z 'rezultativnostjo': 'napraviti, da gre kaj odkod' – 'dati kaj ven': *izdati blago iz skladišča, izdati zdravila na recept*: Sam₁|xVd č⁺| + Sam₄|yPr/Vsd ž-| + GlagMo_{iz} + Sam₂|yIMd ž-|: *izbežati/izbrizgati/izbruhniti* ipd.;

'napraviti, da gre kaj odkod z določenim namenom': Sam₁|xVd č⁺| + Sam₄|yPr/Vsd ž-| + GlagMo_{iz/od} + Sam₂|yIMd ž-|: *izračunati/izterjati/iztržiti* ipd.;

'povedati, sporočiti, objaviti': Sam₁|xVd č⁺| (+ Sam₃|Rad č⁺|) + Sam₄|yVsd ž-|: *izbrbrati/izčenečati/izgobeždati* ipd.;

'dobiti, pridobiti': Sam₁|xVd č⁺| + Sam₄|yPr/Vsd ž-| + GlagMo_{iz/od} + Sam₂|yIMd ž-|: *izmamiti/izprositi* ipd.

Prostorsko nasprotje predponskima obraziloma DO-/PRI- (*dodati, pridati*) je OD- (*oddati*):

– 'napraviti, da kaj preide drugam': *oddati del od/iz//z/s česa*: Sam₁|xVd č⁺| + Sam₄|yPr/Vsd ž-| + GlagMo_{iz/od/z/s} + Sam₂|yIMd ž-|: *odklesati/odkrhniti/odkrušiti* ipd.; *oddati blago stranki/v prodajo/na licitacijo*: Sam₁|xVd č⁺| (+ Sam₃|Rad č⁺|) + Glag + Sam₄|yPr/Vsd ž^{+/-}|: *odposlati pismo sorodniku*;

– 'sporočiti': *oddati signal*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Sam}_3|\text{Rad č}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPr/Vsd ž-}|$: odkimati/odreči/odvrniti ipd.

Enako še pri *podati*:

– 'premakniti/usmeriti v določeno smer': *podati komu roko*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag} (+ \text{Sam}_3|\text{Rad č}^+|) + \text{Sam}_4|\text{yPr/Vsd ž-}|$: pokazati/položiti/ponuditi ipd.;

– 'sporočiti': *podati mnenje*: poklicati ipd.;

– *predati* 'izročiti, dati drugam': *predati gostu nagrado v roke*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag} (+ \text{Sam}_3|\text{Rad č}^+|) + \text{Sam}_4|\text{yPr/Vsd ž}^{+/}| (+ p_{v/na} \cap \text{Sam}_4|\text{yCMD ž-}|)$: pregnati/preleti/preložiti ipd.

PRE-/PO- (*predati/podati*) je 'naprej'; pri *predati se / podati se / vdati se/razdati se* se jasno izraža prehod med prislovno vrednostjo in zgolj faznostjo – povratnoosebni zaimsek SE blokira spremembo prostorsкости, tako da predponsko obrazilo ohrani samo fazna pomena začetnosti in končnosti: *predati se delu/jedi/žalosti, vdati se prošnji/obupu/alkoholizmu/sovražniku, razdati se družini/za otroke/za plemenite cilje*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag}|Fz/k|se (+ \text{Sam}_3|\text{Rad ž}^{+/}| / p_a \cap \text{Sam}_4|\text{Cd ž}^{+/}|)$.

Pri *zadati* – *-dati* izraža 'usmerjenost', predponsko obrazilo *za-* pa 'začetnost': *zadati komu globoke rane, zadati posestnikom veliko škodo*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| (+ \text{Sam}_3|\text{Rad č}^+|) + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPr/Vsd ž-}|$: zaklicati/zakričati/zavpiti ipd.;

– pri *obdati* je tudi poudarjena smernost dejanja – 'narediti okrog česa/koga': *obdati koga/kaj s čim*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPrd ž-}|$: obsijati/obsvetiti/obstopiti ipd.;

– *razdati* – 'dati po delih': *razdati revežem denar*: $\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| (+ \text{Sam}_3|\text{Rad č}^+|) + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPr/Vsd ž-}|$: razčleniti/razdeliti/razdreti ipd.

Pri *prebiti* pa prevlada prostorsko-časovna pomenska sestavina:

Vsak večer je prebil na sestankih/pri prijatelju, Večino življenja je prebil v revščini/v strahu, Ne more prebiti brez nje:

$\text{Sam}_1|\text{xNp/d/dog/s ž}^{+/}| + \text{Glag}|E^+|$;

$\text{Sam}_1|\text{xNp/d/dog/s ž}^{+/}| + \text{Glag}|M_{so}| + \text{Prisl}_{\text{v/k/n/ko}} / p \cap \text{Sam}_{2,4-6}|\text{yM/Č/N/Vs/Ra}_{p/d/dog/s}|$: preživeti/prebedeti/prečepeti ipd.

Za premikanje s pomenskopodstavnim ITI imajo predponska obrazila prostorskousmerjevalno vrednost z obveznim izhodiščem ($\text{IM}_{d/dog/p}$) ali ciljem ($\text{CM}_{d/dog/p}$). Kot razločevalne pomenske sestavine glagolov premikanja lahko označujemo tudi okoliščine (zemlja, voda, zrak) v npr. *plaziti, plavati, leteti*, ki vplivajo na pomenskosludenjski izbor udeležencev. Pomenskosludenjska vežljivostna formula je:

$\text{Sam}_1|\text{xV/Nd/dog/p ž}^{+/}| + \text{Glag}(se) + \text{Prisl}_{\text{v/k/n}} / p \cap \text{Sam}_{2-6}|\text{IM}_{d/dog/p} / \text{IČ}_{d/dog/p} // \text{CM}_{d/dog/p} / \text{CČ}_{d/dog/p}|$.

Z vežljivostnim izhodiščem ($\text{IM}_{d/dog/p}$) so:

– z nadpomenko *iziti*: izleteti, izplavati, izplaziti se, izpluti, izskočiti, izstopiti, izteči;

– z nadpomenko *oditi*: odbrenčati, odrzeti, odcapljati, odcviliti, odgalopirati, odgrmeti, odgugati, odhuliti, oditi, odivjati, odjadrati, odjezditi, odkobaliti, odkolovatiti, odkorakati,

odleteti, odplavati, odplaziti se, odplesati, odpolzeti, odpotovati, odskočiti, odsopsti, odteči;

– z nadpomenko *uiti*: ubežati, upasti, uiti, uteči;

– z nadpomenko *vziti*: vzplavati, vzpluti.

Z vezljivostnim ciljem ($CM_{d/dog/p}$) so:

– z nadpomenko *doiti*: dojadрати, doplavati, dospeti; dohiteti znanca;

– z nadpomenko *priiti*: prijadрати, prilesti, prileteti, priteči;

– z nadpomenko *zaiti*: zabloditi, zatavati, zateči se.

Z vezljivostno potjo premikanja so:

– z nadpomenko *raziti se*: razlesti se, razleteti se, raztepsti se.

Z zaobsegom in obvladanjem določenega prostora oz. poti ali predmetnosti v celoti, se smerna vrednost (in z njo izhodiščnost/ciljnost) izniči, in namesto nje pomenskoskladenjsko in vezljivostno prevlada prostorsko-časovna razmernost. Pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

$Sam_1|xVd/dog/p \check{z}^{+/}| + Glag + Sam_4|Ra_{d/dog/p} \check{z}^{+/}|$:

– z nadpomenko *doiti*: dohiteti znanca;

– z nadpomenko *obiti*: obdirjati stadion;

– z nadpomenko *preiti*: prejadрати, pregaziti, prejezditi, prelesti, preleteti, preskočiti.

Samo določena predpomska obrazila premikanja uvajajo neokoliščinskega udeleženca in nepredložno tožilniško vezavnost: $Sam_1|xVd/dog/p \check{z}^{+/}| + Glag + Sam_4|Ra_{d/dog/p} \check{z}^{+/}|$: – z nadpomenko *doiti*: dohiteti; – z nadpomenko *obiti*: obdirjati; – z nadpomenko *preiti*: prejadрати/pregaziti/prejezditi ipd.

3.2.3.6 Vezljivostna tipologija glagolov v pomožniški vlogi

Namen te obravnave je s pomenskoskladenjskega vidika dopolniti dosedanje tipologijo nepolnopomensko uporabljenih glagolov in hkrati dopolniti tudi seznam dodatnih pomenskih lastnosti/sestavin, ki opredeljujejo splošne osnovne glagolske pomene kot so bivanje, stanje, lastnost, delovanje. Pomožniška glagolska raba (slovarsko: pomenskooslabljena raba) je obravnavana v okviru bazičnega pomenja treh glagolskih primitivov BITI, IMETI in DELATI. Hkrati so v okviru teh treh primarnih glagolov predstavljene možne izhodiščne povedi s pomensko- in struktumoskladenjskimi posebnostmi nepolnopomenske uporabe glagolov. (Ohranjene pretvorjene povedi pa še dodatno predstavljajo različna pomenskoskladenjska razmerja med povedkovimi in udeleženskimi sestavinami.)

Pri pomožniški rabi s pomenskim izpraznjenjem prvotno polnopomenskega glagola pomenski poudarek s procesa prehaja v potek procesa, zato so pomožniki lahko glagoli, ki imajo zmožnost izražanja splošnorazmernih pomenov, ki obsegajo a) faznost, b) naklonskost (tudi zanikanje) in označevalnost (splošno lastnost/vsebnost/sestavinskost). Glagoli premikanja v nepolnopomenski rabi pa s spremenjenimi pomenskimi lastnostmi dobijo tudi obvezno desno vezljivost. Na splošno pa nepolnopomenska uporaba prvotno polnopomenskih glagolov bistveno spremeni vsebino njihovih pomenskih vezljivosti. V okviru vezljivostne tipologije glagolske nepolnopomenske rabe so za **naklonskost** uvedene nove po-

menske sestavine: *naklonjenost, stopnjevalnost, določanje, zanikanje, usmerjenost* (npr. *posvetiti (komu kaj); naprezati se, topiti se od (česa), poglobiti se v (kaj); določiti (koga za kaj); odklanjati (komu kaj), ogibati se (komu/čemu); obkladati/pitati (koga s čim), orientirati se na (kaj/koga)*).¹²⁴

Zaradi pomenske izpraznitve glagola oslabi ali preneha pomenskoscladenjska glagolska vezljivost in pomensko težišče se prenese predvsem na izglagolske in deloma na izpridevniške samostalnike, ki so neudeleženska določila oz. neudeleženske sestavine povedja.¹²⁵ S spremenjenim pomenskopodstavnim sestavom povedi se spremeni tudi pomenskoscladenjska glagolska vezljivost – neudeleženski abstraktni samostalniki kot del povedka z označevanjem netvarne pojavnosti natančneje določajo dejanja in stanja ter lastnosti. Konkretna prostorska razmerja prehajajo v abstraktna neprostorska razmerja, ki posledičnobivanjsko označujejo lastnostna in stanjska razmerja. Tako s pomenskoscladenjskega vidika lahko govorimo o nepravi/neudeleženski (povedkovi) vezljivosti.

Strukturumoskladenjska vezljivostna razmerja med glagolom in neudeleženskimi sestavinami pa tudi v zloženem povedku ostajajo nespremenjena. Sicer pa je drugotna (nepolnopomenska) raba polnopomenskih glagolov, ki povzroči preureditev pomenske podstave povedi v nespremenjenem strukturumoskladenjskem vezljivostnem okviru, na slovnični/stavčno-členski obravnavana kot drugotna – v okviru pretvorjenih povedi.

Ista oz. nespremenjena vezljivostno predvidljiva skladenjska mesta, ne glede na polni ali nepolni glagolski pomen, dajejo možnosti kot *Gniloba (Vd) se je lotila* (nepoln.) *jabolk* (Prd ∩ Nd) – *Tona (Vd/Pvd) se je lotila* (nepoln.) *dela* (De) – *Tona (Vd/Pvd) se je lotila* (poln.) *jabolk* (Prd). Nepolnopomenska uporaba glagola izpostavi analitičnost/sestavinskost povedka in natančnejšo hierarhijo znotraj osebka (izvornost – vršilskost – nosilnost dejanja).

Abstraktni oz. pojmovni samostalniki izbirno izoblikujejo množico glagolov oz. glagolskih pomenov, ki so lahko smiselno uporabljeni v pomožniških vlogah. Gre za pomensko soodvisnost povedkovih sestavin – v okviru nepolnopomenske uporabe glagola prevladuje skladenjski splošni označevalni oz. razmerni pomen, ki skupaj z izglagolskim samostalnikom dá polni pojmovni pomen.

Razmerje Sam_(abstr.) – Glag_p izpostavlja nepravlega vršilca dejanja in nepolnopomenski glagol, ki sta s prvotnim pravim vršilcem v metonimičnem ali metaforičnem pomenskem razmerju, npr. *Prošnja/želja izhaja/se uresničuje ..., Akcija poteka/traja ...* ipd.

¹²⁴ Pri nadaljnjih obravnavah je upoštevana tipologija nepolnopomenskih glagolov po Toporišičevi delitvi (1982: 106–108). Dodani so še članki I. Černelič Kozlevčar (1975/76) in F. Jesenovca (1969).

¹²⁵ Najzaneslivejši pokazatelj nepolnopomenske uporabe glagolov je vezava izglagolskih samostalnikov. Pri nepolnopomensko uporabljenih glagolih prevladuje t. i. obvladovalni pomen. (Poimenovanje povzemam po J. Toporišiču (1982: 101), kjer so obvladovalni glagoli 13. skupina nepolnopomenskih glagolov.) V slovenščini si nepolnopomensko uporabljeni glagoli glede na pogostnost vezljivosti izglagolskih samostalnikov oz. glagolnikov sledijo: *biti, prispevati k, temeljiti na, izdelati, podeliti za, sprejeti, zahtevati, govoriti o, dobiti za, imeti, morati izkoristiti, izogniti se, prizadevati si, zahvaliti se, zavračati, dajati, iskati, komentirati, nadzorovati, kršiti, nakazati, obravnavati, opozoriti na, potekati, potrebovati, predlagati, predvidevati, preprečiti, spremeniti, ugotoviti, zagotoviti, zavrniti* – povzeti so iz moje magistrske naloge Besedotvorne in skladenjske lastnosti glagolnika pod mentorstvom red. prof. dr. Ade Vidovič Muhe, obranjene decembra 1993, 273–274.

Izbirnost izstopa tudi v razmerju $\text{Glag}_p - \text{Sam}_{(\text{abstr.})}$, npr. *izreči prošnjo, misel, sodbo : izraziti prošnjo, misel : povedati misel* ipd.

Glede na različno stopnjo izpraznjenosti glagolskega pomena je poudarjen tudi skladenjski splošnorazmerni pomen, ki aktualizira in obenem konkretizira določene samostalniške pomena v smislu a) faznosti, npr. *končati boj, spolniti načrt*, v smislu b) vsebinske soodvisnosti, npr. *zaslišati razglas*, v smislu c) načina poteka, npr. *opustiti/opravljati službo*, in v smislu č) povzročitelja ali vršilca dejanja, npr. *vzbuditi zanimanje, imeti zanimanje*. Glede na to, ali je osebek isti ali se izmenjuje, ločuje triade tipa *pridobiti – imeti – izgubiti pravico* proti *dati – imeti – odvzeti pravico*.

Nepolnopomenska glagolska raba ločuje tri vrste faznosti: (začetnost, enkratnost/trenutnost, končnost) in trajanje; *začetnost* označujejo glagoli tvornega delovanja in sprememb, sledijo še glagoli premikanja; *končnost* označuje največ različnih glagolov, npr. *zadržati, pridržati, obdržati, pridobiti, rešiti se, pustiti, ukiniti, uničiti, vzeti, izgubiti* ipd.; *trajanje* označuje *biti* (oz. 'stanjskost', pa tudi 'delovanje', ki se razlaga kot vrsta 'stanjskosti'); 'vršilskost' označuje glagol *imeti* (tudi *pustiti, ohraniti*).

V razmerju $\text{Glag}_p - \text{Sam}_{(\text{abstr.})}$ je navadnejša in zato nezaznamovana uporaba edninskih oblik, tako da je množinska raba redka, npr. *delati skrbi*. Sicer pa med vidskostjo in številom velja nezaznamovano razmerje tipa *izvršiti poskus : izvrševati poskuse*.

V okviru sklonске uporabe je najpogostejši **tožilnik** (ki je obenem oznaka prehodnosti), dinamičnost oz. smernost označuje **dajalnik** (ki se pri dvovezavnih glagolih uporablja kot druga vezava), **mestnik, roditeljski in orodnik** pa so redkejši in odvisni tudi od izbirne uporabe glagolskih predložnih morfemov – za slovenščino velja zaporedje tožilnik, roditeljski, imenovalnik, mestnik, orodnik in dajalnik (TRIMOD) s pogostnostnim predložnim zaporedjem *za, z/s, o, v, pri, na*.

3.2.3.6.1 Neudeleženska povedkovodoločilna vezljivost

Posebnosti pomenskoskladenjsko nepravne/neudeleženske vezljivosti nepolnopomenskih glagolov so v razvrstitvi pomenskoskladenjskih sestavin:

– Prevladujejo tvorni dvovezljivi glagoli (ti so tudi sicer najnavadnejši), ki v pomenski soodvisnosti s konkretno udeležensko pojavnostjo in abstraktno neudeležensko pojavnostjo (v zloženem povedku prevzame del glagolove pomenskosti) odločajo o osebkovi in povedkovodoločilni vlogi. Znotraj zloženega povedka se vezljivost ravninsko razdeli – nepolnopomenski glagoli izražajo strukturnoskladenjsko vezljivost, posamostaljeni/popridevljeni polnopomenski glagoli pa pomensko usmerjajo pomenskoskladenjsko (udeležensko) vezljivost – predvsem izbirno odločajo o pomenskih lastnostih možnih udeležencev.

– Dejanjski pomen povedi vključuje tvorne glagole z udeležencem kot povzročiteljem, vršilcem ali nosilcem dejanja (Pvd/Vd/Nd) v osebkovi vlogi. Ko bitje v osebkovi udeleženski vlogi združuje povzročitelja, vršilca in nosilca dejanja/procesa/stanja ($Pv \cap V \cap N$ d/p/s), prehodni nepolnopomensko uporabljeni tvorni glagol najpogosteje veže izglagolski/izpridevniški samostalnik, ki pomensko dopolnjuje povedkov glagol, npr. *Uganja trmo/neumnosti*. Tudi stanjski pomen povedi vključuje prehodne nepolnopomensko uporabljene tvorne glagole z neudeležensko abstraktno pojavnostjo v osebkovi vlogi, ko bitje (človeško^{+/–}) ni tvorno (je sinteza nosilca in prizadetega $> N \cap Pr$). Metonimično uporabljeni neudeleženski izglagolski samostalnik v osebkovi vlogi izraža abstraktno pojavnost, ki je del bitja. Tovrstni abstraktni samostalnik je v brezosebnih stavkih stavkotvorno nujen, npr. *Upanje je*

končno posijalo. Vezavnost (tudi nepolnopomensko uporabljenega) tvornega glagola odpira nujno področje prizadetosti in obratno – nujna vloga prizadetega udeleženca povzroči strukturoskladenjsko dvovezljivost prvotno nevezavnega glagola v okviru zloženega povedka, npr. *Slabost ga je napadla/prelivala : Hodil je na polhe, Ljubezen se je rodila med njima*.

Pri obravnavi nepolnopomenske oz. pomožniške rabe se lepo pokaže tudi možen razkorak (t. i. sekundarna diateza) med pomenskoskladenjsko (samo udeležensko) vezljivostjo in strukturoskladenjsko (udeležensko in neudeležensko) vezljivostjo. Udeleženska pomenskoskladenjska vezljivost je strukturoskladenjsko predstavljena v izhodiščnih stavčnih povedih, v okviru povedka pa tudi povedkovodoločilna neudeleženska vezljivost. Še bolj se strukturoskladenjska analitičnost neudeleženske povedkove vezljivosti izraža v pretvorjenih povedih.

Možni nepolnopomensko/pomožniško uporabljeni glagoli lahko v svojih najpogostejših pomenskoskladenjskih vlogah in povezavah z udeleženskimi in neudeleženskimi sestavinami (v izhodiščnih ali pretvorjenih povedih) izražajo **a) faznost: a₁) začetnost dejanja** – 'začeti delati' z izhodiščno Sam₁|xPvd č⁺| + Glagp_{Fz}(Mo) + (p)Sam₄/Nedol|wL|: Sam₁ + Glag_v + Sam_{4(abstr.)} (*Prešel je v napad, Zabubil se je v študij, Ovil se je v skrbi, Stopil/Vstopal je v projekt, Vzel je v čiščenje*), Sam₁ + Sam_{4(abstr.)} + Glag_{na} + Sam₄ (*Obrnila je ljubezen na hčer*), Sam₁ + GlagMo + Sam_{4(abstr.)} + Sam₆ (*Načel/Začel je pogovor s sopotnikom*), Sam₁ + Glag_{se} + Sam_{2(abstr.)} (*Lotil/Loteval se je kmetovanja*), Sam₁ + Sam_{4(abstr.)} + Glag + Sam_{3(abstr.)} (*Podvrgetel je delo kritiki*), Sam₁ + GlagMo + Sam_{4(se)} + Sam_{5(abstr.)} (*Poskusil se je v pesništvu*); **a₂) začetnost procesa/stanja** – 'začeti se' z izhodiščno Sam₁|xNp/s ž⁺| + Glag_p|E_{Fz} ∩ (L⁻ T L⁺)| + Prid_k'/Nedol|wL|: Sam₁ + Glag(na) + Sam_{4(abstr.)} (*Dobil je upanje, Naletel je na zaplete, Staknil/Začutil je utrujenost*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se} (*Bolečina se je oglasila*), Sam_{1(abstr.)} + Glag + Prisl_c (*Upanje je končno posijalo/sinilo*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{iz} + Sam₂ (*Ljubezen je spregovorila iz njega*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se} + Sam₂ (*Gniloba se je lotila jabolka*), Sam_{1(abstr.)} + Glag + Sam₃ (*Sreča ji je posijala*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se} + Sam₃ (*Bojazen se mu je porodila*), Sam_{1(abstr.)} + Glag + Sam₄ (*Kašel jo je posilil, Bolezen ga je napadla/poprijela/premagala, Histerija ga je prevzela/spreletela, Slabost ga je napadla/navdala/obšla/objela/prelila/prijela, Sreča ga je obiskala/obkročila/obletela/obsedla/obvladala/preplavila, Skrbi so jih pritisnile/zatrpinčile/zvile/zažulile, Mraz ga je stresel, Slepota ga je udarila*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se} + Sam₄ (*Radost se ga je polastila, Optimizem se jih je prijel, Pritaknila se ga je bolezen*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{sev} + Sam_{4(abstr.)} (*Debata se je razvila v živahen pogovor*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se po} + Sam₅ (*Veselite se mu je prelilo po telesu*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se(med)} + Sam₆ (*Ljubezen se je rodila med njima*); **a_{2.1}) nastop naravnih pojavov** – 'narediti/delati se/postati/postajati' Glag_{3os}(se) |F(E/L⁻ T E/L⁺)|: Sam_{1(abstr.)} + Glag (*Noč naleže, Mrak pade*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se} (*Mrak se je spustil, Mir se je razlegel*), Sam_{1(abstr.)} + Glag(na) + Sam₄ (*Sneg je pokril gore, Zima je potrkala na vrata, Oblaki so prevlekli nebo, Tišina je napolnila dvorano*); **a₃) iztekanje dejanja/procesa** – 'delati se/postajati' z izhodiščno Sam₁|xNd/p ž⁺| + Glag_p|E_{Fk} ∩ (L⁻ T L⁺)| + Prid_k'|wL|: Sam₁ + Glag_{iz} + Sam₂ (*Prihaja iz mode*), Sam₁ + Glag_{do} + Sam_{2(abstr.)} (*Prihajal je do prepričanja*), Glag_{3os} + Sam₃ + Prisl_n (*Slabo mu prihaja*), Sam₁ + Glag_v + Sam_{4(abstr.)} (*Odhaja v pokoj, Tone v spanec*), Sam₁ + Glag_{sev} + Sam₄ (*Oblikoval se je v kroglo*), Sam₁ + Glag + Prid_k (*Postaja bogat, Prihajal je vedno bolj miren*); **a₄) končnost dejanja** z izhodiščno Sam₁|xVd ž⁺| + Glagp_{Fk} + Sam₄'|wL|: Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (*Izpeljal/Izvedel/Izvršil je anketo, Dosegel je napredek/porast, Iznesel/Izrazil/Izrekel je pomisleke, Našel je mi-*

lost/pomoč, Opravil je nakupe, Pokazali so lepo igro, Priredili so obisk, Spletli so vez), Sam₁ + Glag_{z/s} + Sam_{6(abstr.)} (Postregel je z dokazom); a₂) **končnost procesa** z izhodiščnim Sam₁|xNp ž⁺| + Glag_p|E_{FK} ∩ (L' T L^{*})| + Sam₁|wL|: Sam₁ + Glag_{se v} + Sam₄ (Izoblikoval se je v kroglu). V okviru – b) **naklonskosti** pa nepolnopomenska uporaba prvotno polnopomenskih glagolov označuje b₁) **duševno/telesno/predmetno stanje/proces** z izhodiščnima Sam_{1,3}|xNs/p ž⁺| + Glag_p + Prid_k'/Prisl_n'/Povdk|wL| in Glag_{3os}|E| + Prisl_n'/Povdk|wL|: Sam₁ + Glag + Prid_k (Hodil je žalosten), Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (Pestoval je jezo/lenobo, Uganja trmo, Ljubi glasbo, Pregarjal/Prodajal je dolgčas, Utrpeli/Pretrpeli so ponižanje, Okusil je poraz), Sam₁ + Glag_{se} + Sam_{3(abstr.)} (Predaja se bolečinam), Sam₁ + Glag_{se v} + Sam_{5(abstr.)} (Tajal/Utopljal se je v veselju, Taval je v negotovosti), Sam_{1(abstr.)} + Glag + Sam₄ (Slabost ga je navdajala/prelivala, Sreča ga je obvladovala/preplavljala, Skrbi so jih pestile/pretrpale/stiskale/trpinčile/vile/žulile, Mraz ga je tresel, Hude slutnje ga preletavajo/prevevajo/težijo/tlačijo, Osuplost je prešinjala/morila/mučila vso množico), Sam_{1(abstr.)} + Sam_{3/4} + Glag_{se}^{po/ob} + Sam₅ (Veselje se mu preliva po telesu, Groza jo je sprehajala ob mislih), Sam₁ + Glag_{z/}^s + Sam₆ (Držal je z bogatimi); b_{1,1}) **vsebnost/estavinskost** z izhodiščnima Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p|P| + Sam₄|wL| in Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p + Prid_k'|wL|: Sam₁ + Glag + Sam₄ (Nosi hlače), Sam₁ + Glag + Prid_{kol}Sam₄ (Ohranil je naravno barvo, Članki sestavljajo zbornik), Sam₁ + Glag + Prid_{kol}Sam_{2(abstr.)} (Premorejo malo discipline), Sam₁ + Glag_{pri/na/v} + Sam₅ (Obdržali so pri/na okvirjih, Hodi/Leta v hlačah), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{med} + Sam₆ (Nezaupanje je obležalo/tiči med njima), Sam₁ + Glag_v + Sam_{5(abstr.)} (Leži/Tiči v vročici), Sam₁ + Glag_{se} + Prisl_n (Naslov se glasi zapleteno);

b_{1,2}) **zaznavanje** z izhodiščno Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p + Prid_k'/Sam₁'|wL|: Glag_{3os} se + Prid_k (Zdel se je majhen), Glag_{3os} do + Prid_{kol}Sam₂ (Manjkalo je do polne mere), Glag_{3os} za + Sam₄ (Manjkalo je za las), Sam₁ + Glag + Prisl_n (On izgleda drugače), Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (Kazal je pridnost, Pobiral je nagrade), Sam₁ + Glag + Sam_{4(Sda)} (Pravijo, da je bolan), Sam₁ + Sam₃ + Sam_{4(abstr.)} (Lasti si ime mesto), Sam₁ + Glag_{se} + Sam₂/Prid₂ (Izkazal se je mojstra/hvaležnega), Sam₁ + Glag_{se z/s} + (Prid)Sam₆ (Ponašal se je z drugim mestom);

b_{1,3}) **določanje** z izhodiščnima Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p + Prid_k'/Sam₁'|wL| in Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p|Naklon|za + Prid_k'/Sam₄'|wL|: Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (Njegova dela so doživljala/pobirala/žela dobro kritiko), Sam₁ + Sam₄ + Glag_{za} + Sam_{4(izglag.)} (Določili so ga za dediča), Sam₁ + Sam₄ + Glag_{za} + Sam_{4(abstr.)} (Vzel je vse za resnico, Za osnovo jemlje grob material, Rabijo klet za/kot skladišče, Klet služi za skladišče), Sam₁ + Sam_{4(abstr.)} + Glag_{za/kot} + Prid_k (Označevali/Razglasili so nauk za/kot zmoten), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{za} + Prid_k (Beseda velja za nedostojno), Sam₁ + Sam₄ + Glag_k + (Prid)Sam₃ (Prištevajo ga k dobrim delavcem);

b_{1,4}) **stopenjskost** z izhodiščno Sam₁|xNp/s ž⁺| + Glag_p se|E_F ∩ (L' T L^{*})| + Prisl_n'/Prisl_n Prid_k'|wL|: Sam_{1(abstr.)} + Glag + Sam₄ (Jeza ga lomi, Veselje ga je pregrinjalo), (Prid)Sam_{1(abstr.)} + Sam₃ + Glag_{po} + Sam₅ (Težke misli mu orjejo po glavi), Sam₁ + Glag_{se od} + Sam_{2(abstr.)} (Topil se je od veselja), Sam₁ + Glag_{se v} + Sam_{5(abstr.)} (Ovija se v obup), Sam₁ + Glag_{se v} + Sam_{5(abstr.)} (Raztaplja se v ugodju), Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} + vSam_{5(abstr.)} (Utrpeli so ponižanje v obravnavi);

b_{1,5}) **pojavnost in nahajanje** z izhodiščno Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag|POS/M_{so}/s/p| + Prisl_k / p ∩ Sam_{2,4-6}|yMs/p//Ras/p ž⁺|: **pojavnost**: Sam₁ + Glag + Sam₄ (Sneg krije gore), Sam₁ + Glag_{na} + Sam₄ (Sence legajo na dolino), Sam₁ + Glag + Sam₄ (Megla obdaja/ovija hribe), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se v} + Sam₅ (Bolečina se je pojavila v hrbtu); **nahajanje**: Sam₁ + Glag_{se na/v} + Sam₅ (Mudijo se na obisku v tujini, Boj se odvija na travniku), Sam₁ + Glag_{se} + Prisl_{kol}Sam₂

(*Pomudila se je nekaj dni*), Sam₁ + Glag_{na/nad} + Sam₅/Sam₆ (*Nekaj je plavalo/letalo na gladini/nad travniki*), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{na} + Sam₅ (*Mir počiva na poljih*), Sam₁ + Glag_{blizu} + Sam₂ (*Meja poteka blizu naselij*), Sam₁ + Glag + Prisl_n (*Nameščeni so kletno*);

b₂) razpoloženje z naklonjenostjo z izhodiščnima Sam₁|xPvd ž| + Glag_p|Naklon| + (p)Sam_{3,6}|Prd ž^{+/}| + Sam₄|Prid_k|wL| in Sam₁|xNs/p ž⁺| + Sam₄|Prd ž^{+/}| + Glag_p|Naklon|za + Prid_k|/Sam₄|wL|: Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (*Metal je očitke, Pritegnil je njegov pogled, Rosil je blagoslov*), Sam₁ + GlagMo + Sam_{4(abstr.)} + Sam₆ (*Pletel je prijateljstvo z njo*), Sam₁ + Sam₄ + Glag_{za/kot} + Sam₄|Prid_k (*Uporabil ga je za/kot kurirja, Prikazal ga je za/kot nespособnega*), Sam₁ + Sam₄ + Glag_{z/s} + Sam_{6(abstr.)} (*Počastil/Obsipal jih je s hvaležnostjo, Obmetaval ga je s kletvicami, Pital ga je s pridigami, Obkladal ga je s priimki*), Sam₁ + Glag + Sam₃ + Prisl_{kol}Sam_{2(abstr.)} + Sam₃ (*Posveti ji veliko ljubezni, Izkazal mu je ljubezen*), Sam₁ + Sam₃ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (*Namenil/Nanesel/Naperil/Naslovil mu je spodbudne besede, Podajal jim je poročila, Prilepil mu je klofuto, Odpovedal/Odrekel mu je gostoljublje, Prizadejal mu je škodo*), Sam₁ + (Sam₃) + Glag + (Prid)Sam_{4(abstr.)} (*Privoščil mu je odgovor, Odtegnil mu je pomoč*), Sam₁ + Sam_{4(abstr.)} + Glag_{med} + Sam₆ (*Napletel/Tkal je navezo med igralcem in igralci*), Sam₁ + Glag + Sam_{3(abstr.)} + Sam_{4(abstr.)} (*Kradla je življenju srečo*); **b₃) usmerjenost** z izhodiščno Sam₁|xPvd/Nd ž^{+/}| + Glag_(Mo) + Sam₄|wL| + p ∩ Sam₁|yCd ž^{+/}|: Sam₁ + Sam_{4(abstr.)} + Glag_{proti} + Sam₃ (*Nameril je korake proti njemu*), Sam₁ + Glag_{se na} + Sam_{4(abstr.)} (*Orientirali so se na izvoz*); **b₄) obvladovanje** z izhodiščno Sam₁|xPvd/Nd ž^{+/}| + Glag_(Mo) + Sam₄|wL| + (p)Sam_{4/6}|yRad/Prd ž^{+/}|: Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} + Sam₆ (*Pletel je prijateljstvo z njo, Vršil kontrolo*), Sam₁ + Glag_v + Sam_{4(abstr.)} (*Jemali so v čiščenje/popravilo*), Sam₁ + Glag_{z/s} + Sam₆ (*Mahal je s koso*), Sam₁ + Glag (*Grablje pojejo*); **b₅) navajenosti** z izhodiščno Sam₁|xPvd/Nd ž^{+/}| + Glag_p + (p)Sam₄|wL|: Sam₁ + Glag(na) + Sam_{4(abstr.)} (*Prakticirajo demonstracijo, Hodil je na sprehode*); **b₆) poudarjanje** z izhodiščno Sam₁|xPvd/Nd ž^{+/}| + Glag_p + Sam₄|wL| + (p)Sam₄|wVsd|: Sam₁ + Sam_{4(abstr.)} + Glag_{na} + Sam_{4(abstr.)} (*Prenašali so poudarek na boj*); **b₇) pomaganje** z izhodiščno Sam₁|xPvd/Nd ž^{+/}| + Glag_pse + Sam_{2/3}|wL|: Sam₁ + Glag_{se} + Sam_{2(abstr.)} (*Oprijema se učenja*), Sam₁ + Glag_{se} + Sam_{3(abstr.)} (*Vdaja se alkoholizmu*); **b₈) dovoljevanje** z izhodiščno Sam₁|xPvd/Nd ž^{+/}| + Glag_p + Sam₄|wL| Sam₃|yRad/Prd ž^{+/}|: Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} + Sam₃ (*Nudijo ljudem razvedrilo*); **b₉) stopnjevalnost** z izhodiščno Sam₁|xNp ž⁺| + Glag_p|E_{Fz/k} ∩ (L^{-/} T L^{+/})| (se) + Sam_{3/4}/Nedol|wL|: Sam_{1(abstr.)} + Glag (*Disciplina je popustila*), Sam₁ + Glag_{se} (*Napreza se*), Sam₁ + Glag + Sam₄ (*Napenjal je mišice*), Sam₁ + Glag_{se v} + Sam_{4(abstr.)} (*Poglobil/Pogreznil/Potopil se je v branje*), Sam₁ + Glag_v + Sam_{3(abstr.)} (*Tiči v delu*), Sam₁ + Glag + Sam_{4se} + Sam_{3(abstr.)} (*Prepustiti se sanjarjenju*), Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)}Sam₂ (*Pil je čar pravljič*), Sam₁ + Glag_v + Sam_{4(abstr.)} (*Rinil je v boj*); - **c) zanikanje** - **c₁) ne biti/ne imeti**: Sam_{1(abstr.)} + Glag_{se} (*Mladost se poslavlja*), Sam₁ + neGlag + Sam₂/Sam_{1(abstr.)} + neGlag + Sam₂ (*Narečje ne loči/razločuje intonacije, Hodi brez pokrivala, Menjati bivališče, Ljubezen ne pozna meja*), Sam_{1(abstr.)} + Glag + Sam₃ (*Bolezen jim je prizanašala*); **c₂) ne delati**: Sam₁ + Glag + Sam_{4(abstr.)} (*Opustili so iskanje, Izgubili so bitko*), Sam₁ + Glag_{se} + Sam_{3(abstr.)} (*Ogibajo/Izmikajo/izogibajo se dogovorom*), Sam₁ + Sam₃ + Sam_{4(abstr.)} (*Odklanjajo mu odgovor*).

3.2.3.6.1.1 Nepolnopomenke v okviru BITI

Pri nepolnopomenkah, ki jih pomenskioskladenjsko lahko uvrščamo v vezljivostno polje primitiva BITI, prevladuje označevalni pomen z dodanimi razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS), ki so razvrščene od najpogosteje uporabljane navzdol: stanje/lastnost (tudi:

faznost – začetnost in končnost /ki prevladuje/, zaznavanje, presoja, funkcijskost/položajskost, sposobnost, občutenje, prepričanje, namenskost/opravljanje, usposabljanje.

Označene so nove pomenske sestavine sposobnosti, funkcijskosti/položajskosti, usmerjenosti, namenskosti, občutenja.

Splošni označevalni pomen označuje nepolnopomensko uporabo glagolov **govorjenja, premikanja, lastnosti, stanja in delovanja**, kar je še en dokaz več, da **biti** lahko pomensko zaobjema vse glagolske skupine (npr. *se imenuje/se piše, prihaja od, zdi se/se vidi, leži, služi za/se uči za, obnašati se kot* ipd.).

3.2.3.6.1.2 Nepolnopomenke v okviru IMETI

Pri nepolnopomenkah, ki jih pomenskoskladenjsko lahko uvrščamo v vezljivostno polje primitiva IMETI, prevladuje splošni pomen pripadnosti z razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS) glede na pogostnost: stanje/lastnost, občutenje (tudi: začetnost), presoja, zaznavanje, hotenje, upravičenost, zmožnost.

Splošni pripadnostni pomen označuje nepolnopomensko uporabo glagolov **lastnosti/stanja, občutenja, govorenja in mišljenja/razumevanja** in s tem zaobjema predvsem celotno področje duševnega delovanja (npr. *poznati, ležati, čutiti, klicati za/praviti, čislati za, počutiti se, šteti se za* ipd.).

3.2.3.6.1.3 Nepolnopomenke v okviru NAREDITI

Pri nepolnopomenkah, ki jih pomenskoskladenjsko lahko uvrščamo v vezljivostno polje primitiva DELATI – NAREDITI (NAREDITI vključuje tudi faznost), prevladuje *splošni pomen delovanja* z razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS) *opravljanja, razpoloženja, naklonskosti* (hotenja), *določanja, presoje/dovoljenja, zaznamovanja, navajenosti, poudarjanja, usmerjanja/obvladovanja* (tudi: začetnost) in *sposobnosti*.

Splošni pomen delovanja označuje nepolnopomensko uporabo **glagolov delanja, govorenja, mišljenja/razpoznavanja** (npr. *storiti, pripraviti (se) k, izkazati, povišati v, klicati po, predlagati za, potrditi za, ceniti kot, prepoznati kot* ipd.).

3.2.4 Vezljivost temeljnih (elementarnih) glagolov z vzorčnimi prikazi vezljivosti izglagolskih samostalnikov in pridevnikov

Temeljni glagoli so glagolske nadpomenke stanja/dejanja/procesov, zato je to številčno omejena in obvladljiva skupina. Ti glagoli so označeni kot temeljni, ker kljub širokemu pomenskem polju¹²⁶ ohranjajo vrstnost stanja/dejanja/procesa (s/d/p) in tako omogočajo temeljno delitev po glagolskih pomenskih skupinah.

¹²⁶ Glagoli s slovarsko oznako s **širokim pomenskim obsegom** (natančnejše pojasnilo bi bilo **široka pomensko-skladenjska raba**) so vezljivostne nadpomenke in so kot nosilke vezljivosti v okviru svojega širokega/univerzalnega skladenjskega pomena zamenljive z več polnopomenskimi glagoli, ki imajo isti (navadno ožji/specializirani, z manj udeleženci) skladenjski pomen. Takšna pomenska splošnost z vsakokratno /pomensko-skladenjsko/ izbiro udeležencev v okviru možnih udeleženskih vlog omogoča hkratno vsakokratno izbiro glagolske uvrščevalne/razvrstitvene pomenske sestavine, npr. *Otroci so se spravljali na vrhove dreves* ('plezali, lezli' – premikanje), *Spravljajal je les iz gozda* ('voziti' – premikanje), *Spravljali so ovire s poti* ('odstranjevati' – ravnanje s premikanjem), *Spravljala je madeže s preproge* ('čistiti' – lastnost dejanja), *Spravljali so dogodek v zvezo z njim* ('povezovati kaj s kom' – ravnanje), *Spravljajal je ljudi pod svojo oblast*

Vsako vezljivostno glagolsko pomensko skupino pomensko zaobjame t. i. nosilni temeljni glagol. Nosilni temeljni glagoli kot predstavniki glagolskih pomenskih skupin so *bivati*, *čutiti*; *govoriti*, *misлити*, *gledati*; *delovati*, *deti*, *vzeti*, *igrati (se)*; *spreminjati (se)*; *iti*, *hoditi*. Podskupina temeljnih glagolov so elementarni glagoli, ki označujejo osnovne življenjske procese/dejavnosti in naravne pojave. Temeljni glagoli pa so naprej nadpomenke specializiranih in višjih specializiranih glagolov.

Vzorčna pomenska delitev glagolov je bila narejena z najpogosteje uporabljanimi glagoli iz slovarskih pomenskih razlag v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Glagoli v slovarskih pomenskih razlagah so predvsem temeljni oz. elementarni z **a**) osnovnim razvrstitvenim pomenom in z **b**) dodatnimi pomeni.¹²⁷ Različna pomenskoscledenjska razmerja so simbolno ali kratično predstavljena s t. i. 'pomensko formulo' (po F. Danešu (1987: 52) *sémantická formule*).

Za ponazoritev različnih pomenskih razmerij uporabljam prirejeno in poslovenjeno legendo, izdelano po razlagah F. Daneša (prim. VV 1987: 57–61, 122–175), glej na straneh 172–175.

Temeljni/elementarni glagoli označujejo dejanja/dogodke, procese in stanja. **Temeljni glagoli tvornih dejanj/procesov** so temeljno pomensko delitveno merilo za glagolske pomenske skupine **a**) **ravnanja/upravljanja/ustvarjanja** (delovati, narediti/delati, izdelati/izdelovati, izpeljati, izpolniti/izpolnjevati, izvesti/izvajati, izvršiti/izvrševati/vršiti, kazati/pokazati, napraviti/napravljati, obravnati/obravnavati, omogočiti/omogočati, opraviiti/opravljati, početi/počenjati, povzročiti/povzročati, predstaviti/predstavljati, pretvoriti (se)/pretvarjati (se), preživeti/preživljati (se), pridobiti/pridobivati, prikazati, pripraviti (se)/pripravljati (se), prizadevati si, rabiti, ravnati, razviti/razvijati, spremeniti/spreminjati, storiti, tvoriti, učinkovati, ukrepati, ukvarjati, uporabiti/uporabljati, upravljati, urediti/urejati, us-

---

('podrejati si' - upravljanje) ipd. V *Pregledu slovničnih kvalifikatorskih pojasnil* v 3. knjigi SSKJ (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša – interna izdaja, 1978), ki ga je pripravila A. Vidovič Muha, avtorica na strani 32 opozarja, da pomenska slovnična kategorialnost tega kvalifikatorskega pojasnila ni ugotovljiva in obenem predlaga, naj se ga čimmanj uporablja.

Z vidika široke in razširjene skladenjske pomenskosti se izoblikuje skupina glagolskih nadpomenk, ki v svoje pomensko polje vključujejo tako skladenjsko **oslabljene** kot **široke pomene** (obe sta slovarski oznaki; številke ob glagolih označujejo slovarske pomene): *biti sem2*, *dajati4/dati4*, *delati3,6/narediti1*, *dobivati2/dobiti2,4,5*, *držati4,5,6*, *izgubljati2/izgubiti3*, *lotevati se2/lotiti se2*, *metati1* (nav. ekspr.), *mučiti se2* (ekspr.), *najti2*, *napraviti1*, *obstati3*, *ostati4*, *udariti11* (ekspr.).

Vsi glagoli v Slovarju z možnostjo široke pomenskoscledenjske uporabe v vlogi t. i. temeljnih glagolov so: *biti sem*, *dajati/dati*, *delati/narediti*, *dobivati/dobiti*, *držati*, *iskati*, *izdajati/izdati*, *izdelovati/izdelati*, *izgubljati/izgubiti*, *izkupiti*, *izročati/izročiti*, *klepati*, *končavati/končevati/končati*, *kópati*, *krotovičiti*, *lotevati se/lotiti se*, *metati*, *motoviliti*, *mučiti*, *najti*, *napravljati/napraviti*, *naskakovati/naskočiti*, *nesti*, *obdelovati/obdelati*, *obnašati se*, *obračati/obrniti*, *obračunati*, *obstati*, *odgovarjati*, *odložiti*, *odpasti*, *odstranjevati/odstraniti*, *onegaviti/poonegaviti*, *ostati*, *poiskati*, *položiti*, *ponesrečiti se*, *poprijemati/poprijeti*, *poračunati*, *posrečiti se*, *posredovati*, *prijeti*, *pripravljati/pripraviti*, *seči sežem*, *sipati*, *sklanjati*, *spopasti se*, *spoprijemati se z/s*, *spraviti*, *truditi se*, *udariti*, *upravljati*, *usipati/usuti*, *ustavljati se/ustaviti se*, *vésti se*, *vréči se*.

¹²⁷ Tovrstne glagole F. Daneš (1987: 75) označuje kot 'visoko polisemne glagole' (vysoce polysémny slovesa). Vse glagole pa z vidika enostavčne povedi deli na **a**) **statické predikáty (nedeje)** – to so stanjski glagoli, in na **b**) **jednoduché predikáty dejové (akční, neakční)** – to so osnovni tvorni in netvorni glagoli; k netvornim prišteva tudi **c**) glagole, ki označujejo naravne pojave.

tvariti (si)/ustvarjati (si), uveljaviti/uveljavljati, uvesti/uvajati, vplivati: xPv/Pb/Vd/p (y, z, w)); dati/dajati, deti, položiti/polagati, postaviti/postavljati, seči/segati, usmeriti/usmerjati: xPv/Vd/p (yIM/CM); lotiti se/lotevati se, nadaljevati, preprečiti/preprečevati: xPv/Pb/Vd/p_{Fzk} (y, z, w);

b) govorjenja/razumevanja/mišljenja (čutiti, dojeti/dojemati, določiti/določati, izraziti/izražati, obvladati/obvladovati, označiti/označevati, ugotoviti/ugotavljati, upoštevati, zaznati/zaznavat: xPv/VNd/p ((xR/My) + (xR/M'y) + (xSy/z/w))); **c) premikanja** (premikati se, iti, priti, hoditi, peljati se: xPv/Vd/p (xM/IM/CMy/z)) in **č) sprememb / poteka sprememb** (ohraniti/ohranjati, spremeniti/spreminjati, uresničiti/uresničevati, uničiti/uničevati, ukiniti/ukinjati, prenehati: xPv/Vd/p (((xE⁻) T (xE⁺)) T ((xE⁻) T (xE⁺)))). **Glagoli netvornih dogodkov/procesov** označujejo **č) spremembe / potek sprememb** (goditi/dogajati se, izginiti/izginjati, nastati/nastajati, nastopiti/nastopati, pojaviti/pojavljati se, prenehati se, prikazati/prikazovati se, pripetiti se, postati/postajati, potekati, spati, umreti/umirati, uničiti/uničevati se, uresničiti/uresničevati se, zgoditi se, živeti: xPvdog/p//xNdog/p (((xE⁻) T (xE⁺)) T ((xE⁻) T (xE⁺)))). **Glagoli stanja** označujejo **e) bivanje/obstajanje** (bivati, eksistirati, obstajati, nahajati se, prebiti/prebivati, stanovati, stati (stojim), ostati/ostajati; stati (stanem), veljati, pomeniti; sedeti, ležati, viseti: xNs (xE⁺ ∩ M_{so})). Na koncu imamo še **elementarne glagole tvornih/netvornih potekov**, ki označujejo tako **osnovne življenjske procese in dejavnosti** (živeti, rasti, jesti, piti, govoriti, misliti, gledati, hoditi ipd.: xN/Pvp/d) kot **naravne pojave** (goreti, svetiti (se); zmrzovati, grmeti, bliskati se: αPv/N ((y/wE^{+/-}) T (y/wE^{+/-}))).

Vzporedno z glagolsko vezljivostjo je primerjalno upoštevana tudi vezljivost izglagolskih tvorjenk.

Pomenskoskladenjska vezljivost tvorjenk se podreja določenim strukturnoskladenjskim pravilom, ki so za vsak jezik specifična – t. i. pretvorbena zmožnost jezika.¹²⁸

V okviru pretvorb bodo upoštevane: **a)** posamostaljenje povedja, ki ohranja pomen dejanja, **b)** popridevljenje povedja z deležnikom na -n/-t in **c)** postanjenje, ki pomen dejanja zamenja s stanjem po izvršenem dejanju z deležniki stanja na -n/-t/-l. Sledi izsamostalniško popridevljenje udeležencev v različnih pomenskoskladenjskih vlogah.

Nespremenjeno pomenskoskladenjsko vezljivost glagola ohranjajo samo izglagolske samostalniške tvorjenke z besedotvornim pomenom dejanja (De),¹²⁹ medtem ko so druge izglagolske tvorjenke, npr. z besedotvornim pomenom rezultata dejanja (Rd), že popredmeteni rezultati osnovnih glagolskih pomenov s spremenjeno pomensko-skladenjsko vezljivostjo.

Pri vezljivosti izglagolskih tvorjenk so kot besednozvezne (jedrne) nosilke vezljivosti upoštevane **a)** t. i. transpozicijske tvorjenke s pomeni dejanja/stanja/lastnosti (De/St/L), ki so stavčnega izvora, in **b)** t. i. mutacijske tvorjenke z besedotvornimi pomeni vršilca, predme-

¹²⁸ Tako se samo še potrjujejo ugotovitve M. D. Stepanove in G. Helbiga (1981: 180–181).

¹²⁹ M. Ridanović (1985: 239). Prim. še N. N. Prokopovič idr. (1981: 34–36). Avtor predstavlja, kako se je idealno pomenskorazločevalno izražanje glagolske vezljivosti še po posamostaljenju (pri izglagolskih tvorjenkah) ohranilo tudi na površinskoizrazni ravnini. Besedotvorni pomen jedrne izglagolske tvorjenke pa je določen s sklonom njenega določila – če je to določilo v orodniku, izglagolska tvorjenka izraža dejanje (De), npr. *rukovodstvo zavodom/institutom* (to bi slovenili kot 'vodenje/vodstvo tovarne/inštituta'), določilo v rodniku pa izraža vršilca dejanja (Vd), npr. *rukovodstvo zavoda/instituta* (v slovenščini je to 'uprava/vodstvo inštituta').

ta, rezultata in sredstva (Vd, Pd, Rd, Sd), tj. s predmetnopomenskim priponskim obrazilom, ki je pretvorbno povezano z določeno sestavino pomenske podstave povedi – z delovalnikom ali okoliščino. Za izglagolskimi samostalniki so razvrščeni še izglagolski pridevniki – t. i. pridevniki stanja. Zanje je prvotna in tipična povedkova raba, zato stanje ali lastnost samostalniku samo prisojajo. Ker v okviru stavčne povedi ne dosega pomenske zadostnosti, ohranjajo vezljivost glagolskega nezloženega povedka, npr. *Dolgujem mu denar – Dolžen sem mu denar, Huđuje se (name) – Je huđ (name), Boluje – Je bolan*. Tako se v okviru povedka glagolsko dejanjsko razmerje med osebkom in predmetom dopolnjuje še s pridevniškimi stanjskim razmerjem. Iz povedkovodoločilnih stanjskih pridevnikov se izpeljuje še posamostaljena lastnost z obrazilom *-ost*. (Gradivno sem se omejila samo na samostalniške lastnostne izpeljanke na *-ost* iz izglagolskih stanjskih pridevnikov v povedku.)

Obrazilo *-stvo* pa navadno uvaja tretjestopenjsko tvorbo, ki izraža dejavnost nosilca lastnosti. Dejanje posplošuje v dejavnost/stanje/lastnost (po A. Bajcu (1952: 65) je *-stvo* »prvotno dajala abstraktni pomen, pomenila je bistvo, svojstvo, stanje«),¹³⁰ glede na pomenske lastnosti vršilca ali nosilca v skladenjski podstavi tvorjenke na *-stvo* in glede na pomensko-ter-strukturnoskladenjske vloge te tvorjenke v povedi, npr. *čudaštvo dobrotništvo* (lastnost) : *vdovstvo* (stanje) : *očetovstvo/starševstvo* (stanje/lastnost: *ugotavljanje očetovstva/starševstva / vzgoja za očetovstvo/starševstvo*). Primerjalno zanimive so še zveze tipa *kiparjev* (Vd/Nd/s) *oddelek* (stanje) : *kiparski oddelek* (< *oddelek kiparstva* (De ∩ Vd) popredmetni *dejavnost, stanje, lastnost*, in zato prehod v tipizacijo).

Posplošena dejavnost (nekakšna tipizacija) ukinja časovnost in zabriše glagolsko pomensko usmerjenost oz. vezljivost prvotnega glagola, npr. *znanstvenikovo/pesnikovo iskalstvo* (nasproti: *iskanje ljudi/kamenin/resnice*). V neko tipično vrsto dejavnosti na *-stvo* se rajši pretvarjajo glagoli s prostomorfemskim SE, ki je lahko samo *stavkotvorni označevalec*, npr. *Mojca se rodi* > *Mojčino rojstvo* (nasproti: *Mojca rodi dečka* > *Mojčina roditelj dečka*); **splošnovršilski SE** v 'to, da se varuje otroke' > *otroško varstvo* (nasproti: 'to, da Alenka varuje otroke' > *Alenkino varovanje otrok*); **vzajemni SE** v 'to, da se ljudje sovražijo med seboj' > *sovrašstvo med ljudmi* (nasproti: 'to, da ljudje sovražijo' > *sovraženje ljudi*). Pomenskosccladenjsko pomembnost kategorij *živosti* in *človeškosti* posredno izražajo zgledi kot *Janez je poročevalec* > *poročevalski Janez* (lastnost) – *Janezovo poročevalstvo* (dejavnost), *Janezova poročevalskost* (je /posamostaljena/ lastnost in stanje hkrati, ker vključuje bitje s kategorijo *živo*+) : *besedilna sporočilnost* (je samo lastnost, ker ne vključuje Vd ali Nd in je *živo*-). Primerjalno zanimivi so še zgledi *Brezup* 'stanje' / *Brezupje* 'stanje' / *Brezupnost* 'lastnost' *človeka je očitena* : *Brezup** 'stanje' / *Brezupnost* 'lastnost' *položaja je očitna*; *Obup* 'stanje' / *Obupanost* 'stanje' *človeka* : *Težavnost* 'lastnost' *položaja*).

Pri ugotavljanju možnosti popridevljanja v okviru pretvorb se opiram predvsem na že večkrat v tem delu navajane razprave A. Vidovič Muha¹³¹, pri podeljevanju udeleženskih vlog pa na J. Orešnika¹³²:

¹³⁰ Etimološka razlaga priponskega obrazila *-stvo* po P. Skoku (1971) je: *-stvo* < *-sk* = lastnost, *-tvo* = stanje => *-stvo* je sinteza lastnosti in stanja, kar je lepo izraženo v npr. besedi *bétva* 'zelo majhna količina, malenkost, trohica'.

¹³¹ Gl. A. Vidovič Muha (1978; 1981).

¹³² J. Orešnik (1992: 62) ugotavlja, da se udeleženske vloge v pridevniških zvezah podeljujejo kakor v samostalniških zvezah. Podrobneje v pogl. *Podeljevanje udeleženskih vlog znotraj besednih zvez* (51–66).

– Pri posamostaljenju stavkov se prisojevalno razmerje pretvori v svojilni obglagolniški pridevnik, vezavno in primično razmerje pa se pretvorita v vrstna pridevnika.¹³³ Tako se hierarhija stavčnih razmerij pretvori v besednozvezno hierarhijo npr. *Janez prijetno vzgaja otroka z glasbo – prijetna Janezova glasbena vzgoja otroka* (otrok z udeležensko vlogo prejemnika se ne pretvarja v svojilni pridevnik, ker je ta že zaseden s pretvorbo vršilca dejanja *Janeza*).

To, da se vrstni pridevniki kot pretvorniki desnovozljivostnih razmerij ob jedrnih /ne/izglagolskih samostalnikih z različnimi besedotvornimi pomeni, kljub isti izhodiščni hierarhični razvrstitvi, prednostno izbirno razvrščajo, je bilo že ugotovljeno (Vidovič Muha 1981). Poimenovanja za skupine vrstnih pridevnikov so povzeta po isti avtorici, npr. **De** ima: predmetne Prid in sredstvene Prid (Vp/Vs: *tovorni/ladijski prevoz*) in sestavne Prid (Vss: *ekipno tekmovanje*); **Rd** ima: izsvojlne Prid (Vizs: *pitagorov izrek*), snovne Prid (Vsn: *cukren izdelek*), sestavne Prid (Vss: *kristalni skupek, citronski nasad*); **Pd** ima: namembne Prid (Vn: *črpalna naprava*), snovne Prid (Vsn: *železna priprava*) in spremstvene Prid (Vsp: *bencinski gorilnik/kuhalnik*); **Sd** ima: namembne Prid (Vn: *celilno mazilo*). Izprislovne Prid (Vizp) pa imajo lahko vsi besedotvorni pomeni izglagolskih samostalnikov: *mladostni spomin, laboratorijski poskus, blagajniški prejemek, ladijski kuhar, kraški izvir*.

– Stalni izhodiščni vrstni red udeleženskih vlog za slovenščino, ki ga moramo pri dodeljevanju udeleženskih vlog upoštevati, je vršilec – prejemnik – prizadeto (naštete so samo t. i. krovne vloge). Na nujno upoštevanje stalnega vrstnega reda sklonskih oblik pa opozarja tudi J. Dular (1983/84), ko navaja primere brezpotrebne kopičenja (predložnih) sklonov kot posledico neuskklajene sklonske rabe določenih udeleženskih vlog. (To lahko izražajo tudi nekončne pretvorbene stopnje npr. *prijetna vzgoja otroka z glasbo od Janeza* – v desni vezljivosti bi si udeleženske vloge sledile prizadeto, vsebina/cilj, razmerje; neodvisno nastopa oz. se uporablja rezultat.)

– Vrstni red dodeljevanja udeleženskih vlog je isti kot na stavčni ravnini: naprej dobijo udeležensko vlogo t. i. enovlogovni (predložni) skloni ob predložnomorfemskih glagolih (potrjeno tudi za češčino)¹³⁴, nato še (nepredložni) večvlogovni skloni.

– Rodilnik ima veliko pomembnejšo vlogo kakor na stavčni ravnini.

Sklonsko zaporedje od leve proti desni je: svojilni pridevnik (če tega ni, rodilnik – tj. levi (svojilni) rodilnik), nato še enkrat rodilnik (desni rodilnik), nato kateri koli sklon.

Svojilni pridevnik vedno pobere prvo vlogo z leve (zato stoji v t. i. večvlogovni skupini sklonov, in sicer na prvem mestu z leve). Tako po prednostnem načelu pobere vršilca (*Janezovo opazovanje*), če tega ni, označuje prejemnika (*Janezovo posedovanje zemlje*), in če še tega ni, označuje prizadetega (*Janezovo premikanje*).¹³⁵

¹³³ Poskus razlage /ne/prehoda na levo imamo tudi pri A. Vidovič Muha (1984a: 145): ».../ Pri izpredmetnem rodilniškem prilastku je prehod na levo, se pravi popridevljenje, nemogoč verjetno zato, ker so ta razmerja pretvorba glagolskih vezavnih, ki so v stavčni strukturi drugotna. Drugače je pri rodilniku, nastalem iz stavkotvorne prisojevalne zveze, ki s svojim posebnim svojilnim pomenom, t. i. dejansko svojilnostjo ohranja pomen »prisojanja« dejanja prvotnemu osebk; torej navedena zveza *ribja lov* (*našega Andreja*) verjetno ne bi dopuščala sistemske podstave *lov rib* (< loviti ribe), ampak (ribe lovijo >) *lov* (*od*) *rib*.«

¹³⁴ Prim. *Mlumnice češtiny – Skladba 3* (1987: 140–144).

¹³⁵ Prim. Z. Topolińska (1981). S stališča pretvorb moramo primerjalno upoštevati ugotovitve Z. Topolińske (4. *Secondary noun phrases – products of nominalization*, 128–150). Znotraj posa-

– V okviru pretvorb leve vezljivosti se praviloma popridevljajo najtipičnejše osebkove udeleženske vloge kot vršilec/povzročitelj/pobudnik dejanja (Vd/Pvd/Pbd), za katere je značilna kategorija *živosti*, ki izraža potencialno samovzročnost. *Nosilec* dejanja/stanja/lastnosti (Nd/s/l) pa se obvezno popridevlja le, če je hkrati tudi *povzročitelj dejanja/stanja/lastnosti* (Nd/s/l $\cap$ Pvd/s/l), npr. *Janez se premika* > *Janezovo premikanje* (nasproti: *premikati Janeza* > *premikanje Janeza*), *Janez je vztrajen* > *Janez ima vztrajnost* > *Janezova vztrajnost*.

– Jedrna Vd in Nd/s s hkratnim označevanjem dejanja/stanja (De/St) uvajata in izražata neposredno soodvisno povezavo vršilca/nosilca s prizadetim z dejanjem (Pr_d), npr. *prijateljev znanec/svetovalec*, *prijateljev brat*; dejanje (De), rezultat (Rd), lastnost (L) in stanje (St) pa v vlogi besednozveznega jedra lahko uvajajo samo neprava svojilna razmerja, npr. *očetovo delo*, *električni učinek*, *voznikova prednost*.¹³⁶

mostaljanja in v okvirih vezljivosti avtorica ugotavlja, da posamostaljanje na več ravlinah omogoča uporaba naklonskih in faznih glagolov, npr. *potreba končanja dela*, in da je pri tvorbi organizaciji udeležencev okrog posamostaljenega povedja potrebno upoštevati določeno prednostno hierarhijo: c₁ prvi objedni roditelj je t. i. osebkov roditelj (tj. obenem tudi roditelj vršilca dejanja), ki se pri osebnih lastnih imenih in svojilnih zaimkih vedno popridevi, npr. *Tonetov/tvoj prihod*; sicer pa je raba osebkovih roditeljev nedvoumna samo v primeru neprehodnih glagolov, npr. *oglašanje Janeza / Janezovo oglašanje* ipd. Na splošno pa se fakultativnost označevanja udeleženske vloge vršilca dejanja kaže tudi v besednozvezni razvrstitvi (Vd je lahko izražen z nepredložnimi ali predložnimi skloni, odvisno od pomena jedrne besede); c₂ izpostavljena je hierarhija glede na *živost* ¹³⁷ udeleženca in glede na njegovo udeležensko vlogo, npr. *Janezovo* (vršilec dejanja) *razbitje okna* : *Kamnovo (sredstvo dejanja) *razbitje okna*. Dva človeška udeleženca z istima hkratnima udeleženskima vlogama vršilec dejanja in prizadeto pri dejanju (Vd $\cap$ Prd) izražata enakovrednost vlog z možnostima *Janezov pogovor s Tonetom* in *Tonetov pogovor z Janezom*. c₃ Pri hierarhiji določil desno od jedra avtorica izpostavi predvsem vlogo *živosti* ¹³⁸, *spraševanje Janeza Toneta za Franeta/ dovoljenje* – *Janezovo spraševanje Toneta za Franeta/ dovoljenje*, ne pa pomembnost razvrstitve udeležencev glede na udeleženske vloge.

V tretjem delu poljske slovnice *Gramatyka współczesnego języka polskiego (Składnia, 345 >*; 1984) pri obravnavi samostalniških besednih zvez ločuje apozicijo oz. apozicijski atribut, tj. samostalniški pristavek, in restrikcijo oz. restriktivni atribut ali omejitev, npr. *Kupci, nanovo obogateni* : *Nanovo obogateni kupci*. Topolińska tudi ugotavlja (362), da nominalizacija nevtralizira diatezo povedja oz. udeležensko razvrstitev s tem, ko ne zahteva izpolnitve ustaljenih udeleženskih mest, temveč uvaja nove razvrstitve.

¹³⁶ Pri nas so predvsem pretvorbe leve vezljivosti že natančneje obdelane v delih M. Križaj Ortara *O posamostaljenju povedka prisojevalne zveze* (1984); *Vezljivost samostalniške besede*, magistrska naloga (1985); *Pretvarjanje pomenske podstave povedi* (1993).

Pri levi vezljivosti bi sedmim pretvorbenim skupinam, ki jih v okviru leve vezljivosti predstavlja M. Križaj Ortara (1984), dodala še osmo skupino s posebljenim neživim osebkom ob netožilniško vezavnem povedku: »Oseb.« > Rod. sam. > (Prid. pril.): *snežni plaz*, *sončni/sončev mrk*, *orkansko/orkanovo divjanje*, *zvezdni/zvezdin utrinek*, *planetarno/planetovo kroženje*, *snežni vihar*, *snežna slepota*, *sončna pripeka*, *vremenske spremembe*, *hudourniško divjanje*, *hudournikovo besnenje*, *Zemljino potovanje*, *ognjeniško/ognjenikovo bruhanje*; in še posebni primeri tipa: *Radij aktivno_N žarči* => *radioaktivno žarčenje*, *Elektrika magnetno_N valovi/povzročča magnetno valovanje* => *elektromagnetno valovanje*. Pretvorbam iz sedme skupine (Osebek > vMest.) bi lahko dodali še eno pretvorbeno stopnjo: Oseb. č. > vMest. > Prid. prisl. Pogoj je, da so vsi povedki tožilniško vezavni. Tako dobimo: *pomladno bujenje narave*, *zimsko opustošenje narave*, *poletna oživitev potovanj* (nasproti: *poletna potovanja*), *jesensko izčrpavanje tal*, *jutranje oživljanje narave* (nasproti: *jutranji sprehodi*). Pretvorbe še bolj izpostavijo pomenske razlike med »pravim«

– Čeprav naj bi svojilni zaimki, v nasprotju s svojilnimi pridevniki, lahko prevzemali tudi neprve vloge z leve, je pri svojilnih zaimkih, vsaj v slovenščini, prevladujoča oz. bolj navadna **živost**¹³⁷ (prim. NSS: 51). Čudno je npr. za *diamante* reči *njihov nakup*, medtem ko za *gospodarstvo* reči *njegov razvoj* ni tako čudno, ker *gospodarstvo* lahko vključuje tako **živost** kot **neživost**. Skladnja besedotvorno podstavo svojilnega pridevnika (pretvorbena) prepozna kot samostalniško zvezo, kar ne velja za vrstni pridevnik. (To se potrjuje z neizraženim anaforičnim osebkom, ki se lahko nanaša le na besedotvorno podstavo svojilnega pridevnika, npr. *To je materin dom, ker ga je podedovala* : **To je materinski dom, ker ga je podedovala*.) Svojilni pridevnik in obimenski rodilnik levega prilastka sta na istem skladenjskem mestu, npr. *materin in njenih otrokov dom* : **materinski in njenih otrokov dom*.

Priponsko obrazilo **-ski** je potrebno izpostaviti zaradi posplošitve svojilnih pridevnikov v vrstnost, ker se s priponskim morfemom **-sk-** zabriše določen izvor (in smer) dejanja/delovanja (oz. levo vezljivost) in s tem se dejanju/delovanju dá splošnoveljavne lastnosti. Hkrati pa **-ski** pretvorbena izraža desno vezljivost – npr. zveza *ladijski prevoz* izraža, da glagol *prevažati* dopušča *ladji* v osebku le vlogo prevoznega sredstva (Sd), in ne vršilca dejanja (Vd).

Vprašanje je tudi, ali vmesni morfem **-ov/-ev-** še ohrani svojilni pomen ali je pomensko prazen (prim. v SSB: 132: podaljšane osnove **-ov/-ev-ski**), npr. *fantov* : *fantovski* > *bratov nasvet* ('brat svetuje') : *bratovski nasvet* ('svetovati bratu') : *bratski nasvet* ('svetovati kot bratu'); *znančev* (*znančevo prepričevanje* 'znanec prepričuje'/'znanec se prepričuje', *se* = povratnoosebni) : *znančevski* (*znančevsko prepričevanje* 'prepričevati znanca'/'znanec se prepričuje', *se* = splošnovršilski).

– Po posamostaljenju povedkovih izglagolskih stanjskih/lastnostnih pridevnikov strukturoskladenjsko obvezna določila največkrat postanejo neobvezna.

Pri vezljivostni predstavitvi so upoštevani vsi pomensko- in strukturoskladenjsko obvezni udeleženci. Neobvezni udeleženci (označeni so z okroglim oklepajem) so izpisani le pri določenih glagolih, ko še (dodatno) potrjujejo njihove pomenskoskladenjske razločevalne lastnosti glede na druge glagole. Pri predstavitvi vezljivosti izglagolskih samostalnikov in pridevnikov pa je navajana **samo končna** pretvorbena besednozvezna stopnja. (Poimenovanja za vrste pridevnikov in njihove kratične oznake so povzete po A. Vidovič Muha (1981).)

3.2.4.1 Temeljni stanjski glagoli

Nadpomenki vseh stanjskih¹³⁷ glagolov sta BITI (bivanje, obstajanje) in IMETI (razmerja, odnosi), zato je osebek nosilec stanja (Ns).¹³⁸

V okviru BITI delimo glagole na **a**) prvotno stanjske in na **b**) drugotno/posledično stanjske:¹³⁹ **a**) *bivati, obstajati, nahajati se, manjkati; stati (stojim), tičati, zijati, stikati se, doti-*

živim osebkom in med posebitvenim časovnim osebkom, pri katerem ostaja tipična in prevladujoča pomenska lastnost časovnost.

¹³⁷ Stanjskost je po J. Orešniku (1994: 72) označena tudi kot pomanjkanje skladenjskih značilnosti vršilskosti in razgibanosti.

¹³⁸ J. Filipec in F. Čermák (1985: 44) pri teh dveh 'polisemskih leksemih' ločujeta pomensko (leksikalno) os in slovnično os, med katerima je veliko prehodov z naklonskimi, splošnimi in specialnimi glagolskimi pomeni.

¹³⁹ Med novejša razpravljanja o slovenskih stanjskih glagolih sodi tudi razpravljanje J. Orešnika

kati se: $xNs (xE^{+/-} \cap M_{so}y/z)$; **b) stati** (*stojim, sedeti, ležati*¹⁴⁰, *sloneti, viseti, držati se* ipd.: $xNs ((xE^-) T (CMs \cap xE^+(xM_{so}y/z))$).

V okviru IMETI pa so *pripadati, obsegati, vsebovati, pomeniti, stati (stanem), veljati; čutiti (se), zdeti se*: $xNs/p (xM_{so}(y, z, w) \cap (xPy/z/w))$.

Izhodišče vsaki izmed naštetih pomenskoskladenjskih skupin temeljnih stanjskih glagolov je določen pomenskoskladenjski pomen primitivov BITI in IMETI kot integralna in konstitutivna uvrščevalna pomenska sestavina, ki določa osnovno usmerjenost glagolskega pomena oz. njegovo pomensko vežljivost.

Za osnovne glagole stanja/procesa je tipična delna pomenskoskladenjska vežljivost, kar pomeni, da so v okviru istega glagola le nekateri pomeni tudi desnovežljivi. To je takrat, ko nad prvotno nevezavnostjo procesno-eksistencialnega pomena prevlada 'prostorskost' stanja/procesa (z obveznimi prostorskimi določili).

Temeljni nosilni glagol je *bivati*: *Bival je v isti hiši/na deželi/pri teti (Ms/p), Biva umetnost (Ras/p), Biva iz bistvenih sestavin (Vss)*.

Pomenskoskladenjske možnosti so:

1 $Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/-}| + Glag|E^+| (+ Prisl_{k/\check{c}}|M_{s/p} // \check{C}_{s/p}| / p \cap Sam_5|yM/Ras/p|)$:
Bil je kralj, So znamenja, Red mora biti;

2 $Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/-}| + Glag|POS/M_{so}s/p| + Prisl_k / p \cap Sam_{2,4-6}|yMs/p//Ras/p \check{z}^{+/-}|$:
Bil je doma, (Tedaj) je tam, (Tedaj) je bila vojna, (Čez teden) sem v mestu, (V nedeljo) bo prireditev v Pivki, Hiša je sredi polja;

$Sam_1|xNs \check{z}^{+/-}| + Glag|POS/M_{so}s| + p \cap Sam_2|yVss \check{z}|$:
Je/obstaja iz več delov;

$Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/-}| + Glag|M_{so}s/p| + Sam_4|yRas/p \check{z} \text{ abstr.}|$:
Biva/živi umetnost, Drži oblubo.

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog za glagole stanja in procesa (sonahajanje/sopojavljanje):

– $Mna/v/pri/ob/po = mesto/\check{c}as \text{ stanja/procesa } (Ms/p//\check{C}s/p) - \text{neživo} >$ za stanjske glagole, zaobjete v pomenkah polnopomenskega BITI^{1,2,3}:

bivati/živeti/rasti/stati/ostati/obdržati se na deželi/v mestu/ob jezeru/po celini ...

– $Oza/pred/nad/pod/med = mesto/\check{c}as \text{ stanja/procesa } (Ms/p//\check{C}s/p)$

(1994: 29–50), in sicer v okvirih glagolske vidskosti. Avtor ima za »znane univerzalne vrste stanj« **a)** pojmovne in nepojmovne lastnosti, **b)** svojilnost, **c)** prostorsko umeščenost, **č)** mnenje in **d)** druge duševne funkcije (nagnjenja, navade ipd.). Stanja kot vzorčne položaje v stavkih s svojo »rodovnostjo« oz. generičnostjo deli na 1) osnovna stanja in 2) izpeljana stanja (slednja izražajo navado in so tipična npr. za pregovorne brezčasne stavke).

¹⁴⁰ Mnenje, da *ležanje* ni nujno posledica predhodnega dejanja ali poteka, npr. v primerih kot *Skala leži v dolini*, sproža J. Orešnik (1994: 27). Sicer pa je posledična stanjskost pogosto vključena v slovarsko splošno pomenskoskladenjsko rabo. Tako npr. z neleksikaliziranim izglagolskim predložnim morfemom uvaja neobvezno vezavnost, npr. *od, iz pri obstati3, ostati4* v pomenu 'ohraniti se': *Od servisa je ostal le krožnik, Predmeti so ostali iz tistih časov*; leksikalizirani glagolski predložni morfem *za/na* pri *odpasti za/na4* pa je v *Del denarja odpade za odkup, publ. Na travnike odpade dobra četrtnina površine*.

bivati/stati/tičati/zijati/sloneti za/pred/nad/pod/med ...

– T skozi/čez = mesto stanja/procesa (Ms/p)

tičati/zijati/sloneti skozi/čez ...

– T = razmerni predmet stanja/procesa/dejanja (Ras/p/d)

bivati svet/umetnost ...

– Riz = izhodiščno mesto stanja/procesa (IMs/p)

zijati iz ...

– Riz = vsebina stanja/procesa (Vss/p)

obstajati iz več delov ...

a) Pri posamostaljenem stanju/procesu (St/Pro) sta zaradi neprehodnosti glagolov nedvoumni rodilniška raba osebkeve udeleženske vloge nosilca stanja/lastnosti (Ns/l) in popridevljena raba predvsem nosilca procesa (Np), ki je hkrati, vsaj delno, tudi povzročitelj stanja/procesa (Pv_{sp}). Stanjskost in procesnost izpostavljata **levo vežljivost**. Osebkov samostalnik v rodilniku (v t. i. levem rodilniku) se popridevlja v nepravi svojilni (stanjski/procesni) pridevnik (Snp_{sp}). V okviru **desne vežljivosti** se desnorodilniški okoliščinski udeleženci popridevljajo v vrstne krajevne/časovne pridevnike nahajanja, obstajanja (Vob_{kr}) ali v vrstne krajevne/časovne izhodiščne pridevnike (Vi_{kr}) ali v vrstne izprislovne pridevnike smeri delovanja (Vs_j). Glede na različne udeleženske vloge gre posamostaljenje in popridevljenje v smeri:

– Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p) – neživo > za stanjske glagole, zaobjete v pomenkah polnopomenskega BITI^{1,2,3};

bivanje/življenje/rast/stanje koga/česa na deželi/v mestu/ob jezeru/po celini > z dodanimi popridevljenimi osebkovimi udeleženci, ki označujejo nepravo stanjsko/procesno svojilnost, npr. *Tonetovo (Snp_p) mestno (Vob_j) življenje, drevesna (Snp_p) objezerska (Vob_j) rast, gospodarsko (Snp_j) celinsko/državno (Vob_j) stanje*. Po pretvorbi se glede na živost^{+/-} ohrani neobvezna oz. obvezna vežljivost okoliščin, npr. *stanje Janeza/Janezovo stanje* (živo+) : *stanje mize v kotu* (živo- zahteva vežljivo okoliščino). Neobvezna oz. obvezna vežljivost se pomensko- in strukturnoskladenjsko potrjuje tudi z vlogo glagolskega predložnega morfeма, npr. *tičanje moža/mačka/voza v snegu* proti *tičanje moža v copatih* (v kot leksikalizirani predložni glagolski morfem v *tičati* v pomenu 'imeti', ki omogoča smiselnejše popridevljenje rodilniškega nosilca stanja *moževo tičanje v copatih*). Isti stanjski pomeni se vežejo še z okoliščinskimi udeleženskimi vlogami:

– Oza/pred/nad/pod/med = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p)

bivanje/stanje/tičanje/zijanje pod vodo/za jezerom ... > *podvodno/zajezersko (Vob_j) bivanje ...*; popridevljanje preprečuje smernost: T skozi/čez = mesto stanja/procesa (Ms/p) – *tičanje/zijanje skozi razpoko/čez ograjo ...*; Riz = izhodiščno mesto stanja/procesa (IMs/p) – *zijanje iz razpoke/zemlje ...* > možno: *kameninsko (Snp_j) izzemeljsko (Vi_j) zijanje*.

Pri *zijanje* je pomenskorazločevalna kategorija živosti^{+/-} in z njo povezano samodelovanje – tako je pri nosilcu stanja (Ns) mogoča samo nepopridevljena zveza *zijanje razpok* proti zvezi z vršilcem dejanja (Vd): *zijanje sosede za njo/nad njo* > *sosedino (Snp_j) zijanje za njo/nad njo*. V vežljivosti se od *zijanja* razlikuje *gledati*, kjer imamo pri živost^{+/-} vedno samo nosilca procesa/stanja (Np/s) – 'biti obrnjen, usmerjen kam': *Soba gleda proti soncu* (CMs), *Okno/Soseda gleda na ulico* (CMs/p), *Cev pištole je gledala vanj* (CMs), ali v

pomenu 'izstopati, biti potisnjen iz svoje okolice': *Samo glava mu je gledala iz kožuha* (IMs), *Krilo je gledalo izpod plašča* (IMs), *Palec gleda iz čevlja* (IMs).

a,) Vsebinsko- in sestavinskostanjska razmerja, ki uvajajo obveznovezljive neokoliščinske udeleženske vloge, se ohranjajo tudi po posamostaljenju in popridevljenju. Še vedno pa neprednostna pomenskoskladenjska mesta lahko zasedejo prostorski in časovni udeleženci: – R = razmerni predmet stanja/procesa/dejanja (Ras/p/d) se popridevlja v vrstni vsebinski oz. razmerni pridevnik (Vvs/Vra): *Janezovo bivanje družbe/umetnosti* > *Janezovo (Snp_p) družbeno/umetniško (Vra) bivanje*;

– Riz = vsebina/sestavina stanja/procesa (Vss/p) se popridevlja v vrstni sestavni pridevnik (Vss) le ob osebkovem nosilcu stanja (Ns), kar izpostavi tudi 'pripadnost' in z njo 'svojilnost'. Jedrno posamostaljeno stanje, npr. *obstajanje*, pa se zaradi zgolj razmernega (nepolnega) skladenjskega pomena lahko izpušča: *obstajanje naprave iz več delov* > **večdelno obstajanje naprave* > *večdelna (Vss) naprava*.

Popridevljanje neokoliščinskih udeležencev omogočata tudi:

posamostaljena lastnost (L): *obstojnost* (< obstojen): *kemična (Vra) obstojnost spojine, obstojnost laka proti vlagi*;

posamostaljeno stanje (St): *obstojnost* (< obstojen) / *obstoj*: *narodova (Snp) obstojnost; človekov/telesni (Snp) obstoj, obstoj snovi*.

b) Stanjski in procesni glagoli pomensko omogočajo posamostaljenje še z drugimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni. Okoliščinski udeleženci pa se popridevljajo v vrstne izprislovne pridevnike, neokoliščinski osebkovi udeleženci v neprave svojilne stanjske/procesne pridevnike (Snp_{sp}):

nosilec stanja/procesa (Ns/p): *sredozemsko/močvirsko (Vob_κ) rastje, vaški (Vob_κ) živelj*;

predmet stanja/procesa (Ps/p): *vsakdanji (Vob_ζ) živež*;

rezultat stanja/procesa (Rs/p): *meščansko (Snp_p) vaško (Vob_κ) življenje*;

mesto stanja/procesa (Ms/p): *letno (Vob_ζ) obmorsko (Vob_κ) bivališče*.

Neudeleženska vežljivost oz. povedkovodoločilna vežljivost združuje stanjskost in lastnost (St ∩ L) znotraj povedka:

Sam_{1,3,6}|xNs/p ž⁺| + Glag_p(Mo) + Sam₁' / PridSam_{2,5}' / Prid_κ' / Pris_n' / Povdk|wL|:

Mož je poštenjak, žena je učiteljica; Otrok je bolan/sam/eden/prvi; Širina je trojna; Kruh je pečen/vroč/otrdel; Dekle je večje angleščine, Janez mu je dolžan veliko denarja; Fant je ves dan tiho, obleka mi je prav.

Samo skladenjski vezni pomen imajo lahko še drugi prvotno polnopomenski glagoli z dodanimi pomenskimi lastnostmi oz. sestavinami (zgleđi in podrobnejša obravnava v poglavju 3.2.3.6.1.1):

'stanja/lastnosti' (*ležati*), 'zaznave' (*izkazati se*), 'presoje' (*zdeti se*), 'sposobnosti' (*odlikovati se kot*), 'funkcijskosti/položajskosti' (*nastopati kot*), 'usmerjenosti' (*orientirati se*), 'namen-skosti/opravljanja' (*služiti za*), 'usposabljanja' (*učiti se za*), 'občutenja' (*počutiti se kot*), 'stopenjskosti' (*topiti se*).

3.2.4.1.1 Način bivanja/obstajanja > označuje potek oz. način obstajanja osebk (z vidika osebk prevladuje predvsem netvorni/neaktivni proces)

Predvsem redko obveznovezljive časovne okoliščine prenašajo pomenski poudarek na **način** poteka stanja oz. procesa:

1 pomenskoscladenjska neobvezna vezljivost:

Sam₁|xNs/p ž[±]| + Glag|E⁺| (+ Prisl_{lc}|M_{s/p}//Č_{s/p}| / p ∩ Sam₃|yM/Ras/p|):

Bil je kralj, So znamenja, Red mora biti;

2 pomenskoscladenjska obvezna vezljivost:

Sam₁|xNs/p ž[±]| + Glag|POS/M_{so}s/p| + Prisl_{lc} / p ∩ Sam_{2,4-6}|yMs/p//Čs/p//Ras/p ž[±]|: *Bilo je doma/v mestu/včera/j na tisti dan/z družbo.*

Pri **bitju** ali **stvari** kot nosilcu stanja/procesa (Ns/p) je lahko izpostavljen NAČIN stanja/procesa oz. bivanja, ki uvaja delno obvezno pomenskoscladenjsko vezljivost ali samo strukturnoscladenjsko obveznost:

Za **bitje/osebo** (ŽIVO⁺/ČLOVEŠKO⁺) stanjski glagol *stati stojim* v pomenu 'nahajati se' že vključuje natančen položaj, zato ukinja desno vezljivost: *Pri delu stoji, Stoji več ur, Ljudje so stali v gručah/v krogu, Stoji molče/nasproti, Stoji kot na trnju/tam, Stoji kot okamenel/kot kip.* V pomenu 'obstajati' tudi ŽIVO⁺: *Eno drevo še stoji, Grad še stoji.*

Za **stvari** (ŽIVO⁻/ČLOVEŠKO⁻) pa *stati stojim* označuje nedoločen položaj, ki potrebuje natančnejše določilo: *Knjige stojijo na polici, Steklenice stojijo v shrambi.*

Ko je pomenski poudarek na **vrsti položaja**, so lahko desno nevezljivi še *ležati* (*Vojaki so ležali in spali*), *sedeti* (*Nekateri so sedeli, drugi stali*), *viseti* (*Svetilka, zavesa visi*). Dodano natančnejše mesto nahajanja pa vrsti položaja uvaja vezavno obvezno vezljivost: *stati* (*Za kazen stoji v kotu/na ulici/v vrsti/pred blagajno, Hiša stoji ob cesti, Metla stoji za vrati*), *ležati* (*Ležali so v strelskih jarkih, okopih*), *sedeti* (*Vse dneve sedi v gostilni/pri frizerju*), *viseti* (*Klobuk visi na klinu, Psu visi jezik iz gobca, Od streh visijo ledene sveče, Vsak dan visi v gostilni/pri prijatelju*), *tičati* (*Ključ tiči v ključavnici, Tičal je do pasu v snegu, Zajec je tičal v grmu*), *dotikati se* (*Omara se dotika stropa*), *stikati se* (*Tkanini se stikata na koncih*), *držati se* (*Hiša se drži trgovine, Megla se drži v dolini*).

Pri poudarjanju **načina nahajanja** pa izsamostalniški prislovi uvajajo primično obvezno vezljivost: *stati* (*Miza stoji postrani, Postaja stoji vzporedno s tiri /proti nevezljivemu, vendar skladijskoobveznemu izpridevniškemu modifikatorju/, npr. Sonce stoji /visoko/, ležati* (*Zvezek /dolgo/ leži na klopi*), *sedeti* (*/Nepremično/ sedi pri sosednji mizi*), *viseti* (*Drevo /nekoliko/ visi v levo, Sipa v vodi /rahlo/ visi*), *držati se* (*/Namerno/ se držijo doma*).

Lastnost je lahko že pomenska sestavina glagola in povzroča desno nevezljivost: *Jabolka stojijo, Sedel je pet let, že večkrat je sedel, Odcedek/solata naj stoji, Meso naj en dan leži, Avtomobilska vrata zijajo, Čevlji so zijali, Rana zija, On se drži, Trdnjava se drži.* Ko pa jo uvaja leksikalizirani predložni glagolski morfem, je obveznovezljiva, npr. *Tiči v preozkih hlačah/v copatah, Tičal je v povojih, V besedah tiči nekaj žalostnega, V pogledih je tičala nevoščljivost, Tiči v dolgovih/presodkih/v revščini, Drži se na vladi.*

Namesto desne vezljivosti je lahko izpostavljena FAZNOST oz. trenutnost stanja: *Nekaj časa/trenutkov stoji, Mlinsko kolo/ura stoji, Gradnja/Promet stoji;* ali NAKLONSKOST: *Barva/Kroj dobro stoji, Dobro/Slabo stoji, Kmetija trdno stoji, Ta klobuk je prevelik in mu ne sedi.* Obvezno vezljivost uvaja leksikalizirani predložni morfem, npr. *Stoji pred težko nalogo, Visi med gledališčem in filmom, Nad njim visi poguba, Visi na očetu, Visi na vsaki besedi.*

3.2.4.1.1.1 Vloga faznosti

Desno vezljivost se razširja, ko se sestavini 'nahajanja' dodaja še 'faznost' (začetnost/končnost/trenutnost), ki označuje vrsto stanjskosti;¹⁴¹ svojilni dajalnik izraža prostorsko razmerje z osebkom.

1 Začetnost označuje vzpostavitev stanja, ki ga označuje izhodiščni glagol, in prehaja v trajajoče stanje:

a) Samopremikanje – PRITI/PRIHAJATI – začeti/začenjati BITI.¹⁴²

$Sam_1|xVd/Np/d/dog \check{z}^{+/}$ + $Glag|M_{so}p/d/dog|$ + $Prisl_k / p \cap Sam_4|yCM_{p/d/dog} \check{z}^{+/}$:

s temeljnim faznim glagolom premikanja *pri/prihajati* z izhodiščnimi pomeni 'premikajoč se v določeno smer začeti/začenjati biti', 's premikanjem začeti/večkrat začeti biti na določenem mestu', 'izraža začetek/začenjanje obstajanja, bivanja česa pri kom, kje', ki navadno uvajajo neobvezno vezljivost pri drugih glagolih z začetno stanjskostjo: *uleči se/ulegati se* – 'namestiti se, spraviti se/nameščati se, spravljati se (ali: 'večkrat leči') v vodoraven položaj': *Ulegel/Ulegal se je v travo/na posteljo, Kar naprej se ulegajo in vstajajo; sest/sedati* – 'namestiti se, spraviti se/nameščati se, spravljati se (ali: 'večkrat sest/sedati') v tak položaj, da je teža telesa pretežno na zadnjici': *Sedel je na stol/v naročje, S težavo je sedal k mizi, Rad seda h klavirju*. Leksikalizacija predložnega glagolskega morfema pa povzroča obvezno vezljivost: *uleči se/ulegati se* – 'namestiti se, razprostreti se/nameščati se, razprostirati se na površini, leči/legati': *Gošča se je ulegla na dno, Ta misel se mu je ulegla na dušo; obesiti se/obešati se* – 'oprijeti/oprijemati se navadno z rokami tako, da se noge ne dotikajo tal': *Obesil/Obešal se je na drog/na vozilo, Obesil/Obešal se je materi okrog vratu; sest/sedati* – 'namestiti se, spraviti se/nameščati se, spravljati se v mirujoč položaj, dotikaje se podlage z nogami, s spodnjim delom telesa': *Ptice so sedle/sedale na drevo*. Prostorskost lahko prehaja v lastnost: *uleči se/ulegati se* – 'postati/biti nameščen tako, da se dobro, trdno prilega': *Matica se je lepo ulegla v vdolbino; sest/sedati* – 'postati nameščen tako, da se dobro, trdno prilega': *žarnica mora sest/sedati v ležišče*.

b) /Ne/izraženi povzročitelj in vršilec premikanja – DATI/DAJATI – BITI/začenjati BITI: $Sam_1|xPvd \check{c}^+$ + $Glag$ + $Sam_4|yPrd \check{z}^+$ + $p_{v-na} \cap Sam_{3-4}/Prisl_k/Namen|Cmd|$: *obesiti/obešati* – 'namestiti/nameščati kaj tako, da je oprto, pritrjeno zgoraj in visi': *Obesil/Obešal je sliko/perilo, Obesil/Obešal je klobuk/klobuke na klin*. Obvezna trovezljivost je v prenesenem pomenu: *Obesil/Obešal je vse upanje na eno samo možnost, Obešali so mu razne pustolovščine*.

2 Končnost označuje absolutno končnost stanja:

s temeljnim faznim glagolom *ostati/ostajati* z izhodiščnim pomenom 'ne prenehati biti/še naprej biti (ali: 'večkrat biti)', se nahajati na določenem mestu', ki ima navadno desno neob-

¹⁴¹ Na vrstnost glagolskih dejanj, ločeno od slovnične kategorije vida, že v šestdesetih opozori J. Toporišič (1967: 124–125), ko deli glagole glede na a) nedovršno dejanje – dovršno dejanje – stanje (*sedam – sedem – sedim*), b) enkratno/trajno dejanje – ponavljalno dejanje (*nesem – nosim*), c) postajati takšen – delati (kaj) takšno (*rumeneti – rumeniti*), č) z nosilcem dejanja/procesa (en udeleženelec) – z vršilcem/s povzročiteljem dejanja (dva/več udeležencev) (*umrem – umorim*), d) usmerjanje dejanja brez nujnega zaobjetja predmetov dejanja – usmerjanje dejanja na predmete dejanja (*gledam – vidim*).

¹⁴² Primere navaja v okviru obravnave vrst glagolskih dejanj J. Toporišič (1967: 125), in pri tovrstnih glagolskih dvojicah tipa *sedem – sedam* drugi nedovršni člen označuje trajno ali ponavljajoče dejanje.

vezno vežljivost. Leksikalizirani predložni glagolski morfem pa uvaja še obvezno vežljivost: *Le on je ostal, Ostane/ostaja na deželi/v mestu/pri njih, Slika je ostala/ostajala na steni, Ostala/Ostajala je za varuha; obležati Obležal je v krvi v pomenu 'umreti'; v pomenu 'ne prenehati biti kot lastnost': Njegova dela bodo ostala, Lepota ji je ostala, Veselje do dela mu je ostalo, Ostal je poštenjak/krepek; obdržati se – Filozofija se je obdržala, Rastlina se obdrži v zaprtem prostoru, Obdržal se je na konju.*

3 Trenutnost označuje samo trenutno/časovno omejeno bivanje:

3.1 pomenskosladdenjska neobvezna vežljivost:

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{z}^+| + \text{Glag}|E^+| (+ \text{Prisl}_{\text{vč}}|M_{\text{s/p}}//\check{C}_{\text{s/p}}| / p \cap \text{Sam}_5|yM/\text{Ras/p}|):$

Bil je kralj, So znamenja, Red mora biti;

3.2 pomenskosladdenjska obvezna vežljivost:

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{z}^+| + \text{Glag}|POS/M_{\text{so}}s/p| + \text{Prisl}_{\text{vč}} / p \cap \text{Sam}_{2,4-6}|yMs/p//\check{C}s/p//\text{Ras/p } \check{z}^+|:$

Bilo je doma/v mestu/včeraj/na tisti dan/z družbo.

a) Samopremikanje s trenutnimi zastoji uvaja: – neobvezno desno vežljivost – 'prenehati se premikati': *obstati Voz je obstal v blatu, obležati Obležal je na tleh, obsedeti Kar obsedel je doma/v gostilni, obviseti Obvisel je nad prepadam,* proti obvezni desni vežljivosti: *Voz je ostal v blatu, Krogla je ostala pod lopatico, Smeti so ostale na cedilu.*

b) /Ne/izraženi povzročitelj in vršilec premikanja uvaja: – obvezno desno vežljivost: *ostati Rokopis je ostal v predalu, obstati žlica mu je obstala v roki, obležati Knjiga je obležala na mizi, obviseti Obleka je obvisela na vrvi.*

3.2.4.1.1.2 Vloga naklonskosti

Glagol **imeti** poleg sonahajanja/sopojavnosti (tipična za **biti**) uvaja še pripadnost, in z njo, kot razmerno lastnost, tudi naklonskost.

Nosilna temeljna glagola, ki označujeta tako telesna kot duševna razmerja/odnose in vključujeta živega oz. človeškega nosilca, sta:

čutiti – 'zaznavati, predvidevati s čutili': *Čuti mokroto (Vss/p) v čevljih, Čuti pod prsti utripanje (Vss/p) žile, Psi so čutili ljudi/potres (Ras/p), Čutila je bližino/nevarnost (Ras/p), 'ugotavljati z zavestjo prisotnost česa': Čuti ost besed (Ras/p), V zraku se čuti pomlad (Ras/p), 'imeti, doživljati čustva, občutke' Po njegovem odhodu čuti v sebi žalost in praznino (Vss/p), 'doživljati, navadno kaj neprijetnega, hudega': Čuti posledice vojne, Čuti pomanjkanje/surovost na lastni koži (Vss/p);*

zdeti se – 'imeti občutek, vtis, zaznavo česa': *Med vožnjo se mu (Ras/p) je zdelo, da se pokrajina premika (Vss/p), 'izraža omejeno gotovost, prepričanost o resničnosti, pravilnosti povedanega': Zdi se mu (Ras/p), da ... (Ras/p), 'čutiti željo, pripravljenost za kako dejanje': Če se vam (Ras/p) zdi, ga obvestite (Ras/p).*

Pomenskosladdenjske možnosti so:

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|E^+ + P| + \text{Sam}_4|yRa/Vs_{\text{s/p}} \check{z}^+/\check{c}^+| + p \cap \text{Sam}_3|zMs/p \check{z}^+ \check{c}^+|:$

Sosed ima stvari/delo /v delavnici/pri prijateljih//za sodelavce/prireditev;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|E_{\text{f}} + P \cap (L \cdot T L^+| + \text{Sam}_4|yRas \check{c}^+|:$

Imela je otroka;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|E^+ + P| + \text{Sam}_4|yRa/Vs_{\text{s/p}} \check{c}^+| + p \cap \text{Sam}_3|zRas/p \check{z}^+ \cap zMs/p|:$

Danes smo imeli krompir v omaki;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{z}^+| + \text{Glag}|P| + \text{Sam}_4/\text{Prisl}_{\text{ko}}|\text{Sam}_2|yVss \check{z}^+|:$

Ima material / veliko materiala/energije;

Sam₁|xNs/p č+| + Glag|Naklon|se /+ Prisl₁/ skladijsko obvezni modifikator:

Ima se lepo.

Udeleženska vezljivost je zajeta z razmernim/prizadetim predmetom stanja/procesa in vsebino stanja/procesa v tožilniku, in z razmernim predmetom stanja/procesa v dajalniku. Posamostaljenje stanja in procesa (St, Pro) daje možnost popridevljenja osebkovih udeležencev v neprave svojilne razmernostanjske (Snp_s) pridevnike, ki pa je možno oz. smiselno samo v primerih izpusta jedrnih posamostaljenih temeljnih glagolov z nepolnim razmernim skladijskim pomenom (npr. *obsegati, pomeniti, pripadati*). Vsebinski in razmerni tožilniki se popridevljajo v vrstne vsebinske oz. razmerne pridevnike (Vvs/Vra). Vežavni dajalniški predmetni udeleženci pa se zaradi ohranjene smernosti navadno ne popridevljajo, razen pri izpustu jedrnega posamostaljenega nepolnopomenskega smernega dejanja:

– T = razmerni predmet stanja/procesa (Ras/p): *obsegati zgodovino ...* > R – *obseganje (De) romana/pogovorov/razprave zgodovine (proti: zgodovinski obseg (St/L) romana / romanov (Snp) zgodovinski (Vvs) obseg, besedni (Snp) pomenski (Vra) obseg, državni (Snp) lanski (Vob) izvozni (Vra) obseg;*

– T = vsebinski predmet stanja/procesa (Vss/p): *pomeniti resničnost ...* > R – *pomen besede/stavka/življenja resničnosti* > *besedni/stavčni/življenjski (Snp) resničnostni (Vra) pomen;*

– D = razmerni predmet stanja/procesa (Ras/p): *pripadati obdelovancu ...* > *pripadanje zemlje obdelovalcu/narodu (obdelovalčeva/narodova (Snp) zemlja, medtem ko pripadanje izraža samo svojilni razmernostanjski 'imeti'.*

V primeru nevezljivega IMETI SE (npr. *Imeti se lepo*) je posamostaljenje zgolj razmernega nepolnega skladijskega pomena nesmiselno.

Posamostaljeno stanje ali posamostaljena lastnost (St/L) omogoča popridevljenje v neprave svojilnostanjske pridevnike (Snp_s), npr. pri *pripadnost* (St < pripaden): *pripadnost ozemlja državi* > *ozemeljska (Snp) pripadnost državi, delavčeva (Snp) verska/politična (Vra) pripadnost gospodu, pripadnost (pripadništvo*) sina ideji* > *sinova (Snp) idejna (Vra) pripadnost*. Lastnost kot posledica stanjskosti ne dopušča popridevljenja neživega nosilca lastnosti oz. stanja (NI/s), npr. *obsežnost* (L < obsežen): *obsežnost gozda/članka/znanja*. Če pa je lastnost posledica tudi delnega samodelovanja neživega nosilca lastnosti (NI), je mogoče popridevljenje tudi tega, npr. *pomenskost* (L < pomenski): *pomenskost pesmi/simbola/besede* > *pesemska/simbolna/besedna pomenskost*.

Stanjski in procesni glagoli poleg posamostaljenega stanja, lastnosti ali procesa (St/L/Pro) pomensko omogočajo še posamostaljenje v besednozveznojedrni besedotvorni pomen nosilca stanja/procesa (Ns/p), ki uvaja prave svojilne razmernostanjske pridevnike (Sp_{rs}): *pripadnik/pripadnica vere/politike* > *verski/politični (Sp_{rs}) pripadnik*.

Neudeleženska vezljivost oz. povedkovodoločilna vezljivost ohranja naklonskost razmerij (podrobneje v poglavjih 3.2.3.6.1.2/3)

1 'Lastnost/stanje osebkov':

a) 'duševna lastnost/stanje': 'občutenje' (*čutiti, počutiti se*), 'razpoloženje' (*prevevati, predajati se*), 'stopenjskost' (*orati*);

b) 'telesna lastnost/stanje' (*obdržati, hoditi, dišati*);

1.1 'stanje osebk/stvari glede na koga/kaj': 'presoje' (*veljati za, označiti za, ceniti*), 'zmožnosti' (*šteti za*), 'zaznavanja' (*klicati (za), označiti za*), 'določanja' (*določiti za, prištevati k, vzeti za*):

1 Sam₁|xNs/p č*| + Glag_p|Naklon| + Sam₄'|wL|:

Čuti bolečine ...;

1.1 Sam₁|xNs/p č*| + Glag_p|Naklon|Mo_{v/na/za} + Sam₄|yRas/p ž*/| + Sam₄'|wL|:

Klicali so ga za dobrotnika ...;

Sam₁|xNs/p č*| + Glag|Naklon|se /+ Prisl_n|sklad. obvezni modifikator:

Počuti se dobro ...

2 'Odnos osebk do stanja/dejanja':

a) 'odnos do stanja' (*Skominalo ga je po slavi*):

Sam₁|xNs/p č*| + Glag_p|Naklon|(se)Mo + Sam₄|yRas/p ž*/| + pSam₂₋₅'|wL|;

b) 'odnos do dejanja':

Sam₁|xNd č*| + Glag_p|Naklon| + Nedol|wL|:

Z nedoločniškim določilom:

Nedol|yVss/p ž*/|: *imeti/hoteti/želeti/marati/nameravati/prizadevati si/morati/moči/blagovoliti/dajati/dati/drzniti si/hiteti/hoditi/iti/izvoliti/kaniti/kazati/meniti/misliti/muditi/pohiteti/poskusiti/predrzniti se/pustiti/upati si/usoditi se/vedeti/veleti/zneti (Ima narediti do jutri; Hoče se učiti, Hoče se ji govoriti, Ni se jim še hotelo iti, Hotelo se ji je plesa in petja; želi govoriti z njo ...).*

3.2.4.2 Temeljni glagoli netvornih dogajanj in procesov

Glagolska dogajanja/procesi so označeni glede na netvorno udeležbo osebk. Nadpomenki sta DELATI SE, POSTAJATI. Fazni nadpomenki pa sta POSTATI (nadpomenka 'začenjalnosti': 'narediti se/začeti biti') in DOBITI (< 'začeti imeti').¹⁴³ Izpostavljajo osebek kot nosilca procesov/dogajanja (xNp/dog) in **a**) označujejo netvorne splošne procese (*dogajati se, goditi se, potekati, vršiti se, izvrševati se, trajati, nadaljevati se* ipd.: αPvd/dog/p//αNd/dog/p (xE⁻)) in **b**) dogodke in pojave (*pripetiti se, pojaviti/pojavljati se, prikazati/prikazovati se, nastati/nastajati, postati/postajati, propasti/propadati, miniti/minevati, izginiti/izginjati, izgubiti se/izgubljati se, spreminjati se* ipd.: xNd/dog/p (((xE⁻) T (xE⁺)) / ((xE⁺) T (xE⁻))). Sèm sodi še pomožniška raba sicer polnopomenskih glagolov: *vzeti se* 'pojavit se, priti', *roditi se* 'nastati/pojaviti se' ipd.

Glede na vrsto dogajanja z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) '**bivati**' bi tovrstne glagole z dodanimi razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS) lahko opisali kot: *trajati* – RPS = 'nedoločeno dolgo obstajati v času' => neusmerjeno neomejeno obstajanje, *potekati* – RPS = 'približevati se koncu trajanja' => usmerjeno omejeno trajanje; *goditi/dogajati se* – RPS = 'obstajati in potekati v prostoru in času' => usmerjeno omejeno obstajanje, *pojavit*

¹⁴³ Slovarska splošna pomenskoskladenjska raba je označena z: – z nosilcem dejanja/poteka: 'postajati/postati bogatejši/revnejši za kako stvar/lastnost', 'postati deležen/kakega neprijetnega stanja/tega, kar izraža samostalnik', 'ne prenehati biti, obstajati': *dobivati2/dobiti2, izgubljati2/izgubiti3, izkupiti2* z zgledi *dobiti za denar, dobiti otroka, dobiti kmetijo po starših* v pomenu 'podedovati', *dobiti veselje do dela, Otrok dobiva zobe, pog. dobivati trebuh, pog. ekspr. V pretepu je izkupil poškodbo, Izkupil jo/jih je.*

se/pojavljati se – RPS = 'navzočnost v prostoru, času' => začetek obstajanja, *minevati* – RPS = 'približevanje prenehanju obstajanja' => končevanje obstajanja, *izginiti/izginjati* – RPS = 'postati/postajati neviden, neopazen' => konec obstajanja.

Polnopomenski BITI uvaja udeležensko vežljivost s pomensko-skladenjsko možnostjo:
 Sam₁[xNp/d ž] + Glag[M_{so}p/d](se) (+ Prisl_{z/k/n} / p ∩ Sam₂₋₆lyM_{p/d}/Č_{p/d}//IM_{p/d}/IČ_{p/d}//CM_{p/d}/CČ_{p/d}//Po_{p/d}/N_{p/d}/Ra_{p/d}/C_{p/d}):
 – Riz/od/z/s//do/blizu/mimo/okrog/okoli = mesto/čas procesa/dejanja (izhodišče//cilj//pot(ek)) – (IM_{p/d}/IČ_{p/d}//CM_{p/d}/CČ_{p/d}//Po_{p/d}) – neživo
potekati, nastati/nastajati, pojaviti/pojavljati se iz/od/z/s//do/blizu/mimo/okrog/okoli
 – Rbrez/od/do = način procesa/dejanja (Np/d)
potekati, dogoditi/dogajati se brez/od/do ...
 – Tskozi/čez = čas procesa/dejanja (Čp/d)
potekati, dogoditi/dogajati se, vršiti se skozi/čez ...
 – Tna/v/za/skozi = način procesa/dejanja (Np/d) – ob SE
potekati, miniti/minevati na/v/za/skozi ...
 – Tza/v = cilj dejanja (Cd) – živo/neživo
izginiti/izginjati/izginevati za/v ...
 – Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas procesa/dejanja (Mp/d//Čp/d)
 – Mpo/v = način procesa/dejanja (Np/d)
potekati, dogoditi/dogajati se, vršiti se na/v/pri/ob/po ...
 – Oza/pred/nad/pod/med = mesto/čas procesa/dejanja (M_{p/d}/Č_{p/d})
 – Oz/s//pod = način procesa/dejanja (Np/d: za Np/d so neprostorski samostalniki)
potekati, dogoditi/dogajati se, vršiti se za/pred/nad/pod/med//z/s ...

V okviru posamostaljanja in poprivedljanja se ob različnih besedotvornih pomenih jedrnih izglagolskih samostalnikov poprivedljajo predvsem osebkovi nosilci dejanja/procesov (Nd/p) v neprave svojilne dejajnske pridevnike (Snp_d) in vežljive okoliščine v vrstne izprislovne pridevnike (v prvotne krajevne/časovne obstajanja/nahajanja (Vob_{w/z}) in v drugotne časovnega izhodišča (Vi_z) in smeri delovanja (Vs_d)). Nepolni razmerni skladdenjski pomen glagola in njegove samostalniške izpeljanke, ki je jedro besedne zveze, omogoča izglagolske tvorjenke tudi v osebkovi vlogi, ki se poprivedlja v nepravosvojilno dejajnsko/procesno razmerje:

potekanje/potek (De) – *letno (Vob_d) potekanje bolezni / letni (Vob_d) bolezenski (Snp_d) potek, potekanje tekmovanja / tekmovalni (Snp_d) potek;*
 nastajanje (De) – *državino (Snp_d) nastajanje, nastajanje škode;*
 nastanek (Rd) – *nastanek kapitalizma/škode;*
 pojavljanje/pojavljenje/pojavitev/pojav (De) – *okoliško/svetovno (Vob_d) pojavljanje sovravnika/smeri, zahrbtna (Vob_d) pojavitev bolezni, zgodovinski/kulturni/jezikovni (Vob_d) pojav novosti;*
 pojava (Vd/Nd) – *filmska/gledališka (Vob_d) pojava;*
 pojavnost (St/L) (< pojava): *predmetna (Snp_d) pojavnost, celotna stvarna (Snp_d) zunanja (Vob_d) pojavnost, slogovna (Snp_d) romaneskna/romanska (Vob_d) širša (Vsd) pojavnost;*
 izginevanje/izginjanje/izginjenje/izginitev/izginotje/izgin (De) – *fantovo (Snp_d) izginjanje/izginjenje/izginitev, fantovo (Snp_d) izginotje;*

dogajanje (De) – zgodovinsko (Vi_c) svetovno družbeno (Vob_k) dogajanje;
dogodek/dogodljaj (De $\cap$ Rd) – zgodovinski (Vi_c) svetovni (Vob_k) dogodek.

Pomenskoskladenjske možnosti oz. faznost netvornih dogajanj/procesov v zloženem povedku je izražena s pomožnikom **posta(ja)ti**:

– nastop(anje) stanja/lastnosti:

$Sam_1|xNs/p \check{c}^+| + Glag_p|E_f \cap (L \cdot T L^*)| + Sam_1'|wL|$:

Postal je samotar;

$Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/}| + Glag_p|E_f \cap (L \cdot T L^*)| + Prid_k'|wL|$:

Postal je domišljav/porozen;

$Sam_1|xNp \check{z}^{+/}| + Glag_p|E_f \cap (L \cdot T L^*)| + Prid_k'|Sam_1'|wL|$:

Postal je lep fant/bogataš;

$Sam_1|\alpha Np| + Sam_3|xNp \check{z}^{+/}| + Glag_p|F(E/L \cdot T E/L^*)| + Prisl_n'|Povdk|wL|$:

Postalo mu je lepo/všeč;

$Sam_1|\alpha Np| + Sam_4|xNp \check{c}^+| + Glag_p|F(E/L \cdot T E/L^*)| + Sam_4'|wL|$:

Postalo ga je sram/groza/strah;

$Sam_1|\alpha Np| + Sam_3|xNp \check{c}^+| + Glag_p|F(E/L \cdot T E/L^*)| + Sam_4|yRas/p \check{c}^+| + Povdk|wL|$:

Postalo mu ga je žal.

Glagolu **posta(ja)ti** se približuje **delati/narediti se** v skladenjskem pomenu, ki izraža 'navidezno stanje/lastnost':

$Sam_1|xNs/p \check{c}^+| + Glag_p|se|E_f \cap (L \cdot T L^*)| + Sam_4'|Prid_k'|wL|$:

Dela se prijatelja/bolnega;

$Sam_1|xNs/p \check{c}^+| + Glag_p|se|E_f \cap (L \cdot T L^*)| + Sam_3|yRas/p \check{c}^+| + Sam_4'|Prid_k'|wL|$:

Dela se mu prijatelja/dobrohotnega;

$Sam_1|xNp \check{z}^{+/}| + Glag_p|se|E_f \cap (L \cdot T L^*)| + Sam_4'|wL|$:

Dela se norca.

Nepolnopomenska oz. pomožniška uporaba prvotno polnopomenskih glagolov je zaobsežena s skladenjskimi faznimi pomeni (v pretvorjenih povedih): **a**) 'začetnost stanja/lastnosti':

$Sam_1 + Glag_{Fz} + se + Sam_{1,4}/Prid_{1,4}$ (*Začutil se je korenjak/pravičen//odraslega*); **b**) 'iztekanje procesa' – 'posta(ja)ti tak/delati (narediti) se tak': $Sam_1 + Glag_{Ez/do/v} + Sam_{2,4}$ (*Prihaja iz mode/do zraka/v modo*), $Glag_{3os} + Sam_3 + Prisl_n$ (*Prihajalo mu je slabo*), $Sam_1 + Glag + Prid_k$ (*Prihajal je vedno bolj miren*), $Sam_1 + Glag_{do} + Sam_{2(abstr.)}$ (*Prihajal je do prepričanja*),

$Sam_1 + Glag_v + Sam_{4(abstr.)}$ (*Odhaja v pokoj, Tone v spanec*), $Sam_1 + Glag_{se} + Sam_{3(abstr.)}$ (*Vdajal se je alkoholizmu*), $Sam_1 + Glag_{se v} + Sam_4$ (*Oblikoval se je v kroglo*); **c**) 'končna lastnost/stanje osebe': $Sam_1 + Glag_{Fk} + Sam_1/Prid_1$ (*Ostal je poštenjak/krepek, Obstala je negibna*), $Sam_1 + Glag_{Fk} + se v + Sam_4/Prid_4$ (*Spremenil/izoblikoval se je v bedaka/dobrega*),

$Sam_1 + Glag_{Fk} + se + Sam_{1,4}/Prid_{1,4}$ (*Izkazal/Pokazal/Napravil/Storil se je bedak/bedaka//plašen/plašnega*); **č**) 'končna lastnost/stanje stvari': $Sam_1 + Glag_{Fk} + Prisl_n$ (*Stvar je dobro izpadla*).

Še skladenjski pomeni, ko je pri nepolnopomenski uporabi glagolov pogostejša metonimija/metafora vršilca ali nosilca dejanja/procesa: **a**) 'začetnost procesa – začeti se': $Sam_{1(abstr.)} + Glag_{Fz} + se + med \cap Sam_6$ (*Bojazen/Sreča/Upanje se je pojavil-a/-o med njimi*); **b**) 'končna lastnost/stanje stvari': $Sam_{1(abstr.)} + Glag_{Fk} + se v + Sam_{4(abstr.)}$ (*Debata se je razvila v živahen*

pogovor), Sam_{1(abstr.)} + Glag_{Fk}, Sam_{1(abstr.)} + Glag_{Fk}(Mo) + Sam₄ (*Nastala je država/škoda/požar, Tišina je napolnila dvorano*).

3.2.4.3 Temeljni glagoli tvornih dejanj in procesov

Glagolska dejanja/procesi so označeni glede na tvorno udeležbo osebka.

Nadpomenki procesnih tvornih glagolov sta DELATI in DATI (< 'povzročiti, da (kdo) imeti').

Vse osnovne glagolske vezljivostne pomenske skupine zaobsežejo glagoli, slovarsko označeni s široko pomenskoscladenjsko rabo.

3.2.4.3.1 Osnovni glagoli tvornih dejanj in procesov

Tovrstni glagoli izpostavljajo osebek kot izvor oz. vršilca dejanja (Vd) splošnih dejavnosti (*delati, oblikovati, izvrševati, izražati, omogočati* ipd.) ali kot polvršilca oz. t. i. procesualnega vršilca (Vd/p–Pvd/p) (*priti, odhajati*) in kot procesorja oz. povzročitelja procesa (Pvp) (*gibati se, hoditi, peti*). Glede na število in vrsto udeleženskih vlog pa te glagole delimo na tiste **a**) s samo vršilcem dejanja/dogajanja/procesa ali s povzročiteljem/tvorcem procesa (V/Pv_{d/dog/p}), npr. *govoriti, misliti*, in na tiste **b**) z vršilcem ali s povzročiteljem dejanja/procesa in hkrati z eno ali več udeleženskimi vlogami v okviru desne vezljivosti (xVd/p/xPvd/p_{y,z,w}), npr. *izdelovati, izražati* v zgledih *Janez izdeluje prijatelju pohištvo*.

Temeljni tvorni glagoli izražajo **a**) omogočanje nastajanja (*omogočati, povzročati* ...), **b**) govorjenje/razumevanje/mišljenje (*izražati, obvladovati, ugotavljati* ...), **c**) ravnanje (*ravnati, uresničevati, opravljati* ...), **č**) ravnanje s premikanjem (*postaviti, vzeti* ...), **d**) upravljanje (*upravljati, obvladovati, nadzorovati* ...), **e**) spremembe lastnosti (*tvoriti, oblikovati* ...) in faznost dejanj (*lotiti se, nadaljevati, prenehati* ...).

Izhodišče vsaki izmed naštetih pomenskoscladenjskih skupin (od **a**) do **e**) je določen skladdenjski pomen primitiva DELATI (z DATI pri **č**) ravnanje s premikanjem). Skladdenjski pomeni kot razločevalne sestavine znotraj primarnega DELATI in hkrati uvrščevalne za druge (tvorne) glagole v celoti pomenskoscladenjsko pokrivajo skupine temeljnih tvornih glagolov, kar izrazno potrjujejo tudi pomensko- in strukturmoskladdenjske formule.

a) Omogočanje nastajanje/nastanek česa

Širok skladdenjski pomen, ki izraža predvsem ciljnost, je slovarsko označen kot 'z delom omogočati nastajanje česa': *delati nalogo/dopis, delati razstavo, delati temelje (za hišo), delati jamo (za ozimnico)*:¹⁴⁴

¹⁴⁴ Slovarska široka pomenskoscladenjska raba izpostavlja: – **omogočanje nastajanja z vršilcem** (začetnost, končnost, stopenjskost dejanja/poteka) s pomeni: 'z delom omogočati/omogočiti nastajanje/nastanek česa', 'delati/napraviti, da dobi kaj uradno veljavo', 'izraža nastopanje/nastop/začetek dejanja, kot ga določa sobesedilo/samostalnik', 'z določenim namenom delati/narediti, da kaj nastaja/nastane': *delati3/narediti1, izdelovati2/izdelati2, izdajati6/izdati6, lotevati se2/lotiti se2, napravljati1/napraviti1, naskakovati1/naskočiti1, prijeti za7, pripravljati1,2/pripraviti1,2, položiti7, seči4, spopasti se z/s3, udariti11, vreči se na/v4*; – glagolova pomenska sestavina 'faznosti' je nezaznamovano pomenskoscladenjsko izražena pri nadpomenkah tipa *lotevati se*, npr. *Slikar se je loteval tudi tihožitij, Gostje so se začeli lotevati vina, Lotil se je knjige* 'začel je brati študirati', *Lotil se je krompirja* 'začeti ga jesti/kopati/lupiti/okopavati/saditi' (*nasproti*: zaznamovani skladdenjski uporabi z čustvenostno oznako **nav. ekspr.** bolj specializiranih polnopomenskih glagolov, npr. *naskakovati, vreči se na/v* v *Alpinisti naskakujejo goro s severne strani, Naskakuje državni rekord, Skrbi so ga naskočile, vreči se na delo/v beg*).

Sam₁|xVd č⁺| + Glag + Sam₄|Prd/Cd ž⁺| (+ p ∩ Sam₄|Cd ž⁺|);

Delajo (mu) za izvoz:

Sam₁|xVd č⁺| + Glag_(se)(Mo)_{za/na/v/k} (+ Sam₃|yPred/Cd č⁺|) + Sam_{4(2,3)}|yCd ž⁺|.

T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo

po pretvorbi: **R = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo**

T/za/na/v (ob SE_{Prd}) = cilj dejanja (Cd) – neživo/živo

Dk = cilj dejanja (Cd) – neživo

D/k = prejemnik dejanja (Pred) – živo

Zgornji pomeni glagola *delati* z navedenimi udeleženskimi vlogami v določenih sklonih so zaobjeti s temeljnimi glagoli: *omogočati/omogočiti Omogoča naselitev (Cd)/delovanje (Cd), povzročati/povzročiti Povzroča umetno meglo (Cd), pripravljati/pripraviti (se k/h) Pripravlja se k učenju (Cd), Pripravlja (slušateljem (Pred)) gradivo (Cd), napravljati Napravlja otroka (Cd), Napravlja se (Prd) za nastop (Cd), prirejati Prireja predstave (Cd), Prireja vozila (Prd) za invalide (Cd), prizadevati si Prizadeva si za uspeh (Cd), lotevati se/lotiti se Loteva se načrtov (Cd)/nasprotnika (Cd) ipd.*

Vezljivost se ohranja tudi v besednih zvezah ob različnih jedrnih izglagolskih samostalnikih. Osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) se poprivedljajo predvsem v neprave svojilne dejanske/procesne pridevnike (Snp_{dp}), prava svojina (Sp = lastninska (Sp_l) ali razmerna (Sp_r)) pa je le ob jedrnih vršilcih oz. nosilcih dejanja/procesa (V/Nd/p).

Vezljivi prizadeti udeleženci se poprivedljajo v vrstne predmetne (Vp) in vrstne vsebinske (Vvs) pridevnike, in ciljni udeleženci v vrstne namembne pridevnike (Vn). V vseh primerih so lahko dodani nevezljivi okoliščinski udeleženci, ki se poprivedljajo v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_k):

pripravljanje / priprava (De) – učiteljevo (Snp_d) razredno (Vob_k) izpitno (Vn) pripravljanje učencev, učenčeva (Snp_d) izpitna (Vn) priprava;

pripravlja-vec/-vka (Vd) – novosmerni (Sp_l) programski (Vvs) pripravljavec;

pripravnik/pripravnica (Nd) – razredna (Vob_k) učiteljska (Vn) pripravnica;

pripravljenost (St/L) (< pripravljen) – letalova (Snp_d) pripravljenost za polet;

prizadevanje (De) – prijateljsko (Snp_d) mirovno (Vn) prizadevanje;

prizadevanje (Pd) – stanovsko (Snp_d) kulturno/politično (Vvs) prizadevanje;

prizadevnež (Vd) – gledališki (Vob_k) prizadevnež;

prizadevnost (St/L) (< prizadeven) – strokovna (Snp_{sp}) delovna (Vvs) prizadevnost;

lotevanje (De) – strokovnjakovo (Snp_d) problemsko (Vvs) lotevanje nalog.

b) Govorjenje, razumevanje, mišljenje

Pomensko najobsežnejši je splošni/neaktualni pomen *delati*, ki telesno in duševno delovanje opisuje kot 'zavestno uporabljati telesno in duševno energijo': /Fizično/duševno/ dela / od jutra do večera na polju/na prepričevanju/; 'telesna dejavnost' je izražena z nosilnim glagolom *gledati*, 'duševna dejavnost' je izražena z nosilnimi glagoli *govoriti*, *reči*, *misлити*; nečloveškega in /ne/živega vršilca ali nosilca dejanja označuje pomen 'biti v delovnem stanju': *Motorji delajo, Srce je začelo delati, Pošta/Tovarna ne dela* (proti pog.: *Strup je začel /hitro/ delati*):¹⁴⁵

¹⁴⁵ Slovarska široka pomenskoscledenjska raba izpostavlja: – **ravnanje s spremembo lastnosti** s pomeni: 'biti v skladu s čim, ustrezati', 'pri uporabi, delovanju kazati, dokazovati določene lastno-

Sam₁|xNd ž⁺| + Glag:

Motorji/tovarna dela; |modifikator|

Sam₁|xVd č⁺| + Glag /+ Prisl_{vč} / p ∩ Sam₂ ∩ Sam₂|wNd/Čd| / p ∩ Sam₃|zMd ž:/

/Od jutra do večera fizično/ dela /na polju/.

– V pomenu 'izpolnjevati, izvrševati, opravljati kako nalogo, delo ali aktivnost sploh' se dodaja skladenjsko obvezni prislovni modifikator načina: *Odbor /dobro/ dela, Nekateri člani /slabo/ delajo, Avto mu /dobro/ dela, Dela /kot stroj/črna živina/, Delajo /z veseljem/ izkušnjami/:*

Sam₁|xVd č⁺| + Glag /+ Prisl_{vč}|yNd|+ kot ∩ Sam₁ / p ∩ Sam₅₋₆|yNd/Sd/Vsd abstr. ž:/ – modifikator.

– Določnejši/aktualnejši pomen 'opravljati delo na določenem področju' zahteva obvezno-vezljivo prislovno določilo: pri *kulturno/politično delati* se neleksikalizirani izglagolski (udeleženski) predložni morfem odkriva s pretvorbami kot *delati v kulturi/politiki*, podobno še v primeru *delati doma/delati na domu*. Leksikalizirani prosti glagolski predložni morfem pa je izražen v primerih *delati proti okupatorju, delati z mladino, delati s slovarjem, delati za odpravo zaostalosti, delati v korist človeštva, delati pri društvu, delati v organizaciji:*

Sam₁|xVd č⁺| + GlagMo_{v/za/z/s/na/pri/proti/o} + Sam₃₋₆|yCd/Vsd ž / yRad/Prd č⁺|.

T/na/za = razmerni/prizadeti predmet dejanja (Rad/Prd) – živo/neživo

po pretvorbi: **R = razmerni/prizadeti predmet dejanja (Rad/Prd) – živo/neživo**

T = vsebina dejanja (Vsd) – neživo

po pretvorbi: **R = vsebina dejanja (Vsd) – neživo**

T/za/na/v = cilj dejanja (Cd) – neživo/živo

D/proti = cilj dejanja (Cd) – neživo/živo

Mo = vsebina dejanja (Vsd) – neživo/živo

Mpo/v/na = razmerni predmet dejanja (Rad) – neživo/živo

Oz/s//za/nad = razmerni predmet dejanja (Rad) – neživo/živo (ob SE)

Oz/s = vsebina dejanja (Vsd) – neživo (ob SE)

Oz/s = sredstvo dejanja (Sd) – neživo

Nosilni temeljni glagoli:

– telesna dejavnost:

sti, značilnosti', 'z naporom opravljati opravilo, delo, kot ga določa sobesedilo', 'izraža način ravnanja, kot ga določa sobesedilo', 'delati s čim to, kar določa sobesedilo', 's posebnimi pripravami uravnnavati delovanje česa', 'izraža celotnost, polnost dejanja', 'izraža veliko količino, množino česa': *mučiti se2, obnašati se2, obračati se3/obrniti se3, odgovarjati (pog.)9, sklanjati se nad2, truditi se2, vesti se2*; – pomenska sestavina 'lastnosti' z udeleženskim izglagolskim predložnim morfemom uvaja razmerni predmet dejanja (Rad), npr. **ekspr.** *mučiti se z nemščino/z otroki, ekspr. truditi se z otroke/z otroki*; tudi s predložnim glagolskim morfemom, npr. *nad v ekspr. Sklanja se nad knjigo/Sklanja se nad bolniki*. V primerih z oznako **ekspr.** je možno tudi obvezno-vezljivo prislovno določilo kraja *Mesto se kopa v soncu, Kopa se v bogastvu*. Nevezljiva skladenjska obveznost prislovnih določil načina se izraža v primerih kot *Nekatere vrste se pri nas dobro obnašajo, Pri delu se ne zna hitro obračati*.

*gledati*¹⁴⁶ – 'z gledanjem dojemati, zaznavati vsebino česa': *Gleda film, televizijo (Rad)*, 's pregledom izražati kaj': */Bistro, lepo zamišljeno/ gleda*, 'imeti določen odnos do česa': */Čisto drugače/ gleda na svet, na svoje delo (Rad)*, */Pri ženitvi/ ni gledal na bogastvo, na stroške, na korist (Rad)*, *pog. Gleda po fantih (Rad)*, *Njen mož gleda za drugimi (Rad)*;

– duševna dejavnost:

govoriti/reči – 'oblikovati besede, stavke z govorilnimi organi in biti sposoben oblikovati besede': */Malo/ govori, Ne govori*, 'izražati, posredovati določeno besedilo, misli z govorjenjem': *Govori vlogo (Rad) /na pamet/, Govori resnico (Rad)*, *Govori o stvari, gibanju, problemih (Vsd)*, *Reče dosti novega (Vsd)*, 'znati, obvladati jezik': *To (Vsd) zna reči /po francosko/*, 'neposredno podajati': *Govori na proslavi/na radiu (Rad)*, *Govorila sta po telefonu (Rad)*, *Govorila je proti njemu (Cd)*, *Govoril je z njim (Rad)*, *Rekla sta (si) z očmi (Sd)*, *Rekla je kuharju (Rad) za hrano (Cd)*;

misliti – 'biti dejaven v zavesti': */Urejeno, zbrano/ misli, Misli v domačem jeziku (Rad)*, 'izraža usmerjenost take dejavnosti': *Misli na bolečine, na domovino, na smrt, nanjo (Rad)*, 'imeti pozitiven ali negativen odnos do koga, česa': */Dobro/Slabo/ misli o njem/o stvari (Vsd)*, 'izraža točno, konkretno določitev predmeta': *Pri tem/ S tem (Vsd) ne mislim njega (Rad/Prd)*; *misлити si* – 'predstavljati si, zamišljati si': *Misli si človeka majhne postave (Vsd)*. Zgornji pomeni glagola *delati* z navedenimi udeleženskimi vlogami v določenih sklonih so zaobjeti s temeljnimi glagoli: *ukvarjati se Ukvarja se z bolniki (Rad)/s trgovino (Vsd)*, *baviti se Bavi se z mladino (Rad)/s financami (Vsd)*, *obravnavati Obravnava problematiko (Vsd)/mladostnika (Rad)*, *uporabljati Uporablja naravna bogastva/govedino (Prd) (za preživetje/polpete (Cd))*, *rabiti Rabi maslo (Prd) (za pecivo (Cd))*, *označevati Označuje vrstni red (Rad) (s številkami (Sd))*, *Označuje drevesa (Prd) za posek (Cd)*, *izražati (se) Izraža dolžino (Vsd) /v metrih (Nd)/, /Pohvalno/ se izraža o članku (Vsd)*, *Izraža se proti volitvam (Rad)/o volitvah (Rad)/za volitve (Rad)*, *kazati Kaže za njim (Rad)*, *izkazovati Izkazuje dobiček/dobroto (Vsd)*, *prikazovati Prikazuje načrte (Vsd)*, *pokazati Pokazal je na napake (Rad) (s popravki (Sd))*, *predstavljati (si) Skupnost predstavlja svoje delovanje (Vsd)*, *namenjati Namenjali so jo (Prd) za nevesto (Cd)*, *določati Določa prejemke (Prd) /po pravilniku (Nd)/, pripravljati (se) Pripravlja učenca (Prd) na izpit (Cd)*, *Pripravlja ga (Prd) na novico (Cd)*, *obvladovati Nemir ga (Prd) obvladuje, dojemati Dojema razpravo/umetnino (Vsd)*, *zaznavati Zaznava svetlobo (Rad) s čutili (Sd)*, *ugotavljati Ugotavlja rezultate (Rad) ipd.*

Zaradi najširšega obsega različnih udeležencev pri glagolih 'govorjenja, razumevanja, mišljenja' se tudi popridevljenje v okviru besednih zvez z različnimi jedrnimi izglagolskimi uresničji v največjem obsegu. Osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) se popridevljajo v nepravne svojilne dejanjske pridevnike (Snp_a), prava svojina je samo ob jedrnem izglagolskem vršilcu ali nosilcu dejanja/procesa (V/Nd/p). Prizadeti udeleženci se popridevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), sredstveni udeleženci v vrstne sredstvene pridevnike (Vs), ciljni udeleženci v vrstne namembne pridevnike (Vn), razmerni udeleženci v vrstne spremstvene pridevnike (Vsp), vsebinski udeleženci v vrstne vsebinske (Vvs) in sestavnosnovne pridevnike (Vss/sn), in dodani nevezljivi okoliščinski udeleženci v vrstne izprislodne pridevnike (v krajevne obstajanja/nahajanja (Vob_k) in krajevne izhodiščne (Vi_k)):

¹⁴⁶ Glede na vrsto glagolskega dejanja je njegov par *videti* (označen kot stanjski glagol), ki pa v nasprotju z *gledati* (označen kot nestanjski glagol) svoje dejanje ozko usmerja na določene udeležence dejanja (prim. Orešnik 1994: 73). Tako je pri *gledati* sporočilni poudarek na samem dejanju, pri *videti* pa predvsem na točno določenih udeležencih.

označevanje (De) – *Janezovo (Snp_ḡ) označevanje, romaneskno (Vob_ḡ) označevanje oseb, pikčasto (Vs) označevanje področij na zemljevidu;*
 označba (De) kot 'označenje/označitev' – *Janezova (Snp_ḡ) krajevna (Vp) označba/označenje/označitev, številčna/barvna (Vs) označba;*
 označevalec (Vd) – *krajevni (Vob_ḡ) ciljni (Vp) laserski (Vs) označevalec;*
 označba (Pd) kot 'oznaka' – *označba/oznaka kraja – krajevna (Vob_ḡ) označba/oznaka s tablo/s številko (kraj je 'prejemnik dejanja (Pred)' oz. tudi 'cilj dejanja (Cd)', tabla je sredstvo dejanja (Sd), številka je razmerni predmet dejanja (Rad), opis je vsebina dejanja (Vsd) – besednozvezno se poprivedijo v opisna (Vsp) krajevna (Vn) tabelna/številčna (Vs) označba/oznaka;*
 označenost (St/L) (< označen) – *krajevna (Vob_ḡ/Vn) označenost, besedna (Snp_ḡ) stilna (Vs) označenost;*
 pripravljanje/priprava (De) – *Janezov-o/-a (Snp_ḡ) izpitn-o/-a (Vn) pripravljanje/priprava slušatelj, terenska (Vob_ḡ) gradbena (Vn) priprava;*
 priprava (Pd) – *športna/risalna/vrtalna (Vn) priprava (šport/risanje/vrtanje je cilj dejanja), električna (Vsp) naprava (elektrika je sredstvo);*
 pripravljalec (Vd) – *kondicijski (Vvs) pripravljalec športnikov (športnik je prizadeto);*
 pripravnik (Nd) – *odvetniški (Vn) pripravnik;*
 pripravništvo (Dej) – *letno (Vob_ḡ) pripravništvo;*
 pripravek (Rd) – *Janezov (Snp_ḡ) mesni (Vss/sn) pripravek, leseni (Vsn) tovarniški (Vi_ḡ) pripravek;*
 pripravljenost (St) (< pripravljen) – *športnikova (Snp_ḡ) telesna (Vvs) pripravljenost, letalova (Snp_ḡ) letalna (Vn) pripravljenost;*
 ugotavljanje/ugotovitev (De) – *Janezovo (Snp_ḡ) premoženjsko (Vp) ugotavljanje, Janezova (Snp_ḡ) vrednostna (Vvs) ugotovitev;*
 ugotavljavalec (Vd) – *ugotavljavalec očetovstva/znanja;*
 ugotovitev (ugotovek*) (Rd) – *statistične/znanstvene (Vsp) ugotovitve, obdukcijsk-i/-a (Vsp) ugotovek/ugotovitev (obdukcija/statistika/znanost je 'vsebina/sredstvo dejanja' in hkrati 'razmerje do koga/česa');*
 ugotovljivost (L) (< ugotovljiv) – *izkustvena (Vsp) ugotovljivost vzrokov.*

c) Ravnanje

Ravnanje ima pomenskoskladenjsko najširši obseg – zajema kar tri pomenskoskladenjske pomene primarnega DELATI: 'ukvarjanje s konkretno dejavnostjo', 'razmerja delovanja' in 'rezultativnost'.

Predmetna vezava, tudi vezava človeškega udeleženca, je izpostavljena v slovarskih razlagah 'opravljati delo na kakem področju celotnega proizvodnega procesa kot vir zaslужka' in 'imeti opravka s čim kot predmetom svoje zaposlitve, dela' – ta pomen poleg rezultata dejanja (Rd): *delati nalogo/dopis, delati razstavo, delati most/temelje* izpostavlja še sredstvo dejanja (Sd) ali spremljevalno okoliščino – navadno je to obvezna pomenskoskladenjska vezljivost, npr. *delati s kemikalijami/s knjigami*. S slovarsko stilnozvrstno oznako **pog.** je opozorjeno še na orodniško vezavo človeškega udeleženca v *rad delati z ljudmi*. Isto vezljivost ima še nosilni temeljni glagol *delovati* v pomenu 'opravljati delo na določenem področju kot vir zaslужka':

Sam₁[xVd č*] + GlagMo_{v/pri/iz/s} + Sam₅₋₆[yMd–Sd/Vsd ž]:
Dela v industriji/pri črpalki/s kemikalijami;

– v pomenih 'proizvajati, izdelovati': *delati stroje/čevlje/čipke* in 'pridobivati, napravljati': *delati gumi (iz kavčuka)* se izraža kot:

Sam₁|xVd č*| + Glag + Sam₄|yRd ž| (+ p_{iz} ∩ Sam₂|yPrd ž|):

Delajo vino (iz grozdja);

Sam₁|xVd č*| + GlagMo_{zs} + Sam₆|wPr/Vsd ž|:

Delajo s.slovarjem;

Sam₁|xVd č*| + Glag + p ∩ Sam₆|zSd ž|:

Dela z lopato/strojem.

T = rezultat dejanja (Rd) – neživo

po pretvorbi: **R = rezultat dejanja (Rd) – neživo**

T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – živo/neživo

po pretvorbi: **R = prizadeti predmet dejanja (Prd) – živo/neživo**

O = sredstvo dejanja (Sd) – neživo

O = vsebina dejanja (Vsd) – neživo

Zgornji pomeni glagola *delati* z navedenimi udeleženskimi vlogami v določenih sklonih so zaobjeti s temeljnimi glagoli: *ravnati /Negospodarno/ ravna z odpadki (Vsd)/s stroji (Sd), povzročati/povzročiti Jed povzroča žejo/bolezen (Rd), uresničevati/uresničiti Uresničuje načrte (Prd), izvajati Izvajajo skladbe (Prd), izpolnjevat/iizpolniti Izpolnjuje ukaze (Rd)/ prostor (Prd)/obrazce (Prd), uveljavljati Uveljavlja oblast (Rd)/novo besedo (Rd)/barve (Prd), pridobivati/pridobiti Pridobiva premoženje (Rd)/srebro (Rd), Pridobiva pristaše (Prd) (s trudom (Vsd)), proizvajati/izdelovati Proizvaja/Izdeluje čevlje (Prd) s strojem (Sd), opravljati Opravlja živino/vrt (Prd), napravljati Napravlja drva (Rd)/presenečenje (Rd), pripravljati Pripravlja tekmovalce (Prd)/letalo (Prd) ipd.*

V besednih zvezah se ob različnih jedrnih izglagolskih samostalnikih osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) popridevljajo v neprave svojilne dejanjske pridevnike (Snp_d), prava svojilna razmerja pa ohranjajo jedrni izglagolski vršilci ali nosilci dejanja/procesa (VNd/p). Prizadeti udeleženci se popridevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), sredstveni/vsebinski udeleženci v vrstne sredstvene/vsebinske (Vs/Vvs) ali spremstvene pridevnike (Vsp). Rezultatni udeleženci se ne popridevljajo. Pogosti so nevezljivi okoliščinski udeleženci, ki se popridevljajo v vrstne krajevne/časovne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_{kr}):

proizvajanje/proizvodnja (De) – *industrijsko (Vob_d) proizvodnje strojev (stroj je rezultat dejanja), družbena (Snp_d) letošnja (Vob_d) industrijska (Vob_d) proizvodnja, kapitalistična (Vob_d) proizvodnja, strojno/ročno (Vs) proizvodnje dobrin, avtomatizirana (Vs) proizvodnja, premišljena (Vsp) proizvodnja;*

proizvajalec (Vd) – *privatni (Vob_d) pohištveni (Vp) proizvajalec (pohištvo je rezultat dejanja);*

proizvodnja (Pd) – *tedenska (Vob_d) domača (Vob_d) lesna (Vp) proizvodnja;*

proizvod (Rd) – *kovaški (Snp_d) kovinski (Vsn) ročni (Vs) proizvod (kovina je vsebina dejanja/snov);*

proizvajalnost/proizvodnost (St) – *industrijska/kmetijska (Vob_d) proizvajalnost;*

izdelovanje/izdelava (De) – *izdelovanje furnirja/industrijska izdelava barv (barva/furnir prizadeto z dejanjem in rezultat dejanja);*

izdelovalec/izdelovatelj (Vd) – *izdelovalec orodja;*

izdelek (Rd) – kovaški (Snp₁) kovinski (Vsn) domači (Vob₁) ročni (Vs) izdelek (ROKA je sredstvo dejanja, kovina je snov), serijski/tovarniški (Vi₁) izdelek;
izdelanost (St) (< izdelan) – strojeva (Snp₁) tehnična (Vsp) izdelanost, besedilna (Snp₁) stilna (Vsp) izdelanost.

č) Ravnanje s premikanjem

Prevladujoča smernost in drugotna ciljnost oz. namenskost¹⁴⁷ izpostavljajo *dati* v pomenu 'napraviti, da pride kaj kam z določenim namenom a) s prislovnim določilom ali b) z namenilnikom' in *dobiti* v pomenu 'napraviti, da kdo/kaj odkod/kam pride', npr. *Dobili so ga iz ječe, Dobil je smet iz očesa, Dobil ga je na svojo stran, v svojo družbo*.¹⁴⁸

Sam₁|xPvd č*| + Glag + Sam₄|yPrd ž*'| + p_{v/na/k} ∩ Sam₃₋₄/Prisl_k/Namen|CMd|:

Dal je kaj v popravilo/promet/mlin/na pošto, Dal je delat obleko;

Sam₁|xPvd č*| + Glag + Sam₄|yPrd ž| + p ∩ Sam₂|IMd|:

Dal je denar iz denarnice;

Sam₁|xPvd č*| + Glag + Sam₃|yPred/Prd č*| + Sam₄|yPrd ž*'| (+ p ∩ Sam₄|Cd ž*'|): *Dal mu je denar (za blago);*

– in v pomenu 'napraviti, da pride kaj na določeno mesto':

Sam₁|xPvd č*| + Glag + Sam₄|yPrd ž| + p ∩ Sam₄/Prisl_k|CMd|:

Dal je knjigo na mizo/v omaro/proč.

T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo

po pretvorbi: **R = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo**

Tna/v/nad/ob//Riz/od/do/z/s//Dk/proti = ciljno/izhodiščno mesto dejanja (CMd/IMd) – neživo/živo

T/za = cilj dejanja (Cd) – neživo/živo

D = prejemnik dejanja (Pred) – živo

D = prizadeti z dejanjem (Prd) – živo/neživo

Mpri/v = mesto dejanja (Md) – neživo/živo

Namen = namen dejanja (Cd)

S(tavek) = namen dejanja

Nosilna glagola sta *deti*: *Dene puško (Prd) na ramo (CMd), Dene si (Pred) denar (Prd) v žep (CMd)*, in *vzeti*. Začetek sonahajanja/sopojavljanja izraža pomen 'narediti, da kdo kam

¹⁴⁷ Namen nasproti cilju, ki je natančneje prostorsko opredeljen in označuje 'končnost' sploh, izraža pomensko širše (dokončne/nedokončne in uresničljive/neuresničljive) možnosti, zato poleg navadnih samostalnikov pogosto uvaja izglagolske samostalnike in namenilnike.

¹⁴⁸ Slovanska široka pomenskoscikladenski raba izpostavlja: – **ravnanje s premikanjem** s pomeni: 'delati/napraviti, da prihaja/pride kaj kam z določenim namenom', 'povzročati/povzročiti, da prihaja/pride kaj kam v velikih količinah': *dajati4/dati4, izročati2/izročiti3, metati1, sipati3, spravljati1/spraviti1, usipati2/usuti2*. Obe glagolovi pomenski sestavini – 'namenskost' in 'premikanje' povzročita pogosto obveznovezljivo uporabo prislovnega določila kraja, kar označujeta tudi dodatni slovnični pojasnili s prislovnim določilom, z namenilnikom: *dati pismo na pošto, dati oglas v časopis, dati otroka v rejo, dati delat obleko, dati sina učiti*; samo s prislovnim določilom npr. *spravljati se na vrhove dreves* 'plezati, lesti', *spravljati les iz gozda* 'voziti', *spravljati ovire s poti* 'odstranjevati', *spravljati madeže s preproge* 'čistiti'.

pride z določenim namenom': *Vzel je jed (Prd) na krožnik (CMd), Vzel ga (Prd) je v avtomobil (CMd), V podjetju (Md) so vzeli več novih delavcev (Prd)*; in konec sonahajanja/sopojavljanja: *dati iz/z/s/od – 'napraviti, da pride kaj iz/z/s/od': Vzel je denar (Prd) iz denarnice (IMd), Vzel je repo (Prd) iz zasipnice (IMd), Zaradi slabega uspeha so ga (Prd) vzeli iz šole (IMd).*

č₁) Sprememba opredmetenega lastništva (pridobivanje, povezano s spremembo mestnosti): *dati : vzeti (Vd = naslovnik) => dati sebi => pridobivanje, ki ima s stališča Vd/Pvd nasprotno smernost:*

'narediti, da pride kaj k osebkcu zlasti s prijemom z roko':

Vzemi (si) žlico (Prd), Vzel mu (Prd) je prtljago (Prd) iz rok (IMd), Vzel je denar (Prd) od kupca (IMd), Vzel je bolniku (Prd) kri (Cd) (z brizgalko (Sd)), Vzel je kamen (Prd) v roko (CMd), Vzel je otroka (Prd) v naročje (CMd), 'narediti, da je kdo, kaj kje skupaj z osebkcom, pri osebkcu': Vzel je najnujnejše stvari (Prd) na pot (CMd), Vzel ga (Prd) je s seboj na pot (CMd), Vzel je starše (Prd) k sebi (CMd), 'prevzeti, dvigniti': Blago (Prd) je vzel pri prodajalcu (Md), 'narediti, da pride kaj k osebkcu navadno v posest': Vzel je darilo (Prd), denar od staršev (IMd), Vzel je kruh (Prd) pri peku (Md), 'narediti, da kdo česa nima več proti svoji volji': Vzel mu (Prd) je zvezek (Prd), 'oskrbeti se s čim iz kakega vira': Vzel je obleke (Prd) iz skladišč (IMd), 'uporabiti': Za pripravo (Cd) je potrebno vzeti uležano meso (Prd), 'narediti, da pride kaj v telo': Vzel je kapljice (Prd) za oči (Cd), 'izraža nastop dejanja, kot ga določa sobesedilo': Vzel je metlo (Prd) v roke (CMd), Zadevo (Prd) je sam vzel v roke (CMd).

č₂) Sprememba neopredmetenega lastništva (pridobivanje, ki ni povezano s spremembo mestnosti): *vzeti – 'narediti, da kdo česa nima več proti svoji volji': Vzel mu (Prd) je čin, naslov, voljo (Prd), 'pokazati, občutiti določen odnos do česa': Vzel je vse (Prd) /s smešne plati/, 'narediti kaj za svoje z vsemi posledicami': Vzel je nase (CMd) krivdo, sramoto (Prd). Zgornji pomeni glagola *dati* z navedenimi udeleženskimi vlogami v določenih sklonih so zaobjeti s temeljnimi glagoli: *položiti Položil je kravam (Pred) seno (Prd), Položil je denar (Prd) za varščino (Cd), namestiti Namestil je strelovod (Prd)/učitelja (Prd), Namestil je goste (Prd) v hotelu/pri mestu (Md), umestiti Umešča dekana (Prd), vstaviti Vstavil je kamenček (Prd) v prstan (CMd), postaviti Postavil je stol (Prd) k mizi (CMd), spraviti Spravil je madež (Prd) s tkanine (IMd), Odstranil mu (Prd) je odlikovanja (Prd), Odstraniti navlaiko (Prd) z dvorišča/iz sobe (IMd), pustiti Pustil mu (Pred) je denar (Prd) ipd.**

Vežljivost se po posamostaljenju in popridevljenju ohranja tako, da se ob jedrnih besednozveznih izglagolskih samostalnikih v okviru **leve vežljivosti** osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) popridevljajo v neprave svojilne dejajnske/procesne pridevnike (Snp_{v/p}). V **desni vežljivosti** pa se v okviru 'ravnanja' prizadeti udeleženci popridevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), v okviru 'premikanja' pa se ciljni udeleženci popridevljajo v vrstne namembne pridevnike (Vn), in vežljivi okoliščinski udeleženci v vrstne krajevne/časovne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_{v/t}) in smeri delovanja (Vsd). Udeleženci – prejemniki ohranjajo smernost in se zato navadno ne popridevljajo:

nameščanje (De) – *nameščanje strojev/učiteljev na mesta;*

namestitev (De) – *namestitev beguncev/tovarne;*

nameščenstvo (Nd) – *pisarniško (Vob_v) nameščenstvo;*

nameščenje/namestitev (Pd) – *nameščenje/namestitev v blok, središčno (Vsd) nameščenje/namestitev*;
 nameščenec (Nd) – *vodilni nameščenec*;
 nameščenost (St) (< nameščen) – *nameščenost zvočnika v poslopju*;
 postavljanje (De) – *postavljanje mlajev/delavcev*;
 postavitev (De) – *postavitev drogov/učencev*;
 postavljavec/postavljač (Vd) – *postavljavec/postavljač kegljev*;
 postavljništvo (Dej) – *njegovo (Snp₁) javno (Vob₁) postavljništvo*;
 postavka (Pd) – *programska/življenjska (Vob₁) postavka, načrtna (Vsp) postavka*;
 postava (Pd) – *dekliška (Snp₁) postava, lovška/cerkvena (Snp₁) postava*;
 spravljanje (De) – *jesensko (Vob₁) spravljanje pridelkov, spravljanje v zadrego*;
 spravilo (De) – *ročno/strojno (Vs) spravilo lesa*;
 sprava (De) – *roka sprave*;
 spravnina (Pd) – *letna (Vob₁) spravnina*;
 spravljaj (Vd) – *koruzni (Vp) spravljaj*;
 spravljajnik (Pd) – *žitni (Vp) spravljajnik*;
 spravljeno (St) (< spravljen) – *varna spravljenost stvari, življenjska (Vob₁) spravljenost s težavami*.

d) Upravljanje

Razmerja delovanja s pomenom 'kazati do česa določen odnos, ki se izraža zlasti v dejanjih' združujejo vezavi predmeta in prislovnega določila načina: *S knjigo/z njo dela kakor s cunjov v skladi s predpisi, po vesti*; ponuja se še zveza s povedkovnikom: *Prav dela*. Isti pomen ima tudi *delovati*, npr. *Bivanje v gorah blagodejno deluje na zdravje, Vlaga je škodljivo delovala na izolacijo*.¹⁴⁹

$Sam_1|xPvd \check{z}'| + Glag + p_{z/s} \cap Sam_6 / p_{na} \cap Sam_{4-5}|yPrd/Rad/Vsd \check{z}'| / /Prisl_n|yNd| = \text{modifikator/}$

Grdo dela s knjigami/z njo, Vlaga /škodljivo/ deluje na izolacijo.

T/na = prizadeti predmet dejanja (Prd) – živo/neživo

po pretvorbi: **R/Tna = prizadeti predmet dejanja (Prd) – živo/neživo**

T/na = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo (za ob SE)

po pretvorbi: **R/Tna = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo**

T = vsebina dejanja (Vsd) – neživo/živo

¹⁴⁹ Slovarska široka pomenskoskladenjska raba izpostavlja: – **potek, ohranjanje delovanja** s pomeni: 'biti v delovnem stanju', 's svojo dejavnostjo/vplivom, postopki ohranjati kaj/koga v določenem stanju', 'zaradi kakega namena ohranjati kaj v kakem odnosu': *delati6, držati4,5,6*. Pomenska sestavina 'poteka' kaže na desno nevez-ljivost, 'ohranjanje delovanja' pa na obveznevezljivi razmerni predmet delovanja (Rad) in na neobveznevezljivo mesto delovanja (Md) kot prislovno določilo kraja: *Motorji delajo, Srce mu je začelo delati, Skupščina med počitnicami ne dela, pog. Strup je začel hitro delati 'učinkovati, delovati'*; 'ohranjati koga na določenem mestu': *Držijo ga na policiji, Držal ga je na razdalji, Blago so držali v skladiščih*; – **upravljanje s spremembo lastnosti**: 'izraža, da se odklonilen odnos konča z neprijetnim izidom za nasprotno osebo': *obračunati z/s2, poračunati z/s3, upravljati3*. Pomenska sestavina 'odnosa' uvaja razmerni predmet dejanja (Rad), kjer se obveznevezljiva vezava potrjuje tudi s predložnim glagolskim morfemom *z/s: nav. ekspr. Brezobzirno obračunati s kom.*

po pretvorbi: **R = vsebina dejanja (Vsd) – neživo/živo**

Oz/s = vsebina dejanja (Vsd) – neživo

Oz/s = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo

Nosilna temeljna glagola sta *delovati* v pomenu 'imeti učinek na kaj, prenašati svoj vpliv na kaj': /*Blagodejno/deluje na zdravje (Prd)*, *Deluje na ljudi (Rad) s programom (Vsd)*, *Deluje z zavezniki (Rad)*;

in *igrati*¹⁵⁰ – 'poustvarjati, navadno z umetniškimi hotenjem': *Igra komedijo/tragedijo/ljubimca (Vsd)*, /*Odlično/igra Mozarta (Vsd)*, 'povzročati glasbo z glasbilom': *Ves čas je igral (na) harmoniko (Prd)*, 'biti dejaven v določenem skupinskem športu, igri': *Igra hokej/tarok (Vsd)*, ekspr. 'pretvarjati se, hliniti': *Še vedno igra prizadetost (Vsd)*, 'biti opazen, viden': *Na njenem obrazu je igral nenavaden izraz (Vsd)*;

igrati se – 'udeleževati se določene dejavnosti': /*Brezkrbno/se igra s svojim bratcem/z žogo (Rad)*, *Igrajo se slepe miši/skrivalnice (Vsd)*, ekspr. 'neresno se ukvarjati s čim': *Samo igra se s strojem (Rad)*, 'izražati zadrego, vznemirjenje': *Igra se s prsti/s ključem (Rad)*, ekspr. 'imeti lahkomišeln, neresen odnos do česa': *Igra se z zdravjem/življenjem (Rad)*, *Igra se s fantom (Rad)*, *Strast se igra z njim (Rad)*.

Zgornji pomeni glagola *delati* z navedenimi udeleženskimi vlogami v določenih sklonih so zaobjeti s temeljnimi glagoli: *upravljati Upravlja ozemlje/tovarno/stroj (Rad)*, *obvladovati Obvladuje sovražnika/čustva/deželo/kapital (Rad)*, *nadzorovati Nadzoruje cesto/stroje/učence (Rad)*, *učinkovati Učinkuje na snov (Prd) s segrevanjem (Rad)*, *Učinkuje na učence (Rad) z znanjem (Vsd)*, *vplivati Vpliva nanj (Rad) z besedo Vsd*, *uvajati Uvaja novinca (Rad)*, *Uvaja predpise (Vsd)*, *seznanjati Seznanja ga (Rad) s prijatelji (Rad)*, *Knjiga ga (Rad) seznanja z odkritji (Vsd)* ipd.

Ob različnih jedrnih izglagolskih samostalnikih se vezljivost ohranja tako, da se v okviru **leve vezljivosti** predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) popridevljajo v nepravilne svojilne dejanjske/procesne pridevnike (Snp_{d/p}). V okviru **desne vezljivosti** pa se prizadeči udeleženci popridevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), vsebinski udeleženci v vrstne vsebinske (Vvs) ali sestavno-snovne (Vss/sn) pridevnike, in razmerni udeleženci v vrstne spremstvene pridevnike (Vsp). Pogosto se nevezljivi okoliščinski udeleženci popridevljajo v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_k):

obvladovanje (De) – *Janezovo (Snp_k) mišljenjsko/razumsko (Vsp) obvladovanje tekmeča, prostorsko (Vob_k) obvladovanje položaja*;

obvladanje (De) – *položajsko/tržno (Vob_k) obvladanje nasprotnika/problema*;

obvladanost (St/L) (< obvladan) – *obvladanost kretenj/človeka*;

učinkovanje (De) – *gospodarsko/glasbeno (Snp_k) učinkovanje*;

učinkovina (Pd ∩ Rd) – *rastlinska (Vss/sn) učinkovina*;

učinek (Rd) – *knjižni (Snp_k) propagandni (Vsp) učinek, fotogenični (Vsp) učinek, črpalkin (Snp_k) delovni (Vsp) učinek*;

učinkovitost (L) (< učinkovit) – *knjižna (Snp_k) vzgojna (Vsp) učinkovitost, skladbina (Snpd) zvočna (Vs) učinkovitost*.

¹⁵⁰ Pri *igrati* so zelo neopazni pomenski prehodi med dejanjem in stanjem, tj. iz 'delovanja' v 'navado/nagnjenje/odnos'. Na to z vidika obravnave stanjskih glagolov opozarja tudi J. Orešnik (1994: 32).

e) Sprememba lastnosti

Lastnost v pomenu 'biti dejavno udeležen pri nastajanju česa' omogoča tudi prehod polno-pomenskih glagolov v pomožniško rabo (tu se lepo pokaže upravičenost rabe oslavljeni pomen za pomensko oslavljeno skladiščno uporabo polnega pomena):

*Veter dela valove, Drevo dela senco, Rože delajo popke; Tanke pete delajo jamice (v parketu) (proti: pomožniški rabi Dela korake/grehe/kupčije, Dela čudeže/napake):*¹⁵¹

Sam₁|xPvd ž^{+/}| + Glag + Sam₄|yRd/Cd/Prd ž|:

Pete delajo jamice (v parketu), Voda dela brzice, Rože delajo popke;

Sam₁|xVd ž⁺| + Glag_p + Sam₄|wL|:

Dela korake/grehe/kupčije, delati čudeže/napake.

Pomen 'dajati komu/čemu kako lastnost, značilnost' izpostavlja tudi 'rezultativnost' dati in 'lastnost' ter 'odnos'. Posebno 'lastnost' in 'odnos' omogočata prehod iz glagolske polnopenomske rabe, npr. (*Stavbi*) *dela centralno kurjavo*, (*Naročniku*) *dela vso opremo* v pomožniško rabo, npr. *Dela (mu) žalost*, *Frizura jo dela mlajšo*, *Dela stvar lepšo*:

Sam₁|xPvd ž^{+/}| + Glag (+ Sam₃|yRad ž^{+/}|) + Sam₄|wVsd ž|: (*Naročniku*) *dela vso opremo*;

Sam₁|xPvd ž| + Glag_p + Sam₄|Prd ž^{+/}| + Sam₄' / Prid_k'|wL|:

Frizura jo dela mladenko/mlajšo;

Sam₁|xPvd ž^{+/}| + Glag_p (+ Sam₃|yRad ž^{+/}|) + Sam₄'|wL|: *Otrok/radio (mu) dela veselje.*

T/v = rezultat dejanja (Rd) – živo/neživo (v je ob SE)

po pretvorbi: **R/Tv = rezultat dejanja (Rd) – živo/neživo** (v je ob SE)

T/v = cilj dejanja (Cd) – neživo/živo (v je ob SE)

T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo

po pretvorbi: **R = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo**

D = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo

Oz/s = sredstvo dejanja (Sd) – živo/neživo

Nosilni temeljni glagol je *spreminjati (se)*: *Spreminja cene (Prd)/hitrost (Prd), Spreminja (se) v paro (Rd)/zaveznika (Cd)/poseko (Cd), Spreminja (mu (Rad)) priimek (Prd), Spreminja obraz (Prd) (s šminko (Sd))*.

¹⁵¹ Slovanska široka pomenskoskladišna raba izpostavlja: – **ciljnost dejanja (s premikanjem)** s pomeni: 'biti uspešen v prizadevanju, da bi se dosegljo kaj, prišlo do česa', 'prizadevati si doseči kaj, priti do česa', 'prizadevati si reševati, odpravljati kaj težavnega, neprijetnega', 'priti do koga, biti uspešen v iskanju koga, ki se tega izogiba': *dobiti*_{4,5}, *iskati*₂, *najti*₂. Izpostavlja udeležensko vlogo cilja dejanja (Cd), ki je tudi merilo za izbor določenih glagolskih pomenov, ki vežejo to udeležensko vlogo: *Dobila je bogatega moža, Dobili so ga za varuha, Dobil je vlak, Dobila ga je mrtvega, Dobil ga je v živahnem pogovoru, Dobili so bitko, Dobili so vlomilca, pog. Dobil jih je dež, Iskal je delo/ženo, publ. Iskal je zdravniško pomoč, Iskal je gobe, Iskal je dovoljenje, Iskali so povzročitelja bolezni. Našel je stanovanje, nav. ekspr. Za to opravilo težko najde primerne ljudi, Našli so premog, pog. Če najdem, da kdo lenari, ga bom kaznoval. In še – ravnanje s spremembo lastnosti s pomeni: 's posebnimi pripravami uravnati delovanje česa', 'izraža celotnost, polnost dejanja', 'izraža veliko količino, množino česa': *končati*₂, *kopati se*₂; – pomenska sestavina 'lastnosti' z udeleženskim izglagolskim predložnim morfemom uvaja prizadeti/ciljni predmet dejanja (Prd/Cd), npr. *končati nalogo z računalnikom*, v primerih z oznako **ekspr.** je možno tudi obveznovozljivo prislovno določilo kraja: *Mesto se kopa v soncu, Kopa se v bogastvu*.*

Zgornji pomeni glagola *delati* z navedenimi udeleženskimi vlogami v določenih sklonih so zaobjeti s temeljnimi glagoli:

tvoriti *Tvori glas* (Rd), *Vprašanje tvori jedro* (Cd), *ustvarjati* *Ustvarja dohodek* (Rd)/*stike* (Cd), *oblikovati* *Oblikuje kip* (Prd), *Oblikuje s kladivom* (Sd), *Oblikuje stavke* (Cd), *Oblikuje posode* (Cd)/*v posode* (Cd), *Oblikujejo* (mu (Rad)) *svetovni nazor* (Rd), *izdelovati* *Izdeluje obleko* (Prd), *Izdeluje* (si (Rad)) *orodje* (Rd), */Slabo/ izdeluje*, *sestavljati* *Sestavlja aparate* (Cd)/*moštvo* (Cd), *ustavljati* (se) *Ustavlja mimoidoče* (Prd), *žganje se* (mu (Rad)) *ustavlja*, *polniti* *Polnijo jeklenke* (Prd) (s plinom (Sd)), *Obveze* (mu (Rad)) *polnijo dan* (Prd), *razvijati* *Razvija zastavo/film* (Prd), *Razvija deželo* (Rad) v *industrijsko državo* (Cd), *ohranjati* *Ohranja vrstni red* (Cd), *Delo ga* (Prd) *ohranja*, *obnavljati* *Obnavlja hišo/nasad/snov* (Cd), *menjavati* *Menjava koruzo* (Prd) za *sol* (Cd), *Trener menjava igralce* (Prd), *Menjava vrstni red* (Cd), *pretvarjati* (se) *Pretvarja vodno energijo* (Prd) v *električno* (Cd), */Dobro/ se pretvarja*, *prirejati* *Prireja besedilo* (Prd)/*koncerte* (Cd), *urejati* *Ureja gradivo* (Prd)/*obleko* (Prd), *Ureja* (si (Rad)) *posteljo* (Prd), *Ureja razmere* (Prd) (s predpisi (Sd)), *uničevati* *Uničuje plevel* (Cd), *Skrb ga* (Prd) *uničuje*, *Uničuje se* (Prd) (s pijačo (Sd)) ipd. (Pri glagolih, ki označujejo samopremikanje (s SE) se rezultativni Tv spremeni v ciljnega Tv.)

Ob različnih jedrnih izglagolskih samostalnikih se vežljivost ohranja tako, da se v okviru **leve vežljivosti** predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) popridevljajo v nepravilne svojilne dejanske/procesne pridevnike (Snp_{vp}), nosilci stanja/lastnosti (Ns/l) pa v nepravilne svojilne stanjske pridevnike (Snp_s). V okviru **desne vežljivosti** se prizadeti udeleženci popridevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), sredstveni udeleženci v vrstne sredstvene pridevnike (Vs), vrstne spremstvene (Vsp) ali v vrstne sestavne pridevnike (Vss), in ciljni udeleženci v vrstne namembne (Vn) pridevnike. Rezultatni in razmerni udeleženci se ne popridevljajo. Pogosti nevezljivi okoliščinski udeleženci pa se popridevljajo v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_k):

ustvarjanje (De) – *umetniško* (Snp_a) *družinsko* (Vob_k) *ustvarjanje platen*;

ustvaritev (De) – *oddelčna* (Snp_a) *ustvaritev tovarni dobička*;

ustvarjenje (De) – *ustvarjenje sveta*;

ustvaritev (Pd ∩ Rd) – *igralska* (Snp_a) *ustvaritev*;

ustvarjalec/ustvaritelj (Vd) – *filmski/glasbeni* (Vp) *ustvarjalec*, *ustvaritelj pogojev*;

ustvarjalstvo (L/St) – *otroško* (Snp_a) *likovno* (Vp) *ustvarjalstvo*;

ustvarjalnost (L) (< ustvarjalen) – *pisateljska/umetniška* (Snp_a) *filmska/glasbena* (Vp) *ustvarjalnost*;

razvijanje (De) – *programsko* (Vsp) *razvijanje knjig/žice/odnosov*, *gospodarsko/jezikovno* (Snp_a) *razvijanje*;

razvoj (De) – *politični/gospodarski/umetniški* (Snp_a) *razvoj*, *otrokov* (Snp_a) *duševni/telesni* (Vp) *razvoj*;

razvijalec (Vd) – *domači* (Vob_k) *tržni* (Vn) *strojni* (Vp) *razvijalec*;

razvijalnik/razvijalec (Pd) – *filmski/plinski* (Vp) *razvijalnik/razvijalec*;

razvitost (St/L) (< razvit) – *industrijska/šolska* (Snp_a) *razvitost*, *gospodarska/kulturna* (Snp_a) *razvitost*, *duševna/telesna/umska* (Snp_a) *razvitost*;

ohranjanje (De) – *družbeno* (Snp_a) *ustno/pisno* (Vs) *izročilno* (Vp) *ohranjanje*;

ohranitev (De) – *mestna* (Snp_a) *ohranitev reda*;

ohranjevanje (De) – *ohranjevanje narave/starin/energije*;

ohranjevalec (Vd) – *mestni (Vob_k) ohranjevalec reda*;
ohranjenost (L) (< ohranjen) – *zgradbena (Snp_j) ohranjenost*.

Faznost tvornega glagolskega dejanja:

Izražena je s pomenskoscledenjsko vežljivostno formulo:

Sam₁|xPvd č*| + Glag_pF + Sam₄'/Nedol|wL|:

Začne/Nadaljuje/Konča/Ustavi/Preneha/Prekine/Uničuje/Izničuje/Pusti razpravo/rast.

Začetnost, trenutnost/trajanje in končnost dejanja/delovanja označujejo *začeti Začel je študirati/študij, lotiti se Lotil se je študirati/študija, nadaljevati Nadaljeval je vožnjo, končati Končal je delati/delo, ustaviti Ustavil je avtobus, Ustavil je kri, prenehati Prenehalo ga je boleti, Prenehal je delati, prekiniti Prekinil je govor/dopisovanje/dovod/stike, ukiniti Ukinili so dobavo/kredite, izničiti Izničil je delo/valuto*; pomen 'ne delati' izraža *pustiti Pustil je delo/zabave*.

Ob posamostaljenju faznih skladenjskih pomenov v jedrne izglagolske samostalnike se osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) popridevljajo v neprave svojilne dejanjske/procesne pridevnike (Snp_{up}), nepravi udeleženci v vlogi povedkovih neudeleženskih določil pa se popridevljajo v vrstne predmetne (Vp), sestavno-snovne (Vss/sn) in spremstvene pridevnike (Vsp) ali vsebinske pridevnike (Vvs). Popridevljenje omogočajo jedrni izglagolski samostalniki z drugotnimi besedotvornimi pomeni kot vršilec/predmet/rezultat/sredstvo dejanja (V/P/R/Sd), ko se, v nasprotju s prvotnim posamostaljenim dejanjem (De), pomenskoscledenjsko popolnoma osamosvojijo:

nadaljevanje (De) – *nadaljevanje gradnje*;

nadaljevanje (Pd) – *nadaljevanje v naslednji številki časopisa*;

nadaljevanka (Pd) – *televizijska (Vob_k) nadaljevanka*;

nadaljevalec (Vd) – *nadaljevalec gradnje/smeri/tradicije*;

prenehanje/prenehavanje (De) – *veljavnostno (Vvs) prenehanje zakona*;

prekinjanje (De) – *prekinjanje pouka, prekinjanje električnega toka*;

prekinitev (De) – *električna (Vp) prekinitev, prekinitev stikov/pogajanj*;

prekinjevalec/prekinjalo (Nd) – *električni-i/-o (Vp) prekinjevalec/prekinjalo, avtomatsko/elektromagnetno (Vsp) prekinjalo*;

prekinjenost (St/L) (< prekinjen) – *razvojna (Snp_j) prekinjenost*.

Faznost v okviru nepolnopomenske uporabe glagolov označuje a) začetnost dejanja – 'začeti delati': Sam₁ + Glag_vFz + Sam_{4(abstr.)} (*Prešli so v napad*), Sam₁ + Glag(Mo) + Sam_{4(abstr.)} (+ Sam₆) (*Načel/Začel je pogovor (s sopotnikom)*), Sam₁ + Glag_v + Sam_{4(abstr.)} (*Stopil/Vstopal je v projekt/novo leto*), Sam₁ + Glag_{se} + Sam_{2(abstr.)} (*Lotil/Loteval se je kmetovanja*), Sam₁ + (Sam₄) + Glag_{(se)k} + Sam_{3(abstr.)} (*Pripravila se je k šivanju*), Sam₁ + Glag_{(se)v} + Sam₄ + Sam_{5(abstr.)} (*Poskusil se je v pesništvu*); **b) končnost dejanja** – 'končati delati': Sam₁ + Glag-Fk + Sam_{4(abstr.)} (*Izpeljal/Izvedel/Izvršil je anketo, Dosegel je napredek/porast, Iznesel/Izrazil/Izrekel je pomisleke, Našel je milost/pomoč, Spletel je vez, Storil je korak, Opravil je nakupe, Opustil je iskanje*).

3.2.4.4 Elementarni glagoli

So podskupina temeljnih glagolov in združujejo in kombinirajo pomene primitivov BITI in DELATI (in njihove fazne podpomenke POSTA(JA)TI, DELATI/NAREDITI SE), zato

vključujejo tako osnovne glagole netvornih procesov/dogajanj/stanj kot osnovne glagole tvornih procesov/dejanj, ki skupaj zaobjamejo vse možne vezljivostne udeleženske vloge.

V tej skupini glagolov je upoštevan tudi dinamični pomen glagola BITI. Osebek je pri **a**) netvornih procesih/dejavnostih nosilec dogajanja/procesa/stanja/lastnosti ($N_{d/p/s/1}$), pri **b**) tvornih procesih/dejavnostih pa povzročitelj in vršilec dejanja/procesa/stanja/lastnosti ($Pv/V_{d/p/s/1}$). Skupina glagolov netvornih procesov/dogajanj/stanj ima obveznovezljive okoliščine.

Po posamostaljenju tudi za vse elementarne glagole velja, da se v okviru besednozvezne vezljivosti ob različnih jedrnih izglagolskih samostalnikih popridevjljajo osebkovi nosilci ali vršilci dejanja/procesov (Nd/p) v neprave svojilne dejajnske/procesne pridevnike ($Sn_{p_{d/p}}$), in vezljive okoliščine predvsem v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_k). Ob samostalnikih iz prehodnih glagolskih pomenov pa se prizadeti, razmerni in sredstveni udeleženci popridevjljajo v vrstne predmetne (Vp), vrstne sredstvene/spremtvene (Vs/Vsp) in v vrstne snovne pridevnike (Vsn), ciljni udeleženci pa v vrstne namembne pridevnike (Vn): $Sam_1|xNp/d\check{z}| + Glag|M_{so}p/d|(se) (+ Prisl_{c/k/n} / p \cap Sam_{2-6}|yM_{p/d}/\check{C}_{p/d}/IM_{p/d}/I\check{C}_{p/d}/CM_{p/d}/C\check{C}_{p/d}/Po_{p/d}/N_{p/d}/Ra_{p/d}/C_{p/d}|)$:

> za pomen polnopomenskega BITI³:

– Riz/od/z/s//do//blizu/mimo/okrog/okoli = mesto/čas procesa/dejanja (izhodišče//cilj//pot(ek)) – ($IM_{p/d}/I\check{C}_{p/d}/CM_{p/d}/C\check{C}_{p/d}/Po_{p/d}$) – neživo

kazati se iz/od/blizu vrat, kazati se okrog/okoli vogalov > (*okrog*)vogalno (Vob_k) *kazanje ...*

– Rbrez/od/do = način procesa/dejanja (Np/d)

obstajati brez hrane/od preživnine/do izničenja, čutiti, dihati > *obstajanje brez hrane/od preživnine/do izničenja, čutenje bolečine/mraza, dihanje ...*

– Tskozi/čez = čas procesa/dejanja ($\check{C}p/d$)

prikazovati se/svitati se skozi/čez > *prikazovanje/svitanje skozi/čez ...*

– Tna/v/za/skozi = način procesa/dejanja (Np/d) – ob SE

izkazati se na, spreminjati se v, tičati za, živeti za, zijati skozi, jesti/piti > *izkazanje na, spreminjanje v, tičanje za, življenje za, zijanje skozi, jedenje/pitje ...*

– Tza/v = cilj dejanja (Cd) – živo/neživo

živeti za otroke/glasbo, rasti v > *življenje za otroke/glasbo, rast v ...*

– Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas procesa/dejanja ($Mp/d//\check{C}p/d$)

– Mpo/v = način procesa/dejanja (Np/d)

stati po/na/v/pri, dogajati se po/na/v, pojavljati se po/na/v/pri > *stanje po/na/v/pri, dogajanje po/na/v, pojavljanje po/na/v/pri ...*

– Oza/pred/nad/pod/med = mesto/čas procesa/dejanja ($M_{p/d}/\check{C}_{p/d}$)

bivati/roditi se/igrati se/bliskati se/prikazovati se za/pred/nad/pod/med > *bivanje/igranje/bliskanje/prikazovanje za/pred/nad/pod/med ...*

– /Ne/prehodnost podstavnih glagolov v jedrnih izglagolskih samostalnikih spremeni hierarhijo možnih udeleženskih vlog: *roditev otroka* (< *roditi*) : *otrokovo* (Sn_{p_d}) *rojstvo* (< *roditi se*); *Janezovo* (Sn_{p_d}) *igranje nogometa* (< *igrati*) : *Janezovo* (Sn_{p_d}) *igranje z otrokom*

– *Janezovo in otrokovo igranje* (< *igrati se*) : *Janezovo igranje z žogo* (< *igrati se*);

– Omed = čas procesa/dejanja ($\check{C}p/d$)

bliskati se/daniti se med > *bliskanje/danjenje/danitev med ...*

– Oz/s//pod = način procesa/dejanja (Np/d)

živeti pod normalo/z invalidnino > *življenje pod normalo/z invalidnino ...*

– Oz/s//pred = razmerni predmet procesa/dejanja (Rap/d)

živeti z/s glasbo/starši, trepetati z ustnicami, mežikati z očmi, (nasproti: Fantje si mežikajo, Svetilnik mežika) > življenje z/s glasbo/starši, trepetanje z ustnicami / trepet rok/listov/zraka, mežikanje z očmi (nasproti: mežikanje med fanti/fantovsko mežikanje, mežikanje svetilnika) ...

– Oz/s = sredstvo procesa/dejanja (Sp/d)

živeti s plačo > življenje s plačo ...

V okviru Np/d so neprostorski samostalniki.

Elementarni glagoli poleg posamostaljenega procesa in dejanja (Pro, De) pomensko omogočajo še posamostaljenje v druge besednozveznojedrne besedotvorne pomene in, glede na /ne/prehodnost podstavnega glagola, poprivedljenje njihovih objedrnih udeležencev oz. udeleženskih vlog. Prednostna izbirna razvrstitev pri poprivedljanju je, glede na izhodiščno razvrstitev, seveda odvisna od besedotvornega pomena jedrnega izglagolskega samostalnika:

živelj (Nd/p), živež (Pd); roditelj (Vd), rojenica (Vd) – otrokova (Snp_d) rojenica, rojenec (Nd), – rodnost (L) (< roden) – nasadova (Snp_d) rodnost; čutnost (L) (< čuten) – čutnost ustnic; pojav/pojavitev (Pd), pojava (Nl), pojavnost (L) (< pojava) – predmetna (Snp_d) plastična (Vsn) zunanja (Vob_k) pojavnost; igralec (Vd) – nogometni (Vvs) igralec, igralec z žogo, filmski/gledališki (Vob_k) igralec, igralstvo (Dej) – domače (Vob_k) poklicno (Vn) igralstvo, igralo (Pd) – gugalno (Vn) igralo s krogi, igrača (Sd) – otroška (Snp_d) plišasta (Vsn) igrača, igranost (L) (< igran); trepetavost (L) (< trepetav) – trepetavost listov.

3.2.4.4.1 Glagoli osnovnih življenjskih procesov in dejavnosti

Z vidika dejavnosti oz. **tvornosti** osebka se ločujejo:

– **Netvorni procesi**, npr. *roditi se, živeti, rasti, dihati, čutiti, /ne/hoteti, želeti, gledati, spat, umreti*: Np/d; – po posamostaljenju: *kopensko/morsko/mestno (Vob_k) življenje, posmrtno (Vob_d) življenje, duševno/spolno/družinsko/kolektivno/versko/kulturno (Vsp) življenje, njevogo/otroško (Snp_d) življenje; rojstvo otroka, plemič po rojstvu, rojstvo nove države; dihanje kože/rastlin; čutenje bolečine, slovensko čutenje, hotenje, želja, gledanje, spanje, smrt.*
– **Tvorni procesi**, npr. *premikati se, gibati se, hoditi, piti, jesti, govoriti, misliti, igrati se*: Pv/Vp/dog; – po posamostaljenju: *otrokovo (Snp_d) pitje/jedenje iz posode; govornjenje, mišljenje, igranje.*

Na osnovne vežljivostne razlike opozorijo glagoli z različno usmerjenostjo dejanja oz. z različno pomenskoscledensko vežljivostjo in zato z različnim številom udeležencev:

Nosilni temeljni glagol netvornih/tvornih (življenjskih) procesov (tvorni so samo v povezavi s človeško⁷) je *živeti* = bivati/obstajati + živo (proces):

– **desna nevezljivost** označuje *splošno bivanje in delovanje*:

živeti – 'imeti sposobnost presnavljanja, rasti, razmnoževanja': *Vse, kar živi, potrebuje hrano, 'biti navzoč v stvarnosti kot živo bitje - bivati eksistirati, obstajati': živijo /v preteklosti/ , živijo /skupaj v obliki lišajev/, 'biti v stanju, v katerem potekajo življenjski procesi – delovati': /Komaj še/ živijo /brez hrane/, živijo /povprečno sedemdeset let/, 'biti dejaven, delujoč – delovati': /Politično/kulturno/vsestransko/ živijo, Ta kraj živi;*

– **desna vežljivost** izpostavi prostor (posredno tudi čas) in označuje nahajanje, sonahajanje in soobstajanje:

'biti, nahajati se/rasti kje kot v svojem življenjskem okolju':

Raki živijo v potokih, V tem skalovju ne more živeti nobena rastlina (Mp/d), 'imeti kje bivališče, zlasti za daljši čas – bivati, eksistirati/obstajati, prebivati/stanovati': živijo na deželi/v mestu, živijo pod tujo streho, živijo pri teti (Mp/d), 'imeti določen življenjski način, določene življenjske razmere': živijo po načelih/v zakonu (Np/d), 'biti v skupnosti s kom – soobstajati': živi z njo (Rap/d), 'biti dejavno, čustveno povezan s čim, živeti spojen v eno z določenim pojavom objektivne stvarnosti – delovati': živijo z zemljo/s knjigami (Rap/d), živijo za glasbo/za otroke/za svoj poklic (Cp/d), 'v življenju uresničevati': živijo svet/filozofijo/preteklost (Rap/d), 'imeti materialne možnosti za obstoj': Težko živijo z invalidnino/na tuje stroške/na škodo drugega (Np/d), živijo od izdelovanja suhe robe, živijo od kmetijstva/od umetnosti (Np/d), pog. 'preživljati, vzdrževati': živi ženo in otroke (Rap/d), živi s plačo (Sp/d), ekspr. 'vplivati, vzbujati zanimanje v kakem času – uveljavljati': V svojih delih je živel še naprej (Mp/d), Glasba živi zunaj dvoran (Mp/d), ekspr. 'pojavnjati se, obstajati': Dogodek živi v ljudskem izročilu (Mp/d), Rokovnjači živijo samo v pripovedkah (Mp/d), V njem živi želja po uveljavljanju (Mp/d).

Netvorni življenjski procesi

Z nekaj tipičnimi glagoli so zajete vse vezljivostne možnosti:

– desno nevezljivo:

rasti – 'postajati večji, višji zaradi naravnega življenjskega razvoja': Človek raste /približno dve desetletji/, Drevo /lepo/hitro/ raste, 'nastajati, kazati se zaradi takega razvoja': (Fantu) /že/ raste brada, Gobe /najbolj/ rastejo /po dežju/, 'dosegati višjo stopnjo glede na intenzivnost, jakost, količino': Temperatura/žalost raste, Dohodki/Proizvodnja raste, Cene rastejo, Nasilje /v mestih/ raste, 'prihajati na višji ton, večjo glasnost': Glas harmonike je rasel in padal;

– desno obveznovezljivo:

'razvijati se v to, kar izraža določilo': Grm raste v drevo, Fant raste v postavnega fanta (Cp/d), 'biti kje, nahajati se v stanju, značilnem za živo rastlino – živeti': Lišaji rastejo navadno na severni strani dreves (Mp/d), ekspr. 'razvijati se, napredovati':

Slikar raste od razstave do razstave (Rap/d), Gospodarsko/umetniško rasti (Rap/d), Raste v razumnosti (Rap/d), Raste v nogometaša (Cp/d), ekspr. 'v vedno večji meri nastajati, kazati se kot posledica dela': Izpod noža mu je iz lesa (IMp/d) rastla figurica (Rp/d), V okolici (Mp/d) rastejo nove hiše, Zidovi so rastli pred njihovimi očmi (Rap/d), Ob pripovedovanju je pred nami (Rap/d) rastla podoba nove domovine;

– desno neobveznovezljivo:

'preživljati čas rasti, zorenja': Raste (brez staršev (Np/d)/pri babici/v mestu/med vojno (Mp/d)).

Faznost je označena:

– z začetnostjo (Fz) pri živeti:

– roditi se:

– **desno nevezljivo**: 'priti iz rodil': *Rodil se je /hitro/; lahko tudi desno vezljivo s prostorskim/časovnim prislovnim določilom: 'začeti živeti ob prihodu iz rodil': Rodil se je /lani/ pred sto leti v Ljubljani (Mp/d)/, Rodil se je /delavcu v kmečki hiši (Mp/d)/, ekspr. 'nastati, pojaviti se – narediti se': Misli/Poezija se je rodila /v drugi polovici 18. stoletja (Mp/d)/;*

– s končnostjo (Fk) pri živeti:

– **samo desno nevezljiv** je *umreti* v pomenih 'prenehati živeti': *Bolnik je umrl /kmalu po operaciji/, Umrl je /na potovanju/doma/, Umrl je /od lakote v vojni/, Umrl je /v samoti/,*

Umrl je /sam/, ekspr. 'prenehati obstajati': Ljubezen je umrla, Prijateljstvo/upanje (mi) je umrlo.

Tvorni življenjski procesi pa uvajajo osnovno udeležensko vlogo – T(ožilniški) razmerni/prizadeti predmet dejanja/procesa (Ra/Prd/p) – živo/neživo. Pogosto pa so **procesni glagoli** absolutno uporabljani – z neizraženim pomensko presplošnim tožilniškim predmetom:¹⁵² *umoriti* – 'povzročiti smrt človeka, zlasti namerno': *Umoril je koga (z nožem), Bolezen je umorila precej ljudi*, ekspr. 'povzročiti izgubo česa duševnega': *Vse veselje, voljo (ji) je umoril;*

piti – 'dajati tekočino v usta in požirati': *Držal je kozarec in pil, Pil je (iz kozarca), Otrok pije (pri materi), 'uporabljati, imeti za pijačo': Otroci pijejo premalo mleka, 'uživati alkoholne pijače': Vso noč so pili in razgrajali, Ne kadi in ne pije, Pije /iz obupa/ (> enako tudi jesti);*

piti – *pojiti se* ekspr. 'zajemati, dobivati iz česa': *Sodobna poezija se poji iz nekaj sosednjih vrelcev;*

pojiti – 'napajati': *Pojil je konje, Pojili so ga (z vinom), Pojil je (z lepotami narave).*

3.2.4.4.2 Glagoli naravnih pojavov

Izražajo se s pomenskoskladenjskimi vezljivostnimi formulami:

$Sam_1 |xNp \dot{z}| + Glag_{se} |F(E/L \cdot T E/L^*)|$:

Mrak se dela;

$Glag_{3os} se |F(E/L \cdot T E/L^*)|$:

Mračì se;

$Glag_{3os}$:

Grmi.

a) Prvotno označujejo naravne pojave in procese z neizraženim naravnim vršilcem dejanja ($(\alpha Pvd/dog/p \cap (\alpha E^+)) + (y/wE^{**})$), imajo le obliko za 3. osebo ednine, zato so t. i. brezosebni glagoli. Tipični prvotno nevezljivi glagoli so: *daniti se, nočiti se, mračiti se, večeriti se, južiti se, oblačiti se* (vendar lahko: *Nebo se oblači, deževati, snežiti*). Širša pomenskost glagolov *bliskati se, jasniti se, bleščati se, grmeti, liti, goreti, šumeti, zmrzovati* jim odpira tudi možnost širše pomenskoskladenjske vezljivosti – drugotno so lahko levo-vezljivi, npr. *Oči se bliskajo, Voda zmrzuje* ipd.

Pri posamostaljenju je potrebno opozoriti na primere kot *pomladno bujenje* (iz *Pomlad budi: pomlad* v vlogi povzročitelja) proti *pomladansko (Vob.) bujenje* (iz *bujenje v pomladi: pomlad* je v vlogi okoliščine).

b) Druga skupina so brezosebno uporabljani glagoli, ki so prvotno levo- in desnovezljivi. Označujejo biološke pojave in procese v organizmu v pomenu 'čutiti nekaj': *bobneti* (*V ušesih mu bobni*), *boleti* (*V prsih ga boli*), *bosti* (*Pod rebri ga bode*), *brneti* (*V glavi mu brni*), *črvičiti* (*V trebuhu ga črviči*), *drgetati* (*Drgeta v njem*), *dušiti* (*V grlu ga duši*), *gomazeti* (*Po telesu mu je gomazelo*), *grabiti* (*Pri srcu ga grabi*), *grčati* (*V prsih mu grči*), *grebsti* (*V grlu ga je greblo*), *grgrati* (*V grlu mu je grgralo*), *hreščati* (*V prsih mu je hreščalo*), *hropsti* (*V prsih mu hrope*), *kipeti* (*V njem je kipelo od sreče*), *kruliti* (*Kruli mu po trebuhu*),

¹⁵² Primere navaja v okviru obravnave vrst glagolskih dejanj J. Toporišič (1967: 125), kjer pri tovrstnih glagolskih dvojicah tipa *pijem – pojim* drugi člen opredeli kot 'kdo dela, povzročča, omogoča to, kar pove prvi člen'.

mravljinčiti (Mravljinči ga po hrbtu), mraziti (Mrazi ga po hrbtu), piskati (V prsih mu piska), slabeti (V želodcu mu slabi), šumeti (V glavi mu šumi), vrteti (Zaradi pritiska se mu vrti).

Še zgledi z različno možno pomenskoskladenjsko vežljivostjo:

bliskati se – brezosebno nevezljivo 'v presledkih močno zasvetiti': Bliskalo se je in grmelo;
proti:

levovežljivim in neobvezno desnovežljivim: ekspr. 'odbijati iskrečo se svetlobo': */Veselo/ je bliskala z očmi po ljudeh,* ekspr. 'prikazovati, gibati se v iskreči se svetlobi': *Beli zobje se ji bliskajo izza rdečih ustnic, Skozi prste ji je bliskal vesel pogled;*

proti:

obvezno dvovežljivim: 'v presledkih močno zasvetiti': *Mornar bliska sporočilo.*

Podobno še: **brezosebno nevezljivo /Počasi/ se je začelo jasnit** : **obvezno levovežljivo V diskusijah se pojmi/misli jasnit**jo, **brezosebno neobveznovežljivo Zunaj se je bleščalo** : **obvezno levovežljivo Sonce se blešči**;

grmeti – brezosebno nevezljivo 'dajati zelo slišne glasove ob bliskanju' Vso noč se je bliskalo in grmelo;

proti:

levovežljivim in neobvezno desnovežljivim: 'dajati grmenju podobne glasove': *Kolesa so /silovito/ grmela pod podom vagona,* ekspr. 'grmeč se hitro premikati': *Bombniki so drug za drugim grmeli na sever;*

proti:

obvezno dvovežljivim: ekspr. 'razvneto, ogorčeno govoriti': *Grmi na vlado/proti terorju.*

Podobno še: **brezosebno neobveznovežljivo Zunaj lije** : **obvezno dvovežljivo Luč lije na cesto, Oko lije solze**; **brezosebno neobveznovežljivo Zunaj dežuje/sneži** : **levovežljivo Granate dežujejo / Cvetni listi snežijo**; **brezosebno neobveznovežljivo V zemlji bobni** : **levovežljivo Zemlja je bobnela** : **obvezno dvovežljivo Prst bobni po krsti.**

Pogosto levovežljivi so:

goreti – 'izginjati, uničevati se v ognju, plamenu in ga s tem vzdrževati': Suha drva /dobro/ gorijo /kot bakla/, 'z izginjanjem, uničevanjem dajati svetlobo': Luč je gorela /vso noč/, ekspr. 'dajati močen sij, žar': Zvezde/Njene oči so kar gorele

proti:

brezosebno neobveznovežljivim: 'izginjati, uničevati se v ognju': *V štedilniku ves dan gori*
proti:

obveznim dvovežljivim pomenom: 'kazati se v veliki meri': *Gori za resnico/za šport.*

Podobno še *šumeti*: **levovežljivo Drevje/Listje šumi** : **brezosebno neobveznovežljivo Zunaj šumi** : **obvezno dvovežljivo Šumel je s papirjem**; **zmrzovati** - 'spreminjati se v led': **levovežljivo in desno neobveznovežljivo Voda v koritu zmrzuje**, 'zaradi mraza se uničevati': *Zelje na polju je zmrzovalo;*

proti:

brezosebno neobveznovežljivim, ekspr. 'postajati zelo hladno, mrzlo': *Zunaj že zmrzuje.*

Navadno levovežljivi so:

Np/s

svetiti se/svétiti se – 'odbijati svetlobo': Beli kamni so se svetili v mesečini, Oči se ji svetijo /kot mački/, Svetiti se od zguljenosti, Oči se mu /nevarno/ svetijo od navdušenja, ekspr.

'odsevati': *V mesečini na vzhodu se svetijo snežne krpe, Na prsih se mu je svetilo odlikovane, Čevlji se mu svetijo /od loščenja/*

proti:

Vp/s

svetiti/svétiti – 'oddajati, dajati svetlobo': *žarnica je prenehala svetiti v presledkih, Plamen /modro/ sveti;*

proti **desnoveljivim pomenom**: 'omogočati, da **kdo** vidi': *Svetil mu je po stopnicah*, 'usmerjati **kam** vir svetlobe': *Svetil mu je v oči/skozi okno*, 'uporabljati **kaj** kot vir svetlobe': *Takrat so svetili še s trskami.*

3.2.5 Vežljivost specializiranih in višjih specializiranih glagolov

Pomenskohierarhična razmerja v okviru (sinhrono netvorjenih) specializiranih glagolov (npr. *begati, brzeti, brati, čitati, bosti, cepiti, dregati, riniti, špegati, šteti, trpeti*) in (tvorjenih) višjih specializiranih glagolskih izpeljank tipa *korakati/zakorakati, krampati, darovati, obleči, posoditi, gostiti, lastiti (si), potrebovati, (po)debeliti (se), gostovati, kraljevati* so izhodišče za nadaljnjo širitev pomenskohierarhične vežljivostne mreže.

a) Specializirani glagoli z zoženim specializiranim pomenskim poljem in zato tudi s specializirano pomensko- in strukturnoskladenjsko vežljivostjo so sinhrono netvorjeni glagoli (v SSKJ je upoštevano 837 sinhrono netvorjenih glagolov, tj. 5,08 % vseh glagolov). V delu je analiziranih 510 specializiranih netvorjenih glagolov.

b) Pri glagolskih tvorjenkah oz. pri višjih specializiranih glagolih (pregledano je bilo 7525 glagolskih izpeljank in sestavljenk v SSKJ in v listkovnem gradivu zanj; od tega jih je 1100 izpisanih in uporabljenih v zgledih) je jasno izraženo, kako pomenske sestavine določajo pomenskoscladenjsko vežljivost. Iz pomenskih razlag tvorjenk, ki so hkrati (včasih nekoliko razširjene) pomenske podstave tvorjenk, je še bolj jasno razvidna potreba, da bi morala biti v slovarskih pomenskih razlagah upoštevana samo obvezna pomenskoscladenjska vežljivost.

Različna pomenskohierarhična razmerja v posameznih glagolskih tvorjenkah izpostavijo njihove vodilne skladenjske pomene, ki dajejo najnavadnejšo oz. najtipičnejšo pomenskoscladenjsko vežljivost teh tvorjenk.

Zaradi najširšega pomenskoscladenjskega vežljivostnega polja (tudi samo slovničnega pomena na pretvorbeni ravni) so glagolski primitivi (*narediti/delati, imeti, biti*) s svojimi faznimi podpomenkami (*posta/jati, dati, dobiti*) skladenjskopodstavne sestavine bodočih tvorjenk. Pogosta sestavina pomenskih podstav tvorjenk so tudi t. i. nosilni temeljni glagoli (*vzeti, spremeniti, igrati (se), govoriti, gledati, iti/priti*), ki so sicer v (slovarskih) pomenskih razlagah slovarske uvrščevalne pomenske sestavine za druge sestavne glagole.¹⁵³

Tako sestavni glagoli oz. glagolske tvorjenke s svojimi kombinacijami pomenov in pomenskih sestavin (so sinteza besedotvornih in slovarskih uvrščevalnih sestavin) zaobsežejo vse

¹⁵³ Temeljni glagoli, ki so slovarsko označeni kot »glagoli s širokim pomenskim obsegom« (*priti, iti, govoriti, dobiti, igrati, spremeniti, vzeti, gledati*), s svojo osnovnopomensko vsebino lahko razdelijo glagole na pomenske skupine. (Glagola IGRATI in GOVORITI med glagole s pretvorbno vrednostjo uvršča tudi slovnica (SS: 158–160); v ESJ pa sta térmína »igranjski glagoli« in »rekanjski glagoli«). Tako tudi ni naključje, da so *priti, iti, reči* in *govoriti* nadpomenke dveh najboljšejših skupin glagolov premikanja in glagolov govorjenja. Poleg tega glagoli ITI, GOVORITI in IGRATI pomensko označujejo osnovne človeške lastnosti.

temeljne glagolske pomenske skupine in s tem potrjujejo upravičenost in pravilnost dane pomenskoscladenjske delitve glagolov.

(Izpisane so bile vse glagolske izpeljanke (glag. izp.) in sestavljenke (7525) s slovarskimi pomenskimi razlagami, ki vključujejo najpogostejše glagolske primitivne in temeljne glagole.)

Tvorjenke s skladijskopodstavnim *narediti* (1681 glag. izp. = 31,22 %) imajo prevladujoče pomene **1) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo lastnosti, **b)** s spremembo sonahajanja/sopojavljanja, **c)** s premikanjem (sprememba mestnosti), redki so pomeni **2) premikanja (a)** dogodkovni in **b)** ciljno usmerjeni). Tvorjenke s skladijskopodstavnim *delati* (1236 glag. izp. = 22,95 %) imajo prevladujoče pomene **1) ravnanja/upravljanja a)** s sonahajanjem/sopojavljanjem, **b)** s spremembo lastnosti in **2) premikanja (a)** procesnega ali **b)** ciljno usmerjenega). Tvorjenke s skladijskopodstavnim *posta/ja/ti* (417 glag. izp. = 7,74 %) imajo prevladujoče pomene **1) splošne spremembe a)** z lastnostno samospremembo, **b)** s spremembo s samopremikanjem in **2) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo sonahajanja/sopojavljanja. Tvorjenke s skladijskopodstavnim *dati* (905 glag. izp. = 16,81 %) imajo prevladujoče pomene **1) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo sonahajanja/pripadnosti (oddajanje), **b)** s premikanjem (sprememba mestnosti v ožjem smislu – položaja/lege), **c)** s spremembo lastnosti (uvajanje novih lastnosti) in **2) govorjenja/mišljenja/razumevanja** (oddajanja). Tvorjenke s skladijskopodstavnim *imeti* (309 glag. izp. = 5,74) imajo prevladujoče pomene **1) ravnanja/upravljanja a)** s sonahajanjem/sopojavljanjem in **2) govorjenja/mišljenja/razumevanja**. Tvorjenke s skladijskopodstavnim *dobiti* (35 glag. izp. = 0,65 %) imajo prevladujoče pomene **1) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo pripadnosti (pridobivanje), **b)** s spremembo lastnosti (uvajanje novih lastnosti) in **2) govorjenja/mišljenja/razumevanja** (sprejemanja, razumevanja). Tvorjenke s skladijskopodstavnim *biti* (609 glag. izp. = 11,31 %) imajo prevladujoče pomene **1) ravnanja/upravljanja a)** s sonahajanjem/sopojavljanjem in **2) (samo)spremembe lastnosti**. Tvorjenke s skladijskopodstavnima *iti* (41 glag. izp. = 0,76 %) in *priti* (67 glag. izp. = 1,24 %) imajo prevladujoče pomene **1) premikanja (z a)** dogodkovnimi, **b)** procesnimi in **c)** ciljno usmerjenimi glagoli in **2) ravnanja/upravljanja a)** s premikanjem.

Pomenskoscladenjske vezljivostne formule glagolskih tvorjenk po zgoraj naštetih skupinah

Pomenskoscladenjske vezljivostne formule glagolskih tvorjenk po zgoraj naštetih skupinah z udeleženci (levim x in desnimi y, z, w) in z **bivanjskimi razmerji** (mestnosti (M), položaja (POS) pripadnosti (P), lastnosti (L), razumevanja (S), rekanja (R), mišljenja (M) ipd. dajo posplošeno predstavitev glagolske pomenskoscladenjske vezljivosti. Pri predstavitvi glagolskih tvorjenk tudi s pomensko- in strukturioskladijskega vidika se lepo pokaže nekakšna **hierarhičnopomenska vezljivostna mreža** – tj. kako se vezljivostna okolja primarnih *delati*, *imeti* in *biti* ponovijo pri glagolskih tvorjenkah, kjer v istih udeleženskih vlogah nastopajo pomensko ožje določeni udeleženci. Zmanjša se tudi število udeleženskih vlog, ker se s specializiranjem in specifikacijo sestavnega glagola izbirnopomensko zoži tudi njegovo vezljivostno okolje.

Strmjani povzetek spodnjih zgledov, pod **b₁**), je, da se v okviru pomenskoscladenjskih zmožnosti NAREDITI, DELATI, DATI in POSTA/JA/TI izpostavijo **spreminjanje z delovanjem in premikanjem**. **Delovanje in samopremikanje** sta v primerih **(samo)spreminjanja** neprehodna, sicer pa prehodna. Usmerjeno **(samo)preminjanje** predvideva določene

ne obveznovozeljive okoliščine. Pod b_2) se v okviru pomenskoskladenjskih zmožnosti IMETI s faznim DOBITI izpostavi **sonahajanje s pripadnostjo**, ki uvaja nujno prehodnost. Pod b_3) se v okviru pomenskoskladenjskih zmožnosti BITI izpostavi splošna (širokopomenska) **bivanjskost**, ki zahteva okoliščinske udeležence. Pod b_4) se v okviru pomenskoskladenjskih zmožnosti ITI s faznim PRITI izpostavi **premikanje**, kjer samo **ciljnost** zahteva nujno izrazitev okoliščin.

b_1) Tako polnopomenski kot samo slovnični (besedotvorni) glagolski primitiv NAREDITI¹⁵⁴ (njegova pomenskoskladenjska vezljivostna formula je $xPv/Vd ((yE) T (yE)^+)$) lahko pomenskoskladenjsko ali samo skladenjskopodstavno zaobjame največ glagolskih tvorjenk. Z besedotvornega vidika so to tako prvostopenjske izpeljanke kot drugostopenjske sestavljenke z glagolskim pomenom **1) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo lastnosti – 'narediti/povzročiti/opraviti' (uvajanje novih lastnosti): *skisati, presvetliti, izravnati, usmrtiti, premraziti, maturirati*: $xPv/Vd (yNd)$, ($xPv/Vd T xNs (wL)$); 'posledica samovoljnega dejanja': *zvremeniti se, premisliti se*: $xPv/Vd/dog/p (((xPy) + (yNw)^-) T ((xPy) + (zPy) + (yNw)^+))$, $xPv/Vd/dog/p ((xLw)^+ T (xLw)^+)$; 'spremeniti': *pordečiti, prestrukturirati, prehlapiti, kapitalizirati*: $xPv/Vd/dog/p ((yLw)^+ T (yLw)^+)$, (lastna sprememba z morfemom SE): $Nd/dog/p ((xLw)^+ T (xLw)^+)$; a_1) s spremembo lastnosti in mestnosti: *prekrižati*¹⁵⁵: $xVd ((yPOSz)^- T (yPOSz)^+)$; ali **b)** s spremembo sonahajanja/sopojavljanja: *ugnezditi se*: $xV/Nd ((xM_{so}y)^- T (xM_{so}y)^+)$; ali **c)** s premikanjem (sprememba mestnosti): 'voditi': *prevozi-*

¹⁵⁴ Z vidika faznosti in možnih čistovidskih predpon v okviru glagolskih izpeljank so pretvorbene zanimive skladenjskopodstavne zveze z NAREDITI: **a)** Zveze nepolnopomenskega NAREDITI s samostalniki, ki so pretvorbene zanimive: *zbrazdati* < |narediti|_{Fk} brazd|e|, || > -a-ti, Fk > z-, -braz-; *načrtati* < |narediti|_{Fk} črt|e|, || > -a-ti, Fk > na-, -črt-; *vzcveteti* < |narediti|_{Fz} cvet|Ø|, || > -e-ti, Fz > vz-, -cvet-; proti *končati* < |narediti|_{Fk} konec|Ø|, || > -a-ti, -konč-; tudi: *urediti* < |narediti|_{Fk} red|Ø|, || > -i-ti, Fk > u-, -red- / |dati v| red|Ø|, || > -i-ti, u-, -red-. Z besedico SE so posebnost pretvorbe s predpono Z-/S-: *zdaniti se* < |narediti se|_{Fk} dan|Ø|, || > -i-ti se, Fk > z-, -dan-; *stemniti se* < |narediti se|_{Fk} tem|a|, || > -ni-ti se, Fk > s-, -tem-; *zvremeniti se* < |narediti se|_{Fk} vrem|e|, || > -ni-ti se, Fk > z-, -vrem-. Podobno lahko skladenjskopodstavno razložimo še tvorjenke *omožiti se* in *oženiti se*, kjer jedrni glagol |narediti se| lahko zamenjamo s |postati|. **b)** Nepolnopomenski NAREDITI s pridevnikom: *zostriti* < |narediti|_{Fk} ostr|o|, || > -i-ti, Fk > z-, -ostr-; z besedico SE: *zboleti* < |narediti se|_{Fk} boln|ega|, || > -e-ti, Fk - z-, -bol-; *oglušeti* < |narediti se|_{Fk} glu|ega|, || > -e-ti, Fk > o-, -gluh-. Še izraziteje se pretvorbena vrednost besedice SE in glagolskih pripon izraža pri pretvorbah zvez glagolov DELATI/NAREDITI s pridevniki barv, npr. *obeliti* < |narediti|_{Fk} bel|o|, || > -i-ti, Fk > o-, -bel-; proti *obeliti se* < |narediti se|_{Fk} bel|o|, || > -i-ti se, Fk - o-, -bel-; proti *obeleti (se)* < |narediti se|_{Fk} bel|o|, || > -e-ti (se), Fk > o-, -bel-. Trenutnost (Ft) predpone je izražena npr. pri *podaljšati* < |narediti|_{Ft} daljš|e|, || > -a-ti, Ft > po-, -daljš-. **c)** Skladenjskopodstavne zveze nepolnopomenskega NAREDITI z načinovnimi prislovi so redke (v slovarskem gradivu jih ni), npr. *vnaprejiti* * < |narediti| vnaprej|Ø|, || > -i-ti.

Iz primerov je razvidno, da pretvorbena vrednost glagolskega vida ni izražena samo pri glagolih s priponskim obrazilom na -ira-ti, npr. *formulirati* < |delati/narediti z/s| formul|o|, || > -ira-ti, formul-; *anketirati* < |delati/narediti| anket|o|, || > -ira-ti, anket-. Vendar še pri glagolih na -ira-ti, ko je v skladenjski podstavi dovršnik, uporaba teži k predponsko-priponskim izpeljankam, tj. namesto samo *formulirati* tudi *sformulirati*.

¹⁵⁵ Če tvorjenko *prekrižati* lahko razložimo kot tvorjenko iz predložne zveze, kjer ima predpona poleg spremljajoče fazne vrednosti predvsem prislovno vrednost, npr. *prekrižati* < |narediti| križ|Ø| prek/čez, || > -a-ti, > pre-, -križ-, pa ima predpona pri *prerezati* predvsem fazni pomen končnosti (Fk): *prerezati* < |narediti|_{Fk} rez|Ø|, || > -a-ti, Fk > pre-, -rez-.

ti: xPv/V/Nd (xCMy/z), 'nesti': *pritoroviti*: xPv/Vdog/p (((xM_{so}y)CMz) T xNd ((xM_{so}y)M_{so}z)). Redki so pomeni **2) premikanja a)** dogodkovni: npr. 'premikati se': *prepešačiti, priplahtati*: xPv/Vd/dog/p (((xM_{so}y)⁺ + (xCMy) ∩ (xLw)) T (xM_{so}y)⁺), 'premikati druge': *zdivjati*: (((xPv/Pb_{u/dog/p}y) ∩ (xM_{so}y)) T (yPv/Pb_{d/dog/p}z)), **b)** ciljno usmerjeni: *izgnati, prignati*: xPv/Vd/dog/p (((xM_{so}y)^{+/-} + (xIM/CMy)) T (xM_{so}y)^{+/-}).

Tudi pri pomensko- in skladenjskopodstavnem DELATI si pomeni glagolskih tvorjenk sledijo tako, da jih je največ s pomenom **1) ravnanja/upravljanja a)** s sonahajanjem/sopojavljanjem – 'delovati/igrati (se) (kje)': *gozdariti, grešiti, packati, bobnati/citrati, tarokirati, žogati se, kamenčkati se*: xPv/V/Nd/dog/p ((xM_{so}y) ∩ (xLw)); po pogostnosti sledi pomen **b)** s spremembo lastnosti: *žalostiti, črniti*: xPv/Vd/dog/p ((yLw)^{+/-} T (yLw)^{+/-}); tvorjenke s pomenom **2) premikanja – a)** procesnega ali **b)** ciljno usmerjenega: *korakati, fofotati*: xV/Nd/p (xM/CMy) pa so bolj redke.

Zveze kot DELATI SE in NAREDITI SE pa se lahko pomensko zamenjujejo s POSTAJATI in POSTATI.

Na pretvorbene vrednosti glagolov NAREDITI in POSTATI¹⁵⁶ s pomenskimi razlagami opozarja Slovar slovenskega knjižnega jezika, tako npr. *pobeleti* razlaga z 'postati bel, svetel', pri *pobeliti* pa drugi pomen kot 2. 'narediti kaj bolj belo ali razbarvati; obeliti'.

S slovarskimi razlagami se razkrivajo tudi razmerja med NAREDITI : NAREDITI SE : POSTATI, npr. *odebeliti* razloži kot 'narediti (bolj) debelo', *odebeliti se* kot 'postati (bolj) debel', z glagolom NAREDITI bi bilo to 'narediti se (bolj) debel'; *odebeleti* pa kot 'odebeliti se'.

Da je v POSTATI/POSTAJATI skrita tudi besedica SE, lepo razkrivata tudi slovarski pomenski razlagi glagolov *postarati* z razlago 'narediti, da dobi kdo star, starejši videz' in *postarati se* z razlago 'postati po videzu starejši'.

b₁) POSTA/JA/TI¹⁵⁷ (< postajati – delati se, postati – narediti se / začeti BITI)

Pri navadnih izpeljavah je poudarek na procesu. Pri tvorjenkah, ki imajo predpono s faznim

¹⁵⁶ O pretvorbeni fazni vrednosti POSTATI, ki izraža »navadno začetnost, lahko pa tudi končnost, kar se da dokazati s pretvorbo, navadno v predponski glagol«, piše A Vidovič Muha (1978: 40–42) v Pregledu slovničnih kvalifikatorskih pojasnil v 3. knjigi SSKJ (interna inštitutska izdaja). Iz avtoričinih primerov, ki so izbrani iz slovarskega gradiva, sem povzela samo primere z glagolom POSTATI: *Obšla ga je ljubosumnost, žalost – Postal je ljubosumen, žalosten > Razžalostil se je ipd.*

¹⁵⁷ Glagola POSTATI in POSTAJATI se kot skladenjskopodstavna glagola glagolskih tvorjenk fazno dopolnjujeta – ločujemo med *rđeti* < |postajati| rđeč|-Ø|, || > -e-ti, -rd- (= spreminjajoče se dejanje z določenim ciljem); proti *zardeti* < |postati|_{Fz} rđeč|-Ø|, || > -e-ti, Fz > za-, -rd- (= trenutno dejanje); proti *zardevati* < |večkrat| zardeti, || > -eva-, zard--ti (= ponavljanje trenutnega dejanja). POSTAJATI s pomeni začetnosti in poteka in POSTATI z najpogostejšim pomenom končnosti imata široke pretvorbene možnosti:

a) Končnost (Fk) in začetnost (Fz) glagola POSTATI je lahko izražena s predpono: *polepšati se, zasloveti, opijaniti se, opiti se, razigrati se, užalostiti se* s podstavami |postati|_{Fk} lepš|-i|, |postati|_{Fk} slav|-en|, |postati|_{Fk} pija|-nl, |postati|_{Fk} opit|-Ø|, |postati|_{Fz} razigra|-nl, |postati|_{Fk} užalošč|-en|; še *odtujiti se* < |postati|_{Fk} si tuj|-Ø|, || > -i-ti, Fk > od-, -tuj-. Posebnost so glagolske tvorjenke, ki opisujejo naravne pojave, končnost (Fk) pa je izražena s preponami z-/s-: *zjasniti, zmračiti, zmraziti, stemniti, shladiti*. **b)** Predložnomorfemskih POSTATI je v skladenjski podstavi le nekaj: *zastuditi se* < |postati|_{Fz} v| stud|-Ø|, || > -i-ti se, Fz > za-, -stud-; *zagroziti* < |postati|_{Fz} v| groz|-o|, || > -i-ti, Fz > za-, -groz- .

pomenom pa je izpostavljeno (enkratno) dejanje – težko pa je v teh primerih že kór govoriti o predponskih obrazilih s faznim pomenom in s tem o glagolskih sestavljenkah, če vemo, da vsa faznost dogajanja izhaja iz skladenjskopodstavnega *postati* ali *postajati*. Samo fazna določitev dogajanja namreč lahko ostaja v okviru izpeljav (SSB: 21).

Pri tovrstnih izglagolskih tvorjenkah je na prvem mestu glagolski pomen **1) splošne spremembe**: 'nastati': *rdečeti, udomačiti se, sprijazniti se, magistrirati*: xNd/dog/p ((xE) T (xE)⁺); **a)** lastnostna samosprememba: 'spremeniti se': xNd/dog/p ((xLw)⁺ T (xLw)⁺); **b)** sprememba s samopremikanjem: /z/blížati se: xNd/dog/p ((xCMy) T (xM_{so}y)); **2) ravnaje/upravljanje a)** s spremembo sonahajanja/sopojavljanja: *spoprijateljiti se*: xV/Nd ((xM_{so}y) T (xM_{so}y)⁺).

b_{1,2} Tvorjenke s pomensko- in skladenjskopodstavnim DATI (= narediti + 'smernost' < 'narediti, da imeti/narediti, da biti')¹⁵⁸ imajo najpogostejši pomen **1) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo sonahajanja/pripadnosti (oddajanje): 'uresničiti (kaj) kje': xPv/Vd ((yE) T (yE)⁺); 'pridobivanje' – 'vzeti': *zapliniti*: xPv/Vd/dog/p ((xPz) T (xPz)⁺); **b)** s premikanjem (sprememba mestnosti v ožjem smislu – položaja/lege): 'postaviti': *namestiti, od-/pri-ročiti*: xVd ((yPOSz) T (yPOSz)⁺); **c)** s spremembo lastnosti (uvajanje novih lastnosti): 'dati/vzeti lastnost': *oblikovati, na-/o-barvati, na-/od-meriti, razdolžiti, razveljaviti, razlastiti*: xVd ((yLw) T (yLw)⁺); sledijo tvorjenke s pomenom **2) govorjenja/mišljenja/razumevanja** (oddajanje): 'govoriti – reči': *glasovati, kvantati, naglaševati, nosljati, oceniti, odobriti, oklicati, onikati, pravljíčiti, telefonirati*: xPv/Vd/dog/p ((xRy) T (yR'x)); 'razlagati': xVd/dog/p (((xR/My) ∩ (yNw)⁻) T (ySw ∩ (yNw)⁺)); 'čuditi se/bati se': xPv/Nd/dog/p (xR'/M'w).

b₂ Pri tvorjenkah s pomensko- in skladenjskopodstavnim IMETI je najpogostejši pomen **1) ravnanja/upravljanja a)** s sonahajanjem/sopojavljanjem: 'upravljanja samega sebe': *hraniti se, lastiti si*: xNd/dog/p; sledi pomen **2) govorjenja/mišljenja/razumevanja**: 'misliti': *dvomiti, tematizirati, spominjati se*: xPv/V/Nd/dog/p ((xR/Mw) ∩ (xR/My)) / xPv/V/Nd/dog/p ((xR/Mw) T (yR'/M'w)); 'razlagati': xPv/Vd/dog/p (((xRy) ∩ (yNw)⁻) T ((ySw) ∩ (yNw)⁺)); 'razumevati': xPv/Vd/dog/p ((xSw) T (xSw)⁺).

b_{2,1} Glagolske tvorjenke s pomensko- in skladenjskopodstavnim DOBITI (< začeti imeti) izpostavijo glagolski pomen **1) ravnanja/upravljanja a)** s spremembo pripadnosti (pridobivanje): *gostiti, /po/dedovati, zakleščiti*: 'pripadnosti': xNd/dog/p ((xPy) T (xPy)⁺), **b)** s spremembo lastnosti (uvajanje novih lastnosti): *zvišati se, adjektivizirati se*: xPv/Vd/dog/p (((xPw) ∩ (xLw)⁻) T ((xPw)⁺ ∩ (xLw)⁺)); **2) govorjenja/mišljenja/razumevanja** (sprejemanje, razumevanje): *dokumentirati, evidentirati, izvedeti*: xVd/dog/p ((xP_{R/M}w) T ((xP_R M.w)⁺ ∩ (xSw))).

b₃ Tvorjenke s pomensko- in skladenjskopodstavnim BITI zaradi širokopomenskega obsega oz. zaradi splošnega bivanjskega pomena glagola BITI lahko zajamejo vse osnovne in sploh elementarne glagolske pomene kot 'živeti, čutiti, gledati, jesti'. Po pogostnosti tvorjenkinih pomenov so na prvih mestih glagolske tvorjenke **1) ravnanja/upravljanja a)** s sonahajanjem/sopojavljanjem: 'delovati, živeti kot': *mešetariti, hlapčevati, kaplanovati, kaplanovati, rokovnjačiti, hajdukovati, pastirjevati/pastirovati*: xPv/Vd/dog/p ((xM_{so}y)M_{so}z); 'udeležiti se': *taboriti*: xNd/dog/p (xM_{so}y/z); 'sodelovati/jesti': *sestankovati, kósiti, večerjati, zajtrkovati*: xPv/V_{d/dog/p} (xM_{so}y); **2) (samo)spreembe lastnosti**: 'imeti/čutiti lastnost,

¹⁵⁸ Po Ju. D. Apresjanu (1967: 10) DATI pomeni 'povzročiti, da kdo kaj ima'.

gledati': *veseliti se, mraziti, boleti, srepeti*: xNd/s (xLw); 'spremembe lastnosti': *sončiti se*: xV/Nd/dog/p ((xLw)^{-/+} T (xLw)^{+/-}).

b₄) Glagolske tvorjenke s pomenskopodstavnima PRITI in ITI izpostavljajo pomen **1) premikanja**: npr. *drčati se, hiteti, pri-/od-hlačati* z osnovno pomenskoscikladensko formulo xPv/Vd/dog/p (((xM_{so}y)^{+/-} + (xIM/CM)) T (xM_{so}y)^{+/-}). Glede na vrsto dejanja pa so glagoli premikanja **a)** dogodkovni: 'priti kot štorclja' > *prištorcljati*, 'priti kot sij' > *prisijati*, 'priti kot rogovilo' > *prirogoviliti*; 'priti kot s citrami' > *pricitrati*, 'priti na repu' > *prirepiti*, 'priti po prahu' > *priprašiti se*; 'iti s starta' > *startati*, 'iti s tira' > *stiriti*; – s prislovom, npr. 'iti pozlu' > *pozlititi*, 'priti hitro' > *prihiteti*, 'priti smeje' > *prismejati*; **b)** procesni (ponavljajoče neusmerjeno dejanje): **c)** ciljno usmerjeni (enkratno usmerjeno dejanje): 'iti kot štorclja' > *štorcljati*, 'iti kot rogovilo' > *rogoviliti*, 'iti kot sij' > *sijati*, 'iti kot s citrami' > *citrati*, 'iti na repu' > *repiti*, 'iti po drči' > *drčati se*; – s prislovom, npr. 'iti hitro' > *hiteti*; **2) ravnanja/upravljanja s premikanjem**: 'iti kot krmar čez/prek' > *prekrmariti*; 'iti v vas' > *vasovati*, 'priti v kvartir' > *ukvartirati se*, 'iti v obliki solz' > *solzeti*; 'iti na polhe' > *polhati*; 'iti za zidarja' > *zidariti*; 'iti z rolko' > *rolkati se*; 'priti s poti' > *pripotovati*; 'iti skozi dan' > *predaniti*: 'iti s komolci skozi' > *prekomolčiti se*.

b₅) V okvirih sestavljenk¹⁵⁹ z istim predponskim obrazilom se izraža vezljivostni vpliv osnovnih pomenskih vrednosti predponskih obrazil – 'faznost (začetnost/trenutnost/končnost)', 'rezultativnost (enkratna/večkratna)' in 'lastnost/mera (stopenjskost/količinskost)'. Sestavljenka je prehodna, ko je *faznosti* dodana kot razločevalnopomenska še ena izmed drugih dveh naštetih pomenskih sestavin. Pomenska vrednost predponskega obrazila vpliva tudi na udeležensko vlogo vezljivostnega določila. Tako npr. predponsko obrazilo s 'prostorsko usmeritvijo' odpira še eno vezljivostno mesto, ki samo pri določenih glagolskih pomenih zahteva obvezno zapolnitev (predvsem pri splošnopomenskih glagolih tipa *postaviti, naložiti, položiti, vložiti*), navadno pa so lahko določila izražena neobvezno. Vzorčne izhodiščne glagolske nadpomenke z vzorčnimi pomenskoscikladenskimi vezljivostnimi formulami so glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnim *delati, dati, biti* ali *iti*, npr.:

dodelati: – 'končnost' (Fk): 'končati delo' – 'absolutna končanost dejanja'. Absolutna (neprehodna) pomenskoscikladenska uporaba glagola je izražena z: *Za danes si pri nas dodelal*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk|: *Duhovnik domašuje, Bolnik dotrpi*; 'relativna končanost dejanja': *Kmet dobrana/dogospodari/dokosi/dokuje/domlati/domolze, Mati dohrepeni/domodruje/dopoje*;

– 'rezultativnost': 'izdelati kaj do konca' – 'opravljenost dejanja do konca': *dodelati obleko/sliko*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk|(Mo) + Sam₄|yCd ž^{+/-}: *Dodajla je otroka, Dooral je njivo, Dopekel je kruh, Dopil je vino, Doplella je jopico, Dopolnil je kozarec, Dotipkal je stran, Dogradili so most, Dokrmil je čebele*; glagoli rekanja predvidevajo še enega človeškega udeleženca, ki ni izražen s tožilnikom, npr. *Dogovoril se je (s sodelavcem) za sestanek*;

– 'lastnost': 'opraviti dokončna dela za lepši videz, boljšo kakovost': *dodelati okrasje / dodelati tkanino*: Sam₁|xVd č⁺ + Glag|Fk (L⁻ T L⁺)| + Sam₄|yCd ž^{+/-}: *Dočakal/Dobojeval je zmagó, Dosegel je sporazum, Dočaral je lepše življenje, Doklicali so blagostanje*.

¹⁵⁹ Pomenskoscikladensko vezljivost vseh glagolskih sestavljenk (popolni izpis iz SSKJ) je v primerjavi z vezljivostjo njihovih skladenjskopodstavnih glagolov in z vezljivostjo netvorjenih glagolov obravnavala A. Vidovič Muha v razpravi *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*, SR XLI/1, 1993, 161–192.

Iste pomenske sestavine, samo v drugi pomembnostni razvrstitvi, imajo še druge temeljne glagolske sestavljenke, in tako predstavljajo vežljivostno tipologijo glagolskih sestavljenk.

3.2.5.1 Delitev na vežljivostne glagolske pomenske skupine¹⁶⁰

Glagolske pomenske skupine tipizirajo t. i. nosilni temeljni glagoli, ki so tudi pomensko-vežljivostno uvrščevalni: *čutiti, ravnati/upravljati/delovati/igrati, govoriti/reči, gledati, hoteti, želeti, misliti, spremeniti, iti/hoditi*.

V okviru posameznih pomenskih skupin so upoštevani tako netvorjeni kot tvorjeni glagoli (slednji so t. i. višji specializirani glagoli).

Različen izbor udeležencev in poudarjanje samo določenih pomenskih lastnosti oz. pomenskih sestavin v okviru pomenja izbranega glagola se izražata z različno pomensko- in strukturnoskladenjsko vežljivostjo.

Tako kot pri temeljnih glagolih so primerjalno upoštevane izglagolske tvorjenke s pomeni dejanja/stanja/lastnosti (De/St/L), vršilca (V), predmeta (P), rezultata (R) in sredstva (S). Za izglagolskimi samostalniki so razvrščeni še izglagolski pridevniki – t. i. pridevniki stanja.¹⁶¹

Iz povedkovodoločilnih stanjskih pridevnikov se izpeljuje še posamostaljena lastnost z obrazilom *-ost*.

Po posamostaljenju povedkovih izglagolskih stanjskih/lastnostnih pridevnikov (strukturno)skladenjsko obvezna določila največkrat postanejo skladenjsko neobvezna.

3.2.5.1.1 Glagoli telesnega in duševnega stanja

Osebek je kot nosilec stanja/procesa navadno netvorni udeleženec določenega stanja/procesa. Pomensko težišče glagola se zato prenese na stanje oz. na potek procesa – glagoli so neprehodni ali samo navidezno prehodni (tj. refleksizacija zaradi istovetnosti osebka in predmeta).

Leva vežljivost: pogost splošni osebek ali brezosebna raba.

Desna vežljivost: delna obvezna vežljivost (pomensko- in strukturnoskladenjsko vežljivi so samo nekateri pomeni glagola).

Glagoli telesnega stanja: *bedeti, boleti, čemeti, dišati, dramiti se, dremati, dušiti se, gladovati, moleti, počivati, smrdeti, spat, srbeti, stradati, svetiti se, tresti se, ždeti*.

Glagoli duševnega stanja: – **netvorno:** *bati se, dvomiti, jokati, trpeti, upati*; – **tvorno:** *jeziti se, skrbeti, smejati se, spominjati se, tajiti, ugajati, veseliti se, žalovati*.

Glagoli čustvenih odnosov – 'imeti, čutiti': *marati, spoštovati, sovražiti, svariti, želeti, hoteti, ljubiti, koprneti, zasramovati, norčevati se, čuditi se*.

Pomenskoskladenjske vežljivostne formule so iste kot pri temeljnih stanjskih glagolih.

Vsesplošnopomensko se **stanje in sonahajanje/sopojavljanje** označuje z *biti* (telesno-duševno stanje):

¹⁶⁰ Vežljivostna delitev je narejena po F. Danešu in Ju. D. Apresjanu. Deloma so upoštevane dosedanje pomenske delitve slovenskih glagolov J. Toporišiča, J. Dularja, A. Vidovič Muha, M. Merše, F. Novaka, ki so podrobneje predstavljene v uvodnem pregledu.

¹⁶¹ V okviru pretvorb bodo upoštevane a) posamostaljenje povedja, ki ohranja pomen 'dejanja', b) popridevljenje povedja z deležnikom na *-n/-t* in c) postanjenje, ki pomen 'dejanja' zamenja s pomenom 'stanja po izvršenem dejanju' z deležniki stanja na *-n/-t/-l* (po /ESJ: 22/ pridevniške besede glagolskega izvora).

$\text{Sam}_1 | \text{xNs/p } \check{z}^{+/-} | + \text{Glag} | \text{E}^+ | (+ \text{Prisl}_{k/č} | \text{M}_{s/p} // \check{C}_{s/p} | / \text{p} \cap \text{Sam}_5 | \text{yM/Ra}_{s/p} |)$;

$\text{Sam}_1 | \text{xNs/p } \check{z}^{+/-} | + \text{Glag} | \text{POS/M}_{s_0} | \text{s/p} | + \text{Prisl}_k | / \text{p} \cap \text{Sam}_{2,4-6} | \text{yMs/p} // \text{Ras/p } \check{z} |$.

Z istimi udeleženskimi vlogami kot pri temeljnih stanjskih glagolih:

– Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p) – neživo > za stanjske glagole, zaobjete v pomenkah polnopomenskega BITI^{1,2,3};

prebivati/prenočevati/stanovati na deželi/v mestu/ob jezeru/po celini ...

– Oza/pred/nad/pod/med = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p)

prebivati/prenočevati/stanovati za/pred/nad/pod/med ...

– T skozi/čez = mesto stanja/procesa (Ms/p)

moleti/štrleti/kukati skozi/čez ...

– Riz = izhodiščno mesto stanja/procesa (IMs/p)

kukati iz ...

a) Pri posamostaljenem stanju/procesu (St/Pro) je zaradi neprehodnosti glagolov nedvoumna tako rodilniška raba osebkove udeleženske vloge nosilca stanja (Ns) kot poprivedljena raba nosilca procesa (Np). Nosilec stanja ali procesa (Ns/p) se poprivedlja v nepravi svojilni stanjski/procesni pridevnik ($\text{Snp}_{s/p}$). Nosilec procesa (Np) je lahko vsaj delno tudi povzročitelj stanja/procesa ($\text{Pv}_{s/p}$) in zato omogoča tudi pravo svojino, ki je razmernodejanjska ali razmernostanjska ($\text{Sp}_{n/n}$). Okoliščinski udeleženci se poprivedljajo predvsem v vrstne krajevne/časovne pridevnike obstajanja/nahajanja ($\text{Vob}_{k/č}$), drugotni so vrstni krajevni izhodiščni pridevniki (Vi_k) in vrstni pridevniki smeri delovanja (Vsđ), npr.:

– Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p) – neživo > za stanjske glagole, zaobjete v pomenkah polnopomenskega BITI^{1,2,3};

mestno/celinsko/objezersko (Vob_k) prebivanje/prenočevanje ...

– Oza/pred/nad/pod/med = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p)

predmestno/podgorsko (Vob_k) prebivanje/prenočevanje ...

– T skozi/čez = mesto stanja/procesa (Ms/p)

čezograjno (Vsđ) štrljenje/kukanje ...

– Riz = izhodiščno mesto stanja/procesa (IMs/p)

izzemeljsko (Vi_k) kukanje, kukanje iz razpoke.

(Glede na živost+/- so pomenskorazločevalne zveze: *kukanje* + nosilec stanja (Ns), npr. *kukanje podloge*, proti zvezi z Vd, npr. *sosedino (Snp_k) kukanje za njo/kukavičje (Snp_k) kukanje*.)

b) **Telesnostanjski glagoli** poleg posamostaljenega stanja/procesa/dejanja (St/Pro/De) pomensko omogočajo še posamostaljenje in poprivedljenje predvsem z besednozveznojedrnima besedotvornima pomenoma nosilca in mesta stanja/procesa (Ns/p, Ms/p).

Jedrni nosilci ali povzročitelji stanja/procesov (N/Pv_{s/p}) so v stanjskem ali procesnem razmerju vezljivi z okoliščinskimi udeleženci, ki se poprivedljajo v vrstne krajevne/časovne pridevnike obstajanja/nahajanja ($\text{Vob}_{k/č}$):

prebival-ec/-ka (Pv/N_{s/p}) – *mestni/vodni/gozdni (Vob_k) prebivalec, prvotni (Vob_k) prebivalec;*

stanoval-ec/-ka (Pv/N_{s/p}) – *ulični/pritlični/hišni (Vob_k) stanovalec;*

stanovanje (Ms/p) – *mestno (Vob_k) stanovanje (stanovanje združuje besedotvorna pomena predmeta dejanja in mesta dejanja (Pd ∩ Md));*

prebivališče (Ms/p) – *mestno/vaško (Vob_k) prebivališče;*

prenočišče/nočišče (Ms/p) – *hotelsko (Vob_k) prenočišče; glede na vrsto udeleženskih vlog*

so možne besednozvezne razvrstitve *begunska (Snp_p) kletna (Vob_p) nočišča* proti npr. *kletna (Vob_p) begunska (Vn) nočišča*, kjer je namesto neprave (stanjske) svojine poudarjena namembnost (z vrstnim namembnim pridevnikom (Vn)).

– Iste udeleženske vloge veljajo tudi za **posledično stanje** – *priti* > *biti* (predvidena je začetna pomenskoskladenjska vežljivostna formula premikanja > in končna pomenskoskladenjska vezl

ljivostna formula stanja):

$Sam_1|xVd/Np/d/dog \check{z}^{+/} + Glag|M_{so,p}/d/dog| + Prisl_k / p \cap Sam_4|yCM_{p/d/dog} \check{z}^{+/} > Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/} + Glag|E^+| (+ Prisl_{k/č}|M_{s/p}/\check{C}_{s/p}| / p \cap Sam_5|yM/Ra_{s/p}|) \text{ ali } Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/} + Glag|POS/M_{so,s/p}| + Prisl_{k/č/n} / p \cap Sam_{2,4/6}|yM_{s/p}/\check{C}_{s/p} \check{z}^{|}$

čepeti (< počepniti) 'stati na zelo skrčenih nogah', 'negibno, zgrbljeno sedeti', 'biti, nahajati se kje';

klečati (< poklektni) 'biti na nogah, upognjenih v kolenih'.

Po pomensko- in strukturoskladenjski vežljivosti se ločujejo:

– desno obveznovežljivi: *prebivati, stanovati (Prebiva/Stanuje v bloku / na deželi / pod goro (Ms/p))*;

– desno neobveznovežljivi: *bedeti (Bedi (pri mrliču/nad otroki) (Ms/p)/(Ras/p))*, *dremati (Dremlje (v vlaku/pod klopjo) (Ms/p))*, *gladovati (Gladuje (več dni) (Čs/p))*, *počivati (Počiva (na postelji/pod goro) (Ms/p))*, *razgledovati se (Razgleduje se (po okolici) (Ms/p))*, *spati (Spi (v sobi/pod kozolcem) (Ms/p))*;

– desno nevežljivi: *biseriti se (Vino se biseri)*, *cmerati se (Cmeri se)*, *junačiti se (Junači se)*, *korenjačiti se (Korenjači se)*, *koziti se (Kozí se)*, *leviti se (Kača se levi)*, *mirovati (Miruje)*, *molčati (Molči)*.

Poleg sonahajanja/sopojavnosti še pripadnost – imeti (duševno-telesno stanje):

Z istimi pomenskoskladenjskimi vežljivostnimi formulami kot pri temeljnih stanjskih glagolih:

$Sam_1|xNs/p \check{c}^+ + Glag|E^+ + P| + Sam_4|yRa/Vs/s/p \check{z}^{+/}/\check{c}^+ + p \cap Sam_5|zMs/p \check{z}^+ \check{c}^{+/} / Prisl_{k/č}|zM_{s/p}/\check{C}_{s/p} \check{z}^{+/} / p \cap Sam_{4/5}|zCd \check{z}^{+/} \text{ abstr. } ^{+/}|$: *Koprni po kom/čem*;

$Sam_1|xNs/p \check{c}^+ + Glag|E_f + P \cap (L \cdot T L^+)|(se) + Sam_{4(2)}|yRas \check{c}^+| (+ p \cap Sam_5|zRas/p \check{z}^- \cap zMs/p)$: *Boji se staršev*, *Goji konopljo (na vrtu)*, *Norčujejo se iz koga/česa*;

$Sam_1|xNs/p \check{z}^{+/} + Glag|P|(se) + Sam_4 / Prisl_{kol}(Sam_2)|yVss/p \check{z}^{|}$: *Sovražijo se*, *Ljubijo celo leto/tri dni*;

$Sam_1|xNs/p \check{c}^+ + Glag|Naklon|se /+ Prisl_n / skladenjsko obvezni modifikator/$: */Zelo/Upravičeno/ se jezijo*.

Z istimi udeleženskimi vlogami kot pri temeljnih stanjskih glagolih. Leve udeleženske vloge se popridevljajo v neprave svojilne procesne pridevnike (Snp_p), desne udeleženske vloge pa v vrstne razmerne pridevnike (Vra) in v vrstne vsebinske pridevnike (Vvs):

– T = razmerni predmet stanja/procesa (Ra_{s/p} – ob SE = R):

bati se bolezni, dvomiti v življenje > *očetova (Snp_p) bolezenska (Vra) bojazen, očetov (Snp_p) življenjski (Vra) dvom ...*

– T = vsebinski predmet stanja/procesa (Vs_{s/p} – ob SE = R):

sanjati besede/življenje > *besedno/življenjsko (Vvs) sanjanje ...*

– D = razmerni predmet stanja/procesa ($Ra_{s/p}$), ki mu dajalniška smernost navadno ne dopušča popridevljenja: *čuditi se komu/čemu* > *čudenje komu/čemu*.

Še zveze z nevezljivim izpridevniškim prislovom tipa *imeti se – počutiti se lepo* > *lepo počutje*;

želeti – 'čutiti v sebi željo, da je kdo deležen česa':

Starši želijo (otrokom (Ras/p)) srečno prihodnost (Vss/p), Pri slovesu (jim (Ras/p)) je želel srečno pot (Vss/p);

'izražati hotenje': *(V tej zadevi) želijo dodatno pojasnilo (Vss/p), Direktor želi redna poročila (Vss/p), Ponoči želijo (v vseh prostorih) red in mir (Vss/p);*

'imeti, izražati pripravljenost': *Podjetje ne želi novih delavcev (Ras/p), Nasprotniki ne želijo pogajanj (Ras/p);*

želeti si – 'čutiti željo po čem': *želi (si (Ras/p)) miru/počitka (Vss/p), 'čutiti željo po zadovoljevanju spolne potrebe s kom': Opazila je, da (si (Ras/p)) jo (Ras/p) želi;*

hoteti – 'imeti voljo, zahtevo, željo po čem': *Hoče več prostega časa (Vss/p), Otrok hoče kruha (Ras/p);*

'delati, prizadejati, navadno kaj slabega': *Kdo (mu (Ras/p)) pa kaj (Vss/p) hoče.*

Po pomensko- in strukturnoskladenjski vezljivosti se ločujejo:

– desno obveznovezljivi: *boleti (Zob ga (Ras/p) boli), mraziti (Mrazi ga (Ras/p)), obžalovati (Obžaluje dejanje (Vss/p)), simbolizirati (Slika simbolizira mir (Vss/p));*

– desno neobveznovezljivi (označeni z ()): *čustvovati (Vsak čustvuje (svet/življenje (Vss/p)), sanjariti (Fant sanjari (o bogastvu (Vss/p))), šobiti se (Šobila se je (nad položajem (Ras/p))), sloveti (Kraj slovi (po lepoti (Vss/p))), dišati (Zrak je dišal (po dimu (Vss/p))), vonjati (Zrak vonja (po dimu (Vss/p))).*

Duševnostanjski glagoli poleg posamostaljenega stanja/procesa/dejanja (St/Pro/De) pomensko omogočajo še posamostaljenje in popridevljenje z drugimi besednozveznojedrnimi izglagolskimi samostalniki.

Osebkovi udeleženci se popridevljajo v neprave svojilne stanjske ali procesne pridevnike ($Snp_{s/p}$), vezavni dajalniški predmetni udeleženci pa se zaradi ohranjene smernosti navadno ne popridevljajo, isto velja za predmetne razmerne udeležence, ki ohranjajo razmerja:

želja ($De \cap Rd$) – *materina (Snp_p) trenutna zavestna/srčna želja po počitku;*

željnost (St/L) (< željen) – *otrokova (Snp_p) željnost po znanju;*

hotenje ($De \cap Rd$) – *umetniško/ustvarjalno (Snp_p) hotenje za ohranitev lepote;*

hotenost (St/L) (< hoten) – *pisateljeva (Snp_p) oblikovalna (Vn) hotenost.*

3.2.5.1.2 Glagoli ravnanja/upravljanja/ustvarjanja (telesno delovanje)

Z razločevalnimi pomenskimi sestavinami, ki so poudarjene z vidika pomenske usmerjenosti glagola (na sintagmatskem merilu pomenskosti temelji tudi pomenskorazlagalni slovar). Splošni formuli za tovrstne glagole sta $xV/Pvd_{y,z,w}$, npr. *odkriti/odkrivati, ovirati, prizadeti, razviti/razvijati*, in $((xPv/Vd) \cap (xNd))$, npr. *predati se/predajati se, shajati z/s, ukvarjati se.*

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog za osnovne pomenske sestavine (PS) – 'omogočanje nastajanja dejanja', tj. 'dejavna/tvorna udeležba' in 'ciljnost' brez poudarjanja 'premika-

nja'. Pomenskoskladenjske vezljivostne formule so iste kot pri temeljnih glagolih 'omogočanja nastajanja/nastanka česa':

$\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{Prd/Cd ž}^{+/}| (+ p \cap \text{Sam}_4|\text{Cd ž}^{+/}|)$;

$\text{Sam}_1|\text{xVd č}^+| + \text{Glag}(\text{se})\text{Mo}_{\text{za/na/v/k}} + (\text{Sam}_3|\text{yPred/Cd č}^+|) + \text{Sam}_{4(2,3)}|\text{yCd/Rd ž}^{+/}|$.

Z istimi udeleženskimi vlogami kot temeljni glagoli 'omogočanja nastajanja/nastanka česa' (le da se poleg 'ciljnosti' izlušči tudi 'rezultativnost'):

– T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – neživo/živo

ovirati/podpirati/organizirati ...

– T/v = rezultat dejanja (Rd) – neživo (v – ob SE)

zvariti/skuhati, pretvarjati se v ...

– T/za/v/na = cilj dejanja (Cd) – (za/v – ob SE)

opremljati/organizirati se za/nameniti se za/v//uvajati se v, osredotočati se na ...

– R = cilj dejanja (Cd) – izglagolski samostalnik (ob SE)

oprijeti se ...

– D/k/proti = cilj dejanja (Cd) – živo/neživo

usmerjati/nagibati se k/proti ...

– D/k = prejemnik dejanja (Pred) – živo

predajati se/organizirati jim ...

organizirati – 'z uskladitvijo, sistematizacijo sestavnih delov narediti': *Tako delo (Prd) je potrebno /dobro/ organizirati, Svoje misli (Prd) je organiziral;*

'povzročiti, doseči nastanek, delovanje česa': *Organizirajo stavko/spopad/tekmovanje (Rd);*

'združiti z določenim ciljem, namenom': *Organizirajo kmete (Prd) (za sodelovanje z zadruogo (Cd));*

'dobiti, priskrbeti': *Organizirajo (jim (Pred)) prenočišče (Rd);*

organizirati se – pog. 'postati član kake organizacije; včlaniti se': *Organiziral se je k socialistom (Cd).*

Po pomensko- in strukturnoskladenjski vezljivosti se ločujejo:

– desno obveznovezljivi: *adjektivizirati (Adjektivizira samostalnik (Prd)), balkanizirati (Balkanizirajo deželo (Prd)), birokratizirati (Birokratizirajo upravo (Prd)), hrabriti (Hrabrijo vojake (Prd)), laicizirati (Laicizirajo pouk (Cd)), opredmetiti (Opredmetijo ideje (Cd)), oživiti (Oživijo ponesrečenca (Cd)), sooblikovati (Sooblikujejo naše šolstvo (Cd)), udejanjiti (Udejanjajo sklep (Rd)), vživeti se (Otrok se je vživel v družino (Cd));*

– desno neobveznovezljivi: *spoprijeti se (Fantje so se spoprijeli (med seboj (Prd)));*

– desno nevezljivi: *bogateti (/Hitro/ bogatijo), bakreneti (Drevje bakreni), babiti se (Babi se), barbarizirati se (Umetnost se je barbarizirala), pociganiti se (Pociganil se je).*

Pri vezljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevljajo predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) v neprave svojilne dejanjske pridevnike (Snp_d), vezljivi prizadeti udeleženci v vrstne predmetne (Vp) in vrstne vsebinske/sestavne (Vvs/Vss) pridevnike, in ciljni udeleženci v vrstne namembne pridevnike (Vn); ne popridevljajo se rezultatni udeleženci in udeleženci – prejemniki. Slednji ohranjajo smernost. V vseh primerih so lahko dodani nevezljivi okoliščinski udeleženci, ki se popridevljajo predvsem v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_d):

organiziranje/organizacija (De) – *organiziranje ljudi/prodaje; organizacija prireditve;*
 organizacija (Pd) – *teroristična/lovska (Vss) organizacija, šolska (Snp₁) dijaška (Vss) organiza-*
nizacija;
 organizator/-ka (Vd) – *organizator-ka dela;* organiziranec (Nd);
 organiziranost (St) (< organiziran) – *delavska (Snp₁) organiziranost;*
 pretvarjanje (De) – *pretvarjanje vodne energije v električno;*
 pretvoritev/pretvorba (De) – *pretvoritev možnosti v resničnost, pretvorba priredja v po-*
dredje;
 pretvornik (Pd) – *televizijski (Vn) pretvornik, fazni/frekvenčni (Vn) pretvornik;*
 namenitev (De) – *namenitev premoženja humani ustanovi;*
 namen (Pd) – *obrambni/pedagoški/gospodarski (Vvs) namen, tehnični (Vvs) namen, na-*
men kreditov, namen zavarovanja;
 namenskost (L) (< namenski) – *umetniška (Snp₁) namenskost dela.*

3.2.5.1.2.1 Poudarjena pomenska sestavina premikanja: a) sprememba mestnosti – trans-
port (Pv/Vd), b) sprememba položaja (Vd), c) sprememba lege (Pd):

– **sprememba mestnosti – procesni/dogodkovni glagoli prenašanja/prestavljanja** – Pv/
 V_{p/d/dog}: seliti se, usmeriti se/usmerjati se, uvesti se/uvajati se (vse: xN/Pv/V_{p/d/dog} ((xM_{so}y)CMz)
 T (xM_{so}y)M_{so}z)); nesti/nositi, seliti, voziti, usmeriti/usmerjati, spremiti/spremeljati, uvesti/
 uvajati, vleči/vlačiti, voditi, gnati (vse: xPv/V_{p/d/dog} ((xM_{so}y) ∩ (yCMz)) T (yM_{so}z)); ude-
 ležiti se/udeleževati se, zadržati se/zadrževati se: xPv/V_{p/d/dog} ((xM_{so}y)M_{so}z)); cediti se, doseči/
 dosegati, dotakniti (se), drezati v, hiteti, riniti se, seči/segati, pasti, kapljati, skočiti/skakati,
 sest/sedati, zadeti (se)/zadevati (se), napasti/napadati, nastopiti/nastopati, vstopiti/vstopati
 (vse: xPv/V_{p/d/dog} (((xPOSz) + (xCMz)) T (xPOSz)+)); – **sprememba mestnosti v ožjem**
smislu – sprememba položaja – Pb/Pv/V_{p/d/dog}: deti, dvigniti, eliminirati, evidentirati, lepi-
 ti, metati, obesiti/obešati, položiti/polagati, postaviti/postavljati, spraviti/spravljati, staviti,
 sipati, širiti, basati, črpati, tlačiti, vreči, vstaviti/vstavljati, zatakniti/zatikati (vse: xPb/V
 (((yPOSz) + (yCMz)) T (yPOSz)+)); suniti/suvati, rukniti/rukati, ločiti/ločevati: xPb/V
 (((yPOSz) + (yIMz)) T (yPOSz)+)); – **sprememba lege prizadetega v dejanju:** položiti, po-
 staviti, dvigniti (vse: xV ((yPOSz) T (yPOSz)+)); uleči se, dvigniti se: xV ((xPOSz) T
 (xPOSz)+).

Transport prizadetega s samopremikanjem ali samo premikanjem ali gibanjem nekoga/nečesa
 vključuje prehod od izhodišča k cilju.

Samo **sprememba lege prizadetega** (v nasprotju s spremembo mestnosti ali položaja) ne
 zahteva obveznovzljivega izhodišča ali cilja dejanja (IM/CMD), ker sta že del posledične
 stanjskosti, npr. *Dvigniti/Postaviti zvrnjeno vazo* ipd.

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog 'ciljnosti in usmerjenosti' – 'premikanja s sonaha-
 janjem' glede na to, da je **a)** osebek lahko povzročitelj/vršilec dejanja (Pvd/Vd) in premika
 koga/kaj ali **b)** se osebek tudi sam premika in je hkrati vršilec in nosilec dejanja (Vd ∩ Nd).
 Pomenskoscladenjske vezljivostne formule so iste kot pri temeljnih glagolih 'ravanja s
 premikanjem':

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₄|yPrd ž^{-/+}| + p_{v/na/k} ∩ Sam₃₋₄/Prisl_k|/Namen|CMD|;

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₄|yPrd ž⁻| + p ∩ Sam₂|IMd|;

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₃|yPred/Prd/Cd č⁺| + Sam₄|yPrd ž⁻| (+ p ∩ Sam₄|Cd ž^{-/+}|);

– **usmerjeno samopremikanje osebka s pomenskoskladenjsko vežljivostno formulo za glagole premikanja** uvaja še obvezne smerne udeležence:

$\text{Sam}_{1x} \text{Vd/Np/d/dog } \check{z}^{-/+} + \text{Glag}[\text{M}_{\text{so}} \text{p/d/dog}] + \text{Prisl}_{\text{u/n}} / \text{p} \cap \text{Sam}_{2-6} [\text{yIM/CM/N}_{\text{p/d/dog}} \check{z}^{-/+}]$.

Stalen je TOŽILNIK (po posamostaljenju RODILNIK) z udeležensko vlogo 'prizadeto z dejanjem', DAJALNIK pa je vedno povezan z 'usmerjeno premetitvijo nečesa' (tj. usmerjeno premikanje, označeno z določnimi/determiniranimi glagoli premikanja). Funkcijskoizrazno je ta skupina glagolov prepoznavna, tako da 'ciljno mesto dejanja' izraža z obvezno predložnomorfemsko vezavnostjo TOŽILNIKA/RODILNIKA/DAJALNIKA, ki ostaja tudi po posamostaljenju glagola strukturnoskladenjsko nespremenjena. Človeški cilj (nasproti prostorskemu cilju) ima udeležensko vlogo prejemnika ali naslovnika, npr. *poslati materi telegram*, in je pomenskoskladenjsko predvidljiv, strukturnoskladenjsko pa (v nasprotju s prostorskim ciljem) neobvezen.

Udeleženske vloge so iste kot pri temeljnih glagolih 'ravnanja s premikanjem':

– T = prizadeti predmet procesa/dejanja (Prp/d) – živo/neživo

nositi kovček, voditi turiste/preiskavo po mestu ...

– Tna/v/nad/skozi/čez/med/pod/za = ciljno mesto/ciljni čas procesa/dejanja – (CMp/d//CČp/d)

nositi na odprto, položiti na nosila, riniti/dregati/širiti se v/nad/pod/med/skozi/čez/za ...

– Riz/od/z/s//do//mimo/okrog/okoli/blizu = izhodiščno/ciljno mesto//izhodiščni/ciljni čas procesa/dejanja//mesto/čas procesa/dejanja – (IMp/d//IČp/d//CMp/d//CČp/d//Mp/d//Čp/d)

– neživo

riniti/vleči iz/od/z/s, dvigniti z/s, vesti do, nositi se mimo ...

– D = cilj dejanja (Cd) – živo

nositi komu, položiti živini ...

– Dk/proti = ciljno mesto dejanja (CMd) – neživo

nositi dim proti jugu, vesti k zmagi/proti jugu, širiti/gnati se proti domu ...

– Mpo/ob = mesto/čas dejanja (Md/Čd) – neživo

nositi se po vasi, vleči se ob vznožju, nositi torbo ob boku ...

– D = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo

nositi komu blago, vesti komu konja ...

– Namenilnik = cilj dejanja (Cd)

nositi šivat ...

– S(tavek) = cilj dejanja (Cd)

nositi, da bi šivali ...

– **Neusmerjeno premikanje (neobvezna vežljivost poti)**

Ko je poudarek na poti premikanja, gre za združevanje 'mestnosti' in 'načina' premikanja oz. za prehajanje prostora v način in s tem za prehajanje vežljivosti v nevežljivost/družljivost:

– **desno neobveznevežljivo:**

– Mv/na/pri/ob/po = pot procesa/dejanja ($\text{Po}_{\text{p/d}}$)

nositi kaj (v rovih/tunelih), nositi tovor (ob prepadih/po hribih) ...

– Opred/nad/pod/med/za = pot procesa/dejanja ($\text{Po}_{\text{p/d}}$)

vleči tovor (pred/nad utrdkami), vesti koga (pod/med/pod vasjo), nositi kaj (za njimi) ...

- Rblizu/mimo/okrog/okoli = pot procesa/dejanja (Po_{pd})
vesti koga (blizu/mimo/okrog/okoli čeri), Plavalec nosi roko (mimo roba bazena) ...
 prehaja v **desno nevezljiv/družljiv 'način premikanja'**, ki označuje konkretne ali abstraktne okoliščine premikanja:
- Rbrez/od/do = način procesa/dejanja (Np/d)
gnati se /brez oddiha/od navdušenja/do utrujenosti/, Nosilo ga je /od vrat do vrat/ ...
- Tna/v/za/skozi/čez = način procesa/dejanja (Np/d)
dvigniti kaj/koga /na višjo raven/v višji razred/ za kazen/skozi odprtino/ ...
- Mpo/v/ob = način procesa/dejanja (Np/d)
nositi kaj/koga /po nemarnosti/v jezi/ob boku/ ...
- Mv/na/pri/ob/po = način procesa/dejanja (Np/d)
nositi kaj /v košari/na glavi/, nositi denar /pri/ob sebi/ ...
- Opred/nad/pod/med/za/z/s = način procesa/dejanja (Np/d)
vleči kaj/koga /pred/nad sabo/, nositi kaj/koga /pod pazduho/s težavo/ ...

Pri glagolskih tvorjenkah ravnanja/upravljanja s sestavino premikanja sta 'način ravnanja/upravljanja' in 'premikanje' že vključena v glagolskih pomenih. To dokazuje, da so glagolske tvorjenke pomensko višje specializirani glagoli, pri katerih, v primerjavi z netvorjenimi specializiranimi glagoli, zaradi večjega števila pomenskih sestavin prenehajo veljati splošeni vezljivostni vzorci – zoži se pomensko- in strukturnoskladenjska vezljivost, obvezna vezljivost pa je odvisna od prevlade posameznih pomenskih sestavin oz. od hierarhije pomenskih sestavin v določenem pomenu. Pomenska sestavina (PS) 'način ravnanja/upravljanja' ni vključena v pomenskoskladenjsko vezljivost (je že pomenska sestavina tvorjenke), PS 'premikanja' pa je del pomenskoskladenjske vezljivosti. Pri pomenski sestavini 'usmerjenega premikanja' sta obveznovezljivi tudi 'izhodiščnost' in 'ciljnost', pri 'neusmerjenem premikanju' pa je obveznovezavna tudi s 'premikanjem' zaobjeta predmetnost, npr. *patruljirati cesto (patruljiranje ceste)*. Neobveznovezljivi udeleženec vezljivosti je navadno pot premikanja, npr. *patruljirati (po cesti/ob meji) (patruljiranje (po cesti/ob meji))*, sredstvo dejanja, npr. *s tanki*, pa je že nevezljivo dopolnilo.

Po pomensko- in strukturnoskladenjski vezljivosti se ločujejo tvorjenke z:

- desno neobveznovezljivimi okoliščinami (z elementarnim živeti v pomenski podstavi): *beraćiti, barabiti, banovati, cesarjevati, lumpati, hajdukovati, ovćariti, partizaniti, pastirjevati, planšariti, rokovnjaćiti, vagabundirati, ćolnariti, brodariti; jadrati, pešaćiti, veslati; dniniti, piknikovati, potovati, vasovati, božićevati, ponoćevati; jurišati, prekomolćiti se;*
- desno neobveznovezljivimi delovalniki: *kositi, krampati, kvaćkati, vitlati, zobati;* (z elementarnim jesti v pomenski podstavi): *kósiti, malicati, večerjati, zajtrkovati;*
- desno obveznovezljivimi delovalniki: *kopićiti, križati, obiskati, projektirati, razgaziti, spajkati, tovoriti, transportirati;* sprememba lege: *podminirati, vatrirati.*

Pri vezljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednoveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevljajo predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) v nepravilne svojilne dejanjske/procesne pridevnike (Snp_{d/p}). V desni vezljivosti se v okviru 'ravnanja' prizadeti udeleženci popridevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), v okviru 'premikanja' pa se vezljivi ciljni udeleženci popridevljajo v vrstne namembne pridevnike (Vn)

in vežljivi okoliščinski udeleženci v vrstne krajevne/časovne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_{ve}), v vrstne krajevne/časovne izhodiščne (Vi_{ve}) in v vrstne smeri delovanja (Vsd):

De – *nošenje kovčka po mestu, nošnja klobuka ...*

'neusmerjeno premikanje' (neobvezna vežljivost):

nošenje blaga (po stezah), vodenje koga (okoli čeri) ...

Prehod v nevežljivost/družljivost je pri poudarjanju 'načina premikanja' (SE, ki izraža 'povratno dejanje', je zakodiran v rodilniškem ali poprivedljenem vršilcu dejanja, npr. *Njeno nošenje gre drugim v nos*), *nošenje s težavo / težavno nošenje ...*

Posebnost je vezava namenilnika kot cilja dejanja (Cd):

nošenje šivat ...;

Vd – *nositelj/nosilec/nosilka glavne vloge, nosač pri ekspediciji ...;*

Pd – *sanitetno nosilo, kmečka/študent/ov/ska (Snp_p) noša/nošnja, vzhodnjaška (Vob_p) nosilnica ...;*

St/L – *nošena žoga/dež, nošen od vetra > L nosilnost tovornjaka/mostu/tal ...*

3.2.5.1.2.2 Poudarjene pomenske sestavine sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti: a)

ohranjanje/sprememba sonahajanja/sopojavljanja, faznost sonahajanja/sopojavljanja, b) sprememba pripadnosti: sprememba opredmetenega lastništva s spremembo mestnosti – predajanje/pridobivanje, sprememba neopredmetenega lastništva brez spremembe mestnosti – predajanje/pridobivanje:

a) poudarjena pomenska sestavina sonahajanja/sopojavljanja (faznost sonahajanja/sopojavljanja ohranjanje in sprememba sonahajanja/sopojavljanja):

– **začetek sonahajanja/sopojavljanja** – $Pb/V_{d/p/s}$ je obenem tudi naslovnik (N): ujeti, zaje-
ti, zgrabiti, prijeti: $xV(((yM_{so}z) + (yIMz)) T(xM_{so}z))$; – $Pb/V_{d/p/s}$ ni istoveten z naslovni-
kom/prejemnikom: dotočiti/dotakati, montirati, namestiti, navezati, oskrbeti/oskrbovati, po-
dati/podajati, polniti, speti, spojiti, založiti/zalagati, jagniti: $xPb/V(((yM_{so}z)^+ + (yCMz)) T(yM_{so}z)^+)$; $N_{d/p/s}$: ujeti se, organizirati se, pobratiti se, srečati se, vrniti se; – **ohranjanje**

sonahajanja/sopojavljanja – $N_{s/p/dog}$: čakati, čuvati, daviti se, dojeti, dražiti, hvaliti, paziti,
rotiti, obdržati (se), pariti se, pestovati, stikati se, dotikati se, naslanjati se, nihati, gugati se,
opirati se, varčevati, zibati se; nuditi: $xN_{d/p/s}(xM_{so}y/z)$; – **konec sonahajanja/sopojavlja-**

nja – $V_{d/p/s}$ je obenem tudi prizadeto pri dejanju ($Pr_{d/p/s}$): opustiti/opuščati, puliti, ruvati,
pustiti, rešiti/reševati se, znebiti se: $xV/Pr(((xM_{so}z)^+ + (xIMz)) T((xM_{so}z)^- \cap (yM_{so}z)))$; $N_{s/p/dog}$: falirati, giniti, nazadovati, omagati, zapustiti; – $V_{d/p/s}$ ni istoveten s prizadetim pri de-
janju: odvzeti/odvzemati, odstraniti/odstranjevati, pustiti/puščati, rešiti, sezuti, tresti, trošiti:

$xV(((yM_{so}z)^+ + (yIMz)) T((yM_{so}z)^- + (yM_{so}\alpha)))$; – **sprememba sonahajanja/sopojavlja-**
nja – $V_{d/p/s}$ je obenem tudi prizadeto pri dejanju: sodelovati, boriti/bojevati se, obiskovati
se, ravhati se, tepsti se, zadevati se, igrati se, fantovati, prijateljevati: $xV(((xM_{so}y) + (xM_{so}z))$
 $+ (xM_{so}\alpha))$; – **sprememba sonahajanja/sopojavljanja v ožjem smislu** – $V_{d/p/s}$ ni istoveten
s prizadetim pri dejanju: nagajati, odposlati, asistirati, pomagati, metati; bosti, božati, brati,
cediti, butati, dražiti, dregati/drezati, dramiti, gugati, zibati, hraniti, pitati, pojiti, močiti,
negovati, izbiti, poriniti, suniti, tepsti, tolči; brskati: $xV(((xM_{so}y) + (xIMy)) T(yM_{so}z))$.

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog 'ravnjanja/upravljanja s sonahajanjem/sopojavljanjem'

a₁) Ohranjanje sonahajanja/sopojavljanja; **a₂)** spremembe sonahajanja/sopojavljanja – neu-

smerjeno premikanje (s SE – obvezen način premikanja, npr. *bosti se, širiti se* ipd.); **a₃**) faznost – začetnost/končnost.

Izpostavljeno je pretvorbena pomensko razmerje med BITI – IMETI s splošno prostorsko-časovno vrednostjo 'nahajati se', ki uvaja obveznovezljivo okoliščino. Soobstoj in razmerja poudarjata predloga Z/S in NA, zato je pomenska sestavina 'sonahajanja/sopojavljanja' izraznofunkcijsko razpozna z uporabo obveznovezljivih MESTNIKA za stanje in ORODNIKA za delovanje. Np/s je stvar ali bitje – kategorija ČLOVEŠKO⁺ pa je uvedena s pomenom stanjske svojine 'imeti' in z 'udeleževati se'. Pri 'spremembi sonahajanja/sopojavljanja' je poudarjena tudi smernost dejanja/procesa z osnovnima faznima *dati – dobiti*, zato so predložnomorfemskemu glagolu dodani tudi obveznovezljivi tožilnik, roditelj in dajalnik. Združujejo se pomenskoscledenjske vezljivostne formule temeljnih glagolov 'ravnanja' in 'upravljanja':

$Sam_1|xVd\check{c}^+| + GlagMo_{v/pri/z/s} + Sam_{5-6}|yMd|Sd/Vsd\check{z}|;$

$Sam_1|xVd\check{c}^+| + GlagMo_{z/s} + Sam_6|wVsd\check{z}|;$

$Sam_1|xVd\check{c}^+| + Glag + p \cap Sam_6|zSd\check{z}|;$

$Sam_1|xPvd\check{z}'^+| + Glag + p_{z/s} \cap Sam_6 / p_{na} \cap Sam_4|yPrd/Rad/Vsd\check{z}'^+| / Prisl_n|yNd| = \text{modifikator/}$

Za netvorno 'sonahajanje/sopojavljanje' pa velja pomenskoscledenjska vezljivostna formula za temeljne glagole 'netvornih dogajanj in procesov':

$Sam_1|xVN_{d/s/p}\check{z}'^+| + Glag|M_{so}d/s/p| + Prisl_{k/en} / p \cap Sam_{2-6}|yM/IM/CM/\check{C}/I\check{C}/C\check{C}/N/wL/S/Ra/Vs_{d/s/p}\check{z}'^+|.$

Pri glagolih **ravnanja/upravljanja s sonahajanjem/sopojavljanjem** se kombinirajo tudi udeleženske vloge vse treh temeljnih glagolov – **temeljnih glagolov 'ravnanja', 'upravljanja' in 'netvornih dogajanj in procesov'**.

a₁) 'Ohranjanje sonahajanja/sopojavljanja' uvaja desne obveznovezljive delovalnike in okoliščine (osebek je nosilec dejanja/stanja/procesa ($N_{d/s/p}$)):

– T(na/za/ob) = razmerni predmet stanja/procesa (Ras/p) – živo/neživo

čakati (na) koga, držati koga (za) roko, stiskati se ob/v ...

– T = vsebinski predmet dejanja (Vsd) – neživo

igrati (na) ...

– Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas stanja/procesa (Ms/p//Čs/p) – neživo

igrati se na/v, obdržati se pri/ob ...

– Oz/s/pred = razmerni predmet stanja/procesa (Ras/p) – živo/neživo (pred ob SE)

čakati s kosilom, shajati (se) z/s, paziti se pred ...

– Oz/s = razmerje do vsebine dejanja (Rad_{vd}) – izglagolski samostalnik

s humorjem mahati napake ...

čakati – Pacienti čakajo zdravnika (Ras/p), Čaka na avtobus (Ras/p), Čaka na ugodno priliko (Vss/p), /Težko/ čaka pomlad (Vss/p), Čaka s kosilom/plačilom/otvoritvijo (Ras/p), Čakajo jih še težke naloge (Vss/p), Kosilo vas čaka na mizi (Ms/p).

a₂) 'Spremembe sonahajanja/sopojavljanja' uvajajo desne obveznovezljive delovalnike in okoliščine (osebek je povzročitelj ali vršilec dejanja/procesa ($Pv/V_{d/p}$)). Pogostejši so obvezno dvovezavni glagoli – tj. razvrstitev dveh udeležencev v desni vezljivosti. Pri po-

vratnem dejanju, ki vključuje tudi 'samodelovanje' oz. 'samopremikanje', pa je vršilec dejanja hkrati tudi prizadeti z dejanjem ($Vd \cap Pr_j$):

– T(na/za/ob/po) = razmerni predmet procesa/dejanja (Rap/d) – živo/neživo
vrniti ključ, vrniti se po ključ ...

– R(iz) = razmerni predmet dejanja (Rap/d) – neživo (ob SE)

rešiti koga/kaj iz, izločiti kosti iz ribe ...

– Riz/z/s/blizu/okrog/okoli = mesto/čas dejanja/procesa (Mp/d//Čp/d)
odstraniti se iz sobe/s položaja, smukati/vrteti se blizu/okrog/okoli koga/česa ...

– D/k = razmerni predmet procesa/dejanja (Rap/d) – živo/neživo (k ob SE)
(za)pustiti komu premoženje, pomagati ji ...

– Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas procesa/dejanja (Mp/d//Čp/d) – neživo
razložiti/razmetati/razvrstiti/spraviti kaj na/v/pri/ob/po ...

– O pred/nad/pod/med/za = mesto/čas procesa/dejanja (Mp/d//Čp/d)
rešiti/metati/ujeti kaj pred/nad/pod/med/za ...

– Oz/sl/pred = razmerni predmet procesa/dejanja (Rap/d)

sodelovati/povezovati (se) z organizacijami, reševati se pred obupom > sodelovanje z organizacijami, reševanje pred obupom; vzeti se s kom ...

– Oz/s = sredstvo procesa/dejanja (Sp/d)

pomagati z denarjem/zelišči > pomaganje z denarjem/zelišči.

a_{2,1}) 'Način spremembe sonahajanja/sopojavljanja' uvaja desne neobveznovezljive okoliščine. V vezljivostnem polju glagola jih zadržuje samo pomenska sestavina 'sonahajanja'. Prehod med 'načinom' in 'mestnostjo' delovanja je v teh primerih praviloma zelo zabrisan. V vlogi načina dejanja/procesa (Nd/p) so neprostorski samostalniki.

– Tna/v/med/za/skozi = način procesa/dejanja (Np/d) – ob SE

ujeti koga/kaj (na/v/za roko), ujeti/spraviti kaj (med prste), drenjati se (v/za/skozi vrsto/skupino), sprejeti koga (v družbo) ...

– Rbrez/od/do = način procesa/dejanja (Np/d)

sodelovati (brez prijateljev/sodelavcev) ...

– Mpo/v/na = način procesa/dejanja (Np/d)

tolči/trepljati se (po prsih), odrivati/porivati se (v skupinah/po kolenih), ujeti koga/kaj (na samem) ...

– Oz/s/pod = način procesa/dejanja (Np/d)

loviti/ujeti koga/kaj (z mrežo), pustiti kaj (pod predpražnikom) ...

Z vidika leve vezljivosti oz. osebka se ločujejo primeri, ko:

Vp/d ni istoveten s prizadetim pri dejanju:

pomagati – Otroci mu (Rap/d) že pomagajo, Pomaga na polju (Mp/d), Pomagal ji (Rap/d) je stopiti iz avtomobila (Rap/d), Pomagajo človeku (Rap/d) z denarjem (Sp/d), Bolni kravi (Rap/d) so pomagali z zelišči (Sp/d), Pomagali so mu (Rap/d) do oblasti (Np/d);

asistirati – Pri preobvezovanju (Mp/d) je zdravniku (Rap/d) asistirala sestra;

rešiti – Bolnika (Rap/d) so rešili z umetnim dihanjem (Np/d), živino (Rap/d) so rešili iz gorečega hleva (Mp/d), Rešiti koga (Rap/d) iz ječe (Mp/d).

Vp/d je obenem tudi prizadeto pri dejanju:

sodelovati – *Sodelujejo z različnimi organizacijami (Sp/d) Sodelujejo pri knjigi/pri projektu/na predstavitvi (Mp/d);*

reševati se – *Rešujejo se tesnobe (Rap/d), Pred obupom (Rap/d) se rešuje z delom (Np/d).*

a₃) 'Faznost sonahajanja/sopojavljanja':

a_{3.1}) 'začetek sonahajanja/sopojavljanja', kjer je pobudnik/vršilec dejanja oz. procesa (Pb/V_{p/d}) obenem tudi naslovnik. Prva udeleženska vloga pri opredmetenem in neopredmetenem okolju je obveznovozljivi razmerni predmet procesa/dejanja (Ra_{p/d}):

a_{3.1.1}) opredmeteno okolje:

ujeti – *Ujel je psa/tatu, Ujel je konja za povodec, Komaj je ujel klobuk, Ujel je žogo, Ujel je kri v nastavljeno posodo, Ujeli so učenca pri prepisovanju, Ujel ga je na laži, Ujela ga je z lepoto, Ujeli so avtobus, Noč/Dež jih je ujela;*

a_{3.1.2}) neopredmeteno okolje:

Ujel je del radijske oddaje, Ujeli so pravi čas za setev, Ujel je sumljiv gib/posmehljiv pogled, Ujel je vonj po zemlji, Ujel je namero;

a_{3.1.3}) samodelovanje/samopremikanje – Np/d:

ujeti se – *Padajoč se je ujel za vejo (Np/d), Ujel se je za ograjo (Np/d), Mačka se je ujela na vse štiri (Np/d), Ujel se je na brvi (Np/d), žoga se je ujela med veje (Np/d), Riba se je ujela na trnek (Np/d), Sončni žarek se je ujel v ogledalo (Np/d), Hiša se je /lepo/ ujela z okoljem (Rap/d); Kosci so se /takoj/ ujeli, Umetnik se je po krizi spet ujel; podobno vezljivost imajo še: spoprijateljiti se, ugnezditi se;*

vrniti se – */Kmalu/ se je vrnil v sobo (Mp/d) po ključ (Rap/d), Igralec se je hitro vrnil v nekdanjo formo (Np/d), Vrnil se je v pošteno življenje (Np/d), Vrnil se je k delu / na delo (Np/d); Pomlad/želja se vrne, Spomin se ji (Rap/d) je vrnil.*

a_{3.2}) Konec sonahajanja/sopojavljanja, kjer je vršilec procesa/dejanja/dogajanja (V_{p/d/dog}) obenem tudi prizadeto pri procesu/dejanju/dogajanju (Pr_{p/d/dog}):

opustiti – *Opustili so rudnik/vinograd/obrt (Rap/d); pri samodelovanju/samopremikanju – Np/dog; zapustiti* – *Zapustil je dvorano/rojstni kraj (Rap/d), Zapustil je starše (Rap/d), Zapu|*

stil je sinu (Rap/d) posest (Rap/d), Spomin ga (Rap/d) je zapustil.

Posebnost glagolskih tvorjenk s PS /so/nahajanja (v prostoru in času) je, da je razmerni predmet dejanja (Rad) že del glagolskega pomena in zato ni vključen v pomenskoskladenjsko vezljivost tvorjenke, medtem ko je PS 'sonahajanja/sopojavljanja' del pomenskoskladenjske vezljivosti oz. je vezljiva okoliščina, ki je s stališča sporočilne popolnosti stavčne povedi tudi pomensko- in strukturnoskladenjsko obvezna.

Pomensko sestavino 'sonahajanja/sopojavljanja' oz. 'spremembo sonahajanja/sopojavljanja' vsebujejo glagoli *sestankovati, tekmovati, trgovati* Dva dni *sestankuje/tekmuje/trguje s čudnimi ljudmi, načelovati, kljubovati* Načeluje/Kljubuje *zadrugi/občini (sestankovanje, načelovanje),* podobno še *kontrolirati, predsedovati, trenirati, ukazovati, učiti* ipd. (*kontroliranje, predsedovanje, treniranje, ukazovanje, učenje* ipd.). Enakovredni udeleženski vlogi dveh vršilcev in hkrati prizadetih pri vzajemnem delovanju (Vd ∩ Pr_g) vključujejo tvorjenke tipa *fantovati (Skupaj sta fantovala),* podobno še *prijateljevati, simpatizirati, sodelovati, bojevati se, spoprijemati se, vojskovati se, žogati se* ipd.

S pomenskopodstavnim igrati so *dromljati, guslati, kartati, kegljati, kockati*. Glagoli tipa *gnezditi* *Gnezditi pod streho/v gozdu, Škorec gnezdi dvakrat na leto, zimovati* *Zimujejo blizu morja, taboriti* *Tabori ob vodi, Gre na morje taborit, dopustovati* *Dopustuje v gorah (gnezdenje, zimovanje, taborjenje, dopustovanje)* po navadi zahtevajo obveznovezljivo okoliščino, izraženo z MESTNIKOM/PRISLOVOM, živi udeleženec pa je v ORODNIKU: *bazirati, brložiti, gnezditi, taboriti, zimovati, dopustovati službovati, predsedovati (baziranje, brloženje, gnezdenje, taborjenje, zimovanje, dopustovanje, službovanje, predsedovanje)*. Pri vežljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevljajo predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) v nepravilne svojilne dejanjske/procesne pridevnike (Sp_{dp}), ob jednem vršilcu pa v prave svojilne razmernodejanjske (Sp_n). V okviru desne vežljivosti se vežljivi sredstveni udeleženci popridevljajo v vrstne sredstvene ali spremstvene pridevnike (Vs/Vsp), ciljni udeleženci v vrstne namembne pridevnike (Vn) in vežljivi okoliščinski udeleženci predvsem v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_k); razmerni udeleženci se zaradi ohranjanja različnih razmerij navadno ne popridevljajo:

čakanje (De) – *čakanje na službo, potrpežljivo (Vsp) čakanje;*

čakalec (Vd) – *čakalec na odločbo;*

držanje/drža (De) – *sproščeno držanje rok, telesna (Sp_n) drža;*

držač (Vd) – *držač pri okopavanju;*

držaj/držalo (Pd) – *držaj/držalo orodja, držalo za bakle;*

držek (Sd) – *nogavični (Sp_n) pripenjalni (Vn) držek;*

pomaganje/pomoč (De) – *denarno (Vs) pomaganje (De) znancu za nakup : denarna (Vs) pomoč (Rd) znancu za nakup;*

pomagač/pomočnik/pomočnica (Vd) – *pomočnik (Sp_n) znancu z denarjem za nakup;*

pomagalo (Pd) – *denarno (Vs) pomagalo za nakup;*

pomagalen (L) – *pomagalno (Vn) orodje;*

reševanje (De) – *helikoptersko (Vs) reševanje ponesrečencev;*

reševalec/reševalka (Vd) – *reševalec (Sp_n) ponesrečencev;*

rešitev (Rd) – *čekovna (Vs) rešitev;*

rešilec (Pd) – *rešilec za ponesrečence;*

rešilen (L) – *rešilni (Vn) čoln/ukrep;*

tolčenje (De) – *tolčenje kamenja s kladivom;*

tolkalec (Vd) – *orkestrski (Vob_n) tolkalec;*

tolkač/tolkalo (Pd/Sd) – *tokač/tolkalo za poper, vratni (Vob_n) tolkač/vratno (Vob_n) tolkalo;*

tolkalen (L) – *tolkalna (Vsp) zasedba.*

b) Poudarjena pomenska sestavina 'pripadnosti s sonahajanjem/sopojavljanjem':

– **pridobivanje** – $V_{p/d/dog}$: jemati, zajeti, nabrati/nabirati, najeti, prevzeti, pleniti, zapleniti, grabiti, krasti, kupiti, agitirati, aretirati: $xV_{p/d/dog}(((yPz) + (yIMz)) T((zCMx) + (xPz)))$; $N_{p/d/dog}$: prejeti/prejemati, prijeti/prijemati, pridobiti/pridobivati, sprejeti/sprejemati: $xN_{p/d/dog}(((yPz) T((zCMx) + (xPz))))$; – **oddajanje** – $V_{p/d/dog}$: izločati, metati, razdeliti, izročiti, vrniti, prodati, podariti, pokloniti, znebiti se: $xV_{p/d/dog}(((xPy)^+ T(xPy)^-) + ((xM_{so}y)^- T(yM_{so}z)))$; porabiti/porabljeni: $xV_{p/dog/d}((xPy) T(yE^-))$; – **upravljanje** – Pb/Pv/ $V_{p/d/dog}$: fiksirati, lokalizirati, minirati, montirati, streči, skladiščiti, uokviriti, upravljati, uskladiščevati, usklajevati, uzimovati, voditi, vplivati (na), vzdrževati: $xPb/Pv/V_{p/d/dog}(y, z, w) + ((yNw) + (zNw))$; vsebovati: $xNs((xPw) + (xNw))$.

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog 'ravnanja/upravljanja s spremembo pripadnosti'

'Pripadnost' označuje ČLOVEŠKOST⁺ za oba udeleženca dogajanja – za izhodiščnega/izvornega lastnika in ciljnega/novega lastnika. 'Prostorskost' se žoži v '/ne/lastninsko pripadnost', zato 'prostorsko premikanje' prehaja v razmerje, ki označuje 'spremembo pripadnosti'. Tipična oznaka 'pripadnosti' z vidika pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti je razmerni dajalnik. 'Smernost' izpostavi obveznovezljivi prejemniški dajalnik in ciljni tožilnik. Slednji je zaradi 'ciljnosti' pogosto vezljivostno obveznejši kot prejemniški dajalnik, npr. *dati* ('darovati') *denar za izobrazbo* ipd.

Vsi prostorski izhodiščni/ciljni in mestni okoliščinski udeleženci pa ostajajo vezljivostno neobvezni.

Ponovijo se pomenskoskladenjske vezljivostne formule temeljnih glagolov 'ravnanja s premikanjem':

$\text{Sam}_1|\text{xPvd } \check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPrd } \check{z}^{-/+}| + \text{p}_{\text{v/na/k}} \cap \text{Sam}_{3-4}/\text{Prisl}_k/\text{Namen}| \text{CMd}|;$

$\text{Sam}_1|\text{xPvd } \check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_3|\text{yPred/Prd/Cd } \check{c}^+| + \text{Sam}_4|\text{yPrd } \check{z}^{-/+}| (+ \text{p} \cap \text{Sam}_4|\text{Cd } \check{z}^{-/+}|).$

Z istimi udeleženskimi vlogami kot pri temeljnih glagolih 'ravnanja s premikanjem':

– T = razmerni/prizadeti predmet procesa/dejanja ($\text{Ra}_{\text{p/d}}/\text{Pr}_{\text{p/d}}$) – živo/neživo
kupiti kaj, aretirati koga ...

– Tza = cilj procesa/dejanja (Cp/d)

darovati za god ...

– D = prejemnik procesa/dejanja ($\text{Pre}_{\text{p/d}}$) – živo

izročiti/vrniti/prodati komu ...

– D = prizadeti z procesom/dejanjem ($\text{Pr}_{\text{p/d}}$) – živo/neživo

ukrasti komu ...

– S(tavek) = cilj procesa/dejanja (Cp/d)

vračati, da bi kasneje dobili ...

b₁ Sprememba opredmetenega lastništva (pridobivanje, povezano s spremembo mestnosti): dati (vršilec (V) = dajalec) : vzeti (vršilec (V) = prejemnik (Pre)) => dati komu : dati sebi = dajanje : pridobivanje (slednje ima s stališča Vd/PV_d povratnosvojlino smernost):

krasti – Krade denar/jabolka (Ra/Pr_{p/d});

vrniti – Vrnil je sosedu (Pre_{p/d}) dolg (Ra/Pr_{p/d}), Vrnili so vesoljsko plovilo (Ra/Pr_{p/d}) (na zemljo (Mp/d)).

b₂ Sprememba neopredmetenega lastništva (pridobivanje, ki ni povezano s spremembo mestnosti). Izgubi 'prostorskost', ker ne označuje pravega lastništva (vezanega tudi na prostor), ampak izraža 'začetek ali konec določene lastnosti/pojavnosti' pri nekom/nečem:

krasti – Krade komu (Pr_{p/d}) čast/dobro ime/ugled (Ra/Pr_{p/d});

vrniti – Zdravilo mu (Pre_{p/d}) je vrnilo vid (Ra/Pr_{p/d}).

V okviru tvorjenk sta poudarjeni pomenski sestavini 'pripadnosti' in 'upravljanja z nečim sploh', in *človeško*⁺. Temeljna glagola sta DATI in VZETI, ki osebkju dodeljujeta dvojno udeležensko vlogo (vršilec $\cap$ dajalec ali vršilec $\cap$ prejemnik) in s tem omogočata tudi dvo-smerno delovanje. Tovrstne tvorjenke oz. višji specializirani glagoli so *izročiti, sofinancirati, podedovati, aretirati* ipd. (*izročitev, sofinanciranje, podedovanje, aretiranje* ipd.). Podobno še: *lastiti si, svojiti si* – 'imeti, šteti kaj za last/svoje'. S pomenskopodstavnima *vzeti*

in *odvzeti* pa: *posvojiti* – 'vzeti tujega otroka za svojega', *zakupiti* – 'vzeti v zakup'; *zaplentiti* – 'odvzeti premoženje ali del premoženja kot del kazni', *razčlovečiti* – 'odvzeti, odstraniti človeške vrednote, dostojanstvo', *razlastiti* – 'uradno odvzeti lastninsko pravico', *razveljaviti* – 'odvzeti veljavnost'.

Pri vežljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevljajo predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) v nepravilne svojilne dejanske pridevnike (Snp_d). V okviru desne vežljivosti se ciljni udeleženci popridevljajo v vrstne namembne pridevnike (Vn) in razmerni udeleženci v vrstne razmerne oz. vsebinske pridevnike (Vra/Vvs), medtem ko se dajalniški prizadeti udeleženci ali udeleženci – prejemniki v dajalniku navadno ne popridevljajo, ker ohranjajo smernost. Neobveznovožljivi okoliščinski udeleženci se popridevljajo v vrstne izprislovne pridevnike:

izročitev (De) – *vladina* (Snp_d) *izročitev odtoženca drugi državi*;

izročitelj/izročevalec (Vd) – *izročitelj pošiljke*; izročenelec (Nd);

izročilo/izročilnica/izročnina (Pd) – *narodovo* (Snp_d) *ljudsko* (Vvs) *izročilo, ustanovina* (Snp_d) *pošiljkina* (Vn) *izročilnica* ('listina'), *izročnina* ('pristojbina');

izročenosť (St) (< izročeno) *človekova* (Snp_d) *izročenosť usodi*.

3.2.5.1.2.3 Poudarjena pomenska sestavina spremembe lastnosti (glede na vršilca/povzročitelja/nosilca lastnosti):

– **uvajanje lastnosti** – V_{p/d}, ki povzroči spremembo lastnosti stanja ali dejanja: aktivirati, animirati, briti, brisati, buditi, cepiti, česati, dolbsti, elektriti, entlati, evocirati, falzificirati, gasiti, gladiti, graditi, grbati, gubati, hrabriti, hromiti, izolirati, kisati, kovati, krepiti, kuhati, lomiti, lupiti, mazati, mešati, negovati, oblikovati, ogrinjati, operirati, pacati, peči, pleskati, pražiti, presenetiti, razmesariti, razviti, rediti, segreti, sekati, strojiti, topiti, tretti, uresničiti/uresničevati, utrditi/utrjevati, večati, zidati, žgati, žeti: (xV ((yNw)· T (yNw)⁺); – **lastnost kot posledica samovoljnega dejanja** – N_{p/d/dog}: cveteti, goreti, zoreti, odpreti se, pačiti se, zapreti se, razdeliti se, razmnožiti se, razživeti se: xN ((xLw)⁺· T (xLw)⁺); – **s spremembo lastnosti se spreminja tudi mestnost** – Pv/V: trgati, odpreti, zapreti: xPv/Vd (((yM_{so}z)⁺ + (yIMz)) T (yM_{so}z)) + (y, z Nw)).

Glede na skladijskopodstavni glagol ločujemo glagolske tvorjenke: s skladijskopodstavnim *narediti/delati*: cementirati, čistiti, diferencirati, udomačevati, emajlirati, izrazniti, izravnati, lakirati, legalizirati, markirati, mehčati, miriti, namastiti, naostriti, obokati, obračunati, oksidirati, omagnetiti, papricirati, poglobiti, proletarizirati, razmagnetiti, sceliti, servisirati, sistematizirati, skvačkati, slabšati, sploščiti, šemiti, šminkati, tabuirati, tesniti, trezniti, uglasiti, urediti, utrditi, veseliti, vlažiti, želirati, žlahtniti, žuliti; s skladijskopodstavnim *narediti/delati se*: skolobariti se, razkošati se, znojiti se, želirati, žrtvovati se; s skladijskopodstavnim *dati*: adjektivizirati, arhivirati, aromatizirati, asfaltirati, balzamirati, blagosloviti, centralizirati, centrirati, ciniti, čepiti, členiti, nabarvati, nikljati, obarvati, zračiti; s skladijskopodstavnim *postati/postajati*: bistriti se, kosteneti, magistrirati, omehuriti se, zdvijati, zjužniti se.

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog 'ravnanja/upravljanja s spremembo lastnosti'

Združuje pomenskopskladijske vežljivostne formule temeljnih glagolov 'spremembe lastnosti' in 'ravnanja':

Sam₁|xVd č*| + Glag + Sam₄|yRd ž| (+ p_{iz} ∩ Sam₂|yPrd ž|);
 Sam₁|xPvd ž*'| + Glag + Sam₄|yRd/Cd/Prd ž|;
 Sam₁|xPvd ž*'| + Glag (+ Sam₃|yRad ž*'|) + Sam₄|wVsd ž|.

Z istimi udeleženskimi vlogami kot temeljni glagoli spremembe lastnosti:

– T/v = rezultat/cilj dejanja (Rd/Cd) – neživo (v – ob SE)
razvijati/spreminjati, razvijati se/spreminjati se v ...
 – T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – živo/neživo
zapreti/odpreti ...
 – D = razmerni predmet dejanja/stanja (Rad/s) – živo/neživo
odpreti komu vrata, odpreti se prijatelju ...

Glede na osebkovo udeležensko vlogo se ločujejo:

Vršilca dejanja (Vd), ki z delovanjem 'spremembo lastnosti' združuje s 'spremembo mestnosti':

odpreti/zapreti – Odprl/Zaprl je (znancu (Rad)) vrata (Prd), Odprl/Zaprl je trgovino/razstavo/razpravo (Prd).

Nosilec spremembe stanja/lastnosti (Ns/l) je oseba ali stvar. V prenesenih /neopredmetenih/ pomenih se izgublja pomenska sestavina 'mestnosti'. Nadomešča jo t. i. abstraktna lokacija oz. mestnost, ki prehaja v 'lastnost'.

Nosilec stanja/lastnosti (Ns/l) je **človek** – 'kazati določeno stanje ali lastnost':

– usmerjenost navzven uvaja vezljivost:

odpreti se – Odprl se je prijatelju (Ras), Odprl se je estetskim idejam romantike (Ras);

– usmerjenost navznoter blokira vezljivost:

zapreti se – Zaprl se je /v hišo/sobo/, Družina se je zaprla /pred njim/, Zaprl se je /vase/.

Nosilec stanja (Ns) je **stvar**, ki je v pomenu 'začetek novega bivanja/obstajanja/stanja' nevezljiva:

odpreti se – /Na koncu doline/ se svet odpre, Nebo se je odprlo (ekspr.), /Pri visoki temperaturi/ se odpro novi problemi, Odprlo se je vprašanje tiskarne;

zapreti se – 'preiti v visok, hribovit svet': /Tukaj/ se dolina zapre, Svet se /na severu/ zapre.

Pri vezljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popriidevljajo predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) v nepravne svojilne dejanjske pridevnike (Snp_d) ali nosilci stanja/lastnosti (Ns/l) v nepravne svojilne stanjske pridevnike (Snp_s). Desnovezljivi prizadeti udeleženci se popriidevljajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), sredstveni udeleženci v vrstne sredstvene (Vs) ali vrstne spremsstvene (Vsp) pridevnike ali v vrstne sestavne (Vss) pridevnike, in ciljni udeleženci v vrstne namembne pridevnike (Vn). Rezultatni in razmerni udeleženci pa se ne popriidevljajo. Okoliščinski udeleženci se navadno popriidevljajo v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_v):

odprtje/zaprtje (De) – odprtje/zaprtje vrat/razstave/zasedanja;

odprtina (Pd) – okenska (Vob_v) odprtina, rokavna (Vsp) odprtina telovnika, odtočna (Vn) odprtina;

odprtost/zaprtost (L/St) (< odprt/zaprt) – pesnikova (Snp_d) odprtost svetu/v svet/do sveta, gospodarska/politična (Snp_d), odprtost pokrajine na jugu, zaprtost pred svetom.

3.2.5.1.3 Glagoli govorjenja, razumevanja in mišljenja (duševno delovanje)

Z vežljivostno poudarjenimi (razločevalnimi) pomenskimi sestavinami.

Pri glagolih rekanja se kot tipični udeleženec uveljavlja **vsebina** (w). Poleg **vsebine** (obravnavane kot **sporočilo**) so tipične udeleženske vloge sporočanja še **lastnik** ali **posrednik** sporočila (x), **prejemnik** sporočila (y) in **cilj** sporočila (y ali z). Naštete udeleženske vloge izhajajo iz nujnih okoliščin nastajanja in širjenja sporočila kot so **izvor** (z **vzrokom** in **povodom**), **mesto**, **smer** in **način**. Glagoli pogovora zahtevajo dva enakovredna udeleženca, od katerih drugi ni samo potencialni prejemnik sporočila, ampak sotovorec oz. sovršilec dialoga, in je zato vedno vežljivostno obvezen, npr. *spregovoriti s kom*. Glagoli razumevanja in mišljenja tipa *razumeti*, *poznati*, *vedeti*, *znati* so pomensko, posledično pa tudi strukturnoskladenjsko, povezani z 'obstajanjem' koga/česa, npr. *vedeti o knjigi*, *poznati knjigo* – 'vedeti, da je izšla knjiga', 'poznati vsebino knjige'.

3.2.5.1.3.1 Glagoli rekanja s poudarjeno pomensko sestavino '/ne/popolne in /ne/ izražene informacije' ali 'zgoščene informacije': reči/govoriti, praviti, izgovoriti/izgovarjati, izjaviti/izjavljati, izraziti/izražati, klicati, pozvati/pozivati, vprašati/vpraševati: xV (xRw).

3.2.5.1.3.2 Poudarjena pomenska sestavina 'oddajanja informacije' je najpogostejša in najboljšežnja. Obravnavamo jo z vidika **a)** besednega ali **b)** nebesednega sporočanja ali **c)** vplivanja na naslovnika:

a) besedno sporočanje: sporočiti/sporočati, pisati, povedati, praviti, napovedati/napovedovati, navesti/navajati, oznaniti/oznanjati, naznaniti/naznanjati, moliti, momljati, predložiti/predlagati, predpisati/predpisovati, pričati, opisati/opisovati, odgovoriti/odgovarjati, seznaniti/seznanjati, obvestiti/obveščati, zahtevati, zatrjevati: xV^{ddog/p} ((xRw) + (ySw)). Tudi slovarsko je potrjenih **največ glagolskih tvorjenk rekanja**: alarmirati, anketirati, basniti, besediti, brzjaviti, čenčati, čakati, dialogizirati, fabulirati, formulirati, frazariti, govoričiti, interpretirati, intervjuvati, jezikati, kalkirati, klepetati, mitizirati, modrovati, naglaševati, napovedati, narekovati, naročiti, nazivati, nosljati, odjaviti, okolišati, palatalizirati, pogovarjati se, posvetovati se, potihniti, poveljevati, pravdati se, predlagati, prepirati se, razgovoriti se, razklepetati, soglašati, sporazumevati se, šaliti se, teoretizirati, tiskati, ubesediti, utemeljevati, vedeževati. S pomenskopodstavnima *govoriti/reči* so tvorjenke: *kvantati* – ekspr. 'govoriti kvante', *tikati/onikati* – 'uporabljati v govoru s kom obliko druge osebe', *nosljati* – 'govoriti tako, da uhaja zrak tudi skozi nosno votlino', *klobasati* – slabš. 'veliko in nespametno govoriti', *lisičiti/lisjačiti* – ekspr. 'zvito govoriti', *trapati* – pog., slabš. 'neumno, nespametno govoriti, ravnati', *okolišati/okolišiti* – ekspr. 'govoriti hoteno prikrito, ne naravnost', *renčati* – slabš. 'govoriti z nizkim, neprijaznim glasom', *čenčati* – ekspr. 'vsebinsko prazno govoriti', *žlobudrati* – ekspr. 'hitro in nerazločno govoriti', *dvoumiti* – 'dvoumno govoriti', *duhovičiti* – slabš. 'brezuspšno si prizadevati govoriti duhovito', *modrovati* – ekspr. 'govoriti, razpravljati', *obmolkniti* – 'prenehati govoriti navadno za krajši čas'; *gostobesediti* – knjiž. 'gostobesedno govoriti, pripovedovati', *sladkoustiti* – knjiž. 'z lepim, izbranim govorjenjem dobrikati se'; *nergati* – nav. slabš. 'z nenaklonjenim jeznim govorjenjem izražati nezadovoljstvo, nesoglasje', *tečnariti* – ekspr. 'z neprijetnim vedenjem, govorjenjem ...', *izragljati* – slabš. 'nepremišljeno reči, povedati', *glasovati* – 'ustno ali pisмено izraziti svojo odločitev ali mnenje'; še tvorjenke s skladenjskopodstavnim *imeti*: *tematizirati*;

b) nebesedno sporočanje: kazati, nakazati, pokazati, prikazati/prikazovati, numerirati, oštevilčiti, risati, shematizirati, signalizirati, kopirati, skicirati, šifrirati, tabelirati, telegrafirati; potegovati se, zastaviti/zastavljati; nameriti/namerjati, nuditi; migati, oglašiti se/oglašati se: $xV_{d/dog/p} ((xR/Mw) T (yR'/M'w))$;

c) vplivanje na naslovnika: alarmirati, agitirati, apelirati, interesirati, klicati, vabiti, imenovati, hvaliti, določiti/določati, dopolniti/dopolnjevati, kleti, zmerjati, kričati, tuliti, vpiti, navdušiti/navduševati, opozoriti/opozarjati, spodbuditi/spodbujati, prositi, rotiti, svariti, rovariti, zahtevati, kritizirati, motivirati, nadlegovati, nemčiti, odklanjati, odobriti, poučevati, pozivati, predpisovati, prepovedati, strahovati, šarmirati, togotiti se, poudariti/poudarjati, ukrepati, prisoditi/prisojati, svetovati, ščuvati, šepniti, vzbuditi/vzbujati, zagotoviti/zagotavljati, zahtevati, zapovedati; koristiti, nasloviti, nasprotovati, nazdraviti, pretiti, ukazati/ukazovati, veleti/velevati; prizadevati si; nesoglašati: $xV/Pb_{d/dog/p} (((xR/My) \cap (yNw)) T ((yR'/M'w) \cap (yNw)^+))$.

3.2.5.1.3.3 Poudarjena pomenska sestavina 'lastitve informacije':

dojemati, domnevati, verjeti, uganiti/uganjevati, ugotoviti/ugotavljati, pregledovati, upoštevati, oporekati, zapomniti si; spominjati se: $xN_{p/d/dog} (xP_{R'/M'} (wL))$.

3.2.5.1.3.4 Poudarjena pomenska sestavina 'sprejemanja informacije': dokumentirati, evidentirati, izvedeti, brati, šteti, slišati, opaziti/opazovati, spoznati/spoznavati, razumeti/razumevati; seznaniti se: $xV_{d/dog/p} ((xP_{R'/M'} w) T ((xP_{R'/M'} w)^+ \cap (xSw)))$.

3.2.5.1.3.5 Poudarjena pomenska sestavina 'zmožnosti lastitve' oz. 'sprejemanja in oddajanja informacije': izbrati/izbirati, navaditi/navajati, onemogočiti/onemogočati, obvladati/obvladovati, poskusiti/poskušati, šteti, učiti (se), znati; spomniti se; obvezati se: $xV_{d/dog/p} (((xP_{R'/M'} w) \cap (xSw)) + (xNw))$.

3.2.5.1.3.6 Poudarjena pomenska sestavina 'smiselnega razumevanja in odzivanja na informacijo': 'razumevanje' je zaobjeto v *razumeti* (*Razumel je snov/stališča* (*Vsd*), *Razumel je življenje* (*Rad*), *Razumel je otroka* (*Rad*) *s težavo*) in 'odzivanje' v *odzivati se* (*Odziva se njihovim prireditvam/željam* (*Rad*), *Odziva se na delo/trkanje/klice* (*Rad*)): argumentirati, bojkotirati, črtati, čutiti, gledati, motriti, škiliti, nergati, stokati, tarnati, slišati, vohati, doživeti/doživljati, opaziti/opažati, opredeliti/opredeljevati, posneti/posnemati, preglasovati, razpoznati/razpoznovati, razumeti/razumevati, umeti, dojeti, doumeti, spoznati/spoznavati, sprejeti/sprejemati, ugbati, hoteti, želeti, marati, zanikati; aplavdirati; zanimati se, zavzemati se, zasrepeti se, zastrmeti se: $xV_{d/dog/p} ((xS (yVw)) T (xR'/M'w))$.

3.2.5.1.3.7 Poudarjena pomenska sestavina 'mišljenja': misliti, meniti, analizirati, atestirati, eksperimentirati, meditirati, modrovati, proučevati, vaditi, fantazirati, ocenjevati, pojmovati, premeriti, premišljevat, presojeti, pretehtavati, razmišljati, razumeti, pomniti, ugotavljati, spoznati/spoznavati, študirati, vedeti, zaslediti; zanimati se: $xPv/V_{d/dog/p} ((xSw) \cap (xMw) \cap (xR'/M'w))$.

Sklonska predstavitev udeleženskih vlog 'govorjenja, razumevanja in mišljenja'

Obseg udeleženskih vlog določajo pomenske sestavine: 'sprejemanje in lastitev informaci-

je', 'smiselno razumevanje in odzivanje na informacijo' in 'oddajanje informacije'. Posebnost večine udeleženskih vlog je, da zaradi poudarka na vsebini segajo s področja predmetnosti na miselno področje. Druge udeleženske vloge pa se jim prilagajo, tako da izražajo označevalna in prejemniška razmerja ter znakovna sredstva. Ponovijo se pomenskosclokladenske vežljivostne formule temeljnih glagolov 'govorjenja, razumevanja, mišljenja':

$\text{Sam}_1 |xNd \check{z}^+| + \text{Glag}$;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag} / + \text{Prisl}_{nc} / p \cap \text{Sam}_2 \cap \text{Sam}_2 |wNd/\check{C}d| / p \cap \text{Sam}_3 |zMd \check{z}| = \text{modifikator/}$;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{Glag} / + \text{Prisl}_n |yNd| / + \text{kot} \cap \text{Sam}_1 / p \cap \text{Sam}_{3-6} |yNd/Sd/Vsd \text{ abstr. } \check{z}| = \text{modifikator/}$;

$\text{Sam}_1 |xVd \check{c}^+| + \text{GlagMo}_{v/za/z/s/na/pri/protil/o} + \text{Sam}_{3-6} |yCd/Vsd/Po \check{z} / yRad/Prd/Pred \check{c}^+|$.

Z istimi udeleženskimi vlogami kot temeljni glagoli 'govorjenja, razumevanja in mišljenja' (dodana je tožilniška pojavnost in nedoločniška/stavčna vsebinskost):

– T/R = vsebina dejanja (Vsd) – neživo (R ob SE)

oznanjati/oblikovati/predelovati/vedeti/znati/bati se ..., zanikanje: ne znati / ne učiti se ...

– T/za/na = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo

ubogati/učiti/želeti/hoteti koga ..., vedeti za / spominjati se na / šteti za / označevati za ...

– T = pojav (Po) – neživo

čutiti/zaznati ...

– T/na/za/v = cilj dejanja (Cd) – neživo (tudi: ob SE)

misliti na/marati za/ogledovati se za/verjeti v ...

– D = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo

– D = prejemnik dejanja (Pred) – živo

praviti/govoriti komu ..., oznanjati/odgovoriti komu ...

– Mo = vsebina dejanja (Vsd) – neživo (ob SE – v)

praviti/govoriti o ...

– Oz/s = vsebina dejanja (Vsd) – neživo

poimenovati z/s/oglašati z/s ...

– Oz/s = (predmetno/znakovno) sredstvo dejanja (Sd) – neživo

pisati/slikati z/s, izraziti/označiti z/s ...

– Nedoločnik = vsebina dejanja (Vsd)

učiti risati ...

– S(tavek) = vsebina dejanja (Vsd)

praviti, kaj so mu govorili ...

Pri vežljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevjlajo predvsem osebkovi vršilci dejanja/procesov (Vd/p) v nepravilne svojilne dejanjske pridevnike (Snp_d). Prizadeti udeleženci se popridevjlajo v vrstne predmetne pridevnike (Vp), vsebinski udeleženci v vrstne vsebinske (Vvs) in sestavno-snovne (Vss/sn) pridevnike, razmerni udeleženci se popridevjlajo v vrstne spremstvene pridevnike (Vsp) in sredstveni udeleženci v vrstne sredstvene pridevnike (Vs), ciljni udeleženci pa se popridevjlajo v vrstne namembne pridevnike (Vn). Nekateri razmerni udeleženci in udeleženci – prejemniki se ne popridevjlajo. Pogosto dodani nevezljivi okoliščinski udeleženci se popridevjlajo v vrstne krajevne pridevnike obstajanja/nahajanja (Vob_k) in v vrstne krajevne-izhodiščne pridevnike (Vi_k):

govorjenje/govor (De) – govorenje ljudi / govor o dogodku / govorenje po mestu; govorec (Vd) – idejni (Vvs) govorec, govornik/govornica (Vd) – slavnostni (Vob) govornik; govorništvo (Dej) – študij govorništva, vneseno govorništvo; govornica (Pd) – glasbena (Vsp/Vs) govornica skladateljev; govornik (Pd) – telefonski (Vob) govornik; govornilo (Sd) – njegova (Snp) govornila; govornost (L) (< govornjen) – govornost besede; zgovornost (L) (< zgovoren) – človekova (Snp) zgovornost, zgovornost dokazov. Posebnost je nedoločnik, ki označuje vsebino dejanja (Vsd), npr. učiti risati > učenje risanja.

3.2.5.1.4 Glagoli s splošnim pomenom spremembe

V nasprotju s 'spremembami v okviru ravnanja/upravljanja' splošni pomen spremembe vključuje poleg pomenske sestavine 'lastnosti' tudi 'samopremikanje' in 'ciljnost':

– z nosilcem procesa/dogajanja/dejanja ($N_{p/dog/d}$) kot edinim udeležencem: ničiti se: $xN_{p/dog/d}((xE^+) T (xE^-))$; rušiti se, giniti, sahniti, hirati, toniti, umirati: $xN_{p/dog/d}(((xE^+) + (xCM\alpha)) T (xE^!))$; odkriti/odkrivati se, prikazati/prikazovati se, vznikniti/vznikati: $xN_{p/dog/d}(((xE^+) T (xE^+) + (xM_{so}y))$). Isti osebek je lahko **pobudnik in nosilec procesa/dogajanja/dogodka** ($Pb/N_{p/dog/d}$): iskati se, najti se: $xPb_{p/dog/d}(xE_{Fz/k}^+)$; odkriti/odkrivati, pokriti/pokrivati, zakriti/zakrivati, puliti: $xPb/V_{p/dog/d}((yLw)^{+/} T (yLw)^{-/+})$; rušiti, ukiniti/ukinjati: $xV_{p/dog/d}((yE^+) T (yE^-))$. In še primeri z vršilec in nosilec procesa/dogajanja/dejanja v eni osebi – $V_{p/dog/d} \cap N_{p/dog/d}$: iskati, najti: $xV/N_{p/dog/d}((xM_{so}z)^- T (xM_{so}z)^+)$.

Sklopska predstavitev udeleženskih vlog 'splošnega pomena spremembe'

Združuje pomenskoskladenjske vezljivostne formule temeljnih glagolov 'omogočanja nastajanja/nastanka česa' in 'ravljanja':

$Sam_1|xVd \check{c}^+ | + Glag + Sam_4|Prd/Cd \check{z}^{+/} | (+ p \cap Sam_4|Cd \check{z}^{+/} |)$;
 $Sam_1|xVd \check{c}^+ | + Glag(se)Mo_{za/na/v/k} (+ Sam_3|yPred/Cd \check{c}^+ |) + Sam_{4(2,3)}|yCd/Rd \check{z}^{+/} |$;
 $Sam_1|xVd \check{c}^+ | + GlagMo_{v/pri/lz/s} + Sam_{5-6}|yMd|Sd/Vsd \check{z}^+ |$;
 $Sam_1|xVd \check{c}^+ | + Glag + Sam_4|yRd \check{z}^+ | (+ p_{iz} \cap Sam_2|yPrd \check{z}^+ |)$;

– dodano je '**samopremikanje**' s pomenskoskladenjsko vezljivostno formulo glagolov premikanja:

$Sam_1|xVd/Np/d/dog \check{z}^{+/} | + Glag|M_{so}p/d/dog | + Prisl_k / p \cap Sam_{2-6}|yM/IM/CM/Ra_{p/d/dog} \check{z}^{+/} |$.

Z istimi udeleženskimi vlogami kot temeljni glagoli spremembe:

– T/za/v = cilj dejanja (Cd) – neživo

iskati/puliti se za, najti v ...

– Tv = rezultat dejanja (Rd) – živo/neživo (v – ob SE)

spreminjati se/pretvarjati se v ...

– T = prizadeti predmet dejanja (Prd) – živo/neživo

spreminjati/pretvarjati ...

– T = SE + Mna/v//Opred

rušiti se na, najti se na univerzi/v starosti/pred smrtjo ...

– D = razmerni predmet dejanja (Rad) – živo/neživo

odkriti se komu ...

– z dodano '**smernostjo procesa/dejanja**':

Riz/Tv = izvor/cilj procesa/dejanja (Izp/d//Cp/d) – neživo

vznikniti iz / toniti v ...

– ali s '**nesmernostjo procesa/dejanja**':

Mna/v//Opred = mesto procesa/dejanja (Mp/d) – neživo

giniti, sahniti, najti se pred ...

Tvorjenke 'splošne spremembe stanja/lastnosti' imajo prevladujoči pomenski sestavini 'lastnosti' in 'premikanja'. Osebek je hkrati vršilec dejanja/procesa Vd/p in nosilec dejanja/procesa Nd/p z *narediti/narediti se*, npr. *bankrotirati*. Pomenskopodstavni *dati* uvaja 'lastnost v prostoru' in s tem tudi skladiščno obveznovezljivo usmerjeno lastnost. Tako pomenska sestavina (PS) 'lastnosti' prevladuje nad pomensko sestavino (PS) 'premikanja v prostoru', npr. *razkošatiti se v V zadnjem času se je zelo razkošatil, skolarariti se v Iz sobe se je skolararil dim*. Enako še: *pogrezniti se, razdeliti (se), razliti se, spojiti (se), zatoniti* (s posamostaljenjem v *pogreznjenje, razdelitev, razlitje, spojitve, zaton*).

Pri vezljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevljajo predvsem osebkovi vršilci ali nosilci dejanja/procesov (V/Nd/p) v nepravne svojilne dejanjske/procesne pridevnike (Snp_{d/p}). Prevladujoči pomenski sestavini 'premikanja' in 'ciljnosti' preprečujeta popridevljanje desnovezljivih udeležencev. Najpogostejša izjema so sredstveni udeleženci, ki se popridevljajo v vrstne spremstvene pridevnike (Vsp):

iskanje (De) – *iskanje vode z bajanico*;

iskalec/iskatelj (Vd) – *iskalec/iskatelj resnice, književnik iskatelj*;

iskanec (Nd) – *iskanec za tatove*;

iskalnik (Pd) – *eletromagnetni (Vsp) iskalnik za kable*;

iskalo (Sd) – *briljantno optično (Vsp) iskalo za reševanje*;

iskanost (St) (< iskan) – *iskanost pesniškega izraza*.

3.2.5.1.5 Glagoli premikanja

Premikanje je pomenska sestavina večine glagolov dejanja, vendar ni pri vseh tudi osnovna uvrščevalna sestavina. Kot uvrščevalna pomenska sestavina je 'premik' le pri glagolih premikanja, npr. *iti, bežati, plavati* ipd. Pomenska meja med glagoli, ki imajo pomensko sestavino 'premikanja', in med glagoli premikanja pa ni ostra, zato tudi prehod med njimi ni prav natančen – o tem odloča hierarhična kombinacija pomenskih sestavin znotraj posameznega glagola.

S stališča vezljivosti je pri glagolih premikanja pomensko obremenjena predvsem leva oz. osebkova vezljivost. V osebkovem položaju se združujejo tako povzročitelj oz. vršilec premikanja kot nosilec premikanja ($Os = Pv_{d/p} \cap V_{d/p} \cap N_{d/p}$), v desni vezljivosti pa imamo možne okoliščinske udeležence, ki označujejo izhodišče, cilj in pot oz. mesto premikanja. Naštete okoliščine so lahko v vezljivostnem polju glagolov premikanja, ni pa nujno, zato so glagoli premikanja splošno označeni tudi kot navidezno prehodni oz. psevdotranzitivni.¹⁶² Osnovni merili pri delitvi glagolov premikanja pa sta **a**) samostojnost premikanja edinega udeleženca in **b**) nesamostojnost premikanja enega izmed udeležencev. Pri **a**) se vršilec

¹⁶² O tem tudi M. Žic Fuchs (1991: 100–101, 108–110). Avtorica v okviru glagolov premikanja glede na prehodnost ločuje intransitivne, psevdotranzitivne in tranzitivne glagole, npr. *počasi hoditi, hoditi k njim, hoditi za vzornikom* ipd.

dejanja (Vd) ali povzročitelj/nosilec procesa/dogajanja (Pv/N_{p/dog}) sam premika, in ni drugih udeležencev; v primeru **b**) pa sta dva ali celo več udeležencev, od katerih se eden mora samostojno premikati. Pod **a**) so uvrščeni glagoli s pomenom 'premeščati sam sebe' (t. i. lokacija kot 'usmerjana namestitev, razmestitev' in t. i. lokomocija kot 'spreminjanje sonahajanja'), ki označujejo samostojno premikanje osebkovega udeleženca, pod **b**) pa se uvrščajo glagoli tipa *nesti, nositi, vesti*, ki so z vidika osebkovega levega udeleženca pomensko opredeljeni tudi kot *glagoli ravnanja in upravljanja*. Glagoli premikanja so torej neke vrste vezljivostna posebnost tudi zaradi poudarjanja in izpostavljanja levih udeleženskih vlog, ki v povezavi z drugimi pomenskimi sestavinami (semi) glagolov premikanja razlikujejo 1) **premake kot procese**, s procesorjem/nosilcem – Pv/N_p, in 2) **premake s pomenom dogodka** – Pv_{dog}. V glagolih premikanja pa so poleg osnovne nosilne pomenskoskladenjske sestavine/sema 'premikanja' (to je ena najgeneričnejših oz. vrstno najtipičnejših in najpomembnejših pomenskih sestavin človeškega delovanja sploh) še druge sestavine (ene od teh so t. i. 'sistemske' sestavine/semi, kot npr. živo +/-, človeško +/-, druge pa so s pomenskorazločevalno vlogo neke vrste posebnosti samo določene vrste glagolov, npr. 'hitrost'). Vsakokratna specifična hierarhična pomembnost posameznih pomenskih sestavin povedkovih glagolov, ki sicer imajo isto pomensko formulo (t. i. sémantická formule (SF), VV: 52), se lahko izpostavi s t. i. izbirnimi pomenskimi težnjami udeležencev (selekčni sémantické tendence participantu, VV: 59). Tako način gibanja ni vedno izražen, ker je lahko pomensko zaobjet že v vrsti vršilca dejanja (npr. predpostavlja se, da se človek lahko giblje na vse možne načine v nasprotju z npr. kačo, ptico). Glede na osebkovega levega udeleženca lahko s pomenskoskladenjskega vidika glagole uporabljamo kot: *Človek/kača/ptič se je približal* : *Človek je prišel/se je priplazil/je privozil/je priletel* : *Kača se je priplazila* : *Ptič je priletel*.

Z vidika levoudeleženske slovnične kategorije človeško^{+/-} (č^{+/-}) se izpostavi skupina glagolov premikanja, za katere je značilen nečloveški (č̣) in najpogosteje tudi neživi (ẓ̌) osebek, npr. *brizgniti/brizgati, frčati, frfoleti/frfotati, mahedrati, mezeti, meziti se* (nar. štajersko), *migetati/migotati, nikniti*^{1,2} (star.), *pahati* (zastar.), *plajhati* 'pljuskati' (ekspr., nar.), *polzeti, spolzniti/spolzeti, spreleteti se*. Uporaba glagola s posebnim/nenavadnim udeležencem je slovarsko označena s (pren)esenim pomenom, npr. (misli) *begati/bloditi/gomazeti/hoditi/jadrati/letati*, (domislice) *brizgati*, (smeh) *bušiti*, (cene) *galopirati*, (besede) *padati*², (mrak) *huliti se/natekati se*.

Pomembnost levoudeleženskih vlog se kaže tudi v pomenskoskladenjskem vplivu osebkovih abstraktnih samostalnikov v primerih, ko so prvotno polnopomenski glagoli premikanja pomožniško (in preneseno) uporabljeni, npr. *Le kod hodi sreča, Po napornem dnevu sta prišli slabost in utrujenost*.

Poleg levega samogibljivega udeleženca imamo pri procesualnih glagolih premikanja pogosto izražen tudi način dejanja (Nd), sredstvo dejanja (Sd) ali spremstvo dejanja (Sp_d), npr. *Iti hitro (Nd) : Iti z avtobusom (Nd) : Peljati se z avtobusom (Sd) : Iti/peljati se s prijateljem (Sp_d)*.

S slovarsko oznako preh(odno) je označen poseben pomen glagola premikanja, npr. *curniti* (žganje), *gibati* (veje), *kapljati*³ (zdravilo).

Na vezljivostne posebnosti glagolov premikanja pa opozarjajo tudi socialno- in funkcijsko-zvrstne ter ekspresivne slovarske oznake. Z oznako pog(ovorno) ekspresivno so pogosti glagoli z zaimenskim glagolskim morfemom, npr. *mahniti jo*³, *pocediti jo*³, *podurhati jo*,

*popihati jo*³, *prasniti jo*, *ubрати jo/ubrisati jo*, *ucediti jo*, *ucvirnati jo*, *ucvreti jo*, *zbrisati jo*²; *jahati na*⁴; z oznako *nar(ečno)* s predložnim glagolskim morfemom, npr. *hoditi za*^A (*njo*), *hoditi k nogam*² 'hoditi peš', *hoditi z/s*³ (*fanti*), *hoditi s poti*⁷ 'umikati se', *hoditi za krompirjem*² 'nakupovat krompir', *smuliti se okoli/okrog* 'smukati se'; *meziti se* 'počasi, komaj zaznavno se premikati' (nar. štajersko), *mrkniti²/muzati se²* 'naskrivaj, neopazno odhajati', *padati*⁴ 'nepričakovano, nenapovedano prihajati', *šarati*² 'počasi, okorno hoditi' (nar. dolensko), *tevsati* 'počasi, težko hoditi'; z oznako *star(insko)* so npr. *hodevati* 'večkrat hoditi', *makniti se/mákniti se* 'iti stran, oditi', *randati* 'nerodno, okorno hoditi'.

V okviru glagolov premikanja pa delimo glagole **glede na smer** premikanja na **enosmerne** in na **neenosmerne** (SS 1984: 289) in na **določne/determinirane** (enosmerno/usmerjeno trajno dejanje) in **nedoločne/nedeterminirane** (neenosmerno/neusmerjeno drugačno trajno (ponavljalno) dejanje, NSS: 230).

Pomeni v okviru posameznih usmerjenih/določnih glagolov so precej enotni, medtem ko pomen neusmerjenih glagolov dopušča veliko več pomenskih odtenkov.¹⁶³ Osnovna delitev neusmerjenih glagolov je na **a)** ponavljajoče premikanje in premikanje v raznih smereh in na **b)** premik tja in nazaj. V okviru enosmernih glagolov premikanja ločujemo **1) desno vezljivost s ciljem**, ki ima krajevni pomen, in se besednovrstno izraža s prislovi ali s predložnimi samostalniki, in **2) desno vezljivost z namenom in ciljem**, ki ima nekrajevni pomen, in se besednovrstno izraža z glagolom, izglagolskim samostalnikom in s samostalnikom, npr. **1) Gre domov, Gre po cesti, 2) Gre loviti, Gre na lov, Gre na medveda.** Glagoli premikanja z desnovezljivim udeležencem v pomenu cilja ali namena so **ciljno usmerjeni glagoli premikanja**, ki pri razdelitvi glagolov premikanja tvorijo nekakšno prehodno skupino med **procesnimi glagoli premikanja** in **dogodkovnimi glagoli premikanja**.

Ob pregledu izbire udeleženskih vlog moramo pri delitvi glagolov premikanja v pomenske skupine in pri obravnavi njihove pomensko- in strukturoskladenjske vezljivosti upoštevati njihovo tvorjenost (predvsem predponska obrazila). Pri obravnavi razmerij **začetnost : trenutnost : končnost** in **proces : dogodek** sta izpostavljeni fazna in prislovna vrednost predponskih obrazil, ki tako določajo ali spreminjajo vezljivostne lastnosti glagolov premikanja. Redka predponska obrazila imajo samo fazno vrednost, npr. *steči*, največkrat pa je fazna vrednost drugotna sestavina prislovne vrednosti predponskega obrazila. Stalna sestavina predponskoobrazilnih prostorsko-časovnih pomenov pa je določnostna (usmerjevalna) vrednost predponskih obrazil. Zato prislovna predponska obrazila pri glagolih s prvotnim pomenom 'usmerjenega premikanja' usmerjenost samo potrjujejo, bolj pa poudarijo dovršnost, npr. *pri-* in *z-* pri glagolu *bližati se* v pomenu 'prihajati bližje v prostoru, časovno

¹⁶³ To ugotovitev dopolnjuje F. Bezljaj (1948: 204): »Determiniran glagol izraža dejanje v zvezi z vsemi okoliščinami, v katerih poteka, npr. *reči*: kaj, kje, kdaj, komu, zakaj itd., medtem ko indeterminiran glagol izraža samo glagolsko dejanje kot takšno, npr. *govoriti* (proizvajati glasove).« In še na str. 213: »Občutje za razlikovanje determiniranih in indeterminiranih glagolov je v slovenščini še danes živo«. »Prav tako verjetno bi bilo mnenje, da so se determinirani in indeterminirani glagoli v historični epohi deloma prilagojevali mnogo bolj razširjenemu sistemu dovršnosti in nedovršnosti.« In na str. 209: »Iz sintaktične rabe dovršnikov /.../ bi še najlažje opredelili njihovo pomensko funkcijo /.../. Kategorija determiniranosti in indeterminiranosti se torej globoko zajeda v slovanski aspektni sistem, in to ne samo s terminativno funkcijo preverbov, kakor sta sodila že van Wijk in Meillet (Van Wijk IF. LIII. 196, in Meillet: *Le slave commun* 241.), ampak tudi na druge načine, katere ugotovimo lahko v vsakem slovanskem jeziku.«

bližje', ali pa jo pri glagolih 'neusmerjenega premikanja' nanovo uvajajo, npr. za *bloditi* v pomenu 'hoditi brez cilja, brez orientacije' imamo predpona obrazila *pre-*, *pri-*, *z-*, *za-*, kjer je dovršnost samo drugotna spremstvena okoliščina. Najtipičnejša predpona obrazila premikanja so: *iz-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *u-*, *z-*, *za-*. V nadaljnji obravnavi bodo upoštevani glagoli z največ možnimi različnimi predporskimi obrazili.

Po F. Danešu (1987: 88–119) osnovne glagole premikanja delim na **a**) procesne glagole premikanja, **b**) ciljno usmerjene glagole premikanja in **c**) dogodkovne glagole premikanja. Pri tipologiji pomenskoskladenjske vezljivosti morajo biti upoštevani: 1) **vrsta dejanj**: *d* = dejanje, *dog* = dogodek, *p* = proces, *s* = stanje; **udeleženci**: a) **okoliščine**: *v* = kraj/mesto kot izhodišče dejanja/dogodka/procesa/stanja, b) **delovalniki/lastnosti**: *x* = izvor dejanja/vršilec, *y* = udeleženec dejanja/prizadeto, *z* = posredni udeleženec dejanja/novi lastnik/cilj/vsebina, *α* = splošni udeleženec/pojavnost, *w* = lastnost/razdelitev lastnosti/zmožnosti/porocilo; 2) **osebne udeleženske vloge** (v oklepajih so tuje oznake): (*x*A)/*x*V = vršilec dejanja, (*x*PROC)/*x*Pv/N = povzročitelj/sila in nosilec dogajanja/procesa, (*x*INIC)/*x*Pb = pobudnik dejanja; 3) **osnovna bivanjska razmerja** (v oklepajih so tuje oznake): (L)/M/IM/CM = usmerjana lokacija (namestitev/razmestitev), (LC)/M_{so} = sonahajanje/sopojavnost (natančnejša opredelitev prostora/časa), POS = položaj, (K)/L = kvalifikacija/lastnost; 4) **vzpostavitev/ukinitvev osnovnih bivanjskih razmerij**: +/- = vzpostavitev/ukinitvev razmerja/stanja, E⁺/E⁻ = eksistenca +/-, T = prehajanje s spremembo.

Sklonska predstavitev desnovozljivih udeleženskih vlog 'premičanja'

Procesni glagoli so vezljivi na prostorski osi (izhodišče, cilj, deloma pot), **dogodkovni glagoli** pa širše, tudi na časovni osi (časovna določila so drugotna glede na prostorska določila, ki dogodek 'premičanja' vezljivostno opredeljujejo z vidika izhodišča ali cilja, ali z vidika poti). **Izhodišče, cilj in pot** navadno spadajo v vezljivostno polje glagolov premikanja, vendar z nezmožnostjo vezljivostnega soobstoja, kar pomeni, da je npr. pri hkratni izrazitvi vseh treh okoliščin vezljiva samo ena. Poleg cilja, ki je predvsem točno prostorsko določen, je pogost udeleženec tudi namen, ki povezan s človeškim vršilecem dejanja, tudi vezljivostno, lahko izraža širše dokončne/nedokončne, uresničljive/neuresničljive možnosti. Predvsem pri nekaterih **procesnih glagolih** so lahko neusmerjeno obveznovozljivi tudi čas, način, sredstvo (prevozno ali tovarne živali) in spremstvo premikanja, npr. *hoditi celo popoldne*, *hitro hoditi*, *voziti se z avtom*, *iti z Janezom*. Sredstvo premikanja, ki določa vrsto premikanja, je izprostorsko (*voziti se v avtu* > *voziti se z avtom*), človeški udeleženec v vlogi spremstva pa je obenem sovršilec/sonosilec premikanja.

Najtipičnejše udeleženske vloge glagolov premikanja so izhodišče, cilj in pot (pri enosmernih glagolih premikanja pogostnostno prevladuje cilj, sledi izhodišče, in nato še druge vezljivostne vloge):

izhodišče: – Riz/od/z/s = izhodišče procesa/dejanja, izhodiščno mesto procesa/dejanja, izhodiščni čas procesa/dejanja (Izd/Imd/IČd): *pobegniti iz zapora*, *oditi od doma*, *steči s štarta*; *hoditi od jutra*;

cilj: – Rdo = cilj procesa/dejanja, ciljno mesto procesa/dejanja, ciljni čas procesa/dejanja (Cp/d//CMp/d//CČp/d): *priiti do mesta*;

– Tna/v/nad/med/pod/za/ob = ciljno mesto/ciljni čas procesa/dejanja (CMp/d//CČp/d): *priiti na/v cilj*, *pristati nad/pod cesto*, *zavoziti med/za drevesa*, *stisniti se ob zid*;

– Tna/po = namen procesa/dejanja (Namen_{pd}): *iti na ribe*, *iti po zdravnika*;

- Dk/proti = ciljno mesto procesa/dejanja (CMp/d) – neživo: *peljati k materi/proti mestu*;
- Namenilnik = namen procesa/dejanja (Namen_{p/d}): *hoditi/iti se kopat*;
- pot:** – Rblizu/mimo/okrog/okoli = pot(ek) procesa/dejanja (Po_{p/d}): *hoditi/iti blizu/mimo/okrog/okoli mestne hiše*;
- Tskozi/čez = mesto/čas procesa/dejanja (Mp/d//Čp/d): *iti skozi tunel/čez cesto, hoditi čez dan, pretolči se skozi mesec*;
- Mna/v/pri/ob/po = mesto/čas procesa/dejanja (Mp/d//Čp/d) – neživo: *kotalkati na ploščadi, plavati v bazenu, hoditi pri robu ceste, iti ob jarku/po robu pločnika, priti ob štirih*;
- Opred/nad/pod/za/med = mesto procesa/dejanja (Mp/d) – neživo: *hoditi pred/za hišo, leteti nad/pod/med oblaki*.
- Predvsem pri **procesnih glagolih** je pogosto vežljiv '**način premikanja**', ki je še vedno bolj ali manj tesno povezan s prvotnimi prostorsko-časovnimi okoliščinami. Izhodiščno je s prostorom povezano tudi sredstvo premikanja, kar izražajo tudi možne različice tipa *Vozi se z avtom, Vozi se v avtu* ipd. Med dejavne spremstvene okoliščine, ki so zato obvezno vežljive, sodi tudi spremstvo premikanja. Glede na pomenskosladdenjsko okolje glagola v stavčni povedi je 'način premikanja' obvezno- ali neobvezno vežljiv:
  - Rbrez/od/do = način procesa/dejanja (Np/d): *hoditi brez odmora, hoditi od jutra do večera*;
  - Tna/za/skozi/čez = način procesa/dejanja (Np/d): *voziti se na paro, stopati na prste, peljati se za denar, voziti skozi rdečo, peljati čez črto*;
  - Mpo/v/ob/na = način procesa/dejanja (Np/d): *stopati po prstih, hoditi po levi, voziti se v traktorju, hoditi po/ob robu, pristajati na nogah*;
  - Oz/s/pod/med = način procesa/dejanja (Np/d): *potovati s kolesom, pešočiti pod dežnikom, vijugati med količki*;
  - Oz/s = sredstvo procesa/dejanja (S_{p/d}): *voziti se z vlakom*;
  - Oz/s = spremstvo procesa/dejanja (Sp_{p/d}): *bežati z otroki*.

Splošna pomenskosladdenjska vežljivostna formula za glagole premikanja je:

$$\text{Sam}_{1,xVd/Np/d/\text{dog } \check{z}^{+}} + \text{Glag}_{M_{\text{so}}p/d/\text{dog}} + \text{Prisl}_{v/k/n/kol} / p \cap \text{Sam}_{2,4-6} |yM/\check{C}/IM/IC/CM/CC/\text{Po}/N/wL/S/Ra/Vs_{p/d/\text{dog}} \check{z}^{+}|.$$

3.2.5.1.5.1 Procesni glagoli premikanja (ProcGlag) se delijo na:

- 1.1 glagole neprekinjenega premikanja s procesorjem (*iti, bežati ...*): xPv/N /ne/aktual. (> IM/CM_{y₁ ..., y_n});
- 1.2 glagole aktualnega mnogokratnega premikanja (*hoditi, tekati, begati ...*), npr. *Otroci hodijo iz šole*: xPv/N aktual. (<-> IM/CM_y);
- 1.3 glagole neaktualnega mnogokratnega premikanja (*hoditi, voziti se ...*), npr. *Janez gre/hodi v šolo vsak dan*: xPv/N neaktual. (<-> IM/CM_y);
- 1.4 glagole /ne/aktualnega premikanja z delovnim namenom (*hoditi, voziti se, letati ...*), npr. *Janez hodi v gimnazijo, Janez vozi šolski avtobus*: xPv/N neaktual. (<-> namen CM_y);
- 1.5 glagole premikanja v različne smeri (*hoditi, begati, tekati, voziti se, letati ...*), npr. *Celo popoldne so tekali po gozdu*: xPv/N /ne/aktual. (<-> M_y);
- 1.6 glagole zmožnosti premikanja (*hoditi, voziti, letati ...*), npr. *Otrok že hodi, Naš stari oče ne more več voziti*: xPv/N /ne/aktual. (<-> možno M_y);

1.7 glagole premikanja s pobudnikom drugotnega premikanja (*gnati, poditi ...*), npr. *Pes podi ovce na pašo*: xPb /ne/aktual. > yPv/N > IM/CMz.

– **Poudarjen je potek procesa:**

– **nevezljivo:** neprekinjeno premikanje (*iti, bežati > hod, bežanje ...*), zmožnost premikanja (*znati/moči hoditi > obvladanje hoje ...*);

– **neobveznovezljivo:** ponavljajoče premikanje v poljubne smeri (*letati, begati, voziti se > letanje, beganje, vožnja ...*);

– **obveznovezljivo:** /ne/aktualno mnogokratno premikanje *iti/hoditi v šolo/iz šole > hoja v šolo/iz šole*; ponavljajoče premikanje z delovnim namenom (izraženo izhodišče ali cilj ali sredstvo: *hoditi z doma* 'zapuščati dom', *hoditi v gimnazijo* 'obiskovati gimnazijo', *voziti avtobus > hoja z doma, hoja v gimnazijo, vožnja avtobusa* ipd.); hkratno premikanje/sopremikanje dveh bitij (Pvd/Vd $\cap$ Nd: *Pes podi ovce > pasje podenje ovc*).

3.2.5.1.5.2 Ciljno usmerjeni glagoli premikanja (CiljGlag) se delijo na:

2.1 glagole aktualnega neprekinjenega enosmernega premikanja z določenim namenom (*teči, bežati, peljati se, iti, leteti ...*), npr. *Janez je tekel nakupovat, Šel je na sprehod*: xPv/N aktual. (> CMy);

2.1.1 *Avtobus je peljal do središča po nakupih*: xPv/N aktual. > CMy > namen CMz;

2.2 glagole aktualnega neprekinjenega premikanja s pobudnikom dejanja in namenom (*gnati ...*), npr. *Janez žene Toneta/konja na delo*: xPb aktual. > yPv/N > namen CMz;

2.2.1 *Janez goni kolo v popravilo*: xPb aktual. > yPv/N > namen CMz;

2.3 glagole mnogokratnega premikanja z namenom (*hoditi, tekati, voziti ...*), npr. *Janez hodi na vaje*: xPv/N /ne/aktual. (<-> namen CMy);

2.4 glagole mnogokratnega premikanja s pobudnikom in z namenom (*gnati, poditi ...*), npr. *Pes podi kokoši po dvorišču, Gospodarica žene služkinje na delo*: xPb /ne/aktual. > yPv/N <-> namen CMy.

– **Usmerjeno dejanje z določenim ciljem/namenom** (namen izraža izglag. samostalnik ali namenilnik) je vedno **obveznovezljivo**:

– **neprekinjeno enosmerno premikanje** (*teči nakupovat > tek po nakupih*);

– **ponavljajoče premikanje z namenom** (*hoditi na vaje > hoja na vaje*);

– **hkratno (enkratno/ponavljajoče) premikanje/sopremikanje** dveh bitij (Pvd/Vd $\cap$ Nd): *Janez žene Toneta na delo, Janez potiska kolo v popravilo, Pes podi kokoši spat > Janezovo gnanje Toneta na delo, Janezovo potiskanje kolesa v popravilo, pasje podenje kokoši spat*).

3.2.5.1.5.3 Dogodkovni glagoli premikanja (DogGlag) se delijo na:

3.1 glagole z izraženim izhodiščem (v) premikanja (*oditi, iziti ...*), npr. *Odšli so neznano kam, Izšli so pri privatni založbi*: xPv/V ((vM₅₀x) T (xCM α))/((xM₅₀v)⁺ T (xM₅₀v));

3.1.1 *Odpeljali so potnike kam*: xPv/V ((yM₅₀v)⁺ T (yM₅₀v));

3.2 glagole z izraženim ciljem premikanja (*priti, vrniti se ...*), npr. *Prišli so v sobo, Vrnili so se domov*: xPv/V ((xM₅₀y) T (xCMv))/((xM₅₀v)⁻ T (xM₅₀v)⁺);

3.2.1 *Pripeljali so potnike domov*: xPv/V ((yM₅₀v)⁻ T (yM₅₀v)⁺);

3.3 glagole z izraženo potjo premikanja (*preiti ...*), npr. *Prešli so cesto*: xPv/V ((xIMy) T (xCMz));

3.4 glagole spremembe obstajanja oz. nahajanja (*vrniti se, srečati se, sestati se ...*), npr. *Prijatelji so se srečali*: $xPv/V ((xM_{so}y)^+ T (xM_{so}y)^- T (xM_{so}y)^+)$;

3.5 glagole spremembe položaja/mesta/smeri (*vstati, sestiti, postaviti se, zganiti se, seliti/seliti se, sukati se...*), npr. *Janez je vstal s postelje in sedel na stol*: $xPv/V ((xIMy) T (xCM-z))/((xPOSy)^- T (xPOSz)^+)$;

3.6 glagole končanega premikanja (*ustaviti se, razbežati se ...*), npr. *Nekateri so se ustavili, drugi pa so se razbežali*: $xPv/V (F_k d/dog/p)$;

3.7 glagole spremembe kraja s predmetom dejanja (*pasti, zleteti ...*), npr. *Jabolko je padlo z drevesa, Krožnik je zletel z mize*: $xPv/V ((yM_{so}z)^+ T (yM_{so}z)^-), (((xM_{so}y) T ((xIMy) \cap (xCM-z))))$.

– To so pretežno **glagolske sestavljenke** s poudarjeno vsebino **dogodka**. Cilj in izhodišče sta glede na skladenjski pomen glagola obvezna ali neobvezna, sicer pa se medsebojno vežljivostno izključujeta. Pot premikanja je obvezna v pomenih kot *Izstopil je po stopnicah, Izstopil je na postaji* ipd.;

– **nevežljivo**: sprememba sonahajanja (vzajemno delovanje dveh živih bitij: *srečati se, sestati se > srečanje, sestanek*), trenutnost (fazna vrednost predponskih obrazil: *ustaviti se, razbežati se > ustavitev, razbežanje*);

– **neobveznevežljivo**: izraženo izhodišče (*vrniti se domov, vstati s postelje*), izražen cilj (*sestati na stol*);

– **obveznevežljivo**: izraženo izhodišče (*iziti pri založbi > izid pri založbi*), izražen cilj (*priti v sobo > prihod v sobo*), izražena pot (*preiti cesto, obstati na cesti > prehod čez cesto, obstanek na cesti*), sprememba mesta/položaja/smeri (*pasti z drevesa, sukati se okoli, vstati s postelje, sestiti na stol > padec z drevesa, sukanje okoli*).

Pri vežljivosti izglagolskih samostalnikov z različnimi besednozveznojedrnimi besedotvornimi pomeni se popridevljajo predvsem osebkovi povzročitelji, vršilci in nosilci dejanja/procesov ($Pv/V/N_{d/p}$) v neprave svojilne dejanjske/procesne pridevnike ($Snp_{d/p}$). Pri jedrnih vršilcih in predmetih dejanja je možna tudi prava svojina (Sp) – pri slednjih t. i. prava sestavna svojina (Ss). V okviru desne vežljivosti se vežljivi okoliščinski udeleženci popridevljajo v vrstne krajevne/časovne pridevnike obstajanja/nahajanja ($Vob_{k/r}$), v vrstne krajevne/časovne izhodiščne pridevnike ($Vi_{k/r}$) in v vrstne pridevnike smeri delovanja (Vsd). Vežljivi ciljni udeleženci se popridevljajo v vrstne namembne pridevnike (Vn). Redkeje vežljivi sredstveni udeleženci se popridevljajo v vrstne sredstvene (Vs) in vrstne spremsstvene (Vsp) pridevnike:

hod/hoja/hojenje (De) – *dve uri hoda od tam, hoja navkreber, hoja po vrvi, hoja na smučeh, mestna (Vob_d) hoja, hojenje po mestu*;

hodec (Vd) – *gorski (Vob_d) hodec*;

hodulja (Pd) – *hoditi na hoduljah*;

hoduljica (Pd) – *otročka (Vn) hoduljica*;

hodilka (Pd) – *rakove (Ss) hodilke*;

tek/tekanje/tečenje (De) – *tek magnetofonskega traku, tek motorja/ure/bolezni/proizvodnje/preiskave, naravni tek stvari, smučarski (Vsp) tek, rekreacijski (Vn) tek na smučeh, orientacijski/štafetni (Vsp) tek; maratonski (Snpd) tek; otroško/konjsko (Snp_d) tekanje, tekanje po trgovinah; tečenje vode*;

tekač/-ica (V/Nd) – *smučarski (Vsp) tekač, konj tekač, poštni tekač, štafetni (Vsp) tekač*;

tekal-ec/-ka (V/Nd) – progovni (Vob_ϕ) tekalci;
 tekalo (Pd) – *tekalo tirnega vozila*;
 vožnja/voženje (De) – *nočna (Vob_ϕ) vožnja, mestna/vzvratna (Vob_ϕ) vožnja, vožnja v ovinek/v koloni, avtomobilska (Vs) vožnja, vožnja s kolesom/z dvigalom, brezplačna (Vsp) vožnja, poskusna (Vn) vožnja, službena (Vob_ϕ) vožnja, cestno (Vob_ϕ) desno (Vsd) voženje, voženje gnoja*;
 voznik/voznica (Vd) – *voznik avtobusa/tramvaja*;
 vozništvo (Dej) – *podeželsko (Vob_ϕ) vozništvo*;
 voznina (Pd) – *plačana voznina*;
 voznost (L) (< vozen) – *voznost ceste*;
 gonjenje/gonitev/gonja (De) – *gonjenje živine na pašo, gonjenje sovražnika; parna (Vsp) gonitev stroja, gonitev krave; gonja mlinskih koles, časopisna/lovska (Snp_ϕ) gonja, politična (Vsp) gonja, gonja proti novemu zakonu, dobičkonosna (Vn) gonja*;
 gonjač/-ka (Vd) – *konjski (Vp) gonjač*.

3.2.5.1.5.4 Elementarna in temeljni glagoli premikanja

Z vidika osnovnih vseobsegajočih vezljivostnih vzorcev za glagole premikanja moramo izpostaviti najpogostejše pomenskorazlagalne glagole premikanja v Slovarju – to sta elementarna glagola *premikati se* in *gibati se* (elementarna zato, ker sta stalni pomenski sestavini delovanja vseh živih bitij), in temeljna glagola *iti* in *hoditi*.¹⁶⁴

Vsi štirje naštetih glagoli – elementarna in temeljna kot nadpomenke vseh glagolov premikanja pomensko pokrivajo predvsem osnovno in zato tudi najboljše skupino **procesnih glagolov premikanja**. Skupini **ciljno usmerjenih glagolov premikanja** in **dogodkovnih glagolov premikanja** pa sta pomensko pokriti predvsem s tvorjenkami (sestavljenkami in izpeljankami) premikanja, ki jih pomensko označujem kot višje specializirane glagole premikanja, in z netvorjenimi specializiranimi glagoli.

Usmerjeno gibanje s spremembo prostora označuje glagol **PREMIKATI (SE)** – v slovarskem gradivu je 129 izpisov za **PREMIKATI** in 69 izpisov za **PREMIKATI SE**. 'Smernost' se ohranja v zgledih *Premika se v vodoravni smeri, Čete so se premikale proti severu*, sicer pa predponsko obrazilo *pre-* v primerjavi s starinskim *makniti se* v pomenu 'iti stran, oditi', npr. *Več dni se ni maknil od doma*, z vidika današnje rabe nima fazne ali prislovne vrednosti. **GIBATI SE**, ki lahko označuje tako usmerjeno kot neusmerjeno gibanje z nenujno spremembo prostora, ima v slovarskem gradivu 234 izpisov, npr. *Giblje se po obodu kroga, Giblje se v ravni črti proti Giblje se z migetalkami*.

Elementarna **PREMIKATI SE** in **GIBATI SE** se združujeta v specializiranem glagolu *plešati* s pomeni 'gibati se, premikati se v (predpisanem) ritmu, navadno ob glasbi': *Plešejo na mestu* ('gibati se'), *Plešejo v krogu* ('premikati se'), *Plešejo kolo, polko* ('gibati in premikati se kot pri kolu/polki').

3.2.5.1.5.4.1 Predložnomorfemska **PREMIKATI SE/GIBATI SE**

¹⁶⁴ Drugi najpogostejši glagoli premikanja v pomenskih razlagah so še *hoditi, iskati, izogibati se, (od/-pre/-za-) -mikati, pasti/padati, prehajati, poditi se, poganjati, skočiti, stopiti/stopati, širiti se, teči*.

3.2.5.1.5.4.1.1 Glagolska nadpomenka **PREMIKATI SE** z leksikaliziranim predložnim morfemom je lahko nadomeščena s sopomenko: *premikati se iz mesta/z otočja* – 'zapuščati mesto/otočje', *premikati se proti levi/vratom* – 'bližati se levi/vratom', *premikati se prek ceste/sobe* – 'prečkati cesto/sobo', *premikati se pod nogami/rokami* – 'izmikati se/uhajati rokam/nogam', *premikati se ob vozu* – 'spremljati voz'.

3.2.5.1.5.4.1.1.1 Oslabljena pomenskoskladenjska raba s predložnim morfemom omogoča pretvorbe: *gibati se v mejah* – omejevati se, *gibati se v skladu/skladno z/s* – skladati se z/s, *gibati se v okviru* – okvirjati se, *gibati se v nasprotjih* – nasprotovati si; *gibati se s skoki* – skakati.

3.2.5.1.5.4.1.2 **PREMIKATI SE / GIBATI SE** z neleksikaliziranim izglagolskim (udeleženskim) predložnim morfemom. Obveznost pri vežljivosti je pri tovrstnih nadleksemih odvisna od pomenskih lastnosti udeležencev, ki jih v določenem povedku morata vezati elementarna glagola.

Neleksikalizirani predložni morfem ima lahko **a) prostorsko-usmerjevalni** ali **b) upravljajno-usmerjevalni pomen**: **a)** premikati se po notranjščini, premikati se na cesti, premikati se od leve na desno, premikati se pod jaso, premikati se nad/pod/pred njim; gibati se na površju, gibati se na samih vrhovih, gibati se v vseh smereh, gibati se po tleh, gibati se proti oknu; **b)** premikati se v belem, premikati se na nenavadne načine, premikati se pri zibanju, premikati se ob povodnji; gibati se na razne načine, gibati se brez pripomočkov, gibati se med tri in šest, gibati se pod ceno, gibati se v času/v prometu ipd.

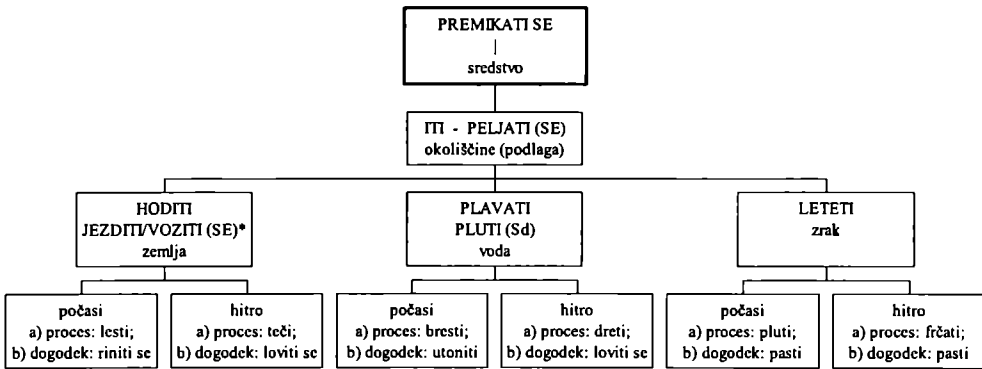
3.2.5.1.5.4.1.3 Nepravi/konverzni predložni morfem se kot prvotni prislov lahko največkrat pojavlja tudi kot prislovno določilo: *premikati se mimo*, *premikati se prek*, *premikati se vzdolž*; *gibati se nasproti*, *gibati se okoli* ipd.

3.2.5.1.5.4.2 Elementarnima glagoloma so dodane okoliščine (zemlja, voda, zrak) kot razločevalne pomenske sestavine, ki odločajo o izbiri udeležencev oz. njihovih pomenskih lastnosti. Tovrstne pomenske sestavine so torej v pomenskoskladenjsko vežljivost specializiranih in višjih specializiranih glagolov vključene samo posredno. Nekateri glagoli pa se pomenskoskladenjsko lahko tudi ne razlikujejo glede na okoliščine premikanja (glede na podlago ali snov), glede na sredstvo pa samo v primeru okoliščine 'v zraku' pri živo+ – neptica, npr. *poditi se* (hiter proces po zemlji/vodi/zraku), *loviti se* (hiter dogodek po zemlji/vodi/zraku).

Za predstavitev splošnoveljavnih pomensko- in struktornoskladenjskih vežljivostnih lastnosti glagolov premikanja sem pregledala temeljna nadleksema¹⁶⁵ ITI (5098 izpisov) in HODITI (1291 izpisov), in še PRITI (4265 izpisov) in PRIPELJATI (284 izpisov) proti PELJATI /SE/ (383 izpisov). Besedica SE je zaimenski morfem in tako samo potrjuje prehodnost glagola PELJATI.

---

¹⁶⁵ Najpogostejši nadleksemi glagolov premikanja so t. i. temeljni glagoli premikanja – najpogostejša glagolska dojca je nedvomno *iti* – *hoditi*. Vsaj določni/determinirani člen *iti* je v slovenščini pravi univerzalni glagol. Potrditev za to najdemo v članku F. Jakopina (1971: 11).

* F. Bezljaj (1948: 213) ugotavlja, da ima slovenščina za 'ježo na konju' razmerje *jezditi* (determinirani/določni glagol) proti *jahati* (indeterminirani/nedoločni glagol). F. Jakopin (1971: 6) pa ugotavlja, da se glagola *jahati* in *jezditi* v slovenščini po determiniranosti – nedeterminiranosti gibanja več ne ločita. Glagol *jahati* naj bi bil bolj navaden in splošen, medtem ko naj bi bil *jezditi* nekoliko knjižno starinski ali narečno obarvan.

Težišče delovalnikov v okviru udeleženskih vlog je levo od povedja – leva vezljivost oz. pomenskost osebka opredeljuje glagolsko pomenskost. V okviru desne vezljivosti pa za ITI in HODITI velja t. i. pretežna obveznost (převážná obligatornost, VV: 94), kar pomeni, da se dejanje oz. premikanje aktualizira in hkrati osmisli z desnim udeležencem, največkrat v vlogi cilja.

(V nadaljevanju je vezljivost predstavljena s pomenskoskladenjskimi vezljivostnimi formulami iz že naštetih procesnih, ciljnih in dogodkovnih pomenskih skupin glagolov premikanja.)

3.2.5.1.5.4.2.1 Glagol *iti* (upoštevane so tudi vse glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnim *iti*).

Svojo univerzalnost oz. nadpomenskost glagol *iti* potrjuje tudi s pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivostjo,¹⁶⁶ ki poleg osnovnih leksemskih pomenov dopušča in izraža tudi skladenjske naklonske, fazne in prenesene pomene. Ker označuje enosmerno premikanje, je zanj tipična predvsem obvezna vezljivost cilja (CM), sledi pot (Po), ki izpostavi tudi način (N) premikanja.

Usmerjena procesualnost z živim povzročiteljem in z neživim povzročiteljem ali nosilcem procesa (Pv/N_p) lahko zaradi neizraženih izhodišča, cilja ali poti vezljivostno izpostavi način premikanja, npr. *Šel je po vseh štirih (N)*, *Šel je osemdeset kilometrov na uro (N)*.

1 Procesno premikanje je označeno s pomenom 'premikati se s korakanjem zlasti v določeno smer', ki izpostavlja vezljivi cilj (CM). Če cilj ni izražen, pa vezljivo pot (Po): *žival je šla proti lovcu (CM)*, *Šel je v klanec (CM)*, *Delci snovi gredo na dno (CM)*, *Šel je po strmini (Po)*, *Kri gre od srca (IM) po vsem telesu (Po)*; v zadnjem zgledu obveznovozljiva pot (Po) vezljivostno izloča izhodišče (IM).

¹⁶⁶ Pomensko-skladenjsko zaobjema vse tri pomenske skupine glagolov premikanja – procesno, ciljno usmerjeno in dogodkovno. Predvsem na nepolnopomensko uporabo glagola ITI v nekaterih slovarskih pomenih opozarja že NSS (108–110).

Pomen 'premikajoč se pojavljati iz česa ali kje, širiti se' prednostno izpostavlja vezljivo izhodišče (IM), in kot nadaljnje vezljivostne možnosti *pot* (Po) ali *cilj* (CM): *Iz rane (IM) gre kri, Iz dimnika (IM) gre dim, Po nekaterih krajih (Po) je šla toča, Novica je šla od vasi (IM) do vasi (CM).*

Ustrezna splošna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

1.1 procesni glagoli neprekinjenega premikanja s procesorjem (*iti, bežati ...*): xPv/N /ne/ aktual. (> IM/CM_{y₁ ..., y_n}).

1.1 Nepolnopomenska uporaba *iti* označuje nevezljivi 'potek premikanja' v pomenih: 'izraža obstojanje dejanja, dogajanja, kot ga nakazuje določilo': *Gibanje gre v krogu, Zdravljenje gre počasi, Tiskanje knjig nikamor ne gre* (pog., ekspr.), *Trgovina gre dobro* (pog.), *Tako ne bo moglo iti več dolgo* (brezoseb.); 'biti, živeti v določenih gmotnih, zdravstvenih razmerah': *Gre mu dobro/slabo, S trgovino sedaj ne gre najbolje.*

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

1.4 procesni glagoli /ne/aktualnega premikanja z delovnim namenom (*hoditi, voziti se, letati ...*), npr. *Janez hodi v gimnazijo, Janez vozi šolski avtobus*: xPv/N neaktual. (<-> namen CM_y).

1.2 Pogovarjalna raba v pomenu 'teči, delovati' izpostavi predvsem neživega nosilca procesa (Np): *Mlin/ura/stroj/pošta gre, Gotovo bi ji jezik šel do jutra* (ekspr.).

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

1.7 procesni glagoli premikanja s pobudnikom drugotnega premikanja (*gnati, poditi ...*), npr. *Pes podi ovce na pašo*: xPb /ne/aktual. > yPv/N > IM/CM_z.

2 Ciljno premikanje s pomenom 'opraviti kako pot, tudi z določenim namenom' izpostavi vezljivi cilj (CM) ali namen. Cilj usmerjenega premikanja je pogosto predložnomorfemsko izražen z *iti od, iti z, iti iz; iti po; iti do, iti k/h, iti v*: *Šel je v mesto/planine//na pokopališče/ /v kako drugo deželo//na Triglav* (vse: CM); *Gre k sorodnikom (CM) na obisk (Namen), Gre v bolnico (CM) na pregled (Namen), Gre v gostilno (CM) h kosilu (Namen), Gre v mesto (CM) nakupovat (Namen), Gre v gozd (CM) po drva (Namen), Gre k frizerju/zdravniku (CM/Namen), Gre na predavanje/sestaneke (CM/Namen).*

2.1 'Namenskost' je pogosto izražena z nepolnopomensko rabo z izglagolskim samostalnikom v pomenih 'dejavnost, dejanje': *Gre na sprehod/na operacijo, Gre se igrat/kositi/plesati.* 'Faznost' *iti* je izražena s pomeni 'usmerjenost v stanje', in 'bližnji nastop stanja': *Gre v lepšo prihodnost, Gre v socializem* (publ.), *Šlo je na jesen, Gre se igrati, Gre se slepe miši/ravbarje/žandarje.*

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

2.1 ciljno usmerjeni glagoli aktualnega neprekinjenega enosmernega premikanja z določenim namenom (*teči, bežati, peljati se, iti, leteti ...*), npr. *Janez je tekel nakupovat, Šel je na sprehod*: xPv aktual. (> CM_y).

3 Dogodkovno premikanje je izbirmo vezljivo glede na izbrani vidik premikanja – izhodiščni ali ciljni vidik ali vidik poti.

V pomenu, ki 'izraža, da osebek s hojo, premikanjem napravi, da ni več ali da je na določenem mestu': *Gre od tod (IM), Ob štirih gre z doma (IM), Gre v večjo globino (CM), Gre v sobo (CM)* (pog.), *žebelj ne gre iz deske (IM)* (pog.); **iti** v pomenu 'miniti, minevati' izraža nevezljivi 'potek': *Čas mu gre počasi, Leto je šlo kot blisk.*

3.1 Slovarska oznaka 'z oslabiljenim pomenom' oz. nepolnopomenska uporaba *iti* potrjuje tudi pomen 'začetnosti'. Povzročitelj dejanja/stanja (Pv_{ds}) je oseba (živo⁺, človeško⁺). Po-

meni ohranjajo 'namenskost': udeleženosť pri nastopu stanja, dejanja', 'da se z osebkom dogaja, kot določa samostalnik': *Gre na dopust, Gre že v službo, Gre v smrt za domovino* (ekspr.), *Predlog bo šel na glasovanje*; 'postati član, pridružiti se': *Gre k partizanom/tabornikom/v partijo, Gre k dimnikarjem* (pog.).

3.2 Pogovarjalno se *iti* uporablja še v pomenih dejanj kot 'potegniti, seči', ki izpostavljajo vezljivi cilj/namen (CM/Namen) ali pot (Po): *Šel je s pinceto globoko v rano* (CM) *po drobce* (Namen), *Na ovinku* (Po) *je šel preveč desno, Šel je preveč naprej* (Po), *V svojih raziskavah* (Po) *ni šel tako daleč* (pren.).

Ustrezne pomenskoscledenjske formule so:

3.1 dogodkovni glagoli z izraženim izhodiščem (v) premikanja (*oditi, iziti ...*), npr. *Odšel je neznan kam, Izšli so pri privatni založbi*: $xPv/V ((vM_{so}x) T (xCM_y)) / ((xM_{so}v)^+ T (xM_{so}v)^+)$;

3.1.1 *Odpeljali so potnike kam*: $xPv/V ((yM_{so}v)^+ T (yM_{so}v)^+)$;

3.2 dogodkovni glagoli z izraženim ciljem dejanja (*priti, vrniti se ...*), npr. *Prišli v sobo, Vrnili so se domov*: $xPv/V ((xM_{so}y) T (xCM_v)) / ((xM_{so}v)^- T (xM_{so}v)^+)$;

3.5 dogodkovni glagoli spremembe položaja/mesta/smeri (*vstati, sest, postaviti se, zganiti se, seliti/seliti se, sukati se ...*), npr. *Janez je vstal s postelje in sedel na stol*: $xPv/V ((xIM_y) T (xCM_z)) / ((xPOS_y)^- T (xPOS_z)^+)$.

4 Stanjskost je izražena s pomenom 'biti speljan, voditi, segati, razprostrirati se', ki izpostavi neživega nosilca stanja (Ns) z desnovezljivo *potjo* (Po), ki izraža 'stanje' oz. 'nahajanje': *Cesta gre čez hrib, Daljnovod gre po dolini, Vrata gredo na dvorišče, Stopnice gredo v klet, žile gredo od srca po vsem telesu, Tukaj gre kopno daleč v morje, Ob poplavi je šla voda do tod*.

Naklonski pomeni:

– 'biti mogoče' glede na a) velikost, obliko, b) estetske lastnosti, c) kvaliteto: *V sobo gresta le miza in kavč, Vse bo šlo v nahrbtnik*, a) *Ta ključ ne gre v ključavnico*, b) *K tej obleki ne gredo visoki čevlji*, c) *To gre v tretji kakovostni razred*;

– 'morati, biti potrebno': *Kakšen delež gre podjetju, Tebi gre hvala* (ekspr.), *Slišal je, kar mu gre* (ekspr.);

– 'ne moči, ne hoteti/ne marati': *Matematika mu ne gre, To delo mu ne gre, Meso/polenta mu ne gre*;

– 'nedopustnost': *(To) ne gre, da bi jaz samo delal, Vse stori zate, ti pa mu greš nagajati*;

– 'negativno stališče': *Iti se umetnost, Iti se znanstvenika*;

– 'nikalnost': *Kaj se greš*.

Ustrezna pomenskoscledenjska vezljivostna formula je:

1.6 procesni glagoli zmožnosti premikanja (*hoditi, voziti, letati ...*), npr. *Otrok že hodi, Naš stari oče ne more več voziti*: $xPv/N /ne/aktual. (<-> možno My)$.

Stalna predložna zveza *iti* za v naklonskem pomenu:

a) obvladovanja z vezljivim namenom:

– 'prizadevati si': *Gre za ljudi, ne za stvari; Gre mu za čast, Gre mu za to, da bi bilo vse prav* (nižje pog.);

– 'biti uporabljen': *Denar je šel za hrano, To blago je že zdavnaj šlo, Guma/žarnica je šla*;

b) istovetnostne opredelitve v vezni vlogi s povedkovim določilom: *Tu ne gre za nesrečo, pač pa za prekršek*.

3.2.5.1.5.4.2.1.1 Glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnim ITI

Če ITI (enosmernost/določnost) označuje premikanje kot **proces**, pa PRITI s svojo dovršenostjo in končnostjo premikanja ali začetnostjo stanja izraža **dogodek**.

1 Predponsko obrazilo PRI- 'izraža zблиžanje, dodajanje, dosego določene točke oz. začetek bivanja kje pri kom': *priti do mostu, priti na oder, priti na vrh, priti skozi predor*.

Vključuje pomensko skupino dogodkovnih glagolov z izraženim ciljem dejanja – 3.2 (*priti, vrniti se ...*), npr. *Prišli so v sobo, Vrnili so se domov*: xPv/V ((xM_{so}y) T (xCMv)) / ((xM_{so}v)* T (xM_{so}v)*).

1.1 'Prostorskost' je poudarjena v pomenu 'začetek bivanja/obstajanja na določenem mestu' (*priti domov/v vas, priti h komu na obisk*). PRITI se pomenskoskladenjsko približa temeljnemu glagolu ITI v pomenih 'postati član kake skupnosti' *priti k pevskemu zboru*, (pog.) *priti v tovarno/k železnici* – isti skladenjski pomen ima ITI: 'postati član, pridružiti se' *iti k partizanom/v partijo*.

Stanjskost je s slovarsko oznako pog(ovorno) izražena s pomeni 'biti, nahajati se v prostoru do kod; segati': *Gozd pride do doline, Lasje pridejo do hrbita*. Isti skladenjski pomen imata lahko tudi ITI: pog. 'biti speljan, voditi': *Daljnovod gre po dolini, Voda gre do tod*, in PELJATI: 'biti v določenem prostoru in imeti določeno smer': *Cesta pelje mimo vasi, železnica pelje do mesta, Lestev pelje na podstrešje, Vrata peljejo v klet*.

1.2 'Časovnost' je poudarjena v pomenu 'začetek obstajanja, bivanja česa pri kom, kje': *Prišla je odjuga/setev/pomoč/pomlad v deželo*.

2 'Doseg stopnje': *Napetost je prišla do viška, Priprave so prišle v novo fazo*.

3 'Prizadevanje, razpolaganje': *Pride do orožja/zemlje/rezultata/pravic*.

3.2.5.1.5.4.2.1.1.1 Manj uporabljana predponška obrazila ITI ohranjajo prislovni pomen in s tem, glede na vidik premikanja – izhodiščni, ciljni ali vidik poti, uvajajo **obvezno** ali **neobvezno vezljivost** vedno samo ene udeleženske vloge (npr. cilja ali izhodišča ali poti), tako da ostali izraženi okoliščinski udeleženci ostanejo nevezljivi. Glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnim *iti* omogočajo tvorbo drugotnih/sekundarnih nedovršnikov – tvorbeno so to drugostopenjske modifikacijske izpeljanke iz glagolskih sestavljenk. Vključujejo vse pomenske skupine dogodkovnih glagolov premikanja (od 3.1 do 3.7) s predponskimi obrazili (po abecedni razvrstitvi):

DO- izraža, 'dejanje, ki je dospelo do neke mejne točke v kraju in času; do dosega zaželjenega uspeha' in uvaja stalno vezljivost:

– glagolu *doiti* s pomenom 's hitrejšim premikanjem priti do koga, ki gre spredaj; dohiteti': *doiti znanca*; z *dohajati* sta dodana pomena 'iti enako hitro kot kdo drug': *dohajati kolono*; in publ. 'dojemati, razumevati': *dohajati sošolce*;

IZ- izraža 'gibanje iz notranjščine ali iz sredine navzven': glagolu *iziti* z desno nevezljivima pomenoma 'pojavit se v tiskani obliki', 'biti objavljen': *Izšla je zgodba*; in z vezljivimi izhodišči v pomenih 'imeti osnovo, izhodišče' (*Izšli so iz ekspresionizma/iz znane družine*); z *izhajati* sta dodana pomena 'pri delu, ustvarjanju upoštevati določena izhodišča' (publ.): *izhajati iz znanih dejstev*, 'biti jasno viden, kazati se' (publ.): *izhajati iz podatkov*;

OB- izraža 'krožno gibanje in dotikanje' in uvaja stalno desno vezljivost:

– glagolu *obiti* s pomeni 'hodeč priti okrog česa' (*obiti gozd*), 'hodeč se izogniti' (*obiti sovravnika*), 'opraviti kako pot z določenim namenom' (*obiti polja*), 'potujoč priti na več mest

kakega področja' (*obiti svet*); z *obhajati* sta dodana pomena 'proslavljati kak pomemben dogodek ali spomin nanj; praznovati' (*obhajati rojstni dan*), 'dati, deliti posvečene hostije' (rel.): *obhajati bolnika*;

OD- izraža 'krajevni in časovni pomen odmikanja, oddaljevanja' in uvaja vezljivo izhodišče ali cilj:

– glagolu *oditi* s pomenoma 'izraža, da osebek s hojo, premikanjem napravi, da ni več ali da je na določenem mestu' (*oditi z doma/iz sobe*), 'izraža, da osebek s hojo, premikanjem napravi, da ni več na določenem mestu zaradi kake poti z določenim namenom' (*oditi v mesto/domov/k počitku/na delo/spat*); z *odhajati* je dodan pomen 'večkrat oditi' (*odhajati iz vasi/v mesto/na delo*);

PO- izraža pomena 'malo' in 'distributivnost/razprostranjenost po površini', ki vedno bolj prehajata v pomen 'dovršnosti', tako da sta prvotno nevezljiva:

– nevezljivi je *poiti* s pomenom 'ne biti več na razpolago' (*Denar je pošel*); s *pohajati* je dodan pomen 'postopati, pohajkovati' (nav. ekspr.), ki uvaja vezljivo pot: *Ves dan je pohajal po mestu*.

PRE- izraža 'prehajanje v drug kraj, čas; prehajanje iz kraja v kraj', ki uvaja vezljivo pot ali vezljivo izhodišče oz. cilj. Pomeni *preiti* in *prehajati* se popolnoma prekrivajo: *preiti potok, preiti/prehajati iz zadnjega v prvi vagon, preiti/prehajati v last občine*.

RAZ- izraža 'prostorsko širjenje', ki uvaja neobvezno vezljivost in 'dovršeno dejanje ločitve', ki navadno uvaja nevezljivost:

– desnovozljivi *raziti se* ima pomene 'oditi na več strani', 'prenehati potekati blizu skupaj, v isti smeri' (*raziti se na vse strani/po svetu, razhajati se po domovih*), 'prenehati imeti zvezo, stike s kom' (publ.): *raziti se s prijateljem*; z nevezljivim *razhajati se* sta dodana pomena 'biti ali postajati vedno bolj različen', 'biti različen, razlikovati se' (publ.): *razhajati se*;

U- izraža 'oddaljevanje', ki uvaja neobvezno vezljivost (*uiti iz taborišča/od doma*), in nevezljivo 'dovršitev dejanja' (*uiti čez mejo/v tujino*); desnovozljivi *uhajati* uvaja vedno samo eno vezljivo okoliščino, ostale izražene so nevezljive: *Plin uhaja iz cisterne na cesto, Otroci uhajajo od doma*.

ZA- izraža 'smer gibanja' ali 'odklon od prave poti ali mere, kar je zgrešilo namen':

– *zaiti* je obveznovozljivi v pomenih 'spustiti se za obzorje, pod obzorje' (*zaiti za goro*) in 'nehote, nenameravano priti kam' (*zaiti v klet/med tatove/v slabo družbo*), neobveznovozljivi v pomenu 'nehote, nenameravano spremeniti smer gibanja, hoje' (*zaiti na stran/vstran/s poti/iz smeri*), in nevezljivi v pomenih 'iti, premakniti se narobe, v napačno smer' (*zaiti v gozdu/v megli*) in 'priti v nasprotje z vrednotami, priznanimi v določeni družbi' (ekspr. *Popolnoma je zašel*). Z neobveznovozljivim *zahajati* je dodan pomen '(večkrat) hoditi kam' (*zahajati v gostilno/k prijateljem/na lov*).

Z/S- izraža 'skupnost z nečim':

– glagol *ziti se* se v pomenu 'sniti se' ne uporablja več, medtem ko je *shajati se* 'večkrat biti, prihajati skupaj s kom' povsem navaden z obveznovozljivim družilnikom (*shajati se s prijatelji*) ali nevezljivi (*Prijatelji se shajajo*).

Z vidika združevanja več povzročiteljev/vršilcev/nositeljev dejanja (Pv/V/N_d) oz. sonahanja več človeških udeležencev so s pomenskopodstavnim *priti* tipični glagoli tipa *sestati se, srečati se*. Obenem spadajo v 3.4 dogodkovne glagole spremembe obstajanja oz. nahanjanja (*vrniti se, srečati se, sestati se ...*), npr. *Prijatelji so se srečali*: xPv/V (((xM_{so}y)⁺ T (xM_{so}y)⁻) T (xM_{so}y)⁺).

3.2.5.1.5.4.2.2 Enosmerno in usmerjeno premikanje glagola ITI pomensko dopolnjuje in zaokrožuje neenosmerno oz. neusmerjeno premikanje glagola HODITI. (Upoštewane so tudi vse glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnim *hoditi*.)

V okviru leve vežljivosti je človeški osebek v vlogi povzročitelja ali nosilca procesa/dejanja (Pv/N_{p/d}).

1 Neusmerjeno oz. neenosmerno premikanje glagola *hoditi* v osnovnem pomenu 'premikati se s korakanjem' ukinja obvezno 'ciljnost' in namesto nje se kot vežljiva okoliščina pojavlja pot. Če je *pot* neizražena, se pogosto kot drugotna vežljiva okoliščina, izpeljana iz *poti* (Po), pojavlja *način* (N) premikanja. To potrjujejo zgledi kot: *Hodijo mimo izložbe* (Po), *Hodijo dve uri od doma do mesta* (Po), *Hodijo skozi gozd* (Po), *Hodijo po blatu* (Po), (pren.) *Kod so takrat hodile tvoje misli* (Po), (pog.) *Hodijo ob palici/po berglah* (N), *Hodijo s hitrimi koraki* (N), *Hodijo kakor po jajcih* (N), *Hodijo ko polž* (N), *Hodijo po štirih* (N), in desno nevezljivo *Naša mala že hodi*.

Ustrezne pomenskoskladenjske vežljivostne formule so:

1.2 procesni glagoli aktualnega mnogokratnega premikanja (*hoditi, tekati, begati ...*), npr. *Otroci hodijo iz šole*: xPv/N aktual. (<-> IM/CMy);

1.3 procesni glagoli neaktualnega mnogokratnega premikanja (*hoditi, voziti se ...*), npr. *Janez gre/hodi v šolo vsak dan*: xPv/N neaktual. (<->IM/CMy);

1.5 procesni glagoli premikanja v različne smeri (*hoditi, begati, tekati, voziti se, letati ...*), npr. *Celo popoldne so tekali po gozdu*: xPv/N /ne/aktual. (<-> My);

1.6 procesni glagoli zmožnosti premikanja (*hoditi, voziti, letati ...*), npr. *Otrok že hodi, Naš stari oče ne more več voziti*: xPv/N /ne/aktual. (<-> možno My).

1.1 Nepolnopomenska uporaba *hoditi* ohranja pomensko sestavino 'ponavljanja/navade', s tem pa sta povezana pomena 'obnašanja' in 'nošenja': *Hodi brez pokrivala/brez srajce/v razcapanih hlačah/v črnem, Hodi bos/razoglav*.¹⁶⁷

Nepolnopomenski *hoditi* je uporabljan kot pogovorna različica glagola *biti* v primerih kot *hoditi predrago* 'biti predrago', *hoditi (mu) prav* 'biti (mu) prav'; *hoditi (ji) tesno* 'biti (ji) tesno'.

2 Splošnopomensko označevanje 'ravnjanja in delovanja sploh' v pomenu '*ravnati kot nakažuje določilo*': *Hodi po čudnih poteh/po krivih poteh/po lastnih poteh*.

Ustrezni pomenskoskladenjski vežljivostni formuli sta:

1.3 procesni glagoli neaktualnega mnogokratnega premikanja (*hoditi, voziti se ...*), npr. *Janez gre/hodi v šolo vsak dan*: xPv/N neaktual. (<->IM/CMy);

1.5 procesni glagoli premikanja v različne smeri (*hoditi, begati, tekati, voziti se, letati ...*), npr. *Celo popoldne so tekali po gozdu*: xPv/N /ne/aktual. (<-> My).

¹⁶⁷ Na nepolnopomensko in celo na samó vezno vlogo opozarja A. Vidovič Muha (1984a: 150–151), ko ugotavlja, da *Poleti (večkrat ipd.) hodim bos* ne pomeni, da *Poleti hodim + Sem bos*, ampak enostavno *Poleti sem bos (biti bos)*.

3 V pomenu 'večkrat opraviti kako ali določeno pot, povezano z dejavnostjo' so zajeti primeri kot: *On hodi čez mejo/na izlete/lovit ribe/v cerkev/za delom/z avtobusom, z vlakom, peš, Hodi k nogam* (nar.), *Človek hodi po svetu, Pismo je hodilo tri dni.*

Ustrezni pomenskoskladenjski vezljivostni formuli sta:

1.3 procesni glagoli neaktualnega mnogokratnega premikanja (*hoditi, voziti se ...*), npr. *Janez gre/hodi v šolo vsak dan*: xPv/N neaktual. (<-> IM/CMy);

1.4 procesni glagoli /ne/aktualnega premikanja z delovnim namenom (*hoditi, voziti se, letati ...*), npr. *Janez hodi v gimnazijo, Janez vozi šolski avtobus*: xPv/N neaktual. (<-> namen CMy).

3.1 V nepolnopomenski rabi *hoditi* z izglagolskim samostalnikom vnaša samo sestavino 'neusmerjenega ponavljajočega premikanja': *hoditi na predavanja/sestanke/sprehode/po plesih/v cerkev, hoditi k ljubici/na zajce, hoditi za krompirjem* (nar.); še z namenilnikom: *hoditi gledat/hladit/kosit/pomagat*. Pogoste in povsem navadne so zveze z namenilniki, kjer sta poleg vrste dejanja poudarjena tudi želja in namen, npr. *hoditi prosit, hoditi tožarit* ipd.

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

2.3 ciljno usmerjeni glagoli mnogokratnega premikanja z namenom (*hoditi, tekati, voziti ...*), npr. *Janez hodi na vaje*: xPv/N /ne/aktual. (<-> namen CMy).

4 Naklonska pomena glagola *hoditi* sta 'imeti rad', 'hoteti/želeti': *Hodi z njo, Hodijo s fanti, Hodijo skupaj, Hodi za njo.*

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

2.4 ciljno usmerjeni glagoli mnogokratnega premikanja s pobudnikom in z namenom (*gnati, poditi ...*), npr. *Pes podi kokoši po dvorišču, Gospodarica žene služkinje na delo*: xPb /ne/aktual. > yPv/N <-> namen CMy.

4.1 Vključene so tudi upovedovalne naklonske določitve kot a) zanikanje: *Ne hodi blizu*, in kot b) 'zavrnitev': *Kaj bi hodil tja, S poti mi hodi.*

3.2.5.1.5.4.2.2.1 Glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnim *hoditi* označujejo neenosmernost in nedoločnost premikanja. So dovršniki brez nedovršenega para, ker so samo modifikacije osnovnega pomena netvorjenega *hoditi*. Predponski obrazila imajo poleg pri-slovnega pomena vedno tudi fazni pomen, ki procese spreminja v dogodke. Z različnimi predporskimi obrazili so zaobjete vse pomenske skupine dogodkovnih glagolov premikanja, ki uvajajo obvezno desno vezljivost: **IZ-** 'z dovršitvijo izraža tudi rezultat ali učinek dejanja' (*izhoditi stezo/čevlje*); **RAZ-** 'od fizičnega širjenja do večje intenzivnosti dejanja' (*razhoditi pot/čevlje*); **ZA-** 'iz krajevnega pomena do končne dovršnosti z intenzivnostjo' (*zahoditi zemljo, zahoditi znake v pesku, zahoditi cel dan*); **U-** 'večinoma samo dovršitev dejanja' (*uhoditi pot/čevlje*); **PO-** 'iz porazdelitvenega pomena v samo končni dovršni pomen' (*pohoditi rože/zemljo*); **PRE-** 'gibanje skozi prostor' (*prehoditi pot*); **DO-** 'mejna točka v kraju in času, ki je lahko tudi končna' (*dohoditi pot*); **OB-** 'dejanje, ki se godi okrog predmeta' (*obhoditi vse hiše/sosede*); in nevezljivi predponski obrazili **S-** 'dovršitev de-

nja' (*Otrok je shodil*) in NA- 'intenzivira dejanje, tudi na več predmetih hkrati, da dospe do neke polnosti' (*nahoditi se*).

3.2.5.1.5.4.2.3 Predložnomorfemski ITI/PRITI/HODITI¹⁶⁸

Predložni glagolski morfemi so pomenskoskladenjski prehod med glagolskim pomenom in pomenom udeleženca. Najprej natančneje opredelijo skladenjski pomen glagola *iti/priti/hoditi*, potem predložnomorfemski glagol izbirnopomensko omeji možne udeležence v določenih udeleženskih vlogah. Izbrani udeleženec v določeni udeleženski vlogi pa ima povratni pomenskoskladenjski vpliv na pomensko prilagoditev predložnomorfemskega glagola.

3.2.5.1.5.4.2.3.1 Leksikalizirani predložni glagolski morfem ob glagolih ITI/PRITI/HODITI:

– **Uvaja prehodnost:** *iti od doma* – 'zapustiti dom'; *priti na vrh* v pomenu 'doseči vrh'; *priti čez poletje* v pomenu 'preživeti poletje'; *hoditi za njim* – 'slediti mu'.

– **Ohranja prehodnost** enobesedne sopomenke, tako da a) spremeni skladenjsko vežljivost, npr. *iti zoper sovražnike* – *nasprotovati sovražnikom*, *iti prek njih* – *spregledati jih*; *iti za glasom* : *slediti glasu*; *priti do boja* – *začeti boj*; *priti k frizerki* : *obiskati frizerko*; *hoditi za puncami* – *dvoriti puncam*; *hoditi k bolnikom* / *hoditi okoli bolnikov* – *obiskovati bolnike*, ali a,) skladenjske vežljivosti ne spreminja, npr. *iti od podlage* – *odstopati od podlage*; *iti (cesta)* v ključe – (*cesta*) *se speljati/se oblikovati* v ključe, *hoditi v kino* – *obiskovati kino*.

b) Z vidika naklonskih in faznih sopomenk so zanimive predložnomorfemske zveze: ITI NA: *iti na petje* – *skušati peti*, *iti na otročje* – *postajati otročji*, *iti na 12-urni delavnik* – *začeti 12-urni delavnik*; ITI ZA: *iti (mu) za priznanje* – *prizadevati si za priznanje*, *iti/priti za zeta* – *postati zet*; ITI V: *iti v pepel* – *postati pepel*; PRITI DO: *priti do navzkrižij* – *nastati navzkrižja*, *priti do stavk/boja* – *začeti stavke/boj*. c) Pomen 'stanja' izražajo: *iti za bistveno razliko* – *biti/obstajati bistvena razlika*; c,) 'posledično stanje' pa je izraženo s: *priti za deklo/kaplana* – *biti dekla/kaplan*; *priti v slavi* / *priti v poštev* – *biti slaven/upoštevan*; *priti v skušnjava* – *imeti skušnjava*; *priti pod vprašaj* – *biti vprašljiv*.

3.2.5.1.5.4.2.3.1.1 Predložnomorfemski *iti/priti* v okviru možne pretvorbene vrednosti ohrani samo usmerjevalni pomen oz. 'dovršenost usmerjenega premikanja', predložnomorfemski *hoditi* pa ohrani pomensko sestavino 'neusmerjenega ponavljajočega premikanja'. Za tovrstne tvorjenke iz predložne zveze je tipična **desnonevežljiva absolutna raba**, ki udeležensko izpostavlja predvsem človeškega vršilca oz. nosilca procesa/dejanja:

– ITI/HODITI PO: *iti po vrsti* – *zvrstiti se*; *iti po slovo* – *posloviti se*; *hoditi po ovinkih* – *ovinkariti*; – ITI/PRITI/HODITI V: *iti v svate* – *svatovati*; *iti v pokoj* – *upokojiti se*; *iti v širino* – *širiti se*; *priti v last* – *olastniniti se*; *hoditi v krogu* – *krožiti*; ITI/PRITI NA: *iti na pol/kose* – *razpoloviti se/razkosati se*, *priti na dan* – *obelodaniti*, *priti na svoje* – *osamosvojiti se*, *priti na sled* – *izslediti*; PRITI Z/S: *priti s tira* – *stiriti*; PRITI ČEZ: *priti čez noč* – *prenočiti*; ITI PROTI: *iti proti koncu* – *končevati se*; ITI/PRITI DO: *iti/priti do konca* –

¹⁶⁸ Na glagole s prostim predložnim morfemom je s stališča normativnosti dosedaj najobširneje opozorjeno v dvojezičnih slovarjih, npr. v *Velikem slovensko-angleškem slovarju* A. Grada iz leta 1982, gl. geslo *priti*. S stališča jezikovne sorodnosti nam je primerjalno blizu češki enozvezkovni slovar *Slovník spisovné češtiny (pro školu v veřejnost)*, Praha, 1978. Za obseg enozvezkovnega slovarja so npr. pri glagolu PRITI dovolj natančno zaobjete vse predložnomorfemske zveze.

dokončati; PRITI K: priti k moči/pameti – opomoči se/spametovati se; HODITI OKROG: hoditi okrog vogalov – vogláríti/ voglári*¹⁶⁹; ITI NA: iti na boljše (komu) – (kdo) boljšati se; ITI ZA: iti za nohte (komu) – zanohtati se (komu).

Podstavni predložnomorfemski iti/priti in možne tvorjenke glede na spremembo oz. ohranitev vezljivosti:

- razmerni predmet v imenovalniku > rodilniku: PRITI V: *kaj priti (komu) v navado – (kdo) se navaditi česa*;
- prizadeto v dajalniku: ITI V: *iti v škodo komu – škodovati komu*;
- razmerni predmet v dajalniku > tožilniku: ITI NA: *iti komu na živce – živcirati koga*;
- vsebinski predmet v tožilniku: ITI IZ: *iti (komu) iz ust kaj – (kdo) izustiti kaj*;
- razmerni predmet v orodniku: ITI V: *iti v korak s kom/čim – korakati s kom/čim*.

3.2.5.1.5.4.2.3.1.2 V okviru predložnomorfemskih glagolov kot delov stalnih zvez je potrebno povedati, da tovrstna frazemska kvazivezljivost¹⁶⁹ glagola *iti* znotraj frazemov ne vpliva na t. i. zunanjo pomensko- in strukturoskladenjsko vezljivost teh frazemov¹⁷⁰ – tj. vezljivost ostaja ista kot pri njihovih enobesednih glagolskih ustreznikih, npr. *iti na roko komu – pomagati komu*, *iti v nos komu – zameriti se komu*, *iti s poti komu – umakniti se komu* (nasproti npr. *hoditi na pot komu – ovirati koga*); *iti z jezika kaj – hitro povedati kaj*; *hoditi si na roke med seboj – pomagati si med seboj*. Tudi močna usmerjevalna pomenska sestavina glagola *iti* zahteva dajalniško vezavo (tipično za prejemnika), ki se po zamenjavi z enobesedno sopomenko lahko spremeni v tožilniško vezavo, npr. *iti do živega komu – prizadeti koga* (nasproti z npr. *iti pod kožo komu – tečnariti komu*). Absolutna raba predložnomorfemskega glagolskega frazema je lahko pomensko samozadostna in zato samo levovezljiva z vršilcem ali povzročiteljem, npr. za *priti na*: *priti na svoj račun – izkazati se*; *priti na glas – zasloveti*; *priti na psa – obubožati/razžalostiti se*; *priti na beraško palico – obubožati*; *priti na svet – roditi se*; *priti iz*: *priti iz srca – biti iskreno*; *iti z/s*: *iti z bogom – posloviti se*, *iti s časom – biti sodoben*.

3.2.5.1.5.4.2.3.2 Neleksikalizirani izglagolski predložni morfem ob glagolih ITI/PRITI/HODITI:

Desnovezavna so samostalniška določila s kategorijama živost+/- in človeškost+/- . Pri živosti+ oz. človeškosti+ je samostalniško določilo vezljivo, npr. *priti za menoj*, proti družljivosti, npr. *priti za hrbet*.

Obsežna skupina so predložnomorfemski ITI/HODITI z obveznovezavnim ciljem (CM) ali izhodiščem (IM) ali potjo (Po) ali načinom/sredstvom (N/S) premikanja: *iti na pašo (CM)*,

¹⁶⁹ O tem E. Kržišnik (1994: 53): »Lahko pa pri analizi znotrajfrazemske skladenjske strukture, govoreč o vezljivosti, pravzaprav mislimo na kvazivezljivost ali psevdovezljivost, kakor jo imenuje Burger (H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm v *Handbuch der Phraseologie*, Berlin – New York, 1982, 223) in jo primerja s psevdovezljivostjo povratnih zaimkov pri obveznopovratnih glagolih (*smejati se*).«

¹⁷⁰ V okvirih živega vršilca oz. nosilca procesa/dejanja so tipični primeri: a) z vršilcem v imenovalniku: *iti v franže – 'propasti'*, *priti v življenje – 'oživeti'*; b) z vršilcem v dajalniku > imenovalniku: *iti komu v glavo – 'hitro se učiti'*, *priti v glavo – 'spomniti se'*; c) z vršilcem v dajalniku: *iti komu v slast – 'tekniti komu'*.

iti na lepše (CM), hoditi na lov (Namen), hoditi na o (N); iti po vino (Namen), hoditi po travi (Po), iti po štirih (N), hoditi po prstih (N); iti ob mestu (Po), hoditi ob vozu (Po); iti/hoditi pod roko (N); iti v potok (CM), hoditi v gozd (CM), iti v ritmu (N), hoditi v spanju (N); iti s trebuhom za kruhom (N), hoditi z odprtimi očmi (N); iti brez dote (N), hoditi brez besed (N), hoditi brez klobuka (N); iti k odru (CM), hoditi k maši (CM).

Pri PRITI pa zaradi zmožnosti hkratnega označevanja 'končnosti' premikanja in 'začetnosti' stanja predložnomorfemski glagol lahko izraža tako ciljnost (CM) kot izhodiščnost (IM) za naslednje dejanje. Neobveznovezavni predložni morfem uvaja predvsem izhodišče (IM), npr. *priti iz vasi (IM), priti iz tujine (IM)* ipd.

3.2.5.1.5.4.2.3.3 Nepravi predložni morfemi ob glagolih ITI/PRITI/HODITI uvajajo predvsem vezljivo pot, npr. *iti/priti/hoditi okrog/okoli/mimo hiše, iti/priti/hoditi nasproti/naproti znanцу* ipd. Kot prvotni prislovi pa ohranijo pomenskoscladenjsko vlogo samostojnega stavčnega člena oz. vezljivega prislovnega določila kraja, npr. *iti/priti/hoditi okrog/okoli/mimo, iti/priti/hoditi nasproti/naproti*.

3.2.5.1.5.4.2.4 Vodeno usmerjeno premikanje izraža PELJATI. (Obravnavan je glagol *peljati (se)* (proti *voditi, voziti (se)*) z vsemi predložnimi zvezami in z glagolskimi sestavljenkami s skladenjskopodstavnim *peljati*.)

3.2.5.1.5.4.2.4.1 PELJATI je v primerjavi z večino glagolov premikanja prvotno vezljiv, in zato je poudarjeno predvsem usmerjanje na živo in neživo predmetnost. Uporaba morfema SE¹⁷¹ je odvisna od slovničnih značilnosti kot /ne/človeškost (Č+/-) in /ne/živost (ž+/-) vršilca dejanja, npr. *Janez (se) je peljal : Janez ga je peljal za roko : Avtobus je peljal*. Obveznovezavno je prizadeto z dejanjem, ki je v tožilniku. Sicer pa tožilniško mesto prizadetega z dejanjem oz. nosilca dejanja lahko zasede zaimenski SE, ki glede na glagolski pomen včasih zahteva vezavni orodniški družilnik (Č+) ali spremstvo (ž+/-): *Mati pelje sina v šolo => Mati pelje (za roko/z avtom) sina v šolo / Mati SE pelje s sinom (z avtom/v avtu/na avtobusu) v šolo; Janez pelje pesek => Janez pelje (v samokolnici/s tovornjakom) pesek / Janez SE pelje (v tovornjaku/na tovornjaku) s peskom*.

Pomenskoscladenjska pomembnost kategorije človeškosti pri SE se kaže v zgledih: *Peljejo se z otroki – On in otroci se peljejo, Peljejo se z drvni – *On in drva se peljejo*.

Pri *peljati se* zaimenski morfem SE združuje vlogi nosilca dejanja in hkrati prizadetega z dejanjem (Nd ∩ Prd), kar je z vidika obveznega tožilniškega določila pomembno v primerih kot *Se je pripeljal z avtom : Je pripeljal z avtom (kaj?), Je pripeljal avto*.

3.2.5.1.5.4.2.4.2 Vezljivostni vidik pomenov

1 Pri *peljati* v pomenu 's prevoznim sredstvom spravljati kam' pomenska sestavina 'spravljati' vključuje vršilca/povzročitelja dejanja (V/Pv₀) v vlogi osebk in prizadeto z dejanjem (Pr_d). Pomenska sestavina 'prevozno sredstvo' označuje sredstvo dejanja (Sd), ki je upravljani predmet; v primeru neizraženega vršilca/povzročitelja dejanja pa je upravljalni v vlogi neživega osebk. S sredstvom dejanja (Sd), ki se združuje s prostorskostjo, je povezan tudi

¹⁷¹ F. Bezljaj (1948: 213) je ugotovil, da se povratnoosebni glagol *peljati se* uporablja samo med Slovenci.

način dejanja (Nd). S 'kam' je vključena tudi navadno obveznovezljiva ciljnost (CM): *Peljejo sadje/žito/koga (Prd) na trg/v mlin/v mesto (CM), Peljejo na avtomobilu/v samokolnici/z ladjo (N), Avtobus nas (Prd) je peljal z letališča (IM), Ladja lahko pelje veliko tovora (Prd)*.

Isti pomen 's prevoznim sredstvom spravljati kam' ima *voziti* v povedih *Vozijo drva na žago, Vozijo tovor z avtomobilom*.

Ustrezni pomenskoskladenjski vezljivostni formuli sta:

2.1 ciljno usmerjeni glagoli aktualnega neprekinjenega enosmernega premikanja z določnim namenom: 2.1.1 *Avtobus je peljal do središča po nakupih*: xPv/N aktual. > CMy > namen CMz;

2.2 ciljno usmerjeni glagoli aktualnega neprekinjenega premikanja s pobudnikom dejanja in namenom (gnati ...), npr. *Janez žene Toneta/konja na delo*; 2.2.1 *Janez goni kolo v po-pravilo*: xPb aktual. > yPv/N > namen CMz.

2 V pomenu 'delati, povzročati, da se prevozno sredstvo premika' je izpostavljen je vršilec dejanja (Vd): *peljati voz, peljati naprej/skozi križišče/v koloni/za drugimi*.

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

2.2 ciljno usmerjeni glagoli aktualnega neprekinjenega premikanja s pobudnikom dejanja in namenom (gnati ...), npr. *Janez žene Toneta/konja na delo*; 2.2.1 *Janez goni kolo v po-pravilo*: xPb aktual. > yPv/N > namen CMz.

3 *Peljati* uvaja obveznovezavno prizadeto z dejanjem (Pr_d) in navadno obvezno 'ciljnost'(CM) v pomenih: 'kot spremljevalec, vodnik delati, da kdo kam gre', 'delati, da kdo pride pod nadzorstvom na določeno mesto', 'omogočati, da kdo a) kam pride, b) kaj spozna, se s čim seznanj'; in še s prenesenim pomenom 'premikanja' v 'možnost'. Z naštetimi pomeni se prekriva z osnovnimi pomeni glagola *voditi* – 'iti pred kom ali s kom z namenom, da pride na določeno mesto', 'držec koga delati, da se giblje v določeni smeri', 'delati, povzročati, da kdo kam pride': *Peljejo ga (Prd) na izlet/na ples/na sprehod/v gledališče (CM), Peljejo ga (Prd) na morišče/v zapor (CM), Peljejo živino (Prd) napajati (Namen), Kolo/vozna pot nas (Prd) pelje do mesta (CM), Avtor pelje bralca (Prd) skozi procese gospodarskih gibanj (Po); Strežniki vodijo bolnike (Prd) na preglede (Namen), Vodijo goste (Prd) v hotelske sobe (CM), Vodijo raziskovalce (Prd) po razstavi (Po), Vodi za roko (N) slepega človeka (Prd), Vodijo otroka (Prd) na drugo stran ceste (CM), Otroci so pogosto domov (CM) vodili svoje prijatelje (Prd)*.

Ustrezna pomenskoskladenjska vezljivostna formula je:

2.2 ciljno usmerjeni glagoli aktualnega neprekinjenega premikanja s pobudnikom dejanja in namenom (gnati ...), npr. *Janez žene Toneta/konja na delo*: xPb aktual. > yPv/N > namen CMz.

Peljati se je določni člen k *voziti se*.¹⁷²

Peljati se/voziti se v pomenu 'premikati se s prevoznim sredstvom': poleg *sredstva Peljejo se na vozu, Peljejo se z vlakom, Vozijo se v kočiji/s kolesom*, vključujejo še **pot, ciljnost**: *Peljejo se do končne postaje, Peljejo se na izlet/v mesto, Peljejo se po glavni cesti/mimo*, in **način**: *Peljejo se v diru/z veliko hitrostjo*.

¹⁷² F. Jakopin (1971: 6) navaja dvojice določno-nedoločnih glagolov oz. usmerjeno-neusmerjenega glagolskega dejanja *peljati* – *voditi*, *peljati* – *voziti*, *peljati se* – *voziti se*. Avtor ugotavlja, da zaradi takšnega pomenskega razmerja pri *peljati*, je ta glagol zabrisal pomenske razlike med 'nekoga peljati za roko', 'biti samo spremljevalec nekoga' ali 'biti na/v nekem vozilu in peljati'.

Glagol PRIPELJATI označuje 'dovršenost vodenege usmerjenega premikanja', ki je v primerjavi s PRITI pomensko natančneje določen, saj v pomen premikanja vključuje tudi prevozno sredstvo premikanja (Sd). V nasprotju s *priti* je poleg 'premičanja' v ospredju tudi 'določeno opravilo', kar pomeni večjo pomenskoskladenjsko omejitvev.

Ustrezni pomenskoskladenjski vežljivostni formuli sta:

3.2 glagole z izraženim ciljem dejanja (*priti, vrniti se ...*), npr. *Prišli so v sobo, Vrnili so se domov*: $xPv/V ((xM_{so}y) T (xCMv))/((xM_{so}v)^- T (xM_{so}v)^*)$;

3.2.1 *Pripeljali so potnike domov*: $xPv/V ((yM_{so}v)^- T (yM_{so}v)^*)$.

3.2.5.1.5.4.2.4.2.1 Leksikalizirani predložni glagolski morfem ob glagolih PELJATI/PRIPELJATI (SE):

PELJATI/PRIPELJATI V: *peljati v špalir – pridružiti se špalirju, peljati v smrt – napovedovati smrt, peljati v uničenje – začeti se uničenje; pripeljati v smrt/nesrečo – povzročiti smrt/nesrečo; pripeljati v cilj – doseči cilj*; PELJATI NA: *peljati (koga) na sladoled – plačati (komu) sladoled*; PELJATI K: *peljati k združevanju – začeti združevanje*; PELJATI/PRIPELJATI PROTI: *peljati proti vzhodu/mestu – bližati se vzhodu/mestu; pripeljati proti Frankiju desni direkt – dati Frankiju desni direkt*; PELJATI ZA: *peljati za vozom – slediti vozu*; PELJATI (SE) ZA: *peljati se za Beograd – biti namenjen v Beograd*; PRIPELJATI DO: *pripeljati do posledic – imeti posledice; pripeljati do razsula/zastoja – postati razsulo/zastoj*; PRIPELJATI PRED: *pripeljati pred bralca – predstaviti bralcu*.

3.2.5.1.5.4.2.4.2.1.1 Predložnomorfemski PELJATI/PRIPELJATI kot del stalne stave: *peljati pred oltar – poročiti (se/jo), peljati v zakon – poročiti (jo/ga), pripeljati pred oči – predstaviti; pripeljati k hiši/v zakon – primožiti/priženiti; peljati pod roko – spremljati; peljati za roko – voditi; pripeljati okrog ušes – udariti*.

3.2.5.1.5.4.2.4.2.2 Neleksikalizirani izglagolski predložni morfem ob glagolih PELJATI/PRIPELJATI (SE) kot udeleženski obvezno-/neobveznovezavni morfem uvaja vežljive okoliščine – cilj (CM), izhodišče (IM), pot (Po) in način (N) PELJATI/PRIPELJATI POD/V/DO/OB/NA/MED/ZA/IZ/PO/ČEZ/Z/SKOZI/K: *peljati pod pazduho (N); peljati v samokolnici (N), pripeljati v naročje (CM), pripeljati v dolg ovinek (Po); peljati do Adole/do podnožja (CM); peljati ob hiši (Po); peljati na postajo (CM), peljati na svatovanje/na sprehod/na izlet (Namen), peljati na črno (N), peljati se na sori (N); peljati med svate (CM), peljati med skalami (po); peljati za roko (N); peljati iz veže (IM), pripeljati iz nasprotne strani (IM); peljati po senci (Po), pripeljati se po stopnicah (Po); peljati čez morje (Po); pripeljati z volovsko vprego (N); pripeljati skozi vrata (Po); pripeljati k njemu (CM)*.

3.2.5.1.5.4.2.4.2.3 Nepravi predložni morfemi ob glagolu PELJATI uvajajo predvsem vežljivo pot. Isto okoliščinsko vežljivost ohranjajo tudi kot prvotni prislovi oz. prislovna določila kraja: *peljati mimo, peljati skozi, peljati čez/prek*.

3.2.5.1.5.4.2.4.2.4 Poleg PRIPELJATI so še drugi pomeni dogodkovnega premikanja so izraženi s sestavljenkami s skladenjskopodstavnim PELJATI. Različna predponska obrazila glede na svojo prislovno vrednost uvajajo vežljivost različnih okoliščin: *odpeljati od hiše (IM), prepeljati čez most (Po), popeljati po poteh (Po), zapeljati za hišo (CM), razpeljati po*

vaseh (Po). Samo faznost oz. začetnost premikanja prevladuje npr. pri *speljati*. Najmočnejši pomenski odmik pa ima sestavljenka *vpeljati*, ker prevladuje t. i. abstraktna prostorskost, npr. *vpeljati koga v delo*.

3.2.5.1.5.5 Najnavadnejši specializirani (netvorjeni) glagoli in višji specializirani (tvorjeni) glagoli premikanja

Upoštevano je razmerje **proces : dogodek in okoliščine premikanja** (zemlja (*teči/tekati – tek/tekanje*), voda (*plavati – plavanje*), zrak (*leteti – letenje*)), **udeleženci** (*pešačiti, voziti, jahati, curljati – pešačenje, voženje/vožnja, jahanje, curljanje*).

Pri samo vzorčnem pregledu in pri primerjanju netvorjenih glagolov s sestavljenkami se kaže, kako predponskoobrazilna prislovnost s spremljajočo vidsko vlogo usmerja glagolske pomene premikanja znotraj intervala **proces – dogodek**. **Prislovna vrednost predponskih obrazil praviloma zahteva natančnejšo opredelitev oz. vezljivo okoliščino premikanja z vidika izhodišča, cilja ali poti**. Tako v primerjavi z netvorjenim *stopiti* pomenijo *izstopiti/odstopiti* 'nasprotno usmeritev oz. prenehanje delovanja', *nastopiti* 'poudarjeno določeno vlogo/opravilo', *obstopiti/sestopiti* 'določeno prostorsko razporeditev', *prestopiti* 'preseganje, spremembo', *pristopiti/vstopiti* 'približanje oz. začenjanje'. V primerjavi z netvorjenim *teči* pomenijo *doteči/nateči* 'doseči določeno mejo', *izteči/odteči/poteči* 'prenehanje delovanja', *obteči/preteči/priteči/uteči/zateči se* 'prostorsko določeno premikanje', *steči* 'začetnost'. V primerjavi z netvorjenim *bežati* pomenijo *odbežati/prebežati/pribežati/razbežati/ubežati/zbežati* 'določeno prostorsko razporeditev'. V primerjavi z netvorjenim *bloditi* pomenijo *prebloditi/pribloditi/zabloditi* 'prostorsko določeno premikanje', *zbloditi* 'zmedenost, zmoto'. V primerjavi z netvorjenim *laziti* pomenijo *oblaziti/prelaziti* 'prostorsko določeno premikanje'. V primerjavi z netvorjenim *lesti* pomenijo *izlesti/oblesti/odlesti/prelesti/prilesti/razlesti se/ vlesti se/ zalesti (se)/zlesti* 'prostorsko določeno premikanje'. V primerjavi z netvorjenim *jahati* pomenijo *dojahati/prijahati/objahati/odjahati/prejahati* 'prostorsko določeno premikanje', *zajahati* 'začetnost', *razjahati* 'končnost dejanja'. V primerjavi z netvorjenim *bresti* pomenijo *obresti/prebresti/pribresti/zabresti* 'prostorsko določeno premikanje'. V primerjavi z netvorjenim *pluti* pomenijo *dopluti/izpluti/obpluti/odpluti/prepluti/pripluti* 'prostorsko določeno premikanje', *spluti/zapluti* pa 'začetnost premikanja'. V primerjavi z netvorjenim *leteti* pomenijo *doleteti/naleteti* 'nepričakovan nastop dejanja', *izleteti/obleteti/odleteti/preleteti/prileteti/razletetise* 'prostorsko določeno premikanje', *poleteti/vzleteti/zleteti* 'začetnost dejanja', *zaleteti se* 'trenutnost dejanja/odločitve'. V primerjavi z netvorjenim *pasti* pomenijo *izpasti/odpasti/upasti/zapasti* 'prostorsko določeno premikanje', *napasti/vpasti* 'nepričakovano, nezaželjeno dejanje', *propasti/razpasti* 'izgubiti lastnosti/vlogo', *pripasti* 'pripadati'.

Najtipičnejši višji specializirani glagoli z najpogostejšimi temeljnimi in specializiranimi glagoli v pomenski podstavi

Tipične izpeljanke s pomenskopodstavnima HODITI – ITI z navadno čustvenostno označeno uporabo in z neobveznovezljivimi okoliščinami so: *korakati, hlačati, paradirati, patroljirati, romati* – (*korakanje, hlačanje, paradiranje, patroljiranje, romanje*); pomenskopodstavni PLUTI v *križariti* – (*križarjenje*); pomenskopodstavni PASTI v *kapniti*.

Pri navadno nevezljivih izpeljankah je poudarjena podstavna udeleženska vloga vršilca dejanja, ki je izražen v korenskem delu tvorjenke, npr. *jeguljiti/jeguljiti se, lajdrati/lajdrati*

se, racati, vihariti – (*jeguljenje, lajdranje, racanje, viharjenje*), ali podstavna udeleženska vloga sredstva dejanja, npr. *répiti/répiti* – (*répljenje/répljenje*).

V koren izpeljanke so lahko vključeni tudi različni prislovni pomeni – predvsem prostorski/krajevni, npr. *bližati se, širiti se* – (*bližanje, širjenje*), ki so navadno vežljivi, in načinovni *brzeti, drveti, hiteti* – (*brzenje, drvenje, hitenje*), ki so navadno nevežljivi.

3.2.6 Vežljivost tvorjenk iz glagola (Povzetek ugotovitev)

V okviru pretvorb stavčne vežljivosti v besednozvezno so obravnavane besedne zveze z izglagolskim jedrom glede na pomenske lastnosti podstavnega glagola.

3.2.6.1 Z neprehodnimi glagoli v pretvorbah ni dvoumnosti pri določanju udeleženskih vlog, ker imajo samo osebkovo udeležensko vlogo, ki se v primerih *živo*⁺ lahko poprivedi (množina izraža splošno svojino):

3.2.6.1.1 *stati* (živo) : *stati* (neživo) – *Janezovo /dolgo/ stanje* : *stanje mize (v kotu)*;

3.2.6.1.2 *oglašati se* (živo) – *človekovo/človeško oglašanje, ptičje oglašanje; pasti* (živo) – *volov/konjev padec; škripati* (neživo) : *škripati* (živo) – *škripanje vrat* : *škripanje Janeza z vrati* (> *Janezovo škripanje z vrati*).

3.2.6.2 Neprehodni/prehodni glagoli; SE = 'samodejavnost' in 'živo' omogočata poprivedljenje: *premikati se* : *premikati* – *Janezovo premikanje* : *premikanje Janeza/slike* (prehodni *premikati* zahteva nujno udeležensko vlogo 'prizadeto z dejanjem (Pr_d) => *Tonetovo premikanje Janeza/slike*). Kategorija neživo, četudi ob SE = 'samodejnost', ne dopušča poprivedljanja: *Slika se premika* – *premikanje slike*. V tovrstnih primerih bi lahko govorili o vplivu t. i. logično-pomenske vežljivosti – neživi udeleženelec se namreč brez nekega povzročitelja ali sile ne more premikati.

3.2.6.2.1 Ko SE označuje splošnega vršilca, osebkove udeleženske vloge niso natančneje opredeljene in zato ni poprivedljanja: *Hodi se v skupinah* – *hoja v skupinah*, *Govori se neumnosti* – *govorjenje neumnosti*.

3.2.6.2.2 Pretvorbene besedne zveze tipa *starševska skrb, bratovska ljubezen* posredno izražajo neprehodno oz. absolutno rabo glagolov *skrbeti, ljubiti* in s tem posplošene lastnosti dejanj – 'skrbeti kot starši', 'ljubiti kot brat'.

3.2.6.3 Prehodni glagoli:

3.2.6.3.1 Najobsežnejša je skupina glagolov, ki vežejo dva udeleženca s kategorijo živo + /ne/živo.

3.2.6.3.1.1 Pri glagolih tipa *bati se, veseliti se* SE izraža 'osebkov odnos do koga/česa', ki se v pretvorbi ohrani s predložnim glagolskim morfemom, npr. *kesati se (zaradi) grehov* – *kesanje zaradi grehov, udeležiti se česa* – *udeležba pri čem*.

3.2.6.3.2 Prehodnost z dvema živima udeležencema zahteva udeležensko vlogo *prizadeto z dejanjem* (Pr_d), ki je pri povratnem dejanju vključena v človeškem nosilcu dejanja (Nd). SE = 'povratno dejanje' in 'človeško' omogočata popriidevljanje: *učiti se/učiti – Janezovo učenje / Janezovo učenje Toneta*. Primer *Janezovo učenje* bi glede na prednost vršilskosti (v nasprotju z npr. *učenje psa*) in glede na prvotno prehodnost *učiti* najprej razlagali **a**) s povratnoosebnim zaimkom 'Janez se uči', če ta ni mogoč, pa z **b**) absolutno rabo glagola v pomenu 'Janez (navadno) uči'. Končno pretvorbo *učenje Janeza* pa bi razlagali najprej s **a**) splošnovršilskim SE in z *Janezom* kot prejemnikom v pomenu 'Uči se Janez', lahko pa tudi **b**) z *Janezom* kot prejemnikom in z nepopolno zvezo, ki dobi vršilskost šele pri vstopu v stavek (vršilec pa je lahko izražen (*Učenje Janeza ga zelo zaposluje*) ali pa ne (*Učenje Janeza je naporno*)). Podobno pri končni pretvorbi *iskanje Janeza* možnost razlage s povratnoosebno obliko ni smiselna (*Janez se išče > Janezovo iskanje (sebe)*), zato je možna razlaga s splošnovršilskim SE (*Išče se Janeza > iskanje Janeza*). Pri končni pretvorbi *zbiiranje učencev* pa ima prednost razlaga s povratnoosebnim SE in nosilcem dejanja (Nd).

3.2.6.3.2.1 Dva človeška udeleženca z vzajemnim SE (označuje 'vzajemno dejanje') omogočata popriidevljanje: *Janez se pogovarja s prijateljem > pogovarjanje/pogovor Janeza s prijateljem > Janezovo pogovarjanje/Janezov pogovor s prijateljem* proti *Prijatelja se pogovarjata o spremembah / Brata se ljubita > pogovarjanje/pogovor prijateljev o spremembah / ljubezen bratov > prijateljsko pogovarjanje/prijateljski pogovor o spremembah / bratovska ljubezen* (podobno še: *posvetovati se, srečati se*).

3.2.6.3.3 Trije udeleženci, navadno sta dva udeleženca živa: *dajati, prepustiti, predstaviti, prevzeti: Oče daje denar sinu za življenje – očetovo dajanje denarja sinu za življenje, Oče daje otroka za pastirja – očetovo dajanje otroka za pastirja*. Če je v besedni zvezi dvoje roditeljskih, ni dvoumnosti, npr. *dajanje Janeza otroka za pastirja, dajanje Janeza hrane za pastirja – Janezovo dajanje otroka/hrane za pastirja*. Samo eden uporabljen roditelj pa ima zaradi sporočilne izpopolnitve besedne zveze, ki jo zahteva prosti predložni glagolski morfem, npr. *za, udeležensko vlogo prizadeto, npr. dajanje Janeza za pastirja / dajanje hrane za pastirja*. Prosti predložni glagolski morfem namreč uvaja in označuje desno obvezno vezljivost, medtem ko osebkove udeleženske vloge, ker so z vidika glagolskega dejanja samoumevne in z vidika prostega predložnega morfema drugotnega pomena, lahko ostajajo neoznačene. Tudi udeleženski izglagolski predložni morfem pri trovezljivih glagolih zahteva izraženost udeleženske vloge prizadeto, npr. *prepustitev Janeza hiše sinu/v uporabo, prevzem Janeza /obveznosti za kom/po kom//pokroviteljstva nad kom*. Povratnoosebni SE, npr. pri *prepustiti se*, pa združuje povzročitelja in nosilca dejanja ($Pvd \cap Nd$): *prepustitev Janeza zdravnikom : Janezova prepustitev zdravnikom*.

3.2.6.3.3.1 Pomembna je različna pomenskoskladenjska vloga besedice SE.

Ko SE ohranja pomen 'povratnega ali vzajemnega delovanja ali samodejanja' ima v živih udeležencih zakodirano svojino (to se lepo kaže npr. pri faznih/naklonskih glagolih tipa *lotevati se*, kjer je tovrsten SE izražen že z osebo, npr. *Janezovo lotevanje*). Nasprotje je SE v vlogi splošnega vršilca, ker briše konkretno osebkovo udeležensko vlogo, npr. *Hodi se okrog in govori se neumnosti – hoja okrog in govorjenje neumnosti*. Ko pa SE izraža 'oseb-

kov odnos do koga/česa', je po pretvorbi v besedno zvezo izražen z ustreznim predložnim morfemom.

3.2.6.3.3.2 Vezavnovezljivi predložni glagolski morfem, v nasprotju z vezavnodružljivim predložnim morfemom, zahteva ureditev vseh obveznih desnih udeleženskih vlog in s tem tudi s strukturnoskladenjskega vidika popolno izraženost vseh obveznih določil. Neutemeljene izpuste, npr. izpust z dejanjem prizadetega predmeta, potrjujejo tudi pretvorbe, npr. *dajanje Janeza otroka za pastirja*, *dajanje Janeza hrane za pastirja* – *Janezovo dajanje otroka/hrane za pastirja*. Eden izmed roditeljev (npr. *otrok/hrana*) ima zaradi sporočilne izpopolnitve besedne zveze, ki jo zahteva prosti predložni glagolski morfem, npr. *za*, udeležensko vlogo prizadeto. Izpust tega roditelja povzroči pomensko spremembo: *dajanje Janeza za pastirja*.

3.2.6.3.3.2.1 Predložni glagolski morfem izpostavi obvezno pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost prizadetega z dejanjem (Pr_d). Dodaten posreden dokaz, da so predložni glagolski morfemi del glagolskega pomena je tudi to, da so v težnji za ohranitev glagolskega pomena (z njegovo prehodnostjo) včasih izraženi šele s pretvorbo npr. *kesati se (zaradi) grehov* – *kesanje zaradi grehov*, *udeležiti se česa* – *udeležba pri čem*.

3.2.6.3.3.2.2 Neleksikalizirani predložni izglagolski (udeleženski) morfem je določen predvsem z udeležensko vlogo, ki jo predvideva glagolski priložnostni skladenjski pomen. Najbolj jasni primeri za izglagolske (udeleženske) predložne morfeme se pri pretvorbi pokažejo z označevanjem osebkovih udeleženskih vlog, npr. *Janez in prijatelj se pogovarjata* – *Janez se pogovarja s prijateljem* > *pogovarjanje/pogovor Janeza s prijateljem* > *Janezovo pogovarjanje / Janezov pogovor s prijateljem* – udeleženska vloga /so/vršilca dejanja je namreč samoumevna že z vidika glagolskega dejanja.

3.2.6.4 Prvotna nepolnopomenskost faznih in naklonskih glagolov se kaže z obvezno vezavo izglagolskih samostalnikov. Pri glagolih tipa *lotevati se*, *upirati se*, *ukvarjati se*, *zadrževati se*, *nahajati se* SE izraža 'osebkov odnos', ki se izrazi že z osebo, npr. *Janezovo lotevanje naloge*, *Janezovo upiranje nalogi*, *Janezovo ukvarjanje z nalogo*, *Janezovo zadrževanje/nahajanje pri nalogi* ipd.

3.2.6.5 Posamostaljena lastnost ali stanje na *-ost* (izpeljano iz izglagolskih pridevnikov stanja) največkrat prevlada nad izsamostalniškimi izpeljankami z obrazilom *-stvo*, npr. pri sopomenkah *pripadnost* : *pripadništvo* (prim. v SSKJ).

3.2.6.6 Različni besedotvorni pomeni jedrnih izistoglagolskih tvorjenk pri isti izhodiščni hierarhični razvrstitvi prednostno izbirno organizirajo samo določene udeleženske vloge (zmožnost metonimičnega prehajanja iz dejanja (De) v druge besedotvorne pomene je odvisna od določenega glagolskega pomena – ene besedotvorne pomene izpostavi, druge pa blokira). Tako se pri jedrnih izglagolskih tvorjenkah z besedotvornim pomenom predmeta dejanja (Pd) ali rezultata dejanja (Rd) ali sredstva dejanja (Sd), v primerjavi z besedotvornim pomenom dejanja (De) ali vršilca dejanja (Vd), izbirno zoži razvrstitev udeleženskih vlog oz. pomensko- in strukturnoskladenjska vezljivost. Popolne in nepopolne izhodiščne

hierarhične razvrstitve udeleženskih vlog so: pri **jedrnih dejanja/stanja/lastnosti (De/St/L)** in **vršilca dejanja (Vd)** ter **nosilca dejanja/stanja/lastnosti (Nd/s/l)** lahko objedno mesto zasedejo vse udeleženske vloge. Prednostna razvrstitev pa je: prizadeti/razmerni/vsebinski/pojavni predmet dejanja (Pr/Ra/Vs/Po_d), sredstvo dejanja (Sd), cilj dejanja (Cd), rezultat dejanja (Rd); pri vseh pa neprednostne vloge, ki so lahko pomensko-skladenjsko obvezne ali neobvezne, zasedejo prostorski in časovni udeleženci, npr. *pripravljanje (De) športnikov (Prd)/napitkov (Rd)*, *igranje (De) nogometa (Vs_d) s prijatelji (Ra_d) za nagrado (Cd)*, *igranje (De) hokeja (Vs_d) na travi (Md) z žogico (Sd)*; *bivanje (De/St) doma (Md)*, *obseg (St) romana (Vss)*, *pripadnost (St) zemlje (Pr_s) obdelovalcu (Ra_s)*, *obstojnost (L) barv (Vss) proti vlagi (Ra_s)*; *igralec (Vd) sonate (Vs_d) na klavir (Ra_d)*, *prebivalec (Nd/s) bloka (Md/s)*, *rastje (Np/s) v močvirju (Mp/s)*, *hudič/hudobec (NI) do najbližnjih (Ra_s)*. Pri **jedrnih Pd** imata objedno mesto najpogosteje sredstvo dejanja (Sd) ali cilj dejanja (Cd), redkeje vsebinski, prizadeti ali razmerni predmet dejanja (Vs_d/Pr_d/Ra_d), npr. *iskalnik (Pd) z elektromagnetom (Sd) za kable (Cd)*, *igralo (Pd) s krogi (Sd) za guganje (Cd)*, *spravljalnik (Pd) žita (Pr_d)*, *nadzorstvo (Pd) nad tržiščem (Ra_d)*. Pri **jedrnih Rd** ima objedno mesto sredstvo dejanja (Sd) ali snov, redkeje vsebina dejanja (Vs_d), npr. *izdelek (Rd) z roko (Sd) iz kovine (Vs_d)*, *produkt (Rd) iz kovine (Vs_d) od kovačev (Ra_d)*. Pri **jedrnih Sd** ima objedno mesto cilj dejanja (Cd), npr. *igrača (Sd) za odrasle (Cd)*.

Tudi **Pd**, **Rd** in **Sd** imajo neprednostne udeleženske vloge: mesto dejanja (Md), izhodiščno/ciljno mesto dejanja (IM/CMd), čas dejanja (Čd), izhodiščni/ciljni čas dejanja (IČ/ČČd).

Pd, Rd in Sd so z De pomensko metonimično povezani, medtem ko se Vd, ki lahko združuje neaktualni De in V/Nd, in De zaradi vzročno-posledične povezave v okviru prisojevalnega razmerja pomensko izločujeta. Na t. i. sinkretično povezovanje oz. združevanje dejanja (De) z vršilcem dejanja (Vd) opozarjajo tudi možna prilastkova določila ob vršilcu dejanja ali nosilcu stanja/lastnosti (Vd/Ns/l), ki sicer kot deli dejanja/stanja oz. kot povedkova določila lahko pretvorbno modificirajo povedkov glagol, npr. *Tone, možni kandidat za mesto – Tone je možni kandidat za mesto – Tone bi lahko kandidiral na mesto* (o tem prim. M: 152).

3.2.6.6.1 Prerazvrstitev udeleženskih vlog po posamostaljenju in poprivedljenju¹⁷³ glede na besedotvorni pomen jedrnega izglagolskega samostalnika je npr. *Tone (Vd) svetuje (De) Janezu (Pre_d) o ekonomiji (Vs_d) > Tonetovo (Vd) svetovanje (De) Janezu (Pre_d) o ekonomiji (Vs_d)*, *Janezov (Pre_d) ekonomski (Vs_d) svetovalec (Vd)*, *Tonetov (Vd) ekonomski (Vs_d) nasvet (Pd) za Janeza (Cd)*; *Janez (Vd) dobro pozna (De) petje (Vs_d) > dobro Janezovo (Vd) poznavanje (De) petja (Vs_d)*, *dober poznavalec (Vd) petja (Vs_d)*. Slednje samo potrjuje, da Vd združuje De in V/Nd.

¹⁷³ To, da se vrstni pridevniki kot pretvorniki desnovozljivostnih razmerij ob jedrnih izglagolskih samostalnikih z različnimi besedotvornimi pomeni različno prednostno razvrščajo, je bilo že ugotovljeno (gl. Vidovič Muha 1981). Po isti avtorici so povzeta tudi poimenovanja za skupine vrstnih pridevnikov: – De ima: predmetne Prid in sredstvene Prid (*tovorni/ladijski prevoz*) in sestavne Prid (*ekipno tekmovanje*); – Rd ima: izimenske Prid (*pitagorov izrek*), snovne Prid (*kuhren izdelek*), sestavne Prid (*kristalni skupek, citronski nasad*); – Pd ima: namembne Prid (*črpalna naprava*), snovne Prid (*železna priprava*), spremstvene Prid (*bencinski gorilnik/kuhalnik*); – Sd ima: namembne Prid (*celilno mazilo*); – izprislovne Prid pa imajo lahko vsi besedotvorni pomeni izglagolskih samostalnikov: *mladostni spomin, laboratorijski poskus, blagajniški prejemek, ladijski kuhar, kraški izvir*.

3.2.6.6.2 Vežljivostno pomemben pomenskoskladenjski pojav je združevanje ali sinkretizem udeleženskih vlog.

3.2.6.6.2.1 To, da izglagolski jedrni samostalnik kot vršilec dejanja (Vd) lahko združuje dejanje (De) in vršilca oz. nosilca dejanja (V/Nd), tj. $Vd = De \cap V/Nd$, dokazuje tudi možnost izražanja razmerja do prizadetega z dejanjem (Pd), npr. *znančev svetovalec* (< svetovalec od znanca < svetovalec znancu < kdor svetuje znancu), ki je pretvorba vezave); enako razmerje do prizadetega z dejanjem lahko izraža tudi nosilec stanja (Ns), npr. *sestrin mož* (< mož od sestre/sestri mož < sestra ima mož). V nasprotju z izglagolskim Vd pa se samo dejanje (De) ali stanje/lastnost (St/L) s samo prisojevalnim razmerjem lahko pretvarja le v nepravo svojilno razmerje, npr. *delavčevo služenje* (< služenje delavca < delavec služi) ali *delavčeva pripravljenost/prijaznost* (< pripravljenost/prijaznost od delavca < delavec je pripravljen/prijazen).

3.2.6.6.2.2 Izglagolski jedrni samostalnik v udeleženski vlogi rezultata dejanja (Rd) lahko hkrati označuje tudi končnost dejanja (De_{FK}). Tako se zgledi kot *odrezek blaga* lahko razlagajo kot *odrezek* = rezultat dejanja (Rd) v pomenu 'odrezati blago od nečesa' ali kot *odrezek* = končno dejanje (De_{FK}) v pomenu 'odrezati nekaj od blaga'; v zadnjem zgledu bi bila bolj enoumna zveza *odrezek od blaga*.

Tako rezultat dejanja (Rd) pričakovano združuje dejanje (De) in predmet dejanja (Pd) v ($De \cap Pd$), kar potrjujejo tudi skladenjske podstave za besedotvorni pomen Rd, npr. *izpis* < |to, kar| izpiše|-Ø| s pomensko podstavo 'izpisati kaj'. Prisojevalno razmerje pretvarja v nepravo svojino *cenovni dvig* (< dvig cen < cene so se dvignile), pretvorbe vezavnih razmerij pa so *grafitni/glinen napis* (< napis z grafitom/iz gline).

3.2.6.6.2.3 Izglagolski jedrni samostalnik kot sredstvo dejanja (Sd) pa lahko s pomensko sestavino 'samodelovanja' združuje še udeleženski vlogi povzročitelja dejanja (Pv_d) in nosilca dejanja (Nd), npr. *celilno mazilo* (< mazilo za celjenje < mazilo, ki celi), enako še *mehčalno sredstvo*. Samo nosilec dejanja (Nd) pa je vključen pri prevoznih sredstvih, npr. *dostavno vozilo* (< vozilo za dostavo < vozilo, s katerim se dostavlja).

3.2.7 Prevladujoče obveznovežljive udeleženske vloge po vežljivostnih glagolskih skupinah

Pri obravnavi so upoštevani temeljni, specializirani in višji specializirani glagoli (slednji so tvorjenke – glagolske izpeljanke in sestavljenke z določenimi prevladujočimi pomenskimi sestavinami, ki so med posameznimi glagolskimi pomenskimi skupinami hkrati tudi pomenskorazločevalne).

V okviru izglagolskih samostalnikov so osnovni besedotvorni pomeni dejanja, lastnosti in stanja (De, L, St), samo primerjalno so predstavljeni še pomeni vršilca, predmeta, rezultata in sredstva dejanja (Vd, Pd, Rd in Sd). Besedotvorni pomen lastnosti (L) se pretvorbno povezuje z vrstnimi pridevniki, besedotvorni pomen stanja (St) pa se pretvorbno povezuje s pridevniki stanja. Izglagolski pridevniki pa imajo predvsem besedotvorni pomen stanja (St), redkeje besedotvorni pomen lastnosti (L).

Čeprav glagolske pomenske skupine, določene na podlagi glagolske vežljivosti, vključujejo vse udeleženske vloge, so nekatere udeleženske vloge pogostejše. Po posamostaljenju

glagolov v jedrne izglagolske samostalnike se glede na besedotvorni pomen izglagolskega samostalnika¹⁷⁴ izbirno ohranijo in razvrstijo le določene udeleženske vloge. To pa pomeni, da se v okviru stalne izhodiščne pomenskohierarhične razvrstitve (tj. podeljevanje in izražanje udeleženskih vlog gre v smeri vršilec/povzročitelj/izvor dejanja > prejemnik > prizadeto z dejanjem > okoliščine dejanja; najprej t. i. enovlogovni skloni in nato še večvlogovni skloni) ne morejo vedno zvrstiti vse udeleženske vloge, temveč so, glede na izhodiščni jedrni besedotvorni pomen dejanja (De), nekatere udeleženske vloge izpuščene.

Zadostnost oz. pravilnost obsega glagolskih pomenskih skupin z vidika vezljivosti potrjuje tudi tožilniško določilo (T), ki pri glagolih stanja, poteka in dejanja skladenjsko označuje vse osnovne udeleženske vloge. Pri pretvorbah pa je namesto nepredložnega tožilnika rodilnik (R).

Pregled po vezljivostnih skupinah glagolov: **a)** glagoli stanja/procesa – razmerni/vsebinski T, **b)** glagoli tvornih procesov/dejanj – **b₁**) prizadeti/rezultatni/ciljni T, **b₂**) – prizadeti/razmerni T, **b₃**) prizadeti/rezultatni/ciljni T, **b₄**) vsebinski/pojavni/razmerni T, **b₅**) T kot ciljno mesto/čas; pri pretvorbah je R tudi kot izhodiščno/ciljno mesto/čas. Pogostejše neobveznovozljive udeleženske vloge so v okroglih oklepajih:

a) Glagoli stanja in procesa: BITI – mesto/čas/način stanja/procesa; IMETI – razmerni/vsebinski T/R, (razmerni D).

b) Glagoli tvornih procesov/dejanj:

b₁) 'Omogočanje nastajanje dejanja; dejavna/tvorna udeležba':

'ciljnost' brez poudarjanja 'premikanja' – prizadeti/rezultatni T, ciljni T/R dejanja, (ciljni/prejemni D).

b₂) 'Ravnanje/upravljanje':

b_{2,1}) 'ravnanje/upravljanje s premikanjem' – prizadeti T, izhodiščno/ciljno mesto//izhodišni/ciljni čas R/T, ciljni D, (razmerni D);

b_{2,2}) 'ravnanje/upravljanje s sonahajanjem/sopojavljanjem' – razmerni T/R, razmerni O in razmerni D, mesto/čas R/M/O, (način T/R/M/O);

b_{2,3}) 'ravnanje/upravljanje s spremembo pripadnosti' – 'pripadnost' označuje ČLOVEŠKOST* za oba udeleženca dogajanja: prejemnik/prizadeti D, razmerni/prizadeti T;

b_{2,4}) 'ravnanje/upravljanje s spremembo lastnosti' – prizadeti/rezultatni/ciljni T, (razmerni D).

b₃) 'Splošni pomen spremembe' – v nasprotju s 'spremembami v okviru ravnanja/upravljanja' splošni pomen spremembe vključuje poleg pomenske sestavine 'lastnosti' tudi 'samopremikanje' in 'ciljnost' vršilca (Vd/dog/p): prizadeti/rezultatni/ciljni T, izvor/vzrok//ciljni R/T, (razmerni D).

b₄) 'Govorjenje, razumevanje in mišljenje' – vsebinski T/R/M/O, pojavni T, razmerni T, razmerni D in razmerni do vsebine O.

b₅) 'Premikanje' – izhodiščni/ciljni R/T/D in pot R/M/O.

¹⁷⁴ Pri jedrnih izglagolskih samostalnikih z besedotvornimi pomeni predmetov dejanja (Pd), rezultata dejanja (Rd) ali sredstva dejanja (Sd) je obseg udeleženskih vlog, v primerjavi z besedotvornim pomenom dejanja (De), okrnjen. Razvrstitvena hierarhija udeleženskih vlog se torej dosledno ohranja le pri besedotvornem pomenu dejanja (De). Pri vseh drugih besedotvornih pomenih v vlogi besednozveznega jedra ta razvrstitev ne more biti popolna, ker izhodišče razvrstitve ni temeljni pomen dejanja (De), temveč drugi/nep prvi pomeni.

3.2.8 Tipologija obvezne vezljivosti

Z ugotovitvijo relevantnih pomenskoskladenjskih sestavin, ki so skupne večini pomenom določenega glagola, dobimo prevladujoči splošni skladenjski pomen, ki je za obravnavan glagol tudi najobičajnejši in najpogosteje pomensko- in strukturnoskladenjsko uporabljan. Na podlagi prevladujočih oz. vodilnih skladenjskih pomenov določenega glagola se izoblikuje obvezna pomenskoskladenjska vezljivost.

V spodnjem tipološkem pregledu so vzorčno zajeti primarni, temeljni in specializirani glagoli.

1) Obvezno enovezljivi glagoli (s t. i. absolutno pomenskoskladenjsko rabo) označujejo:

1.1) 'obstajati, dogajati se, vršiti se' (Np/s/d): *biti (Tukaj) je jama – (Tukaj) ni jame, Je iz kamna/iz delov/iz sestavin; (Tedaj) je bila vojna – (Tedaj) ni bilo vojne, (V Kamniku) je bil semenj; Proslava bo (v nedeljo); bivati Bival je kralj, Bivala so znamenja; ležati Vojaki so ležali in spali, sedeti Nekateri so sedeli, drugi stali, viseti Svetilka, zavesa visi; živeti Vse, kar živi, potrebuje hrano; rasti Človek raste /približno dve desetletji/, Drevo /lepo/hitro/ raste; sovražiti, ljubiti, jeziti se Sovražijo (se), Ljubijo /tri dni/celo leto/, /Zelo/Upravičeno/ se jezi; bogateti /Hitro/ bogatijo, bakreneti Drevje bakreni, babiti se Babi se;*

1.2) 'izpolnjevati, izvrševati, opravljati kako nalogo ali aktivnost sploh' (Vd/p): *delati Delajo in počivajo, /Vse življenje/cel dan/od jutra do večera/ dela, /Pridno/težko/ delajo, Dela /v tovarni/; tesariti, gospodariti, študirati Tesari/Gospodari/Študirajo; hirati, bolehati Hira/Boleha, pačiti se, razživeti se, razkošatiti se Pači se/Razživel se je/Razkošatil se je;*

1.3) 'premikati se' (Nd/p): *korakati, hlačati, paradirati, patroljirati, romati, križariti, kapniti Koraka/Hlača ... /po cesti/okrog/.*

2) Obvezno dbovezljivi glagoli označujejo:

2.1) 'navzočnost v prostoru in času' – 'nahajati se', 'udeleževati se', 'imeti' (Nd/p/s): *biti Hiša je sredi polja (Ms), Drva so na dvorišču (Ms), Za gozdom (Ms) je travnik, Otroci so doma (Ms), V vodi (Ms) je kisik, V knjigi (Ms) so napake, Domači so na zabavi (Ms); imeti V vodi (Ms) imamo veliko živih bitij (Ras), publ. Na desni strani (Ms) imamo hrib (Ras), na levi pa reko (Ras); Imela bosta otroka (Ras), Prejšnji mesec je imela otroka (Rad); bivati Bival je v isti hiši/na deželi/pri teti (Ms/p), Biva umetnost (Ras/p), Biva iz bistvenih sestavin (Vss), prebivati, stanovati Prebiva/Stanuje v bloku/na deželi/pod goro (Ms/p); stati Za kazen stoji v kotu/na ulici/v vrsti/pred blagajno (Ms), Hiša stoji ob cesti (Ms), Metla stoji za vrati (Ms), ležati Ležali so v strelskih jarkih, okopih (Ms), sedeti Vse dneve sedi v gostilni/pri frizerju (Ms), viseti Klobuk visi na klinu (Ms), Psu visi jezik iz gobca (IMs), Od streh (IMs) visijo ledene sveče, Vsak dan visi v gostilni/pri prijatelju (Ms), tičati Ključ tiči v ključavnici (Ms), Tičal je do pasu v snegu (Ms), Zajec je tičal v grmu (Ms), dotikati se Omara se dotika stropa (Ms), stikati se Tkanini se stikata na koncih (Ms), držati se Hiša se drži trgovine (Ras), Megla se drži v dolini (Ms); živeti Raki živijo v potokih (Mp/d), V tem skalovju (Mp/d) ne more živeti nobena rastlina (Mp/d); rasti Grm raste v drevo (Cd/p), Fant raste v postavnega fanta (Cp/d), Lišaji rastejo navadno na severni strani dreves (Mp/d); gnezdit Gnezdi pod streho/v gozdu (Mp/d), Škorec gnezdi dvakrat na leto (Čp/d), zimovati Zimujejo blizu morja (Mp/d), taboriti Tabori ob vodi (Mp/d), Gre na morje taborit (Cmp/d), dopustovati Dopustuje v gorah (Mp/d);*

2.2) 'izraža lastnino ali razpolaganje oz. odnos do česa/koga': *imeti Ima avtomobil/hišo/tri (Ras/p) konje/veliko knjig, Ima malo/veliko (Ras/p); Pri sosedu (Ms/p) imajo čebele (Ras/p); Voda ima precej kalcija (Vss/p), Katere sestavne dele (Vss/p) ima celica, Zakon nima*

take določbe (Vss/p); Ima brata/ljubico/direktorja/tekmeca (Ras/p); čutiti Čuti pod prsti (Ms/p) utripanje (Vss/p) žile, Psi so čutili ljudi/potres (Ras/p), Čutila je bližino/nevarnost (Ras/p), V zraku se čuti pomlad (Ras/p); sovražiti, ljubiti, jeziti se Sovraži/Ljubi ljudi (Ras/p), Jezi se na ljudi (Ras/p); koprneti, gojiti, norčevati se Koprni po kom/čem (Ras/p), Goji konopljo (Ras/p) na vrtu (Ms/p), Norčuje se iz njega (Ras/p); mraziti Mrazi ga (Ras/p), obžalovati Obžaluje dejanje (Vss/p);

2.3) a) 'opravljati delo na določenem področju', oz. **b)** 'biti v delovnem razmerju do koga/česa', **c)** 'z delom omogočati nastajanje česa': delati Dela proti okupatorju (Cd), Dela z mladino (Rad), Dela za odpravo zaostalosti (Cd), Dela v korist človeštva (Cd), Dela pri društvu (Rad), Dela v organizaciji (Md); Delajo s kemikalijami/s knjigami/s stroji (Rad), Dela kot skladiščnik (Vd); S knjigo/Z njo (Rad) delajo kakor s kunjoo/v skladu s predpisi (Nd), Rože delajo popke (Rd), žene delajo okraske (Rd); Delajo stroje/čevlje/čipke (Rd), Delajo gumi (Rd) (iz kavčuka (Vsd)), Dela s pravopisom (Vsd), Dela s strojem (Sd), Dela (naročniku) za denar/uslugo/kravo (Cd); **a)** ukvarjati se Ukvarja se z bolniki (Rad)/s trgovino (Vsd), obravnavati Obravnava problematiko (Vsd)/mladostnika (Rad), uporabljati Uporablja naravna bogastva/govedino (Prd) za preživetje/polpete (Cd), zaznavati Zaznava svetlobo (Rad) s čutili (Sd), ugotavljati Ugotavlja rezultate (Rad) (z zadovoljstvom (Rad)); **b)** ravnati /Negospodarno/ ravna z odpadki (Vsd)/s stroji (Sd), povzročati/povzročiti Jed povzročča žejo/bolezen (Rd), uresničevati/uresničiti Uresničuje načrte (Prd), pripravljati Pripravlja tekmovalce (Prd)/letalo (Prd), učinkovati Učinkuje na snov (Prd) s segrevanjem (Rad), Učinkuje na učence (Rad) z znanjem (Vsd), vplivati Vpliva nanj (Rad) z besedo (Rad), uvajati Uvaja novinca (Rad), Uvaja predpise (Vsd), čakati Pacienti čakajo zdravnika (Ras/p), Čaka na avtobus (Ras/p), Čaka na ugodno priliko (Vss/p), /Težko/ čaka pomlad (Vss/p), Čaka s kosilom/plačilom/otvoritvijo (Ras/p), Čakajo jih še težke naloge (Vss/p), Kosilo vas čaka na mizi (Ms/p), sodelovati Sodelujejo z različnimi organizacijami (Sp/d), Sodelujejo pri knjigi/pri projektu/na predstavitvi (Mp/d); **c)** pripravljati/pripraviti (se k/h) Pripravlja se k učenju (Cd), Pripravlja slušateljem (Pred) gradivo (Cd), napravljati Napravlja otroka (Cd), Napravlja se (Prd) (za nastop (Cd)), prirejati Prireja predstave (Cd), Prireja vozila (Prd) (za invalide (Cd)), organizirati Tako delo (Prd) je potrebno dobro organizirati, Svoje misli (Prd) je organiziral; Organizirajo stavko/spopad/tekmovanje (Rd), Organizirajo kmete (Prd) (za sodelovanje z zadrugo (Cd)), Organizirajo (jim (Pre,)) prenočišče (Rd), organizirati se – pog. Organiziral se je k socialistom (Cd); **2.3.1)** 'spreminjati tudi lastnosti': adjektivizirati Adjektivizira samostalnik (Prd), opredmetiti Opredmetijo ideje (Cd), oživiti Oživijo ponesrečenca (Cd), udejanjiti Udejanjajo sklep (Rd); tvoriti Tvoril glas (Rd), Vprašanje tvori jedro (Cd), ustvarjati Ustvarja dohodek (Rd)/stike (Cd), oblikovati Oblikuje kip (Prd), Oblikuje s kladivom (Sd), Oblikuje stavke (Cd), Oblikuje posode (Cd)/v posode (Cd), Oblikujejo (mu (Rad)) svetovni nazor (Rd); odpreti/zapreti Odprl/Zaprl je znancu (Rad) vrata (Prd), Odprl/Zaprl je trgovino/razstavo/razpravo (Prd);

2.4) 'prostorsko določeno/usmerjeno premikanje': doteči/obteči Dotekel je prijatelja/avtobus (CMd), preteči Pretekel je cesto (Prd), izteči/odteči Izteklo/Odteklo je iz posode (IMd), uteči Utekel je sovražniku/nesreči (Rad), priteči, zateči se Pritekel/Zatekel se/ je k prijatelju/v hišo (CMd).

3) Obvezno trovezljivi glagoli: 'narediti/povzročiti, da kdo/kaj kje biti', '...', da kdo/kaj kaj imeti', '...', da kdo kaj delati': dati Dal je denar (Prd) iz denarnice (IMd), Dal je knjigo (Prd) na mizo (CMd), Dal mu (Pre,) je blago (Prd) (za kaj), Dal mu (Pre,) je čas (Prd) za premi-

slek/na izbiro (Cd), dobiti Dobili so ga (Prd) iz ječe (IMd), Dobil je smet (Prd) iz očesa (IMd), Dobil ga (Prd) je na svojo stran, v svojo družbo (CMd); vzeti Vzel mu (Prd) je prtljago (Prd) iz rok (IMd), Vzel je denar (Pr₁) od kupca (IMd), Vzel je bolniku (Pr₁) kri (Prd) z brizgalko (Sd), Vzel je kamen (Pr₁) v roko (CMd), Vzel je otroka (Pr₁) v naročje (CMd), Vzel mu (Pr₁) je čin, naslov, voljo (Pr₁), Vzel je nase (CMd) krivdo, sramoto (Pr₁); položiti Položi kravam (Pre₁) seno (Pr₁), Položil je denar (Prd) za varščino (Cd), odstraniti Odstranil mu (Prd) je odlikovanja (Pr₁), Odstranil je navlako (Prd) z dvorišča/iz sobe (IMd); krasti Krade mu (Pr₁) čast/dobro ime/ugled (Ra/Pr₁), vrniti – Vrnil je sosedu (Pre₁) dolg (Ra/Pr₁), Vrnili so vesoljsko plovilo (Ra/Pr₁) na zemljo (CMP/d); Zdravilo mu (Pre₁) je vrnilo vid (Ra/Pr₁); gnati, poditi Janez žene Toneta (Prd) na delo (CMd), Janez goni kolo (Prd) v popravilo (CMd), Pes podi kokoši (Prd) spat (CMd); pomagati – Pomagal ji (Rap/d) je stopiti iz avtomobila (Rap/d), Pomagajo človeku (Ra₁) z denarjem (Sp/d), Bolni kravi (Rap/d) so pomagali z zelišči (Sp/d), Pomagali so mu (Ra₁) do oblasti (Cp/d), asistirati Pri preobvezovanju (Mp/d) je zdravniku (Rap/d) asistiral sestra; rešiti Bolnika (Ra₁) so z umetnim dihanjem (Np/d) komaj rešili, Živino (Ra₁) so rešili iz gorečega hleva (IMP/d), Rešili so ga (Ra₁) iz ječe (IMP/d); kazati Kazal jim (Rad) je naloge (Pr₁), signalizirati Signaliziral jim (Rad) je sporočilo (Pr₁), motivirati Motiviral je učenca (Pr₁) z ocenami (Sd)/ za učenje (Cd).

3.2.8.1 Vežljivost kot razvojna kategorija

3.2.8.1.1 Najpogostejša sprememba glagolske vežljivosti je iz enovežljivih glagolov v dvovežljive oz. tudi vezavne glagole. Primerjalno koristne so vežljivosti glagolov, ki se jim pogostnost povečuje šele v zadnjih dveh desetletjih, zato niso bili vključeni v Slovar slovenskega knjižnega jezika.¹⁷⁵ Nekateri **enovežljivi** so šele postopoma, s pogostejšo uporabo, postali dvovežljivi, npr. *abstinirati* (*abstinirati glasovanje*), *balirati* (*balirati železne odpadke/hmelj/krmno/seno*), *blefirati* (*blefira veselje*), *diplomirati* (*diplomirati iz zgodovine/na zgodovini, še vedno redko diplomirati zgodovino*), *fikcionizirati* (*fikcionizirati pot*), *pamfletirati* (*pamfletirati dogodke*), *tumbati* (*tumbati neumnosti*), proti **obveznim dvovežljivim** *foulirati* (*foulirati nasprotnika*), *lastniniti/olastniniti* (*lastniniti/olastniniti kapital*), *onaglasiti* (*onaglasiti izraze*), *zaimeniti/pozaimeniti* (*zaimeniti/pozaimeniti sopomenke*), *prai-zvesti* (*prai-zvesti igro*), *miksati/premiksati* (*miksati/premiksati material*), *preblefirati* (*preblefirati nastop*), *stekleniti* (*stekleniti steno*), *vprogramirati* (*vprogramirati v rom*), *zdogovoriti* (*zdogovoriti intervju*).

Samo enovežljive ostajajo nekatere glagolske tvorjenke (izpeljanke, zloženke), npr. *diskati* (*diskati cel večer*), *klošariti* (*klošariti po mestu*), *samoohranjati se* (*dobro se samoohranjati*).

3.2.8.1.1.1 Neke vrste vežljivostna posebnost so prednostno levovežljivi glagoli, ki namesto običajnejše predložnomorfemske vezave desnih (predložnih) določil vse pogostejše vežejo tudi premprehodna tožilniška določila. Tako npr. pri **glagolih premikanja** kot so *teči/skočiti/plavati/voziti v teči maraton, skočiti raznožko/skrčko, plavati žabo/metulja, vo-*

¹⁷⁵ Glagoli so vzeti iz dodatka k *Besedišču*, ki ga je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (ur. M. Humar 1994). To dodano besedišče pa zaradi manjše pogostnosti ni bilo vključeno v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

ziti reli/formulo ena/slalom, voziti tovornjak/avto tožilniška določila (posebno pri športnih dejavnostih) označujejo in pomensko poudarjajo vsebinske udeležence oz. predmetna določila, tako da so okoliščine premikanja pomensko postavljene v ozadje. Tožilniško določilo pomensko poudarja vsebino dejavnosti tudi pri glagolskih tvorjenkah tipa *diplomirati/magistrirati/doktorirati slavistiko* ipd.

3.2.8.1.1.2 Samo levovezljive pa ostajajo glagolske izpeljanke, ki pomensko že vključujejo notranjega udeleženca, npr. *klošariti (klošariti po mestu), ali pa izražajo samo določen način premikanja, npr. razkomotiti se (razkomotiti se na kavču)* ipd.

3.2.8.1.2 Glagoli, ki s svojo pomenskoskladenjsko vezljivostjo uvajajo novo predmetnost z udeleženskimi lastnostmi, so npr. *igrati (se) (igrati (se) na računalnik)* v pomenu 'obvladovati napravo', *surfati (surfati po/v mreži)* v pomenu 'pregledovati podatke' ipd.

3.2.8.1.2.1 Glagolom se z novo vezljivostjo dodajajo tudi novi pomeni ali podpomeni, npr. pri *kuhati* v zvezi *kuhati s kisom* v pomenu 'pripravljati kaj s čim'. Ali pa se z novim pomenom vezljivost ukinja, npr. *cvikati* v slengovskem pomenu 'bati se' proti pomenoma *cvikati karte, cvikati nasprotnika z nogami*.

3.2.8.1.2.2 Opozorjeno bo na vedno pogostejšo nepolnopomensko rabo predložnomorfemskih glagolov premikanja z neobičajnim udeležencem, npr. *hoditi v (hoditi v škornjih), iti k/podatki se k (Krilo gre/se poda k majici), nositi se z/s (Jakna se nosi s kopicco)* ipd.

3.2.8.1.3 Povečuje se uporaba glagolov tipa *zaasfaltirati, zamoralizirati, zamuzicirati, zmasakrirati*, kjer domača predpona obrazila ohranjajo samo faznost.

3.3 VEZLJIVOST Z VIDIKA STAVČNIH VZORCEV

3.3.1 O stavku in stavčnem vzorcu na splošno

Stavčni vzorci označujejo obvezne zapolnitve napovedljivih praznih skladenjskih mest oz. obvezno izrazitev udeleženskih vlog, zato jih poimenujejo tudi osnovne zgradbe oz. zgradbe stavčnega jedra ali stavčni minimum (pri čemer gre za slovnično/jezikovno minimalnost, in ne za vsebinsko/pomensko minimalnost).¹⁷⁶

Stavčni vzorci omogočajo natančno vzpostavitev razmerij med pomensko, skladenjsko-funkcijsko in izrazno ravnino, in s tem tudi natančnejše razmejevanje med obvezno in neobvezno strukturoskladenjsko vezljivostjo.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Sicer pa so načela oblikovanja stavčnih vzorcev s pomensko- in strukturoskladenjskega vidika še vedno neenotna. Tako npr. N. Ju. Švedova pri določanju sestavin stavčnega vzorca ne upošteva glagolskopomenske usmerjenosti in iz nje izhajajočih določil. H. Křížková, P. Adamec, F. Daneš pri določanju sestavin stavčnega vzorca upoštevajo tudi obvezna prislovna določila. M. Grepl pa pri določanju sestavin stavčnega vzorca upošteva samostalniška in prislovna določila in vsa druga možna obvezna določila.

¹⁷⁷ Ju. D. Apresjan (1967: 39–43) ločuje dva tipa pravih stavčnih povedi: a) standardni način izražanja misli, ki jih uporabljamo v govoru, b) pravilne stavčne povedi v okvirih jezikovnega

3.3.1.1 Stavčni vzorec s pomensko- in strukturnoskladenjskega vidika

Na vzajemno odvisnost pomenske ravnine, skladenjskofunkcijske in izrazne ravnine v okviru stavčnega vzorca opozarjajo vidnejši slovanski jezikoslovci, ko govorijo o nevtralizaciji glagolske intence.¹⁷⁸ V svojih rusko-čeških primerjavah J. Popela (1968) ugotavlja, da je stavčnoočlensko vrednotenje sklonov v določenih stavčnih položajih odvisno od širših sistemskih odvisnosti v posameznem jeziku. Tako je osebkov dajalnik npr. v ruščini obravnavan kot osebek in zato kot samostojni dajalniški tip, v češčini pa kot nevtralizacija funkcije osebkovega določila (in zato kot podtip imenovalniškega tipa), ki je posledica skladenjske spremembe/pretvorbe, npr. pretvorbe imenovalnika v dajalnik: *Jaz ne spim : Meni*

sistema, ki jih v praksi redko srečujemo, in tudi, v nasprotju s tistimi pod a), ne morejo biti eliptične, ker je navidezno manjkajoči del slovnično označen, npr. z množino v primerih *Oni so se seznanili, Trikotniki so enaki* ipd.

T. i. 'jedrna fraza' (48) – (v češki vežljivostni teoriji je to 'zgradba stavčnega jedra') je posplošeni standardni vzorec za skupino fraz, ki ustrezajo pogojem: 1) V glagolskih frazah jedrni oz. središčni položaj zaseda povedek – t. i. 'idealna fraza' (60) – število različnih glagolskih pomenov v povedku je merilo za število različnih idealnih fraz in pretvorb (za vsako frazo je izbrana njena najpreprostejša pretvorba); 2) Vsa ostala skladenjska mesta so obvezna in oblikujejo t. i. 'predikativni minimum'; 3) Absolutna pomenskoskladenjska raba glagola brez nujnih udeleženskih vlog in brez obveznih določil izraža tudi pomensko samozadostnost določenega glagola, kar potrujeta tako pomenski kot slovnični stavčni vzorec. (Na straneh 88–92 ločuje 'produktivne pomenske obrazce', ki so najproduktivnejši z osnovnimi, skladenjskopomensko prvotnovožljivimi, glagoli, in 'neproduktivne pomenske obrazce' s frazeološko vezanimi pomeni oz. kvazivežljivostjo – že V. V. Vinogradov (1947) je ugotovil, da naraščanje frazemskosti slabi pomenskoskladenjsko vežljivost. Jasna meja med številčno prevlado produktivnih ali neproduktivnih pomenskih obrazcev v določenem intervalu pomenov lahko dá izhodiščno točko za določanje stopnje produktivnosti pomenskega obrazca.)

¹⁷⁸ Prim. J. Popela (1968: 199). Na medsebojno povezanost in soodvisnost jezikovnih ravnin se navezuje tudi N. Ju. Švedova (1979). V zvezi s pomensko zgradbo stavka (semantičeskaja struktura predloženija) trdi, da razvoj besedotvornoskladenjskih tipov lahko razlagamo s t. i. 'leksikalno /na/vezanostjo'. Tako so se npr. današnji ruski frazeologizmi *delat' čto-nibud' iz-pod palki* razvili iz nefrazeoloških pogostih besednih zvez kot *delat' čto-nibud' iz-pod straha, iz-pod pobojev*. F. Daneš (1968) pred njo uporablja termin »sémantická struktura větného vzorce« kot avtonomni sistem, v katerem vzajemno delujejo smiselne enote kot a) pomeni besednih oblik (značenja form slov) in b) pomeni skladenjskih vlog (značenja sintaksičeskij pozicij). Švedova izhaja iz ustaljenih mest v stavku: (4 prislovno določilo časa) – 1 osebek – (5 prislovno določilo načina) – 2 povedek – 3 predmet. Ločuje med močnimi skladenjskimi položaji (sil'nye sintaksičeskije poziciji) za tipične stavčne člene, ki navadno zasedajo vežljivostno obvezna skladenjska mesta, in med šibkimi skladenjskimi položaji (slabye sintaksičeskije poziciji) oz. vežljivostno neobveznimi skladenjskimi mesti, na katerih se nevtralizirajo vse pomenske in zgradbene lastnosti različnih stavčnih členov. Sledijo še c) leksikalni pomeni besed (leksičeskije značenja slov), ki sooblikujejo t. i. splošno pomenoslovje (obščaja semantika). Le-to pa označuje razmerja med a) delujočim osebkom, b) njegovim delovanjem in med c) predmetom tega delovanja ali pa razmerje med a) osebkom in b) njegovim stanjem. Tako npr. pri *V dečku ni hudobije* (> *V rebjonke njet zla*) so v predložni zvezi v *dečku* združeni a) prostorski pomen oblike in b) osebkov pomen skladenjske vloge, in še c) poimenovanje osebe. V primeru *Starcu pomagajo vnuki* (> *Stariku pomagajut vnuki*) se v besedi *starcu* združujejo a) predmetni pomen oblike, b) osebkov skladenjski pomen in c) leksikalni pomen; celotno stanje pa lahko opredelimo tako, da sestavljena pomenska kategorija osebkova stanja ali predmeta delovanja povzroča nastalo stanje.

se ne spi. Te površinskoizrazne pretvorbe, navadno imenovalnika v dajalnik ali orodnik, izražajo dopolnilne pomenske odtenke osebka, hkrati pa s spreminjanjem skladenjsko-pomenskega polja glagola povzročijo nevtralizacijo ali spremembo osnovnega glagolskega pomena.¹⁷⁹ Pri skladenjski odstranitvi osebka oz. pri njegovi vsebinski dekonkretizaciji¹⁸⁰ pa je obvezno prislovno določilo, npr. *Za reko je (nekaj) butalo, kričalo* ipd., ki zožuje pomensko/intencijsko polje teh, po navadi večpomenskih, glagolov.

Posebnosti so tudi primeri tipa *Kamenje dežuje* (nasproti npr. *Vozilo grmi*). *Kamenje* v vlogi osebka ruši pomensko polje glagola *deževati* in zato tudi njegovo pomenskoskladenjsko vezljivost – med *kamenjem* in *deževati* je nekakšna determinativna/določevalna vez (determinantnaja svjaz, Padučeva 1974: 235).

3.3.1.1.1 Kdaj in v kolikšni meri je izoblikovanje stavčnih vzorcev odvisno a) od posameznih glagolskih pomenov v povedju ali b) od površinskoizrazne stavčne zgradbe in oblikoslovnega pomenoslovja v okviru stavka, pokažejo uporabe a) polnopomenskih glagolov in b) glagolskih primitivov.

3.3.1.1.1.1 Kako je strukturnoskladenjska vezljivost izraz glagolskih skladenjskih pomenov in njihovih sprememb lahko pokažemo z glagolom *brati*: *Tone mora brati* (desno nevezljivo) : *Tone mora brati romane* (obveznovezavno), *Tone mora brati jagode* (obveznovezavno).

Vsi zgornji primeri kažejo, da je v okviru stavčnega vzorca poleg razmerja med glagolsko-pomensko nujnostjo in njeno strukturno-skladenjsko /ne/obveznostjo določil potrebno upoštevati predvsem sporočilno popolnost in slovnično pravilnost povedi.

3.3.1.1.1.2 Za predstavitev pomensko-funkcijsko-izraznih razmerij je češka vezljivostna teorija (prim. J. Kořenský 1984: 79) izdelala izbirne stavčne vzorce z isto pomensko podstavo in s skladenjskofunkcijsko pogojenimi glagolskimi pomeni:¹⁸¹ *Janez je drzen/drznež* – *Janez ima drznost* – *Janez se odlikuje z drznostjo*.

V zvezi z BITI-stavki pa se izpostavlja neenakovredna sporočilna vrednost povedi *Janez je učitelj* – *Janez je za učitelja* – *Janez uči*. Po Ju. D. Apresjanu (²1995: 157) namreč lahko izhajamo iz postavke, da je *učitelj* pomensko zapletenejši kot pomensko splošnejši *učiti* (ki se s postopnim praznjenjem pomena od aktualnega dejanja v splošno ponavljalno dejanje približuje vezni vlogi glagola *biti* z ustrezno izglagolsko tvorjenko). Absolutna pomenskoskladenjska raba glagola *učiti* pa poudarja predvsem splošnooznačevalno vlogo, brez specifičnega slovničnega stavčnega vzorca. V primerih, ko vršilec ni označen s poklicem, ampak z neko splošnejšo izglagolsko vlogo, npr. *On dobro nosi* – *On je dober nosač*, sta povedi sporočilno enakovredni (po F. Danešu (1987: 68) prihaja do *prekrivanja motivacije*). Do

¹⁷⁹ K. F. Sundén (1916) v primeru neistosti logičnega in slovničnega osebka govori o nelogičnem povedku, ki je vedno izpeljan iz logičnega povedka. Ta pa določa pomensko zgradbo.

¹⁸⁰ *Mluvnice češtiny 3 – Skladba* (1987: 235–236, 238–257) k dekonkretizaciji udeleženca (v primeru osebka jo poimenuje kot prvotno deagentizacijo pri 3. os. mn. in drugotno deagentizacijo pri 1. in 2. os. mn.) prišteva anonimizacijo in generalizacijo.

¹⁸¹ Gl. J. Filipce, F. Čermák (1985: 84): »V některých případech může být užití slov v jistých významech podmíněno specifickou syntaktickou konstrukcí. Pak jde o funkčně syntaktický podmíněné významy.«

večjega sporočilnega prekrivanja zaradi oslavitve glagolskega dejanja prihaja tudi v zgle-
dih *On dobro uči – On je dober učitelj*, ker se pomensko težišče iz *uči* deloma prenese na
lastnost dejanja *dobro*. O večji sporočilni prekrivnosti lahko govorimo tudi v zgle-
dih *On celi rane – On je ranocelik* (v nasprotju z *On zdravi – On je zdravnik*).

3.3.1.1.2 Čeprav je oblikoslovje sorodnih jezikov lahko zelo podobno, je njihova skladnja
lahko različna – različnost skladenjskih zgradb pa vpliva tudi na skladenjske pomene.

F. Daneš (1987: 201) ugotavlja, da imamo za enotno vsesplošno vsebinsko zgradbo (jediná
univerzální obsahová struktura) v različnih jezikih različne funkcijsko-izrazne slovnične
oblike in različne pomenske zgradbe, npr. *Janeza boli glava* (Vd – De – Pd) : *Jana boli
hlava* (Vd – De – Pd) : *U Ivana bolit golova* (Vd – De – Md) : *John has headache* (Nd –
pripadnostno razmerje – Pd).

F. Daneš tako ločuje dvojce pomenoslovje – **a**) pomenoslovje konkretnega naravnega jezika
in **b**) vsesplošno ali logično pomenoslovje (s pomensko podstavo povedi ali propozicijo
(*propozice*)), ki je razloženo kot logični pomen stavka (logický význam věty). Čeprav tudi
pomenska podstava enostavne povedi ne more biti povsem splošna oz. univerzalna, ker jo
tvorec izbirno sestavi v skladu s sporočilnimi cilji (s pomensko in lahko tudi s pragmatično
presupozicijo) in s skladenjskofunkcijskimi zmožnostmi njegovega izbranega jezika. Tako
lahko govorimo tudi o skladenjskem pomenoslovju slovenščine (Pogorelec 1980: 23–24) –
tj., da imajo posebnosti slovenske skladnje, neodvisno od leksike, svojo vsebino (npr. raz-
lična uporaba sklonov).

Neizomorfnost pomenskoscladenjske vežljivosti glagola (_{pomen} VG) in strukturnoscladenjske
vežljivosti glagola (_{struk} VG) lahko predstavimo npr. pri glagolu *boriti se*. Isti pomen-
skoscladenjski vežljivosti ustreza troja strukturnoscladenjska vežljivost pri tistih znanih
primerih različnih paradigemskih možnosti, ki omogočajo pretvorbe kot *Partizani in Nemci
so se borili* : *Partizani so se borili z Nemci* : *Partizani so se borili proti Nemcem*.

Tako šele primerjava t. i. globinske in površinske zgradbe kaže prave pomenske vrednosti
površinske zgradbe.

3.3.1.1.2.1 V zvezi z t. i. diatezo je potrebno posebej opozoriti na zveze *glagol + SE* (z
različnimi pomensko- in strukturnoscladenjskimi vlogami). Ta problem je bil obdelovan pri
Toporišičevi oceni (NSS: 408–409) slovnice *Essai de Grammaire Slovène C. Vincenota*
(1975: 250–255), dodatne teoretične ugotovitve pa je dala primerjalna analiza povratnega
dejanja v japonščini in slovenščini Ch. Shigemori Bučar (1992).

Da obglagolsko besedico SE s stališča skladenjske glagolske vežljivosti lahko označimo
kot aktantskega okrnjenca oz. delovalniškega okrnjenca kažejo primeri kot **a**) SE označuje
splošnega vršilca v primerih kot *Tod se gre na goro* ($\Rightarrow$ ITI je pomensko-skladenjsko eno-
vežljiv in strukturnoscladenjsko nevežljiv) : *Gre se bedaka* ($\Rightarrow$ ITI je pomenskoscladenjsko
dvovežljiv in strukturnoscladenjsko dvovežljiv); **b**) SE označuje splošno stvar v primerih
kot (*To obnašanje*) *se mi zdi čudno* $\Rightarrow$ *zdeti se* je pomenskoscladenjsko dvovežljiv in struk-
turnoscladenjsko dvovežljiv (sèm spadajo še primeri kot *Svita se mi*, *Sanja se mi*, *Blede se
mi* ipd.); **c**) SE = pomensko in slovnično izpraznjen morphem v primerih kot *Zeha se mi*,
Kolca se mi ($\Rightarrow$ *Zeham*, *Kolcam*), zato so pomensko- in strukturnoscladenjsko enovežljivi.

3.3.1.1.2.2 B. Hall Partee (1971: 8) v zvezi s pogoji za ohranitev pomena pri pretvorbah

ugotavlja, da večina pretvorb ohrani pomen (vsi deli pomena pa so določljivi v globinski zgradbi), da pa ves pomen ne more biti vedno določljiv tudi na izrazni ravnini. Kako se npr. slovnična /ne/pravilnost pretvorb utemeljuje z razmerji v globinski zgradbi jezika, tj. z razmerji med t. i. globinskimi skloni, predstavlja P. W. Culicover (1976: 228). V enem izmed ponazarjalnih primerov izhaja iz glagola FORCE ('prisiliti'), ki ni v nikakršni tesnejši pomenski povezavi s THERE ('tam/tja'), medtem ko je samostalniška zveza *three men* lahko njegovo pomenskoskladenjsko določilo. Globinska oz. pomenskoskladenjska razmerja povzročijo, da je poved **Tam so bili prisiljeni biti trije možje v sobi* (**There were forced to be three men in the room*) tudi površinskoizrazno oz. slovnično nepravilna proti istosporočilni povedi *Tam so bili trije možje prisiljeni biti v sobi* (*There were three men forced to be in the room*), kjer so pomenska razmerja med udeleženci tudi na površinskoizrazni ravnini slovnično pravilna.

3.3.1.1.3 Nujnost razlikovanja med strukturoskladenjsko vezljivostjo na eni strani in med pomenskoskladenjsko in pragmatično vezljivostjo na drugi strani zahteva ugotovitev, da so določeni stavčni členi pomenskoskladenjsko tesno vezani na povedkov glagol, ker jih obvezno predvideva glagolov skladenjski pomen. Vendar pa so ravno ti v površinski stavčni zgradbi lahko neizraženi, in jih lahko pričakujemo v nadaljnjih povedih besedila ali pa sploh ne. V tovrstnih primerih se odpira možnost nadpovedne oz. sobesedilne vezljivosti, ki uvaja sobesedilna določila – npr. med obrtniki je lahko takšna pripomba: »*Ti si zaprl*«, in ker se ve, da je *zaprl delavnico*, je v tem primeru *delavnica* besedilno določilo (Bračič 1994).

Po drugi strani pa posamezni stavčni členi z ničto pomenskoskladenjsko odvisnostjo od glagola lahko dobijo pragmatično težo in niso izpušljivi¹⁸² – posledica tega pa je, da tudi strukturo-skladenjsko vezljivost lahko delimo na stalno in sobesedilno.

O besedilni vezljivosti govorimo tudi pri pozajmljanju v okviru načel teorije navezovanja – N. Chomsky (1986: 92, 145) pri opisu t. i. PDO (pogoja določenega osebka) določa pogoje uporabe prostih in anaforičnih zaimkov.

3.3.2 Tipologija stavčnih vzorcev v slovenščini

Slovenski stavčni vzorci

Za izoblikovanje tipologije stavčnih vzorcev v slovenščini¹⁸³ je glede na glagolskopomensko usmerjenost določenih glagolskih pomenskih skupin smiselno upoštevati vsa pomensko- in strukturoskladenjsko obvezna določila v okviru prostega stavka.¹⁸⁴ Izoblikovanje pomensko-slovničnih stavčnih vzorcev pokaže tudi na sporočilno uporabnost in obenem na splošne zakonitosti glagolske vezljivosti v posameznem jeziku. Vsakemu slovničnemu stavčnemu vzorcu navadno pripada nekaj pomenskih stavčnih vzorcev (odvisno od pomenskoskladenjske vezljivosti povedkovih glagolov) po načelu skladenjskega minimuma v smislu slovnične in pomenske popolnosti in pravilnosti stavčne povedi.

¹⁸² Gl. J. Toporišič v *Novi slovenski skladnji* (1982: 408). N. Chomsky (1986: 116) v teh primerih govori tudi o 'abstraktni predstavitvi argumentov'.

¹⁸³ Prim. SKJ IV/1970: 151–162, v pogl. *Posebni tipi stavkov*; SS 1976: 497–506, v pogl. *Tipologija stavkov*; O. Kunst Gnamuš (1981a: 152–153), v pogl. *Primeri glagolskih stavčnih vzorcev*.

¹⁸⁴ Poleg tovrstnih glagolskih dvodelnih stavkov pa v obseg glagolske vezljivosti spadajo še glagolski enodelni stavki.

3.3.2.1 Pri tipologiji slovenskih stavčnih vzorcev je z vidika stavkotvornosti prvotna delitev na **a)** enodelne in dvodelne stavčne povedi, drugotna pa glede na **b)** pomenskoskladenjsko vezljivost glagolov v povedku. Ti so lahko nevezljivi, eno-, dvo- tro- ali večvezljivi.¹⁸⁵ Glagolska pomenskoskladenjska vezljivost je v okviru enostavčne povedi ujeta v povedkovo vezljivost, ki oblikuje dvo-, tro- in štiristavčnočlenske stavčne povedi in upošteva **c)** merilo slovnične pravilnosti in sporočilne popolnosti, ki povedi deli na glavne stavčne vzorce in podvzorce.¹⁸⁶

Slovenska tipologija stavčnih vzorcev obsega t. i. slovenske pomenske stavčne vzorce (v češčini sta to sémantický větný vzorec (SVV) in komplexní větný vzorec (KVV)), ki so pravzaprav stavčni tipi z vidika glagolskega skladenjskega pomena v povedku z obvezno-vezljivimi stavčnimi členi. Stavčni vzorci vključujejo tako pomensko polje določenega glagolskega pomena (z nujnimi udeleženci) kot skladenjskofunkcijsko ravnino (s funkcijskimi položaji, ki udeležencem dodelijo udeleženske vloge).¹⁸⁷

Pri oblikovanju slovenskih stavčnih vzorcev se zgledujem predvsem po češki vezljivostni teoriji.¹⁸⁸

Z vidika glagolske vezljivosti so obravnavani **a) enodelni stavčni vzorci** z brezosebnimi nevezljivimi glagoli in **a,) stavčni podvzorci** enodelnih stavkov z brezosebno uporabljeni-

¹⁸⁵ V zvezi z vezljivostjo je potrebno izpostaviti dve splošnoveljavni pomenskoskladenjski trditvi, in sicer: **a)** maksimalna vezljivost je navadno vezljivost tro- in štirivezljivostnih glagolov, **b)** v okviru enega glagolskega skladenjskega pomena več udeležencev ne opravlja iste udeleženske vloge (Apresjan ²1995: 134–135).

¹⁸⁶ Že J. Erben (1958: 165) pri obravnavi glagolske vezljivosti v nemščini izhaja iz zgradbe prostega stavka in iz smiselne obveznosti v enostavčni povedi, ki vključuje tudi obvezna prislovna določila. V sodobni nemščini ločuje štiri osnovne vzorce prostega stavka: **a)** prvi stavčni vzorec vključuje enovezljive glagole, npr. *Oče spi*, **b)** drugi stavčni vzorec v štirih različicah vključuje dvovezljive glagole: 1) *Oče je katolik*, 2) *Mačke lovijo miši*, 3) *Sošolci pomagajo Janezu*, 4) *Janez hodi k zdravniku / Leži v bolnici*, **c)** tretjemu stavčnemu vzorcu prisoja trovezljive glagole: 1) *Janez poimenuje Antona očē*, 2) *Mati uči hčer plesti*, 3) *Strežniki podajajo obiskovalcem pladnje*, 4) *Dekleta postavljajo rože na mize*. Za štirivezljive glagole pa navaja primere tipa *On mu meče kamenje v hrbet*. Popolno sliko stavčnih vzorcev v nemškem jeziku (die deutschen Satzbaupläne) z upoštevanjem **a)** prisotnosti/odsotnosti prisojevalnega razmerja in **b)** vezljivosti povedkovega glagola ter z njo povezane eno- ali večstavčnočlenskosti (z vsemi možnimi sklonskimi kombinacijami desetih različnih določil) je v tridesetih pomensko-slovničnih stavčnih vzorcih zaobjel U. Engel (1970: 376).

¹⁸⁷ Pomensko polje določenega glagolskega pomena, po F. Danešu (1987: 58–65) nekakšna pomenska formula (sémantická formule) glagola, se z upoštevanjem slovničnega stavčnega vzorca (prim. gramatičský větný vzorec), ki določa funkcijske položaje, preoblikuje v t. i. pomenski stavčni vzorec (prim. sémantický větný vzorec). Tako predvideni udeleženci glagolskega pomena dobijo svoje udeleženske vloge, eno ali celo več (*jaz* v vlogi pobudnika in prejemnika: *Striči se hodim k Tonetu* ali v vlogah povzročitelja, prejemnika in nosilca stanja: *To si le redko privoščim*). Z upoštevanjem pomenskega stavčnega vzorca se udeleženci delijo na pomensko nujne in nenujne. Nujni udeleženci določenega glagolskega pomena v okviru slovničnega stavčnega vzorca zasedejo dodeljene bistvene in odločujoče oz. konstitutivne položaje (obvezna in možnostna določila); nebstveni oz. nekonstitutivni položaji (z neobveznimi določili in dopolnili) ostajajo zunaj slovničnega stavčnega vzorca.

¹⁸⁸ Predvsem *Mluvnice češtiny 3 – Skladba* (1987: 170–232), v pogl. *Typy základových větných struktur*, in R. Mrázek (1976).

mi prvotno vezljivi glagoli (z neznanim ali s splošnim vršilec dejanja), kot najtipičnejši stavčni vzorci pa **b) dvodelni stavčni vzorci**. Ti odpirajo možnost dvo- in večvezljivim glagolom, da osnovno stavkotvorno prisojevalno razmerje (osebek je obravnavan kot obvezno pomenskoskladenjsko besedno ali končniškomorfemsko določilo) razvijajo v dvo-, tro- in večstavčnočlenske stavčne vzorce s svojimi podvzorci.

Stavčne podvzorce tvorita posebni pomensko predvidljivi, vendar skladenjsko neobvezni določili: **a)** splošni osebek (*Misli se, Človek misli*) in **b)** t. i. notranji predmet (istorečni: *Pleše ples*, neistorečni: *Češe lase, Govori besede*) ali notranje prislovno določilo, katerih pomenske lastnosti so že vključene v glagolu. Določili sta označeni z okroglimi oklepaji.

a) Enodelni stavki z brezosebnimi glagoli (nimajo Vd ali Nd)

– Nevezljivi glagoli:

a) Enostavčnočlenski (brezosebkovi) vzorci:

Glag_{3, os. s}(se):

1 Lije, Dežuje, Sneži.

2 Vleče, Piha, Zmrzuje, Gori, Grmi.

3 Noči se, Večeri se, Temni se, Bliska se.

a₁) Stavčni podvzorci enodelnih stavkov so drugotni tretjeosebni stavki s splošnim vršilec/povzročiteljem oz. nosilcem dejanja (posplošeni osebek ukinja osebkovo vezljivost glagolov in s tem tudi možnost stavčne dvodelnosti).

– Enovezljivi glagoli (dvo- in trostavčnočlenski vzorci):

1 Glag_{3, os. s}(se) + Sam_{2, 6}(p)|Md/p ž^{+/}| / Prisl_k|Md ž⁻:

Prasketa v kaminu, Kipi v njem, V njem je zavrelo, Naletava iz megle.

1.1 * Glag_{3, os. s}(se) + (Sam₃₋₄|Nd/p ž⁺)* + Sam_{2, 6}(p)|Md/p ž^{+/}| / Prisl_k|Md ž⁻:

Brni (mu) v glavi, Bliska se (mu) v očeh, Oglašča se (mu) v mislih, Peče (ga) v prsih, Zmanjkuje (jim) vode, Zahroplo (mu) je iz prsi, Gre (mu) za resnico Z zdravjem (mu) gre navzdol.

2 Glag_{3, os. s}(se) + Sam₃|Nd/p ž⁺:

Slabi mu, Kolca se mu, Sanja se mu, Godi se mu.

3 (Sam|Pv/Nd/p/s ž⁺) + Glag_{3, os. s}se (SE = splošni vršilec):

Hodi se, Dela se, Slabša se.

4 (Sam|Pv/Nd/p/s ž⁺) + Glag_{1, os. mn., 2./3. os. edn./mn.}(se):

Obstajamo/Obstajate/Obstajaš/Obstajajo, Traja, Kroži, Veselimo/Veselite/Veseliš/Veselijo se, Vrta se.

– Dvovezljivi glagoli (dvo- in trostavčnočlenski vzorci):

1 Glag_{3, os. s}(se) + Sam_{2, 6}(p)|Rad/p//Md/p ž^{+/}| / Prisl|Md/p ž⁻| / Nedol|Vsd/p ž⁻| / S|Vsd/p ž⁻:

Nagiba se k nevihti, Pripravlja se, da bo začelo snežiti, Straši v gradu.

2 Glag_{3, os. s}(se) + Sam₃₋₄|Nd/p ž⁺| + Sam_{2, 6}(p)|Rad/p//Vsd/p//Md/p ž^{+/}| / Prisl|Md/p ž⁻| / Nedol|Vsd/p ž⁻| / S|Vsd/p ž⁻:

Zahotelo se mu je bogastva, Boli ga v hrbtu, Praska ga v grlu, Stožilo se mu je po otrocih, Sanjalo se mu je o tem, Godi se mu dobro/doma/zvečer, Kaj se godi z njim, Ne ljubi se mu delati, Godi mu, da se ga bojijo.

3 (Sam|Pv/Nd/p/s ž⁺) + Glag_{3.os.s}(se) + Sam₂₋₆(p)|Rad/p//Vsd/p//Md/p ž^{+/-} / Prisl|Md/p ž⁻ / Nedol|Vsd/p ž⁻ / S|Vsd/p ž⁻ (SE = splošni vršilec):

Govori se o načrtu, Sliši se govoriti, Zdi se, da je dobro; Mrazi ga, Zebe ga, Trese ga, Tekne mu.

4 (Sam|Pv/Nd/p/s ž⁺) + Glag_{1.os.mn., 2./3.os.edn./mn.}(se) + Sam₂₋₆(p)|Rad/p//Vsd/p//Md/p ž^{+/-} / Prisl|Md/p ž⁻ / Nedol|Vsd/p ž⁻ / S|Vsd/p ž⁻:

Govorijo vse mogoče, Slišimo/Slišite/Slišiš govoriti, Upiramo se razvoju, Pomaga, da se razjočemo.

b) Najtipičnejši so dvodelni stavčni vzorci. Dvodelnost označuje pomenskoskladenjsko obvezni besedni ali končniškomorfemski osebek. Dvodelni stavčni vzorci odpirajo možnost dvo- in večvezljivim glagolom, da osnovno stavkotvorno prisojevalno razmerje razvijajo v dvo-, tro- in večstavčnočlenske stavčne vzorce s svojimi podvzorci.¹⁸⁹ (Pomenskoskladenjsko neobvezna določila v podvzorcih so označena z okroglimi oklepaji).

Pri večvezljivih glagolih se jasno pokaže tudi razvrstitvena hierarhija udeleženskih vlog (označene so v oglatih oklepajih) od glagolov navzven. Od glagolov desno se razvrstijo: prizadeto (Pr), vsebinskost (Vs), ciljnost/izhodiščnost (ciljni predmet (C), ciljno mesto (CM) / izhodiščni predmet (Iz), izhodiščno mesto (IM)), razmerni predmet (Ra), rezultat (R), sredstvo (S).

Razvrstitve udeleženskih vlog v okviru posameznega slovničnega stavčnega vzorca izražajo možne različice pomenskih stavčnih vzorcev in obenem potrjujejo, katere udeleženske vloge lahko izražajo posamezni skloni.

b₁) Dvodelni stavki z eno-, dvo- in večvezljivimi glagoli

Dvo-, tro-, štiri- in večstavčnočlenski stavčni vzorci

Enovezljivi glagoli

Tipični so dvostavčnočlenski stavčni vzorci (z besednim ali končniškomorfemsko izražanim osebkovim določilom), možni so trostavčnočlenski vzorci (z enim strukturnoskladenjsko neobveznim (notranjim) določilom).

1 Sam₁|Nd/p/s ž^{+/-} + Glag:

Ponočuješ, Spi, Kriči, Leži, Hodi, Pada, Raste, Roža cveti, Žival životari/prezimume, Janez učiteljuje; Luč sveti, Žebelj drži, Zakon velja.

1.1 (Sam₁|Nd/p ž⁻) + Glag:

(Dež) lije, (Sneg) naletava, (Veter) piha, (Ogenj) gori.

2 Sam₁|Nd/p/s ž^{+/-} + Glag_{Mo(se/jo/ga)}:

Mučim se, Peljem se, Smučam se, Opoteka se, Smejem se, Šalim se, Tresem se, Prehladiš se, Cesta se vije/križa, Smrad se širi, Popiham jo, Polomim ga.

¹⁸⁹ Tudi O. I. Moskal'skaja (1973: 39) ugotavlja, da je prepletanje slovničnih in pomenskih stavčnih vzorcev dobro predstavljeno predvsem v dvodelnih stavkih (»dvusostavnye glagol'nye predloženiya«, v ruski vezljivostni teoriji tudi »dvočlennye opredelitel'nye konstrukcii« – 'dvočlenske določevalne konstrukcije' po E. A. Ivančikovi). Ti namreč omogočajo veliko slovničnih stavčnih vzorcev, ki so dvo-, tro- in štiristavčnočlenski (»dvuh-, treh- i četjrehkomponentnye modeli glagol'nyh predloženiya«) in opisujejo stanja, delovanja, procese in pojave. Tudi število možnih stavčnih kombinacij je pri dbovezljivih glagolih daleč največje.

Dvovezljivi glagoli

Dvovezljivi glagoli s tožilniškim, roditeljskim, dajalniškim, mestniškim in orodniškim določilom (podvzorce tvori pogosta t. i. absolutna enovezljiva pomenskoscledenska uporaba določenih glagolov). Tipični so trostavčnočlenski stavčni vzorci, možni so tudi dvostavčnočlenski vzorci (z enim strukturoscladensko neobveznim določilom).

1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag + Sam₄/SamZaim₄/Sam_{izglag} 4/S|Pr/R/Vs/Ra/Cd/p/s ž^{+/}]:

Vozim avto, Mati ziba otroka, Obujem/Oblačim se, Izdelujem motorje, Berem knjigo, Študira slovenščino, Prikriva resnico, Govori, kaj se dogaja, Preživljam dopust, Izvem informacijo, Srečata se, Poveljuje se/koga, Pogreša/Spoštuje/Ljubi starše, Mogla je vse, Ni smela nič, Preplavam ribnik, Mačka lovi miši, Iščem denarnico; Zobje ga bolijo, Peč oddaja toploto/žarenje, Denarnica ga skrbi, Kovček ima predmete, Produkcija ima več stopenj.

1.1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag(se) + (Sam₄/SamZaim₄/Sam_{izglag} 4/S|Vsd/p/s ž:]:

Berem (leposlovje), Učim se (snov), Plešem (balet), Pojem (melodijo), Žvižgam (melodijo), Celica se deli (na manjše dele).

1.2 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glagse/si_{Naklon} + Nedol|Vsd/p ž:]:

Upa se/Drzne si zmerjati, Prizadeva si prilagoditi.

2 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag(se)_{Mo} + pSam₄/Sam_{izglag} 4|Pr/R/Vs/Ra/C/N/Md/p/s ž^{+/}]:

Strelec meri na/v goloba, Zmes se pretvarja/spreminja v kamnino, Ljudje glasujejo za načrt, Janez se sklicuje/navaja na zakon, Otrok se navdušuje za igro, Tone je študiral za učitelja, Mati moli za sina, Učitelj je čakal/upal na učence, Celica se deli na jedro in celično tekočino, Otrok se je usedel/ulegel na klop, Voda se preliva čez rob.

3 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag_{se} + Sam₂/SamZaim₂Sam_{izglag} 2/Sam_{izprid} 2/Nedol/S|Ra/Vs/Cd/p/s ž^{+/}]:

Janez se boji očeta/bolezni/sitnosti/delati, Naveliča se iskati, Veseli se, da bo dobil nagrado, Oprimem se palice/spremljevalca/dela.

3.1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}|Glag_{se} + (Sam₂/SamZaim₂/Sam_{izglag} 2/Sam_{izprid} 2/Nedol/S|Ra/Vs/Cd/p/s ž^{+/}]:

Načakam se (avtobusa/obiskov), Najem/Preobjem se (hrane), Nadiham se (svežega zraka), Bojim se (vsega/neprijetnosti), Veselim se (življenja).

3.2 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag + (Prid_{ko})Sam₂|R/Cd/p/s ž^{+/}]: Prilije (malo) mleka, Napeče (veliko) piškotov.

3.3 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + neGlag + Sam₂/(Sam₂)|Vs/Rad/p/s ž^{+/}]: Ne jem ocvirkov, Ne išče prijatelja, Ne bere (knjig).

4 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag(se)_{Mo} + pSam₂|IM/CM/Ra/Nd/p/s ž^{+/}]:

Miš rine iz luknje, Odšel je od doma, Dokopal/Priplazil se je do zaklonišča, Tone se je ogradil od sosedov/kritik, Živi brez prijateljev.

5 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag + Sam₃/SamZaim₃/Sam_{izglag} 3/S|Ra/Cd/p/s ž^{+/}]:

Nasprotujem/Sledim spremembam, Izognem se nesreči, Odgovarjam/Zaupam nadrejenumu, Škodim si, Veruje, da je lahko bolje, Ustrezam zahtevam, Botruje/Gospoduje podrejenim/poslabšanjem, Vošči/Prigovarja znancem.

5.1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + (se)Glag + (Sam₃/SamZaim₃/Sam_{izglag} 3/S|Ra/Cd/p/s ž^{+/}]:

Kljubujem (razmeram), Verujem (povedanemu), Prisluškujem (ljudem), Zahvaljujem se (ljudem).

6 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag_{se} + Sam₃/SamZaim₃/Sam_{izglag} 3/S|Ra/Cd/p/s ž^{+/}]:

Tožim/Podrejam/Pridružim se materi, Janez se predaja/prilagaja brezdelju, Zahvaljuje se dobrotnikom, Upira se reformam/sovražniku, Upira se, da bi izdelal nalogo, Približa se cesti/znancu/zahtevam.

6.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}| + \text{Glag}_{\text{se}} + (\text{Sam}_3/\text{SamZaim}_3/\text{Sam}_{\text{izglag}} 3|\text{S}/\text{Ra}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|)$:
Predstavim se (občinstvu), Dobrika se (ljudem).

7 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{c}| + \text{Glag}(\text{se})_{\text{Mo}} + \text{pSam}_3/\text{SamZaim}_3/\text{Sam}_{\text{izglag}} 3|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|$:
Janez je glasoval proti kandidatu/ukinitvam, Stiskati se k materi.

8 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}| + \text{Glag}_{\text{Mo}} + \text{pSam}_3/\text{SamZaim}_3/\text{Sam}_{\text{izglag}} 5|\text{S}/\text{M}/\text{Ra}/\text{Vs}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|$:
Janez sloni/leži/stoji na mizi, Stanuje v bloku, Planinec se vzpenja/leze po strmini, Temelji na znanju, Sin se zgleduje/ravna po očetu, Janez govori o Tonetu/nesreči, Toži po blagostanju.

8.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}| + \text{Glag} + (\text{pSam}_3/\text{SamZaim}_3/\text{Sam}_{\text{izglag}} 5|\text{S}/\text{M}/\text{Ra}/\text{Vs}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|)$:
Vztrajam (pri svojem), Govorim (o vsem).

9 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}| + \text{Glag}(\text{se})_{\text{Mo}} + \text{pSam}_6/\text{SamZaim}_6/\text{Sam}_{\text{izglag}} 6|\text{S}/\text{Pr}/\text{R}/\text{Vs}/\text{Ra}/\text{S}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|$:

Umetnik se ukvarja s sliko, Knjiga se odlikuje s fotografijami, Tone drži s prijatelji, Prijateljujem/Soglašam s slikarko, Janez se je zblížal z znancem, Janez prijateljuje/soglašja s / bdi nad slikarjem, Tone se skriva pred ljudmi, Tolaži se z delom, Zgražam/Navdušujem se nad škodo, Janez gospodari z imetjem, Kip se spaja z okoljem, Otrok se igra s prijateljem/ z žogo, Hvali se, kaj vse zmore.

9.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{c}| + \text{Glag}(\text{se}) + (\text{pSam}_6/\text{SamZaim}_6/\text{Sam}_{\text{izglag}} 6|\text{S}/\text{Pr}/\text{R}/\text{Vs}/\text{Ra}/\text{S}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|)$:

Manipuliram (z vsem), Bojujem se (z nasprotniki), Trgujem (z blagom), Igram se (z vsem).

10 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}| + \text{Glag} + \text{Prisl}_{\text{k/č/n}}|\text{M}/\check{C}/\text{d}/\text{p}/\text{s } \check{z}|$:

Stanuje/Prebiva/živi doma/dandanes/zdaj, Hodi domov/zvečer, Živi samostarsko.

Trovezljivi glagoli (večina jih ima enega izmed določil v tožilniku)

Med trovezljivimi glagoli je precej glagolov s širokim pomenskim poljem in zato tudi s splošnejšimi pomeni.

Tipični so štiristavčnočlenski stavčni vzorci (s pomenskoskladenjsko obveznimi določili), možni so tudi trostavčnočlenski vzorci (z enim strukturnoskladenjsko neobveznim določilom).

1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{c}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}} 4|\text{Pred}/\text{p } \check{z}^{+/}| + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}} 4|\text{Nedol}/\text{S}/\text{Vs}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|$:

Učitelj je otroke naučil pesem/pisati, Vsakdo ga je nekaj vprašal, Vsak ga je vprašal, kako to zmore.

2 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{c}| + \text{Glag}(\text{Mo}) + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}} 4|\text{Prd}/\text{p } \check{z}^{+/}| + \text{Sam}_1(\text{pSam}_4)|\text{Vs}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|$:

Otroci so nastarejšega imenovali vodja, Otroci so najstarejšega imenovali/določili za vodjo.

3 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s } \check{c}| + \text{Glag}_{\text{Mo}} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}} 4|\text{Prd}/\text{p } \check{z}^{+/}| + \text{pSam}_4|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{C}/\text{CMd}/\text{p}/\text{s } \check{z}^{+/}|$:

Usmeril/Nameril je puščico v tarčo, Pek je zamešal sladkor v testo, Ovila je otroka v odejo, Predelala je hlače v krilo, Razdelil je otroke v skupine, Dodelili so ga v oddelek; Položila je majico na stol, Namestila je prt na mizo, Prišila je krpo na plašč; Vlekel je fanta za lase, Zamenjal ga je za barabo/denar, Oskrbel/Preskrbel/Zavaroval je otroke za zimo, Žrtvoval

je ljubezen/življenje za znanost/svobodo, Pregovorili/Prosili/Opominjali/Priučili so ga za kaj, Oškodovali so ga za premoženje, Pristavila je vodo za čaj, Pripravil je rokopis za tisk, Prenesli so pohištvo/blago skozi vrata/čez mejo, Pretlačil je sadje skozi cedilo, Omotal je šal okrog vratu.

3.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| (+ \text{pSam}_4|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{C}/\text{CMd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|)$:
 Vabil ga je (v družbo), Porival/Suval ga je (v hišo/mednje), Počesala je lase (v rep); Ohranjal je oblast (na položaju), Poklical je občane (na trg), Zasačil/Ujel/Pridržal jih je (na mestu zločina), Razstavil je stroj (na dele), Pospremil jih je (skozi gozd), Gospodar je delil denar (med otroke).

3.2 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| (+ \text{pPrid}_{\text{koj}}\text{Sam}_2|\text{Vs}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|)$:
 Skrajšala je plašč (za pet centimetrov).

4 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Sam}_{\text{izglag}}2|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:
 Obvarujem se bolezni, Janez je Toneta rešil/osvobodil slabe družbe/nadlog, Potovanje je Janeza razbremenilo starih skrbi.

5 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag}_{\text{Mo}} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Sam}_2|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{IM}/\text{Izd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:
 Izpustili so ga iz kletke, Odvedel ga je iz mesta, Vzel je mleko iz zmrzovalnika, Jemal je žito iz kašče, Iztisnila je sok iz pomaranče, Otresla je drobtine s prta, Očistila je blato s čevljev, Izoliral/Odvnil ga je od sosedov/dogodkov/strupov, Odragal ga je od prijateljev, Ločeval je bukev od hrasta.

5.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| (+ \text{pSam}_2|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{R}/\text{IM}/\text{Izd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|)$:

Prebudili/Zdramili so ga (iz spanca), Čaral je čudeže (iz nič), Izdolbla je figurico (iz lesa), Zgmrli so se nad sovražnika (z vseh strani); Pričakovali so mnogo (od vodilnega).

6 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag} + \text{Sam}_{\text{izglag}}4|\text{Vsd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Sam}_{\text{izglag}}3|\text{Rad}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:
 Učenjaki so prisojali prevelik vpliv starim študijam.

7 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag}_{\text{(Mo)}} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + (\text{p})\text{Sam}_3|\text{Ra}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:
 Predstavim se občinstvu, Dodelili so ga k ministru, Speljal/Predstavil je ženo prijatelju.

7.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + (\text{p})\text{Sam}_3/\text{Sam}_{\text{izglag}}3|\text{Ra}/\text{C}/\text{CMd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:

Oskrbel/Preskrbel/Zavaroval je otroke (proti zimi), Izzvali so ga (k pretepu), Gonil ga je (k reki), Suval/Porival ga je (proti domu).

8 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag}_{\text{Mo}} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{pSam}_{\text{izglag}}3|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:
 On je nagovarjal ljudi proti/k upor, Silil ga je k pretepu.

9 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Glag}_{\text{Mo}} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Sam}_{\text{izglag}/\text{izprid}}5|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:

Bolezen/žena je Janeza ovirala/motila pri študiju, Preizkuša ga v spretnosti.

10 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag}_{\text{Mo}} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4|\text{Pr}/\text{Pred}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Sam}_5/\text{Sam}_{\text{izglag}}5|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{M}/\text{CM}/\text{Cd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|$:

Pustil/Namestil je otroka v internatu, Pustil je knjigo v internatu, Pustil je tovarno v delovnanju, Pridržal je tovor v ravnovesju, Obveščal ga je o nesreči, Vodilni ga je prekinjal pri razlagi, Prosjal/Moledoval je denar/soglasje/psa pri stricu.

10.1 $\text{Sam}_1|\text{Pv}/\text{V}/\text{Nd}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{c}}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4/\text{Sam}_{\text{Zaim}}4/\text{Sam}_{\text{izglag}}4|\text{Prd}/\text{p}\ \check{\text{z}}^{+/-}| (+ \text{pSam}_5/\text{Sam}_{\text{izglag}}5|\text{Vs}/\text{Ra}/\text{Md}/\text{p}/\text{s}\ \check{\text{z}}^{+/-}|)$:

Zdravil se je (v toplicah), Pozabil je zvezek (v šoli), Stiskal je denarnico (v roki), Slišal/Vedel je resnico (o njih).

- 11 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam_{izglag} 4|Prd/p ž^{+/}| + pSam₅|Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:
Upornik je zasejal razdor med njimi, Povzel je novico po nekom.
- 12 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag_{Mo} + Sam₄|Pr/Pred/p ž^{+/}| + pSam₆|Vs/Ra/S/CM/Cd/p/s ž^{+/}|:
On je čakal zamudnike z malico, Zamenjeval/Križal je mešance s čistokrvnimi psi, Zamenjal je dolarje s tolarji, Nadomeščal je kvaliteto s kvantiteto, Narava je ljudi obdarila z razumom, Možili so hčer s sosedom, Seznanil/Ločil je prijatelja z znancem, Primerjal/Istovetil jih je z barabami, Delil je službe/premoženje s prijateljji, Delil je deset s pet, Mešal je prašek s hrano, Spojil je vagon z lokomotivo, Hlače se ujemajo s suknjičem, Spremljal je branje s kretnjami; On je pustil kovček pod sedežem, Branil je prijatelje pred sovražniki.
- 12.1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Sam₄|Pr/Pred/p ž^{+/}| (+ pSam₆|Vs/Ra/S/Cd/p/s ž^{+/}|):
Plašil je ptice (s palico), Namazala je kruh (z maslom), Oskrbel/Preskrbel/Zavaroval je otroke (pred zimo).
- 13 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{seMo} + Sam₂/Sam_{Zaim} 2/Sam_{izglag} 2|Prd/p ž^{+/}| + pSam₆|Vsd/p/s ž^{+/}|:
Lotevam se problema z dokazi.
- 13.1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag_{se} + Sam₂/Sam_{Zaim} 2|Prd/p ž^{+/}| (+ pSam₆|Sd/p/s ž^{+/}|):
Dotikam se tipk (s prsti).
- 14 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Pr/Pred/p ž^{+/}| + Sam₄/Sam_{Zaim} 4/Sam_{izglag} 4/
Sam_{izprid} 4|R/Vs/Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:
Janez je sopotnikom priskrbel/serviral hrano, Darovali/Posodili so prijateljem avto, Tone je Janezu zavidal avto, Objavil/Izročil mu je knjigo, Ukradel/Odtujil mu je idejo, Janez si želel službo, Zagnusil je otrokom matematiko, Poplačal/Izkazal/Povrnil ji je ljubezen, Zaupali so znancem novico, Ukazal/Svetoval/Odsvetoval/Predstavil/Določil mu je načrt, Naznanil/Predstavil je občinstvu novico, Urediti/Pripraviti komu hišo, Ljudje so tatovom pripisovali zvitost, Zagotavljal jim je varnost.
- 15 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{seMo} + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Pr/Pred/p ž^{+/}| + pSam₄/Sam_{izglag} 4/
Sam_{izprid} 4|Vs/Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:
Umetnik se je kritikom zahvalil za pozornost, Otrok je starešem skakal v besedo.
- 16 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + neGlag + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Prd/p ž^{+/}| + Sam_{izglag} 2|Vs/Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:
Janez prijateljem ni odrekal pomoči.
- 17 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Pr/Pred/p ž^{+/}| + pSam_{izglag} 2|Vs/Ra/Cd/p/s
ž^{+/}|: Pritoževal se je znancem zaradi nesreče.
- 18 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Pr/Pred/p ž^{+/}| + Sam₅/Sam_{izglag} 5|Vs/Ra/Cd/
p/s ž^{+/}|: Janez je prijateljem pomagal pri nalogah, Tožil jim je o nesreči.
- 19 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Pr/Pred/p ž^{+/}| + Sam₆/Sam_{izglag} 6|Vs/Sd/p/s
ž^{+/}|: Tone je Janezu grozil s pretepom/s sekiro.
- 20 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₄/Sam_{Zaim} 4|Prd/p ž^{+/}| + Prid₄|Vsd/p/s ž^{+/}|:
Kritika je knjigo ocenila za uspešno.
- 21 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{se} + Sam₃/Sam_{Zaim} 3|Prd/p ž^{+/}| + Prid₄|Vsd/p/s ž^{+/}|:
Soba se jim je zdela znana.
- 22 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Sam₄/Sam_{Zaim} 4|Prd/p ž^{+/}| + Nedol|Vs/Ra/C/CMd/p/s ž^{+/}|:
Silil ga je jesti, Dal je otroka učiti.
- 23 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Sam₄/Sam_{Zaim} 4|Prd/p ž^{+/}| + Prisl_k|CM/Md/p/s ž^{+/}|:
Tone podaja žogo nazaj, Vrgel je vrečo stran, On ga je vrgel tja, Pustil ga je tam.
- 24 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₆/Sam_{Zaim} 6|Prd/p č| + pSam₄/Sam_{izglag} 4|Vs/Ra/Cd/p/s
ž^{+/}|: Dogovarjal se je z njim za študij.

25 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₆/Sam_{Zaim}6|Prd/p č| + Sam₅/Sam_{izglag}5|Vs/Ra/Cd/p/s ž^{+/}|: Dogovarjal se je z njim o poslih, Tekmoval je z njim v smučanju.

26 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + pSam₆/Sam_{Zaim}6|Prd/p ž^{+/}| + Prisl_k|Md/p/s ž^{+/}|:

Tam je stanoval z materjo/prebival z živino.

27 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag + Prisl_k|Prd/p ž^{+/}| + Prisl_ē|Pr/R/Vs/Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:

Domov/Tja prihaja zvečer.

Štirivezljivi glagoli

Tipični so petstavčnočlenski stavčni vzorci, pogosti so tudi štiristavčnočlenski vzorci (z enim strukturnoskladenjsko neobveznim določilom).

1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_(Mo) + Sam₄/Sam_{Zaim}4|Prd/p č| + Sam₄/Sam_{izglag}4/Sam_{izprid}4|Vsd/p ž^{+/}| + Sam₅|Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:

Učitelj je spraševal učence podrobnosti o knjigi.

2 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₄/Sam_{Zaim}4|Prd/p ž^{+/}| + Sam₂/Sam_{izglag}2/Sam_{izprid}2|Vsd/p ž^{+/}| + pSam₄|Ra/Cd/p/s č|:

Vzgojitelj je prosil komisijo razumevanja za prestopnika.

3 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₃/Sam_{Zaim}3|Pred/p č| + Sam₄|Prd/p ž^{+/}| + pSam₄|Ra/C/CMd/p/s ž^{+/}|:

Mati je hčeri vpletla trak v kito, Peter si je vbodel trsko v prst.

4 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž^{+/}| + Glag_{Mo} + Sam₃/Sam_{Zaim}3|Prd/p č| + Sam₄/Sam_{izglag}4/Sam_{izprid}4|Vsd/p ž^{+/}| + Sam₅|Ra/Cd/p/s ž^{+/}|:

Janez je pripovedoval prijatelju šale/podrobnosti o turistih.

Petvezljivi glagoli

Tipični so petstavčnočlenski vzorci (z enim strukturnoskladenjsko neobveznim določilom).

Sam₁|Pv/V/Nd/p/s č| + Glag_{Mo} + Sam₃/Sam_{Zaim}3|Pr/Pred/p ž^{+/}| + Sam₄|Vsd/p ž^{+/}|pSam₄|C/CMd/p ž^{+/}| (+ pSam₆|Sd/p ž^{+/}|):

Zdravnik je bolniku vbriznil zdravilo v žilo (z injekcijo).

Stavčni vzorci nepolnopomenskih BITI, IMETI, naklonskih in faznih glagolov

Nepolnopomenski glagoli so v okviru zloženega povedka vključeni v (drugotno) neudeležensko povedkovodoločilno vezljivost. Tu je možna desna vezljivost tudi z imenovalniškim določilom (s sklonskim samostalniškim in pridevniškim določilom ter z nesklonskim prislovnim ali nedoločniškim) določilom. Za nepolnopomensko uporabljene glagole so tipični dvostavčnočlenski vzorci, pogosti so tudi trostavčnočlenski vzorci s stavčnoobveznim določilom, ki ga zahteva zloženi povedek.

– **Označevanje stanjskosti in naklonskosti:** 'biti/' 'imeti':

– Z *biti* kot veznim glagolom in brez osebka:

Glag_p3os (Fz) + (Sam₃|Np/s ž⁺) + Povdk|wL|:

Bilo (mu) je mraz/lepo/všeč/žal; Postalo (mu) je mraz/lepo.

Glag_p3os_{Naklon} + Nedol|wL|:

Bilo je slišati/videti/čutiti.

Glag_p3os + Povdk_{Naklon} + Nedol|wL|:

Treba je povedati.

Glag_p3os + Sam₃₋₄|Nd/p ž⁺| + Nedol|wL|:
 Nam je iti, Bilo ga je slišati, Ni bilo koga poslati.
 Glag_p3os + (Sam₃|Np/s ž⁺) + Prisl_{k/e}|M/Čp/s ž⁺| + Nedol|wL|:
 Bilo/Ni bilo (mu) je kje/kdaj ostati.
 Glagp_{3os} za + Sam₄'|wL|:
 Manjkalo je za las.
 Glagp_{3os} do + Prid_{koi}Sam₂'|wL|:
 Manjkalo je do polne mere.
 Glagp_{3os} do + Sam₃|Np/s ž⁺| + Sam₂'p|wL|:
 Mu je/ni do tega.
 Glagp_{3os} kot + Sam₃|Np/s ž⁺| + Prid_kSam₃'|wL|:
 Bilo mu je kot pretepenemu psu.

– Z nepolnopomensko uporabljanimi glagoli, ki pomenskoskladenjsko lahko zamenjujejo *biti*:

1 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž⁺| + Glag_p(se)_{/kot} + Sam₁'/Prid₁'//Sam₄'/Prid₄'|wL|:
 Počutiš se bedak//zmožen, Zdi/Kaže se/Je videti bedak, Dela se neumen, Hodi/Leži žalosten, Je videti neumen, Obnaša se/občuti se/je videti kot norec/nor, Odlikuje se/Izkazuje se kot tekmovalec/boljši.
 2 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž⁺| + Glag_pod/iz/brez + Sam₂'|wL|:
 On prihaja od njih/iz mesta, Leta brez suknjiča.
 3 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž⁺| + Glagp_{seMo} + pSam₅'|wL|:
 Kazal se je v cilindru/v javnosti.
 4 Sam₁|Pv/V/Nd/p/s ž⁺| + Glag_p(se) + Prisl_n'/S'|wL|:
 Obnaša se čudno, Ravna kritično/grdo, Obnaša se, tako da se čudijo.

– Z *imeti*, ki v okviru stanjskosti oz. pripadnosti ohranja naklonskost:

1 Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p|P| + Sam₄'/Prid_{koi}Sam₂'|wL|:
 Mož ima brado/vročino/podporo/dolžnosti/pouk/preveč kilogramov/petdeset let.
 2 Sam₁|xNs/p ž⁺| + Glag_p(Mo) + Sam_{izglag}⁴/Sam_{izprid}⁴|wL| + (p)Sam_{2,5-6}:
 Ima/Čuti spoštovanje pred njim, Ima/Čuti bolečine v nogi, Ima/Čuti utrujenost, Ima/Čuti simpatijo do koga, Ima/Čuti zadrego pri srečanju.
 3 Sam₁|xNs/p č⁺| + Sam₄|yRas ž⁺| + Glag_p|P|Mo_{za} + Sam₄'/Prid_k'|wL|:
 Ima jo za ljubico, Imajo ga za bogatega, Imajo trditev za resnično.
 4 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag_p|P|Mo_{vna} + Sam₄|yRas ž⁺| + Sam₅'|wL|:
 Ima stroj v popravilu/v redu, Ima prijatelja na hrani, Ima stanovanje v lasti.
 5 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|Naklon|(se)/za + Nedol|wL| + Prid_{koi}Sam₂'/Sam₄'|yMs/yRas|:
 Ima se zahvaliti za pomoč, Imaš za posoditi tisoč dolarjev, Vlak ima vsak čas odpeljati.
 6 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|Naklon| + Sam₄|yRas ž⁺|:
 Ti čevlji me res imajo.
 7 Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|Naklon|se /+ Prisl_n/sklad. obvezni modifikator:
 Ima se /dobro/slabo/.

Za označevanje faznosti in naklonskosti v okvirih netvornega in tvornega delovanja:

– 'delati se/postajati':

1 Sam₁|xNp ž⁺| (+ Sam₃|yNp ž⁺|) + Glag_pse|F (E/L· T E/L⁺)|:

Bula se (mu) dela.

2 Sam₁|xNp č⁺| + Glag_p|F (L· T L⁺)| + Sam₁'/Prid₁'|wL|:

Postajam čudak/čudaški.

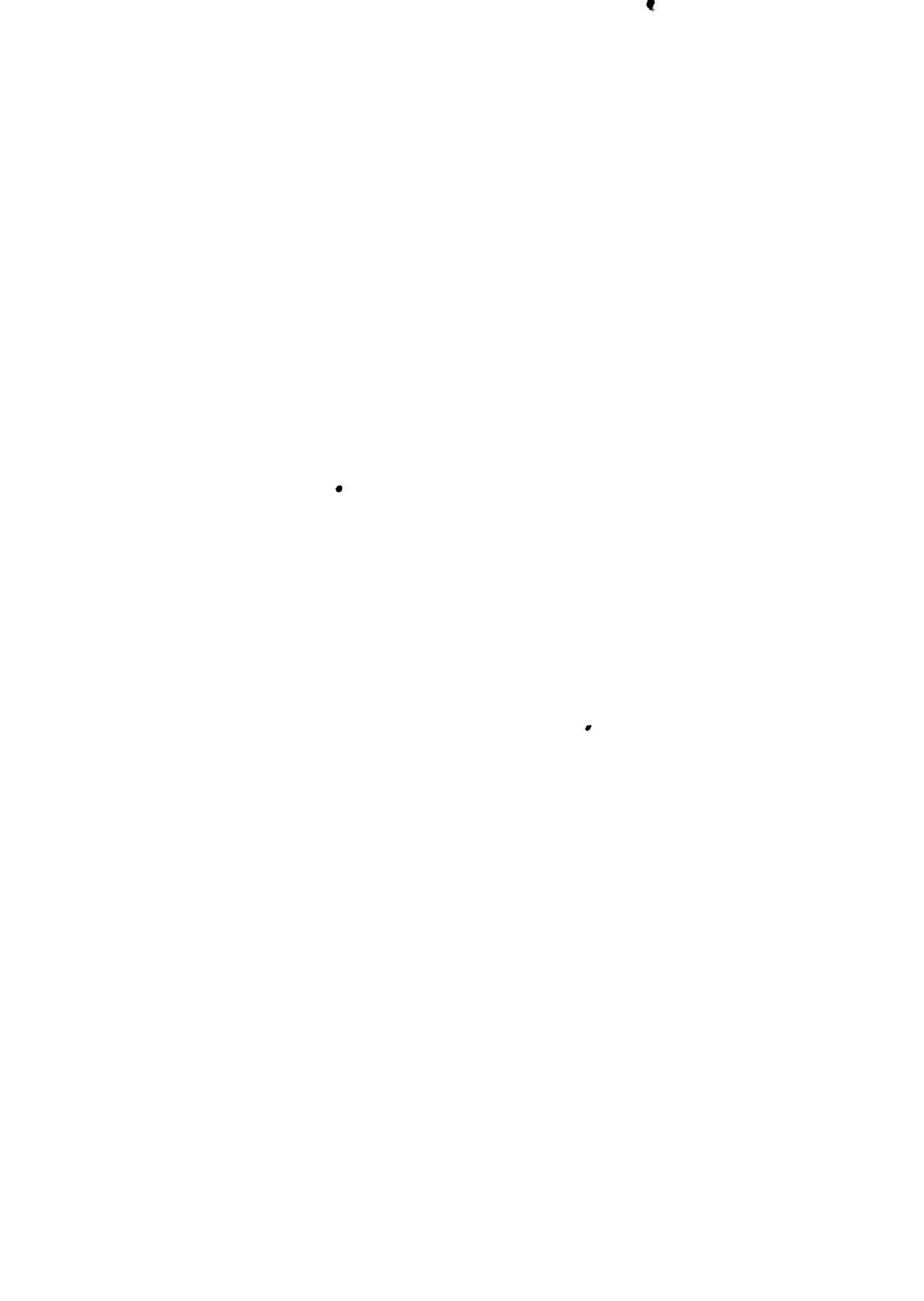
3 Sam₁|xVp ž⁺| + Glag_pse|E_f ∩ (L· T L⁺)| + Sam₄'|wL|:

Dela se norca.

– 'začeti/morati/želeti':

1 Sam₁|Pv/Vd/p č| + Glag_pF/Naklon + Nedol/Namen|wL|:

Janez je začel kašljati, Janez je moral/želed odpotovati, Janez je tekel spraševati.

SUMMARY

VALENCY IN STANDARD SLOVENIAN (WITH SPECIAL REFERENCE TO THE VERB)

1 Valency in Slovenian and foreign linguistics

1.1 A survey of Slovenian valency (primarily verbal) in grammars and other linguistic works

Presenting the development of valency theory (with special reference to verbal valency) in grammars of the Slovenian language shows how from the sixteenth century onwards Slovenian syntax with its own characteristics and problems was gradually typified or formulated. This means that the treatment from the initial general-linguistic comparative syntactic phenomena began to narrow and at the same time deepen in quality. The relations between the semantic, syntactic function and expressive levels of the language through the centuries very clearly show the gradual perception of the Slovenian language from the initial merely surface-level comparative descriptions of the syntax (comparative descriptions of syntactic phenomena in Latin, German and Slovenian) to treatments dealing with problems. Thus the early presentation of the basic use of the individual cases in Slovenian – the starting-point of the treatment is the expressive level – centres on the treatment of primarily Slovenian syntactic particularities represented by the syntactic-function or clause element level in a cause-effect link with the semantic level of the language.

A chronological survey presents the uneven development of Slovenian syntactic theory.

1.1.1 The representatives of **phrasal valency** are A. Bohorič, M. Pohlin, O. Gutsman and J. Kopitar. With all of these the surface-level comparative treatment of valency predominates. In A. Bohorič's discussion (1584) of the use of cases the role of verbal meaning also unconsciously intrudes, and with it, of course, semantic-syntactic verbal valency, but he realizes that the participants of a particular verbal meaning can be expressed only with particular cases. Despite the predominating Slovenian-Latin normative comparisons on the expressive level, the nuclear deverbal derivatives in the phrases treated press him into a simultaneously transformational treatment of clausal syntax. With regard to clausal valency, Bohorič was not surpassed right up until the beginning of the nineteenth century.

M. Pohlin (1768) restricts himself to surface-expressive normative case use and remains more or less within the framework of phrasal valency. Gutsman's grammar (1777) achieves a similar level of recognition in its treatment of verbal valency. So it is a pity that Pohlin and Gutsman in their recognition of Slovenian semantic-syntactic particularities is revealed only indirectly – in fragments and not systematically.

Despite the frequent statement that J. Kopitar (1808) did not especially deal with syntax, his collected word-class material shows that he was aware of the cause-and-effect relationship

between the meaning of individual word classes and their syntactic role and morphological particularities on the expressive level.

1.1.2 V. Vodnik (1811) represents the **transition from phrasal valency to clausal valency**. The relationship between semantic- and structural-syntactic verbal valency is here put forward with a normative commentary on the use of active and passive verbal moods.

1.1.3 The main representatives of **clausal valency** are P. Dajnko (1824) and F. Metelko (1825).

A very contemporary treatment of syntactic problems for that period is to be found in Dajnko's grammar *Lehrbuch der Windischen Sprache* with its noticeably strong theoretical influence of the leading linguist of that time in the Slavonic world, J. Dobrowský (1940), and his grammar *Podrobná mluvnice jazyka českého*. The hierarchy of clause element relations is taken into account, thus all the particular features of the predicative relation are first presented.

However, the real superstructure of Dajnko's grammar is Metelko's grammar, where the already observed Slovenian syntactic particularities are further enriched with illustrative material and are terminologically defined.

1.1.4 The second half of the nineteenth century is marked by the **mutual (also transformational) link between phrasal and clausal valency**. This is the period of Janežič's editions of his Slovenian grammar, of Miklošič's syntactic theory, which was presented in Slovenian in Šuman's grammar, and in Levstik's comments, especially from the standpoint of a norm. A. Janežič (1854; 1863; 1900) preserves Metelko's problem-centred concept of dealing with Slovenian syntax.

The relations *participant role : case* point to treatments that take into account the semantic- and structural-syntactic aspect.

Miklošič's syntactic theory (1868–1874), based on the recognition of the morphological-semantic properties of words, was translated into Slovenian by J. Šuman (1881) in his *Slovenska slovnica (po Miklošičevi primerjalni, Slovenian Grammar (according to Miklošič's Comparative Grammar))*. From Miklošič's explanation of syntax it was most clearly seen up to that time that semantic-syntactic (verbal) valency is reciprocally created by participants and circumstants, so that it exists or it does not, while with structural-syntactic (verbal) valency we speak about the (non)obligatoriness of expressing individual participants as about the expressive/surface-level consequence of semantic-syntactic (verbal) valency. F. Levstik (1858) presents valency primarily from the standpoint of normative use.

1.1.5 In the first decades of the twentieth century Slovenian syntactic theory began to be visibly modernized. With A. Breznik and above all with R. F. Mikuš it attempted to follow current European linguistic development. The starting-point is the **semantic-syntactic aspect of valency**. The result of Breznik's semantic-syntactic treatment of the clause or clause elements is also more exact linguistic terminology, so that we can speak of *Breznik's syntax* (1916; 1982). In addition to Breznik, R. F. Mikuš (1945) in the 1950s tried to interrupt the course of primarily grammarians' linguistics. He supported the binary-structural and functional aspect of treating (also) syntax. For the starting-point of the syntactic functionalism

he puts forward the natural cause-effect relation between *function* as an initial language property and *the category of the word* as a consequential language property.

1.1.6 A more complex **multi-level treatment of valency** from the semantic- and structural-syntactic aspect (with an original orientation from form to meaning and vice versa and with account taken of transformational grammar linguistics) is found in the second half of the 1970s – J. Toporišič's *Slovenska slovnica (Slovenian Grammar)* (which derives from *Slovenski knjižni jezik I–IV (Standard Slovenian Language) – Sintaksa stavka (Clause Syntax)*, 1965: 67–74; *O četrteh stavčnih členih (On the Four Clause Elements)*, 1967: 181–202; *Posebni tipi stavkov (Special Clause Types)*, 1970: 151–187). Approximately at the same time Slovenian valency was dealt with by Claude Vincenot in his grammar *Essai de Grammaire Slovène* (1975; cf. Toporišič's review in *Slavistična revija (Slavonic Review)* and *Nova slovenska skladnja (New Slovenian Syntax)*.

In the 1980s syntax was discussed independently and thus valency was treated in more detail and depth in Toporišič's **Nova slovenska skladnja** (1982; see also the review by A. Vidovič Muha (1984) *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*). From the valency viewpoint more weighty works and discussions (in chronological order) include: the doctoral thesis by J. Dular (1982), *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja) (Verbal Rection in Standard Slovenian (of the 20th Century))*; the B. A. dissertation of M. Križaj (1981) *Glagolska vezljivost (na podlagi korpusa črke b v SSKJ) (Verbal Valency (on the Basis of the Letter B Corpus in SSKJ))*; also the article derived from the dissertation *Glagolska vezljivost* (1982); and the studies by M. Križaj Ortar (1989) *Vezljivost: iz pomena v izraz (Valency: from Meaning to Expression)* and A. Vidovič Muha (1993a) *Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom) (Verbal Compounds – their Syntactic Base and Valency Properties (with a Slovenian-German Aspect))*.

In the **Slovenska slovnica 1976** the semantic- and structural-syntactic treatment of valency was predicted with the more accurate treatment of *poved* (utterance) and *stavek* (clause) and the beginnings of realization theory.

1.1.6.1 At the beginning of the 1980s studies appeared by J. Dular, A. Vidovič Muha and M. Križaj Ortar, who introduced the **transformational grammar aspect of valency** more intensively. In treating the valency value of verbal free morphemes and by investigating the influence of verbal motivation on verbal valency they complement and extend the knowledge available up to that time.

J. Dular's thesis *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja) (Verbal Rection in Standard Slovenian (of the 20th Century))* of 1982 indirectly proves that a restriction to only treating rection from the viewpoint of valency is somewhat forced and incomplete, since valency and rection exist in a cause-effect relationship. In A. Vidovič Muha's study, valency is treated from the standpoint of the influence of word-formation on word valency properties (1988: 57–71; 1993).

An exhaustive and concentrated survey of valency problems (the basic starting-points with the necessary terminological arrangement) is presented in M. Križaj Ortar's article *Vezljivost: iz pomena v izraz (Valency: from meaning to expression)* (1989).

1.1.6.2 O. Kunst Gnamuš (1981) and J. Orešnik (1992) have contributed to shaping the theory of Slovenian valency with a more exact treatment of the semantic composition of the utterance and by presenting **semantic orientation**. These two works rely theoretically and methodologically on Anglo-American studies, thus from the aspect of Slovenian valency the treatment within the framework of the semantic level is particularly important.

1.2 A survey of fundamental foreign valency literature

This chronological and problem-dealing survey of the most relevant foreign valency literature from the standpoint of present-day Slovenian valency theory evaluates the influences of foreign valency theories on the development of Slovenian valency theory.

1.2.1 In **L. Tesnière's** *Éléments de syntaxe structurale* (1965²) dependency syntax or valency centres on the verb, which is understood as the organizational centre of the clause. We can affirm that for the progress of valency theory primarily Tesnière's findings on the structure of the predicate are useful.

Tesnière's theory of actants very quickly found a response and was also critically treated in **German valency theory**, in particular it proved a good starting-point for further development with the publication of distributional and valency dictionaries (cf. H. J. Heringer (1967), G. Helbig and W. Schenkel (1969), K. Brinker (1977), U. Engel (1970)).

1.2.2 **G. Helbig** (1984; 1992) complemented Tesnière when he condensed valency in terms of the language system into the definition that *logical valency* is the extralinguistic relation between the contents of objectivity, *semantic valency* represents the distributional/ combinatory capacities of specific word meanings or semes, while *syntactic valency* indicates the (non)obligatory valency places and thus the number of complements as well and their grammatical-functional properties in individual languages.

1.2.3 Helbig's valency theory was complemented by contributions from **Czech and Slovak valency theories**. F. Daneš (1957; 1968; 1987) pointed out as early as the 1950s the importance of taking into account the semantic, syntactic-functional and expressive levels. A more contemporary approach to the relationship of semantic-syntactic and structural-syntactic valency (e.g. the question of obligatorily expressed circumstances and the (non)expression of actants, etc.) is used in the works of P. Sgall (1976; 1986a,b), E. Hajičová (1983) and J. Panevová (1975).

1.2.4 Within **Russian valency theory** Apresjan's model (1967) of *meaning* <-> *text* is important. Ju. D. Apresjan within the framework of semantics develops the theory of so-called (non)productive semantic forms and establishes that the most productive semantic forms are those in phrases with basic verbal meanings, and the least productive are those in phrases or phrases with phraseologically bound meanings (nonproductive semantic forms are idioms).

1.2.5 Within **Anglo-American valency theory** N. Chomsky (1957) from the valency standpoint introduced some theses or even *rules of translating from meaning into expression*, which are a supportive orientation in removing semantic ambiguities and at the same time in

establishing the valency properties of a particular language. In contrast to Chomsky, C. J. Fillmore (1968) concentrates primarily on the description of the deep structure. M. A. K. Halliday (1994²) as the representative of systemic-functional grammar deals with valency within the framework of clause meaning – of the clausal semantic base and of the clause as message.

2 Valency as a semantic- and structural-syntactic phenomenon

The typology of verbal valency here worked out is at the same time a basis for producing a valency dictionary of Slovenian.

2.1 From the viewpoint of verbal valency verbal groups are worked out. The semantic-syntactic or valency base for all verbs is the three primary verbs or **verbal primitives** BITI (to be), IMETI (to have), and DELATI (to do, make). The basic semantic-hierarchic valency networks are composed of **basic verbs of state** (the hypernyms of all stative verbs are the two primitives *biti* ('existence') and *imeti* ('relations')), **basic verbs of active/nonactive actions and processes** (the hypernyms of process active verbs are the two primitives *delati* and *dati* < 'povročiti, da (kdo) imeti', and of process nonactive verbs the phasal *postati* < 'narediti se/začeti biti' and *dobiti* < 'začeti imeti'). The basic verbs (already indicated as to type and lacking true synonyms) constitute the fundamental classifying standard for verbal valency groups and at the same time the semantic-syntactic basis and starting-point for **semantically specialized verbs** (**a**) of treating/managing/creating, (**b**) of speaking, thinking, understanding, (**c**) of changes, (**d**) of movement. A special subgroup of basic verbs consists of (**e**) **elementary verbs** of natural phenomena and life processes, which form a kind of semantic-syntactic or valency synthesis of all the enumerated verbal semantic groups. The different meaning and derivation of the verbs shapes the semantic-hierarchic valency network of the type *premikati se – iti – stopati – korakati, delati – udarjati/tolči – sekati – cepiti*, etc.

The hierarchical semantic-syntactic relation between **primary, basic and specialized verbs** makes it possible to formulate a valency network with valency overlapping, as follows:

2.1.1 Specialized verbs of physical or mental state (*prebivati, stanovati, počivati, smejati se*, etc.) overlap in valency with **basic verbs of state** (*bivati, nahajati se, ležati, čutiti*, etc.).

2.1.2 Specialized verbs of treating/managing/creating as regards their dominant semantic element are divided into:

2.1.2.1 Verbs of enabling the originating/origin of something (*organizirati, opremljati, osredotočati se*, etc.) which overlap in valency with **basic verbs of enabling the originating/origin of something** (*omogočati, pripravljati, prizadevati si*, etc.).

2.1.2.2 Verbs with a stressed semantic element of movement (*nesti/nositi, lepiti, postaviti, čolnariti*, etc.) which overlap in valency with **basic verbs of dealing with movement and self-movement** (*deti, namestiti (se), vzeti*, etc.).

2.1.2.3 Verbs with a stressed semantic element of co-originating/co-occurring/ appurte-

nance (*zgrabiti, čakati, pestovati, pustiti, pomagati, nabrati, sprejeti*, etc.), which overlap in valency with **basic verbs of treating and managing** (*ravnati, izvajati, upravljati, vplivati*, etc.); the element of co-originating/co-occurring also represents the partial valency overlap with **basic verbs of non-active happenings and processes** (*pojavit se, nastati, spreminjati se*, etc.), while the semantic element of appurtenance represents the partial valency overlap with **basic verbs of dealing with movement** (*vzeti, pustiti*, etc.).

2.1.2.4 Verbs with a stressed semantic element of a change of property (*aktivirati, kisati, odpirati/zapirati (se)*, etc.), which overlap in valency with **basic verbs of a change of property** (*spreminjati (se), oblikovati, ohranjati*, etc.) and of **dealing** (*izpolnjevati, izdelovati, pripravljati*, etc.).

2.1.3 Specialized verbs of speaking, understanding and thinking (*sporočati, signalizirati, ugotavljati, razumeti, spoznavati, preučevati*, etc) overlap in valency with **basic verbs of speaking, understanding and thinking** (*govoriti, predstavljati (si), misliti*, etc.).

2.1.4 Specialized verbs with a general meaning of change (*rušiti se, prikazovati se, vznikati*, etc.) overlap in valency with **basic verbs of enabling the originating/ origin of something** (*napravljati se, lotevati se, prizadevati si*, etc.), **of dealing and of self-movement** (*uresničevati se, uveljavljati se*, etc.). The participant roles are the same as with basic verbs of a change of property.

2.1.5 Specialized verbs of movement are divided as regards valency into **a) right-ward non-valent process verbs** (the course of movement is stressed) and into rightward-valent **b) goal-directed verbs** (the goal/purpose is stressed) and **c) event verbs** (the content of the event is stressed with predominating verbal compounds). The elementary verb **premikati se** and the basic verbs **hoditi** and **iti** with their derivatives typically cover the entire valency of verbs of movement.

2.2 For the analysis **600 synchronically non-motivated verbs** (semantically these are basic and specialized verbs; there are 837 in SSKJ, which is 5.08% of all the verbs taken into account lexicologically) and approximately **1100 motivated verbs** (semantically these are certain basic verbs, especially derivatives from prepositional phrases with *biti, imeti* and *delati* in the syntactic base (there are 7525 derivatives of this type in SSKJ, which is 45.66% of all the verbs) and compounds). The derivatives and compounds are classified semantically as higher specialized verbs with lexicological semantic explanations, which include verbal primitives and the most frequent basic verbs (*narediti/delati, imeti, biti; vzeti, spreminiti, igrati (se), govoriti, gledati, iti/priti*).

2.2.1 Within the framework of compounds with the same prefix the valency influence is expressed of the basic semantic values of the prefixes ('phaseness (initial/ momentary/final)', 'resultativeness (once/several times)' and 'property/measure (degree/quantity)'), which are additional semantic properties or distinguishing semantic elements. The compound is transitive when another one of the other two enumerated semantically distinguishing elements is added to the phaseness. The semantic value of the prefix also influences the parti-

participant role of the valency complement. Typical original verbal hypernyms with typical semantic-syntactic valency formulas are verbal compounds with syntactic-base *delati*, *dati*, *biti* or *iti*, e.g. with syntactic-base *delati*:

dodelati – 'finalness' (Fk): 'to finish work' – 'absolute finalness of action' – absolute semantic-syntactic use of the verb: /*Pri nas/je dodelal*: Sam₁|xVd č*| + Glag|Fk|: *Duhovnik domašuje*, *Bolnik dotrpi*; 'relative finalness of action': *Kmet dobrana/dogospodari/dokosi/dokuje/domlati/domolze*, *Mati dohrepeni/domodruje/dopoje*; – 'resultativeness': 'to produce something to the end' – 'completeness of an action to the end': *dodelati obleko/slika*: Sam₁|xVd č*| + Glag|Fk|(Mo) + Sam₄|yCd ž*+|: *Dodajla je otroka*, *Dooral je njivo*, *Dopekel je kruh*, *Dopil je vino*, *Dopletla je jopico*, *Dopolnil je kozarec*, *Dotipkal je stran*, *Dogradili so most*, *Dokrmil je čebele*, *Dogovoril se je za sestanek*; – 'property': 'to carry out final works for a better appearance, better quality': *dodelati okrasje/dodelati tkanino*: Sam₁|xVd č*| + Glag|Fk (L·T L*)| + Sam₄|yCd ž*+|: *Dočakal/Dobojeval je zmago za zatirane*, *Dosegel je sporazum*, *Dočaral je lepše življenje za otroke*, *Doklicali so blagostanje*.

2.3 The true verbal primitives *biti*, *imeti*, *delati* (including lexicalized and non-lexicalized prepositional morphemes) with their participant roles embrace the entire semantic- and structural-syntactic valency of verbs.

Each primitive has basic (elementary) verbs added with typical surveys of the valency of deverbal nouns and adjectives according to verbal valency semantic groups. Each semantic group is embraced and thus typified semantic-syntactically by the so-called realizer basic verb. Realizer basic verbs as representatives of verbal semantic groups are *bivati*, *čutiti*; *govoriti/reči*, *misliti*, *gledati*, *hoteti*, *žeteti*; *delovati*, *deti*, *vzeti*, *igrati (se)*; *spreminjati (se)*; *iti*, *hoditi*. (A subgroup of basic verbs is the elementary verbs, which indicate basic life processes/activities and natural phenomena.) The basic verbs are hypernyms of specialized and higher specialized verbs.

2.3.1 Within the framework of valency according to nominalization and adjectival-ization or the valency of deverbal derivatives, the following are taken into account as realizers of valency **a**) the so-called transpositional derivatives with the meanings of action/state/property (De/St/L) – they are of clausal origin and are thus treated transformationally, and **b**) the so-called mutational derivatives with word-formational meanings of agent, object, result and means (Vd, Pd, Rd, Sd), allowed by the selected verbal meaning. The deverbal nouns are followed by deverbal adjectives, the so-called adjectives of state. Their original and typical use is predicative (without semantic sufficiency), thus they can only predicate a state or property to the subject noun and so they preserve the same valency as non-compound predicates. A nominalized property is derived from predicative-complement adjectives of state with the suffix **-ost**. (The material is restricted to nominal property derivatives in **-ost** from deverbal adjectives of state in the predicate.)

With regard to adjectivalization it is necessary to emphasize the suffix **-ski**, which generalizes the possessive into the classifying type. With the morpheme **-sk-** the particular origin (and orientation) of action/acting (or leftward valency) is obliterated and thus the action/acting obtains generally valid properties, otherwise it transformationally expresses rightward valency.

The suffix **-stvo** generalizes action into activity/state/property (this can have the transfor-

mational value of the verbal free morpheme SE, which is otherwise only a clause-forming marker, e.g. *Mojca se rodi* > *Mojčino rojstvo* : *Mojca rodi dečka* > *Mojčina roditev dečka*).

2.3.1.1 The nuclear Vd and Nd/s introduce a true possessive (since with the simultaneous indicating of action/state (De/St) they express the direct connection of agent/ bearer with the object of the action), e.g. *prijatelj* *znaneč/svetovalec*, *prijatelj* *brat*. But action (De), property (L) and state (St) can only introduce non-true possessive relations, e.g. *očetovo delo*, *voznikova prednost*. With same-verb derivatives with the word-formational meaning of object of an action (Pd) or result of an action (Rd) or means of an action (Sd), compared with the word-formational meaning of action (De) or agent of an action (Vd), the arrangement of participant roles or semantic-syntactic valency is optionally narrowed. The hierarchical or preferential optional arrangement of the participant roles is: with **nuclear deverbal nouns of action/state/property (De/St/L)** and of **the agent of an action** and of **the bearer of an action/state/property (Nd/s/l)**, the nucleus-adjacent position can be occupied by all the participant roles, though the preferential arrangement is: affected/relative/content/ appearing object of an action (Pr/Ra/Vs/Pod), means of an action (Sd), goal of an action (Cd), result of an action (Rd); with all these the non-preferential roles, which can be semantic-syntactically obligatory or non-obligatory, are occupied by spatial and temporal participants, e.g. *pripravljanje* (De) *športnikov* (Prd) *inapitkov* (Rd), *igranje* (De) *nogometa* (Vsd) *s prijatelji* (Rad) *za nagrado* (Cd), *igranje* (De) *hokeja* (Vsd) *na travi* (Md) *z žogico* (Sd); *bivanje* (De/St) *doma* (Md), *obseg* (St) *romana* (Vss), *pripadnost* (St) *zemlje* (Prs) *obdelovalcu* (Ras), *obstojnost* (L) *barv* (Vss) *proti vlagi* (Ras); *igralec* (Vd) *sonate* (Vsd) *na klavir* (Rad), *prebivalec* (Nd/s) *bloka* (Md/s), *rastje* (Np/s) *v močvirju* (Mp/s), *hudič/hudobec* (NI) *do najbližnjih* (Ral). With **nuclear Pd** the nucleus-adjacent position is most frequently occupied by means of an action (Sd) or goal of an action (Cd), more rarely by the content, affected or relative object of an action (Vsd/Prd/Rad), e.g. *iskalnik* (Pd) *z elektromagnetom* (Sd) *za kable* (Cd), *igralo* (Pd) *s krogi* (Sd) *za guganje* (Cd), *spravljalnik* (Pd) *žita* (Prd), *nadzorstvo* (Pd) *nad tržiščem* (Rad). With **nuclear Rd** the nucleus-adjacent position is occupied by means of an action (Sd) or material, more rarely by the content of an action (Vsd), e.g. *izdelek* (Rd) *z roko* (Sd) *iz kovine* (Vsd), *proizvod* (Rd) *iz kovine* (Vsd) *od kovačev* (Rad); with **nuclear Sd** the nucleus-adjacent position is occupied by goal of an action (Cd), e.g. *igrača* (Sd) *za odrasle* (Cd).

Pd, **Rd** and **Sd** also have non-preferential participant roles: place of an action (Md), starting-point/goal place of an action (IM/CMd), time of an action (Čd), starting-point/goal time of an action (IČ/CCd).

Pd, Rd and Sd are semantically linked with De metonymically, while Vd (which can combine non-actual De and V/Nd) and De semantically exclude each other due to the cause-consequence link within the predicative relation. The syncretic linkage or combination of 'action' (De) with 'agent of an action' (Vd) is also indicated by attributive adjuncts with the noun with the meaning 'agent of an action' (Vd), when they can transformationally modify the predicative verb e.g. *možni kandidat Tone* – *Tone je možni kandidat* – *Tone bi lahko kandidiral* (cf. M: 152).

2.3.1.1.1 The repeated arrangement of participant roles with regard to the word-formational meaning of the nuclear deverbal noun, e.g. *Tone* (Vd) *svetuje* (De) *Janezu* (Pred) *o ekono-*

miji (Vsd) > *Tonetovo*(Vd) *svetovanje* (De) *Janezu*(Pred) *o ekonomiji* (Vsd), *Janezov*(Pred) *ekonomski svetovalec*(Vd), *Tonetov*(Vd) *ekonomski nasvet*(Pd) *za Janeza*(Cd); *Janez* (Vd) *dobro pozna* (De) *petje* (Vsd) > *dobro Janezovo*(Vd) *poznavanje* (De) *petja* (Vsd), *dober poznavalec* (Vd) *petja* (Vsd) – this proves that Vd combines De $\cap$ V/Nd.

2.3.1.1.2 The combination or syncretism of participant roles as a valency important semantic-syntactic phenomenon.

2.3.1.1.2.1 The deverbal nuclear noun as agent of an action (Vd) can combine action (De) and the agent or bearer of an action (V/Nd) into (De $\cap$ V/Nd), thus proving the possibility of expressing a true possessive to the object of an action (Pd), e.g. *znančev svetovalec* (< svetovalec (od) znanca / svetovalec znancu < kdor svetuje znancu) – this true-possessive relation is a transformation of rection. A true possessive to the object is also expressed by the bearer of a state (Ns), e.g. *sestrin mož* (< mož (od) sestre / sestri mož < sestra ima moža). But in contrast to the deverbal Vd, only action (De) or state/property (St/L) with only a predicative relation can transform only into a non-true possessive relation, e.g. *delavčevo služenje* (< služenje delavca < delavec služi) or *delavčeva pripravljenost/prijaznost* (< pripravljenost/prijaznost delavca < delavec je pripravljen/prijazen).

2.3.1.1.2.2 The deverbal nuclear noun in the participant role of result of an action (Rd), which at the same time is the final phasal degree of an action (De_{rk}), according to expectation combines action (De) and the object of an action (Pd) into (De $\cap$ Pd), which is also confirmed by the syntactic bases for the word-formational meaning Rd, e.g. *izpis* < [to, kar] *izpiše*-Ø| with the semantic base 'izpisati kaj'.

2.3.1.1.2.3 The deverbal nuclear noun as means of an action (Sd) with the semantic element 'self-acting' can further combine the two participant roles of causer of an action (Pvd) and bearer of an action (Nd), e.g. *celilno mazilo* (< mazilo za celjenje < mazilo, ki celi), similarly *mehčalno sredstvo*. But only the bearer of an action (Nd) is included in means of transport, e.g. *dostavno vozilo* (< vozilo za dostavo < vozilo, s katerim se dostavlja).

2.3.1.2 The nominalization of clauses into gerundial-nuclear phrases is followed by adjectivalization, when the predicative relation is transformed into a relative (non-true possessive) gerund-adjacent adjective, while the rection and collocation relations are transformed into classifying adjectives.

Within the framework of transformations of leftward valency gerund-adjacent-nuclear non-true possessive adjectives of action/state (Sp_{d/s}) are generally adjectivalized into the most typical subject participant roles as *agent/causer/initiator of an action* (Vd/Pvd/Pbd), which typically have the category of animacy, expressing potential self-causation. In the nominalization of state/process (St/Pro), due to the intransitivity of verbs, there are unambiguous genitive use of the subject participant role of the bearer of a state (Ns) and unambiguous adjectivalized use primarily of the bearer of a process (Np), which at the same time is also, at least partly, the causer of a state/process (Pv_{s/p}). But the *bearer of an action/state/property* (Nd/s/l) is obligatorily adjectivalized only if it is at the same time also the *causer of an action/ state/property* (Nd/s/l $\cap$ Pvd/s/l), e.g. *Janez se premika* > *Janezovo premika-*

nje (as against e.g. *premikati Janeza > premikanje Janeza*), *Janez je vztrajen > Janez ima vztrajnost > Janezova vztrajnost*.

The fact that classifying adjectives as transformations of **rightward-valency relations** with nuclear deverbal nouns having different word-formational meanings are preferentially arranged differently has already been established (Vidovič Muha 1981).

2.3.1.2.1 The valency roles of verbal prepositional morphemes are seen in that a rection-valent prepositional morpheme, unlike a rection-combinatory prepositional morpheme, demands the arrangement of all the obligatory rightward participant roles and thus from the structural-syntactic aspect as well demands the complete expression of all the syntactically obligatory complements. Unjustified omissions, e.g. with the action of an affected object, are also confirmed by transformations, e.g. *dajanje Janeza otroka za pastirja*, *dajanje Janeza hrane za pastirja* – the second genitive (from left to right: *otrok/hrana*) has the participant role of affected due to the communicative completion of the phrase, which is demanded by the free prepositional verbal morpheme, e.g. *za*. The omission of this genitive also causes a semantic change: *dajanje Janeza za pastirja / dajanje hrane za pastirja*.

2.3.1.2.1.1 The prepositional verbal morpheme represents the obligatory semantic- and structural-syntactic role of the affected with the action (Prd). An additional indirect proof that prepositional verbal morphemes are part of the verbal meaning lies in the fact that in the tendency to preserve the verbal meaning (with its transitivity) they are sometimes expressed only with a transformation, e.g. *kesati se (zaradi) grehov – kesanje zaradi grehov, udeležiti se česa – udeležba pri čem*.

2.3.1.2.1.2 A nonlexicalized prepositional deverbal (participant) morpheme is determined primarily by the participant role which is anticipated by the verbal occasional syntactic meaning. The clearest examples for deverbal (participant) prepositional morphemes are seen in a transformation with indication of the subject participant roles, e.g. *Janez in prijatelj se pogovarjata – Janez se pogovarja s prijateljem – pogovarjanje/pogovor Janeza s prijateljem – Janezovo pogovarjanje/Janezov pogovor s prijateljem*). This is because the participant role of agent of an action is self-evident from the standpoint of the verbal action.

2.3.2 The semantic-hierarchic valency network of verbs (primary > basic > specialized), which together with deverbal derivatives represents the entire verbal valency.

2.3.2.1 The two primitives for a state and non-active processes/happenings /actions:

a)

1) BITI as a verb of full meaning embraces all the general-existential, general-relative and general-functioning circumstants:

1.1) The meaning 'to exist': (*Tukaj*) *je jama* – (*Tukaj*) *ni jame*, *Je iz kamna/iz delov/iz sestavin*:

$\text{Sam}_1 | \text{xNs/p } \check{z}^{+/} | + \text{Glag|E}^+ |$;

$\text{Sam}_1 | \text{xNs/p } \check{z}^{+/} | + \text{Glag|E}^+ | (+ \text{Pris|}_{\text{kv}} | \text{yM/Čs/p|} / \text{p} \cap \text{Sam}_3 | \text{yM/Ras/p|})$;

$\text{Sam}_1 | \text{xNs } \check{z}^{+/} | + \text{Glag|POS/M}_{\text{so}} | + \text{p} \cap \text{Sam}_2 | \text{yVss } \check{z} |$.

1.2) The meanings 'to occur', 'to have', 'to participate': *Hiša je sredi polja*, *Drva so na*

dvorišču, Za gozdom je travnik, Otroci so doma, V vodi je kisik, V knjigi so napake, Domači so na zabavi:

Sam₁|xNs/p ž^{+/}| + Glag|POS/M_{so}s/p| + Prisl_k / p ∩ Sam_{2,4-6}|yMs/p//Ras/p ž|.

1.3) The meanings 'to happen, to take place': (*Tedaj*) je bila vojna – (*Tedaj*) ni bilo vojne, (*V Kamniku*) je bil semenj; *Proslava bo* (v nedeljo):

Sam₁|Np/d/dog/s| + Glag|E⁺|;

Sam₁|xVd/Ns/p/d/dog ž^{+/}| + Glag|M_{so}s/p/d/dog| (+ Prisl_{c/k/n/kol} / p ∩ Sam₂₋₆|yM/Č/IM/IČ/CM/CČ/Po/N/wL/S/Ra/Vs_{s/p/w/dog} ž^{+/}|).

2) BITI as a grammatical-functional nucleus or as a copula can preserve only the role indicating state-consequence: *Mož je poštenjak/učitelj; Širina je trojna; Kruh je pečen/vroč/otrdel; Dekle je večše angleščine/dolžna veliko denarja, Tu mu ni dobro, Z njim je dolgčas, Tema je bilo, Nujno je bilo oditi:*

Sam_{1,3,6}|xNs/p ž^{+/}| + Glag_p(Mo) + Sam₁' / PridSam₂₋₅' / Prid_k' / Prisl_n' / Povdk|wL|.

2.1) The prepositional-morpheme use involves phrases such as *biti brez pameti, biti od brata, biti proti razvoju, biti ob imetje, biti za napredek, biti s šibkimi*, etc:

Sam₁ + Glag_p brez/od/proti/ob/za/z/s + Sam_{2-4,6}|wL|.

2.2) Modal use: Sam₃|Ns/p| + Glag_p(Mo) + Prisl_k + Nedol: *Tu mu je biti.*

2.3) Impersonal use expresses occasional classification of an already existing state, which is the starting-point for the development of the appurtenance meanings of (non>true possession: Glag_{3os} + Sam₁' / Prisl_n' / Povdk|wL|: *Bilo je mraz/škoda/čudno/prav.*

a.) Semantic-syntactically close to the verb BITI is IMETI (appurtenance < co-occurrence):

– primarily with a spatial-temporal meaning and thus with an obligatorily valent adverbial: *V vodi imamo veliko živih bitij, publ. Na desni strani imamo hrib, ne levi pa reko; Imela bosta otroka, Prejšnji mesec je imela otroka:*

Sam₁|xNs/p č^{+/}| + Glag|E⁺ + P| + Sam₄|yRa/Vs/s/p ž^{+/}/č| + p ∩ Sam₃|zMs/p ž⁺ č^{+/}| / Prisl_k|zMs/p//Čs/p ž^{+/}|;

Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|(E_F + P ∩ (L · T L*))| + Sam₄|yRas č⁺|.

1) A true possessive relation is expressed in: *Ima avtomobil/hišo/tri konje/veliko knjig, Im malo/veliko; Pri sosedu imajo čebele:* Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž|;

1.1) Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž⁺ č|.

2) There is non-owning relative (state) possession in: *Ima dosti gradiva, Trgovina ima dovolj praška; Im brata/ljubico/direktorja/tekmeča:* Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas ž|;

2.1) Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag|P| + Sam₄|yRas č⁺|.

3) The composite-property meaning indicates non-owning true composite possession: *Voda ima precej kalcija, Katere sestavne dele ima celica, Zakon nima take določbe:*

Sam₁|xNs/p ž^{+/}| + Glag|P| + Sam₄' / Prid_{kol} Sam₂|yVss ž|.

4) Weakened or auxiliary meanings of *imeti* occur in: *Ima nizke/visoke dohodke, Ima podporo/pokojnino, Im preveč kilogramov/petdeset let:*

Sam₁|xNs/p ž^{+/}| + Glag_p|P| + Sam₄' / Prid_{kol} Sam₂|wL|.

4.1) The weakened meaning also expresses 'property' and 'relations': *Ima dolge, skodrane lase, Im stroj v popravilu, Orodje ima v redu, Im kaj v lastni/v najemu; Im ga za pošte-nega/hlapca:*

Sam₁|xNs/p č⁺| + Glag_p|P|Mo_{v/na} + Sam₄|yRas ž^{+/}| + Sam₅'|wL|;

4.1.1) Sam₁|xNs/p č⁺| + Sam₄|yRas ž^{+/}| + Glag_p|P|Mo_{za} + Prid_k' / Sam₄'|wL|.

4.2) This weakened IMETI also expresses the modal use of 'morati', 'moči', 'želeti si': *Vlak ima vsak čas odpeljati, Ima se zahvaliti za pomoč, Imaš za posoditi tisoč dolarjev, Ima to za narediti, Ima ga za vprašati; Ima me, da bi ga vprašal; Ti čevlji me imajo:*

Sam₁|xNs/p č*| + Glag|Naklon|(se)/za + Nedol/Sam₄'/Sda|wL| + p ∩ Sam₄/Prisl_k|yMs/Ras ž abstr./konkr.);

4.2.1) Sam₁|xNs/p č*| + Glag|Naklon| + Sam₄|yRas ž|.

4.3) The modal *imeti se* is used colloquially with a structural-syntactically obligatory adverbial: */Dobro/Slabo/ se ima, Ta se ima /kot še nikoli/:*

Sam₁|xNs/p č*| + Glag|Naklon|se /+ Prisl_n = syntactically obligatory modifier/.

2.3.2.1.1 **Basic verbs of state/process**, for which partial rightward semantic-syntactic valency is typical – only with certain rightward-valent meanings within the framework of the same verb.

1) *The realizer basic verb of state/process is bivati: Bival je v isti hiši/na deželi/pri teti (Ms/p), Biva umetnost (Ras/p), Biva iz bistvenih sestavin (Vss).*

The semantic-syntactic possibilities are:

Sam₁|Np/d/dog/s| + Glag|E*|: *Bival je kralj, Bivala so znamenja;*

Sam₁|xVd/Ns/p ž*| + Glag|POS/M_{so}s/p| + Prisl_k / p ∩ Sam_{2,4-6}|yM_{sp} ž*|: *Biva doma, Tedaj je bival tam/na deželi/v Pivki/sredi polja/pri teti;*

Sam₁|xNs/p ž*| + Glag|POS/M_{so}s| + p ∩ Sam₂|yVss ž|: *Biva iz več delov;*

Sam₁|xNs/p č*| + Glag|M_{so}s/p| + Sam₄|yRas/p ž abstr.|: *Biva/živi umetnost, Drži obljubo.*

2) *The realizer basic verb for physical and mental relations is čutiti – 'to perceive, to foresee with the senses: Čuti pod prsti utripanje (Vss/p) žile, Psi so čutili ljudi/potres (Ras/p), Čutila je bližino/nevarnost (Ras/p), 'to establish with the consciousness of the presence of something' V zraku se čuti pomlad (Ras/p):*

Sam₁|xNs/p ž*| + Glag|E* + P| + Sam₂|yRa/Vs/s/p ž*/č| + p ∩ Sam₃|zMs/p ž* č| / Prisl_{klc}|zMs/p//Čs/p ž*|; Sam₁|xNs/p č*| + Glag|(E_F + P ∩ (L·T L*))| + Sam₄|yRas ž*|.

The case presentation of participant roles for verbs of state and process (co-occurring/co-appearing): – Mna/v/pri/ob/po = place/time of a state/process (Ms/p//Čs/p with BITI^{1,2,3} in its full meaning: *bivati/živeti/rasti/stati/ostati/obdržati se na deželi/v mestu/ob jezeru/po celini*, etc.), – Oza/pred/nad/pod/med = place/time of a state/process (Ms/p//Čs/p: *bivati/stati/tičati/zijati/sloneti*, etc.), – T skozi/čez = place of a state/process (Ms/p: *tičati/zijati/sloneti*, etc.), – T = relative object of a state/ process/action (Ras/p/d: *bivati svet/umetnost*, etc.), – Riz = starting place of a state/process (IMs/p: *zijati*, etc.), – Riz = content of a state/process (Vss/p: *obstajati iz več delov*, etc.).

2.3.2.1.1.1 Specialized and higher specialized verbs of physical-mental state/ processes

Semantic-syntactic valency formulas are formed with the same participant roles as with basic verbs of state for:

– State, co-occurring/co-appearing – *biti*:

Sam₁|xNs/p ž*| + Glag|E*| (+ Prisl_{klc}|M/Č_{sp}| / p ∩ Sam₃|yM/Ras/p|);

Sam₁|xNs/p ž*| + Glag|POS/M_{so}s/p| + Prisl_k / p ∩ Sam_{2,4-6}|yMs/p ž|.

There are distinctions according to semantic-syntactic valency: rightward obligatorily valent: *prebivati, stanovati (Prebiva/Stanuje v bloku/na deželi/pod goro (Ms/p));* rightward

non-obligatorily valent: *bedeti (Bedi (pri mrliču/nad otroki (Ms/p))), gladovati (Gladuje (več dni (Čs/p)))*; rightward non-valent: *biseriti se (Vino se biseri), cmerati se (Cmeri se)*.

– In addition to co-occurring/co-appearing there is also appurtenance – *imeti*: $\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|E^+ + P| + \text{Sam}_4|\text{yRa/Vs/s/p } \check{z}^+/\check{c}^+| + p \cap \text{Sam}_3|\text{zMs/p } \check{z}^+ \check{c}^+| / \text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|E^+ + P| + \text{Sam}_4|\text{yRa/Vs/s/p } \check{z}^+/\check{c}^+| + p \cap \text{Sam}_3|\text{zMs/p } \check{z}^+ \check{c}^+| / \text{Prisl}_{\text{kol}}|\text{zMs/p//}\check{C}s/p \check{z}^+| / p \cap \text{Sam}_{4/5}|\text{zCd } \check{z}^+ \text{ abstr.}^{\text{st}}|$: *Koprneti po kom/čem*;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|E_F + P \cap (L \cdot T L^+)|(\text{se}) + \text{Sam}_{4(2)}|\text{yRas } \check{c}^+| + p \cap \text{Sam}_3|\text{zRas/p } \check{z}^+ \cap \text{zMs/p}|$: *Boji se staršev, Goji konopljo (na vrtu), Norčevati se iz njega*;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{z}^+| + \text{Glag}|P|(\text{se}) + \text{Sam}_4 / \text{Prisl}_{\text{kol}}(\text{Sam}_2)|\text{yVss/p } \check{z}^+|$: *Sovražiti (se), Ljubiti tri dni/ celo leto*;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}|Naklon|se /+ \text{Prisl}_n = \text{obligatory modifier}/$: *Zelo/Upravičeno/ se jezi*.

There are distinctions according to semantic-syntactic valency:

– rightward obligatorily valent: *mraziti (Mrazi ga (Ras/p)), obžalovati (Obžaluje dejanje (Vss/p))*; rightward non-obligatorily valent (indicated with round brackets): *čustvovati (Vsak čustvuje (svet (Vss/p)), šobiti se (Šobila se je (nad položajem (Ras/p)))*.

2.3.2.1.2 Basic verbs of non-active happenings and processes are indicated as regards the non-active participation of the subject.

They present the subject as the bearer of processes/happening (xNp/dog) and a) indicate non-active general processes (*dogajati se, goditi se, potekati, vršiti se, izvrševati se, trajati, nadaljevati se*, etc.: $\alpha Pvd/\text{dog/p}/\alpha Nd/\text{dog/p}$ (xE⁺)) and b) events and phenomena (*pripetiti se, pojaviti/pojavljati se, prikazati/prikazovati se, nastati nastajati, postati/postajati, propasti/propadati, miniti/minevati, izginiti/izginjati, izgubiti se/izgubljati se, spreminjati se*, etc.).

BITI with full meaning introduces participant valency with the semantic-syntactic possibility:

$\text{Sam}_1|\text{xNp/d } \check{z}^+| + \text{Glag}|M_{\text{sd}}|p/d|(\text{se}) (+ \text{Prisl}_{\text{ek/n}} / p \cap \text{Sam}_{2-6}|\text{yM}_{\text{pvd}} / \check{C}_{\text{pvd}} // \text{IM}_{\text{pvd}} / \text{I}\check{C}_{\text{pvd}} // \text{CM}_{\text{pvd}} / \text{C}\check{C}_{\text{pvd}} // \text{P}o_{\text{pvd}} / \text{N}_{\text{pvd}} / \text{Ra}_{\text{pvd}} / \text{C}_{\text{pvd}}|)$: *dogajati se, potekati, nastajati, pojavljati se, izginjati, minevati*.

2.3.2.1.2.1 Phaseness of non-active happening/process

The hypernyms are DELATI SE, POSTAJATI while the phasal hypernyms are POSTATI (hypernym 'beginningness': 'to begin to be') and DOBITI (< 'to begin to have').

The semantic-syntactic possibilities for non-participant valency **posta/ja/ti – delati/narediti se**, e.g.:

– **posta/ja/ti**:

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}_p|E_F \cap (L \cdot T L^+)| + \text{Sam}_1|\text{wNs/p } \check{c}^+|$: *Postal je samotar*;

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{z}^+| + \text{Glag}_p|E_F \cap (L \cdot T L^+)| + \text{Prid}_k|\text{wL}|$: *Postal je domišljav/porozen*;

– **delati se** in the meanings:

a) 'to be in the state of originating':

$\text{Sam}_1|\text{xNp } \check{z}^+| + \text{Glag}_p|\text{se}|F(E/L \cdot T E/L^+)|$: *Mrak se dela*;

$\text{Sam}_1|\text{xNp } \check{z}^+| + \text{Sam}_3|\text{yNp } \check{z}^+| + \text{Glag}_p|\text{se}|F(E/L \cdot T E/L^+)|$: *Bula se mu dela*;

b) 'to show a particular state or property, which in reality does not exist':

$\text{Sam}_1|\text{xNs/p } \check{c}^+| + \text{Glag}_p|\text{se}|E_F \cap (L \cdot T L^+)| (+ \text{Sam}_3|\text{yRas/p } \check{c}^+|) + \text{Sam}_4|\text{Prid}_k|\text{wL}|$:

Dela se (mu) prijatelja/bolnega;

$\text{Sam}_1|\text{xNp } \check{z}^+| + \text{Glag}_p|\text{se}|E_F(L \cdot T L^+)| + \text{Sam}_4|\text{wL}|$: *Dela se norca*.

2.3.2.2 A subgroup of basic verbs are elementary verbs, which combine the meanings of the primitives BITI and DELATI (with the phasal hyponyms *posta/ja/ti, delati/narediti se*), thus they include basic verbs of non-active processes/ happenings/ states as well as basic verbs of active processes/actions, which together embrace all the participant roles.

In this group of verbs the dynamic meaning of the verb BITI is also taken into account. In **a)** non-active processes/activities the subject is the bearer of happening/ process/state/property (Nd/p/s/l), while in **b)** active processes/activities the subject is the causer and agent of action/process/state/property (Pv/Vd/p/s/l). The group of verbs of non-active processes/ happenings /states has obligatorily valent circumstants.

2.3.2.3 The primitive for active processes/happenings /actions:

a) Active acting is covered by the primary verb DELATI.

1) Semantically the most comprehensive general/non-actual meaning indicates 'acting': 'to consciously use physical and mental energy': *Delajo in počivajo, /Vse življenje/cel dan/od jutra do večera/ dela, /Pridno/težko/ delajo, Dela /v tovarni/*. But this semantically broad use at least partly limits the number of participants and thus blocks rightward syntactic valency, also in examples with a non-human agent or bearer of an action, e.g. in the meaning 'to be in a working state': *Motorji delajo, Srce je začelo delati, Pošta/Tovarna ne dela*:

$\text{Sam}_1|\text{xNd } \check{z}^{+/}| + \text{Glag}$; $\text{Sam}_1|\text{xPvd } \check{z}^{+/}| + \text{Glag} /+ p_{zs} \cap \text{Sam}_6 / p_{na} \cap \text{Sam}_4|\text{yPrd/Rad/Vsd } \check{z}^{+/}| / \text{/Prisl}_n|\text{yNd}| = \text{modifier/}$; $\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{Glag} /+ \text{Prisl}_{n\check{c}} / p \cap \text{Sam}_2 \cap \text{Sam}_2|\text{wNd}/\check{C}d| / p \cap \text{Sam}_5|\text{zMd } \check{z}| = \text{modifier/}$.

1.1) A more specific/actual meaning indicates 'type of action' and demands an obligatorily valent adverbial. In *kulturno/politično delati*, the obligatorily rective nonlexicalized deverbal prepositional morpheme appears with transformations as *delati v kulturi/politiki*, while the lexicalized prepositional morpheme is expressed in the meanings 'opposing' (*delati proti okupatorju*), 'orientation' (*delati z mladino*), 'endeavouring' (*delati za odpravo zaostalo-sti*), 'contributing' (*delati v korist človeštva*), 'cooperating' (*delati pri društvu, delati v organizaciji*):

$\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{GlagMo}_{v/zal/zs/pril/prci} + \text{Sam}_{3-6}|\text{yCd/Vsd } \check{z} / \text{yRad/Prd } \check{c}^*|$.

1.2) The meaning 'engaging in concrete activity' represents the obligatory rection: *Dela v trgovini, Dela pri računalnikih, Delajo s kemikalijami/s knjigami/s stroji, Dela kot skladiščnik; Rože delajo popke, Žene delajo okraske*:

$\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{GlagMo}_{v/pril/zs} + \text{Sam}_{5-6}|\text{yMd|Sd/Vsd } \check{z}|$; $\text{Sam}_1|\text{xPvd } \check{z}^{+/}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yRd/Cd/Prd } \check{z}|$; $\text{Sam}_1|\text{xNd } \check{z}^{+/}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yRd } \check{z}^{+/}|$.

2) The meaning 'relation of acting' is indicated by the object rection with an adverbial of manner as (combinable) modifier: *Dela s pravopisom/na pravopisu, S knjigo/Z njo delajo kakor s sunjo/v skladu s predpisi*, and also with a predicate attribute: *Prav delajo*:

$\text{Sam}_1|\text{xPvd } \check{z}^{+/}| + \text{Glag} + p_{zs} \cap \text{Sam}_6 / p_{na} \cap \text{Sam}_4|\text{yPrd/Rad/Vsd } \check{z}^{+/}| + \text{Prisl}_n|\text{yNd}| = \text{modifier/}$; $\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{GlagMo}_{zs} + \text{Sam}_6|\text{wVsd } \check{z}^{+/}|$; $\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{Glag} + p \cap \text{Sam}_6|\text{zSd } \check{z}|$.

3) 'Resultativeness/goalness' are indicated by the meanings 'to produce' ('orientation' is included in the verb DATI): *Delajo stroje/čevlje/čipke* in 'to obtain, to make': *Delajo gumi (iz kavčuka), Dela (naročniku) za denar/uslugo/kravo*:

$\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yRd } \check{z}| (+ p_{iz} \cap \text{Sam}_2|\text{yPr/IMd } \check{z}|)$;

$\text{Sam}_1|\text{xVd } \check{c}^*| + \text{Glag}(\text{Mo})_{za} + (\text{Sam}_3|\text{yPred } \check{c}^*|) + \text{Sam}_4|\text{yCd } \check{z}^{+/}|$.

4) Non-participant predicate-complement valency is not necessarily only of a copular natu-

re. The weakened or auxiliary use of DELATI can partly preserve the semantic-syntactic relations 1) 'acting' *Delajo korake/grehe/kupčije, Dela čudeže/napake*, 2) 'activity' (*Dela kot skladiščnik*), 3) 'property' (*Frizura jo dela mlajšo, Cvetje dela sobo lepšo*) and 4) 'relation' (*Dela (mu) žalost/veselje*):

4.1) $\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{z}^+| + \text{Glag}_p + \text{Sam}_4|wL|$; 4.2) $\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{c}^+| + \text{Glag}_{\text{kon}} + \text{Sam}_1|wL|$;
4.3) $\text{Sam}_1|\text{xPvd}\check{z}^+| + \text{Glag}_p + \text{Sam}_4|\text{yPrd}\check{z}^+| + \text{Sam}_4|\text{Prid}_k|wL|$; 4.4) $\text{Sam}_1|\text{xPvd}\check{z}^+| + \text{Glag}_p$
(+ $\text{Sam}_3|\text{yRad}\check{z}^+|$) + $\text{Sam}_4|wL|$.

a₁) Additional 'orientation' of a process/happening /action is indicated by DATI:

1) 'to make/cause to be somewhere': $\text{Sam}_1|\text{Pvd}\check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPrd}\check{z}^+| + p \cap \text{Sam}_2|\text{IMd}| / p \cap \text{Sam}_{3,4}|\text{Prisl}_k|\text{Namen}|\text{CMD}\check{z}^+|$: *Dati denar iz denarnice, Dati knjigo na mizo*;

2) 'to make/cause someone to have': $\text{Sam}_1|\text{Pvd}\check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_3|\text{zPred}/\text{Prd}\check{c}^+| + \text{Sam}_4|\text{yPrd}\check{z}^+|$ (+ $p \cap \text{Sam}_4|\text{Cd}\check{z}^+|$): *Dati mu blago (za kaj)*;

3) 'to make/cause someone to work': $\text{Sam}_1|\text{Pvd}\check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_3|\text{zPred}/\text{Prd}\check{c}^+| + \text{Sam}_4|\text{yPrd}\check{z}^+| + p \cap \text{Sam}_4|\text{Cd}\check{z}^+ \text{ abstr.}^+|$: *Dati komu čas za premislek/na izbiro*.

2.3.2.3.1 Basic verbs of active actions and processes are indicated with regard to the active participation of the subject.

All the basic verbal valency semantic groups (enabling the originating/origin of something, of speaking/understanding/thinking, dealing, managing, dealing with movement, changes of property and duration) upravljanja, ravnanja s premikanjem, spremembe lastnosti in trajanja) are embraced by verbs, lexicologically indicated with a broad semantic-syntactic use. This type of verbs presents the subject as the source or agent of an action (Vd) of general activities (*delati, oblikovati, izvrševati, izražati, omogočati*, etc.) or as a semi-agent or the so-called processual agent (V/Pv_{drp}) (*priiti, odhajati*) and as a processor or causer of a process (Pv_{drp}) (*gibati se, hoditi, peti*).

The basic active verbs are at the same time hypernyms for **specialized and higher specialized verbs of dealing/managing/creating** (with physical and mental acting).

2.3.2.3.1.1 Enabling the originating/origin of something

The broad syntactic meaning is lexicologically indicated as 'with work to enable the originating of something': $\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{c}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPrd}/\text{Cd}\check{z}^+|$ (+ $p \cap \text{Sam}_4|\text{Cd}\check{z}^+|$): *Dela nalogo/dopis, Dela razstavo, Dela temelje (za hišo), Dela jamo (za ozimnico)*;

$\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{c}^+| + \text{Glag}_{\text{(se)}}(\text{Mo})_{\text{za/na/v/k}} + \text{Sam}_3|\text{yPred}/\text{Cd}\check{c}^+| + \text{Sam}_{4(2,3)}|\text{yCd}/\text{Rd}\check{z}^+|$: *Delajo (mu) za izvoz*.

The semantic-syntactic valency formulas quoted include the participant roles: T = the affected object of an action (Prd) – inanimate/animate, after the transformation: R = the affected object of an action (Prd) – inanimate/animate; T/za/na/v (ob SE_{Prd}) = goal/result of an action (Cd/Rd) – inanimate/animate; D/k/proti = goal of an action (Cd) – inanimate; D/k = recipient of an action (Pred) – animate.

The above meanings of the verb *delati* with the quoted participant roles in particular cases are embraced by the basic verbs: *pripravljati/pripraviti (se k/h) Pripravlja se k učenju (Cd), Pripravlja slušateljem (Pred) gradivo (Cd), napravljati Napravlja otroka (Cd), Napravlja se (Prd) (za nastop (Cd)), prirejati Prirejat predstave (Cd), Prireja vozila (Prd) (za invalide (Cd), etc.*

2.3.2.3.1.1 Specialized and higher specialized verbs have the basic semantic elements (PS) – 'enabling the originating of an action, i.e. actual/active participation' and 'goalness' without stressing 'movement'. With the same participant roles as the basic verbs of 'enabling the originating/origin of something' they form the semantic-syntactic formulas: $\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{\text{c}}^+| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPrd/Cd}\check{\text{z}}^{+/-}| (+ p \cap \text{Sam}_4|\text{Cd}\check{\text{z}}^{+/-}|)$;

$\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{\text{c}}^+| + \text{Glag}(\text{se})\text{Mo}_{\text{za/na/v/k}} + (\text{Sam}_3|\text{yPred/Cd}\check{\text{c}}^+|) + \text{Sam}_{4(2,3)}|\text{yCd/Rd}\check{\text{z}}^{+/-}|$:
organizirati – Tako delo (Prd) je potrebno dobro organizirati, Svoje misli (Prd) je organiziral; Organizirajo stavko/spopad/tekmovanje (Rd); Organizirajo kmete (Prd) (za sodelovanje z zadruogo (Cd)); Organizirajo (jim (Pred)) prenočišče (Rd); organizirati se – colloq. Organiziral se je k socialistom (Cd).

According to semantic-syntactic valency the following are distinguished: rightward obligatorily valent: *adjektivizirati (Adjektivizira samostalnik (Prd)), opredmetiti (Opredmetijo ideje (Cd)), oživiti (Oživijo ponesrečenca (Cd)), udejanjiti (Udejanjajo sklep (Rd))*; rightward non-obligatorily valent: *spoprijeti se (Fantje so se spoprijeli /med seboj (Prd)/, vživeti se (Otrok se je vživel (v družino (Cd)))*; rightward non-valent: *bogateti (Hitro bogatijo), bakreneti (Drevje bakreni), babiti se (Babi se).*

2.3.2.3.1.2 Speaking, understanding, thinking

The realizer basic verbs: for physical activity is *gledati*, for mental activity are *govoriti/reči, misliti*.

Semantically the most comprehensive is the general/non-actual meaning 'consciously to use physical and mental energy' with the semantic-syntactic valency formulas:

$\text{Sam}_1|\text{xNd}\check{\text{z}}^{+/-}| + \text{Glag}$: *Ljudje govorijo/mislijo*;

$\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{\text{c}}^+| + \text{Glag} / + \text{Prisl}_{\text{n/č}} / p \cap \text{Sam}_2 \cap \text{Sam}_3|\text{wNd/Čd}| / p \cap \text{Sam}_5|\text{zMd}\check{\text{z}}| = \text{modifier}/$;

– in the meaning 'to complete, carry out some task, work or activity in general' a syntactically obligatory adverbial of manner is added: *Nekateri člani /slabo/ razumejo/govorijo*:

$\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{\text{c}}^+| + \text{Glag} / + \text{Prisl}_{\text{n}}|\text{yNd}| / + \text{kot} \cap \text{Sam}_1 / p \cap \text{Sam}_{5-6}|\text{yNd/Sd/Vsd}\text{ abstr.}\check{\text{z}}^-| = \text{modifier} /$;

– the more specific/actual meaning 'to carry out work in a specific sphere: *Govori proti okupatorju/z mladino/za odpravo zaostalosti /v korist človeštva*:

$\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{\text{c}}^+| + \text{Glag}\text{Mo}_{\text{v/za/z/s/na/pril/protillo}} + \text{Sam}_{3-6}|\text{yCd/Vsd}\check{\text{z}}^- / \text{yRad/Prd}\check{\text{c}}^+|$.

The semantic-syntactic valency formulas quoted include the participant roles: T/na/za = relative/affected object of an action (Rad/Prd) – animate/inanimate, after the transformation: R = relative/affected object of an action (Rad/Prd) – animat/ inanimate; T = content of an action (Vsd) – inanimate, after the transformation: R = content of an action (Vsd) – inanimate; T/za/na/v = goal of an action (Cd) – inanimate/animate; Dproti = goal of an action (Cd) – inanimate/animate; D = relative object of an action (Rad) – animate/inanimate; D = recipient of an action (Pred) – animate; Mo = content of an action (Vsd) – inanimate/animate; Mpo/v/na = relative object of an action (Rad) – inanimate/animate; Oz/s//za/nad = relative object of an action (Rad) – inanimate/animate (with SE); Oz/s = content of an action (Vsd) – inanimate (with SE); Oz/s = means of an action dejanja (Sd) – inanimate; Infinitive = content of an action (Vsd).

The above meanings of the verb *delati* with the quoted participant roles in particular cases

are embraced by the basic verbs: *z ukvarjati se Ukvarja se z bolniki (Rad)/s trgovino (Vsd)*, *obravnavati Obravnava problematiko (Vsd)/mladostnika (Rad)*, *uporabljati Uporablja naravna bogastva/govedino (Prd) za preživetje/polpete (Cd)*, *zaznavati Zaznava svetlobo (Rad)* *s čutili (Sd)*, *ugotavljati Ugotavlja rezultate (Rad)* (*z zadovoljstvom (Rad)*, etc.

2.3.2.3.1.2.1 Specialized and higher specialized verbs of speaking, thinking and understanding (mental acting) include 'accepting and appropriating information' (*dokumentirati*, *izvedeti*, *dojemati*, *verjeti*, etc.) and 'intelligent understanding and responding to information' (*razumeti*, *argumentirati*, etc.) and 'giving out information' (*sporočati*, *pokazati*, *agitirati*, etc.). They have the same participant roles and the same semantic-syntactic valency formulas as the basic verbs of 'speaking, understanding, thinking'.

2.3.2.3.1.3 Dealing

The realizer basic verb is *delovati*. 'Dealing' anticipates the broadest range semantic-syntactically – it encompasses as many as three syntactic meanings of *delati* – 'engaging in concrete activity' 'relations of acting' and 'resultativeness': 'to carry out work in some area of the whole production process as a source of income' and 'to have dealings with something as the object of one's employment, work'. This meaning presents – in addition to the result of action (Rd): *delati nalogo/dopis*, *delati razstavo*, *delati most/temelje* – the means of action (Sd) or accompanying circumstance, e.g. *delati s kemikalijami/s knjigami*; the lexicological style marker **colloq.** draws attention to the instrumental rection of a human participant in *Nerad dela z ljudmi*. The realizer basic verb *delovati* in the meaning 'to carry out work in a particular area as a source of income' also has the same valency:

$\text{Sam}_1 | \text{xVd } \check{c}^* | + \text{GlagMo}_{\text{vpril/zs}} + \text{Sam}_{5-6} | \text{yMd-Sd/Vsd } \check{z}^* |$: *Dela v industriji/pri črpalki/s kemikalijami*.

In the meanings 'to produce': *delati stroje/čevlje/čipke* and 'to obtain, to make': *delati gumi* (*iz kavčuka*):

$\text{Sam}_1 | \text{xVd } \check{c}^* | + \text{Glag} + \text{Sam}_4 | \text{yRd } \check{z}^* | (+ \text{p}_{\text{iz}} \cap \text{Sam}_2 | \text{yPrd } \check{z}^* |)$: *Delati vino* (*iz grozdja*);

$\text{Sam}_1 | \text{xVd } \check{c}^* | + \text{GlagMo}_{\text{z/s}} + \text{Sam}_6 | \text{wVsd } \check{z}^* |$: *Delati s slovarjem*;

$\text{Sam}_1 | \text{xVd } \check{c}^* | + \text{Glag} + \text{p} \cap \text{Sam}_6 | \text{zSd } \check{z}^* |$: *Delati z lopato/strojem*.

The semantic-syntactic valency formulas quoted include the participant roles: T = the result of an action (Rd) – inanimate, after the transformation; R = the result of an action (Rd) – inanimate; T = the affected object of an action (Prd) – animate/ inanimate, after the transformation; R = the affected object of an action (Prd) –animate/inanimate; O = means of an action (Sd) – inanimate; O = content of an action (Vsd) – inanimate.

The above meanings of the verb *delati* with the quoted participant roles in particular cases are encompassed by the basic verbs: *ravnati /Negospodarno/ ravna z odpadki (Vsd) /s stroji (Sd)*, *povzročati/povzročiti Jed povzročča žejo/bolezen (Rd)*, *uresničevati/uresničiti Uresničuje načrte (Prd)*, *pripravljati Pripravlja tekmovalce (Prd)/letalo (Prd)*, etc.

2.3.2.3.1.4 Managing

The realizer basic verbs are *delovati* and *igrati (se)*.

This involves the meaning 'relations of acting': 'to show to something a particular relation, which is expressed especially in actions': *Dela s slovarjem/na slovarju*, *S knjigo/z njo dela*

kakor s cunjo/v skladu s predpisi, po vesti; also in association with the predicate attribute: *Prav dela. Delovati* also has the same meaning, e.g. *Bivanje v gorah blagodejno deluje na zdravje, Vlaga je (škodljivo) delovala na izolacijo, Grdo dela s knjigami/z njo*: $\text{Sam}_1|\text{xPvd}\check{z}^{+/+}| + \text{Glag} + \text{p}_{zs} \cap \text{Sam}_6 / \text{p}_{na} \cap \text{Sam}_{4-5}|\text{yPrd/Rad/Vsd}\check{z}^{+/+}| / \text{Prisl}_n|\text{yNd}| = \text{modifier/}$.

The semantic-syntactic valency formulas quoted include the participant roles:

T/na = the affected object of an action (Prd) – animate/inanimate, after the transformation: R/Tna = the affected object of an action (Prd) – animate/ inanimate; T = the relative object of an action (Rad) – animate/inanimate (with SE), after the transformation: R = the relative object of an action (Rad) – animate inanimate; T = content of an action (Vsd) – inanimate/animate, after the transformation: R = content of an action (Vsd) – inanimate/animate; Oz/s = content of an action (Vsd) – inanimate; Oz/s = the relative object of an action (Rad) – animate/ inanimate.

The above meanings of the verb *delati* with the quoted participant roles in particular cases are encompassed by the basic verbs: *učinkovati Učinkuje na snov (Prd) s segrevanjem (Rad), Učinkuje na učence (Rad) z znanjem (Vsd), vplivati Vpliva nanj (Rad) z besedo (Rad), uvajati Uvaja novinca (Rad), Uvaja predpise (Vsd)*, etc.

2.3.2.3.1.4.1 Dealing and managing combine **specialized** and **higher specialized verbs of dealing/managing with co-occurring/co-appearing**. Thus the participant roles for the basic verbs of 'dealing', 'managing' and 'non-active happenings and processes' are combined.

There are stressed semantic elements of co-occurring/co-appearing/appurtenance:

$\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{c}^{+}| + \text{GlagMo}_{v/pri/l/z/s} + \text{Sam}_{5-6}|\text{yMd-Sd/Vsd}\check{z}|$; $\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{c}^{+}| + \text{GlagMo}_{z/s} + \text{Sam}_6|\text{w-Vsd}\check{z}|$; $\text{Sam}_1|\text{xVd}\check{c}^{+}| + \text{Glag} + \text{p} \text{Sam}_6|\text{zSd}\check{z}|$; $\text{Sam}_1|\text{xPvd}\check{z}^{+/+}| + \text{Glag} + \text{p}_{zs} \cap \text{Sam}_6 / \text{p}_{na} \cap \text{Sam}_4|\text{yPrd/Rad/Vsd}\check{z}^{+/+}| / \text{Prisl}_n|\text{yNd}| = \text{modifier/}$; + 'co-occurring/co-appearing', which introduce rightward obligatorily valent actants and circumstants (the subject is the bearer of an action/state/process (Nd/s/p): $\text{Sam}_1|\text{xV/Nd/s/p}\check{z}^{+/+}| + \text{Glag}|M_{so}/d/s/p| + \text{Prisl}_{v/zn} / \text{p} \cap \text{Sam}_{2-6}|\text{yM/IM/CM/Č/IČ/CC}/N/wL/S/Ra/Vs_{d/s/p}\check{z}^{+/+}|$;

čakati – Pacienti čakajo zdravnika (Ras/p), Čaka na avtobus (Ras/p), Čaka na ugodno priliko (Vss/p), /Težko/ čaka pomlad (Vss/p), Čaka s kosilom/plačilom/ otvoritvijo (Ras/p), Čakajo jih še težke naloge (Vss/p), Kosilo vas čaka na mizi (Ms/p).

'Changes in co-occurring/co-appearing' introduce rightward obligatorily valent actants and circumstants (the subject is the causer or agent of an action/process (Pv/Vd/p): *sodelovati – Sodelujejo z različnimi organizacijami (Sp/d) Sodelujejo pri knjigi/pri projektu/na predstaviti (Mp/d)*; (similarly: *reševati se*).

2.3.2.3.1.5 Dealing with movement

The realizer verbs are *dati* and *vzeti*. The dominant element is 'orientation', secondarily 'goalness' or 'purposeness'.

This involves *dati* in the meaning 'to make something come somewhere with a particular purpose a) with an adverbial, b) with a supine';

– *dobiti* 'to make someone/something come from/to somewhere' *Dobili so ga iz ječe, Dobil je smet iz očesa, Dobil ga je na svojo stran, v svojo družbo*:

$\text{Sam}_1|\text{xPvd}\check{c}^{+}| + \text{Glag} + \text{Sam}_4|\text{yPrd}\check{z}^{+/+}| + \text{p}_{v/na/k} \cap \text{Sam}_{3-4}/\text{Prisl}_k/\text{Namen}|CMd|$:
Dati kaj v popravilo/promet/mlin/na pošto, Dati delat obleko;

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₄|yPrd ž^{+/+}| + p ∩ Sam₂|IMd|; *Dati denar iz denarnice*;
 Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₃|zPred/Prd č⁺| + Sam₄|yPrd ž| (+ p ∩ Sam₄|Cd ž^{+/+}):
Dati mu denar (za blago);

– and in the meaning 'to make something come to a particular place':

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₄|yPrd ž| + p ∩ Sam₄|Prisl_k|CMd|:

Dati knjigo na mizo/v omaro/proč.

The semantic-syntactic valency formulas quoted include the participant roles:

T = the affected object of an action (Prd) – inanimate/animate, after the trans-formation: R = the affected object of an action (Prd) – inanimate/animate; Tna/ v/nad/ob//Riz/od/do/zs//Dk/proti = the goal/departure-point place of an action (CMd/IMd) – inanimate/animate; T/za = goal of an action (Cd) – inanimate/ animate; D = recipient of an action (Pred) – animate, D = affected with an action (Prd) – animate/inanimate; Mpri/v = place of an action (Md) – inanimate/ animate.

a) A change of objectified ownership (acquiring, linked with a change of placeness): *dati* : *vzeti* (Vd = addressee) => to give to oneself => acquiring, which has the opposite orientation from the standpoint of Vd/Pvd: 'to make something come to the subject especially by seizing it with the hand' *Vzemi (si) žlico (Prd)*, *Vzeti komu (Prd) prtljago (Prd) iz rok (IMd)*, *Vzeti denar (Prd) od kupca (IMd)*, *Vzeti bolniku (Prd) kri (Prd) z brizgalko (Sd)*, *Vzeti kamen (Prd) v roko (CMd)*, *Vzeti otroka (Prd) v naročje (CMd)*.

b) A change of non-objectified ownership (acquiring, which is not linked with a change of placeness): *vzeti* – 'to make someone no longer have something against his will' *Vzeti komu (Prd) čin, naslov, voljo (Prd)*, *Vzeti nase (CMd) krivdo, sramoto (Prd)*.

The above meanings of the verb *dati* with the quoted participant roles in particular cases are encompassed by the basic verbs: *položiti Položi kravam (Pred) seno (Prd)*, *Položil je denar (Prd) za varščino (Cd)*, *odstraniti Odstranil mu (Prd) je odli-kovanja (Prd)*, *Odstraniti navlako (Prd) z dvorišča/iz sobe (IMd)*, etc.

2.3.2.3.1.5.1 Specialized and higher specialized verbs of dealing/managing with movement include a) a change of placeness – transport (Pv/Vd), b) a change of position (V/Nd), c) a change of site (Pd). Here belong as well the syntactic meanings of specialized verbs of 'dealing/managing with a change of appurtenance'. But the participant roles and semantic-syntactic valency formulas are the same as with basic verbs of 'dealing with movement':

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₄|yPrd ž^{+/+}| + P_{v/na/k} ∩ Sam₃₋₄/Prisl_k/Namen|CMd|;

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₄|yPrd ž| + p ∩ Sam₂|IMd|;

Sam₁|xPvd č⁺| + Glag + Sam₃|yPred/Prd/Cd č⁺| + Sam₄|yPrd ž| (+ p ∩ Sam₄|Cd ž^{+/+}).

Oriented self-movement:

Sam₁|xVd/Np/d/dog ž^{+/+}| + Glag|M_{so}p/d/dog| + Prisl_{k/n} / p ∩ Sam₂₋₆|yIM/CM/N_{p/d/dog} ž^{+/+}).

There are the following distinctions as regards semantic-syntactic valency:

– rightward non-obligatorily valent circumstants (with elementary *živeti* in the semantic base): *beračiti, barabiti, banovati, cesarjevati*; rightward non-obligatorily valent actants: *kositi, krampati, kvačkati, vitlati, zobati*; (with elementary *jesti* in the semantic base): *kósiti, malicati, večerjati, zajtrkovati*; rightward obligatorily valent actants: *kopičiti, križati, obiskati, projektirati, razgaziti, spajkati, tovoriti, transportirati*; a change of site: *podminirati, vatrati*.

2.3.2.3.1.6 Change of property

The realizer basic verb is *spreminjati* (*se*). 'Property' is expressed in the meaning 'to be actually involved in the originating of something' and makes possible the transition from full syntactic meanings into weakened or auxiliary meanings of the verb (the justified use of *weakened meaning* for the semantically weakened/auxiliary syntactic use of the original full meaning can be well seen here), e.g. for *delati*:

Sam₁|xPvd ž⁺| + Glag + Sam₄|yRd/Cd/Prd ž|: *Pete delajo jamice (v parketu), Voda dela brzice, Rože delajo popke*; as against: Sam₁|xVd ž⁺| + Glag_p + Sam₄|wL|:

Dela korake/grehe/kupčije, Dela čudeže/napake.

The meaning 'to give someone/something some property, characteristic' also represents 'resultativeness' *dati*, 'property' and 'relation'. Especially 'property' and 'relation' make possible the transition into auxiliary use: Sam₁|xPvd ž⁺| + Glag (+ Sam₃|yRad ž⁺|) + Sam₄|wVsd ž|: (*Naročniku dela vso opremo*;

as against:

Sam₁|xPvd ž⁺| + Glag_p + Sam₄|Prd ž⁺| + Sam₄' / Prid_k'|wL|: *Frizura jo dela mladenko/mlajšo, Dela stvar lepšo*; Sam₁|xPvd ž⁺| + Glag_p (+ Sam₃|yRad ž⁺|) + Sam₄'|wL|: *Otrok/radio (mu) dela veselje.*

The semantic-syntactic valency formulas quoted include the participant roles:

T/v = the result of an action (Rd) – animate/inanimate, (with SE), after the transformation: R/Tv = the result of an action (Rd) – animate/inanimate; (with SE), T/v = the goal of an action (Cd) – inanimate/animate; (with SE), T = the affected object of an action (Prd) – inanimate/animate; after the transformation: R = the affected object of an action (Prd) – inanimate/animate, D = the relative object of an action (Rad) – animate/inanimate; Oz/s = means of an action (Sd) – animate/ inanimate.

The above meanings of the verb *delati* with the quoted participant roles in particular cases are encompassed by the basic verbs: *tvoriti* *Tvori glas* (Rd), *Vprašanje tvori jedro* (Cd), *ustvarjati* *Ustvarja dohodek* (Rd)/*stike* (Cd), *oblikovati* *Oblikuje kip* (Prd), *Oblikuje s kladivom* (Sd), *Oblikuje stavke* (Cd), *Oblikuje posode* (Cd)/*v posode* (Cd), *Oblikujejo* (*mu* (Rad)) *svetovni nazor* (Rd), etc. (With verbs which indicate self-movement (with SE) the resultative Tv changes into goal Tv.)

2.3.2.3.1.6.1 Specialized and higher specialized verbs of dealing/managing with a change of property

They have the same participant roles as the basic verbs of 'a change of property' and the same semantic-syntactic valency formulas as the basic verbs of 'a change of property' and 'dealing'.

As regards the subject participant role there are the following distinctions:

agent of an action (Vd): *odpreti/zapreti* – *Odprl/Zaprl je znanca* (Rad) *vrata* (Prd), *Odprl/Zaprl je trgovino/razstavo/razpravo* (Prd); bearer of a state/property (Ns/I): –orientation outwards introduces valency: *odpreti se* – *Odprl se je prijatelju* (Ras), *Odprl se je estetskim idejam romantike* (Ras); orientation inwards blocks valency: *zapreti se* – *Zaprl se je /v hišo/ sobo/, Družina se je zaprla /pred njim/, /Po prvih pesniških poskusih/ se je zaprl /vase/.*

The bearer of a state (Ns) is a thing which in the meaning 'beginning of a new existence/ state' is non-valent: *odpreti se* – */Na koncu doline/ se svet odpre, Nebo se je odprlo* (expres-

sive), /Pri visoki temperaturi/ se odpro novi problemi, Odprlo se je vprašanje tiskarne; zapreti se – 'to pass into high, hilly ground' /Tukaj/ se dolina zapre, Svet se /na severu/ zapre.

2.3.2.3.1.6.2 Specialized and higher specialized verbs with the general meaning of change in contrast to 'changes in the framework of dealing/managing' include 'self-movement Vd/dog/p' and 'goalness' as well as the semantic element 'property'.

With the same participant roles as the basic verbs of 'change', they combine the semantic-syntactic valency formulas of the basic verbs of 'enabling the originating/ origin of something' and of 'dealing':

$Sam_1|xVd \check{c}^*| + Glag + Sam_4|yPrd/Cd \check{z}^{+/-}| (+ p \cap Sam_4|Cd \check{z}^{+/-}|);$

$Sam_1|xVd \check{c}^*| + Glag(se)Mo_{za/na/v/k} + (Sam_3|yPred/Cd \check{c}^*|) + Sam_{4(2,3)}|yCd/Rd \check{z}^{+/-}|;$

$Sam_1|xVd \check{c}^*| + GlagMo_{v/pri/iz/s} + Sam_{5-6}|yMd-Sd/Vsd|;$

$Sam_1|xVd \check{c}^*| + Glag + Sam_4|yRd \check{z}^*| (+ p_{iz} \cap Sam_2|yPrd \check{z}^*|);$

+ 'self-movement': $Sam_1|xVd/Np/d/dog \check{z}^{+/-}| + Glag|M_{so}p/d/dog| + Prisl_k / p \cap Sam_{2-6}|yM/IM/CM/ Ra_{p/d/dog} \check{z}^{+/-}|.$

The predominating semantic elements of 'movement' and 'goalness' prevent the adjectivalization of rightward valent participants. The most common exception is means participants, which are adjectivalized into classifying accompaniment adjectives (Vsp): *iskanje vode z bajanico, iskalec/iskatelj resnice, iskanec za tatove, eletromagnetni (Vsp) iskalnik za kable, briljantno optično (Vsp) iskalo za reševanje, iskanost pesniškega izraza.*

2.3.2.3.2 Phaseness of active verbal action

Rightward non-participant valency or predicate-complement valency:

$Sam_1|xPvd \check{c}^*| + Glag_p F + Sam_4'/Nedol|wL|:$

Začne/Nadaljuje/Konča/Ustavi/Preneha/Prekine/Uničuje/Izničuje/Pusti razpravo/rast.

Beginningness, momentariness/duration and finalness of an action/acting are indicated by *začeti Začel je študirati/študij (Vsd), lotiti se Lotil se je študirati/študija (Cd), nadaljevati Nadaljeval je vožnjo (Rad), končati Končal je delati/delo (Vsd), ustaviti Ustavil je avtobus (Prd), Ustavil je kri (Prd), etc.*

2.3.2.4 Verbs of movement

The basic criteria in dividing verbs of movement are **a**) independence of movement of a single participant and **b**) non-independence of movement of one of the participants *The elementary verbs of movement* are *premikati se* and *gibati se*, while *the basic verbs of movement* are *iti* and *hoditi*.

1) With **process verbs** the stress is on the course of movement: –non-valent: uninterrupted movement (*iti, bežati* > *hod, bežanje* ...); – non-obligatorily valent: recurring movement in any direction (*letati, begati, voziti se* > *letanje, beganje, vožnja* ...); – obligatorily valent: / non/actual repeated movement *iti/hoditi v šolo/iz šole* > *hoja v šolo/iz šole*.

2) With **goal-directed verbs** the stress is on the goalness of movement or purpose-ness (purpose is expressed by a deverbal noun or supine), which is always obligatorily valent: – uninterrupted one-directional movement (*teči nakupovat* > *tek po nakupih*); recurring movement with purpose (*hoditi na vaje* > *hoja na vaje*); simultaneous (once/ recurring) movement/co-movement of two beings (Pvd/Vd $\cap$ Nd: *Janez žene Toneta na delo, Janez goni*

kolo v popravilo, Pes podi kokoši spat > Janezovo gnanje Toneta na delo, Janezovo potiskanje kolesa v popravilo, pasje podenje kokoši spat).

3) With **event verbs**, which are primarily verb compounds, the stress is on the content of the event: – non-valent: change of co-occurring (reciprocal acting of two living beings: *srečati se, sestati se > srečanje, sestanek*); – obligatorily valent: departure-point expressed (*iziti pri založbi > izid pri založbi*), goal expressed (*vrniti se domov, priti v sobo > vrnitev domov, prihod v sobo*), place of action expressed (*preiti cesto > prehod čez cesto*), change of place/position/direction (*pasti z drevesa, sukati se okoli, vstati s postelje, sestiti na stol > padec z drevesa, sukanje okoli*).

2.3.2.4.1 The most typical higher specialized verbs with the most frequent basic and specialized verbs in the semantic base

Typical derivatives with semantic-base HODITI – ITI with emotionally indicated use: *korakati, hlačati, paradirati, patroljirati, romati – korakanje, hlačanje, paradiranje, patroljiranje, romanje*; semantic-base PLUTI in *križariti – križarjenje*; semantic-base PASTI in *kapniti*.

2.3.3 Predominating obligatorily valent participant roles according to verbal groups

This treatment takes into account basic, specialized and higher specialized verbs (the latter are derivatives – verbal derivatives, compounds with particular predominating semantic elements, which are also at the same time semantically distinguishing between the individual verbal semantic groups).

Within the framework of deverbal nouns, the basic word-formational meanings of action, property and state (De, L, St) are dealt with, while Vd, Pd, Rd in Sd are also presented comparatively.

Although the verbal semantic groups, determined on the basis of verbal valency, include all the participant roles, certain participant roles are more frequent. Also after the nominalization of verbs into nuclear deverbal nouns with the word-formational meaning of action (De), all the participant roles are preserved (mostly also adjectivalized into different classifying adjectives) and the same semantic-hierarchical arrangement (distributing and expressing participant roles in the direction agent/ causer/source of an action > recipient > affected by an action > circumstances of an action; first of all the so-called monosyllabic cases and then the polysyllabic cases), only in varying extent – as regards the starting-point nuclear word-formational meaning certain participant roles are omitted.

The sufficiency or correctness of the extent of valency verbal semantic groups from the aspect of structural-syntactic valency is also confirmed by the accusative complement (T), which with verbs of state and course of an action encompasses all the basic participant roles. However in transformations, instead of the accusative (T) there is the genitive (R): **a**) verbs of state/process – relative/content T, **b**) verbs of active processes/actions – **b**₁) affected/result/goal T, **b**₂) – affected/relative T, **b**₃) affected/ result/goal T, **b**₄) content/appearing/relative T, **b**₅) T as goal place/time; in transformations R functions as departure-point/goal place/time. (The more frequent non-obligatorily valent participant roles are indicated by round brackets.)

In Slovenian, the frequency case arrangement TRIMOD has been confirmed (the case arrangement of words which are at the same time phrasally nuclear is TIMROD, while the use

of verbal prepositional morphemes – the most frequent are *za*, *z/s*, *o*, *v*, *pri*, *na* – gives the case relation TMRD). The locative (M) is so high in frequency because the prepositional morphemes *o* and *pri* are only locative, *z/s* are only genitive whereas the other three prepositional morphemes have several cases. The nominative complement is something special from the semantic- and structural-syntactic aspect, while the dative complement in terms of valency is arranged before prepositional-case complements.

For Slovenian I distinguish five basic groups of complements, which as regards their morphological-syntactic properties I further divide into ten classes (DI₁₋₁₀):

a) With verbs of full meaning as realizers of valency (on account of their valency properties they are internationally indicated as *functors*, alongside which the complements indicate the appropriate participant or else its participant role on the syntactic level):

– case complements (DI₁₋₄): nominative, accusative, genitive and dative (in terms of word-class these are nouns);

– (prepositional) case complements (DI₅₋₇): locative and instrumental (in terms of word-class these are nouns whose case is determined by a verbal prepositional morpheme); the same holds true for accusative, genitive and dative complements with prepositional-morpheme verbs;

– adverbials (DI₈): in terms of word-class these are adverbs – *static adverbs*, which in terms of clause function encompass all the basic adverbials of place/time/manner/ cause, *dynamic adverbs*, which are all the adverbials of direction and goal.

b) With verbs of non-full meaning as only copular or grammatical-functional realizers of non-true/non-participant valency (they are internationally indicated as *proto-functors*, which together with non-participant predicate complements define a particular participant as to property):

– case/adverb predicate-attribute complements (DI₉): in terms of word-class these are nouns and adjectives, verbs and adverbs;

– infinitive/supine complements (DI₁₀): in terms of word-class these are verbs.

2.4 Typology of obligatory valency

By establishing the relevant semantic-syntactic elements that are common to the majority of meanings of a particular verb, we obtain the predominant general syntactic meaning, which for the verb treated is also the most usual and most frequent one used semantic-syntactically and structural-syntactically. Obligatory semantic-syntactic valency is formed on the basis of the predominating or leading syntactic meanings of a particular verb.

1) **Obligatorily univalent verbs** (with so-called absolute semantic-syntactic use) indicate:

1.1) 'to exist, to happen, to be carried out' (Np/s/d): *biti (Tukaj) je jama – (Tukaj) ni jame; Je iz kamna/iz delov/iz sestavin; (Tedaj) je bila vojna – (Tedaj) ni bilo vojne; bivati Bival je kralj, Bivala so znamenja* ipd.;

1.2) 'to complete, to carry out, to perform some task or activity in general' (Vd/p): *delati Delajo in počivajo, /Vse življenje/cel dan/od jutra do večera/ dela, Pridno/ težko/ delajo, Dela /v tovarni/; tesariti, gospodariti, študirati Tesari/Gospodari/ Študira, etc;*

1.3) 'to move' (Nd/p): *korakati, hlačati, paradirati, patroljirati, romati, križariti, kapniti Koraka/Hlača ... /po cesti/okrog/, etc.*

2) **Obligatorily bivalent verbs** indicate:

2.1 'presence in place or time' – 'to occur', 'to participate', 'to have' (Nd/p/s): *biti Hiša je sredi polja (Ms)*, *Otroci so doma (Ms)*, *V vodi (Ms) je kisik*, *V knjigi (Ms) so napake*, *Domači so na zabavi (Ms)*; *imeti V vodi (Ms) imamo veliko živih bitij (Ras)*, etc;

2.2 'expresses property or disposal or relation to something/someone': *imeti Ima avtomobil/hišo/tri (Ras/p) konje/veliko knjig*, *Ima malo/veliko (Ras/p)*; *Pri sosedu (Ms/p) imajo čebele (Ras/p)*; *Voda ima precej kalcija (Vss/p)*, etc;

2.3 **a)** 'to carry out work in a particular area' or **b)** 'to be employed as regards someone/ something', **c)** 'with work to enable the originating of something': *delati Dela proti okupatorju (Cd)*, *Dela z mladino (Rad)*, *Dela za odpravo zaostalosti (Cd)*, *Dela v korist človeštva (Cd)*, *Delajo stroje/čevlje/čipke (Rd)* **2.3.1** *adjektivizirati Adjektivizira samostalnik (Prd)*, etc;

2.4 'spatial particular/oriented movement': *doteči/obteči Dotekel je prijatelja/avtobus (CMd)*, *preteči Pretekel je cesto (Prd)*, etc.

3) Obligatorily trivalent verbs: 'to make/cause someone/something (to) be some-where', '... someone/something (to) have something', '... someone (to) do something':

dati Dal je denar (Prd) iz denarnice (IMd), *Dal je knjigo (Prd) na mizo (CMd)*, *Dal mu (Pred) je blago (Prd) (za kaj)*, *Dal mu (Pred) je čas (Prd) za premislek/na izbiro (Cd)*, etc.

2.4.1 The typology of obligatory valency is the basis for the typology of clause patterns

From the standpoint of the semantic- and structural-syntactic obligatoriness of complements the typology of clause patterns in Slovenian is formulated, taking into account the verbal-semantic orientation of all the verbal semantic groups.

From the standpoint of clause creation the original division is into **a)** one-part and two-part clause utterances, while a secondary division is that regarding **b)** the semantic-syntactic valency of verbs in the predicate, which can be non-valent, uni-, bi-, tri-, or multi-valent. In a one-clause utterance, verbal valency can be caught in predicate valency, which forms clause utterances with two, three or four clause elements and takes into account **c)** the criterion of grammatical correctness and communicative completeness, which divides utterances into the main clause patterns and subpatterns.

Clause subpatterns are formed by two special semantic-syntactically foreseeable but structural-syntactically non-obligatory complements: **a)** the general subject (*Misli se*, *Človek misli*) and **b)** the internal object (with the same word: *Pleše ples*, not with the same word: *Češe lase*, *Govori besede*) or the inner adverbial, whose semantic properties are already included in the verb. (The two complements are indicated by round brackets.)

The number of clause patterns (V) and subpatterns (PV) also reveals the most frequent and at the same time most usual semantic-syntactic use of verbs from the standpoint of forming clause utterances as well: **a)** one-part clauses: originally impersonal non-valent Glag (1V) and secondarily impersonal uni-/bivalent Glag (8V, 1PV); **b)** two-part clauses: univalent Glag (2V, 1PV), bivalent Glag (10V, 9PV), trivalent Glag (27V, 7PV), quadrivalent Glag (4V), pentivalent Glag (1V, 1PV).

Prevedla dr. Margaret Davis

IMENSKO KAZALO

- ABRAMOV, B. A. 57
ADAMEC, P. 58, 66, 239
ADMONI, V. G. 92,
APRESJAN, Ju. D. 14, 19, 62, 63, 64, 69,
76, 80, 81, 92, 97, 100, 101, 103, 104,
106, 107, 113, 186, 188, 239, 241
BAJEC, A. 86, 87, 91, 95, 136, 150
BĚLIČOVÁ, H. 58, 59, 62
BERKOV, V. P. 57
BEZLAJ, F. 86, 123, 210, 217, 226
BOHORIČ, A. 21
BOLTA, M. 75, 107, 108
BONDZIO, W. 56, 57
BONDARKO, A. V. 65, 66
BRAČIČ, S. 243
BREZNIK, A. 38, 41
BRINKER, K. 56
BRINKMANN, H. 57
BUDAGOV, R. A. 64
BUSCHA, J. 77
BUTTLER, D. 96, 97
CHOMSKY, N. 66, 74, 83, 243
CULICOVER, P. W. 243
ČERMÁK, F. 58, 105, 113, 116, 117, 124
ČERNELIČ KOZLEVČAR, I. 98, 106, 115,
128, 142
DAJNKO, P. 29, 30, 32
DANEŠ, F. 13, 17, 19, 58, 59, 60, 62, 66,
69, 74, 76, 94, 98, 104, 106, 108, 112,
118, 148, 188, 211, 239
DERIBAS, L. A. 94
DIK, S. C. 50, 70
DOBROVSKÝ, J. 29, 30
DULAR, J. 15, 28, 42, 43, 60, 71, 72, 75,
79, 80, 84, 95, 96, 101, 107, 151
ENGEL, U. 56, 57, 71, 81, 244
ERBEN, J. 244
ESJ 1992 (Enciklopedija slovenskega jezi-
ka), avtor J. Toporišič 75, 83, 188
ESVAN, F. 74
FILIPEC, J. 58, 113, 153
FILLMORE, Ch. J. 49, 59, 66, 67, 73, 76,
80, 97, 99
Gramatyka współczesnego języka polskie-
go – Składnia 1984, več avtorjev 152
FLEISCHER, W. 105
GREPL, M. 61, 239
GRUBER, S. J. 84
GUTSMAN, O. 25, 26
HAJIČOVÁ, E. 58, 59, 62, 66, 104, 105
HALLIDAY, M. A. K. 67, 69, 76, 77, 78
HAVRÁNEK, B. 31
HELBIG, G. 13, 15, 49, 56, 57, 62, 69, 71,
77, 92, 113, 149
HERINGER, H. J. 56, 112
HRAKOVSKIJ, V. S. 75, 104
ICKOVIČ, V. A. 65
IRTENJEW, N. F. 18
IVANČIKOVA, E. A. 104, 246
JAKOPIN, F. 216, 217, 227
JAKOBSON, R. 72
JANEŽIČ, A. 33, 34, 35
JESENOVEC, F. 142
JIRSOVÁ, A. 16
KAČALA, J. 58, 60, 118
KALENIČ, V. 100
KARLÍK, P. 61
KATIČIČ, R. 106
KOPEČNÝ, F. 58, 60, 95
KOPITAR, J. 26, 27
KOROŠEC, T. 43, 81, 82
KOŘENSKÝ, J. 58, 60, 70, 79, 126, 129
KRIŽAJ ORTAR, M. 13, 39, 49, 70, 152
KRJUČKOVA, M. L. 59, 64
KRŽIŠNIK, E. 84, 225
KŘÍŽKOVÁ, H. 107, 239
KUNST GNAMUŠ, O. 50, 70, 74, 78, 99,
103, 128, 243

- LEVSTIK, F. 37
 LEVONTINA, I. B. 75, 77
 LS 1995 (Leksičeskaja semantika), avtor Ju. D. Apresjan 80
 M 1987 (Mluvnice češtiny 3 – Skladba), več avtorjev 82, 96, 103, 104, 151, 244
 MALAVAŠIČ, F. 32
 MEČKOVSKA, N. 21, 22
 MEL'ČUK, I. 13
 MERŠE, M. 17, 135, 136, 188
 METELKO, F. 24, 31, 32
 MIKIĆ, P. 81
 MIKLOŠIČ, F. 27, 36
 MIKO, F. 59
 MIKUŠ, R. F. 42, 54, 55
 MOSKAL'SKAJA, O. I. 65, 104, 246
 MRÁZEK, R. 71, 84, 244
 MURKO, A. J. 32, 33
 NĚMEC, I. 58
 NOVAK, F. 188
 NOVOTNÝ, J. 105
 NSS 1982 (Nova slovenska skladnja), avtor J. Toporišič 84, 103, 108, 111, 153, 210, 217
 OREŠNIK, J. 16, 17, 50, 51, 71, 80, 92, 96, 100, 103, 104, 107, 126, 150, 153, 154, 167
 ORLOVSKÝ, J. 96
 OROŽEN, M. 96
 PALA, K. 62
 PÁLEŠ, E. 58, 59, 77, 79, 81, 98
 PADUČEVA, E. V. 59, 61, 65, 97, 241
 PANEVOVÁ, J. 58, 59, 104
 PARTEE HALL, B. 97, 242
 PAULINY, E. 58, 99, 118
 PETERSSON, T. 16
 PIT'HA, P. 81
 POGAČNIK OREL, I. 93, 96
 POGORELEC, B. 21, 37, 43, 81, 82, 107, 242
 POHLIN, M. 24, 26
 POPELA, J. 75, 240
 PROKOPOVIČ, N. N. 65, 94, 149
 PV 1982 (Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku), avtor J. Dular 101
 QUIRK, R. 69, 70, 100, 104, 106
 RIĐANOVIĆ, M. 149
 ROZINA, R. I. 97
 RUŽIČKA, J. 58, 71, 74, 75
 SAMARDŽIJA, M. 62, 71, 83, 93, 94, 103, 127
 SCHENKEL, W. 56, 113
 SCHREIBER, H. 15
 Semantic Syntax 1974, več avtorjev 66
 SGALL, P. 58, 59, 62, 65, 66, 94, 102, 104
 SHIGEMORI BUČAR, Ch. 79
 SKOK, P. 150
 Slovník spisovné češtiny (pro školu a veřejnost) 1978 224
 SOMMERFELDT, K. E. 15
 SR (Slavistična revija) 187
 SS 1947 (Slovenska slovnica), več avtorjev 41
 SS 1956, ²1964 (Slovenska slovnica), avtorji A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel (J. Šolar) 41
 SS 1976 (Slovenska slovnica), avtor J. Toporišič 44
 SSB 1988 (Slovensko skladiščno besedotvorje), avtorica A. Vidovič Muha 108, 153
 SSKJ 1–5 1970–1991 (Slovar slovenskega knjižnega jezika), več avtorjev 83, 113, 126, 148, 182, 185, 187
 STEPANOVA, M. D. 15, 105, 149
 SUNDÉN, K. F. 78, 241
 ŠEVEČEK, P. 62
 ŠOLTYS, O. 94
 ŠUMAN, J. 36
 ŠVEDOVA, N. Ju. 66, 69, 75, 83, 85, 102, 105, 107, 239
 TESNIÈRE, L. 15, 49, 53, 54, 55
 TOPOLIŃSKA, Z. 16, 94, 106, 151, 152
 TOPORIŠIČ, J. 13, 21, 22, 24, 31, 39, 43, 44, 45, 81, 82, 84, 87, 92, 113, 116, 126, 142, 158, 242, 243
 TRÁVNÍČEK, F. 81
 VIDOVIČ MUHA, A. 15, 16, 38, 42, 43, 48, 80, 81, 87, 98, 113, 114, 115, 116,

- 117, 129, 131, 136, 142, 150, 151, 187,
222, 233
- VINCENOT, C. 43, 242
- VINOGRADOV, V. V. 92, 240
- VODNIK, V. 28
- VODUŠEK, B. 79, 119
- VV 1987 (Větné vzorce v češtině), avtor F.
Daneš 112, 148, 209, 217
- WIERZBICKA, A. 114, 124
- ZASORINA, L. N. 57
- ŽEPIĆ, S. 71
- ŽIC FUCHS, M. 83, 116, 208

STVARNO KAZALO

- členitev po aktualnosti** 94
- delovalnik** 57
- neobvezni/fakultativni 57
- obvezni/obligatorni 57
- pomensko-skladenjsko obvezni 57
- diateza** 61
- izhodiščna 61
- izpeljavna 61
- povratna 54
- primarna 23, 61
- sekundarna 23, 61, 144
- trpna 54
- tvorna 54
- tvorno-trpna 54
- vzajemna 54
- določilo** 13, 14, 47, 70
- časovno 14
- intenčno napovedljivo skladenjskoneobvezno 47
- intenčno napovedljivo skladenjskoobvezno 47
- izrazno neopustljivo sklonsko/prislovno 70
- izrazno opustljivo sklonsko/prislovno 70
- morfemsko 75
- možnostno 50
- načinovno 15
- namenilniško 72
- nedoločniško 72, 108, 161
- nedovršno 108
- neobvezno 19, 50, 62
- neobvezno predmetno 61
- neobveznovezljivo 70
- neposredno predmetno 54
- neprisojevalno nedoločniško 108
- nesklonsko 71, 107
- neudeležensko 56, 72, 79
- neudeležensko povedkovo 71, 176
- neudeležensko tožilniško 79
- obvezno 18, 19, 50
- obvezno predmetno 61
- obvezno prostorsko 154
- obveznovezljivo 14, 70, 71, 86, 98
- pomensko neobvezno 69
- posredno predmetno 54
- posredno rodilniško 80
- potencialno/neobvezno 61
- povedkovniško 72, 78
- povedkovo 31, 41, 176
- predložno prislovno 14, 101
- predložnoslonsko 71, 72, 95
- pridevniško 70
- pridevniško povedkovo 106
- prislovno 18, 50, 70
- prosto pomensko 70
- samostalniško 70, 108, 225
- samostalniško povedkovo 106
- sklonsko 14, 50, 70, 71, 72
- stavčnočlensko 75
- strukturnoskladenjsko neobvezno (notranje) 19, 81
- vezljivo nedoločniško 71, 108
- zaimensko fiktivno 79
- dopolnilo** 35, 50
- neintenčno 47
- neudeležensko 105
- nevezljivo 47, 50, 70, 86, 93, 102, 195
- pomensko neobvezno 69
- pomensko obvezno 69
- pomensko-skladenjsko neobvezno 57
- prislovno 70, 72, 93, 94, 103
- prislovnodoločilno 61
- prosto 61, 62, 69, 70
- sklidenjsko obvezno 103
- sklidenjsko obvezno primično prislovno 103
- sklonsko 70
- družljivost** 13, 35, 39, 70, 92, 194
- vezavna 47

- formalno stavkotvorno razmerje** 75
glagol 39, 71, 116, 237
 absolutni (brezpredmetni) 39
 brezosebni 36, 244
 dvigovalni 108,
 dvovezljivi 44
 elementarni 116, 117, 118
 enovezljivi 44, 49
 fazni 67, 71, 105, 106, 107
 naklonski 50, 67, 71, 105, 107
 naravnih pojavov 148
 nepolnopomenski 13, 34, 44, 71, 95
 /ne/polnopomenski primarni 88
 nepolnopomensko/pomožniško uporabljeni 116
 nepolnopomensko rabljeni 106
 nepolnopomensko uporabljeni 116, 141
 neprehodni 36, 230
 nevezljivi 44, 144, 180, 244
 nosilni 148
 nosilni temeljni 148, 159
 obvezno dvovezljivi 236
 obvezno enovezljivi 236
 obvezno trovezljivi 237
 osnovni življenjskih procesov in dejavnosti 148
 petvezljivi 251
 polnopomenski 31, 34, 71
 pomenskorazlagalni 215
 pomožniški 105
 podstavni 178, 230
 povratnoosebni 226
 pravi nepolnopomenski 115
 predložnomorfemski 79, 83, 101
 prehodni 36, 89, 91, 188
 premikanja 61, 90, 94
 prostomorfemski 47
 ravnanja/upravljanja/ustvarjanja 148
 relativni (predmetni) 39
 sestavni 182
 specializirani 113, 118, 147, 148
 splošnopomenski 116, 187
 s predponskim obrazilom 136, 211
 štirivezljivi 244
 telesnega in duševnega stanja 188
 telesnostanjski 189
 temeljni 113, 117, 148
 temeljni netvornih dogajanj in procesov 149
 temeljni stanjski 156
 temeljni tvornih dejanj in procesov 148, 149
 trovezljivi 244
 višji specializirani 113, 118, 148
 v pomožniški vlogi 141
 z najširšim pomenjem 182
 vezni 116
glagolska nadpomenka 122, 147
 primarna 122
 stanja/dejanja/procesov 147
glagolska pomenska skupina 14, 18, 47, 108, 147, 149, 188
 osnovna 116
glagolska vezljivostna mreža 119
glagolski leksikalni parameter 115
 s faznim pomenom 115
 z naklonskim pomenom 115
glagolski primitiv 34, 68, 115, 134, 184
 dovršni 122
 nosilni 122
 pravi 71, 113, 115
hierarhija 151, 195
 besednozvezna 151
 pomenskosestavinska 119, 120
 pomenskih sestavin 113, 114, 195
 pomenskoskladenjska 22
 stavčnočlenska skladenjska 34
 stavčnočlenskih razmerij 30, 151
 struktumoskladenjska 97, 99
 udeleženska 99
 udeleženskih vlog 17, 33, 246
hierarhizacija 45, 62
 pomenske podstave 45
 pomenske zgradbe stavka 62
intenca 13, 58, 240
 glagolska 44, 59
izrazna opustljivost/neopustljivost določil 108
klassem – sistemska sestavina 108
krajevnost 46
kvazivezljivost 225
leksem 97, 114

- primitivni 115
leksikalizacija 82
 predložnega morfema 88
morfem 88, 102
 leksikalizirani glagolski predložni 88
 leksikalizirani prosti predložni 88
 leksikalizirani predložni glagolski 88, 89
 neleksikalizirani obveznovezavni predložni 19
 neleksikalizirani predložni 45
 neleksikalizirani predložni glagolski 86
 neleksikalizirani udeleženski izglagolski /ne/ izraženi predložni 86, 87, 88
 neobveznovezavni /udeleženski/ predložni 82
 nepravi/konverzni predložni 216
 obveznovezavni neleksikalizirani udeleženski izglagolski predložni 82, 84, 102, 133
 obveznovezavni /udeleženski/ predložni 82
 predložni glagolski 37, 82, 84
 predložni vezavni 83
 prosti 83, 101
 slovnični predložni 46
 udeleženski izglagolski (neleksikalizirani) predložni 83
 udeleženski predložni izglagolski 83, 85, 86, 87, 91
 vezavnodružljivi obglagolski predložni 82, 88
 vezavnovezljivi leksikalizirani glagolski prosti 82
 vezavnovezljivi neleksikalizirani udeleženski izglagolski 82
 vezavnovezljivi predložni 86
 zaimenski prosti glagolski 209
nadpomenka 66, 114, 117, 161
 fazna 161
 vzorčna izhodiščna 126, 136, 187
napovedljivost vezljivosti 15
nepolnopomenka 146
neudeleženski skladijskoobvezni modifikator glagola 18
nevezavnost 154
 absolutna 80
nevezljivost 194
nevtralizacija 101, 240
 imenovalniških in tožilniških sklonskih razmerij 80
 konkretnega prislovnega (krajevnega/časovnega) pomena 101
nosil-ec/-ka družljivosti 69
nosil-ec/-ka vezljivosti 15, 28, 57, 69, 147
 slovničnofunkcijski-i/-a 72
obglagolska vloga 31
 predlogov 31
 predmetna 81
obglagolski pomenskoskladenjski položaj 84
okoliščina 126, 212
 prostorsko-časovna 212
 splošnobivanjska 126
 splošnodelovalna 126
 splošnorazmerna 126
 spremljevalna 168
osebek 52, 77
 logični 52, 68, 77
 nedoločni 30
 nepravi/formalni 75
 ničti/slovnični 75, 77, 78
 prazni 75
 psihološki 68, 77, 78
 slovnični 68, 77, 78
 smiselni 23
 splošni 30, 245
 tipični/navadni 78
podpomenka 114, 116
 fazna 122, 176
pomen 56
 abstraktni 150
 besedotvorni 116, 149, 151, 160
 časovni 14
 eksistenčni 124, 125
 frazeološko vezani 64
 glagolski 80, 94
 izpraznjeni 62
 najširši prostorskopripadnostni razmerni 129
 neaktualni 62
 nepolni/oslavljeni 124

- osnovni 95, 116, 125, 227
osnovni razvrstitveni 117
označevalni slovnični 125, 146
pomožniški 130
posplošeni 88, 115, 129
predmetni 93, 116
preneseni 80, 89, 227
prevladujoči osnovni/elementani 119, 183
priložnostni skladenjski glagolski 125, 232
prostorski 84, 85, 87
prostorsko-časovni 129, 130
prostorsko-usmerjevalni 83, 85
prvotni 87
samostojni/polni 35
sestavno-snovni 130
skladenjski splošnorazmerni 143
slovarski 118
slovnični 92, 116
specializirani 88
splošni/neaktualni 132, 165
splošni samozadostni 90
temeljni splošni 119
upravljalno-prislovni 90
upravljalno-usmerjevalni 83, 84, 85
usmerjevalni 84, 90, 224
vezavnodružljivi 82
vezavno usmerjevalnoprostorski 33
vzročni 14
vezni 129, 156
pomenje/semantem 111, 113
pomenska formula 108, 209
pomenska glagolska skupina 26
vezljivostna 164
pomenska komponenta 58
kategorialna 58
subkategorialna 58
pomenska lastnost 57, 136
dodatna 116, 141
udeležencev 57, 84
udeleženska 117, 143
pomenska meja 122, 208
pomenska podstava 99, 142
stavčna 33, 50
samostojna sestavina v 102
prekrivnost 104
pomenska sestavina/sem 119, 146, 161
besedotvorna uvrščevalna 119
ciljnosti 101
dodatna 116
faznosti 119
glagola 119
kategorialna 118
kratnosti 119
naklonska 105
nasprotovanja 101
premikanja 101, 120
razločevalna 114, 137, 146, 161
slovarska uvrščevalna 119, 161
ujemanja 101
uvrščevalna 114, 161
pomenska splošnost 116
pomenski obrazec 64
neproduktivni 64
produktivni 64
pomenski prehod 131, 173
z vršilca na prejemnika 132
pomenski stavčni vzorec 50
pomenskohierarhično razmerje 136, 182
pomensko polje 93, 241
najširše 117
široko 117
zoženo 182
pomensko razmerje 125
asimetrično 125
polsimetrično 125
simetrično 125
pomenskorelevantna (uvrščevalna in razločevalna) opomenjena vsebinska lastnost 113
pomenskosestavinska zgradba besede 113
pomenskoskladenjska raba 147
splošna 154
široka 147, 170
pomenskoskladenjska vezljivostna formula 137, 141, 187
splošna 187
vzorčna 187
pomenskoskladenjska vloga 150
predlogov 150

- pomenskoskladenjsko vezljivostno polje** 90
- pomenskost** 113
glagolska 113
- pomožnik** 113, 116
pravi 113
- poprivedvljenje** 81, 149, 155, 160
- posamostaljenje** 81, 149, 155, 160
- povedek** 23, 150
nezloženi 150
zloženi 23, 144, 163
- prasestavina** 115
spremstvena fazna 115
uvrščevalna pomenska 115
- predikativni minimum** 63
- predlog** 45
neleksikalizirani vezavni 45
vezavnodružljivi 37, 86
vezavni 45
- predmet** 62, 96, 233
globinski 62
notranji 55, 245
predložni 96
razmerni 101, 112, 160, 233
splošni 62
- predmetni orodnik** 97
- predmetnost** 47
- prehodnost** 27, 36, 38, 44, 47, 92, 178
- prejemnik** 151
- pretvorba** 32
leve vezljivosti 152
metonimična/metaforična 98
površinskoizrazna 97
- primik** 13, 14, 34, 49, 83
obveznovezljivi 48, 84
- prislovno določilo** 96, 170
obveznovezljivo 170, 174
orodja/sredstva 96
predložno 14
(predložno)sklonsko 92
- prisojevalno razmerje** 32, 34, 35, 41, 80, 105
stavkotvorno 245
- prizadeti** 111
z dejanjem 111, 152
- sem** 56, 63, 113
- semem** 113
- sistemska redukcija** 80
- skladenjska relevantna** 19
- skladenjska vloga** 96
neosebikova 104
predloga 35
- skladenjski položaj** 63
neobvezni 63
obvezni 63
- skladenjski pomen** 19, 50, 111
- skladenjsko mesto** 108
- napovedljivo** 49, 50, 71
obvezno 13
odprto 56
osebikovo 104
predvidljivo 142
prazno 239
prosto 49, 50, 70, 71
razpoložljivo 56
- skladnja** 22, 66
besednozvezna 22, 23, 30, 41
besedotvorna 37
globinska 65
nadpovedna 41, 47
stavčnoočlenska 22, 30, 41, 66
stavčna 24
- skladenjsko obvezna povedkova neudeleženska sestavina** 71
- skladenjskoobvezni prislovni modifikator načina** 133
- sklon** 32, 72, 243
enovlogovni 151
globinski 47, 59, 63, 97, 243
intenčni 59
predložni 32, 35, 72, 95, 152
različnopomenski 37
razločevalnopomenski 37
večvlogovni 151
- sklonska različica** 28
- sklonski okvir** 67
- slovnična kategorija** 71
- slovničnofunkcijsko jedro** 13, 127
- slovničnokategorialna lastnost** 108, 113, 116

- slovnični stavčni vzorec** 50, 59
splošnopomenskost 116
 primitivov 125, 136
stavčni 104, 111
 vzorec 111, 241
 razširjeni vzorec 104
stavčna zgradba 75, 108
 izhodiščna 75
 minimalna 108
 pretvorjena/drugotna 75
stavčni podvzorec 244
stavčni vzorec 13, 19, 44, 50, 108, 111, 239
 dvodelni 245, 246
 dvostavčnočlenski 245, 246
 enodelni 244
 petstavčnočlenski 251
 pomensko-slovnični 243
 štiristavčnočlenski 246
 trostavčnočlenski 246
 večstavčnočlenski 246
stavek 45, 108
 brezosebni 45
 dvodelni 111
 prosti 108, 111
širokopomenskost 120, 135
udeleženeec 33, 156
 časovni 156
 človeški 33, 168
 delujoči 109
 logični 51, 75
 neobveznovezljivi 195
 nepravi 176
 nevezljivi 169
 okoliščinski 155
 pomensko nujni/nenujni 70
 prostorski 156
 vezljivosti 15
udeleženska vloga 13, 17, 51
 drugotna osebkova 75
 izhodiščni vrstni red 151
 možna 33
 neprednostna 233
 okoliščinska 155
 osnovna 181, 235
 prvotna osebkova 75
 sklonske rabe 151
udeležensko mesto 66
ujemalnoprisojevalno stavkotvorno razmerje 76
ujemanje 13, 49
 osebkovo 71
 predmetno 71
ujemalnost 27
 povedkovodoločilna 27
 prilastkovna 27
usmerjenost 47, 49
 glagolskopomenska 94, 154, 239
 pomenska 13, 94, 191
vezava 13, 14, 25, 34, 49
 človeškega udeleženca 133, 168
 dvojnična 28, 47, 80
 nedoločniškega določila 108
 povedkova 71, 107
 predložnosklonska 47
 predmetna 101, 133, 168
 prislovnodoločilna 60
vezavnodružljivi glagolski predložni pomen 14
vezavnost 23, 44
 neobvezna 80, 85, 154
 obvezna 133
 obvezna predložnomorfemska 194
 posredna/pogojna 71, 107
vezljivost 13, 14, 35
 absolutna/popolna pomenskoscladenjska 14, 57
 aktivna 15, 57
 besedilna 62, 70, 243
 besednozvezna 25, 29, 32, 33, 69, 177
 delna obvezna 83, 85, 154
 desna 22, 24, 78, 155
 glagolska 15, 66, 92
 izglagolskih samostalnikov in pridevnikov 142, 153
 izglagolskih tvorjenk 149
 izhodiščna pomenskoscadenjska 14
 leva 22, 24, 77, 155
 logična 56, 230
 motivirana obvezna 14

- neglagolska/nemotovirana 14
 nemotivirana 14, 103
 neobvezna 39
 neobveznovezavna 45
 neprava/neudeleženska 142
 nepredmetna 14
 neudeleženska 44, 50, 105, 122, 144
 neudeleženska povedkovodoločilna 15, 144
 obvezna 23, 33
 obvezna prislovnodoločilna 22, 157
 obveznoprimična 83
 obveznovezavna 45, 83
 osebkova 100, 208
 pasivna 15, 57
 pomenskoscladenjska 13, 16, 22, 27, 33, 38, 44, 59, 66, 79, 80, 180
 povedkova 19, 56, 71, 83, 92, 93
 povedkovodoločilna 13, 15, 23, 39, 44, 56, 102
 predmetna 14, 39, 100, 101
 priglagojska 44
 prisojevalna 15, 45, 72
 relativna/delna pomenskoscladenjska 57
 skladijnskopodstavna (neudeleženska) 48, 122
 sklonska 27, 35, 43, 49
 sredobežna 15, 57
 sredotežna 15, 57
 stavčna 24, 29, 32, 33, 34
 stavčnočlenska 69
 strukturoskladenjska 13, 21, 33, 35, 38, 44, 79
 tipologija obvezne 236
 tožilniška 78
 udeleženska 44, 160
 ujemalna 45
 večbesednovrstna 15
 verižna 108
 vezavna 45, 46, 47, 72, 86, 157
vezljivostna lastnost 71, 74
vezljivostna moč 14
pomenskohierarhična vezljivostna mreža
     glagolov 182
vezljivostna razvitost besednih vrst 15
vezljivostna tipologija 14, 19
vezljivostna zmožnost 39, 72
 glagolska 39
 pridevniška 39
vezljivostni člen 57
vezljivostno mesto 49, 120, 187
 odprto 187
vezljivostno polje 16, 73, 116, 146, 198, 208
 glagolov premikanja 98, 208
 najširše 116
 zoženo 122, 199
vezljivostno skladijnsko okolje glagola
     183
vršilec dejanja 51, 171
 neimenovalniški logični/smiselni 78

KAZALO GRAFOV

Glagolska vezljivost v stavku	18
Predložni glagolski morfem	82
Vrste glagolov v povedkovi vezljivosti – povedkovi glagoli	112
Tipologija glagolske pomenskosti	125
BITI	126
DELATI – NAREDITI	132
Pomenske skupine tvornih/netvornih glagolov	132
Pomenska hierarhija glagolov premikanja	217

LITERATURA

DOMAČA LITERATURA:

- BAJEC, A., KOLARIČ, R. RUPEL, M., (ŠOLAR, J.), 1956, ²1964: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- BAJEC, A., 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
- BEZLAJ, F., 1948: *Doneski k poznavanju glagolskega aspekta*. Časopis za literarno zgodovino in jezik I. Ljubljana. 199–220.
- BOHORIČ, A., 1584, prev. izd. 1987: *Arcticae horulae succisivae (Zimske urice proste)*. Wittenberg. Prevedel in spremno študijo napisal J. Toporišič. Maribor: Obzorja.
- BOLTA, M., 1986: *Slovenski glagoli z nedoločniškim dopolnilom v tvorbeno-pretvorbenem pristopu*. SR XXXIV/4. 419–431.
- 1987: *Tvorbeno-pretvorbeni skladnja N. Chomskega*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- BRACIČ, S., 1994: *Valenca kot kategorija besedilne slovnice*. *Linguistica XXXIV/1*. 47–55.
- BREZNIK, A., 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec. 3. izd., Prevalje 1924: Družba sv. Mohorja. 4. pomnožena izd., Celje 1934: Družba sv. Mohorja.
- 1967: *življenje besed*. Priredil J. Šolar. Maribor: Obzorja.
- 1982: »Besedni red v govoru«. V: *Jezikoslovne razprave*. Izbral in uredil J. Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica. 233–253.
- BUNC, S., 1940: *Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.
- ČERNELIČ KOZLEVČAR, I., 1968: *O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi*. *JiS XIII/1*. 11–15.
- 1971: *O pomenu in sintaktičnih možnostih samostalnika in pridevnika v povedni rabi*. VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 1–8.
- 1975/76: *O funkciji glagolov z oslavljenim pomenom tipa biti*. *JiS XXI/3*. 76–81.
- 1979: *O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce*. *JiS XXV*. 45–47.
- DAJNKO, P., 1824: *Lehrbuch der Windifchen Sprache*. II del: Von der Wortfügung. Gratz. 269–296.
- DERGANČ, A., 1986: *O morebitnem vplivu Bohoričeve slovnice na cerkvenoslovansko slovnico Meletija Smotrickega*. Obdobja 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 319–325.
- DULAR, J., 1978: *Nova slovenska slovnica*. SR XXVI/1. 45–55.
- 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana. 1–259.
- 1983a: *Napovedljivost vezave iz morfemske sestave glagolov*. SR XXXI/4. 283–287.

- 1983b: *Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini*. XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 187–207.
- 1983/84: *Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola*. JiS XXIX/8. 289–293.
- GUTSMAN, O., 1777: *Windische Sprachlehre verfaßet von Oswald Gutsman*. Gratz. 81–133.
- HAJNŠEK HOLZ, M., 1978: *O pomenih slovenskih predpon*. XIV seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 33–58.
- JAKOPIN, F., 1966: *K tipologiji slovenskega in ruskega glagola*. JiS XI/6. 176–182.
- 1971: *Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini*. VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 1–12.
- JANEŽIČ, A., 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva*. 2. izd. 1863, 5. izd. 1876, 6. izd. 1889, 7. izd. 1894, 8. izd. 1900. Celovec.
- JESENOVEC, F., 1969: *Raba nedoločnika*. JiS XIV/2. 33–37.
- JESENŠEK, M., 1991: *Slovensko gradivo v Miklošičevi primerjalni skladnji*. Miklošičev zbornik. Uredil V. Vrbnjak. Maribor. 165–184.
- KOPITAR, J., 1808: *Grammatik Slavischen Sprache*. Laibach.
- KOROŠEC, T., 1977: *Slovenski dajalnik in nominalizacija dajalniških zvez*. XIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 59–67.
- KRIŽAJ ORTAR, M., 1981: *Glagolska vezljivost (na podlagi korpusa črke b v SSKJ)*. Diplomaska naloga. Ljubljana.
- 1982: *Glagolska vezljivost*. SR XXX/2. 189–213.
- 1984: *O posamostaljenju povedka prisojevalne zveze*. SR XXXII/3. 277–288.
- 1985: *Vezljivost samostalniške besede*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- 1987: *Breznikova skladnja v luči tvorbeno-pretvorbene teorije*. Obdobja 7. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 507–515.
- 1989: *Vezljivost: iz pomena v izraz*. XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 129–140.
- 1993: *Pretvarjanje pomenske podstave povedi*. Zbornik SDS. Celje. 71–82.
- KRŽIŠNIK, E., 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- KUNST GNAMUŠ, O., 1981a: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.
- 1981b: *Pomensko in operativno zasnovan pouk skladnje*. Ljubljana.
- 1986/87: *Med pomenom, obliko in normo*. JiS XXXII. 8–12.
- 1987/88a: *Težave upovedovalne teorije in smeri njenega razvoja*. JiS XXXIII/1–2. 8–16.
- 1987/88b: *Prispevka k nadstavni skladnji*. JiS XXXIII/6. 161–166.
- 1989/90: *Težave s stavčnočlenskim razločevanjem zaradi oblikovnega sovpadanja pomenskih in sklonskih razlik*. JiS XXXV/1–2. 15–24.
- 1992/93: *Slovnična zgradba in vloga stavkov s pomensko podstavo SZ1 biti SZ2*. JiS XXXVIII/7–8. 267–280.
- 1995: *Teorija sporazumevanja*. Ljubljana: Center za diskurzivne študije.
- LEVSTIK, F., 1858a, cit. po izd. 1956: »Jezikovni spisi in odlomki«. V: *Odlomek slovenske slovnice – Glagol*. Zbrano delo 10. Ljubljana 1978: DZS. 153–161.
- 1858b, cit. po izd. 1956: *Napake slovenskega pisanja*. Zbrano delo 6. Ljubljana 1978: DZS. 38–87.

- 1866: *Die flovenifche Sprache nach ihren Redetheilen* (Behandelt von Fr. Levstik). Laibach.
- Linguistica XXXIV/1*, 1994: *Mélanges Lucien Tesnière*. (Zbornik, posvečen Lucienu Tesnièreju). Ljubljana.
- MALAVAŠIČ, F., 1849: *Slovenska slovnica za perve slovenske šole (v mestih in na deželi)*. Ljubljana.
- MEČKOVSKA, N., 1984: *Prve slovnice: viri skupnosti, dejavniki različnosti*. SR XXXII/3. 209–222.
- 1986: *Grammatika kak fenomen kul'tury /Adam Bohorič i Meletij Smotrickij/*. Obdobja 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 255–267.
- MERŠE, M., 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU.
- METELKO, F., 1825: *Lehrgebäude der Slowenifchen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach. 236–264.
- MIKLOŠIČ, F., 1865: *Die Verba impersonalia im Slavischen*. Wien.
- 1868–1874: *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Wien.
- 1875: *Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*. Wien.
- MIKUŠ, R. F., 1945: *Što je u stvari rečenica?* Fragment iz teorije jezika i mišljenja. Ljubljana: Samozaložba.
- 1952: *A propos de la syntagmatique du professeur A. Belič. (K sintagmatiki prof. A. Beliča)*. Ljubljana: SAZU.
- 1960: *Struktural'nyj sintaksis L. Ten'era i sintagmatičeskij strukturalizm*. Voprosy jazykoznanija IX/5. Moskva. 125–140. Prevod iz francoščine: M. M. Makovskij.
- MURKO, A. J., 1832: *Theoretifch-praktifche Slowenifche Sprachlehre für Deutsche; (nach den Volksprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärten, Krain und Urgans westlichen Diftrikten*. Uvodni del: 3–16, Vsebina: 1–156, Slovar: 157–206.
- 1850: *Theoretifch-practifche Grammatik der Slowenifchen Sprache in Steiermark, Kärten, Krain und dem illyrifchen Küftenlande von A. J. Murko*. Gratz.
- NOVAK, F., 1975: *Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja*. XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 37–48.
- OREŠNIK, J., 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
- 1996: *Nauk novejše slovenistike o povedkovem prilastku*. Razprave SAZU XV. Ljubljana. 255–267.
- OROŽEN, M., 1972: *Miklošičev prispevek k oblikovanju slovenskega knjižnega jezika*. *Linguistica XII*. 157–171.
- 1975: *Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku*. XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 13–16.
- POGAČNIK OREL, I., 1993: *Predložni sistem v razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- POGORELEC, B., 1968: *Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku (Vloga dativa v stavku)*. *JiS XIII*. 145–150.
- 1969: *Nekatera poglavitna vprašanja slovenskega knjižnega jezika*. IV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana.

- 1974: *Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji*. JiS XIX. 120–122.
- 1975: *Ob novem učnem načrtu – semantika stavka*. JiS XXI. 67–71.
- 1980: *Pomenska skladnja v besedilni slovnici*. XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 23–24.
- 1983: *Razvoj slovenske slovnice zavesti*. (Od 16. do 19. stoletja – Teze). XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 89–94.
- POHLIN, M., 1768: *Kraynska grammatika*. Ljubljana. 163–199.
- ROTAR, J., 1990: *Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Beličem*. Ljubljana: SAZU.
- SHIGEMORI BUČAR, Ch., 1992: *Izražanje povratnega dejanja v japonščini in slovenščini*. SR XL/2. 143–157.
- SKET, J., 1893: *Slovenisches Sprach und Übungsbuch Nebst Chrestomathie und slovenisch – deutschem und deutsch-slovenischem Wörter = Verzeichnis*. Klagenfurt.
- 1906: *Janežičeva Slovenska slovnica v predelavi Jakoba Sketa*. 3. del – Besedotvorje. Celovec. 123–134.
- Slovenska slovnica 1947*. Sestavil Uredniški odbor. Ljubljana: DZS.
- ŠUMAN, J., 1881: *Slovenska slovnica (po Miklošičevi primerjalni)*. Ljubljana: Matica slovenska.
- TOPORIŠIČ, J.: 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik I–IV*. Maribor: Obzorja.
- 1967: *Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij*. JiS XII. 119–127.
- 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- 1979: *Poskus slovenske slovnice C. Vincenota*. SR XXVII/2, XXVII/3–4. 262–291. 486–496.
- 1980a: *O strukturalnem določanju besednih pomenov (ob glagolu BITI)*. *Linguistica XX: In memoriam Milan Grošel Oblata*. 151–167.
- 1980b: *Kopitar kot slovnicař*. XVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 7–16.
- 1980c: *Kopitarjeva slovnica – oblikoslovje*. SR XXVIII/4. 395–413.
- 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- 1983: *Pohlinova slovnica*. XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 95–128.
- 1984a: *Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah*. XX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 189–222.
- 1984b: *Prva slovenska skladnja*. SR XXXII/3. 159–181.
- 1984c: *Gutsmanova slovnica*. Dunajski slavistični almanah. Dunaj. 209–225.
- 1986, 1989: *Zadnjih 20 let slovenskega jezikoslovja*. Drugi del razprave zasnovan za predavanje na tržaški univerzi. Prvi del objavljen na XXV. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 19–31.
- 1991: *Členki in njihovi stavčni ustrezniki*. XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 3–16.
- 1992: *Slovenščina v Miklošičevi skladnji na primeru obravnave rabe roditeljskega*. Obdobja 13. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 269–284.
- 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1977: *Pomen pridevniške besede in njena skladijska zveza*. Magistrska naloga. Ljubljana.

- 1978: *Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede*. SR XXVI/3. 255–275.
  - 1981: *Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov*. SR XXIX/1. 19–42.
  - 1983: *Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku*: disertacija. Ljubljana.
  - 1984a: *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča*. SR XXXII/2. 142–155.
  - 1984b: *Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi*. SR XXXII/3. 245–256.
  - 1985: *Primeri tvorbenih vzorcev glagola*. XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 47–61.
  - 1986a: *Besedni pomen in njegova stiliska*. XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 79–91.
  - 1986b: *Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi*. Obdobja 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 349–374.
  - 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
  - 1991a: *Nadaljevanka o slovenski besedotvorni teoriji*. SR XXXIX/1. 101–113.
  - 1991b: *Nekaj temeljnih prvin za »besedotvorno šolanje«*. SR XXXIX/3. 317–325.
  - 1992: *Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču*. Miklošičev zbornik. 173–191.
  - 1993a: *Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom)*. SR XLI/1. 161–192.
  - 1993b: *Breznikov jezikoslovni nazor v njegovi razpravi o besednem redu*. SR XLI/4. 497–507.
  - 1993c: *Slovnična obvestilnost slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Zbornik SDS. Murska Sobota. 35–49.
  - 1993č: *Breznikov jezikoslovni nazor v njegovi razpravi o besednem redu*. SR XLI/4. 497–507.
  - 1994a: *O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša (S predstavitvijo trikotnika Ramovš – Mikuš – Belič)*. Ramovšev zbornik. (Obdobja 12). SRL XLII/2–3. 229–248.
  - 1994b: *La syntaxe de Tesnière interprétée par Mikuš*. Linguistica XXXIV/1. 225–234.
  - 1997: *Razmerja med leksemi in homonimija*. Uvodna razprava k Slovarju slovenskih homonimov Júlie Bálint. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 7–16.
  - 1998: *Pomenski preplet glagolov IMETI in BITI – njuna jezikovnosistemska stilistika*. SR XLVI/4. 293–323.
  - 2000a: *Čas v besedi (Tipologija leksikalne večpomenskosti)*. XXXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana. 85–109.
  - 2000b: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VODNIK, V., 1811: *Pifmenoft ali Grammatika sa Perve Shole. Véсанje*. V Lublani. 115–147.
- VODUŠEK, B., 1961/62: *O leksikografskem ugotavljanju in urejevanju besednih pomenov*. JiS VII/1. 5–10. *Pomenska ureditev glagola »vzeti«, izdelana na podlagi leksi-kološkega materiala iz kartotečne zbirke SAZU*. JiS VII/4. 117–121.

TUJA LITERATURA:

- ABRAMOV, B. A., 1966: *Sintaksičeskie potencii glagola (v sopostavlenii s potencijami drugih častej reči)*. Filologičeskie nauki 3. Moskva: Izdatel'stvo »Vysšaja škola«. 34–44.
- ADAMEC, P., 1968: *K otázce uplatnění větných členů v strukturních popisech jazyka*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno. 111–114.
- ADMONI, V. G., 1955: *Vvedenie v sintaksis sovremennogo nemeckogo jazyka*. Moskva.
- 1958: *Zaveršennost' konstrukcii kak javlenie sintaksičeskoj formy*. Voprosy jazykoznanija VII/1. 111–117.
- 1973: *Tipologija predloženiya i logiko-grammatičeskie tipy predloženiya (Materialy i soobščeniya)*. Voprosy jazykoznanija XXII/2. 46–57.
- APRESJAN, Ju. D., 1964: *O sil'nom i slabom upravlenii (Opyt količestvennogo analiza)*. Voprosy jazykoznanija XIII/3. 32–49.
- 1965: *Opyt opisaniya značenij glagolov po ih sintaksičeskim priznakam (tipam upravleniya)*. Voprosy jazykoznanija XIV/5. 51–66.
- 1967: *Ekspierimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*. Moskva: Nauka.
- ²1995: *Leksičeskaja semantika*. Vostočnaja literatura RAN. 2. popravljena in dopolnjena izdaja. Moskva.
- BAK, P., ⁴1984: *Gramatyka języka polskiego*. (Zarys popularny). 4. popravljena izdaja. Warszawa.
- BARIĆ, E. idr., 1990: *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
- BAUER, J., 1968: *Konstitutivní a fakultativní prvky větných schémat*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno. 164–165.
- BĚLIČOVÁ, H., 1982: »Sémantická struktura věty a kategorie pádu«. V: *Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Academia.
- 1984/85: *K finálnímu významu předložek v spisovných jazycích slovanských*. Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–XXVIII. Novi Sad. 69–75.
- BOGUSLAVSKIJ, I. M., 1980: *O ponjatii sfery dejstvija predikatnyh slov*. Serija literatury i jazyka. Tom XIX/4. Izvestija Akademii nauk SSSR.
- BONDZIO, W., 1969: *Das Wesen der Valenz und ihre Stellung im Rahmen der Satzstruktur*. Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt Universität. XVIII/2. 233–240.
- BONDARKO, A. V., 1971: *Grammatičeskaja kategorija i kontekst*. Leningrad: Nauka.
- 1978: *Grammatičeskoe značenie i smysl*. Leningrad: Nauka.
- BRINKER, K., 1977: *Modelle und Methoden der strukturalistischen Syntax*. Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz.
- BRINKMANN, H., ²1962: *Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann.
- BUDAGOV, R. A., 1973: *K teorii sintaksičeskich otnošenij*. Voprosy jazykoznanija XXII/1. 3–15.
- BUTTLER, D., 1976: *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- BÚZASSYOVÁ, K., 1982: *Názvy deja a názvy vlastnosti v transpozicičnej a nominačnej funkcii*. Jazykovedný časopis XXXIII/1. 21–35.

- CHOMSKY, N., 1957: *Syntactic structures*. The Netherlands: The Hague: Mouton and Co. Printers.
- 1986: *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. New York. Prev. B. Kante: *Znanje jezika: O naravi, izviru in rabi jezika*. Ljubljana 1989: MK.
- CULICOVER, P. W., 1976: *Syntax*. New York.
- ČERMÁK, F., 1974: *Víceslovná pojmenování typu verbum – substantivum v češtině (Příspěvek k syntagmatice tzv. abstrakt)*. Slovo a slovesnost XXXV. 287–306.
- DANEŠ, F., 1957: *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha.
- 1968: *Sémantická struktura větného vzorce*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno. 45–49.
- DANEŠ, F. idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- 1988: *Mnogomernaja klassifikacija grammatičeskich členov predloženijsa. Jazyk: sistema i funkcionirovanie*. (Sbornik naučnyh trudov). Moskva: Nauka. 78–87.
- 1991: *A functional modal of the system of sentence structures*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 55. New York. 63–79.
- DIK, S. C., 1978: *Functional Grammar*. New York: North–Holland Publishing Company.
- DOBROVSKÝ, J., 1940: *Podrobná mluvnice jazyka českého*. (V redakcích z roku 1809 a 1819). Praha.
- DOLNÍK, J., 1980: *Podmet a jeho sémantický ekvivalent*. Jazykovedný časopis XXXI/1. 14–20.
- DRESSLER, W. U., Luschutzky, H. C., Pfeiffer, O. E., Rennison, J. R., 1990: »Contemporary Morphology«. V: *Trends in Linguistics*. Studies and Monographs 49. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- DROSDOWSKY, G., Henne, H., Wiegand, E., 1984: *Nachdenken uber Wörterbücher* (popravljená izdaja). Wien, Zürich.
- ENGEL, U., 1970: *Die deutschen Satzbaupläne*. Wirkendes Wort XX. Berlin. 361–392.
- 1977: *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin. 164–175.
- ENGEL, U., MIKIĆ, P., 1983: *Valenz im Deutschen und im Serbokroatischen*. Verbalphrase und Verbvalenz. Ur. M. Đorđević. Heidelberg.
- ERBEN, J., 1958: *Abriss der deutschen Grammatik*. Berlin.
- ESVAN, F., 1989: *Les propositions copulatives en tchèque*. Problemi di Morfosintassi delle Lingue Slave II. Bologna. 15–25.
- FILIČEVA, N. I., 1967: *Ponjatje sintaksičeskoj valentnosti v rabotah zarubežnyh jazykovedov* (Obzory – Kritika a bibliografija). Voprosy jazykoznanija XVI/2. 118–125.
- FILIPEC, J., ČERMÁK, F., 1985: *Česká lexikologie*. Praha: Academia
- FILLMORE, Ch. J., 1965: *Indirect Object Constructions in English and the Ordering of Transformations*. London – The Hague – Paris: Mouton & CO.
- 1968: »The Case for Case«. V: *Universals in Linguistic Theory*. Urednika E. Bach in R. T. Harms. USA.
- FILLMORE, Ch. J., LANGENDOEN, D. T., 1971: *Studies in Linguistic Semantics*. New York.
- GINZBURG, E. L., 1979: *Slovoobrazovanie i sintaksis*. Moskva: Nauka.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego*, 1984. Z. Topolińska, »Składnia grupy imiennej«. Warszawa: PAN. 301–386.
- GREPL, M. idr., 1968: »Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj«. V: *Otázky slovanské syntaxe II*. Brno: Universita J. E. Purkyně.

- GREPL, M., KARLIK, P., 1986: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- GREPL, M. idr., 1987: *Mluvnice češtiny (3 – Skladba)*. Praha: Academia.
- GROCHOWSKI, M., KAROLAK, S., TOPOLIŃSKA, Z. idr., 1984: »Składnia«. V: *Gramatyka współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- GRUBER, S. JEFFREY, 1976: *Lexikal Structures in Syntax and Semantics (I. Studies in Lexikal Relations, II. Functions of the Lexicon in Formal Descriptive Grammars)*. North-Holland Linguistic Series. Company Amsterdam – New York – Oxford.
- HAIČOVÁ, E., 1975: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha: Academia.
- HAIČOVÁ, E. idr., 1983: *Větná stavba a aktuální členění ve slovanských jazycích z porovnávacího hlediska*. Československá slavistika. 139–149.
- HALLIDAY, M. A. K., 1970: »Language Structure and Language Function«. V: *New Horizons in Linguistics I*. New York. 158–165.
- ¹1973: *Explorations in the Functions of Language*. New York.
- 1989: *Spoken and written language*. Oxford: University Press.
- HALLIDAY, M. A. K., HASAN, R., 1989: *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford.
- ²1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- HAVRÁNEK, B., 1953: »Význam Josefa Dobrovského pro slovanskou jazykovědu«. V: *Josef Dobrovský (175–1953)*. Sborník studií k dvoustému výročí narození. Praha: Nakladatelství ČSAV. 97–116.
- HELBIG, G., BUSCHA, J., 1984: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. 137, 352–398, 535–564.
- HELBIG, G., 1992: *Probleme der Valenz- und Kasuslehre*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- HERINGER, H. J., 1967: *Wertigkeiten und nullwertige Verben im Deutschen*. Zeitschrift für deutsche Sprache 23. 13–34.
- 1970: *Einige Ergebnisse und Probleme der Dependenzgrammatik*. Der Deutschunterricht XXII/4. 42–98.
- HIRSCHOVÁ, M., 1988: *Česká verba dicendi v performativním užití (Příspěvek ke zkoumání komunikativních funkcí výpovědi)*. Olomouc.
- HRAKOVSKIJ, V. S. idr., 1985: *Tipologija konstrukcij s predikatnymi aktantami*. Leninograd: Nauka.
- ICKOVIČ, V. A., 1982: *Očerki sintaksičeskoj normy*. Moskva: Nauka.
- IRTENJEW, N. F., 1971: *Valenz und Satziefenstruktur*. Beiträge zur Valenztheorie. Ur. G. Helbig. Haag – Paris. 19–21.
- IVANČIKOVA, E. A., 1965: *O strukturnoj fakul'tativnosti i strukturnoj objazatel'nosti v sintaksise (Materialy i soobščeniya)*. Voprosy jazykoznanija XIV/5. 84–94.
- JAKOBSON, R., 1936: *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre*. Travaux du Cercle Linguistique de Prague 6. 1–49.
- JIRSOVÁ, A., 1987: *K syntaktickým vlastnostem prefigovaných desubstantivních a deadjektivních sloves*. SaS XLVIII/3. 208–215.
- KAČALA, J., 1982: *Sémantická štruktúra vety a obsah vety*. Jazykovedný časopis XXXIII/1. 3–10.
- 1989: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: VEDA.

- KALENIĆ, V., 1970: *Raba sklonov v slovenščini in srbohrvaščini*. SR XVIII/1–2. 107–128.
- KARAULOV, J. N. idr., 1988: *Jazyk: sistema i funkcionirovanie*. Sbornik naučnyh trudov. Moskva: Nauka.
- KATIČIĆ, R., 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
- KIPRIJANOV, V. F. idr., 1986: *Sovremennyj russkij sintaksis: slovosočetaenie i predloženie*. Vladimir: Gasudarstvennyj pedagogičeskij institut.
- KOLESNIKOV, A. A., 1988: *Semantičeskoe obespečenie grammatičeskikh form imen suščestvitel'nyh russkogo jazyka*. Kiev: Golovnoe izdatel'stvo izdatel'skogo objedinenija. Vyšča škola.
- KONEČNÁ, D., 1968: *Jeden z prístupu k popisu objektu českého slovesa*. Slavica pragensia X – Philologica 1–3. 187–192.
- KOPEČNÝ, F., 1952, 1962: *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- KOŘENSKÝ, J., 1972: *Funkce českých sloves být a mít ve větněsémantické struktuře »situace« (state of affairs)*. Jazykovědný časopis XXIII/2. 159–168.
- 1979a: *Teorie tzv. statických významů české věty*. Slovo a slovesnost XL/4. 271–285.
- 1979b: *»Pragmaticeskij komponent i teorija teksta«*. V: *Sintaksis teksta*. Moskva: Nauka. 68–77.
- 1984: *Konstrukce gramatiky ze sémantické báze*. Praha: Academia.
- KOTELOVA, N. Z., 1975: *Značenie slova i ego sočetaemost' (k formalizacii v jazykoznanii)*. Leningrad.
- KŘÍŽKOVÁ, H., 1968: *Adverbiální determinace slovesná a větný vzorec*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno. 103–109.
- KRJUČKOVA, M. L., 1979: *Osobennosti glagol'nogo nemotivirannogo upravlenija v sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Russkij jazyk.
- LEVONTINA, I. B., 1996: *Celeobraznost' bez celi*. Voprosy jazykoznanija XLV/1. 42–57.
- LIEBSCH, H., DORING, H. idr. ³1980: *Deutsche sprache (Handbuch für den Sprachgebrauch)*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Logičeskij analiz jazyka, 1991. Kul'turnye koncepty*. Moskva: Nauka.
- LYONS, J., 1970: *Generative Syntax*. New Horizons in Linguistics I. New York.
- MEL'ČUK, I., 1993: *Soglasovanie, upravlenie, kongruentnost'*. Voprosy jazykoznanija XLII/5. 16–58.
- MIKO, F., 1962: *Rod, číslo a pád podstatných mien*. Bratislava.
- 1983: *Cesta k výrazovej koncepcii štýlu*. Slavica pragensia XXVI. Philologica 4–5. 23–28.
- MOSKAL'SKAJA, O. I., 1973: *Problemy semantičeskogo modelirovanija v sintaksise*. Voprosy jazykoznanija XXII/6. 33–43.
- 1974: *Problemy sistemnogo opisanija sintaksisa (Na materiale nemeckogo jazyka)*. Moskva: Nauka.
- MRÁZEK, R., 1964: *Sintaksičeskaja distribucija glagolov i ih klassy*. Voprosy jazykoznanija XIII/3. 50–62.
- 1968: *Dedukce a empirie pri srovnávací typologii slovanské věty*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno. 185–200.
- 1976: *Problematika tzv. hierarhizace propozice*. Slovo a slovesnost XXXVII/2. 86–97.

- NĚMEC, I., 1958: *Genese slovanského systému vidového*. Rozpravy Československé akademie věd. Praha.
- 1980: *Rekonstrukce lexikálního vývoje*. Praha: Academia.
- New Horizons in Linguistics 1*, 1970. Ur. J. Lyons. New York.
- NOVÁK, P., 1973: *O »klamu« gramatické formy*. Slovo a slovesnost XXXIV. Praha: Academia. 146–149.
- NOVOTNÝ, J., 1979: *Dualismus subjektu a predikátu a postavení predikace z hlediska valenční teorie*. Slovo a slovesnost XL/4. 286–294.
- NUESSEL, F., 1997: *Ocena zborníka Grammatical Theory and Romance: Selected Papers from the 25th Linguistic Symposium on Romance Languages (LSRL XXV)*. Lingua 103. Amsterdam. 175–193.
- ORLOVSKÝ, J., 1965: *Slovenská syntax*. Bratislava: Obzor.
- PALA, K., ŠEVEČEK, P., 1997: *Valence českých sloves*. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis. 41–54.
- PÁLEŠ, E., 1990: *Sémantické roly slovenských slovi*. Jazykovedný časopis XLI/1. Diskusie. 30–48.
- PADUČEVA, E. V., 1974: *O semantike sintaksisa (Materialy k transformacionnoj grammatike ruskogo jazyka)*. Moskva: Nauka.
- PADUČEVA, E. V., ROZINA, R. I., 1993: *Semantičeskij klass glagolov polnogo ohvata: tolkovanie i leksiko-sintaksičeskije svojstva*. Voprosy jazykoznanja XLII/6. 5–16.
- PANEVOVÁ, J., 1975: *Rozvití předmětová a příslovečná, doplňující a určující*. NR 58. 61–66.
- PARTEE, H. B., 1971: *»On the Requirement that Transformations preserve Meaning«*. V: *Studies in Linguistic Semantics*. New York. 1–21.
- PAULINY, E., 1943: *Štruktúra slovenského slovesa (Štúdiá lexikálno-syntaktická)*. Spisy Slovenskej akademie vied a umení 2. Bratislava.
- PETTERSSON, T., 1972: *On Russian Predicates (A Theory of Case and Aspect)*. Göteborg.
- PIT'HA, P., 1971: *Existuje dativ posesívni*. Slovo a slovesnost. XXXII/4. 301–311.
- POPELA, J., 1968: *K predikaci v současné ruštině a češtině*. Slavica pragensia X. Philologica 1–3. 193–205.
- PROKOPOVIČ, N. N. idr., 1981: *Imennoe i glagol'noe upravlenie v sovremennom ruskom jazyke*. Moskva: Russkij jazyk.
- QUIRK, R. idr., 1973, 1993: *A University Grammar of English*. Hong Kong.
- 1985, 1994: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York.
- RIĐANOVIĆ, M., 1985: *Jeziik i njegova struktura (Savremeno lingvističko osvjetljenje)*. Sarajevo.
- RÒZSAVÖLGYI, E., 1988: *»Considerazioni tipologiche sull'espressione pronominale dell'oggetto«*. V: *Problemi di Morfosintassi delle Lingue Slave I*. Bologna. 67–86.
- RUŽIČKA, J., 1968a: *O vetách s nulovým gramatickým subjektom*. Otázky slovanské syntaxe II. Brno. 115–117.
- 1968b: *Valencia slovi* a intencia slovesného deja. Jazykovedný časopis XIX/1–2. Praha. 50–64.

- SAMARDŽIJA, M., 1986: *Valentnost glagola u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb.
- SELIVERSTOVA, O. N., 1982: *Semantičeskie tipy predikatov*. Moskva: Nauka.
- Semantic Syntax*, 1974. Ur. Pieter A. M. Seuren. Oxford.
- SGALL, P., 1976: *K obecným otázkám sémantiky věty*. Slovo a slovesnost XXXVII/3. 184–194.
- SGALL, P. idr., 1986a: *Úvod do syntaxe a sémantiky (Některé nové směry v teoretické lingvistice)*. Praha: Academia.
- 1986b: *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. Praha: Academia.
- SIZOVA, I. A., 1978: *Stanovlenie germanskogo glagol'nogo slovoobrazovanija*. Moskva: Nauka.
- SOMMERFELDT, K. E., 1983 idr.: *Einführung in die Grammatik und Orthographie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- STELZIG, H., 1982 idr.: *Einführung in die Sprechwissenschaft*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- STEPANOVA, M. D., 1971: *Die innere Valenz des Wortes und das Problem der linguistischen Wahrscheinlichkeit* (Beiträge zur Valenztheorie). Haag – Paris. 133–142.
- STEPANOVA, M. D., HELBIG, G., 1981: *Wortanten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache*. Moskva: Vysšaja škola; Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- STEPANOVA, M. D., FLEISCHER, W., 1984: *Teoretičeskie osnovy slovoobrazovanija v nemeckom jazyke*. Moskva.
- STORRER, A., 1992: *Verbvalenz – Theoretische und methodische Grundlagen ihrer Beschreibung in Grammatikographie und Lexikographie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- STRAKOVÁ, V., 1985: *Morfematická strukturace sémantických obsahů (Nástin derivační typologie)*. Linguistica XIV. Praha a Třinec: Ústav pro jazyk český.
- SUNDÉN, K. F., 1916: *I. The Predicational Categories in English. II. A Category of Predicational Change in English*. Uppsala.
- ŠABRŠULA, J., 1962: *Nominálně verbální konstrukce a povaha děje ve francouzštině*. Praha.
- ŠOLTYS, O., 1986: *Ke vztahu predikace a centrace*. Slovo a slovesnost XLVII/1. 1–15.
- ŠVAČKO, V., 1993: *Funkcija i status prijedložnih izraza*. Rasprave Zavoda za hrvatski jezik XIX. Zagreb. 353–361.
- ŠVEDOVA, N. Ju., 1964: *Determinirujuščij ob'jekt i determinirujuščee obstojatel'stvo kak samostajatel'nye rasprostraniteli predloženija*. Voprosy jazykoznanija XIII/6. 77–93.
- 1979: *Ob'jektnaja forma v sub'jektnoj pozicii*. Otázky slovanské syntaxe IV/1. Brno. 61–67.
- 1980: *Russkaja grammatika II. (Sintaksis)*. Moskva: Nauka.
- 1989: *Slovo i grammatičeskie zakony jazyka (Glagol)*. Moskva: Nauka.
- TESNIÈRE, L., 1965: *Éléments de Syntaxe structurale*. Paris.
- TOPOLIŃSKA, Z., 1981: *Remarks on the Slavic Noun Phrase*. Prace Instytutu języka polskiego 37. Wrocław.

- TRÁVNÍČEK, F., 1951: *Mluvnice spisovné češtiny II*. Praha.
- TRÁVNÍČEK, F., Havránek, B., Horálek K., idr., 1953: *Josef Dobrovský. Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Praha: Československá akademie ved (Sekce jazyka a literatury). 11–593.
- TROŠOK, R., WELKE, K. M., 1990: *Einführung in die Valenz- und Kasusstheorie*. Leipzig, Bibliographisches Institut 1989. Jazykovedný časopis XLI/2. 198–199.
- VENTOLA, E., 1991: »Functional and Systemic Linguistics Approaches and Uses«. V: *Trends in Linguistics. Studies and Monographs 55*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 3–492.
- VINCENOT, C., 1975: *Essai de Grammaire Slovène*. Ljubljana: MK.
- VINOGRADOV, V. V., 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.
- Voprosy jazykoznanija* XLV/2, 1996: Moskva: Nauka.
- WIERZBICKA, A., 1972: *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenäum Verlag.
- ZASORINA, L. N., BERKOV, V. P., 1961: *Ponjatje valentnosti v jazyke*. Vestnik Leningradskogo universiteta. Serija istorii, jazyka i literaturi. XVI/8. 133–139.
- ZOLOTOVA, G. A., 1979: *Sintaksis teksta*. Moskva: Nauka.
- ŽEPIĆ, S., 1975: *Gramatika zavisnosti i teorija valentnosti*. Suvremena lingvistika XI. Zagreb. 19–27.
- ŽIC FUCHS, M., 1991: *Znanje o jeziku i znanje o svijetu (Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku)*. Zagreb.

SLOVARJI, LEKSIKONI, ENCIKLOPEDIJE:

- ABRAHAM, W., ²1988: *Terminologie zur neueren Linguistik*. Tübingen.
- AGOŠKOVA, V. A. idr., 1973: *Slovar' glagol'no-imennyh slovosocetanj obščenučnoj reči*. Moskva: Nauka.
- ALTHAUS, H. P., 1973: *Lexikon der Germanistischen Linguistik (LGL)*. Tübingen.
- BEZLAJ, F., 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika A – J*. Ljubljana.
- CRYSTAL, D., ⁴1997: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Malden: Blackwell.
- GRAD, A., 1982: *Veliki slovensko-angleški slovar*. Ljubljana.
- HAUSMAN, F. J., REICHMAN, O. idr., 1989: *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires*. 1. delni zvezek. Berlin – New York: Walter de Gruyter (HSK 5.1). 1000–1010.
- HELBIG, G., SCHENKEL, W., 1969: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- JEDLIČKA, J. idr., 1977: *Slovník slovanské lingvistické terminologie I*. Praha.
- KOPEČNÝ, F., 1973: *Etymologický slovník slovanských jazyků. 1. zv. Předložky * Koncové partikule*. Praha.
- KRASNYH, V. I. idr., 1973: *Slovar' glagol'no-imennyh slovosocetanj obščenučnoj reči (posobie dlja inostrancev, izučajuščih russkij jazyk)*. Moskva: Nauka.
- MORCINIEC, N. idr., 1995: *Słownik walencyjny czasowników niemieckich i polskich*. Wrocław.

- OŽEGOV, S. I., 1973: *Slovar' russkogo jazyka*. Moskva.
- OŽEGOV, S. I., ŠVEDOVA, N. Ju., 1995: *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*. Moskva.
- POLAŃSKI, K. idr., 1980: *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*. Tom I A
M. Wrocław.
- SKOK, P., 1971: *Etimologijski rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika*. Zagreb.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Slovník spisovné češtiny (pro školu a veřejnost)*, 1978. Praha.
- Slovník spisovného jazyka českého I–IV*. 1964. Praha.
- SOCHOVÁ, Z., POŠTOLKOVÁ, B., 1992: *Co v slovnících nenajdete (Novinky v současné slovní zásobě)*. Část 1. Naše řeč LXXV/5. 225–246.
- SOMMERFELDT, K. E., SCHREIBER, H., ¹1977, ²1980: *Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- SPEARS, A. R., ²1995: *Dictionary of Grammar Terminology*. Lincolnwood: NTC Publishing Group.
- TOPORIŠIČ, J., 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- ZOLOTOVA, G. A., 1988: *Sintaksičeskij slovar' (repertuar elementarnyh jediníc russkogo sintaksisa)*. Moskva: Nauka.

P.P. 306, Gosposka 13, 1001 Ljubljana
Telefon: 01 470 64 65 fax: 01 425 77 94
E-naslov: zalozba@zrc-sazu.si

Spletna stran: <http://www.zrc-sazu.si/zalozba>